

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Никола М. Санковић

**ГЛАГОЛИ ЕМИТОВАЊА ПЕРЦЕПТИВНИХ
СТИМУЛУСА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

Докторска дисертација

Београд, 2023

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Nikola M. Sanković

VERBS OF PERCEPTUAL STIMULI EMISSION
IN THE SERBIAN LANGUAGE

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2023

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Никола Санкович

**ГЛАГОЛЫ ВЫДЕЛЕНИЯ СТИМУЛОВ
ПЕРЦЕПЦИИ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ**

Докторская диссертация

Белград, 2023

Ментор:

Др Рајна Драгићевић, редовни професор

Филолошки факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије:

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

Датум одбране: _____

Захваљујем се својој менторки проф. др Рајни Драгићевић на помоћи и подршци током израде докторске дисертације, као и члановима комисије проф. др Драгани Вељковић Станковић и др Ани Миленковић.

Захваљујем се драгим колегама из Института за српски језик САНУ на бројним корисним сугестијама и пријатељској помоћи.

Посебно се захваљујем својој супрузи Бојани на великој подршци, стрпљивости и разумевању.

ГЛАГОЛИ ЕМИТОВАЊА ПЕРЦЕПТИВНИХ СТИМУЛУСА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Резиме

Предмет нашег истраживања представљају глаголске лексеме које у некој од својих семантичких реализација (било у основној или у некој од секундарних) означавају емитовање перцептивних стимулуса: звука, светлости или мириса. Такви се глаголи у раду скраћено називају *глаголима емитовања* (ГЕ), те конкретније, према засебним лексичко-семантичким групама: *глаголима звука* (ГЗ), *глаголима светлости* (ГС) и *глаголима мириса* (ГМ).

Основни циљ рада јесте опис лексичко-семантичких и деривационих особености глагола емитовања звука, светлости и мириса у српском језику, те утврђивање степена и карактера њихове повезаности са другим лексичким групама глагола унутар лексичког система. Кроз анализу се наметнуло неколико ужих циљева: (1) (оквирно) одређивање инвентара лексичких јединица и граница анализираних семантичког скупа; (2) издвајање прототипичних представника наведених глаголских група; (3) испитивање семантичких механизма које доводе до семантичког гранања глагола звука, глагола светлости и глагола мириса изван основног домена; (4) утврђивање инвентара и семантике творбених средстава која су коришћена у грађењу глаголских твореница; и (5) опис модела дефинисања ових глагола у лексикографској пракси српског језика, уз навођење смерница (где је то могуће) за уједначавање њиховог речничког описа.

Базична лексичка грађа за ово истраживање ексцерпирана је из описних речника српског језика: а) *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (РСАНУ) (до двадесет првог тома, тј. до речи *покупити*), б) *Речника српскохрватског књижевног језика* Матице српске (РМС) и в) *Речника српског језика* Матице српске (РСЈ). Будући да речнички извори за ово истраживање не пружају довољан број илустративних примера за сваку семантичку реализацију, тај недостатак надомештен је укључивањем додатних извора. Најрепрезентативнији од њих је *Корпус савременог српског језика* Математичког факултета у Београду (ЕК), а затим и поједина књижевна дела доступна на сајту *Антологија српске књижевности* (АСК). Наведени извори допуњени су, у случајевима када је то било неопходно, и различитим текстовима из општег корпуса на интернету.

Након уводних поглавља која се тичу предмета и циљева рада, методолошких и термилошких одређења, корпуса рада и прегледа досадашњих истраживања, прешло се на опис језичке грађе.

Главни део истраживања подељен је, према издвојеним лексичко-семантичким групама глагола, на три целине. У оквиру сваке целине грађа је анализирана с лексичко-семантичког и творбеног становишта, уз осврте на поједине граматичке посебности испитиваних глаголских група. С обзиром на тип лексичке грађе, која је пре свега лексикографска, те у складу с тим, везана за тзв. традиционалне лексикографске методе и одговарајуће приступе лексичкој семантици – основу истраживања најважнијих лексиколошко-дериватолошких и других питања чине резултати домаће, а у неким сегментима и руске, лингвистике у овом домену (али и запажања истакнута у значајним англосаксонским радовима сродне тематике).

Први, најобимнији сегмент централног дела рада посвећен је лексичкој групи глагола звука. Најпре се описује позиција тих глагола у неким од постојећих семантичких класификација глаголске лексике, а затим се даје преглед парадигматских скупова у које су у досадашњој литератури биле сврставане поменуте глаголске лексеме. Након тога се, анализом речничке и корпусне грађе, утврђује скуп централнијих чланова ове групе глагола (*брујати*, *звиздати*, *зујати*, *пиштати* и *шкрипати*).

Семантика глагола звука анализирана је са више становишта. Семантичке карактеристике те глаголске групе прво су разматране на основу података које дају описни речници, при чему је издвојено неколико семантичких компонената које неретко улазе у њихове семантичке структуре (основне карактеристике звука, прототипични извор, начин настанка звука, каузативна компонента). Затим је, у оквиру другог дела семантичке анализе, пажња посвећена ситуацијама емитовања звука. У разматрању различитих ситуација емитовања звука пошло се од елементарне или најједноставније ситуације, која обухвата емитер, звук и перципијента. Све ситуације подробно су анализирани према различитим категоријама *емитера* (*људи, животиње, материја и материјални предмети, те атмосферске појаве*).

Поглавље посвећено полисемији глагола звука показало је у којим све доменима ови глаголи реализују своја секундарна значења (нпр. простирање звука и кретање, вербална комуникација, визуелна перцепција). Такође, поменути су различити семантички трансфери унутар лексичке групе глагола звука, који су првенствено засновани на акустичкој метафори (нпр. *На вратима је јаукала мећава* и сл.).

Творба глагола звука описана је кроз два потпоглавља: најпре кроз део о префиксацији, а затим о суфиксацији – будући да је већина ових глаголских лексема настала у једном од два наведена творбена процеса. У анализи се пошло од појмовно-терминолошког апарата који је већ, мање или више, устаљен у савременој србистичкој дериватологији. Грађа је анализирана према формалном критеријуму: од форманта ка значењу.

Последње поглавље анализе глагола звука тиче се начина њихове лексикографске обраде у описним речницима српског језика. Издвојени су модели дефинисања који се у речницима користе приликом утврђивања семантичког садржаја глагола звука, уз навођење одређених сугестија које би могле послужити унапређењу лексикографске праксе приликом описа овог дела глаголске лексике.

Други и трећи, завршни сегмент централног дела истраживања односи се на преостале две групе – глаголе светлости и глаголе мириса. Ове групе обухватају знатно мањи број глаголских лексема, те је, сходно томе, структура поглавља у оквиру ова два сегмента знатно једноставнија, и формално и садржински. У анализи се, такође, полази од прототипичних чланова ових глаголских група (*светлети, сијати; мирисати*). Анализирани су њихове лексичко-семантичке карактеристике, углавном према грађи из лексикографских извора. Испитивани су, такође, процеси семантичког ширења ових глаголских лексема. Као код глагола звука, и овај део грађе описан је с творбеног аспекта, и то, будући да је реч о врло сличним процесима настанка глаголских деривата, кроз део о префиксацији и део о суфиксацији. Најзад, забележени су значајнији модели дефинисања семантичких садржаја чланова ових глаголских група.

Након детаљно спроведене анализе језичке грађе, сумирају се парцијална запажања из свих сегмената истраживања. На самом крају рада представљен је регистар анализираних глагола емитовања звука, светлости и мириса.

Кључне речи: глаголи емитовања перцептивних стимулуса, глаголи звука, глаголи светлости, глаголи мириса, лексичко-семантичка група, творба речи, семантика, лексикографска обрада.

Научна област: лингвистика

Ужа научна област: творба речи, семантика, лексикологија, лексикографија

УДК:

VERBS OF PERCEPTUAL STIMULI EMISSION IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

The subject of our research are verb lexemes which, in one of their semantic realizations (either primary or secondary), denote the emission of perceptual stimuli: sound, light or smell. These verbs will be called *verbs of emission*, and more specifically, according to their separate lexical-semantic groups: *verbs of sound*, *verbs of light* and *verbs of smell*.

The main goal of our work is to describe the lexical-semantic and derivational features of sound, light and smell emission verbs in the Serbian language, and to determine the degree and character of their connection to other lexical groups of verbs, within the lexical system. There are several basic goals imposed in our study: (1) the (general) determination of the inventory of lexical units; (2) identifying the prototypical representatives of the mentioned verb groups; (3) examining the semantic mechanisms that lead to the semantic branching of sound, light and smell verbs outside the basic domain; (4) determining the inventory and semantics of the word-formation means used in the construction of verb forms and (5) the description of the lexicographical models for defining these verbs in the Serbian language and uniforming their dictionary description.

The basic lexical material for this research was excerpted from three eminent descriptive dictionaries of the Serbian language: a) *The Dictionary of the Serbo-Croatian Literary and Vernacular Language* (including the 21. volume, up to the word *pokupiti*), b) *The Dictionary of the Serbo-Croatian Literary Language of Matica Srpska* and c) *The Dictionary of the Serbian language of Matica srpska*. Since these dictionary sources couldn't provide a sufficient number of illustrative examples for each semantic realization, the deficiency was compensated by the inclusion of additional sources. The most representative of them is the *Corpus of the Contemporary Serbian Language* of the Faculty of Mathematics in Belgrade, as well as individual literary works available on the *Anthology of Serbian Literature* website. The mentioned sources were supplemented, in cases where it was necessary, with various texts from the general corpus on the Internet.

After the introductory chapters concerning the subject and objectives of the work, methodological and terminological definitions and the review of previous research, we moved on to the description of the linguistic material.

The main part of the research is divided into three units according to the individual lexical-semantic groups of verbs. Within each unit, the material is analyzed from a lexical-semantic and word-formation point of view, with reference to certain grammatical features of the investigated verb groups. Considering the type of lexical material, which is primarily lexicographic, and accordingly, related to the so-called traditional lexicographic methods and corresponding approaches to lexical semantics – the research is based on the results of domestic, and in some segments the results of Russian linguistics (as well as on key observations highlighted in significant Anglo-Saxon works on related topics).

The first, most extensive segment of the study is dedicated to the *verbs of sound*. Firstly, we describe the position of these verbs in some of the existing semantic classifications of verbs, also giving an overview of the paradigmatic sets into which these verbs were classified, according to the literature. In addition to this, a set of more central members of this group of verbs is determined by analyzing dictionary and corpus material (*brujati*, *zviždati*, *zujati*, *pištati* and *škripati*).

The semantics of the verbs of sound was analyzed according to several aspects. The semantic characteristics of this verb group were firstly discussed on the basis of the data provided by descriptive dictionaries, where several semantic components, which often enter their semantic structures were singled out (basic sound characteristics, the prototypical source, the ways of sound generation, the causative component). In the second part of our semantic analysis, attention was paid to sound emission situations. Considering different situations of sound emission, we started from the elementary situation, which includes the emitter, the sound and the perceiver. All situations were analyzed in detail according to different categories of *emitters* (*people, animals, matter and material objects, and atmospheric phenomena*).

The chapter dedicated to the polysemy of sound verbs describes the domains in which these verbs gain their secondary meanings (e.g. sound transmission and movement, verbal communication, visual perception). Also, various semantic transfers were mentioned within the lexical group of sound verbs, which are primarily based on an acoustic metaphor (e.g. *Na vratima je jaukala mećava* etc.).

Two subchapters are dedicated to the formation of sound verbs: the first one considers the prefixation process, and the second one deals with the suffixation word formation process. The analysis was based on the conceptual and terminological apparatus which is already, more or less, established in various derivational studies in contemporary Serbian. The material was analyzed according to the formal criteria: from formant to meaning.

The final chapter concerning the analysis of sound verbs deals with the ways in which they are lexicographically processed in descriptive dictionaries of the Serbian language. Definition models determining the semantic content of sound verbs are singled out of the above-mentioned dictionaries, followed by certain suggestions which could be used for the improvement of the lexicographic practice in describing this part of the verb lexicon.

The two final segments of the study (the second and third) refer to the two remaining groups – *verbs of light* and *verbs of smell*. These groups include a smaller number of verb lexemes, wherefore the structure of these chapters is significantly simpler, both formally and content-wise. The analysis is based on the prototypical members of these verb groups (*svetleti, sijati; mirisati*). Their lexical-semantic characteristics were analyzed, mainly according to the material from lexicographic sources (dictionaries). The processes of the semantic expansion of these verb lexemes were also examined. The linguistic material was also described from the word-formation aspect, and being a question of very similar derivational processes, prefixation and suffixation were considered likewise. Finally, more significant lexicographic models for defining the semantic content of these verbs were recorded.

After a detailed analysis of the linguistic material, partial observations from all segments of the research were summarized. At the very end of the paper, a register of the analyzed verbs of sound, light and smell emission is presented.

Key words: verbs of perceptual stimuli emission, verbs of sound, verbs of light, verbs of smell, lexical-semantic group, word-formation, semantics, lexicographic processing.

Scientific field: linguistics

Specific scientific field: word-formation, semantics, lexicology, lexicography

UDC number:

С а д р ж а ј

I. УВОД.....	1
1. Предмет, циљеви и методологија истраживања.....	1
1.1. Предмет истраживања.....	1
1.2. Циљеви истраживања и основна методологија.....	5
2. Терминолошка разматрања.....	6
3. Корпус истраживања.....	9
3.1. Речнички извори.....	9
3.2. Остали извори.....	11
3.3. Лексичка грађа.....	12
4. Досадашња истраживања.....	17
II. ГЛАГОЛИ ЗВУКА.....	27
1. ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ГРУПА ГЛАГОЛА ЗВУКА.....	27
1.1. О месту ГЗ у другим семантичким класификацијама глаголске лексике.....	27
1.2. Глаголи са значењем емитовања звука као лексички скуп.....	31
1.3. Лексички скуп већег степена општости који обухвата ЛСГ ГЗ.....	33
1.4. Централни чланови ЛСГ ГЗ.....	34
1.5. Глаголи звука и ономатопејски глаголи.....	47
1.6. Семантика глагола звука.....	49
1.6.1. Семантика ГЗ према описним речницима српског језика.....	49
1.6.2. Ситуације емитовања звука.....	58
1.6.2.1. СЕЗ у домену човека.....	63
1.6.2.1.1. Ситуације са невокалним телесним звуком.....	64
1.6.2.1.1.1. Ситуације са физиолошким звуком.....	64
1.6.2.1.1.2. Ситуације са нефизиолошким телесним звуком.....	71
1.6.2.1.2. Ситуација са неартикулисаним вокалним звуком (звуком-реакцијом).....	72
1.6.2.1.3. Ситуација са „сливеним” звуком (одн. колективним емитером).....	75
1.6.2.1.4. Ситуација са интенционалним несемантичким звуком.....	76
1.6.2.2. СЕЗ у домену животиња.....	76
1.6.2.2.1. Оглашавање домаћих животиња.....	78
1.6.2.2.2. Оглашавање дивљих животиња.....	83
1.6.2.2.3. Комбиновање звукова различитих животиња у семантичкој структури једног ГОЖ.....	85
1.6.2.3. СЕЗ у домену материје.....	88

1.6.2.3.1. СЕЗ у вези са чврстом материјом.....	88
1.6.2.3.2. СЕЗ у вези са течном материјом.	92
1.6.2.3.3. СЕЗ у вези са гасовитом материјом.	94
1.6.2.3.4. Друге СЕЗ у домену материје.....	95
1.6.2.4. СЕЗ у домену материјалних предмета.....	95
1.6.2.4.1. СЕЗ „звекати”, „звечати” и сл.	99
1.6.2.4.2. СЕЗ „шкљоцати”.....	100
1.6.2.4.3. СЕЗ „шкрипати”, „крцкати”.....	101
1.6.2.4.4. СЕЗ „шкрипати”.....	101
1.6.2.4.5. СЕЗ „клопарати”.....	102
1.6.2.4.6. СЕЗ „звиждати”, „фијукати”.....	102
1.6.2.4.7. СЕЗ „шуштати”, „шушкати”.....	104
1.6.2.4.8. СЕЗ „зујати”, „брујати” и сл.	104
1.6.2.4.9. СЕЗ „пиштати”, „звонити”.....	105
1.6.2.4.10. СЕЗ „пуцати”, „грувати” и сл. (о ватреном оружју).....	106
1.6.2.4.11. Остале СЕЗ у вези са материјалним предметима.....	107
1.6.2.5. СЕЗ у домену атмосферских појава.....	108
1.6.2.5.1. СЕЗ „фијукати”.....	108
1.6.2.5.2. СЕЗ „грмети”.....	110
1.6.2.5.3. Остале СЕЗ у вези са атмосферским појавама.....	110
1.6.2.6. Закључне напомене о ситуацијама емитовања звука.....	111
2. ПОЛИСЕМИЈА ГЛАГОЛА ЗВУКА.....	112
2.1. Уводне напомене.	112
2.2. О значењским преносима унутар ЛСГ ГЗ.....	114
2.3. Глаголи звука у значењу гл. простирања звука и гл. кретања.....	115
2.4. Глаголи звука у значењу вербалне комуникације.....	120
2.5. Глаголи звука у субјективно-аудитивним значењима.....	127
2.6. Глаголи звука у значењу визуелних испољавања.....	132
2.7. Глаголи звука у значењу визуелне перцепције.....	138
2.8. Глаголи звука у значењу „бити празан”.....	140
2.9. Глаголи звука у значењу ’умрети’.....	142
2.10. Глаголи звука у значењу ’покварити се’.....	144
2.11. Глаголи звука у значењу људског понашања.....	145
2.12. Остала значења глагола звука.....	145
2.13. Закључне напомене о полисемији глагола звука.....	146

3. ТВОРБА ГЛАГОЛА ЗВУКА	148
3.1. Префиксација	148
3.1.1. Префикс <i>до-</i>	150
3.1.2. Префикс <i>за-</i>	156
3.1.3. Префикс <i>из-</i>	158
3.1.4. Префикс <i>на-</i>	162
3.1.5. Префикс <i>над-</i>	164
3.1.6. Префикс <i>од-</i>	165
3.1.7. Префикс <i>по-</i>	167
3.1.8. Префикс <i>под-</i>	168
3.1.9. Префикс <i>пре-</i>	169
3.1.10. Префикс <i>про-</i>	169
3.1.11. Префикс <i>раз-</i>	172
3.1.12. Префикс <i>уз-</i>	173
3.1.13. Остали префикси	173
3.1.14. Закључак о префиксацији ГЗ	174
3.2. Суфиксација	176
3.2.1. Суфикс <i>-арати</i>	178
3.2.2. Суфикс <i>-ати</i>	185
3.2.3. Суфикс <i>-етати</i>	187
3.2.4. Суфикс <i>-икати</i>	187
3.2.5. Суфикс <i>-карати</i>	188
3.2.6. Суфикс <i>-кати</i>	189
3.2.7. Суфикс <i>-кетати</i>	191
3.2.8. Суфикс <i>-нути</i>	192
3.2.9. Суфикс <i>-отати</i>	194
3.2.10. Суфикс <i>-тати</i>	195
3.2.11. Суфикс <i>-укати</i>	196
3.2.12. Суфикс <i>-утати</i>	197
3.2.13. Суфикси <i>-уцати</i> и <i>-уцкати</i>	197
3.2.14. Суфикс <i>-цати</i>	198
3.2.15. Суфикс <i>-чати</i>	198
3.2.16. Суфикси за имперфективизацију: <i>-авати</i> , <i>-ивати</i> и <i>-кивати</i>	198
3.2.17. Остали суфикси и финални сегменти	199
3.2.18. Закључак о суфиксацији ГЗ	203

4. ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА ГЛАГОЛА ЗВУКА	204
4.1. Модели дефинисања	205
4.2. Закључак о лексикографском аспекту ГЗ.....	213
III. ГЛАГОЛИ СВЕТЛОСТИ.....	215
1. ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ГРУПА ГЛАГОЛА СВЕТЛОСТИ.....	215
1.1. Централни чланови ЛСГ глагола светлости.	215
1.2. Секундарни глаголи светлости.....	216
2. ОСНОВНЕ СИТУАЦИЈЕ ЕМИТОВАЊА СВЕТЛОСТИ.....	220
2.1. Уводне напомене	220
2.2. Типови емитера и основне карактеристике светлости (према речничкој грађи)	220
3. ПОЛИСЕМИЈА ГЛАГОЛА СВЕТЛОСТИ	222
3.1. Уводне напомене	222
3.2. Значајнија секундарна значења глагола светлости	223
4. ТВОРБА ГЛАГОЛА СВЕТЛОСТИ	227
4.1. Префиксација	227
4.1.1. Префикс <i>до-</i>	227
4.1.2. Префикс <i>за-</i>	227
4.1.3. Префикс <i>из-</i>	228
4.1.4. Префикс <i>на-</i>	228
4.1.5. Префикс <i>над-</i>	228
4.1.6. Префикси <i>о-</i> и <i>об-</i>	229
4.1.7. Префикс <i>од-</i>	230
4.1.8. Префикс <i>при-</i>	231
4.1.9. Префикс <i>про-</i>	231
4.1.10. Префикс <i>раз-</i>	232
4.1.11. Остали префикси	232
4.2. Суфиксација	233
5. ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА ГЛАГОЛА СВЕТЛОСТИ	234
IV. ГЛАГОЛИ МИРИСА	237
1. ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ГРУПА ГЛАГОЛА МИРИСА.....	237
1.1. Глаголи са речничким значењем 'одавати мирис'	237
1.2. Глаголи са значењем 'одавати пријатан мирис'	242
1.3. Глаголи са значењем 'одавати непријатан мирис'	243
2. СИТУАЦИЈЕ ЕМИТОВАЊА МИРИСА	245
2.1. Проста ситуација емитовања мириса.....	245

2.2. Сложене ситуације емитовања мириса.....	246
3. ПОЛИСЕМИЈА ГЛАГОЛА МИРИСА	249
4. ТВОРБА ГЛАГОЛА МИРИСА.....	250
4.1. Префиксација.....	250
4.2. Суфиксација.....	251
5. ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА ГЛАГОЛА МИРИСА.....	252
V. ЗАКЉУЧАК	253
VI. ИЗВОРИ	259
VII. ЛИТЕРАТУРА.....	260
VIII. РЕГИСТАР ГЛАГОЛА ЗВУКА, СВЕТЛОСТИ И МИРИСА.....	269
Биографија аутора	279

I. УВОД

Глаголска семантика није била у фокусу истраживања у србистици све до новијег времена. Глаголски систем српског језика проучаван је махом из перспективе морфологије, творбе речи и синтаксе. Поједине врло значајне класе глагола у српском језику описане су у монографској форми тек недавно. На пример, *глаголи кретања* системски су испитивани у студијама Д. Вујовић (уп. Вујовић 2006; 2009; 2012; 2019). Неколико других кључних глаголских класа, као што су глаголи ударања, перцепције, говорења или емоционални глаголи, такође су подробније испитивани током прве две деценије овог века (шире о томе у т. 4). Поједина од тих истраживања заснована су на компаративној анализи. На пример, један значајан део глаголске лексике која улази у предмет нашег истраживања испитиван је на српском и енглеском корпусу (уп. Миливојевић 2016а). Других обимнијих, системских проучавања глаголских лексичких група која улазе у тему овог истраживања није било (мада је о глаголским лексемама из тих лексичких група било речи у различитим србистичким студијама везаним за глаголску проблематику).

1. Предмет, циљеви и методологија истраживања

1.1. Предмет истраживања

1.1.1. Глаголи типа *брујати*, *сијати* и *мирисати*. Насловна синтаagma рада *глаголи емитовања перцептивних стимулуса* односи се на три групе глагола у српском језику: глаголе који означавају емитовање (одашиљање, одавање, испуштање) а) звука (нпр. *брујати*, *шуштати*), б) светлости (нпр. *блештати*, *светлуцати*) или в) мириса (нпр. *(за)мирисати*, *смрдети*). Ове групе глагола скраћено ће бити називане *глаголима звука* (ГЗ), *глаголима светлости* (ГС) и *глаголима мириса* (ГМ).¹ Глаголске лексеме (било у основном значењу или у неком од секундарних значења) које припадају наведеним лексичким групама представљају основни предмет овог истраживања.

Глаголи којима се означава емитовање перцептивних надражаја (ГЗ, ГС и ГМ) чине један део језичких средстава за исказивање ванјезичких појава звука, светлости и мириса. У глаголском систему српског језика ове три лексичке групе заузимају нешто перифернију позицију у односу на широке семантичке класе глагола, какве су, на пример, глаголи кретања, глаголи ударања или комуникативни глаголи. То посебно важи за другу и трећу издвојену групу, с обзиром на то да обухватају невелик број лексема. Глаголи који денотирају емитовање звука чине, ипак, значајну групу, како због бројности јединица тако и због вишеструке узајамне повезаности са великим семантичким класама глагола (посебно са глаголима кретања, ударања, перцепције и говорења). Све три групе глагола, заједно узете, представљају важан сегмент лексичког система српског језика, односно његовог глаголског подсистема.

1.1.2. Како су повезани ГЗ, ГС и ГМ? Када упоредимо дефиниције значења глагола који припадају овим лексичким групама у описним речницима стандардног српског језика, код многих ћемо уочити приличне сличности. Дефиниција њиховог значења, ако није чисто синонимска или творбена, обично је састављена из два сегмента: у првом делу је глагол општије семантике са значењем *(ис)пуштати* / *(ис)пустити од себе (из себе)*, *ода(ва)ти*, *емитовати*, док је други сегмент представљен лексемама *звук*, *светлост* или *мирис*, односно њиховим хипонимима. На пример, у једнотомном *Речнику српскога језика* Матице српске (скраћено: РСЈ) глагол *звекнути* има значење 'испустити, одати звек, зазвечати', глагол *сијати* (I) – '(ис)пуштати светлост, светлети', а глагол *мирисати* – 'одавати, испуштати мирис, ширити око себе мирис (обично пријатан)'.¹

¹ Одабир наведених термина појашњен је у тачки 2.1.2.

Природни феномени звука, светлости и мириса различiti су по својим физичким својствима, али у једном аспекту они показују велики степен блискости – представљају надражаје које човек прима преко свог чулног апарата, тј. преко чула слуха, вида или мириса. Основни елементи који се јављају у типичној ситуацији емитовања чулног надражаја прилично су слични у сва три случаја, а разликују се од оних који су везани за остала два типа перцепције (примање надражаја чулом додира – тактилна перцепција или чулом укуса – густаторна перцепција). Извор звука, светлости или мириса и човек који те надражаје перципира нису у непосредном контакту (као код перцепције чулом укуса или додира), већ се надражај „пружа” између њих, односно простире се од извора према примаоцу (перципијенту).

Из реченог следи да се семантичка структура ових глагола упрошћено може представити заједничким моделом *емитовати* + *чулни надражај* (или *стимулус*), те да ГЗ, ГС и ГМ представљају семантички блиске скупине глаголских лексема. Ове глаголе условно ћемо објединити синтагматским називом *глаголи емитовања* (ГЕ), а разлози за такво именовање биће накнадно појашњени.

1.1.3. О месту ГЗ, ГС и ГМ у семантичкој подели глаголске лексике. Примање чулних надражаја (перцепција) означава се у српском језику глаголима типа *чути*, *видети* и *(на)мирисати*, који се сматрају посебном семантичком класом или лексичко-семантичком групом *глагола перцепције*. Имајући то у виду, можемо се запитати да ли и ГЕ, који су са глаголима перцепције у видљивој корелацији, представљају посебну семантичку групу глагола у српском језику.

У традиционалној семантичко-граматичкој класификацији глаголске лексике у српском језику није посебно истицана дубља семантичка повезаност ових глаголских група. Према најопштијој трочланој подели на глаголе радње, стања и збивања, ГЕ су, као глаголи неакционе семантике, сврставани у другу и трећу групу. На пример, у лексикону Пецо–Станојчић 1972 (105) глаголи стања, дефинисани као 'глаголи којима се обележава стање које се приписује некоме или нечему', илустровани су, поред осталог, овим реченичним примерима: „Река *жубори*” и „Грађе *шушти*”. Глаголи *жуборити* и *шуштати* убројани су, дакле, у глаголе стања, док се као један од типичних примера за глаголе збивања у граматичкој литератури наводи такође ГЗ – *грмети* (нпр. Стевановић 1986: 324).²

Предмет анализе у србистици углавном су, у појединим аспектима, били глаголи из највеће значењске групе, док су ГС или ГМ најчешће узгредно помињани, и то обично као специфични примери код проучавања неких појава у граматичком систему. Понегде је и у таквим истраживањима истицана значењска повезаност међу одређеним глаголима из ових скупина. Издвојићемо овде један занимљив помен ГМ, тачније глагола *баздети*, у истој групи са ГЗ *грмети* и *цвилети* (а поред тога још и са глаголима *буктети*, *горети*, *даждети*, *студети*, *трептети*, *цветети*). То су глаголи које А. Белић издваја у оквиру своје VII морфолошке врсте, као скупину примарних глагола са инфинитивом основом на старо јат а презентском на *и*. За њих се каже да „показују да неко има неку особину, да је *од себе даје*”³ (друкчије речено – *емитује*) „или се наводи у стању које се извесном особином одликује” (Белић 2006: 363).

У новије време јављају се (компаративна) истраживања у којима се ове три групе глагола у српском језику третирају обједињено, на шта су знатно утицали резултати проучавања глаголске семантике у страним научним срединама. Тако се у једној од новијих компаративних студија, која је рађена на материјалу енглеског и српског језика, као полазиште узима семантичко-синтаксичка подела глагола у енглеском језику. Реч је о студији англисткиње Н. Миливојевић (2016а), која – ослањајући се на класификацију у монографији *English Verb Classes and Alternations* Б. Левин (1993) – издваја класу *глагола*

² Уп. и другачију поделу, у којој се глаголи *брујати*, *грмети*, *шумети* и *зујати* сматрају глаголима збивања (Мразовић–Вукадиновић 2009: 70).

³ Истицање наше.

стварања (енгл. verbs of emission), подељену на четири поткласе: *глаголе стварања звука* (verbs of sound emission), *глаголе стварања светлости* (verbs of light emission), *глаголе стварања мириса* (verbs of smell emission) и *глаголе стварања супстанце*, односно *глаголе стварања материје* (verbs of substance emission) (Миливојевић 2016а: 29; уп. Левин 1993: 233–238). У средиште тог истраживања стављени су „глаголи стварања звука” реализовани у конструкцијама са значењем интранзитивног усмереног кретања. Глаголима емитовања у енглеском и српском језику иста ауторка се бавила и у неколиким радовима мањег обима, где је такође прихваћена класификација глагола према Левин 1993 (Миливојевић 2016б; 2016в; 2017).

Поменућемо још једно новије компаративно истраживање, у којем су глаголи са значењем емитовања звука, светлости или мириса такође сврстани у исту лексичку групу. Студија је посвећена анализи глагола *узроковања* у енглеском и српском језику (Ружин 2015). У оквиру семантичке поделе глагола дефинисана је „лексичкосемантичка група” глагола *емитовања*, са четири подгрупе: *глаголи емитовања звука*, *глаголи емитовања светла*, *глаголи емитовања мириса* и *глаголи емитовања супстанце* (Ружин 2015: 102–108).

Основу за обједињавање трију посматраних група глаголских лексема у засебну семантичку класу проналазимо и у другим лингвистичким приступима проблематици глаголских класа. На пример, у оквиру једне од значењских класификација глаголске лексике у руском језику, каква је, првенствено семантички заснована, *фундаментална* (или *темељна*) *класификација предиката* Ј. Д. Апресјана, оријентисана на потребе *системске лексикографије* – међу петнаест издвојених класа „највишег нивоа” налази се и класа *испољавање* (рус. *проявление*), којом су обухваћени и глаголи из трију група ГЕ (в. Апресјан 2003: 10; 2005: 6–7; 2009: 37, 44). Као илустрација за глаголе из те класе предиката наводе се, на пример, лексеме *блестеть* ’блистати, јарко сијати’, *звенеть* ’звонити, звучати, звечати’ и *вонять* ’смрдети, заударати’⁴ (Апресјан 2009: 37, 44). Истој класи припадају и скупине представљене лексемама *горчить* ’горчити, имати нагорак укус’ и *жечься* ’пећи, жарити, жећи’, *колоться* ’бости’⁵ (Ibid.), односно глаголи који означавају испољавање оних надражаја који делују на остала два (контактна) чула: чуло укуса и чуло додира.⁶ У раду Апресјан 2005 (6) помињу се називи за пет подгрупа дате класе предиката:

- а) *визуелна испољавања* (*зрительные проявления*), а то је подгрупа која поред ГС обухвата још и глаголе типа *белеть* ’белети (се)’, *чернеть* ’црнети (се)’;
- б) *звучна* (*аудитивна*) *испољавања* (*звуковые проявления*), где је поред типичних ГЗ сврстан нпр. и глагол *доноситься* ’допирати, долазити (о звуку, мирису)’;⁷
- в) *густаторно испољавање* (*вкусовое проявление*), посведочено само већ наведеним глаголом *горчить*;
- г) *мирисна* (*олфакторна*) *испољавања* (*обонятельные проявления*), подгрупа која се, према примерима, поклапа са ГМ;
- д) *тактилна испољавања* (*тактильные проявления*), где поред две горенаведене лексеме иде још и глагол *греть* ’грејати’.

Испољавање се у оквиру ове класификације дефинише као *својство, стање* или *процес* (што су све такође називи за класе предиката у овој подели) који се актуелно могу перципирати од стране перципијента (в. Апресјан 2009: 44).⁸ У овој дефиницији, дакле,

⁴ Дефиниције значења су дате према руско-српском речнику Станковић 2009 или према Бошковић 2014. У даљем тексту српски еквиваленти руских лексема биће навођени према овим речницима.

⁵ Уп. реченицу *булавка колется – чиода боде* (Станковић 2009).

⁶ У вези са тактилно перцепцијом постоје изузеци. Један тип испољавања тактилног стимулуса сличан је емитовању звука, светлости и мириса, а то је случај означен глаголима типа *грејати*, *хладити* (у значењу ’испољавати топлоту, хладноћу’) и сл.

⁷ Реч је о глаголу ширења, простирања чулног стимулуса (у српском језику субјекат овог типа глагола је стимулус, а не његов извор (емитер), зато их не сврставамо у праве ГЗ).

⁸ Овде треба дати одређене напомене. Прво, лексема *перципијент* превод је руске лексеме *наблюдатель*, која се, ван термилошке употребе, на српски преводи као *посматрач*. Међутим, термин *наблюдатель* користи се за

истакнута је и улога примаоца чулног надражаја, који се уобичајено не јавља на нивоу реченице формиране помоћу ових глагола, нити фигурише као компонента у њиховом семантичком садржају. Са датом семантичком поделом глагола (одн. предиката) упоредиве су и неке друге класификације у оквиру руске лексикологије, о чему ће, такође, бити речи.

Групе глаголских лексема које су предмет овог истраживања могуће је, дакле, посматрати као конституенте јединствене семантичке класе, заједно са другим, значењски блиским, лексичким групама. Које ће још глаголе, одн. глаголске скупине обухватати та шири класа, питање је приступа и критеријума за семантичку поделу. Независно од тога, глаголи који значе емитовање звука, светлости или мириса по неким су заједничким карактеристикама дистинктивни у односу на остале чланове поменутих глаголских класа. То можемо запазити уколико размотримо две наведене класификације и изузмемо глаголе који су у фокусу наше пажње. Кад је у питању прва класификација (Левин 1993), тај „остатак” биће поткласа глагола „стварања материје”, односно глагола *емитовања супстанце*, која обухвата енглеске глаголе чији би еквиваленти у српском језику биле лексеме какве су *врцати, знојити се, испаравати, капати, крварити, куљати, лучити се, цурити, шикљати, иштрцати* итд. (уп. Левин 1993: 237). За разлику од стварања стимулуса звука, светлости или мириса, „стварање материје” (или, у зависности од агрегатног стања – *испуштање, лучење, излучивање, избацивање материје* и сл.) није у корелацији ни са једним чулом засебно, те не постоји јасно одређена веза између извора и примаоца чулног надражаја. Поред тога, између четири дате поткласе глагола стварања/емитовања могуће је успоставити дистинкцију према критеријуму прототипичности материје (која се емитије). Наиме, звук, светлост и мирис представљају нетипичну материју (уп. нпр. Кликовац 2006: 217), док би се материја (обично течност) чије „стварање” означава последња наведена поткласа глагола могла сматрати прототипичном. Из тога следи да целокупна глаголска класа представљена у Левин 1993 (дакле, она која би укључила и лексеме типа *лучити се, испаравати* и сл.) у одређеном смислу представља глаголе који означавају „емитовање” материје (било прототипичне или оне која то није). У складу с тим, предмет наше анализе чине, условно речено, глаголи емитовања *не(прото)типичне* материје.

Што се тиче друге класификације (Апресјан 2003), граница између глагола емитовања (звуча, светлости или мириса) и осталих подгрупа може се успоставити према врсти везе која се остварује између извора (звуча, светлости или мириса) и перципијента. У питању је разлика аналогна оној која постоји између две групе основних типова перцепције. Перципирање чулом вида (визуелна перцепција), слуха (звучна, аудитивна перцепција) или мириса (олфакторна перцепција) не подразумева директан контакт на релацији извор–перципијент, док је, супротно од тога, перципирање чулом укуса или додира условљено непосредним контактом на тој релацији. На исти начин емитовање звука, светлости или мириса разликује се од испољавања чулних надражаја који одговарају контактним чулима

примаоца не само визуелних надражаја већ и других, те стога такав превод не би био адекватан. У прегледу појмовног апарата системске лексикографије, Апресјан још шире дефинише појам *наблюдатель* – као особу која чулним апаратом перципира или мислено спознаје одређену ситуацију (*наблюдатель* – тот, кто воспринимает органами чувств или мысленно созерцает определенную ситуацию, Апресјан 2009: 515). Код појединих руских семантичара (нпр. Е. В. Падучеве и Г. И. Кустове) термин *наблюдатель* се употребљава у значењу *доживљавача* (одн. *експеријента, експеријенсера* – то је, дакле, шири појам од *перципијента*, а камоли од *посматрача*) који се у некој ситуацији налази „иза кадра”, одн. није присутан „на сцени” ситуације денотиране реченицом, већ се његово присуство подразумева. Друго, појам *актуелан* овде се користи као нека врста супротности у односу на појам *сталан* (тако да би се можда могао превести и придевом *тренутан*, мада је тај термин већ оптерећен коришћењем у области аспектологије). Поменута дистинкција битна је за ову класификацију, јер се према том критеријуму разликује нпр. *испољавање* од *својства*. Тако предикат *мирисати* у реченици *Руже миришу* припада или класи *испољавање* (када се ситуација осмишљава као *актуелна*) или класи *својство* (кад је у питању *стална* ситуација) (в. Апресјан 2009: 35).

укуса и додира. Изузетак је ситуација *емитовања топлоте*, из домена тактилне перцепције, врло слична емитовању које означавају глаголи о којима је реч.⁹

Из наведеног происходи да глаголи које анализирамо по битним карактеристикама чине посебан, оделит сегмент целокупне глаголске лексике, без обзира на то да ли их дефинишемо као део одређене веће класе глагола или их сматрамо засебним, одвојеним, али врло сродним лексичким групама.

Блискост посматраних лексичких скупова манифестује се на различите начине у језичком систему. Као један од примера може се навести реализација ГЗ, ГС и ГМ у реченицама где је на позицији граматичког субјекта именица која означава ограничени простор. ГЕ у том случају денотирају испуњеност простора стимулусом (звук, светлошћу или мирисом), уп. *Кафана јечи, Кућа светли* или *Соба мирише* итд., што није својствено лексичким (под)групама које се у поменутих класификацијама сврставају уз ове глаголе.

Поред наведених, постоје и другачији погледи на класификацију глаголске лексике. У неким класификацијама ГЗ, ГС и ГМ се разврставају у засебне лексичке скупове већ на првом, најопштијем нивоу семантичке поделе. Даље разматрање питања везаних за ову важну тему остављамо за главни део анализе.

1.2. Циљеви истраживања и основна методологија

Општи циљ овог истраживања може се одредити као опис семантичких и граматичких особина ГЗ, ГС и ГМ у српском језику, те утврђивање степена и карактера њихове повезаности са другим лексичким групама глагола унутар лексичког система. Пут према остварењу основног циља подразумева неколико етапа, односно ужих циљева, од којих истичемо следеће:

- оквирно одредити инвентар јединица (у три глаголске групе), односно приближне границе посматраног семантичког скупа (тј. семантичких скупова) – на основу грађе из описних речника српског језика;
- одредити глаголске лексеме које се могу сматрати централнијим (прототипичним) члановима анализираних лексичких група;
- дати семантичку поткласификацију група ГЗ, ГС и ГМ;
- утврдити опсег и карактеристике пресецања ГЗ, ГС и ГМ са другим глаголским семантичким (пот)класама/(под)групама;
- испитати семантичке механизме који се налазе у основи ширења глаголског значења ГЗ, ГС и ГМ на домене изван емитовања звука, светлости, односно мириса;
- утврдити инвентар и испитати значења творбених средстава српског језика која су искоришћена у грађењу глаголских твореница ГЗ, ГС и ГМ;
- утврдити специфичне граматичке особине ГЗ, ГС и ГМ (које су одраз њихове семантике);
- описати modele дефинисања датих глагола и пружити смернице за уједначавање лексикографског описа овог сегмента глаголске лексике.

Метод којим ћемо се служити да бисмо доспели до назначених циљева умногоме је одређен полазиштем, тј. базичном грађом за ово истраживање, а то је један део глаголске лексике српског језика – описан средствима традиционалне лексикографије. Сам начин на који су лексеме дефинисане у домаћим дескриптивним речницима природно „привлачи” компоненцијалну анализу значења, која нам омогућава да из речничког чланка екстрахујемо један тип података у вези са глаголским значењем. Ипак, када су у питању неке друге врсте семантичких информација о глаголима, она нам неће бити толико корисна. На пример, да би се оквирно одредиле типичне карактеристике емитованог звука (а таква карактеристика чини

⁹ Код испољавања топлоте однос између извора стимулуса и перципијента је двојак (непосредни контакт је могућ али није обавезан). Тај однос не мора бити исказан у ситуацији означеној глаголом емитовања топлоте (нпр. *грејати*), али је он обично познат на основу типа извора топлоте.

важну компоненту семантике ГЗ), било је неопходно ослонити се првенствено на анализу речничких дефиниција ГЗ. С друге стране, анализа значењских компонената ГЗ има ограничен домет кад се испитује семантичко ширење ових глагола, будући да у речничкој дефиницији нису увек представљени сви важни елементи глаголом означене ситуације (из које проиходе изведена глаголска значења). С тим у складу, анализа примарног значења ових глагола базира се у знатној мери на речничком представљању глаголске семантике, док је пут ка испитивању семантичког потенцијала глагола (посебно ГЗ, који су у том погледу и најбогатији) нешто другачији: подаци из речника су у другом плану, а у фокусу су корпусне потврде и скуп изведених значења који се наводи у литератури.

Да би се дошло до других битних особина глаголске лексике која чини предмет овог истраживања, подацима из речника треба прикључити и податке из једног или више корпуса текстова. На пример, за утврђивање ужег круга лексема које представљају централније чланове посматраних лексичких група, неопходно је допунити податке које пружају лексикографски извори, између осталог, и фреквенцијом употребе глагола у довољно широком језичком корпусу (нпр. Корпусу савременог српског језика).

Творбена структура глаголских твореница анализирана је, углавном, коришћењем појмовно-методолошког апарата домаће дескриптивне граматике, односно дериватологије (Клајн 2002; 2003). У складу с тим, главни смер анализе иде од форманта (префикса и суфикса) ка значењима (семантичким и/или акционалним) којима се модификује семантика основног глагола. Томе ће бити придодата и синтеза у обрнутом смеру: од значења ка форми творбених елемената.

Методологија истраживања и појмовно-термиолошки апарат који ћемо користити у овом истраживању засниваће се углавном на приступима глаголској семантици који су конституисани на основама лексикографске традиције и који резултате истраживања, између осталог, усмеравају ка практичној примени у изради речника. Такве приступе проналазимо у једном од главних праваца србистичке лексиколошке традиције, као и, делом, у радовима тзв. московске семантичке школе. У испитивању механизма семантичког ширења полазиште су лексиколошке синтезе у србистици (Гортан Премк 1997; Драгићевић 2007), са ослањањем на истраживања те теме у оквиру оне струје московске семантичке школе коју репрезентује Е. В. Падучева (Падучева 2004; Кустова 2004).

Истраживачки процес састојаће се од следећих већих етапа: 1) ексцерпција глагола звука, светлости и мириса, тј. целокупних полисемичких структура, са примерима – из описних речника; 2) консултовање стручне литературе у вези са семантичким скупинама глагола које истражујемо и представљање досадашњих резултата у тој области; 3) успостављање термиолошког оквира истраживања; 4) класификација грађе према различитим семантичко-граматичким критеријумима; 5) семантичка и творбена анализа глагола звука, светлости и мириса; 6) анализа лексикографске обраде глаголских лексема; 7) представљање и систематизација резултата истраживања.

2. Термиолошка разматрања

2.1. Именовање глагола који означавају емитовање звука у досадашњим проучавањима српског језика. С обзиром на то да не постоји до краја разрађен и устаљен термиолошки систем у области глаголских семантичких (пот)класа у српском језику, а нарочито оних маргиналнијих, на самом почетку истраживања појавио се проблем адекватних термиолошких решења која би покрила кључне појмове у вези са основним предметом истраживања. Видели смо, у претходном одељку, да је настајање звука и осталих чулних стимулуса могуће именовати на различите начине. У даљем разматрању термиолошке проблематике говорићемо пре свега о термиолошким решењима за глаголе који означавају настајање звука, будући да су првенствено ове лексеме биле предмет проучавања у србистици.

Именовање ове глаголске семантичке групе у истраживањима српског језика прилично је неустаљено. Углавном се користе двочлане синтагме или вишечлани описни

називу. Нека од тих именовања представимо овде, с тим што треба имати у виду да подударење означених семантичких група глагола не мора бити потпуно, већ да се оне преклапају у мањој или већој мери:

- глаголи са значењем неког звука (Грицкат 1955–1956: 70);
- глаголи звучања (Грицкат 1967: 234; Ивановић М. 2012);
- глаголи који именују слушне утиске, односно глаголи који именују акустичке ефекте (Ивић 1982: 52);
- глаголи са значењем гласа или звука (Клајн 2002: 253);
- глаголи акустичног значења (Клајн 2003: 333);
- глаголи који именују произвођење слушних надражаја, односно глаголи произвођења звукова (Бабић Б. 2008: 279, 300);
- глаголи са општим значењем звучања (Милошевић 2013: 243);
- глаголи производње акустичких утисака (Вељковић Станковић 2015: 58);
- глаголи емитовања звука (Миливојевић 2010; Биланција 2014: 157;¹⁰ Ружин 2015: 103–106; Ристивојевић Рајковић 2017; Спасојевић А. 2022: 81);
- глаголи стварања звука (Миливојевић 2016а; 2017);
- глаголи који означавају произвођење гласног звука (Вујовић 2019: 91);
- глаголи емитовања неосмишљеног звука (Миљковић 2021).

2.2. Термини прихваћени у овом истраживању. Досадашња пракса именовања глаголских класа у српском језику показује да устаљени образац углавном чини двочлана термилошка синтагма са лексемом *глагол* (у множини) као центром и одговарајућом глаголском именицом на позицији зависног члана, нпр. *глаголи говорења, глаголи кретања, глаголи ударања* итд. По аналогiji са тим терминима, глаголи који денотирају емитовање звука могли би се назвати *глаголима звучања* (в. Грицкат 1967б: 234; уп. рус. *глаголы звучания*, нпр. Васиљев 1981: 39, 66; ТСРГ: 444; ЕССЛТП I: 402; Рахилина 2015). Међутим, такав назив био би мање прихватљив за остале две групе глагола: глаголска именица на позицији зависног члана у синтагми *глаголи светљења* прилично је нефреквентна лексема, док би синтагма *глаголи мирисања* у функцији термина била недовољно прозирна, пошто би истоветан могао бити и термин за поткласу глагола перцепције.

Трочлана синтагма укључивала би решења која су налик поменутом термину „глаголи стварања звука” у студији Н. Миливојевић (2016а). Иста ауторка користила се и термином „глаголи емитовања звука”.¹¹ Из претходних описних назива видимо да се поред појмова *стварање* или *емитовање* у вези са звучним стимулусом употребљава и појам *произвођење*, који је – заједно са глаголом *производити* (звук), према нашем увиду – и најфреквентнији у радовима домаћих аутора. Такође, начин дефинисања *производити/произвести* + *звук* (нпр. *жуборити* ’производити жубор’, уп. РСАНУ или *шкљоцнути* ’произвести шкљоцај’, уп. РСЈ) спада у ред најфреквентнијих модела у домаћим описним речницима стандардног језика. С тим у складу један од могућих термина био би *глаголи произвођења звука* (уп. Бабић Б. 2008: 300). Појмови *произвођења* или *стварања* с једне стране и *емитовања* (или *одавања, испуштања* и сл.) с друге на различите начине представљају ситуацију настајања звука. Та разлика односи се на каузативну компоненту ситуације: *произвођење/стварање* звука тиче се било спољашњег или унутрашњег узрока (тј. звук може *производити* и извор и каузатор), док се *емитовање/одашања* звука односи на унутрашњу каузацију (тј. звук може

¹⁰ У овој студији помињу се заправо глаголи „емитовања звука/светлости/мириса/укуса”.

¹¹ Уп. наслов докторске дисертације: „Конструкциони идиоми са глаголима емитовања звука у енглеском и српском језику”. Ауторка се у монографији определила за термин *глаголи стварања звука*, уместо првобитног *глаголи емитовања звука*. Између појмова *стварање* и *емитовање/емисија* звука успоставља се разлика. Тако се *глаголи стварања звука* описују као „класа глагола чије примарно значење јесте стварање и емисија звука” (Миливојевић 2016а: 87; уп. Миливојевић 2016б: 153).

емитовати само извор).¹² Иако је већ појму *емитовања* дата одређена предност, определили смо се за решење које би апстраховало ова два начина настајања звука. По узору на поједине руске ауторе (уп. нпр. Падучева 1998; 2004: 42, 401–424; 2006: 411; Рахиљина и др. 2015: 11, 14; Казарина 2016)¹³ за назив дате групе глагола прихватили смо, како је речено на самом почетку, двочлану синтагму *глаголи звука*,¹⁴ а онда, сходно томе, и синтагме *глаголи светлости* и *глаголи мириса*.

За термин *глаголи звука* определили смо се из још једног разлога. Наиме, у овом истраживању нисмо се ограничили само на „глаголе емитовања звука” према Левин 1993, већ је тим глаголима прикључена још једна важна група глагола са доминантном семом звука – *глаголи оглашавања животиња*,¹⁵ односно *глаголи звука који производе животиње* (в. Брач–Матијевић 2021: 85). Под *глаголима звука* подразумеваће се, дакле, две скупине глагола: „глаголи емитовања звука” (у поређењу са другом групом могло би се рећи – глаголи емитовања звука у ужем смислу) и глаголи оглашавања животиња. Таква шира група карактеристична је и за поједине класификације глагола у руском језику (уп. нпр. ЕССЛТП I: 403; ЛСРГ: 62; Рахиљина и др. 2015: 14). Такође, у литератури се издваја и група тзв. *глагола постојања*, одн. *простирања звука* (скраћено: ГПЗ) (в. ниже). Субјекатски појам у реченицама с тим глаголима је звук, а не извор звука или каузатор (као код глагола које убрајамо у ГЗ). Неки аутори укључују их у исту групу са ГЗ, а други сматрају да ови глаголи формирају посебну (под)групу. У принципу, приклањамо се овом другом гледишту. Међутим, треба напоменути да се у групи ГПЗ лако уочавају две скупине: глаголи типа *разлегати се / разлећи се, проламати се / проломити се* (који, типично, не везују емитер звука на позицији субјекта)¹⁶ и глаголи типа *брујати* (који, будући прави глаголи звука, немају такво ограничење у погледу спојивости). Може се рећи, прелиминарно, да је друга скупина знатно шира. То заправо значи да се знатан број типичних ГЗ у српском језику секундарно остварује у значењу постојања (одн. простирања) звука, те је тако, на посредан начин, главнина ГПЗ ушла у грађу за ово истраживање.

Еквивалент синтагме *глаголи звука* у енглеском језику (*verbs of sound*) користи понекад у својим истраживањима и Б. Левин (Левин 1991; Левин – Рапапорт Ховав 1995: 11). Поред тога, као скупни назив за већ поменути четворочлану групу *verbs of emission* (Левин 1993), ова ауторка у једном од радова користи и ширу синтагму *verbs of stimulus emission* (Левин 1991: 214). Термином *стимулус* обједињени су, такође, звук (тј. нешто уже – бука), светлост и мирис у студији Перлмутер 1978 (163), где се значење групе глагола типа *shine* (‘сијати’), *crackle* (‘пуцкетати’) или *stink* (‘смрдети’) описује као ‘невољно емитовање стимулуса који делују на чула’.¹⁷ У наслову нашег истраживања, из практичних разлога, нисмо навели сваку од глаголских група посебно, већ су појмови *звук*, *светлости* и *мириса*, а по угледу на претходно поменути термин обједињени синтагмом *перцептивни стимулуси*.¹⁸ Такође смо узор за овакво именовање нашли у студији Цветковић 2007, где се употребљава термин *емитовање перцептуалног стимулуса*. Насловну синтагму *глаголи емитовања*

¹² Ова дистинкција понекад се користи за диференцирање значења у речнику, уп. *звечати (I, 1a)* ‘одавати звуку, оглашавати се звуком’ (Чује се како кашике звече) и *звечати (I, 1б)* ‘изазивати, производити звуку’ (Ода ... око куће звечећи кашикама) (РСАНУ). Уопштено гледано, у речничким дефиницијама ГЗ, глаголи типа *одавати*, *испуштати* подразумевају унутрашњи узрок, гл. типа *изазивати* – спољашњи узрок, док су глаголи типа *производити*, *стварати* неутрални – могу означити оба случаја.

¹³ Е. В. Падучева користи и варијантне синтагме *глаголы издавания звука* (нпр. у Падучева 1998: 7), *глаголы, озбозначающие процесс издавания звука* (нпр. у Падучева 2004: 403) и сл.

¹⁴ Знатно раније о *глаголима звука* у руском језику говори нпр. А. В. Исаченко. Помињући глаголе који означавају *акустичке појаве*, овај аутор додаје да су то *глаголы речи и звука*, односно глаголи говорења и глаголи звука, нпр. *зашуметь* (в. Исаченко 1960: 225).

¹⁵ *Verbs of sounds made by animals* (Левин 1993: 212); српска варијанта према Н. Миливојевић (2016а: 128).

¹⁶ Уп. термин *глаголи простирања* у Пипер и др. 2005: 248, где се у одговарајућим реченичним примерима наводе лексеме *проломити се* и *одјекнути*.

¹⁷ „Non-voluntary emission of stimuli that impinge on the senses (light, noise, smell, etc.).”

¹⁸ У студији Цветковић 2007 (нпр. 169–175) употребљава се, између осталог, *назив емитовање перцептуалног стимулуса*.

перцептивних стимулуса сматрамо описним називом, којим се не претендује на разрешавање постојеће термилошке хетерогености¹⁹ (уп. термин *емитовање перцептуалног надражаја* у Цветковић 2007: 310). Када се укаже потреба за помињањем све три глаголске групе у истом контексту, биће коришћен поменути скраћени двочлани назив *глаголи емитовања* (ГЕ).²⁰

3. Корпус истраживања

3.1. Речнички извори. Основна лексичка грађа за ово истраживање ексцерпирана је из најрепрезентативнијих описних речника српског језика: а) *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ (РСАНУ) (до двадесет првог тома, тј. до речи *покупити*), б) *Речника српскохрватског књижевног језика* Матице српске (РМС) и в) *Речника српског језика* Матице српске (РСЈ) (друго издање, из 2011. године²¹). Наведени дескриптивни речници типолошки су сродни, али се разликују по обиму: РСАНУ је велики речник тезаурусног типа, који обухвата лексику књижевног (стандардног) језика и народних говора, док су друга два извора речници књижевног језика, РМС – речник средњег обима у шест томова, и РСЈ – једнотомник.

Разлике у обиму међу трима речницима у вези су са различитим обухватом лексике српског језика која је у њима представљена. Једнотомни РСЈ садржи углавном одабрану лексику стандардног језика, мада ће се у њему наћи и један број лексема непознатих просечном говорнику.²² У складу с тим, ГЕ заступљени у РСЈ одговарају у великој мери централном слоју лексикона стандардног српског језика, тј. углавном припадају општој (немаркираној, неутралној) лексици. РМС садржи ширу лексичку базу која укључује и периферније глаголске лексеме, као и бројне ареално ограничене лексеме, док ће се у РСАНУ, који, према првобитној замисли, тежи ка представљању целокупности лексичког система (књижевног језика и народних говора), наћи знатан број речи (а тиме и ГЕ) ограниченог домена употребе и слабије потврђености, односно (глаголских) лексема које заузимају перифернију позицију у лексичком систему стандардног језика или уопште њему не припадају, већ су део супстандарда, покрајинске лексике и др.²³

¹⁹ Појам *емитовање* (а не *произвођење* или *стварање*) искоришћен је ради истицања дистинкције у односу на перцептивне стимулусе који се тичу *контактних* чула, јер је на тај начин јасније представљена одвојеност извора од перципијента и истакнута улога стимулуса који их „повезује”, одн. који се „креће” на релацији извор–перципијент. Одређењем *перцептивни* искључују се други типови стимулуса, нпр. емоционални стимулуси. У даљем тексту под појмом *стимулус*, уколико није другачије назначено, подразумеваће се *перцептивни стимулус*.

²⁰ То можда није оптимално решење, међутим, сматрамо да је ипак нешто прихватљивије у односу на синтагму *глаголи стварања* (дакле, у случају када није експлициран тип стимулуса, одн. објекат стварања). Та синтагма као назив за целокупну класу глагола има један недостатак који се не може занемарити. Наиме, именица *стварање* (као и глаголи *стварати* и *стварати се*) има знатно шире значење од оног које му се приписује у тој синтагми, а сами перцептивни стимулуси (звук, светлост или мирис) нису прототипични објекти глагола *стварати* одн. субјекти глагола *стварати се*. То лишава овај двочлани термин веома важне карактеристике – транспарентности, и повећава могућност термилошког преплитања са другим лексичким класама глагола, на пример, са глаголима којима се означава стварање, прављење каквог физичког објекта и сл. (уп. ТСРГ: 272–279; Кустова 2004: 87–88, 453; ЕССЛТП I: 402). Пример успостављања термилошке дистинкције између глагола којима се означава стварање предмета/објекта и сл. и оних којима се означава стварање звучног стимулуса проналазимо у студији Бабић Б. 2008 (299–300), где је прва група названа *глаголи стварања (креација)* (нпр. *градити, зидати, кројити, месити*), а друга *глаголи произвођења звукова*.

²¹ То значи да ће се у даљем тексту скраћеница РСЈ, осим када је другачије назначено, односити управо на друго издање овог речника.

²² Према речима уредника речника М. Николића, аутори су, бирајући речи које треба уврстити у једнотомник, морали да „суде” многим лексемама из РМС (в. прво издање РСЈ, стр. 7). На тај начин поједини, по каквом критеријуму маркирани ГЕ нису прешли у овај ужи круг лексике. Поред тога, изостављена су нека (мање фреквентна или на друге начине обележена) значења полисемичних глагола (какви су и бројни ГЕ).

²³ Ако бисмо ове изворе представили као различите „кругове” лексике, у средини би била базична лексика стандардног језика из РСЈ, која би се налазила унутар ширег круга лексике из РМС, што би све заједно било обухваћено, само делимично (с обзиром на недовршеност), једним полукругом Речника САНУ.

Структура речничког чланка, лексикографски метајезик, принципи по којима се врши подела значења и друге значајније карактеристике врло су блиске у овим речницима. Поред базичне сродности приметан је и низ неподударности, али их не сматрамо великом препреком за формирање оптималне лексичке базе за ово истраживање, с тим што неке разлике не треба занемари(ва)ти. Када се упореди речнички чланак исте лексеме у сва три речника, обично се, поред јасне сличности, уочавају и неке разлике. Можда је најприметнија разлика она која се тиче неједнаког броја примера којима се илуструје лексичко значење. Ако, на пример, узмемо неки од фреквентнијих ГЗ у основном значењу (уп. нпр. *звонити*), у РСЈ обично нећемо пронаћи ниједну илустрацију тог значења, у шестотомном РМС број потврда, уколико су уопште наведене,²⁴ по правилу не прелази две (уп. РМС, том I, стр. 14), мада ће нека фреквентнија значења бити потврђена и са три-четири примера, док упутства за израду РСАНУ налажу да се може навести највише шест примера (Упутства, чл. 118).

Уочљиве су, такође, разлике у разгранатости полисемичких структура вишезначних лексема. С обзиром на обим корпуса, очекивано је да су лексеме у Речнику САНУ значењски најбогатије (уп. нпр. глагол *грукати*, чија значењска структура, ако се узме само нереклексивна форма, обухвата четрнаест дефиниција у РСАНУ, а по пет дефиниција у Матичиним речницима), али и ту има појединих изузетака.

Неке несагласности између речника односе се и на различиту интерпретацију истих језичких података (уп. гл. *кврцнути* у даљем тексту). Основу за то пружа и чињеница што су ови речници повезани на једном дубљем нивоу. Наиме, грађа Речника САНУ укључује целокупну грађу која је коришћена за израду вишетомног РМС. Такође, оба Матичина речника су извори за РСАНУ. С друге стране, у самој основи РСЈ налази се замисао о „сажимању” вишетомног РМС у једнотомник, али је у овом речнику итекако видљива и спона са Академијиним речником.²⁵

Навешћемо један пример који показује како се претходно изнете чињенице о броју потврда и повезаности речничких извора одражавају на уобичавање конкретног речничког чланка, односно, у овом случају, на организацију значењске структуре према истим корпусним потврдама. То ћемо илустровати примером обраде једног ГЗ у сва три речника. Значење *кврцнути* (1) ’гласнути се шкљоцањем, лаким праском, пуцкарањем и сл.’ аутори РМС поткрепили су двама примерима, који се могу свести на реченице *Кврцнуше гране* и *Кључ кврцну*. Имајући пред собом ово решење и већи број других примера, аутори Речника САНУ формирали су два (под)значења *кврцнути* (1а) ’огласити се кратко пуцкетањем, шкрипом и сл., крцнути’ и *кврцнути* (1б) ’шкљоцнути, зврцнути’, тако да је први пример из РМС дат као илустрација за прво наведено подзначење, а други пример за друго. Аутори једнотомника дали су „средње решење”, обједињујући два значења у једну дефиницију раздвојену тачком и зарезом – *кврцнути* (1) ’огласити се кратким пуцкетањем, шкрипом и сл.; шкљоцнути’, притом су, у складу са концепцијом речника, примери изостављени.²⁶ Однос између ових речника у сегменту који се тиче ГЕ још јасније ће бити осветљен у анализи лексичке грађе.

Да би се целовито приказала једна семантичка група глагола, како у оним аспектима који су предмет проучавања лексикологије тако и у онима који се односе на питања теоријске и практичне лексикографије – било је неопходно одабрати један од наведених речника као основни извор. У ту сврху одабран је *Речник српскога језика*, те су вишетомни

²⁴ У овом речнику, према концепцији израде, нису (осим у специфичним случајевима) посебно дефинисани деривирани несвршени глаголи, тако да ни примери нису уз њих навођени. Ни значења свих свршених глагола нису илустрована примерима; тако је, рецимо, код префиксала „који према основном глаголу значе само почетак радње (тип *завонити*)” (уп. РМС, том I, стр. 13).

²⁵ Још једна важна нит спаја сва три речника о којима је реч. Поједини аутори Речника САНУ били су уредници шестотомног Матичиног речника, а сви аутори Матичиног једнотомника радили су на изради Речника САНУ.

²⁶ Може се претпоставити да је у овом случају (или оваквим случајевима) размиславање између РМС и РСАНУ бар једним делом последица неједнаког броја корпусних потврда. Тек два примера употребе датог глагола у РМС нису могла довољно јасно да осветле семантичку разлику која је касније успостављена у РСАНУ. Изостављање примера у РСЈ омогућило је спајање ових подзначења у једној дефиницији.

речници тиме постали једна врста допунских извора за ово истраживање (мада су у појединим деловима истраживања они третирани равноправно са РСЈ). Неки од разлога за такав избор су следећи: а) то је најновији једнојезички речник савременог српског књижевног језика (последње, ијекавско издање изашло је 2021. године),²⁷ б) целовит је, односно завршен (у њему су представљене целокупне, заокружене глаголске семантичке групе које се испитују), в) лексика обрађена у овом речнику чини довољну базу за постављене циљеве истраживања, такође г) у једнотомнику су регистрована и поједина нова значења, незабележена у старијим речницима (уп. нпр. лексему *прозујати* у двама Матичиним речницима).

3.2. Остали извори. Речнички извори за ово истраживање, узети заједно, дају тек неколико илустративних примера за одређено лексичко значење. Како је показано, за поједине фреквентне глаголе располажемо, у најбољем случају, са десетак речничких примера (и то важи само за део грађе, због незавршености Речника САНУ), што се може сматрати недовољним за овај тип истраживања.²⁸ Тај недостатак надомештен је укључивањем додатних извора, од којих је најрепрезентативнији *Корпус савременог српског језика* Математичког факултета у Београду²⁹ (скраћено: *електронски корпус*, односно ЕК). Такође, у исту сврху су искоришћена и поједина књижевна дела доступна на сајту *Антологија српске књижевности* (АСК), и то они извори који нису укључени у ЕК, тј. књижевна дела објављена пре 1910. године (в. Утвић 2013: 261), чиме је унеколико побољшана репрезентативност корпуса.³⁰ Корпус текстова проширен је романом новије српске књижевности (мислимо на период од самог краја прошлог века до данас) – „Ситничарница *Код срећне руке*” Г. Петровића. Дакле, додатни извори, ако изузмемо ЕК, припадају истом стилском регистру. Имали смо у виду то да је лексика која представља предмет овог истраживања карактеристична управо за књижевноуметнички функционални стил.

Наведени извори, према потреби – ради проналажења одговарајућих примера употребе или евентуално нових, нерегистрованих ГЕ – биће допуњени и различитим текстовима из општег корпуса на интернету (односно на Гугловом претраживачу, скраћено: Инт.).

²⁷ У овом истраживању коришћено је друго издање РСЈ (из 2011. године), тј. издање на којем је започета ексерпција грађе за истраживање. Разлике између прва три издања у одабиру лексике и семантичкој презентацији су занемарљиве.

²⁸ Тежња да се при избору и распоређивању примера у Речнику САНУ уважи низ критеријума (нпр. хронолошки, територијални, фреквенцијски, ауторски итд.), често у зависности од типа лексике која се обрађује, у овом случају додатно отежава прикупљање савременијих примера употребе ГЕ. Такође, Речник САНУ, као најобимнији извор речничких примера употребе глагола, још је у изради, тако да за глаголе који нису обрађени у овом речнику располажемо са још мањим бројем потврда.

²⁹ <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/>. О параметрима овог корпуса в. у Утвић 2013: 257–259.

³⁰ Списак коришћених дела из АСК и скраћенице дати су на крају истраживања. Напомињемо да се већина додатних извора из АСК и многи извори из ЕК користе приликом лексикографске обраде лексике у РСАНУ, међутим, традиционални начин израде речника дескриптивног типа подразумева одабирање грађе из одговарајућег извора на основу индивидуалне *процене*, тако да је сасвим могуће да из једног романа већег обима, који може садржати на десетине ГЕ, не буде за речничку грађу ексерпциран ниједан глагол који је предмет овог истраживања.

3.3. Лексичка грађа

3.3.1. Основне карактеристике грађе. Лексичка грађа за истраживање, ексцерпирана из наведених лексикографских извора, састоји се од 1) глагола који у основном значењу денотирају емитовање звука, светлости или мириса и 2) глагола који у некој од секундарних реализација имају наведено лексичко значење. У грађу су укључени и префиксали настали од мотивних ГЕ, с тим што поједини на тај начин формирани глаголи припадају другим семантичким класама (уп. нпр. глаголе кретања *дотандркати*, *прозујати* итд.). Основну грађу чине, дакле, одабране јединице лексичког система добијене укрштањем значењског (то су речи одређене *семантике*) и граматичког критеријума (то су лексема које припадају само једној *врсти речи*), док додатну грађу обухватају јединице других семантичких класа добијене префиксацијом од ГЕ. Парадигматске везе између лексема типа *шумити*, *шум*, *шуман*, *шумно* и сл. остале су тиме ван главног предмета овог истраживања.

Грађа из речника по неким је особинама специфична. Пошто је сачињена углавном од лексикографских „портрета” одабраних речи (у овом случају глагола), поједине њене карактеристике унапред су одређене. У традиционалној описној лексикографији као основно средство формализације језичких информација (семантичких, граматичких и др.) користи се, у мањој или већој мери стандардизован, *лексикографски метајезик*.³¹ Као што је познато, у типичном случају глаголска лексема биће у дескриптивном речнику представљена *одредницом*, *лемом* (односно канонским обликом лексема – инфинитивом), одговарајућим квалификаторима (обавезно бар једним, граматичким, односно ознаком/маркером за вид, којим се индиректно упућује на врсту речи) и дефиницијом значења (односно хијерархијски уређеним системом дефиниција). Остали елементи метајезика односе се на идентификацију евентуалних граматичких и семантичких ограничења и сл.

Јединице ексцерпираних грађе презентоване су, дакле, на начин који омогућава њихову анализу и поређење на различитим нивоима језичке структуре. Не треба, ипак, губити из вида одређене недостатке који су карактеристични за грађу ексцерпираних лексикографских извора. Прво, треба рачунати са ограниченим дометом лексикографског метајезика, нарочито код представљања значењске структуре неких типова лексичких јединица са сложенијом семантиком.³² Поред тога, „слика” лексема у описном речнику може понекад бити „конструисана” тако да више одражава методолошку концепцију речника него саме језичке чињенице.³³ Томе се могу додати и различите, готово неизбежне, неуједначености или пропусти у тексту речника, које су такође у одређеној мери последица коришћења недовољно стандардизованог и разрађеног метајезика.

3.3.2. Проблем „значењске нијансе” у описним речницима. Указаћемо сажето на један од лексикографских поступака који може бити извор низа недоследности у речничком тексту и који понекад знатно отежава семантичку класификацију лексике представљене у домаћим речницима дескриптивног типа. Наиме, у српској описној лексикографији уобичајено је да се тачком и зарезом [;] у дефиницији одвајају „значењске нијансе”,³⁴ како је

³¹ О особинама лексикографског метајезика у РСАНУ в. у Ивановић Н. 2014.

³² У другој половини 20. века у оквирима различитих приступа лексичкој семантици велика пажња посвећена је развоју посебног семантичког (мета)језика, чија је сврха између осталог била да се превладају недостаци метајезика традиционалне лексикографије (в. Апријан 1995: 70 и даље).

³³ С тим у вези поменућемо један од проблема који се тиче лексичке полисемије у описним речницима. Један глагол може у речнику (нарочито оном већег обима) имати неколико значења, а да притом ни у једном идиому (нпр. дијалекту) из којег су значења преузета тај глагол не буде полисемична лексема. То значи да (у синхронијској равни) изостаје „органска” веза међу значењима таквог полисемичног глагола. Вишезначност је у том случају пре лексикографска него језичка чињеница, односно остварује се на нивоу јединице дескриптивног речника, али не и на нивоу јединице лексичког система. Ово посебно треба имати у виду код примене квантификативне методе на податке из речника (нпр. упоређивање лексема по броју значења и сл.).

³⁴ Термин „нијанса” („нијанса значења”, „значењска нијанса”, „семантичка нијанса” и сл.), мада прилично неодређен, није редак у семантичким и другим језичким истраживањима; говори се, на пример, о начинској

то, на пример, назначено у уводу првог издања РСЈ (стр. 9).³⁵ На тај начин обележава се најнижи ниво семантичке диференцијације у једном речничком чланку, тј. истичу се оне семантичке разлике које нису довољно самосталне да би се могле подвести под одвојено, дискретно значење. Употреба овог знака није јасно дефинисана, али се у неким случајевима препоручује, на пример, када се у речнику региструју одређена метонимијска значења (в. Гортан Премк 1997: 78).

Знак тачка и зарез користи се у дефиницијама полисемичних речи на двама базичним нивоима значењске структуре: код значења која су у хијерархијском поретку обележена нумерички – арапским бројевима, и код оних маркираних малим словима азбуке (која се у домаћој теоријској лексикографији обично називају подзначењима). Такође, исти поступак примењује се у случају када у речничком чланку постоји само једна дефиниција, односно када је лексема моносемична. Важно је подвући да се сегменти раздвојени тачком и зарезом сматрају деловима *једне* дефиниције (в. Радовић Тешић 2002: 146; уп. Миланов 2021: 17), те да лексема чија је семантика у речнику представљена једном дефиницијом у оквиру које је употребљен дати знак (или понекад два, а доста ретко и више таквих знакова) спада у моносемичне речи.

Међутим, када погледамо примену овог поступка у конкретном речничком тексту, запажамо да сегменти раздвојени тачком и зарезом у неким случајевима нису толико блиски да би се разлике међу њима могле свести на ниво „нијансе”. Као резултат употребе датог знака појављују се различите неконзистентности, а једна од очигледнијих односи се на случај када изостаје очекивана аналогија у дефинисању значења оних лексема које су творбено и/или семантички повезане, тако да семантички садржај који је код једне лексеме издвојен као (под)значење, код друге је представљен као значењска нијанса. Према грађи из РСЈ издвајамо, као илустрацију, следећа два случаја: а) различито је презентована значењска структура мотивног глагола у односу на његов префиксал, уп. *кликтати (1)* ’испуштати клике, кликтаје, продорне гласове (о птицама)’ и *кликтати (2)* ’оглашавати се усклицима радости, усхићења, клицати’ према *закликтати* ’почети испуштати кликтаје (о птицама); почети кликтати, викати (од радости, узбуђења)’; б) нема значењске паралелности међу лексемама грађеним по истом творбеном моделу, уп. *прозвиждати (1а)* ’звиждећи проћи, пролетети’ и *прозвиждати (1б)* ’почети звиждати’ према *прошуштати* ’почети шуштати; шуштећи проћи, пролетети’.

Семантичка идентификација последње наведене лексеме, глагола *прошуштати*, пример је спајања у једну (суб)лексеми значењских садржаја који заправо припадају различитим семантичким класама глагола. Испред тачке и зареза је значење које одговара (префиксираном) глаголу звука, а иза је дефиниција глагола кретања, у којој се јасно издваја звучна компонента значења. Има неколико десетина глагола који су у РСЈ дефинисани на сличан начин: у једном сегменту дефиниције налази се семантички садржај ГЗ, док други део значењски кореспондира са глаголом неке друге семантичке класе. Поред глагола кретања, наведеног у претходном примеру, ту се може јавити, на пример, и глагол (начина) говорења, као и глагол друге семантичке скупине, уп. *закрештати* ’почети крештати, испуштати’³⁶ крештав глас (о птицама и сл.); фиг. крештаво проговорити’, *регнутити* ’зарезати (искежених зуба) (о псу); фиг. проговорити, писнути’.³⁷

нијанси у значењу неког глагола, о деминутивној нијанси и сл. Поред тога понегде се користе и други, фигуративнији називи, типа *семантички прелив* (нпр. Грицкат 1955–1956: 46), затим *призвук* (нпр. Грицкат 1966–1967: 210; Клајн 2003: 329) или *присенак* (уп. Грицкат 1988: 12) итд. О проблематичности појма и термина *нијанса значења* (рус. *оттенок значения*) у руској семантици в. у Апресјан 1995 (243–248).

³⁵ Уп. увод у РСАНУ: „Свако значење појединих речи давано је под засебном тачком. Ако су у питању биле само нијансе блиске по значењу, давале су под истом тачком (под а, б, в итд.)” (РСАНУ I: XXX).

³⁶ Овде је направљена материјална грешка у самом извору: исправка би могла бити и *испустити* (ако се фазни глагол почети не би односио и на *испустити*), или *испуштати*, ако би се фазни глагол односио и на тај глагол.

³⁷ Фигуративност наведених значења под знаком је питања када се има у виду регуларност семантичког трансфера ’оглашавати се (о животињи)’ → ’(на одређен начин) говорити’. О проблему фигуративности и употреби квалификатора *фиг.* у описној лексикографији в. у Гортан Премк 1997: 112–114.

Ако се посматра употреба овог знака у трима описним речницима, размимоилажења су још приметнија, а за то постоји и један практични разлог. Приликом израде једнотомног речника тежило се упрошћавању разгранатих полисемичких структура, карактеристичних за вишетомне речнике (РСМ и РСАНУ).³⁸ Знак тачка и зарез понегде је послужио за то да се два блиска значења, када је то по процени аутора било потребно, сажму у једну дефиницију, тј. да у новој интерпретацији постану „нијансе” истог значења, што је већ показано на примеру глагола *кврцнути*.

И други примери из описних речника показују да је појам „нијансе” прилично релативан у контексту организације семантичке структуре у речнику, стога један од задатака домаће теоријске лексикографије треба да буде прецизније детерминисање правила по којима се употребљава овај знак као део метајезика.

Овом питању посветили смо посебну пажњу нарочито зато што смо приликом покушаја да побројимо значења ГЗ, ГС и ГМ у РСЈ наишли на тешко премостиве проблеме. Недостатак јасније дефинисаности „нијансе” посебно отежава извлачење таквих података из речничке грађе. Ипак, сматрајући да то питање није неважно, као ни податак о броју лексема које бар једним значењем улазе у неку од три групе ГЕ, одлучили смо да се тиме позабавимо у посебном сегменту.

3.3.3. Квантитет ексцерпираних јединица. Основне податке о броју ексцерпираних глагола који улазе у посматране лексичке групе дајемо према стању у РСЈ. Поред лексема које несумњиво припадају скупу ГЗ, ГС или ГМ, постоје различити прелазни случајеви – глаголи који су тако дефинисани да би се могли истовремено убројати и у неку другу семантичку класу, што отежава утврђивање макар приближног броја јединица које улазе у испитиване класе. Да бисмо колико-толико заокружили њихов број, определили смо се, с обзиром на тип грађе, за критеријум који подразумева дефинисаност глаголског значења по тачно одређеним моделима.

а) Глаголи звука. Велики број глаголских лексема садржи семантичку компоненту звука. Ако као пример узмемо глаголе са најопштијим значењима радње или процеса, примећујемо да многе од тих лексема означавају такве типове ситуација у којима би се улога звука могла приказати једном скалом – од ситуација са доминантном звучном компонентом до оних где је звук споредна, пропратна појава или тек потенцијална компонента, што се одражава и на семантику глагола. На једном крају тако замишљене скале налазе се типични ГЗ, а на другом глаголи који припадају другим семантичким класама. У средишњем делу тог континуума постоји низ ситуација (означених глаголима) које укључују барем две релевантне компоненте, од којих је једна звучна. Као пример могу се навести глаголи телесних процеса (уп. Левин 1993: 217) типа *кијати*, *подригивати*, *хркати*, *шмрцати*, *штуцати* и др. Звучна компонента код ових лексема врло једноставно постаје доминантна у одговарајућем контексту.

Подразумева се да због континуалне структуре семантичких категорија, јасна граница између ГЗ и блиских значењских класа не може бити прецизно одређена. Лексичка група ГЗ није, дакле, скуп са прецизно избројивим бројем елемента. Ипак, да бисмо ближе одредили скуп лексема које сматрамо предметом истраживања и на неки начин заокружили класу ГЗ, неопходно је поставити критеријум на основу којег би се та граница приближно одредила. Пошто основни тип наше грађе чине лексикографске презентације глаголских лексема, определили смо се за то да критеријум по којем бисмо разграничили ГЗ од осталих класа буде семантички садржај глагола представљен у речницима (мада то не значи да се поједина лексикографска решења не могу довести у питање). Тако ће, поред групе прототипичних ГЗ, односно глагола (било у основном или неком од секундарних значења) у чијим је речничким дефиницијама компонента звука доминантна, том скупу припасти и глаголи у чијем је

³⁸ О једнотомнику се обично размишља као о сажетој верзији Матичиног шестотомника. Међутим, у знатној мери он се ослања и на објављене томове Речника САНУ.

семантичком садржају поред звука присутна и друга компонента као обавезни елемент ситуације, под условом да компонента емитовања звука буде у дефиницији представљена као надређена, а друга компонента као субординисана.

Основни образац дефинисања глагола звука, како је већ утврђено, чини глагол општије семантике типа *производити* (*произвести*), *стварати* (*створити*), *испуштати* (*испустити*), *одавати* (*одати*) и сл. са именицом која означава звук (у мањој или већој мери одређен) као допуном, нпр. *крештати* (1) 'испуштати крештав, висок, пискав, продоран и храпав глас (о животињама, обично о неким птицама)'. Овде смо уврстили и све оне моделе који поред споја одговарајућег глагола и именице која означава звук обухватају и додатну сему (обично исказану глаголом у облику гл. прилога), али тако да то одговара постављеном критеријуму: у дефиницији емитовање звука фигурише као главна, надређена компонента. Тако је, на пример, глагол *пунутати* 'крећући се испуштати нарочите звуке, клопарати (о возу)' – уврштен у грађу, док је сублексема³⁹ *звркнути* (2) 'излетети, полетети, пролетети производећи шум, зврјање, зујање и сл.' остала изван скупа ГЗ, пошто је значење емитовања звука у тој дефиницији подређено у односу на значење кретања. Други фреквентнији образац је синонимско дефинисање глагола преко других ГЗ, нпр. *кврцати* 'пуцкети, крцати, шкрипутати', затим упућивачки модел, нпр. *кречати* 'в. крештати', као и неколико модела којима се један глагол са значењем емитовања звука дефинише преко другог ГЗ са којим је граматички одн. творбено-семантички повезан. Поприлично чест модел тог типа тиче се представљања семантике префиксалних ГЗ, чија се дефиниција обично састоји од фазног глагола и мотивног ГЗ, нпр. *загргољити* 'почети грогољити'. У Матичиним речницима, за разлику од РСАНУ, употребљаван је образац који подразумева дефинисање једног члана видског пара на основу другог, нпр. *заурлавати* 'несвр. према заурлати', *циликнути* 'свр. према циликати'. У мањој мери заступљени су начини дефинисања 'дем. према Х' или 'дем. од Х', односно 'у дем. значењу: Х', нпр. *кврцкати* 'дем. према кврцати', *ужуборкати се* 'дем. од ужуборити се', *звиждувати* 'у дем. значењу: звиждати'.

Одређени број глагола дефинисан је комбиновано, а најчешће се заједно појављују описни и синонимски модел, нпр. *брботати* (а) 'производити, стварати брбот (о води, течности), клокотати'. Учестала је, такође, и комбинација творбено-семантичког и синонимског модела, нпр. *завецкати* 'почети звецкати, завечати', као и творбеног и описног начина дефинисања, нпр. *закврчати* 'почети кврчати, огласити се кврчањем (крештањем, фрктањем и сл.)'.

Кад се наведено узме у обзир, може се утврдити да у РСЈ има око 730 глаголских лексема које најмање једним реализованим значењем одговарају презентованим моделима дефинисања (или ограниченим модификацијама тих модела).⁴⁰ Пошто има глагола са два или више значења која се уклапају у дате типове дефинисања, број одговарајућих сублексема очекивано је већи – побројани ГЗ остварују око 900 сублексема које улазе у грађу.

Квантитативни однос глагола звука у трима речничким изворима представимо оквирно на основу једног узорка, а то су глаголи који почињу словом (фонемом) *к*.⁴¹ Глаголи из узорка чине приближно 8.5% од укупног броја ГЗ у *Речнику српскога језика*, а ако се изузму префиксали, тај проценат је већи (око 13%). Очекивано је да оваквих глагола највише има у РСАНУ, а најмање у РСЈ, те је једино питање колики је приближно њихов бројчани однос. Дошли смо до податка да је око 43% ГЗ на слово *к* из РСАНУ ушло у РМС, а око 27% у РСЈ. Квантитет сублексема такође не одступа много од датог односа.

³⁹ Под сублексемом подразумевамо лексему употребљену у једном значењу (према Поповић Љ. 2003: 208).

⁴⁰ ЕССЛТП (I, 403) даје податак, према студији Карунц 1975, да је у седамнаестотомном речнику руског језика (*Словарь современного русского литературного языка*, познат и као *Большой академический словарь*, скраћено *БАС*) обрађено 264 непрефиксална глагола звука. Такође се истиче да ови основни глаголи, с обзиром на богате творбене везе, образују више од хиљаду изведених ГЗ.

⁴¹ Ови глаголи узети су зато што су најбројнији у РСЈ ако се изузму глаголи на *з* и на *п*, код којих велики део одлази на префиксале; такође, глаголи звука на *к*- ушли су у објављене томове Речника САНУ (IX–XI), тако да се могу поредити сва три главна описна речника српског језика.

Када се прође кроз глаголе звука који су у РСАНУ „вишак” у односу на друга два речника, може се приметити да су у случају ове групе глагола за лексичко богатство, иначе својствено Речнику САНУ, заслужна првенствено два фактора. Једно је широки ареални обухват лексике, који се тиче концепције самог речника. Други фактор у чврстој је спрези са претходним, а то је изразита фонемска варијантност лексике овог типа, што је битна особина ономатопејских речи уопште, па тако и ономатопејских глагола.

б) Глаголи светлости. Модели дефинисања ГС углавном су структурно аналогни поменутих моделима преко којих се у речницима дефинишу ГЗ, само је процентуални однос између искоришћених описних, синонимских, упућивачких и разних комбинованих модела унеколико другачији. Такође, ова лексичка скупина је малобројнија и, у поређењу са ГЗ, не пресеца се у толикој мери са другим групама глаголских лексема. У једнотомнику је дефинисано око 130 глагола из ове групе. Није велик број ГС који имају више од једног значења емитовања светлости, тако да ни број сублексема (око 155) није знатно већи од броја самих глагола.

в) Глаголи мириса. Лексичка група ГМ, према подацима из једнотомника, броји тек двадесет пет глагола, од којих готово све вишезначне лексеме реализују само једно значење емитовања, одавања мириса.

Дакле, укупно у РСЈ има нешто мање од деветсто глаголских лексема (дефинисаних према одређеним моделима) које означавају емитовање звука, светлости или мириса. Овакво омеђавање лексичких скупина ослања се, дакле, на моделе дефинисања у речнику. Језички потенцијал да се глаголима искаже емитовање перцептивног стимулуса, посебно звука, превазилази границе таквих скупина.

Апроксимативност овог типа података се подразумева, тако да су наведени бројеви неминовно оријентационог карактера. Нарочито то важи за број сублексема (посебно у групи ГЗ), који би био знатно већи да су, на пример, обрађена сва значења глагола који су дефинисани упућивачки, преко видског парњака. Евентуално одређивање броја значења тих глагола на основу полисемичке структуре дефинисаног видског парњака не би било адекватно, јер не мора постојати потпуни семантички паралелизам у оквиру видског пара (то је један од разлога зашто се избегава тај тип дефинисања у РСАНУ). С друге стране, у РСЈ је обично упрошћено приказана очекивана значењска аналогија између глагола насталог префиксацијом и његовог мотивног глагола. Рецимо, глагол *зацврчати* поједностављено је одређен дефиницијом 'почети цврчати', а пошто је мотивни глагол *цврчати* полисемичан (има чак шест различитих значења која га сврставају у класу ГЗ, односно даје шест сублексема у коначном збиру), заправо је и префиксал вишезначна лексема; ипак, због начина на који је дефинисан, приликом пребројавања сублексема он је третиран као било који други моносемични глагол. Мањи број примера који отежавају прецизно одређење броја (суб)лексема одлази на неизбежне пропусте у лексикографском раду, нпр. у РСЈ је ушао префиксал *запискати* 'почети пискати; повикати пискавим гласом', али не и мотивни глагол *пискати*, који, према РМС, припада класи ГЗ (уп. *пискати* (1) у том речнику). Један од примера недоследности јесте и када се у дефиницији користи глагол који није обрађен у речнику: *задобовати* се јавља као синоним у дефиницији глагола *зашибоњати*, али не постоји у РСЈ као посебна одредница. Судаћи по значењима лексеме *добовати*, тај нерегистровани глагол би барем једном сублексемом припадао класи ГЗ. Глаголи звука били би бројнији и када би се системски уносили у речник сви парови глагола који улазе у тачно одређене видске релације. На пример, већина несвршених ГЗ има наспрам себе почетносвршени перфектив грађен префиксом *за-*, али у инвентар ГЗ у једнотомнику нису ушли сви потенцијални префиксали формиран на тај начин, нпр. *загроморити*, *заквечати*, *закрчати* (уп. *громорити*, *квечати*, *крчати* у РСЈ). Додајемо томе и податак, који се тиче броја сублексема, да је понеки префиксирани глагол, без јасног разлога, приказан као семантички сложенији од основног ГЗ, уп. *шкргутати* 'одавати, производити, стварати шкргут, шкрипати (о зубима, неподмазаним и расушеним механизмима и сл.)' и

зашкргутати (а) 'почети шкргутати (зубима)', (б) 'фиг. произвести звук сличан шкргутању зуба, зашкрипати и сл. (о ланцима, часовнику и др.)'.

4. Досадашња истраживања

Семантичке класе глагола у савременом српском језику нису биле, као ни глаголска семантика уопште, у средишту лингвистичких истраживања у оквирима традиционалне науке о језику. Крајем прошлог и почетком овог века јавља се низ студија посвећених појединачним глаголским класама, односно поткласама. Значајан део ових истраживања чине компаративне студије (обично у виду докторских дисертација, понекад прерађених у монографије), у којима се одабрана глаголска класа (одн. већи број класа) испитује најчешће на материјалу двају језика. Неке од тих студија баве се темама које се у мањој или већој мери у корелацији са предметом овог истраживања.⁴²

Напомињемо да су поједина важна питања везана за групу ГЗ разматрана и у домаћим истраживањима која су примарно усмерена према некој другој лингвистичкој теми. На пример, у раду Ивић 1982 пажња је посвећена проблему ширења префикса са директивним значењем (*од-*, *до-* или *про-*) на глаголе звука, и то у општесловенској перспективи. Детаљнији увид у резултате те студије, као и других истраживања унутар србистике, од којих су нека поменута у тачки 2.1, остављамо за главни део расправе.

4.1. Најзначајнија компаративна студија за тему којом се бавимо у овом истраживању јесте поменута монографија Н. Миливојевић *Конструкциони идиоми у енглеском и српском језику*.⁴³ Овде ћемо изнети само поједине општије информације у вези са овим истраживањем, а на оне сегменте студије који су од посебне важности за нашу тему биће реферисано у оквиру одговарајућих поглавља. Речено је већ да се у том истраживању полази од класификације глагола представљене у студији Б. Левин (1993). Према енглеским глаголима емитовања звука наведеним у датој студији формирана је (на основу двојезичних речника и базе података *Ворднет*) модификована класа одговарајућих лексичких еквивалената у српском језику. Њима је придодат и мањи број глагола издвојених на основу реченичног корпуса коришћеног у истраживању (који представља комбинацију примера из шест одабраних књижевних дела аутора Ж. Павловића и примера из ЕК). Тако добијена група „глагола стварања звука” обухватила је 158 лексема (в. Миливојевић 2016: 33–37). Истраживање је базирано на корпусу реченица ексцерпираних из поменутих извора. У фокусу анализе је једна специфична синтаксичко-семантичка реализација „глагола стварања звука” у енглеском и српском језику. Наиме, ови глаголи могу се реализовати у одређеним *конструкционим идиомима* којима се исказује (усмерено, интранзитивно) кретање; уп. нпр. реченицу „Над десним увом звижде чауре” (Ibid.: 335). Значење кретања у таквим конструкцијама је „структурно изведено”; када је реч о српском језику, оно подразумева присуство одговарајућег адвербијала и/или префикса у површинској структури реченице (в. Ibid.: 246). Под конструкционим идиомом (енгл. *constructional idiom*) подразумева се

⁴² Овде ћемо, ради општег увида у тематику, поменути само називе неколиких студија (било компаративних или оних у којима се анализира искључиво глаголска лексика српског језика) које нећемо посебно представљати у овом прегледу, већ ће се на њих реферисати у даљој анализи: *Semantički i kognitivni potencijal glagola percipije u engleskom i srpskom jeziku* (Цветковић 2007), *Глаголи са егзистенцијалним значењем у српском језику* (Лазвић Коњић 2010), *Глаголи узроковања у енглеском и српском језику* (Ружин 2015), *Предикати перцепције у руском и српском језику* (Поповић Д. 2016), *Полипрефиксирани глаголи у српском језику* (Стојановић 2016), *Семантичка и творбена анализа глагола којима се означавају осећања у савременом српском језику* (Миленковић 2017), *Leksičko-semantička analiza glagola sa osnovnim značenjem 'udariti' u norveškom i srpskom jeziku: kontrastivna analiza* (Ристивојевић Рајковић 2017), *Glagoli ljudskog kretanja u savremenom srpskom jeziku: semantika i derivacija* (Вујовић 2019).

⁴³ Монографија је публикована (2016. године) у електронској форми, у едицији *е-дисертације* новосадског Филозофског факултета. Представља прерађену верзију ауторкине докторске дисертације, одбрањене 2011. године на Филозофском факултету у Новом Саду под насловом *Конструкциони идиоми са глаголима емитовања звука у енглеском и српском језику*.

конструкција чије значење „није проста сума елемената конструкције, већ постоји одређени степен семантичког одступања”. Значење конструкционог идиома, дакле, не подудара се са „дословним” значењем конструкције (Ibid.: 47–48). После прегледа релевантних приступа (лексикалистичких и синтаксичко-семантичких) појму *конструкционог идиома*, ауторка дефинише сопствени теоријски модел за тумачење овог типа конструкција (Ibid.: 125–179).⁴⁴

У овом кратком осврту издвојићемо тек један мањи сегмент, који наговештава сложеност проблематике везане за однос између емитованог звука и кретања. У оквиру потпоглавља „Конструкциони идиоми са глаголима стварања звука у српском језику” описана су, и илустрована реченичним примерима са „глаголима стварања звука”, четири типа ситуација у којима се звук манифестује као кретање: 1) *права емисија звука* – субјекат кретања је сам емитовани звук: „Кроз буку сикће писак парних локомотива са утовара”; 2) *кретање као директни узрок звука* – субјекат кретања производи звук самим својим кретањем: „Осврте се и опази како у даљини, с ону страну маслињака, велики жути глисер, шљапкајући поврх таласа, смањује брзину”; 3) *двоструко кретање* – истовремено се крећу два ентитета, обично емитер звука и емитовани звук, с тим што не постоји каузална веза између кретања и емитовања звука: „У том часу, из магле, испод моста наишао је Вељин тегљач огрезао у алкохол, тутњећи и завијајући сиреном као рањени кит”; 4) *звук као метафора кретања* – глаголом звука исказује се кретање у пренесеном смислу: „Ја видим очњак свирепе немаштине што вековима шкљоцају над мизерним битисањем балканског варварина” (в. Миливојевић 2016а: 245). Наведена класификација дата је и у студији Миливојевић 2017, у нешто измењеном виду. Други тип је, на пример, преименован тако да гласи *звук уместо кретања* (самом формулацијом директно се упућује на метонимијску основу реализације ГЗ у оваквим конструкцијама). Последњи члан поделе формулисан је јасније као *метафоричко кретање праћено звуком* (в. Миливојевић 2017: 596–599).⁴⁵

Иста ауторка објавила је и неколико радова, такође контрастивних, о глаголима емитовања (Миливојевић 2016б; 2016в; 2016г). Доминантна тема тих истраживања је употреба енглеских и српских ГЗ (у мањој мери ГС) у конструкцијама интранзитивног кретања (енгл. *intransitive motion construction*), нпр. *The bullet whistled through the window* – Метак је прозвиздао кроз прозор, или *The firefly sparkled across the sky* – Свитац је (про)светлуцао пољем / преко поља (Миливојевић 2016б: 150; 2016в: 36; 2016г: 256). Један чланак са истом тематиком (у обзир су узети само ГЗ) рађен је искључиво на материјалу српског језика (Миливојевић 2017).

4.2. У новије време публикована је студија посвећена глаголима звука у хрватском језику (Брач–Матијевић 2021). Као основно полазиште за семантичку поделу такође је узета класификација предложена у Левин 1993, према којој је шира класа глагола названа *глаголима одашиљања*, са поткласама *глаголи одашиљања звука*, *свјетлости*, *мириса* и *твари* (Брач–Матијевић 2021: 84). Међутим, овде су „глаголи одашиљања звука” узети нешто шире у односу на класификацију која је послужила као узор, па су у ту групу укључене још и следеће скупине: *глаголи начина гласања*, *глаголи звука који производе животиње* и *глаголи постојања звука* (одн. *глаголи ширења звука*, нпр. *разлећи се*, *разлегати*

⁴⁴ Ради увида у неке од важнијих тема везаних за конструкције са ГЗ у српском језику, навешћемо неколико (под)налова из ове студије који се тичу у доброј мери (и) српског дела корпуса: „Синтаксичка структура догађаја кретања у енглеском и српском језику”; „Префикс и конструкција у српском језику”; „Падежни суфикс и конструкција у српском језику”; „Конструкциони идиоми и метафоричност у енглеском и српском језику”; „Конструкциони идиоми са глаголима стварања звука у српском језику”. У истраживању се посвећује значајна пажња и неким фундаменталним питањима везаним за глаголску семантику уопште. Треће поглавље студије, на пример, посвећено је проблему односа између конструкције и лексикона.

⁴⁵ Треба напоменути да су језичке чињенице, сходно предмету истраживања, анализирани претежно из синтаксичко-семантичког угла, те да у појединим сегментима ове студије (као и у целини гледано) истакнутије место припада енглеском корпусу. Такође, у фокусу истраживања није била семантика глагола звука уопште, већ једна посебна конструкциона реализација глагола из те класе. Тиме је ова компаративна студија поприлично удаљена од предмета и појмовно-теоријског оквира нашег истраживања, иако се њен значај за тему којом се бавимо не може занемарити.

ce) (Ibid.: 85). Притом су биране само лексеме које су потврђене у електронским корпусима (*Hrvatski mrežni korpus* и *Hrvatska jezična riznica*), па је тако добијен списак који је обухватио 219 глагола. У чланку се прво анализирају модели дефинисања ових глагола у новијим описним речницима хрватског језика.⁴⁶ Запажене су наусаглашености у начину дефинисања „глагола одашиљања звука”, како међу различитим речницима тако и унутар појединачних описних речника. Заједнички модел дефинисања углавном укључује произведени звук (одн. опис тог звука) и глаголе *производити*, *испуштати* и *стварати*, док се информација о типичном извору или начину настанка звука наводи спорадично (в. Ibid.: 87). Сличне несистемности у начину дефинисања примећене су и код глагола оглашавања животиња.

Други део рада доноси анализу глагола на основу поменутих електронских корпуса хрватског језика. На корпусним примерима су истраживани валенцијски обрасци глагола, њихова значења и тип субјекта. Глаголи су подељени у две скупине према аниматности извора звука (одн. *одашиљача*) (в. Ibid.: 89–95). Важан циљ ове анализе је и унапређење лексикографског описа глагола. Последњи део рада посвећен је предлозима на који начин би се могли обрађивати анализирани глаголи у *Хрватском мрежном рјечнику*. Једно од разматраних питања је, на пример, треба ли глагол типа *клокотати* дефинисати преко именице *клокот* или дефиниција треба да садржи опис звука који се емитује, нпр. ’производити угодан, жив шум који ствара вода која кључа или тече’. Констатује се да оба приступа имају своје предности и недостатке, те да је дефиниција преко девербативне именице прихватљивија за електронски тип речника, где би постојала могућност директног приступа значењу именице која означава неки звук (Ibid.: 96). За глаголе оглашавања животиња предлаже се образац који садржи, када је то могуће, произведени звук; формула те дефиниције би била ’гласати се гласом који подсеја на х’, нпр. за глагол *квоцати* ’гласати се гласом који подсеја на кво-кво’ итд. (Ibid.: 97).

4.3. У руској лингвистици нарочито интересовање за проучавање глаголске семантике показали су поједини представници московске семантичке школе.⁴⁷ Лингвистичка истраживања руских глагола потврдила су да групи ГЕ, а посебно се то односи на ГЗ, припада важно место у глаголском систему.⁴⁸ За глаголе којима се бавимо врло су значајна истраживања Е. В. Падучеве, која је, према речима М. Ивић (2001б: 207), један од најјеминентнијих представника поменуте лингвистичке школе. Најважније сегменте њене студије о ГЗ у руском језику (Падучева 1998) приказаћемо, с обзиром на значај за нашу тему, нешто детаљније.⁴⁹

⁴⁶ Испитивано је дефинисање глагола у четири речника: *Rječnik hrvatskoga jezika* (Ј. Шоње, 2000 г.), електронски (онлајн) речник *Hrvatski jezični portal, Školski rječnik* (М. Биртић и др., 2012. г.) и *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* (Јб. Јојић и др., 2015 г.).

⁴⁷ Под „московском семантичком школом” подразумева се правац у семантици који се јавио шездесетих година прошлог века у тадашњем Совјетском Савезу, а који се везује првенствено за имена И. А. Мељчука, најистакнутијег аутора теорије Смисао⇌Текст, и Ј. Д. Апријана, у чијој су монографији *Лексичка семантика* (1974, друго издање 1995. године) формулисани неки од општих принципа семантичких истраживања везаних за ову семантичку школу. Посебном струјом у оквиру московске семантичке школе сматрају се истраживања Е. В. Падучеве, Г. И. Кустове, Е. В. Рахилине и Р. И. Розине (в. *Большая российская энциклопедия*, <https://bigenc.ru/linguistics/text/2233157>).

⁴⁸ У русистици су ГЗ предмет научног интересовања већ више деценија, уп. наслов дисертације одбрањене још 1975. године у Москви: Р. Г. Карунц, „Семантическая структура глаголов звучания в современном русском языке”.

⁴⁹ Реч је о студији „Парадигма регуларной многозначности глаголов звука”, која је посвећена регуларној полисемији у *Лексикографу*, семантичком речнику руског језика у форми лексичке базе података (<http://lexicograph.ruslang.ru/>). Речник садржи неколико типова информација о глаголској лексеми: а) тематска класа (одн. семантичко поље, нпр. глаголи кретања, глаголи звука); б) таксономска (одн. онтолошка) категорија (нпр. радња, процес, стање итд.); в) обавезни учесници ситуације описане глаголом; г) таксономске и друге семантичко-прагматичке карактеристике учесника; нпр. разлика у таксономској категорији агенса условиће да глагол типа *рушити* у случају када је агенс особа означава радњу (човек руши мост), а када је агенс природна сила – процес или догађај (ветар руши мост) итд. (Падучева 1998: 4–5). Како се истиче, ново значење речи настаје променом неког од ова четири основна параметра.

Један од циљева тог рада био је да се покаже како је семантику полисемичне речи могуће представити у виду *парадигме значења* (повезаних „семантичком деривацијом”),⁵⁰ а као пример узета је парадигма глагола звука. Рад је послужио као основа поглавља о ГЗ у монографији Падучева 2004 (стр. 401–424), па ће у овом приказу бити коришћена првенствено та новија верзија.

Ауторка издваја групу „идеалних” ГЗ, односно оних глагола који имају целовиту парадигму регуларне полисемије. Њихово опште својство је да денотирају такву ситуацију у којој се као учесник јавља *извор звука* одвојен од *каузатора*. Код таквих глагола могућа је промена дијатезе типа „Нјанчки в коридоре грохочут кружками” – „В коридоре грохочут кружки”.⁵¹ У првој реченици *каузатор* је на позицији субјекта, а у другој се не појављује, већ је на периферији или „иза кадра”. С друге стране, такве реализације нису могуће код глагола типа *завывать* (*урлати, завијати*, одн. *фијукати*), па се сматра да у односу на „идеалне”, односно прототипичне ГЗ они имају непотпуну парадигму (Падучева 2004: 401). Друга важна карактеристика „идеалних” ГЗ односи се на звук као пратећи елемент одређених активности или процеса. Наиме, тај звук код „идеалних” ГЗ није специфичан, везан за једну одређену активност или процес, већ се везује за већи број ситуација. На пример, *звекцање* (рус. *дребезжание*) као пратећи звук може се јавити у многим ситуацијама, док је звук који се јавља у ситуацији означеној глаголом *хранеть* ’хрвати’ специфичан само за ту ситуацију.

Схема интерпретације основног („коренског”) значења „идеалног” ГЗ је оваква: извор звука се налази у контакту са каузатором, каузатор се креће, кретање се преноси на извор, извор емитује звук (Ibid.: 402). Основно значење припада „таксономској” категорији *процес-каузација* (знач. 1 у парадигми), за коју је карактеристична каузативна дијатеза (каузатор је субјекат, а пацијенс објекат). Остала значења типичних ГЗ спадају у категорију *процеса*, са позадинским каузатором (знач. 2.1) одн. без њега (знач. 2.2) или *својства* (знач. 3). Та четири значења чине базични део семантичке парадигме ГЗ, који је потпун, целовит само код неких глагола. На пример, парадигма руског глагола *звенеть* (’звонити, звучати, звечати’) обухвата, поред осталог, следећа значења: *звенеть 1* – процес-каузација (Кони тихо звенели уздечкама – Коњи су тихо звечали уздама),⁵² *звенеть 2.1* – процес са позадинским каузатором (Стекла звенели од проездежающих карет – Стакла су звечала од кочија које су пролазиле), *звенеть 2.2* – процес без позадинског каузатора (Звенят бокалы – Звече чаше),⁵³

⁵⁰ Треба напоменути да се у терминологији коју ауторка користи, у поређењу са оним што је прихваћено у српској лексикологији, јавља и један *лажни пријатељ*. Наиме, термин *лексема* употребљава се за означавање члана значењске парадигме, одн. за једно од *значења* (неке речи) (уп. нпр. Падучева 2004: 28; Апресјан 2009: 509). Овај термин, у датом значењу, прихватају и поједини српски русисти (уп. Поповић Д. 2016), што свакако не доприноси лакшој научној комуникацији, будући да у србистици за одговарајући појам постоји неколико термина, а да се сам термин *лексема*, што је практично општеприхваћено у науци о српском језику, односи на другачији појмовни садржај, на јединицу лексикона, тј. на реч у укупности значења и облика. Други проблем представља то што се термин *значење* у србистици користи и за означавање члана значењске парадигме неке речи (одн. неке лексеме) и у значењу *семантичког садржаја*, тако да се синтагма *значение лексемы*, коју Е. В. Падучева употребљава, не би могла превести без увођења термилошке дистинкције међу овим појмовима. Овакви примери показују да термини као што су *алолекса, сублексема, семема* итд. у значењу једног од чланова значењске парадигме, неопходни у нашем лексиколошком терминосистему.

⁵¹ Српски еквиваленти глагола *грохотать* – *грмети, тутњати, грукати* (Станковић 2009) – нису уобичајени код денотирања дате ситуације, па би приближна варијанта у овом примеру могао бити глагол *лупати*: Дадиље у ходнику лупају лонцима – У ходнику лупају лонци. Прихватљив би у сличним контекстима био и глагол *грукати*, када значи ’ударати (нечим (о/у нешто, по нечему) + звук’, уп. и пр. из Падучева 1998: Солдаты грохочут сапогами (Војници груквају чизмама) – Сапоги грохочут (Чизме груквају).

⁵² Истиче се да контрола каузације овде није релевантна: у примеру „Спуштао се низ степенице звекцајући кључевима” – занемарује се информација да ли се звук производи свесно или нехотично и та неодређеност не сматра се двосмисленошћу (в. Падучева 2004: 403).

⁵³ Може се приметити да руски глагол *звенеть* не покрива потпуно иста значења као наведени српски еквиваленти *звонити, звучати, звечати*, међутим, у реченичним примерима свуда је (о)стављен исти глагол, с обзиром на то да треба илустровати парадигму једног глагола, мада би у појединим примерима као еквиваленти руског *звенеть* адекватнији били други ГЗ, нпр. *звекцати* и сл. У примеру *Звенят цикады* (*цикады* = цврчци) (в.

звенеть 3 – својство (Ети бокалы звенят, как колокольчики – Ови пехари звече као звонца) (Ibid.: 402, 404; Падучева 1998: 8).

Сваки од чланова основне парадигме ГЗ може се даље семантички гранати, када се промени категорија учесника ситуације. Тако је могуће да се од значења 3, у случају када је субјекат – уређај или каква друга направа, образује значење функционисања: Свисток не свистит – Пишталка/звиждаљака не пишти / не звижди, одн. *не ради, не функционише*. Из значења 2.2. изводи се егзистенцијално значење (значење постојања звука) када је класа учесника – звук: Звенела музика в саду (уп. У врту је трештала музика). Такође, из тог се значења добија метафоричко значење евоциране перцепције – нпр. Гитара ми још звони у ушима итд. (уп. Падучева 1998: 9; 2004: 405).

Посебно се разматра проблем избора основног („коренског“) значења у парадигми ГЗ. Примарним би се, према ауторки, могло сматрати значење ГЗ које припада категорији *процес-каузација* (в. Падучева 2004: 406). Друга („таксономска“) категорија која је разматрана за улогу основног члана парадигме јесте *процес* (нпр. звенят шпоры – звецкају мамузе, гремит посуда – звечи посуђе, скрипят половицы – шкрипе подне даске).⁵⁴ У чланку Падучева 1998 ауторка се определила за прво решење. Према тој интерпретацији односа између значења у парадигми ГЗ, изведени чланови базичне парадигме ГЗ, међу којима и значење *процеса*, регуларно се добијају *декаузативизацијом*. Разлози за такав избор нађени су у одређеним особинама руског граматичког система.⁵⁵

Претходни став о категорији основног значења у парадигми ГЗ умногоме је ревидиран у Падучева 2004,⁵⁶ али значење *процеса* ипак није узето као основно у парадигми, па је питање о смеру семантичке деривације (*процес-каузација* → *процес* или *процес* → *процес-каузација*, тј. да ли ће се нпр. „Кључеви звецкају“ изводити из „Он звецка кључевима“ или обратно) остављено отвореним (в. Падучева 2004: 406). Занимљиво је да ауторка узгред напомиње и то да се ни „интуитивно“ не може каузативно значење ГЗ сматрати основним, како је то било одређено у Падучева 1998. Ово потврђује, на пример, и уобичајени поредак значења ГЗ у нашим описним речницима, за који би се могло рећи да је заснован првенствено на „интуицији“ лексикографа. Нпр. значење глагола *звечати* (1а) у РСАНУ или *шкљоцати* (а) у РСЈ одговара, према терминологији Е. В. Падучеве, процесу, а значење *звечати* (1б), односно *шкљоцати* (б), категорији процес-каузација.

У другом сегменту парадигме ГЗ налазе се значења која припадају некој од осталих („тематских“) класа глагола. ГЗ може у таквим случајевима бити извор семантичке деривације или семантички дериват. На пример, руски глагол *тарахтеть*, као и српска варијанта *тандркати*, у исходном значењу представља ГЗ (Ванин мотоцикл ужасно тарахтит – Вањин мотоцикл ужасно тандрче), а у изведеном – глагол кретања (Мотоцикл тарахтел по дороге – Мотоцикл је тандркао по путу) (в. Падучева 1998: 10). За промену тематске класе неког значења понекад је довољно само истицање једне компоненте значења у односу да другу. Тако је лексема *грунути* пре свега ГЗ, али може бити употребљена тако да звук буде потиснут у други план а да се истакну компоненте 'ударити' или 'пасти' (нпр. *грунути на под*) (уп. Падучева 2004: 407). Овде напомињемо да могућност двоструке

Падучева 2004: 404; 1998: 8) еквивалент би био глагол *цврчати*, док би остали ГЗ, као и глагол *звечати*, дошли у обзир само у изразито експресивном изражавању, одн. у уметничком тексту.

⁵⁴ Одабрани примери нису потпуно подударни у српском језику. Док прва два примера могу бити употребљена у конструкцијама с беспредлошким инструменталом (одн. могу бити парафразирани тако да представљају категорију „процес-каузација“), у последњем примеру је то искључено (*Он шкрипи подним даскама).

⁵⁵ У руском језику постоје продуктивна средства којима се врши декаузативизација, док, с друге стране, регуларна средства каузативизације не постоје (в. Падучева 1998: 10; 2004: 406). Такође, изнесена је тврдња да је промену дијатезе неког глагола, формално гледано, лакше описивати у правцу смањења броја учесника у ситуацији него у правцу његовог повећања (Падучева 2004: 414).

⁵⁶ Ту се наводи да је уобичајено обележавање декаузативизације у руском језику елементом *-ся* код ГЗ искључено. Декаузативизација обухвата прелазне глаголе, док су ГЗ непрелазни глаголи (начелно и онда кад се употребљавају у конструкцијама са два аргумента). Поред тога, каузативна употреба није могућа код великог дела ГЗ, а „таксономска класа каузатора“ прилично је ограничена.

интерпретације неких ГЗ отежава јасније одређење граница лексичке класе. Глаголи који осим звука имају још неку обавезну компоненту припаднице класи ГЗ или некој другој у зависности од тога која компонента је истакнута у самом дефинисању, што може бити и индивидуална процена лексикографа или просто избор начина дефинисања.

Затим се у раду наводи низ глагола са тзв. непотпуном парадигмом.⁵⁷ Рецимо, глагол *шуметь* 'шумити' означава звучни ефекат који прати неку активност, зато се у руском језику јавља претежно у форми глаголског прилога. Овај глагол нема каузативну употребу, па се сматра да је његова парадигма непотпуна (в. Падучева 2004: 409).

Значајан део расправе о ГЗ посвећен је моделима семантичке деривације ових глагола. Издвајају се 4 типа семантичке деривације: I. Промена тематске класе глагола, II. Промена таксономске категорије глагола, III. Промена дијатезе, одн. промена комуникативног ранга учесника и IV. Промена таксономских, референцијалних и других карактеристика учесника (Падучева 2004: 411).

Под променом тематске класе подразумева се или случај када се од глаголског значења емитовања звука добија (семантичком деривацијом) значење које тај глагол сврстава (и) у другу тематску класу или када је значење емитовања звука деривирано из неког другог глаголског значења. Промену тематске класе представља наведени пример глагола *тарахтеть* у значењу кретања, који се, заједно са другим сличним глаголима, сматра семантичким дериватом од ГЗ.

И овде се напомиње да је промена тематске класе често узрокована премештањем фокуса са једне компоненте значења на другу, што је карактеристично за глаголе у чијој семантици се јављају бар две битне компоненте. Тако периферна компонента звука који прати неку радњу може постати централна. Глагол *треснуть* 'пући' у изходном, полазном значењу денотира деформацију неког објекта (Банка треснула – Тегла је пукла), а звук представља само потенцијалну компоненту ситуације. У деривираном значењу звучна компонента постаје централна, те глагол постаје члан тематске класе ГЗ (В лесу что-то треснуло – У шуми је нешто пукло); уп. гл. *пукнути* и *пући* у РМС.

У анализи се наводе примери за три случаја семантичке деривације: 1) деформација/дејство → емитовање звука (нпр. гл. *пући*); 2) емитовање звука → кретање праћено тим звуком (нпр. гл. *тандркати*); 3) емитовање звука → коришћење звука у семиотичкој функцији (нпр. гл. *звонити* у примеру *звонити комишији*).

Појам *таксономске категорије* односи се на онај начин класификације глагола који се у англосаксонској литератури и другде развио на темељу *аспектуалних класа* В. Вендлера.⁵⁸ Као илустрација за промену таксономске категорије глагола може послужити претходно наведени пример *звонити комишији*, када глагол *звонити* прелази у „Т-категирију” *активност*, јер ситуација емитовања звука добија компоненту *циља*, одн. *звук* постаје *сигнал* (в. Падучева 2004: 413). Оваква семантичка реализација одражава се у српском језику на граматичку категорију вида глагола *звонити*: примарно несвршени глагол постаје у овом значењу двовидски, уп. *Неко је звонио* (тј. 'позвонио?') и *Неко звони, чујеш ли?* (в. Грицкат 1957–1958: 86, 95; Спасојевић М. 2015: 277).

О трећем типу семантичке деривације већ је било речи. Видели смо да се у основи парадигме ГЗ налази промена дијатезе која подразумева алтернирање *каузатора* и *извора звука* на позицији субјекта (уп. наведене примере).

Напослетку се истиче да глагол може променити значење и када се измени *таксономска класа* учесника у ситуацији; уп. пр. *Грува музика* и *Грувају топови*, где је субјекат звук или направа чије функционисање прати звук.

⁵⁷ Придев *непотпун* наведен је као еквивалент руског *дефектний*, уп. грам. термин *дефективан* (Клајн–Шипка 2012).

⁵⁸ Ауторка напомиње да *таксономска категорија* (Т-категирија) глагола обухвата спој Вендлерове *аспектуалне класе* и *агентивности*. На основу тога добијена је десеточлана класификација Т-категирија глагола (в. Падучева 2004: 31).

Посебан део студије посвећен је метафоричким и метонимијским преносима. Акцент је стављен на метонимијски (одн. синегдохски) однос *део* ↔ *целина* у ситуацији емитовања звука, нпр. разматра се двострука интерпретација улога у примерима типа *Он цвокоће зубима* и *Зуби му цвокоћу*, где човек може бити схваћен било као *каузатор* или као „проширени” *извор* (в. Падучева 2004: 417–419).

У последњем сегменту посвећеном ГЗ разматрају се значења руског глагола *звучать*,⁵⁹ који је у основи ГЗ, али се реализује у већем броју значења из других „тематских класа” (в. Падучева 2004: 419–424).

4.4. Кад је реч о проучавању ГЗ (и шире – ГЕ) у енглеском језику, поменућемо поједине теме разматране у истраживањима Б. Левин, која је овим глаголима посветила значајну пажњу у својим студијама (било ауторским или коауторским). Класификација глагола и инвентар ГЕ у монографији Левин 1993, видели смо на примеру већ помињаних студија, важно су полазиште за даља истраживања, у нашој средини посебно за она компаративно заснована.

У Левин 1993 наводи се неколико општих одлика ГЕ у енглеском језику:

а) ови глаголи укључују емитовање стимулуса или материје која је за неки ентитет специфична, те је стога опсег субјеката који се за њих везују ограничен: типично је нпр. *wind whistles* (*ветар фијуче*) и *brooks babble* (*потоци жуборе*), али не и обратно;

б) постоји схватање да ГЕ исказују унутрашња, инхерентна својства субјеката који уз њих иду, па су у том погледу блиски глаголима типа *billow* (*таласати се*), *bloom* (*цветати*), *foam* (*пенити се*), *rust* (*рђати*) итд., одн. глаголима који означавају начин, модалитет егзистенције својствен неком ентитету (*verbs of entity-specific modes of being*);

в) уз ГЕ типично иду неживи, инаниматни субјекти (в. Левин 1993: 233).⁶⁰

Према подели глаголске лексике у Левин 1993, глаголи емитовања звука не само да су највећа поткласа ГЕ већ чине, по броју јединица, једну од највећих глаголских семантичких група уопште у енглеском језику (в. Левин – Рапапорт Ховав 1996).

Као посебна лексичка група у овој класификацији (Левин 1993) издвојени су *глаголи постојања звука* (*verbs of sound existence*), који се сматрају једном од осам поткласа унутар класе *глагола постојања* (тј. *егзистенцијалних глагола*). Као пример је наведено неколико глаголских лексема, чији су типични еквиваленти у српском језику *одјекнути*, *одјекивати*, *орити се*, *звучати*. Напомиње се да су глаголи из ове поткласе у неким класификацијама сврстани у ГЗ, иако означавају егзистенцију а не емитовање звука, те да су неодређени по питању тачне природе звука (в. Левин 1993: 252–253). У досадашњем прегледу литературе већ је поменуто да поједини аутори глаголе овог типа прикључују глаголима звука (нпр. Апресјан 2005; Брач–Матијевић 2021), те да их у овом истраживању нисмо уврстили у ГЗ. Како је поменуто, они се јасно разликују од ГЗ по томе што формирају реченицу са именичком јединицом која означава звук – на позицији субјекта.

Ранија студија исте ауторке (Левин 1991)⁶¹ имала је за циљ да се у општим цртама представи како испитивање организације лексичког система може допринети изградњи „базе лексичког знања” (*lexical knowledge base*) говорника енглеског језика,⁶² а глаголи емитовања звука послужили су као материјал за студију случаја. За репрезентативни пример из класе ГЗ изабран је глагол *whistle* (‘звиждати’).

Како се истиче, глаголи звука разликују се према типу субјекта који уз њих иде. За глагол *whistle* карактеристична су три типа субјектског појма: а) човек, б) друго живо биће

⁵⁹ Значења тог глагола у великој мери се преклапају са српском варијантом *звучати*.

⁶⁰ За сваку поткласу глагола дате су у поменутој монографији и битне синтаксичко-семантичке карактеристике.

⁶¹ У овој студији, као се напомиње, даље се разрађује оно што је о глаголима звука речено у коауторском чланку Еткинс–Левин 1991 (В. Т. Atkins, В. Levin, „Admitting Impediments”, *Information in Text*, Fourth Annual Conference of the Centre for the New OED, University of Waterloo, 97–113).

⁶² Стварање базе лексичког знања имало је за циљ да се детаљно представи знање које о некој речи поседује изворни говорник одређеног језика. Таква база треба да да далеко прецизнију слику неке речи у односу на ону која се може наћи у типичним речницима (в. Левин 1991: 215).

или в) неживи ентитет. Уз поједине глаголе готово никад не иде аниматни субјекат, док ће неки ГЗ захтевати преваходно (или једино) такав тип субјекта (в. Левин 1991: 211). Избор субјекта битно утиче на јављање одговарајућих секундарних значења ГЗ. За глаголе звука је генерално карактеристичан цео спектар таквих значења (системски повезаних са основним значењем емитовања звука), а појединачни ГЗ разликују се између осталог и према могућности да реализују нека од њих.

У анализи је наведен низ од девет секундарних значења глагола звука, а главни критеријуми за њихово издвајање спадају у домен синтаксе. Поменути низ садржи следећа значења у којима се ГЗ остварују: 1. 'emit a sound in a particular way' (The girl whistled) – 'емитовати звук на одређени начин' (Девојка је звиждала); 2. 'emit the sound as a reaction' (The boy whistled at the dog) – 'емитовати звук као реакцију' (Дечак је звиждао псу); 3. 'utter by emitting the sound' (He whistled a tune) – 'изустити емитовањем звука' (Звиждао је мелодију); 4. 'signal by emitting the sound' (They whistled a warning) – 'сигнализирати емитовањем звука'; 5. 'express (an emotion) by emitting the sound' (She whistled her disgust) – 'изразити (емоцију) емитовањем звука'; 6. 'communicate verbally by emitting the sound' (He grunted/hissed that the meeting was over) – 'вербално комуницирати емитовањем звука' (Сиктао је да је састанак завршен); 7. 'move while causing the sound to be emitted' (The rope whistled through the air) – 'кретати се изазивајући емитовање звука' (Конопац је (про)звиждао кроз ваздух); 8. 'cause to emit the sound' (The postman rang the doorbell) – 'изаз(и)вати емитовање звука' (Поштар је (по)звонио [помоћу звона на вратима]); 9. '(of a place) be full of the sound' (The air whistled with bullets) – 'бити испуњен звуком (о месту)' (Ваздух је звиждао од метака) (Левин 1991: 211–212).⁶³

Може се запазити да се наведена значења у великој мери поклапају са реализацијама које ГЗ потенцијално имају и у српском језику, а једино значење под тачком четири, претпостављамо без прецизнијег увида у грађу, није својствено српским ГЗ.

Када се реализују у секундарним значењима, ГЗ се обично употребљавају као глаголи других семантичких класа, нпр. као глаголи (начина) говорења (или уопште глаголи комуникације, вербалне или невербалне), глаголи кретања итд. Важан фактор који одређује могућност глагола да развије неко од побројаних значења јесте аниматност ентитета који производи звук. Тако ће се значења од 2. до 6. моћи реализовати само код глагола који означавају емитовање звука својственог живим бићима (в. Левин 1991: 212–213).

За настајање многих секундарних значења ГЗ (а то важи и за чланове других значењских класа) карактеристичан је процес *лексичке субординације*. На примеру ГЗ то значи да се њихово основно значење у секундарним реализацијама јавља као „подређено” неком другом значењу, односно да у секундарном значењу оно фигурира као додатна компонента (или, друкчије речено, заузима позицију диференцијалне семе), нпр. код значења 'кретати се изазивајући емитовање звука' – емитовање звука подређено је у односу на кретање и сл. (в. Левин 1991: 214).

Ове и друге важне системске одлике ГЗ разматране су у контексту одабира информација које треба да се нађу у „бази лексичког знања”. Да би основно значење неког ГЗ било адекватно представљено у таквој бази, предложено је да схема коју би требало испунити за сваки глагол буде састављена од неколико лингвистички релевантних информација: архисеме ('емитовати звук'), најмање три диференцијалне семе – тип звука, начин на који звук настаје и инструмент, затим типа субјекта који иде уз глагол и података о аргументима које глагол везује (в. Левин 1991: 216–218).

Запажено место добили су ГЗ (у мањој мери и други „глаголи емитовања”), као типично интранзитивни глаголи, код испитивања комплементарних синтаксичко-семантичких феномена *неакузативности* и *неергативности* у енглеском језику, посебно

⁶³ Готово исти низ примера, којим се илуструју варијације у синтаксичком изразу глаголских аргумената (у овом случају то се односи на глаголе емитовања звука), наводи се у раду Рапапорт Ховав – Левин 1998 (98) (уп. и Левин – Рапапорт Ховав 2005: 188).

разматраних у коауторској монографији Левин – Рапапорт Ховав 1995.⁶⁴ За ту тематику значајно је, на пример, питање односа између ГЗ и значења усмереног кретања (уп. и Левин – Рапапорт Ховав 1996), којем је, како смо видели, нарочита пажња посвећена и у нашој научној средини. У вези са енглеским ГЗ разматрају се питања унутрашње или спољашње каузације, резултативности и др., који су такође били предмет расправе у студији Миљивојевић 2016а.

У истраживањима Б. Левин разматрано је и питање реализације аргумената ових глагола у енглеском језику. Према Левин и Рапапорт Ховав (2005: 10–11), глаголи емитовања звука показују широк опсег могућности за реализацију аргумената. Сви глаголи из те групе везују аргумент који денотира извор звука, док је за поједине од њих, као што су *clatter* ('клепетати') и *rattle* ('чегртати'/'клепетати'),⁶⁵ могућа и транзитивна каузативна употреба.⁶⁶ Истиче се да за реализацију аргумената нису значајни параметри као што су јачина, висина и трајање емитованог звука (уп. и Левин 2017: 594). Понашање глагола зависи од тога означава ли он ситуацију (догађај) са спољашњим или унутрашњим узроковањем. Дистинкција између ситуација са спољашњом односно унутрашњом каузацијом, кад су у питању глаголи емитовања звука, повезана је са начином на који се звук производи. Према том критеријуму могуће је издвојити три скупа глагола: једни означавају стварање звука у унутрашњости извора, па се поимају као глаголи унутрашње каузације, други означавају произвођење звука споља у односу на извор (тј. успостављањем површинског контакта), па се поимају као глаголи спољашње каузације, док су за трећу групу карактеристичне обе могућности (у зависности од начина на који се звук производи).⁶⁷ Напомиње се да глаголи емитовања звука, као и неке друге класе глагола, мада чине семантички кохерентну класу, не представљају *граматички* релевантну класу, него – како показују примери конструкција са глаголима *clatter* и *rattle*, односно *rumble* и *whistle* – спадају у барем две граматички релевантне семантичке класе глагола (в. Левин – Рапапорт Ховав 2005: 12).

Поменућемо, на крају, један проблем, на који је указано у раду Левин 1991, а везан је за речничко дефинисање глагола са компонентама емитовања звука и кретања. Ту је истакнуто да се у англосаксонској лексикографској пракси различито третирају овакве лексеме. Примери из референтних речника енглеског језика показују да се глаголи који у својој семантици обједињују кретање и емитовање звука (тј. денотирају ситуацију у којој је кретање праћено звуком) дефинишу неједначено, тј. да лексикографи нису увек сигурни којој од две компоненте треба дати предност у дефиницији таквих глагола (в. Левин 1991: 220–221).

4.5. У претходном делу прегледа узгредно смо се дотакли семантичких група које сачињавају глаголи светлости и глаголи мириса. Мања заинтересованост истраживача за те глаголе одговара њиховој перифернијој улози у глаголском подсистему у поређењу са глаголима звука. ГС и ГМ били су предмет разматрања првенствено у истраживањима која

⁶⁴ Како наводи М. Ивић, према поборницима *хипотезе о некаузативности*, коју је постулирао Д. Перлмутер (1978), „непрелазни се глаголи, с обзиром на своју лексичку семантику, деле на две групе, на тзв. *неергативне* лексичке јединице (*unergatives*), чије је значење лишено податка о акцији (уп. *лежати*, *дремати* и сл.), и *некаузативне* (*unaccusatives*), које стављају (...) до знања да је акција посредни, али искључујући при том могућност њеног прелажења на какав објекат (уп. *трчати*, *штуцати* и сл.)” (Ивић 2001б: 223). Б. Левин и М. Рапапорт Ховав преиспитују став Д. Перлмутера о ГЕ као некаузативним глаголима у енглеском језику и истичу да ова класа поседује карактеристике и неергативних глагола (уп. нпр. Левин – Рапапорт Ховав 1995: 138, 141, 169). Посебно се за ГЗ напомиње да су по том питању варијабилни, те да се не могу недвосмислено свретати ни у једну од тих двеју група (в. Левин – Рапапорт Ховав 1996).

⁶⁵ Српски еквиваленти према речнику Шипка 2013.

⁶⁶ Та разлика илустрована је са четири пара примера: с једне стране су примери за глаголе *rumble* и *whistle*, који се не реализују у транзитивној конструкцији (The truck rumbled. / *Peter rumbled the truck; The tea kettle whistled. / *The boiling water whistled the tea kettle), а с друге поменути глаголи *clatter* и *rattle*, који немају такво ограничење (The teacups clattered. / I clattered the teacups as I loaded the dishwasher; The windows rattled. / The storm rattled the windows).

⁶⁷ Разлике овог типа релевантне су из перспективе дефинисања глагола емитовања звука у описним речницима, уп. пр. глагола *rattle* и *rumble* у Еткинс и др. 1996.

теже да дају (семантичку) класификацију целокупне глаголске лексике у неком језику. Према класификацијама предложеним у Левин 1993 или Апресјан 2003, како је наведено, ГС и ГМ сврставају се, заједно са ГЗ, у шире глаголске семантичке групе. Тако је и у поменутиим компаративним истраживањима која се ослањају на класификацију Б. Левин (уп. Миливојевић 2016а; 2016б; 2016в; 2016г; 2017; Ружин 2015). За друге класификације карактеристична су и другачија решења (уп. нпр. ТСРГ: 495). Понегде се, у истраживањима глаголске лексике, ове групе тек успутно помињу, без детаљнијег увида у њихове семантичко-синтаксичке специфичности (в. нпр. Васиљев 1981: 67; Падучева 2004: 197).

Поједини аутори дотичу се важних питања везаних за ГС и ГМ у оквиру истраживања у којима се обрађују знатно обухватније или на неку другу језичку појаву усмерене теме. У вези са групом ГС поменућемо једну когнитивнолингвистички усмерену студију (Фабер–Маирал 1999), у којој се, у контексту пресликавања једног когнитивног домена на други, говори о вези између (изворног) домена СВЕЛОСТИ и (циљног) домена ОСЕЋАЊА. Аутори, рецимо, истичу да се јака осећања (било позитивна или негативна) концептуализују као светлост унутар човековог тела која се емитује из очију, уп. *Очи јој сијају од радости* (Инт.). Као резултат тога, глаголи светлости јављају се у конструкцијама и са аниматним субјектом, што је иначе несвојствено целој овој семантичкој групи (за разлику од ГЗ), нпр. *Он блиста (од среће)* итд. У оквиру ове теме посебна пажња је посвећена занимљивој корелацији између јачине и постојаности емитоване светлости и типа емоције која је означена одговарајућим ГС у енглеском језику (в. Фабер–Маирал 1999: 261).

Два прототипична ГМ (*мирисати* и *смрдећи*) били су тема једног рада М. Ивић, под насловом „Релевантна улога чула мириса егземплификована српским језичким фактима” (Ивић 2006). Глаголи *мирисати* и *смрдећи*, како се истиче, испољавају у српском језику својства према којима се могу сврстати у опозицију *немаркирана* јединица према *маркираној*. Глагол *мирисати* чини немаркираном лексемом с једне стране то што се реализује и као прелазни и као непрелазни глагол (односно као ГМ и као глагол перцепције), а с друге стране то што није ограничен типом примљеног надражаја, као у случају глагола *смрдећи*, где се подразумева *непријатан* стимулус; уп. *грозно/дивно мирише* и *грозно/*дивно смрди* (в. Ивић 2006: 55–56). С тим у складу, именичка јединица се уз глагол *мирисати* (односно поједине његове префиксале) „може отелотворити у четири различите граматичке форме”, док су у случају друге анализирани лексеме доступна само два морфосинтаксичка облика именичке јединице (в. Ibid.: 60–61). На крају рада истиче се да језичке чињенице везане за ове две лексеме у српском језику показују да је умесно уверење многих лингвиста према којем узроке за синтаксичко понашање лексема треба тражити у лексичком значењу.

4.6. Завршавајући овај преглед, осврнућемо се на претходно размотрену литературу и укратко истаћи неколико важнијих тема у вези са трима глаголским групама које су предмет анализе:

- место ГЗ, ГС и ГМ у семантичкој, или семантичко-синтаксичкој, подели глагола (за преглед су одабране две класификације, у којима се ови глаголи сврставају у шире лексичке групе/класе);
- семантички потенцијал ГЗ, ГС и ГМ (литература упућује на то да спектар значења која ГЕ, посебно ГЗ, потенцијално реализују – није занемарљив, уп. Левин 1991; ови глаголи, преко скупа значења изван домена емитовања стимулуса, остварују мноштво веза, унутар лексикона, са члановима других глаголских лексичких група);
- основни члан значењске парадигме ГЗ (ово питање нарочито је проблематизовано у студији Падучева 1998, односно Падучева 2004);
- веза између звука и кретања (у старој и домаћој литератури ГЗ су посебно разматрани у контексту сложене корелације звук–кретање, уп. Миливојевић 2016а);
- каузативна компонента у ситуацији емитовања звука (литература упућује на то да важан параметар за семантику ГЗ представља начин настајања звука, односно да је за ове глаголе врло битна опозиција унутрашња–спољашња каузација; тема спољашње

каузације повезана је, на пример, са сложеном релацијом између звука и ударања, или шире: звука и контакта);

- релевантни елементи ситуације емитовања звука, светлости, мириса (из унутрашње конфигурације ове ситуације проиходи и потенцијал семантичког ширења на друге домене; веома је значајно питање скупа и карактеристика семантичких улога у ситуацији емитовања);

- граматичке и творбене специфичности ГЗ, ГС и ГМ (у домаћој литератури се, успутно или нешто детаљније, указује на одређене граматичке карактеристике ових глагола, синтаксичке, али, у мањој мери, и морфолошке, као и на појединости које се тичу њиховог уклапања у деривациони систем српског језика);

- дефинисање ГЗ, ГС и ГМ у описним речницима (посебно занимљиви, али и проблематични за практичну лексикографију, јесу случајеви када се у речнику дефинише глагол који означава ситуацију истовременог одвијања неке радње и емитовања звука, будући да није једноставно одлучити којој од двеју доминантних компонената ће се дати предност у дефиницији; у том погледу нарочито су сложени случајеви када се у глаголској семантици јавља компонента емитовања звука паралелно са компонентом кретања или ударања);

Ова и друга важна питања повезана са семантиком и граматиком ГЗ, ГС и ГМ разматрана су у параграфима који следе.

II. ГЛАГОЛИ ЗВУКА

1. ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ГРУПА ГЛАГОЛА ЗВУКА

1.1. О месту ГЗ у другим семантичким класификацијама глаголске лексике

У уводном поглављу било је речи о различитим могућностима за позиционирање лексичке групе ГЗ унутар целовитих семантичких (односно семантичко-синтаксичких) подела глаголске лексике. Према двама поменутих општим класификацијама, глаголи звука, као и ГС и ГМ, сврставају се у шире групе, у једном случају заједно са глаголима „емитовања материје” (нпр. *лучити се, испаравати*) (Левин 1993), а у другом случају са глаголима који означавају „испољавање” тактилних и густаторних перцептивних стимулуса (Апресјан 2003; 2005; 2009). Овим нису, подразумева се, исцрпене све могућности за семантичку класификацију глаголске лексике. Анализа ће у наставку бити усмерена на још неке семантичке поделе глагола, у којима се нешто другачије приступа класификацији овог дела лексичког система.

Посебно су нам пажњу привукле класификације глаголске лексике остварене у форми речника. Неколико таквих остварења појавило се, од осамдесетих година прошлог века, у оквиру руске лексикологије. Лексика је у таквим речницима организована хијерархијски: неколико лексичких скупова велике општости грана се у већи број ужих парадигматских скупова.

1.1.1. Основна јединица (класификације) у речнику *Лексико-семантические группы русских глаголов: Учебный словарь-справочник* (скраћено: ЛСГРГ), јесте, на шта упућује и сам наслов – лексичко-семантичка група (ЛСГ). То ипак није последњи ниво поделе, пошто су поједине веће ЛСГ подељене на подгрупе. У основи класификације је четворостепена хијерархија: (семантичко) поље → (семантичко) потпоље → ЛСГ → подгрупе. На највишем степену општости само су три макрокомпоненте, тј. семантичка поља, која се заснивају на традиционалној подели глагола: *радња (действие), стање (состояние) и однос (отношение)*. Ова три поља даље се деле на девет, шест, односно четири потпоља. За овај део нашег рада

најважније је девето потпоље у оквиру поља *радња*, које је названо *звучање* (*звучание*). Потпоље *звучање* састоји се од две лексичко-семантичке групе:

а) ЛСГ глаголâ звучања које производе жива бића, нпр. *лаять* 'лајати', *мяукнуть* 'мјаукнути', *храпеть* 'хркати', *цмокать* 'цмокати, цмоктати (уснама)';⁶⁸

б) ЛСГ глаголâ звучања које производе неживи предмети, нпр. *журчатъ* 'жуборити, роморити', *рокотать* 'тутњати, грмети', *скрипеть* 'шкрипати', *шелестеть* 'шуштати, шумити'.

У речнику се наводи да ни за једну од две ЛСГ не постоји „основни” глагол (одн. хипероним) у руском језику, док је такав глагол на нивоу потпоља – лексема *звучать* (в. ЛСГРГ: 62–63).

Овде издвајамо три битне ствари. Прво, главни критеријум за поделу ГЗ на две ЛСГ је аниматност ентитета који емитује звук. Треба истаћи да ни у већ поменутиим класификацијама ни у онима о којима још није било речи, дато обележје (које је, независно од овог питања, прилично значајно за глаголе звука) није узимано као основа за поделу на том нивоу општости. Из самог текста речника није јасно зашто је у овом случају тако поступљено.⁶⁹ Друго, ЛСГ која је прва издвојена углавном се састоји од глагола који означавају оглашавање животиња (поред глагола са значењем невербалног оглашавања човека), што се слаже са нашим опредељењем да ове глаголе третирамо као подгрупу ГЗ. И напослетку, глаголи које смо сврстали у ГС и ГМ нису препознати као посебне групе лексема, већ су инкорпорирани у шире скупове, и то тако да су од ГЗ раздвојени већ на првом, највишем нивоу поделе. Они су, наиме, распоређени у одговарајуће (под)групе у саставу поља *стање*.

1.1.2. Друга, обухватнија и разуђенија класификација глаголске лексике у руском језику представљена је у виду речника глагола са енглеским еквивалентима (*Толковый словарь русских глаголов: Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы*, скраћено: ТСРГ). Основни нивои класификације блиски су онима у ЛСГРГ, с тим што су принципи поделе у ТСРГ знатно јасније дефинисани. И други елементи у организацији речничког текста откривају базичне сличности између ових двају речника. Целокупна глаголска лексика овде је такође подељена у три лексичко-семантичка поља: 1) *радња и активност* (*действие и деятельность*, енгл. *action and activity*); 2) *егзистенција, стање, квалитет* (*бытие, состояние, качество*) и 3) *однос* (*отношение*). Глаголи звука (*глаголы звучания*, енгл. *verbal group for sounding*) дати су као последње, десето „потпоље” унутар поља *радња и активност* (ТСРГ: 444–457). Значења ГЗ обухваћена су семантичким моделом у чијој основи је конструкција *испуштати, производити + звукове, шумове* (*издавать, производить какие-л. звуки, шумы*). Остали битни елементи овог модела су следећи: 1) звукови нису повезани са говором, 2) производе се а) помоћу гласовног апарата (код живих бића), б) у интеракцији, сударању предмета једних са другима или в) уз помоћ инструмената (нпр. музичких) (в. ТСРГ: 444). Представљена лексичка грађа показује да се у тако издвојену групу глагола не убрајају све лексема које сматрамо глаголима звука, те да су у њу уврштени глаголи које сматрамо или непрототипичним представницима ове класе или глаголима који њој уопште не припадају. Већ први забележени глагол – *аплодировать* (српски еквивалент је *аплаудирати*, са синонимом *тапати*), указује на другачије критеријуме класификације.⁷⁰ Аплаудирање је радња чија релевантна компонента јесте звук, међутим, то је звук који служи за слање одређене (невербалне) поруке. Једна од

⁶⁸ Српски еквиваленти дати су према примарним значењима у речнику Бошковић 2014.

⁶⁹ Могуће је да је овакво раздвајање „глагола звучања”, барем једним делом, произошло из тежње да се испуни одређена форма класификације. Наиме, сва остала потпоља деле се на најмање две ЛСГ (мада је то углавном већи број), тако да ни потпоље *звучање* није могло остати само са једном ЛСГ – глаголима звучања, односно ГЗ. Знатно прихватљивије изгледа нам решење да се дати критеријум пребаци на још један „степеник” ниже у хијерархији, тј. да се ЛСГ глагола звучања, односно ГЗ, раздвоји на две подгрупе: глаголе оглашавања живих бића и глаголе оглашавања неживих ентитета.

⁷⁰ Овај глагол сврстан је међу ГЗ и у студијама Н. Миливојевић (2016а: 45; 2017: 594).

критеријалних особина за раздвајање ГЗ од глагола говорења (или уопште глагола комуникације) јесте улога звука. У ситуацији коју денотирају ГЗ звук нема улогу преношења информација, тј. не производи се са „семиотичким циљем” (в. Падучева 1998: 13). С тим у вези, важну дистинктивну компоненту чини и интенционалност, која је очекивана у ситуацији преношења информација, а искључена је из ситуације коју означавају прототипични ГЗ или се може занемарити. Поменути глагол *аплаудирати* (као и *тапшати*) сврстава се стога у *глаголе невербалних комуникативних радњи* (в. Стипчевић 2014: 150). Додајмо томе да се ни у претходно размотреном речнику глагола (в. ЛСГРГ: 92) лексема *аплодировать* не сврстава у ГЗ, већ у ЛСГ глагола „спољашњег испољавања односа” (*внешнего проявления отношения*). За разлику од ГЗ, који се прототипично не реализују у конструкцијама са објектима, *аплаудирати* је рекцијски глагол (са допуном која има семантичку улогу адресата). Такви глаголи остају изван граница скупине ГЗ у овом раду. Ипак, треба напоменути да преношење невербалне поруке могу у секундарним значењима означавати и поједини типични ГЗ, нпр. *звиждати* (З) ’звиждуцима изражавати незадовољство, осуду неслагање’ (РСЈ).

Према ТСРГ глагол *певати* (рус. *петь*) такође припада групи глагола звука. Овај глагол у значењу које се реализује у рекцијској конструкцији (нпр. *певати песму*)⁷¹ нећемо сматрати представником ГЗ, док у неким другим реализацијама глагол *певати* може бити део те лексичке групе (уп. нпр. значења *певати* (2а–2г) у РСАНУ). За разлику од типичних лексема које убрајамо у ГЗ, прелазни гл. *певати* (као и други, синонимични глаголи), денотира ситуацију у којој се звуком исказује одређени *садржај* (означен именицом у функцији објекта).

Према семантичкој класификацији спроведеној у овом речнику, у ГЗ се убрајају и руски глаголи са следећим еквивалентима у српском језику: *блејати*, *кукурикати*, *лајати*, *мјаукати*, *рзати*, *рирати* итд. – дакле, глаголи којима се означава испуштање звукова карактеристичних за животиње. Насупрот томе, у студији Б. Левин (1993: 212) глаголи овог значењског типа сврстани су у посебну класу *глагола оглашавања животиња* (*verbs of sounds made by animals*). Како је већ поменуто, глаголе оглашавања животиња уврстили смо у корпус овог истраживања, тј. сматрамо их једном од подгрупа ГЗ.⁷²

Као у ЛСГРГ, и овде су глаголи светлости и глаголи мириса раздвојени од глагола звука (или, тачније речено, од највећег дела ГЗ) на најопштијем нивоу поделе глаголске лексике, будући да не припадају пољу *радња и активност*. Они су сврстани у друго по реду лексичко-семантичко поље – *егзистенција, стање, квалитет*.⁷³ Унутар тог поља *глаголи квалитативног стања* (*глаголы качественного состояния*) чине једно од издвојених „потпоља”, које садржи групу *глагола испољавања својства* (*глаголы проявления признака*). Ова група даље је подељена на три лексичке подгрупе, од којих прва обухвата *глаголе испољавања квалитативног својства* (*глаголы проявления качества*)⁷⁴ (ТСРГ: 495–499). Значења глагола који припадају тој подгрупи обухваћена су следећим семантичким моделом (одн. типском семантиком): ’испољавати (испољити) неко квалитативно својство⁷⁵ које може бити перципирано чулима, испуштати (испустити) мирис, сијати (се) итд.’ (в. ТСРГ: 495). Како се уочава из дефиниције, овде су сврстани пре свега ГС и ГМ, међутим, списак обухвата и немали проценат глагола који не припадају тим скупинама. Остаје нејасно да ли недовршени низ у дефиницији поред мириса и светлости подразумева и звук. Ова

⁷¹ Уп. пример из ТСРГ (449): В этот последний вечер он был в хорошем настроении и не переставая пел какие-то веселые песенки.

⁷² Мада глаголи оглашавања животиња формално нису уврштени у предмет истраживања које је спровела Н. Миливојевић, инвентар српских глагола „стварања звука” дат у наведеној студији обухвата и неке од тих лексема, нпр. *блејати*, *грокати*, *мекетати*, *цвркутати* (Миливојевић 2016а: 45).

⁷³ У преводу на енглески: *existence, state, condition, and quality*.

⁷⁴ Уместо *квалитет* овде је као еквивалент стављена синтагма *квалитативно својство*, по узору на другу подгрупу глагола у оквиру ове групе: *глаголы изменения качественного признака*, уп. превод на енглески назива за обе подгрупе: *verbal group for actualization of quality* и *verbal group for variation of quality* (ТСРГ: 495, 500)

⁷⁵ В. претходну напомену.

недореченост донекле се разрешава у енглеској варијанти семантичког модела, која поред мириса и светлости укључује топлоту и звук.⁷⁶ Ипак, међу лексемема које се наводе у речнику готово да нема примера за ГЗ. Тек би се две лексеме могле убројати у ту групу – глаголи *бурлитъ* и *клокотатъ*, чија семантичка структура обухвата семе звука и кретања (комешања, узбуркавања, таласања и сл.) течности (уп. гл. *бурл(и)ати* и *клокотати* у српском језику).⁷⁷ Регистрован је и глагол *горчитъ*, чије значење је поменуто у вези са класификацијом предиката Ј. Д. Апријана. Поред тога, у исту подгрупу сврстан је и низ лексема које би припадале класи *глагола емитовања материје*, нпр. *димити (се)* (*дымитъ*, *дымитъся*), *пушити се* (*куритъся*), *чађавити* (*коптитъ*), *крварити* (*кровоточитъ*). Напоменуто је већ да такви глаголи не улазе у групу лексема које су предмет овог истраживања. Цела подгрупа глагола донекле је упоредива са класом ГЕ (без највеће поткласе – ГЗ) која је представљена у Левин 1993.

1.1.3. У истраживањима која нису имала за циљ да се представи целовита семантичка класификација глаголске лексике – ГЗ се обично помињу као засебна лексичка група. На пример, у студији Васиљев 1981, посвећеној *глаголима психичких радњи* (тј. глаголима из домена осећања и мишљења) у руском језику, наводи се да постоје неке уобичајене семантичке групе глагола које се издвајају у истраживањима глаголске лексике. Као једна од група помињу се ГЗ (*глаголи звучанија*), и то као семантичка класа на истом степену општости са глаголима кретања, говорења, осећања, перцепције, мишљења и др. (в. Васиљев 1981: 39). Напомиње се да се издвајање оваквих „класа” заснива на интуицији говорника (тј. истраживача), односно на екстралингвистичким факторима.

У студији о ГЗ (која је детаљније представљена у уводном делу), али и у другим својим истраживањима, Е. В. Падучева глаголе звука углавном помиње као засебну групу, одн. „тематску класу” глагола (в. нпр. Падучева 2004: 43). Ипак, у неким анализама ова ће ауторка представити ГЗ у саставу шире групе коју чине још и ГС и ГМ. На пример, говорећи о глаголима перцепције, она наводи да је компонента „перцепција” (рус. *восприятие*), коју укључују ови глаголи, садржана у семантици лексема из разних глаголских класа. У вези с тим напоменуто је да семантика „глагола емисије светлости, мириса и звука” имплицира да у ситуацији коју ови глаголи означавају учествује субјекат перцепције, одн. перципијент (в. Падучева 2004: 197).⁷⁸

Глаголе звука посебном лексичком групом сматрају и аутори помињаног руског речника лингвистичких термина (ЕССЛТП I–II). У оквиру одреднице *лексичко-семантичка група* (рус. *лексико-семантическая группа*) наводи се неколико примера за овај тип парадигматског лексичког скупа, а међу примерима за „самосталну” лексичко-семантичку групу у глаголском систему издвојени су управо глаголи звука (*глаголы звучания*), поред група какве су *глаголи стварања* (*глаголы созидания*) и *глаголи рушења* (*глаголы разрушения*) (ЕССЛТП I: 402–403). Групу ГЗ обједињује, како се наводи у том речничком чланку, семантичка компонента „звук”, а њени чланови деле значење ’испустити (испустити) звук’.

У једном чланку о руским ономотопејским глаголима (Кондрашов–Третјакова 1991) такође се говори о лексичко-семантичкој групи глагола звука (*ЛСГ глаголов звучания*). Како се истиче, ономотопејски глаголи улазе у различите ЛСГ у зависности од статуса семе звучања. Ако је у њиховој семантичкој структури то основна сема, они припадају глаголима звука, а уколико је диференцијална, онда се сврставају у неку другу ЛСГ (нпр. глаголе говорења, ударања, кретања, физиолошких радњи) (в. Кондрашов–Третјакова 1991: 113).

⁷⁶ To expose a particular quality to sensory perception; to emit heat, light, smell, sound, etc.

⁷⁷ Овим лексемема може бити придодат и глагол *кипеть* у једном од својих метафоричких значења ’испускатъ бурлящие звуки, клокотать при стремительном перемещении так, словно при сильном нагревании из воды испаряется пар (о реке, водопаде, потоке и т.п.)’ (ТСРГ: 497).

⁷⁸ Као примери су наведене следеће лексеме: *блестеть*, *мерцать*, *светиться*, *пахнуть*, *вонять* и *звучать*.

1.2. Глаголи са значењем емитовања звука као лексички скуп

Из онога што је о ГЗ речено у претходним тачкама можемо закључити да у литератури нема јединственог погледа на обухват, ширину групе ГЗ, односно на њене границе према блиским семантичким групама глагола, па самим тим ни на питање степена општости парадигматског скупа у који се ови глаголи непосредно сврставају. Такво стање није неочекивано кад се има у виду колико су у различитим семантичким истраживањима неусклађени критеријуми за поделу парадигматских лексичких скупова, што је праћено и многим термилошким преплитањима и другим неуједначеностима (в. Драгићевић 2007: 232–243).

У наставку ћемо укратко дати преглед парадигматских скупова у које су, према досад разматреној литератури, били сврставани глаголи са значењем емитовања звука. Како је показано, то су скупови који се не подударају по критеријуму општости, већ припадају различитим нивоима семантичке класификације. И у случају кад су врло блиски или чак истоветни на појмовном нивоу, не подразумева се да деле исту термилошку ознаку. Из литературе издвајамо низ термина за означавање лексичких скупова који непосредно укључују нашу групу ГЗ, одн. главнину лексема које овој групи припадају:

- семантичка класа (в. Васиљев 1981);
- лексичко-семантичка група:
 - раздвојена на две ЛСГ (у семантичком потпољу *звучање*, в. ЛСГРГ);
 - јединствена (в. Кондрашов–Третјакова 1991; ЕССЛТП; Милошевић 2013; Титаренко 2019);
- поткласа (једна од четири унутар класе *глагола емитовања*, в. Левин 1993; једна од пет у класи *предиката испољавања*, в. Апријан 2005);
- тематска класа (Падучева 1998; 2004);⁷⁹
- потпоље (једно од десет у лексичко-семантичком пољу *радња и активност*, в. ТСРГ);
- подгрупа (у ЛСГ *глагола емитовања*, в. Ружин 2015);
- лексичко-семантичка класа (Казарина 2016);
- (семантичка) класа (једна од четири у оквиру шире класе *глагола стварања*, в. Миливојевић 2016а);

Неки од забележених термина употребљавају се у савременим проучавањима лексичког система српског језика. Поједини су више описног карактера и не кореспондирају са јасно дефинисаним садржајем. Други се опет у србистици, у односу на друге научне средине, везују за нешто другачије појмове. За парадигматски скуп таквог степена општости какав одговара глаголима звука, усталио се у домаћој лексикологији термин *лексичко-семантичка група*, па се и поједине општеприхваћене значењске групе/класе глагола означавају тим термином, нпр. ЛСГ *глагола постојања* (Лазећ Коњик 2010), ЛСГ *комуникативних глагола* (Штрбац 2010; 2011), ЛСГ *глагола ударања* (Милошевић 2012; 2013), ЛСГ *емоционалних глагола* (Миленковић 2017),⁸⁰ ЛСГ *глагола кретања* (Вујовић 2019) итд.

Подела парадигматских лексичких скупова према општости, како је већ поменуто, област је лексиколошких проучавања коју карактерише цео спектар различитих приступа. Око неколико основних, критеријалних особина *лексичко-семантичке групе* сагласни су, ипак, различити аутори који употребљавају дати термин/појам. Прво, важно је подвући да полисемична лексема улази у ЛСГ једним од својих значења, односно вишезначна лексема може потенцијално бити члан онолико ЛСГ колико различитих лексичких значења реализује.

⁷⁹ Према Е. В. Падучевој, *тематска класа* обухвата речи са заједничком семантичком компонентом која заузима централно место у њиховој значењској структури (Падучева 2004: 42).

⁸⁰ У овој студији користи се и термилошка варијанта *лексичко-семантичка класа*.

Готово општа сагласност постоји око тога да овај лексички скуп обухвата лексеме које припадају истој граматичкој врсти речи (в. нпр. Новиков 1982: 151; ЛСГРГ: 6; Кузњецова 1989: 73; Драгићевић 2007: 237, 239). Такође, истиче се да чланови ЛСГ деле заједничку појмовну вредност, представљену у семантичком садржају архисемом (која се, као компонента која интегрише све чланове групе, назива и интегралном семом)⁸¹ (в. нпр. Новиков 1982: 151; Кузњецова 1989: 73; Гортан Премк 1997: 86). Унутар једне ЛСГ глаголи се групишу у подскупове на основу већег или мањег броја заједничких диференцијалних сема. Наведене опште карактеристике имплицирају сродност чланова ЛСГ и по другим критеријумима: семантичко-синтаксичкој спојивости, регуларности полисемије и др. (в. ЛСГРГ: 6). Томе треба додати да се међу члановима ЛСГ успостављају различити парадигматски лексички односи – синонимија, хипонимија, антонимија (в. Драгићевић 2007: 239). За нашу тему значајно је и то да већина ЛСГ има у свом саставу лексему која чини кохезионо језгро групе, тј. доминанту или стожер (Ibid.: 237).

Даље ћемо пажњу усмерити на питање – како се група ГЗ односи према претходно изнетим карактеристикама ЛСГ. Јасно је да је основни критеријум о припадању истој врсти речи за групу ГЗ испуњен. Како је у претходном делу рада истакнуто, значење емитовања звука дели немали број глаголских лексема у српском језику. Код једног броја таквих глагола та компонента је доминантна, па се те лексеме могу сматрати члановима посебне групе глагола звука (подразумева се да је неким од тих лексема то једино значење, док је другима, вишезначним, једно од најмање два значења, било основно или неко од секундарних). Даље се ГЗ могу поделити у два скупа: једно су глаголи код којих дата компонента представља једину релевантну процесуалну сему, па би се, условно, могли назвати „правим” или „примарним” ГЗ; друго су пак глаголи који у семантичкој структури имају још једну релевантну компоненту (често је то сема интензивног контакта и/или кретања). У овом раду, како је назначено у уводном делу, определили смо се да чланове тог другог скупа сврстамо у ГЗ у зависности од тога да ли је у речничкој дефиницији компонента емитовања звука надређена или подређена другој битној компоненти. За обе ове групе („праве” ГЗ и ГЗ који имају и додатну процесуалну компоненту) може се рећи да деле заједничку појмовну вредност, архисему, која се у речничким дефиницијама јавља у форми глаголске синтагме типа *производити / произвести звук*; уп. енгл. *emit a sound* (нпр. Левин 1991: 210). Такви глаголи, дакле, припадају лексичко-семантичкој групи глагола звука. Међутим, тако детерминисана ЛСГ ужа је од групе глагола звука коју сматрамо предметом анализе. Непоклапање се односи на префиксалне глаголе, у чијој семантичкој структури значење емитовања звука може бити модификовано на различите начине. Знатан број таквих примера тиче се акционалних компонената значења, што нас доводи до сложеног питања о прожимању лексичких група (класа) и акционалних класа глагола. Типично фазно значење за ГЗ је, на пример, ингресивно, одн. значење почетка радње/процеса. Као пример могу се узети многобројни глаголи са компонентом ’емитовати звук’ који су грађени префиксом *за-* и који, у типичном случају, деле значење ’почети производити звук’. Питање је, дакле, да ли глаголи типа *забрујати* узлазе у ЛСГ ГЗ, односно да ли се они поклапају са њеним члановима по критеријуму интегралне семе. Будући да фазну компоненту узимамо као једну од сема нижег ранга, поменуто глаголе са префиксом *за-*, али и многе друге који поред акционалног значења укључују и друге компоненте (нпр. сему интензитета – *разбрујати се, узбрујати се* итд.) – убрајамо у (ширу) лексичко-семантичку групу ГЗ (уп. примере за ГЗ у ЕССЛТП I, под одредницом ЛСГ; уп. такође Падучева 2004: 180). Надаље ћемо, дакле, лексички скуп ГЗ обележавати термином *лексичко-семантичка група*. Једна од подгрупа унутар ЛСГ ГЗ били би, према критеријуму фазе, и поменути глаголи почетка емитовања звука, чији су типични представници префиксали са формантом *за-*.

⁸¹ Уп. и термине *класификациона сема* (Новиков), *класема* (Новиков, ЛСГРГ) и *категоријално-лексичка сема* (Кузњецова, ЛСГРГ).

Што се тиче доминанте ове ЛСГ, на први поглед све је прилично јасно. Према домаћим речничким изворима, појмовна вредност 'производити звук' лексикализована је у српском језику у виду глагола *звучати*. То би значило да је ова лексема хипероним према осталим члановима ЛСГ, те да се посредством глагола *звучати* могу дефинисати остали ГЗ.⁸² Показало се, међутим, да се у речничким дефиницијама ГЗ тај глагол јавља само по изузетку. Такво стање није случајно, већ проистиче из статуса глагола *звучати* у савременом српском језику, о чему ће бити речи у једној од наредних тачака, где ћемо и закључити разматрање доминанте у ЛСГ ГЗ.

Пошто су ГЗ одређени као ЛСГ, из тога проистиче да су ГС и ГМ, такође, посебне лексичке групе. Глаголе емитовања перцептивних стимулуса поделили смо, дакле, у три ЛСГ, које су, нема сумње, врло блиске по различитим семантичко-граматичким карактеристикама.

1.3. Лексички скуп већег степена општости који обухвата ЛСГ ГЗ

Да бисмо ЛСГ ГЗ оквирно сместили у шири контекст унутар лексичког система, у кратким цртама размотрићемо и питање лексичког скупа веће општости у који се сврстава дата ЛСГ. Ширим скупом од семантичке групе неки аутори сматрају семантичко поље (скраћено: СП), мада су оба скупа „растегљива”, те се тако говори о ужим и ширим СП.⁸³ У лексиколошкој литератури углавном постоји сагласност око тога да за разлику од ЛСГ, СП обухвата лексеме које припадају различитим граматичким врстама, односно у такав скуп улазе не ЛСГ одређене врсте речи (нпр. глагола), већ ЛСГ разних врста речи (в. нпр. ЕССЛТП I: 448).⁸⁴ Лексеме унутар СП значењски су повезане преко заједничке доминантне компоненте већег степена општости. Пошто је реч о различитим врстама речи, таква компонента не може се назвати архисемом, мада, она ће за један део чланова СП бити управо архисема (нпр. компонента *звук* је архисема за *именице са значењем звука*, али не и за ГЗ).

Једно од семантичких поља у лексичком систему обухвата лексеме, односно ЛСГ, чији је кохезивни фактор „звук”. Такав скуп назива се *семантичким пољем звука* (в. ЕССЛТП I: 451), а у његов састав поред ГЗ, улазе још и именице са значењем звука (нпр. *звиздук, клокот, крик, писак, ромор, циктај, шум*), затим одговарајући придеви (нпр. *бучан, клокотав, пискав, трештав, шуман*),⁸⁵ прилози (*бучно, врискаво, грактаво, громко, циктаво, шуштаво*), те различите оноματοпејске речи, које се у домаћој граматици и лексикографији углавном сврставају под узвике: *бе, га, клок, пију, пљус, прас, тик-так, фију, ху, цвок, цвр, цију, шкљоц* итд. Поред именица са значењем звука дато семантичко поље обухвата и друге семантичке групе именица, нпр. именице које означавају особину, својство (именовано према одређеном звуку), уп. у РСЈ *грактавост, циктавост, шуштавост* и сл., а поред ГЗ овде иду још и глаголи постојања звука итд.⁸⁶

⁸² За лексикализовану архисему у студији Вујовић 2019 (18) користи се термин *архилексема*. Дакле, глагол *звучати* би, према речничким изворима, био „архилексема” унутар ЛСГ ГЗ.

⁸³ О семантичком пољу в. нпр. у Шипка 2003: 57; Драгићевић 2007: 234–241.

⁸⁴ У домаћој лингвистичкој литератури има примера да се термином *семантичко поље* означава лексички скуп који приближно одговара ЛСГ. Тако се у граматици Мразовић–Вукадиновић 2009 (71–77) говори, на пример, о семантичким пољима глагола – егзистенције (постојања), кретања, поседовања, мисаоног процеса, перцепције (опажања) и др.

⁸⁵ Приметили смо да се у ЕК може пронаћи знатан број партиципских придева, који су врло слабо посведочени у речницима, нпр. Изгледао [је] мален и стар под брујећом сенком брода. Ветар [се] појача до звиздеће олује. Ријеч [...] означава једну врло досадну, гласно звјећу врсту комарца (Политика 2009). Вода се подиже у жестокој пиштећој пари. Дишемо заједно у ритму овог шуштећег вјетрића и дисањем се крећемо, живимо (Политика 2009). Техничка средства за успоравање саобраћаја су физичке препреке, вибрационе и шуштеће траке.

⁸⁶ Нешто уже одређен лексички скуп овог типа назива се и тематском групом. Тако аутори АРСЈ, говорећи о избору речи-стимулуса за асоцијативну анкету, издвајају низ тематских група којима стимулуси припадају, а међу њима и тематску групу *звучи*, као једну од двадесетак „најдоминантнијих”, заједно са групама типа *боје, облици, сродство, делови тела, емоције* и др. (в. АРСЈ: 97). За речи-стимулусе изабране су, на пример, и следеће

Унутар СП различите врсте речи окупљају се око заједничког корена. На тај начин образују се мањи парадигматски скупови – деривациона гнезда. Око корена *зуј-*, на пример, окупља се група (као асоцијација на одговарајући ГЗ, могло би се фигуративно рећи – *рој*) истокоренских лексема, у највећем броју посведочених у РСАНУ – именице: *зуј, зуја, зујавац, зујак, зујалица, зујало, зујаљка, зујара, зујач, зујача, зујка*; придеви: *зујав, зујан*; прилози: *зујаво, зујно*; узвик: *зуја*; глаголи: *зујати, зујкати, зујкати, зујнути* итд. Ако погледамо нешто шире, онда су све претходне лексеме преко ономатопеје *зу* (уп. РСАНУ) повезане са скупом *зук, зука, зукалица, зукара, зукасто, зукасти, зукача, зуке, зукнути, зуктати* итд., такође и са бројним лексемама на *зуц-* и *зуч-*, чији корени варирају исту фонемску групу и деле сродну семантику.

1.4. Централни чланови ЛСГ ГЗ

На самом почетку истраживања, пре дубљег увида у грађу и литературу, запитали смо се који су то основни глаголи у ЛСГ глагола звука.⁸⁷ За разлику од већих глаголских семантичких класа, до чијих се неколико централнијих чланова може доћи и без детаљнијих истраживања (рецимо, лако се закључује да је лексема *ићи* један од прототипичних глагола кретања), главне представнике групе ГЗ није тако једноставно одредити само на основу језичког осећања. Иза сваког покушаја да се на тај начин дође до прототипичних ГЗ остајало је питање – представља ли тако добијени скуп лексема заиста основне глаголе у овој класи. Питање прототипичних глагола важно је за ово истраживање у различитим аспектима, стога смо покушали да на њега одговоримо анализом језичког корпуса, што је, по нашем мишљењу, једини поуздан начин да се са већом сигурношћу утврди који глаголи претендују на централну позицију у групи ГЗ.

Пре него што пређемо на разматрање тог питања, напомињемо да ће као прототипични ГЗ бити узимани само глаголи који примарно означавају емитовање звука, тј. глаголске лексеме које основном сублексемом улазе у ЛСГ ГЗ, с обзиром на то да постоји више фреквентнијих глагола који се у неком од секундарних значења сврставају у дату групу, док су примарном реализацијом у некој другој групи.

1.4.1. Речнички подаци. Анализу смо усмерили у два правца: с једне стране, на грађу доступну у описним речницима српског језика и, с друге стране, на материјал из корпуса текстова. Замисао је била да се централни глаголи у овој лексичкој групи пронађу укрштањем тако добијених података. Прво је анализирана речничка грађа, и то на следећи начин. Из речничких дефиниција ГЗ (који су одабрани према критеријумима назначеним у уводном делу) издвојени су синонимни глаголи, било да су коришћени у синонимским дефиницијама или у синонимском делу описно-синонимских дефиниција,⁸⁸ а затим су добијени глаголи поређани према фреквентности. Тако издвојени глаголи представљају неку врсту спојница у мрежи речничких значења ГЗ. То су уједно и глаголи који су ауторима речника, као репрезентативним говорницима стандардног српског језика, најчешће „падали на памет” приликом дефинисања глагола звука. За те глаголе се, дакле, може претпоставити да улазе у групу основних, централних ГЗ. На наведени начин анализирана је лексичка грађа из Матичиних речника и из досад објављених томова Речника САНУ (1–21. том).

Издвајамо најпре првих петнаест глагола⁸⁹ који се јављају као синоними у оквиру дефиниција ГЗ у РСЈ, а наведени су према фреквенцији, од веће ка мањој:⁹⁰ *клопарати,*

лексема: *драти се, зашустати, звонити, звучати, крикнути, икрипати, шуштати; бум, звонак, звонко, музика, мелодија.*

⁸⁷ Исто питање поставиле су нам и поједине колеге током разговора о теми истраживања.

⁸⁸ Узор и подстицај за овај поступак пронашли смо у „анализи упутница”, тј. „инпут анализи”, која је у студији Драгићевић 2001 (206–214) коришћена приликом утврђивања централних чланова у групи придева са значењем људских особина.

⁸⁹ На основу увида у податке из сва три речника, проценили смо да ограничење овог скупа на 15 глагола одговара циљу анализе, тј. да тако издвојен скуп није ни преузак ни преширок.

зујати, хучати, брујати, грунути, жуборити, тандркати, фијукати, забрујати, зазвиждати, звонити, бучати, звиждати, хујати и шкрипати.

У овом низу истичу се глаголи *грунути*, *забрујати* и *зазвиждати*, као једини глаголи свршеног вида. Глагол *грунути* специфичан је по томе што речници нису усаглашени око његовог основног значења, тј. да ли је код ове лексеме примарно значење ударања или емитовања звука. Речник САНУ даје у примарном значењу дефиницију глагола ударања: *грунути (I, 1a)* 'снажно ударити нечим, лупити', док Матичини речници исту семантичку реализацију сврставају међу секундарна значења, а као примарно наводе значење из домена емитовања звука: *грунути (I)* 'опалити, пући (о грому, топу и јаком звуку уопште)' (РМС) и *грунути (1a)* 'снажно, громко пући (о ватреном оружју, експлозиву, грому и сл.)', *грунути (1б)* 'снажно зазвонити, забрујати; снажно засвирати, затрештати' (РСЈ). Поред тога, секундарна значења овог глагола проистичу добрим делом из значења *ударања*. Овакво колебање довољан је разлог да се глагол *грунути* изостави из ужег круга прототипичних глагола звука.

Друга два глагола – *забрујати* и *зазвиждати*, поред тога што припадају истом творбеном типу, налазе се у низу заједно са својим мотивним глаголима. На тај начин су звукови денотирани глаголским именицама *брујање* и *звиздање* заправо представљени двома лексемима у овом низу, што отвара могућност за другачије груписање прототипичних глагола.

Пошто су у основном низу тек три глагола свршеног вида, наметнуло се питање – како се уобичајено синонимски дефинишу свршени глаголи звука у РСЈ, односно како би према поређаним имперфективним ГЗ изгледао низ најчесталијих глагола перфективног вида који се јављају у дефиницијама. Самим тим што глаголи свршеног вида чине мањи део ГЗ, њихови синоними у дефиницијама нису по учесталости упоредиви са синонимима имперфективних ГЗ. Ипак, и међу тим глаголима постоји група која се у дефиницијама јавља чешће од осталих. Поред три свршена глагола из основног низа, пет или више пута у дефиницијама ГЗ јављају се и лексеме *пући*, *заклопарати*, *зафијукати* и *фијукнути*.

Запажамо да су и ови глаголи, изузев *пући*, творенице од несвршених глагола из основног низа синонима. Сам глагол *пући* не припада ужег скупу основних ГЗ, будући да је емитовање звука тек потенцијална компонента у његовом примарном значењу, уп. *пући (I)* 'добити пукотину, расцепити се, распрснути се (од јаког притиска, ширења, затезања, удараца и сл., обично са треском)' (РМС) или *пући (1a)* 'сломити се, расцепити се, распрснути се (обично уз тресак, прасак)' (РСЈ).

Од седам досад наведених свршених ГЗ четири чине префиксали грађени помоћу форманта *за-* (*забрујати*, *зазвиждати*, *заклопарати* и *зафијукати*). То није неочекивано кад се узме у обзир да већину перфективних ГЗ регистрованих у РСЈ чине префиксали са почетно-свршеним фазним значењем, а у тој групи су доминантни глаголи грађени префиксом *за-*. По правилу се у такав префиксал преноси неизмењена семантика мотивног глагола, којој се додаје компонента (почетне) фазности. Имајући то у виду, одређењу централних чланова можемо прићи на још један начин. Наиме, сваком несвршеном ГЗ употребљеном у речничким дефиницијама може се придружити глагол изведен префиксом *за-*, да би се тиме покриле дефиниције глагола звука у оба видска значења, односно да би један исти звук био представљен и основним, несвршеним глаголом и прототипичним глаголом свршеног вида. Ако се тај поступак примени на грађу из РСЈ, добија се следећи поредак парова ГЗ: (*за*)*клопарати*, (*за*)*брујати*, (*за*)*звиздати*, (*за*)*фијукати*, (*за*)*хучати*, (*за*)*зујати*, (*за*)*тандркати*, (*за*)*звонити*, (*за*)*жуборити*, (*за*)*хујати*, (*за*)*шкрипати*, (*за*)*зврјати*, (*за*)*лупати*, (*за*)*скичати*, (*за*)*тутњати* или (*за*)*тутњити*, (*за*)*цичати*.⁹¹

По основним, имперфективним глаголима овај скуп лексема у великој мери се преклапа са претходним, с тим што је редослед чланова унеколико измењен. Своје место у

⁹⁰ Уколико глаголи имају исти број потврда, ређани су према азбучном реду.

⁹¹ Последњи, шеснаести члан скупа наведен је јер се по броју потврда у дефиницијама поклапа са претходним.

новом низу није нашао само пар *бучати–забучати*, али је на крају низа придружено шест нових чланова.

Даље смо на исти начин поступили са дефиниционим синонимима глагола звука из РМС и на основу тога добијен је следећи низ: *(за)брујати*, *(за)тутњати/(за)тутњити*, *(за)клопарати*, *(за)фијукати*, *(за)зујати*, *(за)шкрипати*, *(за)звонити*, *(за)тандркати*, *(за)пуцати*, *(за)зврјати*, *(за)пишитати*, *(за)звиждати*, *(за)шумети/(за)шумити*, *(за)жуборити*, *(за)звечати*.

И овде је, ако се занемари редослед чланова, уочљив велики степен подударности са скупом добијеним на основу грађе из РСЈ. Примећује се, такође, да се одређени глаголи увек групишу у првом делу низа. Поређани по азбучном реду, то су глаголи *брујати*, *звонити*, *зујати*, *клопарати*, *тандркати* и *фијукати*, са префиксалима грађеним помоћу форманта *за-*.

Што се тиче грађе из Речника САНУ, главна препрека да се поступи као у случају Матичиних речника јесте нецеловитост корпуса. Поједини фреквентнији глаголи звука, нпр. *тандркати*, *тутњати*, *фијукати*, *шумети*, *шушитати*, још чекају на обраду у будућим томовима нашег тезауруса. Ипак, срећна околност је то што су сви битни глаголи звука на неки начин обрађени у оквиру глаголских твореница са префиксом *за-*. Већ је напоменуто да већини несвршених ГЗ одговара такав свршени префиксал (притом је значењски однос између њих предвидљив у високом степену и своди се махом на фазно значење), тако да и РСАНУ „у малом” садржи све важне ГЗ и открива, на том нивоу, не парцијалну већ целовиту мрежу парадигматских релација. Ту проналазимо низ синонимских веза фиксираних у дефиницијама, које се природно пресликавају и на мотивне глаголе: ако су синонимни, на пример, глаголи *зашумити* и *зашушитати*, у истој су врсти парадигматске везе онда и лексеме *шумити* и *шушитати*, у одговарајућим реализацијама. Имајући наведено у виду, определили смо се да претходни поступак применимо и на корпус из објављених томова Речника САНУ. Из тога је произашао овај низ глаголских парова, поређаних опет према броју потврда у дефиницијама: *(за)брујати*, *(за)клопарати*, *(за)зујати*, *(за)звонити*, *(за)зврјати*, *(за)трешитати*, *(за)тутњати/(за)тутњити*, *(за)звечати*, *(за)фијукати*, *(за)тандркати*, *(за)лупати*, *(за)шкрипати*, *(за)жуборити*, *(за)звечкати*, *(за)штектати*.

Поново је ниво преклапања овог скупа са претходнима врло висок, може се рећи – с обзиром на ипак непотпун инвентар основних, непрефиксираних ГЗ у РСАНУ – и неочекивано висок.

Податке добијене из претходне анализе заокружимо поређењем трију скупова (тј. низова) лексема. У првом кораку исписани су, у азбучном поретку, сви глаголи који се макар једном јављају у неком од скупова, другачије речено, формирана је *унија* датих скупова. Притом су, ради боље прегледности, дати само основни глаголи, док се префиксали (изведени формантом *за-*) подразумевају. Тај већи скуп, ако занемаримо морфолошке варијанте неких глагола, садржи 23 лексеме: *брујати*, *жуборити*, *звечкати*, *звечати*, *звиждати*, *звонити*, *зврјати*, *зујати*, *клопарати*, *лупати*, *пишитати*, *пуцати*, *скичати*, *тандркати*, *трешитати*, *тутњати/тутњити*, *фијукати*, *хујати*, *хучати*, *цичати*, *шкрипати*, *штектати*, *шумити/шумети*.

Претпостављамо да се у овом скупу налази ужи круг централних чланова групе ГЗ. То не морају нужно бити глаголи који се налазе у сваком од скупова добијених на основу речничке грађе, али је, свакако, вероватније да су ти чланови бољи представници глагола звука од других. Глаголи *лупати* и *пуцати* могу се, за ову прилику, изоставити из групе према којој је анализа усмерена, будући да су то примарно глаголи других ЛСГ, а тек секундарно ГЗ.

У ужи круг дефиниционих синонима глагола звука улазе лексеме које чине *пресек* трију скупова (из РСЈ, РМС и РСАНУ): *брујати*, *звонити*, *зврјати*, *зујати*, *клопарати*, *тандркати*, *тутњати/тутњити*, *фијукати* и *шкрипати*.

Приказ 1: Шири и ужи круг прототипичних ГЗ према речничким дефиницијама

Претпоставка да се међу овим глаголима налазе прототипични ГЗ или да су поједини макар врло блиски тој групи, упућује нас одмах на једну важну особину глагола звука. Готово сви наведени глаголи у својим примарним реализацијама (емитовања звука) подразумевају неживе, инаниматне субјекте, носиоце ситуације. У прототипичној ситуацији емитовања звука човек је, дакле, пасивни учесник (прималац, перципијент). Из те перспективе постаје јасније и специфично место ГЗ у глаголском подсистему. Глаголи кретања, ударања, перцепције, мишљења, говорења, емоција итд. типично денотирају такве ситуације у којима је човек или уобичајени или једини могући носилац, док се глаголи звука (опет у прототипичним случајевима) тек посредно тичу ужег човековог света. Маргинална позиција ГЗ у лексичком подсистему глагола бар делимично је узрокована природним језичким антропоцентризмом.

Претходна констатација о (не)аниматности субјекта ГЗ не односи се једино на лексему *зујати*, која у основној реализацији, према речницима, означава такву ситуацију у којој су типични носиоци емитовања звука *инсекти*. Тиме овај глагол ипак битно не одступа од осталих чланова скупа, будући да се не уочава суштинска разлика између ситуације у којој је субјекат емитовања инсект и оне у којој звук производи (крећући се) неки неживи ентитет (нпр. *Меци зује*). Поред тога, глагол *зујати* развио је низ секундарних значења емитовања звука која се односе управо на неживе ентитете (уп. *зујати 2a–2g* у РСАНУ).

На крају анализе речничке грађе изнећемо краће запажање о још једној лексеми из последњег наведеног скупа – глаголу *клопарати* (односно *заклопарати*), који се нашао у ужем скупу дефиниционих синонима, и то, прилично неочекивано, у сва три речника у групи од прва три најфреквентнија глагола. Запитали смо се о могућим разлозима за такво стање, пошто, према нашој процени, данашњи говорник стандардног српског језика овај глагол (врло) ретко употребљава. Да би се дошло до потенцијалног одговора, испитано је прво који су типични субјекти овог глагола, односно за које се ентитете уобичајено каже да *клопарају*. Тај податак проверен је у две групе примера, једно су конкорданце за глагол *клопарати* (у свим облицима) у ЕК, а друго потврде за овај глагол и префиксал *заклопарати*, као и за њихове синониме у Речнику САНУ. На основу те грађе јасно се издвајају три класе предмета, односно три врсте ситуација за које је карактеристично емитовање звука

обележено глаголом *клопарати* (одн. *зклопарати*): а) возила (у покрету), тј. њихови делови – точкови, осовина и др.; б) статичне справе, направе (у раду, тј. са „унутрашњим” кретањем) и в) обућа (приликом нечијег корачања). Неки од тих ентитета наведени су и у информацијама о типичном носиоцу ситуације у оквиру речничких дефиниција; уп. РСЈ – *клопарати* ’лупати, клепетати, тандркати (о возу, ципелама и др.)’. Последњу, најмању издвојену групу можемо за ову прилику занемарити. Типични представници прве, највеће групе су запрежна возила (кола, кочије и сл.) и возови. У другој групи су старе справе за мљење, предење, ткање и др., а најчешће су примери везани за млинове, тј. за воденице (или њихове делове).

Наведени подаци казују нам да многи предмети који се јављају у улози емитера звука у ситуацији означеној глаголом *клопарати* припадају неком минулом времену (када су путевима пролазила запрежна возила, пругама старински возови, а људи млели у воденицама, ткали на разбојима и др.). Дакле, човек не тако давног времена, на пример друге половине деветнестог или прве половине двадесетог века, много чешће од данашњег човека у свакодневном се животу сусретао са одређеним предметима – изворима таквог звука који се могао назвати *клопарањем* (или неком другом речју са синонимичним значењем). Знатна заступљеност глагола *клопарати* (одн. *зклопарати*) у речничким дефиницијама упућује на то да лексичко благо које бележе наши описни речници одражава ипак једну старију слику света, у којој су неки предмети и њима својствени звукови играли много значајнију улогу него данас. Не треба занемарити ни избор лексикографа, који су се између више могућности за исказивање емитовања одговарајућег звука најчешће опредељивали за овај глагол. Пошто је прототипичност временски променљива категорија, представљени подаци упућују и на закључак да је глагол *клопарати* раније био нешто „прототипичнији” него данас.

Други критеријум за одређивање централнијих ГЗ јесте развијеност полисемије. Претпоставља се да типични представници неке групе лексема, као централнији чланови лексикона, имају и већи број остварених лексичких значења. Често се за поређење лексема по броју значења узимају подаци из описних речника, што ће и овде бити примењено.⁹² Међутим, квантификација значења према полисемичким структурама фиксираним у речницима има бројне недостатке, те је овај параметар прилично непоуздан и може се узети тек као помоћно средство. Зато подаци из речника неће бити детаљније разматрани, него ће пажња бити усмерена првенствено на диференцирање лексема које су издвојене према претходном критеријуму, али и на могуће проналажење нових типичних представника ГЗ изван назначеног оквира.

Када се упореде подаци из трију речника, запажа се да је слика прилично шаролика. Семантичко богатство ГЗ издвојених према фреквенцији у синонимским и описно-синонимским дефиницијама (овде мислимо на горњу групу од двадесетак лексема које су се нашле у бар једном од три скупа дефиниционих синонима) варира у распону од моносемичности до врло богате полисемичности. Такође, изразите су варијације броја значења једне исте лексеме у трима речницима, који не дају увек слику очекивану на основу њихових особина. Ако изузмемо глаголе дефинисане путем граматичких и других упућивачких дефиниција, једина моносемична лексема у сва три описна речника управо је помињани глагол *клопарати*, што се може сматрати још једном потврдом да ова лексема ипак није у тако уском кругу прототипичних ГЗ, како би се могло закључити из првог дела

⁹² Под *значењима* подразумевамо и семантичке реализације које су у нашим описним речницима обележене нумерички, арапским бројевима и оне обележене словима, а које се понекад називају подзначењима. Број значења тако заправо представља *број дефиниција* у речничком чланку, ако се занемаре ређи случајеви када се фигуративна употреба дефинише посебно али у оквиру исте реализације. Тако је број значења одређене лексеме утврђиван, на пример, и у *Творби речи* И. Клајна, уп. гл. *сиктати*, са „10 значења” (Клајн 2003: 332), или *цвркнути*, са шест знања (Ibid., 348). У број значења нису уврштени изрази, пословице и сл., што је поступак примењиван у истраживању речничке полисемије (в. Дешић 1982).

анализе.⁹³ Сви остали једнозначни глаголи обрађени су засад само у Матичиним речницима: *скичати*, *трештати*, *фијукати* и *шумити*. Њихови префиксали грађени формантом *за-* у Речнику САНУ имају ипак нешто сложенију значењску структуру (и то без ареално маркираних значења), посебно глаголи *зафијукати* и *зашумити*, што би значило да ни мотивни глаголи нису потпуно семантички прости. У групу полисемичних ГЗ који према речницима имају до пет значења спадају глаголи *брујати*, *жуборити*, *зврјати*, односно (само у речницима књижевног језика) *тандркати*, *тутњати*, *хучати*, *шкрипати* и *штекати*. Значењски истакнутији од ових лексема је, рекли бисмо неочекивано, глагол *цичати*, са по осам реализација у речницима. Семантички најбогатије лексеме из групе коју разматрамо јесу глаголи у оквиру чијег речничког чланка у РСАНУ проналазимо десет и више значењских дефиниција. У десет различитих реализација јављају се у овом речнику глаголи *звечати*, *звиздати* и *звонити*, у дванаест – *зујати*, док се глагол *пиштати*⁹⁴ посебно истиче са чак седамнаест реализација. Ипак, и ове лексеме, осим последње (са десет значења у РМС), у остала два речника имају од једног до пет значења.

Регистровали смо и један број ГЗ који су значењски истакнути а нису обухваћени претходном групом лексема. Како је поменуто, број значења једне лексеме каткад је врло неуједначен у речницима, тако да смо одредили произвољну границу од најмање пет значења и лексеме поделили према томе да ли толико семантичких реализација имају а) у сва три речника или б) најмање у два речника. Тако су добијени следећи супови ГЗ: а) *брундати*, *букнути*, *бучати*, *грувати*, *крчати* и б) *грмети*, *грмнути*, *грокати*, *гукати*, *јекнути*, *мумлати*, те (глаголи којих нема у РСАНУ) *режати*, *хукати*, *цвркнути*, *цврчати*, *цикнути* и *шиштати*. Изван овог прегледа остају поједини ГЗ који су дефинисани путем граматичких дефиниција, па се њихова полисемичка структура може само посредно (и недовољно прецизно) одредити.

Овај параметар ојачао је претпостављену централну позицију неких лексема у групи ГЗ, поједине је удаљио од прототипа, а друге које нису биле истакнуте по претходном критеријуму уврстио у потенцијалне типичне представнике ГЗ. Ипак, на крају овог сажетог прегледа треба још једном напоменути да су ово подаци оријентационог типа, те да ослањајући се само на њих, не можемо извести било какве далекосежне закључке.

1.4.2. Корпусни подаци. Прототипични чланови одређене лексичке групе обично по фреквенцији појављивања у различитим корпусима текстова превазилазе остале јединице у тој групи. За издвајање најфреквентнијих ГЗ искоришћени су подаци из ЕК: фреквенција глагола одређена је према броју конкорданци (који је умањен за број поновљених примера). Треба напоменути да су ГЗ у овом случају третирано као лексеме, дакле, у укупности свих значења која реализују.⁹⁵ То значи да ће поједини ГЗ имати већу фреквенцију јављања захваљујући секундарним реализацијама.

На основу добијених података из ЕК глаголи су сврстани у две групе од по петнаест јединица,⁹⁶ поређаних према опадајућој фреквенцији:⁹⁷

⁹³ Семантичка структура глагола *заклопарати* у РСАНУ представљена је трима дефиницијама које су означене словима, тј. реч је о блиским семантичким садржајима (подзначењима). На исти начин могао би се значењски диференцирати и глагол *клопарати*, када би корпус дао одговарајуће примере. То ипак није потврда семантичког потенцијала ових глагола, с обзиром на то да нема транспонована у друге значењске домене, већ све остаје у оквиру блиских значења емитовања звука.

⁹⁴ Матичини речници не бележе видски парњак овог глагола – *писнути*, који у Речнику САНУ има једанаест значења. Његова основна реализација 'огласити се кратким писком' сврстана је у РСЈ под глагол *ишнути*, док РМС то значење уопште не региструје.

⁹⁵ Да је одабрано искључиво значење емитовања звука и да је фреквенција одређена само на основу тог значења, резултати би, подразумева се, били нешто другачији.

⁹⁶ На основу увида у целокупну грађу, сматрали смо да је 15 глаголских лексема оптимална (ни превелика ни премала) ширина скупа.

⁹⁷ Уз глаголе се не наводи тачан број појављивања у корпусу, пошто се код лексема који имају више стотина конкорданци појавио у неким случајевима и приличан број поновљених примера (под поновљеним примерима

1. група: *звонити, урлати, вришати, звиждати, икрипати, грмети, вриснути, брујати, зујати, крикнути, шушкати, тутњати, цвилети, звецкати, јечати*;⁹⁸

2. група: *шуштати, зврјати, пуцкети, јаукати, трештати, цикнути, лајати, јаукнути, јекнути, пиштати, шумити, жуборити, крцкати, шиштати, мумлати*.

Као у претходној тачки, издвојени су и глаголи са префиксом *за-*, с тим што овде нису обједињени са основним, мотивним глаголима, с обзиром на то да се рачунају и значења изван домена емитовања звука. Спојивост овог форманта у ингресивном значењу ограничена је на одређене ЛСГ (односно на одређена значења, сублексема, које обично улазе у посебне, оделите ЛСГ). На пример, за глагол *брујати* карактеристично је значење типа „Тениски свет наглас бруји о новој звезди” (Политика 2007, ЕК),⁹⁹ док је таква реализација атипична за глагол *забрујати*. Зато је спектар секундарних значења код ових префиксала нешто ужи (а то је и један од разлога зашто им је мања учесталост појављивања). Поред значења емитовања звука (и евентуално простирања звука) доминантано је значење по којем се ове лексема сврставају у групу глагола (начина) говорења. Издвојено је само петнаест најфреквентнијих глаголских лексема (пошто би се у другој групи нашли глаголи релативно ниске фреквенције): *завонити, загрмети, заурлати, зашкрипати, залајати, забрујати, зајечати, зацвилети, запиштати, зазвечати, зашуштати, затутњати, зазвиждати, запуцкети, закрештати*.¹⁰⁰

Исти тип података проверен је на још једном електронском корпусу – *SrpELTeC*,¹⁰¹ који обухвата 120 српских романа објављених први пут у периоду од 1840. до 1920. године. По временском параметру овај корпус комплементаран је, дакле, са ЕК.

Поредак првих 15 глаголских лексема према фреквенцији је следећи:

звонити, цикнути, вриснути, јекнути, јечати, икрипати, шуштати, пиштати, хукнути, грмети, писнути, јаукнути, брујати, хукати, зујати.¹⁰²

Што се тиче твореница грађених префиксом *за-*, релативно већу фреквенцију има само неколико лексема. Учесталост не мању од тридесет имају глаголи *завонити, загрмети, забрујати, залајати, зајечати* и *зашуштати*.¹⁰³

Укрштањем лексема издвојених на основу фреквенције у корпусима, са једне стране, и ГЗ који се истичу као важни чланови ЛСГ ГЗ према претходном критеријуму (а то је учесталост употребе ових глагола у функцији дефиниционих синонима), добија се следећи скуп лексема које се могу сматрати централним члановима ове ЛСГ: *брујати, звиждати, звонити, зујати, пиштати* и *икрипати*.

подразумевамо исте потврде у различитим корпусним изворима), због чега не можемо бити сигурни да су сви примери тог типа пронађени и елиминисани. Границе сваке од група само ћемо оквирно одредити навођењем заокруженог броја потврда за лексема са највишом, одн. најнижом фреквенцијом. За први групу то је распон од ~970 потврда (гл. *звонити*) до ~190 (гл. *јечати*), а за другу групу од ~180 (гл. *шуштати*) до ~110 (гл. *мумлати* и *шиштати*).

⁹⁸ Морфолошке варијанте неких глагола, типа *икрипати* и *икрипити*, овде нису навођене, већ се подразумевају.

⁹⁹ Уп. у ЕК и примере са другим субјектима – свет, Европа, Словенија, Београд, Херцег Нови, град, јавност, чаршија (идиоматизовано) итд.

¹⁰⁰ Број потврда иде од ~640 (гл. *завонити*) до 37 (гл. *закрештати*).

¹⁰¹ https://jerteh.rs/?page_id=2393

¹⁰² Резултати за различите морфолошке варијанте сабирани су, нпр. за глаголе *брујати* и *брујити*. Број потврда у наведеном поретку иде од 244 (*звонити*) до 69 (*зујати*).

¹⁰³ Први глагол у низу јавља се 174 пута, а последњи 30 пута.

Табела 1: Прототипични ГЗ према речничким и корпусним подацима.

КРИТЕРИЈУМ / ИЗВОРИ		НАЈФРЕКВЕНТНИЈИ ГЛАГОЛИ
Фреквенција синонима у речничким дефиницијама	РСЈ	(за)клопарати, (за)брујати, (за)звиждати, (за)фијукати, (за)хучати, (за)зујати, (за)тандркати, (за)звонити, (за)жуборити, (за)хујати, (за)шкрипати, (за)зврјати, (за)лупати, (за)скичати, (за)тутњати или (за)тутњити, (за)цичати
	РМС	(за)брујати, (за)тутњати/(за)тутњити, (за)клопарати, (за)фијукати, (за)зујати, (за)шкрипати, (за)звонити, (за)тандркати, (за)пуцати, (за)зврјати, (за)пиштати, (за)звиждати, (за)шумети/(за)шумити, (за)жуборити, (за)звечати
	РСАНУ	(за)брујати, (за)клопарати, (за)зујати, (за)звонити, (за)зврјати, (за)трештати, (за)тутњати/(за)тутњити, (за)звечати, (за)фијукати, (за)тандркати, (за)лупати, (за)шкрипати, (за)жуборити, (за)звечкати, (за)штектати
Развијеност полисемије		брундати, букнути, бучати, грувати, крчати, грмети, грмнути, грокати, гукати, јекнути, мумлати, режати, хукати, цвркнути, цврчати, цикнути, шиштати
Фреквенција у корпусним конкорданцама	ЕК	звонити, урлати, врештати, звиждати, шкрипати, грмети, вриснути, брујати, зујати, крикнути, шушкати, тутњати, цвилети, звецкати, јечати
	SrpELTeC	звонити, цикнути, вриснути, јекнути, јечати, шкрипати, шуштати, пиштати, хукнути, грмети, писнути, јаукнути, брујати, хукати, зујати
ЦЕНТРАЛНИ ЧЛАНОВИ		брујати, звиждати, звонити, ¹⁰⁴ зујати, пиштати и шкрипати

1.4.3. Глагол звучати. Посебну пажњу у овом сегменту, из више разлога, посветићемо глаголу *звучати*. У домаћим дескриптивним речницима основно значење ове лексеме идентификује се дводелном дефиницијом типа 'производити, одавати звук; одзвањати' (в. РСЈ, уп. РМС, РСАНУ). Први део овако структуриране дефиниције поклапа се са архисемом глагола звука, што даље упућује на то да су чланови ЛСГ ГЗ у хипонимском односу према овом глаголу. Други део, који се, видели смо, понекад одређује спорним термином *нијанса значења*, потврђује да се овај глагол јавља поред тога и у значењу постојања звука, што је својствено и многим ГЗ.

Ако оставимо по страни речничка одређења и осврнемо се на корпусне потврде, видећемо да корпус даје друкчију слику семантике овог глагола у савременом српском језику. По броју корпусних потврда (око 3200) у ЕК, лексема *звучати* далеко превазилази најфреквентније ГЗ. Ипак, у тако богатој грађи готово да нема примера којим би се поткрепило значење емитовања звука из описних речника (тј. таквог примера који би одговарао првом делу поменуте дефиниције). Овај глагол, дакле, врло ретко се јавља (према потврдама из ЕК) у субјекатско-предикатским конструкцијама где је у функцији субјекта јединица са значењем емитера. Примери тог типа ретки су и у самим речничким изворима. Малобројност и хронолошко-стилска обележеност таквих потврда управо подржава претпоставку о томе да је дата семантичка реализација глагола *звучати* данас временски маркирана, односно застарела:

(1) Ја ћу га (т. ј. звоно) пучити, да не звучи ни нама ни њима (С. М. Љубиша, РЈА). (2) Кад молекули некога тела затрепере ... ми кажемо да то тело звучи (Ђ. Станојевић, РСАНУ).

Индикативно је, такође, и то да се у богатој грађи за РМС није нашао пример којим би се илустровало ово значење. Уп. једини пр. за сублексему *звучати* (1):

¹⁰⁴ Уп. т. II, 1.4.5.

(3) Леву је руку опустила, а десна је лежала на инструменту с прстима утиснутим у дирке, из којих није звучао глас (В. Петровић, РМС).

Субјекатски појам је у овом примеру звук а не емитер, те се ова реченична потврда односи на други део дефиниције примарног речничког значења, односно на значење простирања звука. Оваква употреба глагола *звучати* за нијансу је боље потврђена у корпусу, мада, у односу на укупан број потврда, ЕК региструје мали број реченичних примера било са емитером или емитованим звуком као субјекатским појмом:

(4) Какав је утицај на Вас извршила музика писаће машине вашег оца Павла, чији звук носите из детињства? – Апсолутно јесте. Машина је један од тих инструмената који су ми звучали, чија ми је ритмичка фактура испуњавала дан, или пре бих рекла ноћ (Политика 2010, ЕК). (5) У Малој спортској арени „Лужњики” три дана је звучао мелодични српски говор (Плитика 2008, ЕК). (6) Између ових [музичких] дела, било по контрасту или у дијалогу, звучале су композиције много познатијих светских аутора (Политика 2009, ЕК).

Претходни примери (4–6) односе се на ситуације у којима се производи „осмишљени” звук (музика или говор), те тако не представљају прототипично емитовање звука својствено групи ГЗ. За примере у којима је звук субјекат (5–6) карактеристичне су алтернације типа Говор звучи/одзвања у простору (пр. 5) – Простор звучи/одзвања од говора, уп. пр. из РСАНУ: Звучи читав плаветни простор над градом [од брујања авионског мотора] (Б. Ђопић).

Нешто боље су у ЕК потврђене реализације у којима глагол *звучати* у реченицу, поред субјекта-звука, уводи адвербијалну допуну:

(7) Забележена посета од неколико хиљада љубитеља трубе – није занемарљива, а када се људи навикну на овај простор, кад спознају да труба боље звучи у пространству, биће свакако и већа (Политика 2007, ЕК). (8) У том општем метежу трубе од хартије су звучале као блејање оваца у бури (ЕК). (9) Било је то старо, трофејно француско оружје, које смо не знам зашто звали „шоша”. Његови рафали звучали су иначе као клопарање старог трактора (Политика 2000, ЕК). (10) Шуштање њеног репа по асури звучало је као шум сувог лишћа кад га ветар носи (ЕК).

У првим двама примерима емитер метонимијски стоји уместо звука који се помоћу њега производи, тако да и овакве потврде иду у прилог претходној констатацији да глагол *звучати* не исказује у савременом језику емитовање звука.¹⁰⁵ Оваквим конструкцијама са глаголом *звучати* исказује се, директно или имплицитно, поређење двају звукова (било по једнакости или неједнакости). Даље, везивање звука за одређене ентитете (инструменте, предмете, просторе и сл.) омогућава поређење тих ентитета по критеријуму звука (који производе, којим су испуњени и сл.):

– Чаша која напукне, не може се никад закрпити. Не звучи више као кристали (М. Црњански, ЕК). Заблуда је [...] да звук много зависи од лака. Па зар Страдиваријеве виолине нису боље звучале нелакиране, него лакиране! (Политикин магазин 2001, ЕК). Кад она куца [по тастатури], стан не само да личи на кокошињац, и звучи као кокошињац (М. Ђурђевић, ЕК).

¹⁰⁵ Занимљиво је да слично понашање показује и руски еквивалент *звучать*, који уместо *извора звука* или *каузатора* на позицији субјекта везује *звук*. Тај глагол је, према Е. В. Падучевој, „током последњег столећа” променио „тематску класу”, тако што је „изгубио” главног учесника који карактерише глаголе звука – *извор звука*, тако да се сад глагол *звучать*, према овој ауторки, може приписати глаголима перцепције, са перцепијентом „иза кадра” (в. Падучева 2004: 45).

У савременом српском језику доминантно је (како показује ЕК) секундарно речничко значење глагола *звучати* – 'чинити, изазивати утисак, изгледати (о ономе што се испољава речима, звуцима)' (РСАНУ, уп РМС, РСЈ).¹⁰⁶

– Поједина места из њега [Горског вијенца] почињу *звучати* као народне пословице (Ј. Скерлић, РСАНУ). Сартровцима ова реченица *звучи* парадоксално (Д. Киш, ЕК). Објашњење је *звучало* убедљиво (Б. Пекић, ЕК). Дедина прича о прљавштини и сиромаштву *звучи* суморно унуку у време када је све богато и чисто (Политика 2000, ЕК). Ма колико *звучао* невероватан, овај закључак статичара је тачан (Политика 2007, ЕК).

У овој реализацији глагол *звучати* је двовалентан: у минималном моделу обавезна је прилошка јединица, односно адвербијална (начинска, квалификативна) допуна. Ако томе додамо и претходно истакнут податак да се *звучати*, у корпусним потврдама, обично јавља као глагол с допуном и када денотира ситуацију где постоји реално емитовање звука (било да је у питању ситуација осмишљена као емитовање или простирање звука) – постаје јасно да је овај глагол у савременом српском језику двовалентан, одн. глагол с адвербијалном допуном (уп. Бабић Б. 2011: 483), те да су реализације у простим субјекатско-предикатским конструкцијама маркиране.

Нешто друкчије светло на овај глагол бацају подаци из АРСЈ. Искористићемо повољну околност што је глагол *звучати* увршћен у списак речи-стимулуса, те тако овај асоцијативни речник пружа могућност да се сагледа асоцијативно поље дате лексеме. Наводимо списак најфреквентнијих асоцијата, са изузетком оних који су се појавили мање од трипут: музика 94; чути 47; лепо 44; чути се 43; добро 35; певати 29; песма 21; слушати 18; звук 16; гласно 15; глас 14; тон 13; бука 11; глупо 9; гласити 8; јасно, одзвањати, звучник 7; лоше, одјекивати 6; говорити, јечати, мелодија 5; гитара, као, пријатно, слух, тишина, звонити 4; брујати, чудно, изгледати, јадно, јако, мислити, одјек, причати, шкрипати, ухо, зазвучати 3. Приказане реакције можемо уопштено разврстати у две групе: а) синтагматске – именице које означавају звук и начинске прилоге и б) парадигматске – ГПЗ и глаголе перцепције. Овакви подаци употпуњују претходне закључке. Ипак, они су нешто другачији у односу на корпусне податке утолико што наговештавају да је значење постојања/простирања звука нешто заступљеније код овог глагола него што то показују корпусне потврде.

Презентовани подаци осветљавају неколико чињеница о глаголу *звучати*, које ћемо посебно подвући: овај се глагол у значењу емитовања звука у савременом језику готово и не употребљава, односно таква реализација временски је маркирана, застарела (што треба да буде обележено у неком од будућих речника савременог српског језика); доминантно значење глагола *звучати* не уклапа се у ЛСГ ГЗ (не представља, дакле, у савременом језику, прави хипероним глагола из ове групе); глагол *звучати*, без обзира на значење, готово увек захтева адвербијалну (начинску) допуну.

Напоменућемо на крају да овакво стање чини слабијом аргументацију по којој би адекватан термин за групу ГЗ био *глаголи звучања*.

1.4.4. Додатни подаци о прототипичним ГЗ. На централну позицију одређених глагола у ЛСГ ГЗ указују још неки интересантни језички подаци. Наиме, када погледамо типове емитера звука, запазићемо да немали број спада у направе (разне уређаје, возила и др. или њихове делове) које су или настале у 20. веку или су се тад почеле масовније употребљавати; многе од њих везују се тек за другу половину прошлог века. Уп. следеће корпусне примере:

¹⁰⁶ Ранији статус значења емитовања звука (тј. да ли је оно било фреквентно или маргинално као данас) не може се са сигурношћу одредити на основу лексикографских извора. Само неколико потврда укупно у свим важнијим речницима (укључујући и дијахронијски РЈА), потенцијални је знак да је лексема *звучати* у овој реализацији била маркирана и у нешто старијој етапи развоја српског језика.

Авион бруји изнад нас, невидљив у облацима (ЕК). На огледном добру Пољопривредне школе, брује трактори и пасу краве (Политика 2010, ЕК). Свакодневно телефони у надлежним институцијама звоне до усијања (Политика 2008, ЕК). Напољу звоне трамваји, тутње метрои, гомиле се крећу у свим правцима (Д. Великић, ЕК). Виде ли ти, мој комшија, овај авион јуче како зуји над Београдом (Политика 2007, ЕК). Камера је почела да зуји, режисер виче, асистенти вичу (Политика 2008, ЕК). Коракнемо ли ка њиховој територији, запишти аларм (Политика 2009, ЕК). Озвучење је крчало, зујало, прекидали се каблови (Политика 2008, ЕК). Једна сирена је пиштала негде далеко у ноћи (С. Краков, ЕК). Гуме шкрипе, адреналин коначно скаче док осећамо брзину, снагу и могућности полицијског ципа (Политика 2009, ЕК).

Да би се обележило емитовање звукова који су карактеристични за нове емитере, искоришћени су, природно, постојећи језички потенцијали. Мањим бројем глаголских лексема, од којих су неке наведене у претходним реченичним примерима, покривен је готово цео спектар новонасталих звукова, које су донели различити уређаји, возила итд. Независно од тога, спектар звукова означених путем ГЗ сводив је на неколико општијих поља, која обухватају звукове блиске по одређеним физичким карактеристикама. У домаћим дескриптивним речницима те карактеристике обележавају се најчешће придевима типа *висок*, *оштар/продоран* и сл. (в. шире о томе у т. 5.1.2). На пример, глагол *пиштати* (уп. дефиниције за различита значења овог глагола у РСАНУ) односи се на поље емитованих звукова чија би се главна својства могла означити управо поменути придевима. Оног тренутка кад су се јавили уређаји који производе *високе*, *оштре* звукове, емитовање таквих звукова асоцијативно је повезано са постојећим звуковима чије емитовање денотира глагол *пиштати*, те се тим глаголом почело обележавати и јављање новонасталих звукова (тако се за различите уређаје који производе високе, оштре звукове може рећи да *пиште*). Акустичка метафора лежи у основи и других сличних именована.

На основу реченог може се закључити: то што је за именоване нових појава у домену емитовања звука искоришћен само један мањи скуп глаголских лексема (у поређењу са целином ЛСГ) – говори у прилог њихове прототипичности, одн. централније позиције у ЛСГ глагола звука.

1.4.5. Глагол звонити. У претходним сегментима рада (т. 4.1–4.4) циљ је био да се на основу речничких и корпусних података издвоје глаголи који се по одређеним карактеристикама показују централним члановима ЛСГ ГЗ. У низовима глагола који су издвојени према броју синонима у речничким дефиницијама, затим према сложености полисемичке структуре (што није толико поуздан податак из описних речника), као и по фреквенцији јављања у двама корпусима¹⁰⁷ – неколико лексема посебно се истиче. Међу њима, доминантан је глагол *звонити*, као једина лексема која фигурира у сваком од издвојених глаголских скупова/низова (укључујући и оне у којима је посредно представљен преко одговарајућег префиксала са формантом *за-*). Поред тога, глагол *звонити* је, у опадајућем поретку формираних скупова, готово увек или први члан или један од истакнутијих чланова.

Изведени закључци о прототипичним глаголима били би потпунији и поузданији, а претпостављамо у појединостима и другачији, када би се ГЗ који претендују на централне чланове групе упоредили по још неким параметрима. Прво, било би корисно испитати деривациони потенцијал појединачних ГЗ, што, ипак, у приличној мери превазилази оквире овог рада, будући да је овде у фокусу само модификациони домен творбеног потенцијала

¹⁰⁷ Покушај да се овај тип података добије и из фреквенцијског речника мањег обима, какав је рецимо речник Васић В. – Васић Д. 2007, завршио се неуспехом, пошто ГЗ нису толико фреквентне лексеме, па би извођење закључака на основу ниских фреквенција јављања ГЗ било непоуздано. У овом речнику, базираном на грађи из Нинових романа године у последној деценији 20. века (од 1993. до 1999. г.), тек неколико ГЗ има фреквенцију већу од три или једнаку том броју: *звонити*, *брујати*, *хучати*, *грунути*, *шумити*, *звиждати*, *пиштати*, *шушкати*. Најфреквентнији је, као и у ЕК, глагол *звучати*.

(одн. онај који се остварује унутар исте врсте речи). Поред тога, важне податке би пружило поређење асоцијативних поља већег броја ГЗ. Ако изоставимо претходно разматрани глагол *звучати*, као речи-стимулуси у АРСЈ појављују се следећи ГЗ: *звонити*, *крикнути*, *шкрипати*, *зашиштати* и *шуштати*. Такође, АРСЈ садржи и асоцијативна поља глагола *викати* (реч-стимулус је био и основни облик и облик 2. лица једине презенте) и *дерати се*, који се семантички прожимају за глаголима из ЛСГ ГЗ. Парцијална слика коју добијамо на основу тих неколико асоцијативних поља није довољна за извлачење недвосмислених закључака о асоцијативном статусу различитих ГЗ. Међутим, подаци из асоцијативних речника за појединачне ГЗ могу бити итекако корисни.

Представићемо, у кратким цртама, најбитнији део асоцијативног поља глагола *звонити*. Такође, на основу ОАРСЈ, биће презентоване асоцијативне везе у смеру од одговарајућих стимулуса према глаголу *звонити* као асоцијату, чиме се употпуњује слика једног битног глагола који означава емитовање звука у погледу релација унутар лексикона.

Према АРСЈ, на стимулус *звонити* су се код испитаника више од два пута јавиле следеће реакције: звоно 97; врата 69; школа 53; црква, час 41; крај часа 40; звонце 36; куцати 35; телефон 26; звук 20; крај 19; поштар 17; гости 16; кућа 12; бука, досађивати, сат 9; звати 8; долазак 6; лупати, тражити, ући 5; буђење, звончићи 4; доћи, јавити, на врата, нервирати, одмор, посета, школско звоно, улазна врата 3.

Дакле, глагол *звонити* асоцијативно је најјаче повезан са прототипичним извором звука чије емитовање денотира, односно са елементима оних ситуација у којима се тај емитер активира. У низу наведених асоцијата, именице са значењем емитера – *звоно*, *звонце*, *телефон*, *сат*, *звончићи* и *школско звоно* – укупно се јављају 175 пута (подразумева се да би тај збир био нешто већи уколико би биле урачунате и реакције чија је фреквенција мања од три). Дистрибуција асоцијативних реакција упућује на неколико прототипичних ситуација звучног емитовања означених глаголом *звонити* (редослед навођења успостављен је према укупном броју реакција које се за одређену ситуацију везују):

- а) звук се емитује када неко ко се налази испред улазних врата обавештава (укућане) о свом присуству (уп. *врата*, *куцати*, *поштар*, *гости*, *кућа*, *долазак*, *лупати*,¹⁰⁸ *тражити*, *ући*, *доћи*, *на врата*, *посета*, *улазна врата*; са овом ситуацијом најпре се могу повезати и асоцијати *досађивати* и *нервирати*);
- б) звук се емитује да би се означио крај школског часа (уп. *школа*, *час*, *крај часа*, *крај*, *одмор*, *школско звоно*);
- в) звук се емитује ради оглашавања почетка црквене службе или њеног одређеног дела и сл. (уп. *црква*);
- г) звук обавештава о телефонском позиву (уп. *телефон*, *звати*, *јавити*);
- д) звук обавештава о одређеном тренутку (најчешће оном предвиђеном за буђење) (уп. *сат*, *буђење*).

У свим наведеним ситуацијама емитовани звук носи одређену информацију, што значи да, прототипично, глагол *звонити* означава невербалну комуникативну ситуацију или одређену њој блиску ситуацију. С тим у складу, лексема *звонити* не може се сматрати прототипичним ГЗ, мада се овај глагол реализује и у значењима емитовања несемантичког звука; уп. примере из РСАНУ, под *звонити* (1б): Блистају панцири. | И шлемови звоне (М. Бојић); Скоро свако буре жалосно звони, одајући нему празнину (С. Ранковић). Асоцијативне везе са таквим реализацијама у асоцијативном пољу слабо су потврђене, нпр. једанпут се јављају реакције *метал*, *месинг*, *злато* итд. Слично је и кад су у питању асоцијативне релације овог глагола са синонимима и/или блискозначницама, нпр. двапут су потврђени

¹⁰⁸ Глаголи *лупати* и *куцати* означавају, такође, радње којима се даје исти тип невербалне информације, међутим, може се претпоставити да ови глаголи, као асоцијати, представљају у односу на глагол *звонити* пре свега „прагматичке” антониме (тј. на врата се или *звони* или *куца*, *лупа*).

глаголи *свирати*, *зврцкати*, а тек једном *брујити*, *клететати*, *зујати*, *звецкати*, *звиждати*, *звоцати*, *звоцкати* и др.

Подаци које пружа ОАРСЈ у једном детаљу су неочекивани. Глагол *звонити* био је, у четири морфолошка облика, 158 пута асоцијација на 9 различитих речи-стимулуса (од којих су две облици једне именице), уп. *звоне* (телефони 107, школе 1), *звони* (телефони 5; звонак, звонко 4; телефон 3), *звонило* (звоно) и *звонити* (телефони 22; звучати 4; телефон, телефонирати 2; шуштати, звонак, звонко 1) (в. ОАРСЈ: 171). Неочекивано је пре свега то што је реч-стимулус *звоно* само код једног испитаника дала реакцију која се односи на глагол *звонити*, а то је облик (једнине средњег рода радног гл. придева) *звонило*, док је, с друге стране, *звоно* убедљиво најфреквентнији асоцијат на глагол *звонити*. Могло би се помислити да је асоцијативна веза у смеру емитер → глагол звука иначе слабија, међутим, томе снажно противрече изнети подаци из ОАРСЈ, који показују да је глагол *звонити* (у наведени облицима) најчешће био реакција на именицу (у ном. јд. и мн.) која означава емитер – *телефони* и *телефон*. Изразиту једносмерност асоцијативне везе *звонити*–*звоно* није могуће објаснити на основу предочених података.

Специфичност глагола *звонити* у односу на остале ГЗ коју су издвојени као централни у ЛСГ ГЗ сад је нешто јаснија. Основни, најчешћи извор звука у ситуацији коју означава глагол *звонити* представља *звоно*, а то је направа која, у различитим варијантама, и служи да би се емитовао звук за слање одређене невербалне информације. Случајеви *звоњења* неповезани са примарним емитером маргинални су. Такође, звук чије емитовање означавају глаголи *пиштати* и *звиждати* може доћи из направе која је предвиђена за стварање таквог звука. Као и у случају глагола *звонити*, извор звука денотира именица која је у творбеној вези са одговарајућим ГЗ, уп. именице *пиштаљка* и *звиждаљка*. Међутим, разлика је очигледна, с једне стране, дате направе немају ни приближно тако богату примену какву има *звоно*, а с друге стране, само мањи део спектра звукова чије емитовање могу означити глаголи *пиштати* и *звиждати* ствара се помоћу такве направе. Могућност исказивања невербалне поруке у различитим ситуацијама карактеристичнија је и за глагол *звиждати*, што тај глагол, такође, удаљава од централних чланова ЛСГ ГЗ. Ипак, у спектру звукова чије стварање означава овај глагол, значајан део чине различити несемантички звукови (нпр. звук ветра, звук пројектила који пара ваздух и сл.), због чега глагол *звиждати* остаје у скупини прототипичних ГЗ.

Према спроведеној анализи, у ЛСГ ГЗ, истиче се ужи круг прототипичних глаголских лексема: *брујати*, *звиждати*, *зујати*, *пиштати* и *шкрипати*. Поменућемо, на крају, и неколико ГЗ који се издвајају према само једном критеријуму. Солидно су у корпусима потврђени глаголи *грмети*, *јечати* и *шуштати*, док у парадигматској „мрежи” ГЗ коју стварају речничке дефиниције, поред наведених централних глагола, значајну улогу имају лексеме *зврјати*, *тандркати* и *фијукати*.¹⁰⁹ Претходној групи, такође, припада и глагол *тутњати*, који је, с обзиром на немалу фреквентност у ЕК, и најближи презентованом ужем кругу прототипичних чланова.

Централност побројаних ГЗ последица је неколиких фактора. Ови глаголи углавном се везују за шири дијапазон различитих емитера звука, а то је зато што означавају неке општије типове ситуација у којима се звук јавља. На пример, сваки трајнији динамични контакт између чврстих/тврдих предмета даће звук који се може означити глаголом *шкрипати*. Пролазак ваздушне струје кроз узани отвор или „сечење” ваздуха брзим кретањем неког предмета – произвешће звукове типа *звиждања*, *фијукања*. Покрети различитих врста лагане, меке материје створиће звук какав је *шуштање*. Емитовање широког дијапазона снажних, потмулих звукова који настају при падању, ударању,

¹⁰⁹ Овде би се нашао и глагол *клопарати*, који је изостављен из разлога наведених у једној од претходних тачака.

експлозији и сл. (често када допиру из даљине) – означава глагол *тутњати*, односно *зрмети*. Многи потмули, непрекинути, „сливени” звукови означавају се глаголом *брујати* итд.

1.5. Глаголи звука и ономатопејски глаголи

Проблематика глагола звука дотиче се једне значајне језичке појаве – ономатопеје, која, у најширем смислу, значи: „svako oponašanje prirodnih glasova, bez obzira na to s kojom se svrhom, kakvim sredstvima i na koji način ona izvodi” (Симеон 1969). Ономатопеја се обично посматра као један од израза иконичности у природном језику. У литератури се истиче да су многе ономатопејске форме, ипак, слабо иконичне (в. нпр. Лајонс 1977: 102–103). Де Сосир је у оквиру свог учења о језичком знаку оспоравао значај ономатопеје за језички систем. Бранећи један од темељних принципа своје теорије – принцип произвољности (арбитрарности, немотивисаности) језичког знака – од могућих примедби о мотивисаности ономатопејских речи, он је тврдио да те речи нису „органични елементи једног језичког система” (Де Сосир 1996: 82). Према Де Сосиру, ономатопејске речи су у језику малобројне, а поред тога многе од њих потичу од изворно неомоатопејских форми и представљају „случајни производ фонетског развитка” (Ibid.). Такође, оспорава се потпуна мотивисаност „аутентичних” ономатопеја, јер оне чине „приближну и делимично конвенционалну имитацију неких звукова” и као део језичког система подлежу некој врсти трансформације, попут других речи, те попримају „општи карактер језичког знака, који је немотивисан” (Ibid.).

Када се у лингвистичка истраживања укључи дијахронијска димензија ономатопеје, открива се изузетан значај ове језичке појаве за развој значења. То се, на пример, показује у етимолошкој студији Влајић Поповић 2002, у којој је анализирана историјска семантика једног значајног сегмента српске глаголске лексике – глагола ударања. Дијахронијска проучавања глагола откривају да у корену многих данашњих неомоатопејских глагола леже давнашње ономатопеје (уп. Ibid.: 26). Ти глаголи на различитом су степену формално-семантичке „удаљености” од првобитне ономатопеје.¹¹⁰

Мада се глаголи звука често асоцијативно доводе у везу са ономатопејом и ономатопејским глаголима, увид у речничку грађу показује да се само поједини глаголи звука сврставају у групу ономатопејских речи. Припадност одређене лексеме ономатопејским речима обележава се у домаћој лексикографији квалификатором *оном.* („ономатопеја”, „ономатопејски”), који се додаје уз различите врсте речи: узвике,¹¹¹ именице и глаголе.¹¹² Речничка грађа такође показује да се та ознака у вези с глаголима звука користи недоследно. То је једним делом последица недостатка јасних критеријума на основу којих би

¹¹⁰ „Деривати основа (нарочито другостепени и трећестепени деривати) губе живу везу са ономатопејом; сходно томе, ти деривати подлежу регуларним фонетским променама и формално се удаљавају од ономатопеје” (Влајић Поповић 2002: 276–277).

¹¹¹ У србистичкој граматичкој ономатопејске речи које се не сврставају у именице или глаголе обично се узимају као ономатопејски узвици. Поједини лингвисти истичу битну разлику између узвика и ономатопеје и предлажу њихово раздвајање у посебне врсте. На пример, у раду Милосављевић 2021 наводи следеће: „За разлику од узвика, који су оријентисани ка изражавању осећања, ономатопеја је звучна имитација. Ове две врсте речи такође имају различиту природу. Ономатопеје су иконички знакови, што није случај са узвицима, који су базирани на индексу” (Милосављевић 2021: 40). Уважавајући савремене погледе на ово важно питање, у овом раду, с обзиром на то да је ономатопеја тек посредно предмет нашег истраживања, нећемо преиспитивати традиционалне поставке србистичке граматике у домену врста речи, тако да ћемо говорити, где то буде потребно, о *ономатопејским узвицима*.

¹¹² Лексикографска ознака *оном.* сврстава се у граматичке маркере (в. Ристић 2014: 115). Придат уз глаголске одреднице, овај квалификатор, међутим, не пружа граматичку информацију. На основу квалификатора *оном.* не добијамо информацију о граматичким особеностима глагола, већ само податак да он означава ситуацију у којој постоји емитовање звука (које не служи комуникативном циљу). Вредност овог квалификатора на тај начин постаје *семантичка*. Ова ознака могла би се, такође, схватити и као функционалностилски квалификатор, пошто ономатопејске речи спадају у изразито функционалностилски ограничену лексичку.

се граница између ономатопејских и неономатопејских речи (односно речи са ономатопејском природом и ономатопејским пореклом) учинила видљивијом. У студији Влајић Поповић 2002 (281) констатује се следеће: „Показује се да и глаголи који се традиционално, по инерцији обележавају (можда чак жигошу, са депрецијативном конотацијом) као ономатопејски, заправо имају тако развијену, разгранату семантику да се треба запитати када они престају да буду ономатопејски”.

У вези са лексикографским обележавањем ономатопејских глагола наводимо, из РСАНУ, пример групе глагола која је повезана кореном *крк-/крч-*, који је према П. Скоку (II: 185) ономатопејски. Речник САНУ бележи следеће глаголе звука: *кркљати*, *кркљурити*, *кркнутити*, *кркољити* („покр.”), *кркорити* („покр.”), *кркотати*, *кркоћити* („покр.”), *кркочити* („покр.”), *крктати*, *кркутати*. Маркером *оном.* обележени су глаголи *кркотати*, *кркоћити*, *кркочити* и *кркутати*, с тим што су два територијално маркирана глагола упућена на *кркотати*, тако да у принципу овде имамо две битне ономатопејске лексеме: *кркотати* и *кркутати*. Оба глагола представљају деривате изведене суфиксима који се доводе у везу првенствено са ономатопејским глаголима (уп. Клајн 2003: 334). На пример, први глагол може се, према творбеној структури, сврстати у скупину са ГЗ *брботати*, *грготати*, *клокотати* итд. (у РСАНУ су друга два глагола обележена одговарајућим квалификатором). Дакле, „утисак” да су глаголи *кркотати* и *кркутати* ономатопејске речи, а *кркљати* или *крктати* нису у одређеној мери зависи од творбене структуре глагола. Такође, ови (или овакви) глаголи у корелацији су са одговарајућим ономатопејским именицама: *кркот* и *кркут* (в. РСАНУ), које се из синхронијске перспективе сматрају девербалним именицама од ономатопејских глагола, тако да је *-от*, односно *-ут* „само карактеристични завршетак основе” (Клајн 2003: 181).¹¹³ Ови „завршеци”, заједно са *-ат* и *-ут* представљају, дијахронијски гледано, ономатопејске суфиксе (уп. Драгићевић 1998, према Скок I–IV). Ономатопејске именице овог типа у савременом српском језику, како је утврђено у раду Драгићевић 1998 (124–125), означавају покрет праћен звуком (покрет људског или животињског органа; механизма; нечега у природи), само звук (оглашавање људи; оглашавање животиња) и само покрет. Између коренског дела и ових сегмената остварује се извесно сазвучје типа асонанце које се постиже уједначавањем вокала носилаца слога (в. Ibid.: 125), што је такође битно за глаголе из ЛСГ ГЗ.

Према томе, ономатопејске речи уопште, па тако и ономатопејски глаголи, обухватају шири круг значења од простог емитовања звука, а ту првенствено спадају значења ударања и (по)кретања. Однос између ономатопејских глагола и ГЗ могао би се приказати двама круговима који се секу: у пресеку тих кругова били би ономатопејски глаголи звука, с једне стране тог пресека били би ГЗ који се из синхронијске перспективе не сматрају ономатопејским глаголима (мада је ту границу, како је поменуто, у неким случајевима врло тешко одредити), а с друге – мања група ономатопејских глагола (најпре глагола ударања) који не улазе у ЛСГ ГЗ.

У литератури се издвајају још две међусобно повезане карактеристике ономатопејских речи које су битне за ово истраживање. Како се може уочити на основу предоченог низа глагола из РСАНУ, једно од главних обележја ономатопејских речи, одн. глагола, јесте формална варијантност (уп. нпр. Драгићевић 2001: 138, 139), док је друга значајна карактеристика – склоност ка експресивизацији (уп. нпр. Влајић Поповић 2002: 279–280).

¹¹³ М. Стевановић (1986: 514–515) наводи суфикс *-от* заједно са другим синхроним суфиксима.

1.6. Семантика глагола звука

1.6.1. Семантика ГЗ према описним речницима српског језика

Одређене семантичке карактеристике глагола звука прво ће бити размотрене на основу података које дају описни речници. Овде се такође ограничавамо на основно значење, тј. значење емитовања звука, док ће о спектру секундарних значења посебно бити речи у даљој анализи. Речничка презентација основног значења ГЗ своди се на неколико образаца дефинисања, који се јављају у различитим варијантама. Ови модели могу се уопштено поделити у две групе: оне у којима је значење лексеме представљено аналитички и оне којима се, на различите начине, упућује на неку другу глаголску лексему из исте семантичке групе (комбиновање тих модела такође је уобичајен начин дефинисања). За испитивање значења ГЗ које овде имамо у виду посебно је значајна прва група. То су описни модели, који се могу посматрати и као један модел са различитим подмоделима. Типични описни модел дефинисања (одн. описни део неког од комбинованих модела), већ је помињано, састоји се најчешће из два дела: а) глагола типа *од(ав)ати*, *испуштати* (*испустити*) и сл. и б) именичке јединице којом је означен емитовани звук. У другом наведеном сегменту дата је или квалификација звука – нпр. *брујати* (*а*) 'производити непрекидан, сливен, потмуо звук, зујати (о пчелама, осама и сл.)' – или, ређе, његова (приближна) идентификација, уп. *врчати* (*1б*) 'производити звук „вр”, зврјати, зујати (нпр. о вретену)'. Како се види из ових дефиниција, у трећем делу обично се наводи именица (у одговарајућем падежном облику) која означава прототипични извор звука. Модел би се поједностављено могао представити на следећи начин: емитовати *некакав/неки* звук (о *одређеном извору звука*). Дакле, глаголи звука у основној реализацији деле значење 'емитовати звук' (уп. Левин 1991: 210), а разликују се по томе *какав* или *који* звук се емитује, односно *који извор звука* га (обично) емитује. Такође, као битан фактор за семантику ГЗ у литератури се истиче и начин на који се звук производи (в. Левин 1991: 210; Левин – Рапапорт Ховав 1996). С тим у складу, испитивање семантике ГЗ у овом делу рада биће усмерено на најфреквентније семантичке компоненте које су репрезентоване одређеним деловима речничке дефиниције ГЗ. Прво ће бити анализирана главна значењска компонента по којој се глаголи из ове групе разликују (*differentia specifica*), а то је сема (*акустичке*) *карактеристике* емитованог звука. На основу података из речника, биће представљена и поједностављена типологија извора звука.

1.6.1.1. Карактеристике звука – основне напомене. Пре него што пређемо на речничке формулације особина звука као компоненти семантике ГЗ, даћемо неколико напомена о физичким и акустичким својствима звука.

Природа звука је двострука: звук је физичка појава која представља *звучни талас* настао осциловањем честица у некој (гасовитој, течной или чврстој) средини; поред тога, звук је психофизички феномен – *осећај* који настаје стимулацијом акустичког центра у мозгу (в. Дринчић и др. 2018: 1–3).¹¹⁴ Проучавање звука као објективног физичког феномена подразумева испитивање карактеристика звучног таласа, које се изражавају скупом физичких величина, као што су звучни притисак, брзина звука, фреквенција, период и таласна дужина, интензитет и др. С друге стране, посебно се проучавају реакције слушног апарата на различите звучне надражаје, односно испитују се представе звучне перцепције у човековој свести.¹¹⁵

¹¹⁴ У природи се јављају многобројне међусобно врло различите звучне појаве. Звук који човек може перципирати, познато је, представља само један део звучног спектра, те се назива и звуком у ужем смислу или чујним звуком (подразумева се да је то појам звука који имамо у виду у овом раду).

¹¹⁵ У посебној дисциплини која се тиме бави, психоакустици, за такву представу користи се назив *звучна слика*, а за одговарајући акустички надражај који доспева до чула слуха – *звучни догађај* (Дринчић и др. 2018: 74).

Поменуте физичке величине (фреквенција, интензитет и др.) у корелацији су са одређеним перцептивним параметрима звука, који нису сви подједнако релевантни за перцепцију звука помоћу чула слуха. Посебно прецизно орган аудитивне перцепције разликује три параметра, тј. психоакустичке величине: јачину звука, висину тона и боју звука,¹¹⁶ а поред тога јасно индикује још и правац допирања звучних таласа, као и локацију звучног извора. Јачина звука у корелацији је са интензитетом, висина зависи од фреквенције, а боја¹¹⁷ од звучног спектра (в. Дринчић и др. 2018: 74, 83; уп. Петровић и Гудурић 2010: 297).

1.6.1.2. Карактеристике звука у речничким формулацијама ГЗ. Подаци о томе како су у лексикографским изворима формулисана основна својства звука у семантици ГЗ, добијени су према две врсте речничких одредница у РСЈ. Једно су чланови ЛСГ ГЗ (тачније речено, један део тих лексема: оне у чијим дефиницијама фигурирају одговарајући придеви који означавају карактеристике перципираног звука), а друго су (девербативне) именице са значењем звука посредством којих су ГЗ дефинисани у РСЈ. У првом случају емитованом звуку се, дакле, директно приписује одређена карактеристика, а у другом посредно, уп. нпр. у РСЈ:

- *цвилети* (1) 'испуштати пригушен, отегнут, пискав глас (од бола, жалости), јавкати, пиштати; јадиковати';
- *шкљоцнути* 'произвести шкљоцај';
 - *шкљоцај* 'кратак оштар звук при одапињању обарача пушке, окретању кључа у брави и сл.'

У дефиницијама ГЗ параметри звука су представљени ограниченим бројем придева, који се обично налазе у синтагматским спојевима са именицама *звук*, *глас*, *шум* или неком другом именицом, ужег значења. Поједини од тих придева учесталије се појављују у дефиницијама. Циљ је у овом сегменту да такве придеве издвојимо, те да их поређамо по учесталости, да бисмо из тога закључили које су од претходно поменутих физичких, односно психоакустичких величина, према описним речницима, посебно значајне за семантичку структуру ГЗ.

Придеви који се у оба разматрана типа образаца дефинисања јављају укупно мање од пет пута¹¹⁸ у овом прегледу су изостављени. Добијени подаци табеларно су приказани.

¹¹⁶ Код проучавања говорног сигнала поред јачине, висине и боје истиче се и важност параметра *трајања* (уп. Јокановић Михајлов 2006: 205).

¹¹⁷ Еквивалентан термин је *тембр*.

¹¹⁸ Граница је успостављена на основу увида у целокупну грађу, и то тако да скуп приказаних придева не буде ни превише широк ни превише узак.

Табела 2: Придеви којима се квалификује звук у дефиницијама ГЗ у РСЈ

Придеви којима се исказује својство звука у описним моделима и моделима са девербативним им.	Заокружен процентуални удео у укупном бр. придева потврђених најмање 5 пута у дефин. ГЗ
оштар	14,3
продоран	11,2
резак	11,2
висок	7,7
испрекидан	6,6
отегнут	5,6
јак (јачи)	4,5
карактеристичан	4,5
снажан / снажни	4,5
потмуо / потмули (потмулији)	4,2
пискав	3,8
кратак	3,5
слаб	2,8
дубок	2,4
пригушен	2,4
учестао / учестали	2,4
непријатан	2
уједначен	2
мукао / мукли	2
танак	1,7

Место на врху табеле заузимају синоними *оштар* и *продоран*, којима се исказује један тип утиска који звук оставља на чуло слуха. Често се као еквивалент тих придева користи и придев – *резак*; уп. у РСЈ: *оштар (Зв)* 'јак, продоран, резак (о звуку, тону и сл.)' и *резак (1)* 'који пара, реже слух, оштар, продоран (о гласу, звуку)'.¹¹⁹ Понекад ће се у значењским формулацијама ГЗ сва три придева појавити заједно, нпр. *крикнути (3)* 'огласити се оштрим, продорним, реским звуком, запраскати, затрештати и сл. (о пушци, возу и др.)' (РСЈ).

Главна физичка особина звука која, у одговарајућим вредностима, утиче на то да се звучни талас осећа као *оштар*, *продоран* јесте фреквенција. Како је поменуто, ово објективно својство звучног таласа корелира са психоакустичком (или биофизичком) карактеристиком која се назива висина тона, тако да се тон перципира као виши ако му је фреквенција виша (в. Петровић и Гудурић 2010: 297). На вредности фреквенције, односно висине тона заснива се опозиција *висок (оштар)* – *низак (дубок)* (уп. Ibid.). У одређеном смислу, дакле, трима најфреквентнијим придевима могуће је придружити и четврти – *висок*; уп. у РСЈ: *висок (5)* 'који је произведен великим бројем трептаја у секунди (о звуку, тону); танак, оштар, продоран (о гласу)'.¹²⁰

Из наведене дефиниције видимо да карактеристику звука која се описује придевом *висок* потенцијално означава и неправи синоним *танак*,¹²¹ најслабије потврђен међу

¹¹⁹ Сва три придева откривају да се звук концептуализује као оштар предмет којим се *пробада*, *реже* чуло слуха, што је утемељено на искуству да одређени звук може произвести исти ефекат (бол) као последицу одговарајућег тактилног надражаја.

¹²⁰ Уп. ову дефиницију са значењем придева *дубок (7)* 'који је произведен мањим бројем трептаја, низак (о гласу, звуку)', где се јасно показује супротстављеност значења ових двају придева у домену звука, односно потврђује се претходно поменуто опозиција.

¹²¹ Уп. у РСЈ: *танак (2a)* 'звонак, висок (о звуковима); пискав (о гласу)'.
51

фреквентнијим придевима.¹²² У ову групу сврстава се још и придев *пискав*, који је, међутим, по могућности да се употреби за квалификовање одговарајућег типа звука ограничен у односу на наведене синониме. Овим се придевом квалификује првенствено *глас* високог тона или други звук обично произведен струјањем ваздуха кроз узани отвор.

Антоними најфреквентнијих придева, типа *туп*, *низак* и сл., којима се исказују опозитивне карактеристике звука у односу на претходно поменуте, слабо су потврђени у дефиницијама, те их стога изостављамо из овог прегледа. На пример, придев *низак* употребљен је у дефиницији значења само једног ГЗ у РСЈ: *прести* 'испушати ниске, тихе звуке услед задовољства', а придев *туп* у две дефиниције: *лупати* (2) 'одавати, производити јаке, тупе звуке' и *шоботати* 'ударањем или кретањем стварати мукао, туп звук (нпр. о мотору)'.¹²³ Један део психоакустичких својстава звука који одговарају придеву *низак* покривен је у дефиницијама неправим синонимом *дубок*,¹²⁴ који, ипак, није изразито фреквентан.

Нарочит тип ниских (или обично ниских) звукова одређен је у дефиницијама ГЗ трима придевима из табеле: *потмуо*, *пригушен* и *мукао*, са којима је, у контексту квалификације перципираног звука, повезан и поменути придев *туп*. Узајамну испреплетеност ових придева, када служе за одређење карактеристика звука, представимо навођењем (синонимских) дефиниција за одговарајућа придевска значења:

мукао (2а) 'промукао, низак, дубок; пригушен, неразговетан, нејасан (о гласу, говору и сл.)' (РСАНУ);

мукао (2б) 'потмуо, туп (о звуку, обично ниском)' (РСАНУ);

потмуо (1) 'мукао, пригушен, туп (о звуку, обично ниском)' (РМС);

туп (ба) 'мукао, потмуо, пригушен, нејасан (о звуку)' (РМС).

Иако се јавља као синоним у трима од четири наведене дефиниције, придев *пригушен* није у РСЈ ни РМС дефинисан преко ових придева, уп. *пригушен* (2) 'који се не испољава у пуној мери, који се једва чује, придушен, понешто ослабљен, уздржан' (РМС). Према оваквој форумацији, *пригушен* се односи првенствено на параметар јачине звука. Треба још нешто поменути у вези с овим придевом. Наиме, он се у дефиницијама ГЗ у РСЈ користи готово искључиво за одређење различитих (неартикулисаних) звукова који настају потискивањем ваздуха из плућа (обично човека); уп. нпр. *кркљати* (1а), *крчати* (1б), *шиштати* (1а).¹²⁵ Слично је и са придевом *мукао* (*мукли*). Придев *потмуо* (*потмули*), с друге стране, често се везује за ситуације у којима се звук производи ударањем, уп. у РСЈ нпр. *бућкати* (1а), *добовати* (1в, 2а), *забућкати*.

Следећи параметар који је значајан у овом прегледу јесте јачина звука (којој одговара интензитет као физичка величина). Тај је параметар у горњој табели представљен придевима *јак* и *снажан*, односно, на супротној страни скале, њиховим антонимом *слаб*.

Ако обратимо пажњу на најфреквентније јединице које „остају” у табели кад се изоставе досад разматрани придеви, примећујемо да се те лексеме, *испрекидан* и *отегнут*, на одређени начин супротстављају. У питању је временска димензија емитованог звука. Испрекиданост звука подразумева низање звучних интервала између којих постоји већа или мања пауза (или утисак прекида). Многи глаголи звука у чијим дефиницијама је употребљен

¹²² Метафора *танак звук/глас* такође је врло јасно заснована на ванјезичкој вези између дебљине објекта који производи звук (нпр. жице, струне на неком музичком инструменту) и фреквенције одн. висине емитованог звука.

¹²³ Уп. такође – *клопот* 'туп, испрекидан шум који настаје при ударању предмета о предмет при раду мотора, машине и сл., клопарање, клепет; топот' (РСЈ); *клопотати* (а) 'производи клопот, клопарати, клепетати (о точковима и др.)' итд.

¹²⁴ И овде је мотивација за квалификацију звука придевом *дубок* заснована на човековом искуству да се ниже фреквенције звука добијају кад је резонатор већи, односно *дубљи*, нпр. ако је у питању некакав суд (који се удара, судара са нечим и сл.).

¹²⁵ Једини изузетак је глагол *лепетати*, тј. именица *лепет* (а) 'карактеристичан, потмуо, пригушен звук, шум који се чује када птица (слепи миш и др.) снажно маше, удара крилима (...)' (РСЈ).

овај придев имају оноματοпејску основу, која представља један звучни интервал. Понављањем тих интервала добија се звук чије емитовање именује неки од ГЗ, нпр.

бућкати (1а) 'ударајући, плешћући по води или по нечем житком производити испрекидане, потмуле шумове' (РСЈ);

крцкати (1б) 'крцати (понекад у дем. значењу), производити и одавати оштре, реске, праскаве, испрекидане звуке (при пуцању, ломљењу и сл.)' (РСЈ);

пућкати (1з) 'испуштати кратке испрекидане звукове радећи (о парној машини)' (РСЈ);

У вези с реченим наводимо следеће примере из ЕК, у којима редуликоване оноματοпејске речи одговарају звуку чије емитовање означавају представљени глаголи звука:

Узнем шаку ситног шљунка, седнем тако да ми сенка не пада на реку и полако почнем да на једно те исто место, у правилним размацама, бацам каменчиће. Бућ-бућ-бућ (М. Пантић). Аероплан је правио спирале. На небу су били светлосни лукови, а доле је зјапио понор провалија и шума. На апарату су тихо крцкале спојнице и везе. – Крц, крц... – то је било тихо наговештење, скоро претња (С. Краков). „Увек се деси нека несрећа ако се не провери сигурности вентил!” Пућ-пућ-пућ, опет је рекла парна машина. Пућ-пућ-пућ, чуло се све брже, и брже, и брже (С. Агатоновић – превод).

Исти такав тип звука може бити оквалификован и придевом *учестао* (в. табелу), како је, на пример, у дефиницији сублексема *клепетати (1б)* 'производити реске, учестале звуке, штектати' – Митраљез клепеће (РСЈ); уп. у РСАНУ оноματοпеју *клеп*. Такође, овде се као комплементаран јавља и придев *кратак* (уп. наведени гл. *пућкати*), којим се описује трајање једног од поновљених интервала звука (уп. гл. *шкљоцати* у односу на оноματοпеју *шкљоц*) или трајање само једног интервала, што се исказује глаголом свршеног вида (нпр. *цвокнути*). С друге стране, дуг и/или непрекинут звучни интервал описује се поменутом лексемом *отегнут*, чији је основни семантички садржај, према РСЈ, 'који се пева[,] изговара, изводи са слоговима и тоновима продуженог трајања, развучен (о песми, гласу, звуку и сл.)'. Дакле, неправи антонимски пар у овом контексту формирају придеви *кратак* и *отегнут*. Иако дуги, отегнути интервали такође могу бити поновљени, придев *отегнут* у дефиницијама се практично не комбинује са придевима *испрекидан* и *учестао* (тако да им је у том смислу и супротстављен), већ се *испрекиданост* и *учесталост*, кад је у питању семантика ГЗ у РСЈ, готово увек односе на (поновљене) кратке интервале звука.¹²⁶

Преостали, непоменути придеви из табеле – *карактеристичан*, *непријатан* и *уједначен*, не односе се ни на једну звучну карактеристику засебно. Придев *карактеристичан* семантички је поприлично неодређен када се употребљава у дефиницијама ГЗ. На пример, ако се емитовани звук у ситуацији коју означава лексема *мекетати* – 'оглашавати се карактеристичним гласом („ме”, „ме-ме” и сл.), оглашавати се мекетом, мечати (о кози овци и слично)' – описује придевом *карактеристичан*, на исти начин би се могао одредити и готово сваки звук који је специфичан за неку животињу. У таквом значењу употребљава се и придев *нарочит*, који није наведен у *Табели 1*. Дефиниције сублексема у којима је употребљен придев *непријатан* (нпр. *кркљати (2)*, *крчати (3а)* и сл.) показују да је избор звукова који су тако означени произвољан, те да би на исти начин могли бити

¹²⁶ Занимљиво је да квантитативну супротстављеност између придева *испрекидан* и *отегнут* врло јасно одсликава и дистрибуција акцената код ГЗ који су преко њих дефинисани. Наиме, код глагола са придевом *испрекидан* у дефиницији, наглашени слог је по правилу кратак (тј. носи или краткосилазни или краткоузлазни акценат), а код глагола са придевом *отегнут* – дуг (тј. такви ГЗ имају или дугосилазни или, чешће, дугоузлазни акценат). Од тридесетак ГЗ дефинисаних путем једног или другог придева, само три глагола не уклапају се у овакву дистрибуцију, притом би се у вези са бар једним од њих, глаголом *стењати* (уп. *стењати (1а)*) 'испуштати болан отегнут глас (под неким теретом, од бола или невоље)' и *стењати (1б)* 'произвести отегнуте звуке који подсећају на стењање (о мотору и сл.)' могло поставити питање да ли је употреба датог придева оправдана, будући да емитовани звук у ситуацији означеној тим глаголом може бити и кратак/краћи (одн. *испрекидан*).

окарактерисани и различити други звукови који се тичу семантике ГЗ. Примери дефиниција *забрујати* 'почети брујати, почети одавати уједначен глас, звук' и *шмрћкати* 'стварати уједначен шум при ходу по расквашеном блатњавом тлу (о расквашеној обући), шљапкати, жмрћкати' упућују на то да се придевом *уједначен* такође могу квалификовати различити континуални и испрекидани звукови код којих не постоји осцилација одређеног параметра (јачине, висине или трајања); уп. и синоним, слабије потврђени придев *равномеран* (нпр. *брундати (1в)*).

Ако изоставимо три последња придева, побројане карактеристике оквирно се могу груписати у четири групе, које чине следећи придеви: а) *оштар, продоран, резак, висок, танак, пискав*; б) *испрекидан, отегнут, кратак, учестао*; в) *јак, снажан, слаб, пригушен*; г) *потмуо, дубок, мукао*. Прва и последња група односе се првенствено на параметар *висине*, а друга и трећа углавном на *трајање* односно *јачину* звука.

Од придева који нису, због слабије фреквенције појављивања, укључени у табелу, издвајамо следеће: *краткотрајан* (нпр. гл. *звркнути*); *гласан* (*мљацкати, тулити*), *тих* (*зароморити, прести*); *низак* (*прести*), *туп* (*лупати, шоботати*).

Треба још једном истаћи да се емитовани звук може само оквирно, уопштено детерминисати путем предочених карактеристика, те да је, ради прецизнијег одређења, звук потребно везати за прототипични емитер или више таквих емитера.

1.6.1.3. Прототипични емитери звука у речничким формулацијама ГЗ. У дефиницијама ГЗ уобичајени извори звука наводе се, по правилу, у издвојеном делу дефиниције, у глоси, а често су представљени као недовршени низ појмова, нпр. *врндати (а)* 'производити нарочит звук (о вретену које се врти, чигри и сл.)', *завечати (а)* 'почети звечати, произвести звуку; изазвати звекет (о чашама, прозорима и сл.)' или се уопштеније одређују генеричким називом, нпр. *бућкати (1б)* 'одавати испрекидане потмуле шумове ударајући о нешто или крећући се кроз узан отвор, мућкајући се и сл. (о течности)' итд.

На основу речничких информација о типичним емитерима звука може се формирати начелна типологија. Типичне изворе звука класификоваћемо према подацима доступним у дефиницијама ГЗ (с тим што овде не укључујемо, као у претходној тачки, посредне податке, добијене на основу дефинисања путем девербативних именица са значењем звука). Сама форма података о емитерима у речничкој дефиницији (а видели смо да су они често приказани као недовршен низ или као уопштен назив који обухвата различите појмове) подразумева да таква класификација не може тежити ка свеобухватности и коначности, тако да ће њена улога бити првенствено да се уоче главне тенденције. Податке ћемо представити табеларно. Тачан број именица са значењем извора звука, из поменутих разлога, није навођен, али су категорије поређане у опадајућем поретку, од оних које су потврђене већим бројем примера ка слабије потврђеним (то не важи само за категорије типа *остали предмети* и сл.). Такође, именице са значењем емитера звука (в. последњу колону у табели 2) ређане су према опадајућој фреквенцији (а оне са истом фреквенцијом према азбучном реду).

Табела 3: Типични емитери звука према дефиницијама Г3 у РСЈ

животиње	домаће	четвороножне	• <i>пас/пси, коза/козе, коњ/коњи, свиња/свиње, мачка, овца, говеда, магарац, прасе, теле, јагње, јаре, говече, кобила, мачак...</i>
		птице (живина)	• <i>кокош/квочка, гуска/гуске, патка/патке, ћуран, петао, ћурка/ћурке, гусан...</i>
	дивље	птице	• <i>врана, врапци, препелица, сова, кукавица, гавран, галеб, голуб, грлица, гугутка, детлић, кос, сврака, фазан...</i>
		инсекти	• <i>цврчак, попац, гундељ, зрикавац, мува, оса, пчеле, бумбар...</i>
		звери	• <i>вук, медвед...</i>
Гмизавци и водоземци	• <i>змија, жаба/жабе...</i>		
материјални објекти – артефакти	направе за стварање звука	музички инструменти	• опште: <i>инструмент</i> • посебно: <i>бубањ, гајде, гусле, добош, кастањете, диле, свирала, труба...</i>
		друге направе за стварање звука	• <i>звоно/звона, сирена, звонце, чегрталка...</i>
	артефакти са другом примарном функцијом	ватрено оружје, пројектили и сл.	• <i>пушка, топ(ови); метак/меци, зрна, гранате; бомба, експлозив...</i>
		механизми и сл.	• <i>сат/часовник, машина, мотор, брава, воденица, кочнице...</i>
		возила	• <i>кола, воз, авион, локомотива, трамвај...</i>
		покретни делови механизма, оружја, возила и сл.	• <i>точкови, вретено, ороз/обарач, жрвањ...</i>
		оруђа, алат, прибор и сл.	• <i>коса, бич, ланац, маказе, перо, чекић...</i>
		апарат(и)	• <i>телефон, радио/радио-апарат...</i>
остали предметни ентитети	• опште: <i>предмети</i> • посебно: <i>чаше, буре, врата, застава, конац, лампа, обућа, олуци, потка, потковице, прозори, свећа, ципеле, чигра...</i>		
материја	течна	• опште: <i>течност</i> • посебно: <i>вода</i> • појавни облик течне материје: <i>река, море, поток, таласи, валови, водени ток...</i>	
	чврста	• <i>дрво, снег, ватра, месо, стакло, блато, камен, свила, сланина, хартија, шашина...</i> • збирно: <i>лишће, грање, дрвеће...</i>	
	гасовита	• <i>пара...</i>	
атмосферска појава		• <i>ветар, гром(ови), бура, олуја...</i>	
особа/особе		• <i>човек, људи, деца...</i>	
део тела		• <i>желудац, зуби, кости, црева...</i>	

Типични извори звука, како откривају представљени подаци, везују се начелно за два круга појава. Једна група емитера односи се на звукове који настају одвијањем спонтаних процеса у природи (то су мање-више све категорије сем *артефаката*), док помоћу преосталих емитера настају „вештачки” звукови. Природни звукови карактеристични су првенствено за две категорије ентитета: животиње и материју.

Раздвајање емитера на оне који служе за стварање звука и оне са неком другом примарном функцијом, важно је из више разлога. Ситуације у којима звук настаје употребом неке направе, инструмента, оруђа и сл. диференцирају се према интенционалној компоненти. У таквим ситуацијама емитовани звук је или а) циљ радње или б) пратећа појава уз одређену радњу, одн. процес. Први тип звука по правилу носи неку невербалну поруку, односно

исказује одређени садржај, дакле, припада групи семиотичких звукова. Глаголе који означавају емитовање таквог звука сматрамо граничном скупином између ЛСГ ГЗ и глагола невербалне комуникације, док, с друге стране, глаголи са значењем емитовања „неосмишљеног” звука улазе у ширу групу прототипичних чланова ЛСГ ГЗ.

1.6.1.4. Начин настајања звука (према речничким дефиницијама ГЗ). Речничке формулације семантике ГЗ укључују понекад и компоненту начина на који настаје емитовани звук (а таква компонента може бити садржана у различитим сегментима дефиниције, у главном делу или у глоси, што зависи од (процене) њене важности за семантику глагола). За поједине ГЗ ова компонента представља једну од најистакнутијих диференцијалних сема. С друге стране, код многих ГЗ информација о начину на који је звук настао не истиче се у семантичком садржају, већ је наговештена, имплицирана кроз остале компоненте. Тако значењска идентификација глагола *вриснути* у речнику, уп. *вриснути* (1) 'пустити оштар, продоран глас, крик (од бола, страха, радости и сл.), крикнути' (РСЈ), не укључује информацију да емитовани звук настаје у људском вокалном тракту.

У наставку ће бити представљене дефиниције неколиких сублексема ГЗ из РСЈ у чијем садржају фигурира значењска компонента (или више њих) која директно или на нешто посреднији начин упућује на то како настаје звучни стимулус у ситуацији емитовања звука:

бљузгати (б) 'производити карактеристичан шум газећи по расквашеном тлу, житком блату и сл., шљапкати';

бурлати (а) 'производити буку комешајући се, бучати';

бућкати (1а) 'ударајући, плешћући по води или по нечем житком производити испрекидане потмуле шумове';

бућкати (1б) 'одавати испрекидане потмуле шумове ударајући о нешто или крећући се кроз узан отвор, мућкајући се и сл. (о течности)';

запраскати (1) 'почети праскати, производити праскаве, оштре звуке (при ломљењу, цепању и сл.), закрцкати, запуцкати (о предметима, грању и др.)';

клапарати 'ударањем у нешто производити лупу, клопот, клопарати, тандркати';

крикнути (а) 'произвести и одати оштар, резак, праскав, пуцкетава звук, пуцкети (при ломљењу, пуцању или при покретању нечега и др.)';

лепетати (1а) 'производити, одавати лепет ударајући, машући крилима и сл.; снажно махати, ударати крилима';

мљацкати (1а) 'производити (при жвакању или говору) гласан, чујан непријатан звук одвајајући језик од непца или усну од усне';

мљацкати (2) 'стварати шум идући, ходајући по расквашеном, блатњавом тлу, по блату и сл., шљапкати';

пропиштати (2а) 'произвести резак звук изливајући се, цурећи у млазевима'.

пући/пукнути (2а) 'произвести кратак, оштар звук (при паду, ударцу и сл.)';

пућкати (1б) 'испуштати кратке испрекидане звукове пушећи, избацујући дим';

пућкати (1д) 'испуштати кратке испрекидане звукове разгоревајући се (о ватри, пламену)';

свирнути (2) 'произвести у лету звук, зазвиждати, зафијукати';

стругати (б) 'производити непријатан шум услед притиска на површину о коју се врши трење (при клизању блокираног точка, превлачењу ноге по поду и др.), шкрипати';

стругати (8) 'производити једноличне, монотоне звукове (обично непријатне) гризући, хрчући и сл.';

хрскати се 'одавати карактеристичан, оштар, испрекидан шум лемећи се, крцкајући се, одн. мрвећи се или тарући се под притиском (о храни при жвакању, о смрзнутом снегу и сл.)';

цвонкути (2) 'произвести кратак, оштар звук при одапињању обарача на пушци, шкљоцнути (о пушци, односно обарачу пушке)';

цврчати (3) 'одавати нарочите звуке сличне гласу цврчка (о месу и сл. што се пржи, о сировом дрвету кад гори, о свећи или лампи која догорева и сл.)';

цмарити се (б) 'пиштати горећи (о сировом дрвету)';

чекетати (1) 'производити оштар, продоран шум, стварати буку ударањем о нешто (нпр. при ударању чекетала о кош), чегртати, клепетати, клопарати';

шоботати 'тупо, мукло одјекивати при удару, ударању (о нечему шушљем, празном, нпр. о бурету); ударањем или кретањем стварати мукао, туп звук (нпр. о мотору)'

Истакнути елементи значењског садржаја односе се на одређене радње или процесе који доводе до појаве звука. Ако је у питању радња, посредно се упућује и на прототипичног узрочника у таквој ситуацији емитовања звука.

Наведене значењске компоненте показују да се дати процеси (одн. радње) могу свести на неколико базичних ситуација:

- а) (усмерено) кретање (човека, предмета, течности, гасовите материје и др.);
- б) (ограничено) покретање, окретање и сл. (делова направа, механизма, делова тела и др.);
- в) остваривање интензивног физичког контакта (ударање, сударање, трење и сл. – обично између различитих чврстих предмета);
- г) деформација (обично чврсте материје захваћене неким процесом, радњом и сл.).

Све четири ситуације деле неке заједничке елементе, а посебно је то карактеристично за прве три ситуације, које се могу обухватити појмовима *(по)кретања* и *контакта*.¹²⁷ Мада је речничким дефиницијама обухваћен само један део потенцијалних процеса (одн. радњи) који доводе до настанка звука, може се претпоставити да су и други, непотврђени случајеви сводиви на ове четири базичне ситуације (о чему ће бити речи у једном од наредних сегмената овог рада).

Даћемо и неколико напомена о глаголима звука који садрже овакве семантичке компоненте. Та група глагола у знатној се мери подудара са ГЗ о којима је већ било речи у друкчијем контексту. Подсетићемо се да су у једном од претходних одељака поменуте две групе глагола у ЛСГ ГЗ. Једни, тзв. „прави” ГЗ имају једну доминантну сему емитовања звука у семантичкој структури, а други поред те компоненте имају још једну, готово исто толико релевантну процесуалну сему (као типичне су поменуте управо семе кретања и интензивног контакта) (уп. т. 2). Таква семантичка структура омогућава једноставно контекстуално премештање фокуса са једне битне семе на другу (уп. Падучева 2004: 411–412), тако да ови глаголи обично у полисемичкој структури имају два врло блиска значења, која се свде на модел типа *произодити звук крећући се*, односно *кретати се производећи звук*. Начин настајања неког звука тако умногоме детерминише семантичке (а онда и граматичке), карактеристике одређеног ГЗ који означава емитовање тог звука.

1.6.1.5. Још неки значајнији елементи семантичког садржаја ГЗ у речницима. У дефиницијама ГЗ појављују се и друге, мање фреквентне семе. Поменућемо овде један нешто учесталији тип, који се тиче одређене врсте каузативних компонената у ситуацији емитовања звука. Такве се семе, по правилу, наводе у глоси, а својствене су глаголима који означавају испуштање неартикулисаног звука, гласа из људског вокалног тракта. Семантичком компонентом о којој је реч представљен је (обично унутрашњи) покретач, побуда која

¹²⁷ Кретање и контакт у самој су физичкој природи звука: „Сваки звук (...) састоји се из низа таласа који се простиру кроз ваздух или кроз неку другу материју, а који настају услед вибрирања честица ваздуха” (Петровић и Гудурић 2010: 80). Веза крататања и контакта са настајањем звука и његовим простирањем уочљива је на више нивоа. Узмимо један типичан пример неког еластичног металног предмета, који одаје звук кад се по њему удари другим, нееластичним (нпр. дрвеним) предметом. У тој ситуацији потребно је да се нееластични предмет покрене (тј. да буде покренут), да успостави довољно интензиван контакт са металним предметом, који као последица тог контакта почиње да вибрира; даље: предмет који вибрира „помера честице ваздуха које су непосредно у његовој околини, ове честице померају оне у суседним слојевима и тако се појава деформације средине преноси на даљину” (Дринчић и др. 2018: 2). Низ (по)кратања и контакта наставља се и код пријема звука, нпр. звучни талас долази у контакт са бубном опном, која вибрира итд. Ова мало шири слика настајања и преношења звука дата је да би се илустровало колико су појмови (по)кретања и контакта битни за феномен звука, мада није сваки од ових појавних облика кретања и контакта релевантан за нашу тему. За предмет овог истраживања од значаја је првенствено оно што се може регистровати на нивоу језичких чињеница.

изазива активирање човекових органа за произвођење гласа или каквог другог звука који се испушта кроз усни одн. носни отвор, уп. следеће примере глаголских значења:

- **вриснути** (1) 'пустити оштар, продоран глас, крик (од бола, страха, радости и сл.), крикнути';
- **крикнути** (1a) 'испустити крик, снажан, продоран глас (обично од бола, ужаса, изненадне велике радости, наглог узбуђења и сл.)';
- **стењати** (1a) 'испуштати болан, отегнут глас (под неким теретом, од бола или невоље)';
- **хукати** (1a) 'испуштати узвике ху, хуј и сл. (од умора, бриге, патње, жалости), отхукивати';
- **цвилети** (1) 'испуштати пригушен, отегнут, отегнут, пискав глас (од бола, жалости), јаукати, пиштати; јадиковати'.

Типични каузатор у ситуацији означеној овим глаголима звука је, дакле, физички осећај (обично бол), осећање (обично страх или радост) или неко стање у којем се носилац ситуације налази.

1.6.1.6. Закључне напомене. На основу реченог можемо закључити следеће. Према РСЈ, како показују примери глагола звука који нису дефинисани посредно (нпр. преко синонима или девербативних именица са значењем звука) – семантичку структуру ГЗ потенцијално чини неколико устаљених семантичких компонената. Поред архисеме значење ГЗ укључује још и компоненте које се односе на: а) основне перцептивне карактеристике звука (висину, јачину и трајање), б) протопични извор (или изворе) звука, в) начин настанка звука, као и г) каузативну компоненту. Остали елементи семантичког садржаја карактеристични су за мањи број чланова ЛСГ ГЗ. Компоненте *а* и *б* део су семске структуре већине разматраних глаголских лексема, компоненту *в* садржи један нарочит тип ГЗ, који уз архисему има још једну битну процесуалну сему. Каузативна компонента (*з*) такође је ограничена само на поједине ГЗ: потенцијално се јавља у дефиницијама глагола који денотирају ситуацију са релевантном узрочном компонентом.

1.6.2. Ситуације емитовања звука

А. Просте и сложене ситуације емитовања звука. Многи реченични примери са ГЗ, наведени у претходним тачкама, показали су да се ови глаголи употребљавају за означавање разнородних ситуација у којима се емитује звук без семиотичке функције.¹²⁸ Такве ситуације основа су за означавање широког круга ситуација изван домена емитовања несемиотичког звука (даље скраћено: емитовање несемиотичког звука – ЕЗ, ситуација емитовања несемиотичког звука – СЕЗ). Појмовно блиска је, на пример, *комуникативна ситуација*, која се каткад убраја у шире схваћену ситуацију емитовања звука (уп. нпр. Миланов 2017), будући да је прототипични носилац информације звучни сигнал. Које ће ситуације изван домена ЕЗ потенцијално означити нека СЕЗ, зависи од елемената које СЕЗ обухвата, односно од броја и карактера партиципаната дате ситуације, као и од типа релација које се међу њима успостављају.

У разматрању различитих ситуација емитовања звука полазимо од најједноставније или елементарне СЕЗ, која се може представити реченицом *Ентитет емитује звук*, што укључује и импликацију: *Перципијент чује звук*, а од категорије *ентитета* зависиће (под)тип СЕЗ. Основни елементи најједноставније СЕЗ су, дакле, следећи:

- ИЗВОР ЗВУКА / ЗВУЧНИ ИЗВОР / ЕМИТЕР (ЗВУКА),
- ЗВУК и

¹²⁸ Уп. синтагму *ситуација издавања звука* (Падучева 2004: 402).

- ПРИМАЛАЦ ЗВУКА / (АУДИТИВНИ) ПЕРЦИПИЈЕНТ.¹²⁹

Оваква ситуација¹³⁰ схематизовано се може презентовати статичним (кружним) ентитетом који на све стране равномерно шири (несемиотички) звучни талас, а перципијент се налази на оптималној удаљености да може тај звук да прими.¹³¹ Ситуација се разумева тако као да се звук емитује спонтано, без уочљивог унутрашњег или спољашњег изазивача.

Ситуације са конкретним *емитером* које највише наликују оваквој схематизованој ситуацији, назваћемо *простим* СЕЗ. Такве ситуације прототипично се исказују простим (формално најједноставнијим) субјекатско-предикатским реченицама, где је у функцији субјекта именица која означава емитер звука, нпр. *Цврчак цврчи*. Глаголи употребљени у оваквим реченицама су једновалентни: везују само субјекатски аргумент. Дакле, у структури реченице која означава овакву СЕЗ нису исказани ни звук ни перципијент.

Присуство *перципијента*¹³² у СЕЗ, како истиче Е. В. Падучева (2004: 402), доказује се посебно тиме што позиција *емитера* може бити исказана деиктички у односу на *перципијента*; нпр.:

- Негде иза шуме, из правца аеродрома, брујали су мотори путничког авиона (ЕК). Почеше да грме топови иза Пљачковице и Крстиловице (Б. Станковић, ЕК). Топови су грували негде, иза варошице (М. Црњански, СДК, АСК).

У ситуацијама означеним овим трима реченицама имплицира се да се перципијент налази „с ове стране” шуме, односно именованих узвишења или насељеног места.

Каткад ће се у површинској структури предикатске реченице формиране са ГЗ појавити и ЗВУК; нпр.:

- На тополама поред воде зашуста лишће металним звуком (И. Андрић, ЕК). Игле за плетење зveckале су пријатним, коштаном звуком, мада су биле – металне (ЕК). Чим стари Морис отвори лифт и угледа ме с револвером у руци, почиње да вришти, скичавим кукавичким избезумљеним гласом (ЕК).

Појава јединице са значењем звука у структури реченице јасно је комуникативно мотивисана. Много су шире могућности да се карактеристике звука исказу атрибутивно него адвербијално. С обзиром на то да је звук већ садржан у семантици ГЗ, одговарајућа придевска јединица има функцију обавезног детерминатора.

Ситуације у којима се јављају и други, додатни ситуативни елементи – могу се посматрати као проширене модификације просте СЕЗ (више или мање од ње удаљене), а могу се назвати *сложеним* СЕЗ. Један од уобичајених партиципаната у таквим ситуацијама је *каузатор* (уп. реченицу *Дечак звекца кључевима*). Такође, у сложеним СЕЗ улоге основних ситуативних елемената (пре свега *емитера*, ретко и *перципијента*) могу бити преосмишљене тако да се њима исказује нешто другачији садржај (на пример, у ситуацији која је исказана

¹²⁹ Надаље ће бити коришћене све поменуте варијанте термина, али чешће варијанте *емитер* и *перципијент*, с обзиром на то да су у питању једнолексемски термини.

¹³⁰ Термин *ситуација* има широку примену у синтаксичко-семантичким истраживањима, посебно кад је у питању глаголска лексика, као и финитна реализација глагола у предикатској реченици. Тим се термином означава део реалне или замишљене стварности у којем су неки објекти (људи, предмети или непредметни ентитети) у неком тренутку и на неком месту повезани једни са другима одређеним релацијама (в. Апријан 2009: 539). Лингвистички термин *ситуација* обично се не користи за означавање једног дела ванјезичке реалности, већ се употребљава у значењу поједностављеног, схематизованог „концепта ситуације” или „модела ситуације” који одређеном фрагменту стварности одговара (в. Падучева 2004: 52; уп. Кустова 2004: 36–38).

¹³¹ Извори звука у природи најчешће шире *сферне таласе*, чија је особина „да се шире у свим правцима од звучног извора у простор” (Дринчић и др. 2018: 4). Извори који емитују такве таласе називају се у акустици, без обзира на облик који имају, *тачкастим изворима звука* (Ibid.).

¹³² У једној од напомена у уводном делу је појашњено да поједини руски аутори за овакав тип перципијента користе посебан термин НАБЛЮДАТЕЛЬ, који се дефинише као ДОЖИВЉАВАЧ/ЕКСПЕРИЈЕНТ „у комуникативном рангу *иза кадра*” (Падучева 2004: 402).

наведеном реченицом са глаголом *звекати* – *емитер* је представљен као *инструмент* којим се постиже ЕЗ). Сложенијој ситуацији по правилу одговара и проширена формална реченична структура са ГЗ у функцији предиката (за то је такође пример наведена реченица, у којој функцију допуне има именица са значењем *емитера*, док је субјекат – *каузатор*). Ипак, сложена ситуација емитовања звука, мада је у погледу ситуативних елемената комплекснија, на формално-синтаксичком нивоу може одговарати простој СЕЗ, нпр. *Кључеви звецкају*. У овако представљеној СЕЗ *каузатор* је позициониран „иза кадра” (в. Падучева 2004: 402), тако да није представљен посебном јединицом у структури реченице. Дакле, проста СЕЗ типа *Цврци цврче* и сложена типа *Кључеви звецкају*, иако формално аналогне, разликују се битно у погледу ситуативних елемената: у другој СЕЗ, за разлику од прве, постоји *каузатор*, па се формално проста реченица може преобликовати тако да *каузатор*, ако је то битно за информацију која се преноси, буде исказан одговарајућом јединицом у површинској структури реченице (нпр. *Кључеви звецкају* → *Дечак звецка кључевима*).

У оваквим СЕЗ емитовање звука, како се да приметити, проистиче из неког другог типа ситуације. У конкретном случају, да би дошло до ЕЗ, неопходно је да кључеви буду *покрнути* и да се, као последица тога, *сударају*. Подсетићемо да су управо појмови *кретања* и (динамичког) *контакта* истакнути као кључни за емитовање звука (в. т. 1.6.1.4). Наиме, различити видови кретања и контакта прате цели процес настајања било ког типа звучног сигнала: од невидљивих кретања и сударања честица до спољашњих, опажљивих манифестација тог процеса. У контексту сложених СЕЗ од значаја су првенствено релације између конкретних, материјалних ентитета које доводе до појаве звука.

Б. Основни типови сложених СЕЗ. Једна од битних карактеристика сложених СЕЗ јесте поменута каузативна веза: звук настаје као последица одвијања неке акције или процеса. Већина ситуација које доводе до појаве пратећег звука своде се на базичне ситуације кретања и остварења динамичког контакта. Реч је заправо о спектру ситуација, будући да се и кретање и успостављање динамичког контакта пројављују у различитим видовима.

У ужем смислу кретање подразумева промену локације (премештање, савлађивање простора), док у ширем смислу укључује још и „ограничено кретање”¹³³ типа покретања (нпр. делова тела),¹³⁴ окретања (нпр. делова неког механизма) и сл. Даље се типови кретања могу диференцирати према другим опозицијама, какве су: самостално кретање или „самокретање” (активно кретање) – узроковано кретање (пасивно кретање), затим усмерено (дирекционално, директивно) кретање – неусмерено (недирекционално, недирективно) кретање, као и кретање с циљем (телично кретање) – кретање без циља (ателично кретање) итд. (уп. Падучева 2004; Вујовић 2019; Матовац 2018).

Динамички контакт, с друге стране, може се конкретизовати као ударање, сударање (тренутни или испрекидани контакт), трење, притискање (трајни динамички контакт) итд. Свака од тих форми успостављања (интензивног) контакта може бити производ вољне акције или случајности, акциденталности.

У сложеним СЕЗ динамичног типа кретање и контакт готово увек се преплићу, укрштају, с тим што ће у појединим ситуацијама бити истакнутија улога кретања а у другим контакта. На пример, у ситуацији означеној реченицом *Куришуми зафијукаше језиво изнад наших глава* (С. Јаковљевић, СТ 1, АСК) у фокусу је кретање објеката, док је контакт између објеката у покрету и ваздуха у другом плану. С друге стране, у ситуацији исказаној реченицом *Сабља је тандркала о рогобатну калдрму* (С. Јаковљевић, СТ 1, АСК) истакнута је информација о контакту.

¹³³ Термин „ограничено кретање” употребљава се у раду Стипчевић 2010 за кретање типа *мицати нечим, махати нечим* итд., а преузет је из студије Гортан Премк 1971, где је такво кретање одређено као „мењање положаја у границама истога места” (в. Стипчевић 2010: 199–200).

¹³⁴ Дистинкција се, дакле, успоставља између промене *локације* и промене *позиције/положаја* (уп. нпр. Левин – Рапапорт Ховав 1995: 192).

Један део сложених СЕЗ односи се на ситуације у којима неки ентитет испушта звук будући захваћен одређеним процесом, уп. пр. Наложили смо ватру, дрхтаве сенке играју по белом зиду, пуцкетају суве гранчице (Д. Ненадић, АСК). Овде је битно истаћи једну ствар. Наиме, исти ефекат, односно исти (или врло сличан) звук може настати остваривањем контакта, конкретније – притискањем ентитета који испуштају звук (овде: *гранчица*); уп. примере из корпуса:

- Ишао је замишљен стазом; суве гранчице пуцкаху му под ногама (Ј. Веселиновић, АСК). Босим је ногама газио час по маховини, час по свелом лишћу, или би нагазио на суварке који су му пуцкетали под ногама (Д. Киш, ЕК).

У оба случаја релевантан је појам *деформације*: да би гранчице произвеле звук који се означава глаголима *пуцкетати*, *пуцкати* и сл., морају на овај или онај начин бити *деформисане* (примећујемо да сам лексички корен који повезује ове глаголе – обједињује компоненте деформације, тј. пуцања, и звука). Промена облика, односно деформација ентитета који производи звук везује се за нешто ужи круг сложених СЕЗ. Типичнији је случај када ентитет који производи звук остаје непромењен и под деловањем другог ентитета само вибрира (као у поменутих примерима са глаголом *звекати*).

За типологију сложених СЕЗ важно је питање који/какви ентитети се (по)крећу, долазе у контакт или бивају захваћени неким процесом. Ентитети који учествују у одређеној ситуацији обично се, на вишем нивоу категоризације, сврставају (према скупу битних обележја) у невелик број типова (односно класа или категорија). У литератури се издваја неколико општих типова „реферната” или „денотата”, на пример, особа/човек, животиња, (физички/материјални) предмет/објекат, материја/супстанца итд. Такви типови различито се именују,¹³⁵ а понекад имају и неједнаке садржаје, у зависности од тога на који се ниво категоризације односе. Треба имати у виду да границе међу некима од ових категорија нису јасне, оштре, већ да такве категорије обухватају типичне случајеве и периферне, прелазне, који су блиски другој категорији. То нарочито важи за однос између предмета и материје (нпр. збир предмета, типа *гранчице*, близак је категорији материје итд.).

Из досад наведених примера може се уочити да је сложена СЕЗ (било да је динамичког или више статичког карактера) одређена с једне стране *врстом интеракције* између ентитета-учесника, а с друге стране *врстом, класом* самих *ентитета* обухваћених ситуацијом. Те две ствари заправо су међузависне: „понашање” неког објекта у ситуацији условљено је својствима самог тог објекта или, другачије речено, потенцијалом да се баш на тај начин „понаша”; то је нарочито важно за емитовање звука (нпр. кључевима се може произвести *звекцање* зато што је то предмет одговарајуће величине, направљен од материјала са одређеним својствима итд.).

Ниво на којем се говори о категорији *предмета* или *материје* који учествују у некој сложеној СЕЗ (остале категорије можемо тренутно занемарити) – превише је уопштен. Да бисмо дошли до оптималног нивоа на којем се могу ближе одредити основни типови сложених СЕЗ, потребно је „спустити се” нешто ниже – до врсте или, у неким случајевима, подврсте предмета или материје. То је битно зато што карактер емитованог звука зависи управо од тога (а карактером звука условљен је избор глаголске лексеме којом се означава његово емитовање). На пример, предмети који *звекцају* израђени су од чврсте материје, и то, прототипично, од одређене врсте такве материје: метала или стакла (уп. у РСАНУ: *звекати* ’у дем. значењу: звечати’ ← *звечати* (*I*, *Ia*) ’одавати звуку, оглашавати се звуком’ ← *звек* (*Ia*) ’јасан, резак звук који настаје међусобним ударањем металних, стаклених и сл. предмета; звоњење’). Поред тога, такви предмети морају имати одређену величину и облик:

¹³⁵ Уп. нпр. термине *тип референта* (*денотата*) (Поповић Љ. 2003: 210); *онтолошки тип референта*, нпр. особа, колектив, апстрактан / конкретан појам, предмет, супстанца (Стипчевић 2010: 187); *категоријална својства учесника ситуације* или *категорија актаната*, нпр. дискретни физички објекти или предмети, материје, људи, делови људског тела, нефизички објекти (Кустова 2004: 41).

сударањем две велике металне кугле неће настати звук који бисмо назвали *звечкањем*, јер такав звук одају мањи, обично танки, предмети.

Занимљиви су у овом контексту и претходно наведени примери са глаголима *пуцкати* и *пуцкетати*, где је у улози емитера збир предмета типа *гранчице*. Наиме, у овом случају није безначајно тренутно својство предмета односно материје: типично, гранчице ће пуцкетати, под ногама или у ватри, ако су *суве* (у двама наведеним примерима употребљава се синтагма *суве гранчице*, а у трећем именица *суварак* у множинској форми). Другачији тип звука уобичајено ће одати, у сличним околностима, *сирово* дрво; уп. пр. На средини куће ватриште, на коме пиште сирово дрва, а киша капље кроз оцак (Р. Домановић, Инт.). Цвиле сирово дрва под казаном око којег се врзу умотани, чађави, прозебли људи (И. Андрић, ЕК); уп. такође у РСАНУ: *пиштати* (1ж) 'производити карактеристичан пискав звук при горењу (обично о влажним сировим дрвима), цврчати'. У овој ситуацији није толико, као у претходном случају, важна деформација конкретне материје (*дрвета*). Да би у датој ситуацији настао звук који се може означити глаголима типа *пиштати*, *цвилети* или *цврчати*, потребно је, у типичном случају, да чврста материја која је изложена високој температури буде мокра или влажна.

Како се да уочити из претходних примера, без обзира на репертоар учесника у сложеној СЕЗ, за *тип звука* који се емитује кључна је *врста материје* (што укључује и случајеве када је у форми физичког предмета), као и оно што се са материјом у одређеној ситуацији *догађа*.

Погледајмо и ситуацију у којој настаје звук чије се емитовање исказује глаголима типа *шљапати*, *шљапкати* и сл. Корпус нуди неколико група реченичних примера у којима се такви глаголи јављају као предикати (или централни чланови зависних клаузоида),¹³⁶ у вези с различитим субјекатским појмовима.

- (а) Одвратно је шљапкала под чизмама лепљива глина (ЕК). Напољу је шибао ветар, под ногама је шљапкало блато на лапавици (ЕК). Под точковима је шљапкало блато (ЕК).
- (б) Спушта [се] колона и шљапка по пиштољини преко рогоза и зукве (Д. Васић, СП, АСК). Шљапкају војници по влажној земљи, мокри и прозебли (С. Јаковљевић, СТ 1, АСК). Кишница [се] у слаповима слива низ зидове, а ђаци пред таблом тада шљапкају у бари (Политика 2008, ЕК). Ја му се прикрадам шљапкајући по мутној бари, али ме он, заглашен митраљеском буком, не чује (Ж. Павловић, ЕК).
- (в) Његове пљоснате ноге шљапају по житкој земљи (Р. Петровић, ЕК).
- (г) У бистрим брзацима који теку низ Стеновите планине Северне Америке често се може видети здепаста птичица како шљапка кроз хладан плићак, трагајући за храном (Политика 2008, ЕК). Коњи су се отимали о воду, шљапкајући по житком блату (ЕК).
- (д) Од самог доласка овамо он је патио због рђавих чизама које су увек шљапкале влажне, блатњаве (ЕК).
- (ђ) Топао влажан ветар са кишом фијукао је улицама, кочије су шљапкале по блату (ЕК).

У наведеним примерима емитовани звук везује се за житку материју (расквашени снег, блато и сл.) и материју у течном стању (којом је прекривена, натопљена и сл. одређена чврста материја). Звук настаје уобичајено када у контакт с таквом материјом долази пљосната површина неког чврстог тела. Речничке формулације значења глагола који денотирају емитовање таквог звука, као и фреквентност одређеног типа реченичних примера у ЕК – указују на прототипичну ситуацију у којој се такав звук ствара: то је ситуација у којој човек гази по таквој материји (примери под *б*), готово увек крећући се, ходајући (уп. изузетак, трећи пр. под *б*). Реч је, дакле, о примерима који одговарају глаголима начина кретања. У фокусу може бити и одговарајући део тела или обућа (пр. под *в* и *д*). Ређе су субјекти ових глагола животиње или возила (пр. под *г* и *ђ*).

Сви ови случајеви емитовања звука повезани су преко материје која одаје звук. Улога материје у емитовању звука посебно је истакнута у реченичним примерима под тачком *а*.

¹³⁶ Термин *зависни клаузоид* према Поповић Љ. 2019.

Ипак, таква употреба овог глагола је прилично ретка, тако да значење глагола *шљапати*, *шљапкати* и сл. које би одговарало тим примерима описни речници не региструју. Такво значење кореспондирало би, на пример, са садржајем сублексема *бљузгати (1a)* у РСАНУ: 'одавати шум при нечијем ходу (кад је реч о води, житком блату и др.)' – Улице се раскалале па бљузга лапавица као да ноге газе по пишталини (РСАНУ).

Сви примери су, дакле, повезани истом основном представом о типу (стању) материје и типу контакта. Приликом ширења на друге врсте конкретних ситуација обично се чува представа о типу контакта – некој врсти ударања, док учесници у таквим ситуацијама могу бити различити појмови; уп. нпр. сублексема *шљапкати (2)* 'учестано ударати, лупкати, стварајући шум *шљап-шљап*': ~ по образу (РСЈ), као и пример из ЕК:

- Шта је неодлучни купац видео? Како г. Хордош скида са куке парче свињетине, како затим провлачи свој кобасичасти прст кроз прорез на месу и како ставља друсли комад на длан, затим како шљапка по њему, а месо клизи низ бокове вангле, увијајући се попут јегуље (Д. Киш, ЕК).

У досад поменутих ситуацијама са глаголима типа *шљапкати* (било да су у питању праве СЕЗ или друге ситуације са елементом звука) – течна или житка материја која одаје звук представља појам обухваћен радњом, те чини пацијентивну компоненту ситуације, а чврста материја, тј. ентитет од такве материје – чини агентивну компоненту. У невеликом броју случајева јавља се обрнути поредак: радњом се обухвата одговарајући ентитет од чврсте материје, док течна материја представља једну врсту нетипичног агенса. Као резултат настаје звук који одговара типичној ситуацији; уп. пр. Мркозеленкаста вода равномерно шљапка о кљун чамца (Д. Ћосић, РМС).

У наставку ће бити анализирани СЕЗ у вези са различитим категоријама *емитера* – *људима*, *животињама*, *материјом* и *материјалним предметима*, а посебно ће бити издвојене и ситуације са *атмосферским појавама*. На тај начин издваја се пет зона/домена емитера, које су међусобно испреплетане многобројним спонама и представљају заправо континуум ситуација, тако да је, подразумева се, подела према категоријалној припадности емитера само једна од могућих класификација СЕЗ.

1.6.2.1. СЕЗ у домену човека

Као прототипични прималац аудитивног надражаја (перципијент), човек је на директан или посредан начин укључен у готово сваку СЕЗ. Ипак, само поједине ситуације из целокупног спектра СЕЗ непосредније су повезане са људском сфером. То су ситуације у којима човек има (и) неку од других релевантних улога у оквиру сложене СЕЗ (нпр. доживљавач, каузатор и др.). Такве ситуације могу се начелно поделити у две групе:

- СЕЗ у домену људског тела;
- СЕЗ које се тичу интеракције човека са спољашњом средином.

Обратићемо најпре пажњу на другу издвојену групу. У њу спада врло широк скуп СЕЗ у којима човек типично учествује у улози каузатора; уп. следеће примере:

- Снег им је шкрипао и хрскао под ногама (ЕК); Кочијаш је, пуцкетајући бичем, прешао капију (ЕК); Ната се пренеразила кад је видела Мирка, примила поклон хладно, шкљоцнула добро бравом кад је нежељеног госта испратила (И. Секулић, ЕК); Мама је трчала по кухињи са рукама пуним теста и цимета, звецкала лонцима и шерпама (ЕК); На коленима му се беле новине. Аћим дуго жмури, хартија шушка од његовог дрхтања, осећа њену тежину (Д. Ћосић, ЕК).

У таквим ситуацијама улога емитера везује се за неки други ентитет (материју, предмет, односно скуп предмета и др.), док човек својим деловањем, интенционалним или спонтаним, изазива емитовање звука. О оваквим СЕЗ биће речи у вези са предметима-емитерима, материјом-емитером итд., тако да у СЕЗ у домену човека, у ужем смислу, убрајамо првенствено ситуације из прве издвојене групе – СЕЗ из домена људског тела, које ће и бити тема овог одељка. Томе ћемо додати и поједине мање типичне ситуације у којима се не ствара телесни звук у ужем смислу, већ други типови неартикулисаног звука (типично произведени помоћу вокалног апарата) или звука који се тако перципира (нпр. СЕЗ означена реченицом са ГЗ типа *грајати*).

У оквиру ситуација које се односе на људско тело издвајају се четири значајнија подтипа:

- СЕЗ у којима се звук јавља као пратећи ефекат неких физиолошких процеса у људском организму; емитовање звука типично се у таквим ситуацијама везује за одређени део човечјег тела; нпр. *Крчи му стомак*.
- СЕЗ у којима звук настаје као последица (обично видљивог) покретања људских органа, а такво покретање изазвано је различитим телесним процесима, стањима итд., нпр. *Цвокоћу му зуби (од хладноће / од грознице)*.
- СЕЗ у којима звук, као у претходном случају, настаје покретањем одређених делова људског тела, с тим што је овде такав покрет, у типичном случају, везан за одређену свесну људску активност, нпр. *Крцају ми колена (кад устанем); Шкрипе ми зглобови (кад ходам)*.
- СЕЗ у којима се неартикулисани звук/глас (спонтано) емитује из људског вокалног тракта, типично као реакција на интензивну емоцију или физички осећај; нпр. *Вриснуо је од страха; Вриснуо је од бола* итд.

Звук који се односи на прва два типа могао би се назвати „физиолошким”, будући да настаје као пропратни елемент спонтаних процеса или стања везаних за човеково тело. У ширем смислу, то би одређење важило и за звук који се тиче четвртог типа СЕЗ, али се по начину настанка и унутрашњем подстицају он ипак битно разликује од звукова везаних за поменута два типа, тако да ће бити назван *звук-реакцијом*. Ако трећи тип, с обзиром на начин настанка звука, супротставимо првим двама, звук који се емитује у ситуацијама типа *Крцају ми колена* могао би се одредити као *нефизиолошки телесни звук*. Међутим, нешто јаснију дистинкцију између прве три издвојене СЕЗ могуће је успоставити само на нивоу прототипичних примера, док се многи мање типични или нетипични примери опирају постављању прецизнијих граница. Из тог разлога, ситуације ће на већем степену општости бити подељене на оне које се везују за емитовање звука из човековог вокалног тракта (четврта СЕЗ) и оне које подразумевају неки други телесни звук (прве три СЕЗ).

1.6.2.1.1. Ситуације са невокалним телесним звуком

1.6.2.1.1.1. Ситуације са физиолошким звуком

СЕЗ у којој је звук производ одређеног физиолошког процеса/стања везује се у првом реду за две „зоне” у људском телу: стомак и дисајне путеве. Прва варијанта СЕЗ, тј. ситуација везана за физиолошки звук у стомаку, може се представити реченичним примером *Крче му црева* одн. *Крчи му у стомаку*, а друга варијанта – ситуација везана за физиолошки звук у дисајним путевима – реченицом *Кркља му у грудима*. У питању су поприлично сродне варијанте, те се могу сматрати истим типом СЕЗ. Међу њима ипак постоје, у неким аспектима, битне разлике, о чему ће бити речи у наставку.

Овај тип ситуације по неким је својствима специфичан у поређењу са осталим СЕЗ у ужем смислу везаним за човека. Прво, у питању је СЕЗ која је, на формално-семантичком плану, блиска појединим медијалним ситуацијама у сфери човека, какве су ситуације

представљене реченицама типа *Врти ми се у глави, Жига ме у колону, Пробада ме у грудима* и сл. Дакле, глаголи *крчати* или *кркљати* поред тога што су део ЛСГ ГЗ, сврставају се, заједно са глаголским лексемама од којих су формиране наведене реченице, у глаголе физиолошких стања, одн. процеса. Има, поред тога, аутора који овакве лексеме убрајају у глаголе збивања, и то у засебан тип, који се, за разлику од прототипичних глагола збивања, какви су „метеоролошки” глаголи (нпр. *грмети*) – односи на људе, означавајући појаве „које нису под контролом онога на кога се односе” (Прањковић 2020: 11). У овом случају реч је о „физиолошким збивањима” (Ibid.).

На синтаксичком плану блискост ових глаголских лексема огледа се у томе што се често или прототипично реализују у безличним конструкцијама са логичким субјектом (акузативним, одн. дативним), у којима се одговарајући соматизам јавља у функцији допуне, у форми локатива с предлогом у.

За глаголе типа *крчати* и *кркљати* типичан је модел са логичким субјектом у дативу. Формом семантичког субјекта означава се *носилац физиолошког процеса*, који је један тип доживљавача (експеријента), а допуном – именицом са значењем дела људског тела у предлошко-падежној конструкцији у + локатив – исказује се место испољавања, односно *локализатор физиолошког процеса* (в. Антонић 2005: 177–178; Пипер и др. 2022: 428; уп. Алановић 2007: 94).

Алтернативни образац је лична, субјекатско-предикатска реченица, такође са дативним субјектом, у којој се иста врста соматизма појављује на позицији граматичког субјекта (нпр. *Крче ми црева*). Једна од поменутих разлика међу ситуативним варијантама јесте у томе што се глаголи типа *крчати* ретко јављају у оваквој конструкцији.

Из перспективе СЕЗ, део тела за који се везује звук има улогу емитера. Међутим, у поређењу са типичном СЕЗ, овде се појављује још један учесник у ситуацији – *доживљавач*. Од конкретне предметне ситуације зависи да ли ће један исти учесник бити истовремено доживљавач и перципијент (*Крчало ми је у стомаку*), или ће се те улоге везивати за различите особе-учеснике (*Крчи ти у стомаку, Крчи му у стомаку* итд.). У складу с реченим, овакве СЕЗ, заједно са другим медијалним ситуацијама које укључују емитовање звука и овакав тип носиоца ситуације, могу се одредити као *СЕЗ са доживљавачем*.

ГЗ типа *крчати*. У дескриптивним реченицама српског језика регистровано је више глагола са звуковно-медијалним значењем које репрезентује лексема *крчати*. Многе од тих речничких потврда ареално су обележене¹³⁷ (а будући да се по формално-семантичким својствима углавном поклапају са лексиком стандардног језика, неће надаље бити разматране).

Поменуто је да се ови глаголи типично јављају у два типа конструкција: безличним или личним конструкцијама са логичким субјектом у дативу. У оба случаја један од реченичних конституената (допуна, одн. граматички субјекат) исказује се именичком јединицом која означава део тела за који се везује физиолошки звук (одн. процес).¹³⁸ Број тих соматизама је ограничен и своди се, са ретким изузецима, на четири лексеме: *црева, желудац* и синониме *стомак* и *трбух*.

Поред глагола *крчати*, чију прототипичност у овој скупу јасно показују речнички подаци и корпус, нема још много немаркираних глаголских лексема које се везују за овај тип СЕЗ; Речник САНУ, на пример, бележи следеће такве лексеме: *бурлати* (у вези са соматизмима *стомак, трбух, црева*), затим *бурљати (црева), забурлати (утроба), јаукати (црева), кукљати (црева), кукурекати (црева)*. Слаба потврђеност чини маркиранима у савременом стандардном језику и ове семантичке реализације, пре свега по учесталости, а за

¹³⁷ Нпр. у Речнику САНУ: *бобучати, брчати, букљати, буричкати, бурлијати, бурлињати, буцати, бучати, зрөготати, корболикати, кркорити, кркољити, крулити, мршитати*.

¹³⁸ Јављају се и неке мање типичне или нетипичне конструкције, на пример – У утроби јој нешто забурла (РСАНУ); Код мене, верујте ... све бурла у трбуху, гледам смрти у очи – па то ти је! (РСАНУ); Онако уморан заспа, ама када по њему почеше цријева крчати и гудјети, пробуди се (РСАНУ) итд.

поједине се може претпоставити да су и просторно обележене. Тако је углавном и са додатним лексичким потврдама из ЕК, нпр. *грмети* (у вези са соматизмом *стомак*), *запиштати* (*стомак*), *звиздати* (*црева*), *урлати* (*црева*). Једина нешто фреквентнија лексема – незабележена у дескриптивним речницима у разматраном значењу – јесте глагол *завијати*:¹³⁹

- Ја је чекам крај реке, док ми црева завијају као у гладног курјака (Д. Киш, ЕК). Тек увече, кад му стомак безнадежно крчи а црева завијају, дају му тањир безукусне, прекуване риже (ЕК). Превртао се и дрхтао, покушавајући да се удобније смести, стомак му је завијао од глади (ЕК). Боли глава од високе политике, а стомак завија од скромне трпезе (Политика 2001, ЕК).

Представљени примери упућују на два закључка. Прво да је за глагол *завијати* карактеристична првенствено лична конструкција, а друго да се у ситуацији коју означава реченица формирана са овим глаголом обично јавља, различито исказан (а типично у форми генитива са предлогом *од*) – унутрашњи директни узрок (појам *глади*). Готово исто важи и за глагол *крчати*:

- Крче му цријева од глади (Српски рјечник). Тако мисле војници, док им црева крче од глади (С. Јаковљевић, РСАНУ). Празна цријева безнадно [су] крчала (РСАНУ); Овако треба одговорити, мислио је у себи младић, коме су црева крчала од глади (И. Андрић, РСАНУ). Он је био гладан и размишљао је, док му је крчао стомак, о свим оним јелима која је некад, у време изобиља, јео (ЕК). Стомак му је упозоравајуће крчао (ЕК). Ципеле су ме жуљале, желудац је крчао од глади (РСАНУ). Њему се јело, непријатно и потмуло крчало му је у трбуху (РСАНУ).

На основу метонимијске везе између каузатора и емитера, поменути појам *глади* може се појавити у улози апстрактног емитера звука: Осећај глади запишти му у стомаку (ЕК); Нешто је друго човек с добрим апетитом, а нешто друго онај којему глад завија у стомаку (ЕК).

ГЗ типа *кркљати*. Као код претходне скупине ГЗ, у реченицама формираним од глагола типа *кркљати* један од конституената исказан је, у типичном случају, именицом која означава одговарајући део тела. И овде је број соматизама прилично ограничен, углавном су то именичке лексеме *плућа*, *грло*, као и синоними *груди* и *прса*.

Битна разлика у односу на глаголе типа *крчати* огледа се у томе што се појам означен соматизмом схвата првенствено као садржатељ,¹⁴⁰ тако да су у овом случају доминантне конструкције са допуном у предлошко-падежној конструкцији у + локатив. У складу с тим, реченице са соматизмом на субјектској позицији, односно СЕЗ у којима се део тела схвата као емитер звука – нису типичне, али у корпусу има и таквих потврда:

- Дисао је лагано и дуго; груди су му звиздале (Р. Петровић, ЕК). И у тишини би се чуло како му шиште плућа, као мех (Д. Киш, ЕК). Груди му, чујем, помало шиште (Д. Михаиловић, ЕК); Пажљиво сам слушао како му плућа кркљају (Инт.).

¹³⁹ Иако овај ГЗ није потврђен у одговарајућем значењу у најважнијим описним речницима, он се користи као синоним приликом дефинисања појединих наведених (суб)лексема, нпр. сублексема *кукурекати* (3) у РСАНУ, потврђена у примеру Цријева су ми кукуријекала и јагмила се ... што ће које ујагмити (Босанска вила, 1887 год.), дефинисана је синонимски преко глагола *завијати* и *крчати*. Друга ствар коју треба напоменути у вези са овим ГЗ јесте постојање хомонимног глагола *завијати*, у примарном значењу 'умотавати у нешто, заштићивати омотом' итд. Управо у оквиру полисемичке структуре тог хомонима смештено је у РСАНУ значење *завијати* (7) 'осећати болове у виду грчева, чупати, јако болети', између осталог и са потврдом из *Српског рјечника* – Завија ме у трбуху и на срцу. Видимо да је овде логички субјекат у акузативу, са чиме су усклађени и други примери, те да је ова реализација заиста ближа глаголима који означавају физички осећај (нпр. бол), као код глагола *пробадати*, *жигати* итд.

¹⁴⁰ Човеково тело и његови делови тела сврставају се у непрототипичне садржатеље (в. нпр. Кликовац 2006: 55).

Поред тога, када се ситуација не приписује конкретном емитеру, то се не постиже, у типичном случају, безличном конструкцијом (како је код глагола типа *крчати*), већ врло често и личном конструкцијом у којој се носилац ситуације исказује неодређеном именичком заменицом *нешто* (што је код претходне групе ГЗ нешто ређи случај):

- Могло [се] ... чути да му нешто кркља у грудима (Ј. Лазаревић, РСАНУ). У грудима му нешто закркља (С. Јаковљевић, РСАНУ); Нешто му заклокота у грудима (РСАНУ). Био је сав у ватри, а у грлу му је нешто крокорило (РСАНУ). Кр ... кр ... кр у грлу му је нешто крчало и гушило се (РСАНУ). Црвеноармејац поћута и с тешком муком отвори уста. У грлу му нешто заклокота (ЕК).

Ипак, ни безличне конструкције нису тако ретке у грађи из речника:

- Обоје ућуташе. Само се чује како Ивану крчи у грудима (Р. Домановић, РСАНУ). Милош опрезно приђе болеснику и стресе се ... У грлу и у плућима му је кркљало и пиштало (В. Петровић, РСАНУ). Почело му је у прсима кукљати, неће дуго (РЈА, РСАНУ). Због сипње ... на махове му свирало у грудима (РМС). Беоњаче јој блеснуше међу капцима, у грлу јој закркља и цело тело поче да се грчи (ЕК). Аустријанац је полако савијао колена, у грлу му је шкрипало и кркљало (ЕК). Загуши га одједном тежак кашаљ, набрекну му вратне жиле, поцрвени лице и очи се залију сузама, а у грудима шкрипи, шишти и одјекује, као олуја у брдима (И. Андрић, ЕК).

Поред конструкција са неодређеном заменицом *нешто*, помоћу ГЗ овог типа образују се и друге личне конструкције, у којима, како је већ речено, субјекатски појам типично није изражен соматизмом. У функцији граматичког субјекта јављају се именичке јединице са различитим значењем, а једна значајна група су апстрактне именице обједињене тиме што означавају различите „звучне” ентитете, нпр.:

- Илији су у грлу заклокотале последње речи (РСАНУ). Плач ми је заклокотао у грлу (РСАНУ). Грло га издало, и само што му неки слабачак и полумукао храпат, баш као кад бућне сачма у пачји вир, зашкргута у грудима и зачегрља по зубима (РСАНУ). Скоро изгубљен уздах захрипа му из груди и он се очајно пови (РСАНУ).

У ситуацијама које су исказане овим реченицама апстрактни емитер је звучни ентитет, као што је то случај у ситуацијама простирања звука. Просторни односи у ситуацији подразумевају одговарајући део тела као садржавач и звучни ентитет као садржани објекат, за који се везује или интралокализованост (нпр. у *грудима*) или аблативно кретање (нпр. *из груди*).

На позицији субјекта може се наћи и именичка јединица која означава неки материјални ентитет.

- А храна, претежно слитна, неугодно му је гугутала у грлу (В. Десница, РСАНУ). Желео сам да их сретнем [...] да ослушнем како им ваздух шишти у плућима, како им удара срце и крче црева (Политика 2008, ЕК).

И у овој ситуацији, слично као код претходне групе примера, материја се разумева као емитер звука, а такође постоји и аналоган однос садржавања.

Напослетку, неки ГЗ из ове скупине потенцијално образују и реченице у којима је субјекатски појам (особа) – истовремено носилац медијалне ситуације и СЕЗ, нпр. Носите га – рече доктор, одлазећи од војника, који, преврнувши очи, већ закркља (С. Ранковић, РСАНУ); Сваки час назебе и закркља (Д. Радић, РСАНУ). Таква синтаксичка реализација није могућа код ГЗ типа *крчати*, уп. **Он крчи* у односу на *Црева му крче*.

ГЗ типа цвокотати. Ситуација означена глаголом типа *цвокотати* по неким је значајним карактеристикама дистинктивна у односу на представљене СЕЗ. Прво, ова ситуација везује се за један орган-емитер (зубе),¹⁴¹ који се, сходно анатомским својствима, типично не разумева као садржавач¹⁴² (што је својствено разматраним СЕЗ), а такође, доступан је визуелном опажању. Поред тога, човек уобичајено има вољну контролу над функционисањем овог комплекса органа (зуба, односно вилица). Ипак, у овој ситуацији покретање органа које доводи до емитовања звука првенствено је рефлексно: јавља се као спонтана реакција на нека психо-физичка стања у којима се особа-дживљавач налази (нпр. изложеност хладноћи, грозница, уплашеност). Још треба приметити да у овом случају емитовани звук поседује својства контактеног звука, будући да настаје сударањем горњег и доњег дела органа (нпр. *цвокотати*)¹⁴³ или њиховим узајамним трењем (нпр. *шкрипати*).

Такве карактеристике ситуације одражавају се на синтаксичку форму реченица које означавају овакву СЕЗ, односно које се формирају од овог типа ГЗ. С једне стране, и овде се уобичајено употребљава конструкција са логичким субјектом у дативу: *Зуби му цвокоћу*, када се особа разумева као доживљавач. Овом типу СЕЗ, с друге стране, одговара конструкција са соматизмом у беспредлошком инструменталу:¹⁴⁴ *Он цвокоће зубима*.¹⁴⁵ Оваква форма одраз је свести о контроли коју човек уобичајено има над ограном-емитером, мада се ова СЕЗ, како је поменуто, управо тиче случаја када се покрет органа одвија без учешћа воље.¹⁴⁶ Унутрашњи директни узрок исказује се уобичајено формом генитива са предлогом *од*, нпр. На другој обали журно су се облачили, цвокоћући зубима од зиме (С. Јаковљевић, СТ 2, АСК); Војници су цвокотали од неспавања и страха, трзали се, шапутали и дремали (С. Краков, АСК); Сад лежи на постељи беспомоћан као одојче, цвокоће од грознице, бунца у бунилу и трза ногама (Д. Ненадић, Д, АСК).

Поменућемо још једну важну дистинкцију у односу на претходне СЕЗ: у овом случају не употребљава се безлична нити лична конструкција са допуном у ППК у + лок., која би, на семантичком плану, одговарала органу-садржавачу.

Даље треба истаћи да једнозначна веза између именице која означава орган-емитер и глагола који означава емитовање звука омогућава изостављање јединице која означава огран-емитер (подразумева се у конструкцији где та јединица нема функцију граматичког субјекта), уп. Он се примаче огњишту и стаде цвокотати (Ј. Веселиновић, АСК).¹⁴⁷ Дакле, значење органа-емитера инкапсулирано је у семантику овог ГЗ. Сходно томе, реченица *Он цвокоће зубима* сматра се примером плеоназма (в. Ковачевић 2010: 99).

¹⁴¹ У питању је двоструки низ сличних органа који се може разумети и као један орган.

¹⁴² Зуби се могу схватити као садржавач у појединим ситуацијама, на пример, *држати нешто у зубима* и сл.

¹⁴³ С обзиром на тип звука који означава, глаголу *цвокотати* одговара посебна ономатопејска реч – *цвок* (в. нпр. РСЈ).

¹⁴⁴ У синтакси Пипер и др. 2005 (244) функција овог инструментала, који се употребљава уз низ глагола, одређује се као функција „нетипичног” објекта, који, за разлику од типичног објекта, подразумева „одсуство тзв. момента циљности – намере да се обухвати појам–објекат”.

¹⁴⁵ Сличан алтернативни пар конструкција јавља се и у руском језику. Е. В. Падучева наводи реченичне примере којима би у српском биле аналогне следеће реченице: *Болесник је шкргутао зубима* и *Болеснику су шкргутали зуби*. Према овој ауторки, особа се у првој ситуацији интерпретира као *каузатор* а део тела као *емитер*. У другом примеру могућа је двострука интерпретација: особа је или *каузатор* (у том случају је део тела – *емитер*) или „проширени” *емитер* (в. Падучева 2004: 419).

¹⁴⁶ Особа-дживљавач ипак може имати какву-такву контролу над овим органом и када је кретање органа последица неког физиолошког стања, уп. пр. Да сам олабавио виличне мишиће, цвокотао бих зубима (Инт.) или – Нека лака дрхтавица обузимаше снагу његову. Да је био насамо, пустио би зубе да цвокоћу до миле воље, али овако... стегао вилице и натурао осмејак на лице (Ј. Веселиновић, АСК).

¹⁴⁷ Глагол *цвокотати* спада у скупину оних глагола везаних за људске телесне покрете (и изван ЛСГ ГЗ) код којих је *део тела* „ограничен на један једини појам” (в. Стипчевић 2010: 201). Тај појам у случају глагола *цвокотати* ретко је метонимијски исказан преко соматизма *вилица/вилице*, уп. пр. Цвокоћући вилицама и обаирући од страха, отвори своје замућене и мокре очи (Д. Васић, СП, АСК); Вилице му јаче зацвокоташе од жалости (Д. Посић, АСК).

Реченицом са овим типом ГЗ може се исказати, мада је то прилично ретко, и контактни карактер емисије звука. Реч је о конструкцији где се у функцији допуне јављају две јединице са значењем парних делова тела (тј. зуба, горњих и доњих) који се сударају, прва у беспредлошком инструменталу, а друга у ППК *о* + акузатив, уп. пр. Вјетар, киша и студ их шибају, да сви дрхћу као шибуће и цокоћу зубом о зуб као у грозници (Инт.).¹⁴⁸

Као синоним глагола *цвокотати* у овом значењу употребљава се глагол *шкљоцати*, који, поред тога, означава емитовање звука везаног за шири скуп емитера (понајпре из групе артефаката, нпр. *брава, пушка, маказе, фото-апарат* и др.). За разлику од *цвокотати*, употреба глагола *шкљоцати* у конструкцијама са соматизмом, према подацима из ЕК, сразмерно је нефреквентна. Овде, дакле, нема чврсте асоцијативне или синтагматске везе између глагола и именице која означава орган-емитер, па је у реченицама где је на позицији субјекта јединица са значењем особе – потребно појмом у допуни указати на подтип ситуације: *Он шкљоца зубима*¹⁴⁹ (дакле, за разлику од *Он цвокоће*, реченица *Он шкљоца* може обухватити већи број различитих ситуација).

Звук као реакција на психо-физиолошка стања (процесе) подразумева трајност ситуације, па се емитовање таквог звука обично денотира несвршеним ГЗ. Појављују се, ипак, у оваквим СЕЗ и корелативи разматраних ГЗ – *цвокнути*¹⁵⁰ одн. *шкљоцнути*, који је и знатно фреквентнији глагол у овој употреби, нпр. Наједанпут сасвим курјачки шкљоцну зубима, ситно се затресе, обузет јаким нападом грознице (ЕК).

Осим два досад поменута глагола у истој семантичкој реализацији појављују се и други ГЗ из речничке грађе, нпр. Драже је свакому уз огањ гријати се, него на двору боботати од зиме (РСАНУ); Дрхти [Маша] и клоца зубима (И. Ћипико, РСАНУ).

ГЗ типа шкргутати. Глагол *шкргутати* означава емитовање друкчијег типа контактнoг звука – оног чије је стварање изазвано трењем. И овај ГЗ, као *цвокотати*, везује се најпре за звук који настаје у контакту горњих и доњих зуба, али може означити и различите нетелесне звукове изазване трењем, обично оне у домену материјалних предмета (на пример, у речничкој дефиницији датој у РСЈ као репрезентативни предмети за овај тип звука наводе се *неподмазани и расушени механизми*). Иако се односи првенствено на звук зуба, глагол *шкргутати*, према корпусу, врло се ретко употребљава, знатно ређе него *цвокотати*, у реченицама типа *Он шкргуће*, тј. обично се у конструкцијама са овим глаголом јавља и допуна у беспредлошком инструменталу.

Важна разлику у односу на *цвокотати*, *шкљоцати* и сл. тиче се врсте каузатора у овој ситуацији. Спонтани телесни процеси (одн. стања) који изазивају *цвокотање* или *шкргутање*, тј. *цвокот* или *шкргут*, донекле су сродни, али ређе се везују за *шкргутање*, као у примеру – У сну пишти и шкргуће зубима (ЕК); или – Чинило му се да га хиљаду игала боде у око. А да му у темену громови пуцају. Госпожа Кумрија слушала га је, у ноћи, како шкргуће зубима (М. Црњански, ЕК); Будећи се сваки час, застење и одмах затим опет заспи, шкргућући зубима (М. Црњански, ЕК) итд. С друге стране, по питању емоционалних побуда, дате ситуације се прилично разликују: *цвокотање* се везује за страх, а *шкргутање* за бес, нетрпељивост, љутњу и сл. (што одговара уобичајеном телесном манифестовању ових емоција: страх је повезан са подрхтавањем, трешењем тела, а бес са физичком напетостићу, тј. са стезањем, грчењем различитих мишића, па тако и фацијалних). Уп. следеће примере са глаголима *шкргутати* и *шкргутнути*:

- Посматраше околу шкргућући бесно зубима (ЕК). Кад би побеснео на неку неправду, почео би само да одмахује руком, затим да мрмља, да шкргуће зубима, да рокће (М. Црњански, ЕК).¹⁵¹

¹⁴⁸ Радован Тунгуз-Перовић Невесињски, *Звезда*, 1912 год., св. 5, стр. 276.

¹⁴⁹ Пр. из ЕК: Поче да шкљоца зубима, неки грч га је хватао у горњем делу стомака.

¹⁵⁰ У РСЈ није забележен глагол *цвокотнути*.

¹⁵¹ Уп. и пр. са глаголом *шкрипати*: Само се Душко љутио, шкрипао зубима, но није говорио ништа (ЕК).

- Испружи, у једном до бола снажном грчу освете, црну своју кошчату и жуљевиту песницу тамо према њој и (...) грозно претећи, шкргутну зубима (ЕК).

За разлику од страха, бес је „активна” емоција, која се усмерава на некога. Стога се глагол *шкргутати* може употребити у конструкцији са обележјем директивности, уп. Кад ово чуше, расрдише се врло у срцима својима, и шкргутаху зубима на њ (Нови завјет, превод В. Караџића, Инт.), док је глаголу *цвокотати* таква форма недоступна: *Он *цвокоће* (зубима) на мене.

Такође, с тим у складу, глаголи *шкргутати* и *шкргутнути* могу се реализовати у комуникативном значењу, када је комуникација праћена одговарајућом емоцијом, нпр.

- Обоје су шкргутали: „Нећу.” „Мораш.” „Нећу.” „Мораш.” „Истераћу те из куће!” „Истерај.” (Д. Ћосић, ЕК).
- – Ти лажеш! – шкргутну Тола и искоси се на Николу (Д. Ћосић, ЕК).

С обзиром на егзистенцијалну везу између испољавања беса, љутње, нетрпељивости и сл. и шкргутања, глаголом *шкргутати* може се, метонимијски, изразити испољавање тих емоција, нпр.:

- Примео [ју] је Колин Пауел и исказао јој јавну подршку али је, кажу људи из Стејт департамента, приватно шкргутао зубима због њеног арогантног наступа (НИН 2002, ЕК). Дешава се да људско биће, грубо отргнуто из своје средине, да би преживело, покушава да окрене онима под чијом се влашћу налази и да прихвати његове назоре. Али то је била мањина. Већина је шкргутала зубима и вребала тренутак за освету (ЕК).

У овом значењу реализује се и глагол *шкрипати* (одн. *шкрипити*). Разлика између глагола *шкргутати* и *шкрипати* наликује разлици између *цвокотати* и *шкљоцати*. Глагол *шкрипати*, налик на *шкљоцати*, такође обухвата велики скуп (потенцијалних) емитера звука. У питању је, заправо, прототипични глагол којим се означава емитовање контактнoг звука насталог трењем. Особа-агенс може шкрипати (шкрипити) различитим материјалним предметима одговарајуће структуре која омогућава трење, нпр. Док сам још била у основној школи, тренутак када неко шкрипи столицом или се љуља је изазивао код мене осећај као да избацујем лаву (Инт.). Стога, као и код глагола *шкљоцати*, соматизмом у допуни указује се на подтип ситуације. Такође, овде емитовање звука, одн. телесни покрети који до њега доводе, могу бити везани или за неко стање особе-емитера (најчешће сан) или за испољавање негативне емоције (бес, љутња и сл.); уп.

- Неки шкрипе зубима у сну и уздишу (И. Андрић, ЕК). Стручњаци препоручују да уколико особа посумња да шкрипи зубима, обавезно треба да се јави свом стоматологу да би санирала постојећа и спречила даља оштећења (РТС 2009, ЕК).
- Полумртав, полулуд, Павле је, стигавши у Будим, викао и псовао и шкрипао зубима, као његов Трифун, кад се напије (М. Црњански, ЕК). Абидагин бес порасте до врхунца (...) не може да спава од помисли на толике послове који мирују и толики народ који дрежди и дангуби. Шкрипи зубима (И. Андрић, ЕК).

Прилично је редак случај када се соматизам налази у функцији граматичког субјекта: Очи су им сијале, а зуби шкрипали (ЕК).

1.6.2.1.1.2. Ситуације са нефизиолошким телесним звуком

ГЗ типа пуцкетати. У неким СЕЗ телесни звук се везује за поједине делове тела који се активирају приликом (по)кретања. У типичном случају то су зглобови, односно они делови тела који укључују зглоб(ове) као интегрални део. Овакав телесни звук јавља се у две варијације, које се могу представити глаголским именицама *пуцкетање/крцкање* односно *шкрипање*. Поред соматизма *зглоб(ови)* у реченицама са ГЗ типа *пуцкати* или *шкрипати* јављају се и хипоними те лексеме – *колена, лакат* и др., затим холоними *рука/руке, нога/ноге, прст(и), врат* и др. или комероним *кости*:

- Био је већ протегао своје удове (...) чуо је како му пуцкетају сопствене кости, како му се са шкрипом покрећу зглобови, како му крцкају кости прстију (Д. Киш, ЕК). Исправи [се] с муком, подиже своје успаване и изможене кости (чуо је како му пуцкетају пршљенови кичме и зглобови у коленима) (Д. Киш, ЕК). Не може напред, стоји. Меко крцкају колена (Д. Ћосић, ЕК). Комбинезон му је повређивао рамена, тротоар га голицао по табанима; чај је и отварање и затварање шаке било напор од кога су му шкрипали зглобови (ЕК). Кад су Артемове руке дохватале Павла у наручје, њему крцнуше кости (ЕК). Осетио је како му се груди надимају. Вилица му крцну (ЕК). Укрсти шаке и забаци их за врат, као да се спрема за некакву вежбу у фитнес центру. Прсти на његовим рукама почеше да пуцкетају (Политика 2006, ЕК). Ово је честа појава: окренете или нагнете главу, а врат почне да вам крцка или пуцкета (Инт.).

У овом случају, дакле, уобичајена је конструкција са соматизмом на позицији граматичког субјекта и јединицом која означава носиоца ситуације у функцији семантичког субјекта. У ређим ситуацијама када се звук производи интенционално реченица има друкчију форму: именичка јединица са значењем дела тела, а то су најчешће *прсти*, реализује се на позицији допуне, у беспредлошком инструменталу:

- Мајка и тетке, док је био дете, често [су га] упозоравале да не би требао да пуцкета зглобовима прстију јер ће добити артритис (Инт.). Звук који се чује када неко пуцкета прстима настаје услед деловања мехурића азота у синовијалној течности унутар зглобова (Инт.).

Део тела који емитује звук у тој ситуацији, будући да је обухваћен радњом која се уобичајено врши помоћу другог дела тела (прсти једне руке се „ломе” другом руком), може бити схваћен и као пацијенс, за разлику од свих осталих досад помињаних ситуација у сфери људској тела, па је могућа и транзитивна конструкција, нпр.

- Мрзим кад неко пуцкета прсте, штавише буквално ми буде мука (Инт.). Он седи на клупи са торбом крај ногу, нервозно намешта косу и пуцкета прсте (Инт.).¹⁵²

Врло ретко се у поменутој нетранзитивној конструкцији (са допуном у беспредлошком инструменталу) осим *прстију* јавља и неки други соматизам, као у пр. Гласно [је] пуцкетао вратом, померајући га лево-десно (Инт.).

¹⁵² Конструкција *пуцкетати прстима* има у српском језику и друго значење. Она може означити и ситуацију када се нарочит звук интенционално производи тако што се један прст (домали или средњи прст) одапне од палца да би ударио у длан. Такав звук, за разлику од оног који односи на зглобове и др., потенцијално се користи у сфери невербалне комуникације, уп. пр. У једном тренутку тражи праву реч које се никако не може сетити, па пуцкета прстима у смеру преводиоца (Инт.). Једна од разлика између две ситуације, које се типично исказују истом формом, управо је у могућности употребе транзитивне конструкције. У другој ситуацији, тј. оној где звук може бити искоришћен у комуникативне сврхе, део тела који емитује звук није обухваћен неком другом радњом („ломљењем”), па се не разумева као пацијенс и не кодира се као прави објекат. Још једна разлика која се исказује и на граматичком плану јесте то што се прва ситуација готово никад не разумева као тренутна, док је у случају друге то често (тад је ситуацијом обухваћен један чин произвођења звука, који се у трајној радњи понавља). Зато се употребом свршеног глагола у одговарајућој реченици укида амбивалентност, тј. таква реченица означава безмало увек другу ситуацију: Само би пуцнуо прстима и слуге би му донеле све што му треба (Инт.).

Следећи подтип ситуације подразумева да се звук покретних делова тела јавља, обично у више телесних тачака, као симптом недовољне физичке разгибаности и сл. У том случају, ситуација може бити конструкционо тако изражена да одговарајући соматизми остану неисказани, а да се у функцији грам. субјекта нађе јединица која означава особу – носиоца ситуације. Притом се често као члан такве реченице јавља и актуелни квалификатив исказан заменичким придевом *сав*:

- Сва крцкам, од прстију, лактова, врата и наравно колена (Инт.). Колена ме издају, сва крцкам (Инт.). Сав пуцкета! Нема кошчице на мом телу која не пуцкета (Инт.). Сав шкрипим и шкгрућем, не могу да мрднем колико сам се уочио (Инт.). Ноге су ми поприлично отекле и све се теже крећем, сва шкрипим (Инт.).

ГЗ типа мљацкати. Међу СЕЗ везаним за нефизиолошке звукове издваја се и ситуација у којој се нарочит звук производи покретима уста и/или језика (тј. одвајањем језика од непца или усне од усне, при жвакању или говору; уп. *мљацкати* (1a) – (обично с допуном: устима, уснама, језиком или без допуне) 'производити (при жвакању или говору) гласан, чујан, непријатан звук одвајајући језик од непца или усну од усне' (РСАНУ). У семантици глагола *мљацкати* садржана је информација о прототипичном органу-емитеру, тако да одговарајући соматизам није неопходно укључити у реченичну структуру којом се означава оваква СЕЗ. Примери из корпуса показују да је честа и једна и друга реченична форма: *Он мљацка* и *Он мљацка устима/језиком*.¹⁵³ За разлику од ситуације са гл. типа *цвокотати*, овде се орган-емитер готово никад спонтано не покреће, тј. носилац ситуације по правилу има контролу над њим. Ретко се покрет органа одвија несвесно, нпр. *Лола дрема, мљацка у сну, само што не захрче* (ЕК). Нетипичност „самосталног” покретања органа-емитера одражава се на синтаксичко уобличавање ове ситуације тако што именичка јединица са значењем тог органа не долази на позицију граматичког субјекта, уп. *Зуби му цвокоћу* и **Уста му мљацкају*.

Транзитивном конструкцијом означава се ситуација жвакања/једења (нечега) уз одавање звука, нпр. *Млади физички радници (...) мљацкају црни лук и саламу* (Политика 2006, ЕК).

1.6.2.1.2. Ситуација са неартикулисаним вокалним звуком (звуком-реакцијом)

У ову групу убрајамо СЕЗ у којој је, прототипично, емитовани (несемиотички) звук последица моменталне, рефлексне реакције човека на одређени подстицај у виду интензивног физичког осећаја (нпр. бола) или јаке емоције (нпр. страха). И овде, дакле, носилац ситуације (човек) има улогу емитера-доживљавача.

У савременом српском језику има неколико фреквентнијих ГЗ који означавају овај тип ситуације. Прототипичан представник ове групе ГЗ је глагол *вриштати*, односно његов свршени корелатив *вриснути*. Остали ГЗ у одговарајућим контекстима функционишу као синоними или блискозначнице ових глаголских лексема. У основном лексичком значењу, према РСАНУ/РМС, овој групи припадају лексеме *јаукати*, *јаукнути*, *јечати*, *крикнути*, *кричати*, *цикнути* и *цичати*. Лексема *јекнути* сврстава се међу ове ГЗ једном од својих секундарних реализација (в. РСАНУ). Подразумева се да у ову групу иду и инг्रेसиви типа *завриштати*, *зајаукати*, као и други формално-семантички блиски глаголи, нпр. *врискати*, *циктати* и др.

Побројани глаголи дистинктивни су по неколико битних особина. Прво ћемо узгредно поменути да међу овим глаголима очекивано постоје разлике у фреквенцији,

¹⁵³ У ЕК се може наћи и пример, из преводног дела, са соматизмом *вилаце*: *Писари продужише да једу, мљацкајући вилицама да се чуло као кад коњи једу за јаслама* (ЕК).

функционалностилској употреби и др.¹⁵⁴ За нашу тему су важније разлике које се тичу карактеристика неартикулисаног звука и, с друге стране, типа каузатора, односно емоције/осећаја који изазива спонтану реакцију у виду неартикулисаног звука.

Разлика у карактеристикама звука прилично је „иконична”: већ на спољашњем, фонолошко-прозодијском нивоу уочава се поклапање између глагола *вриштати*, *вриснути*, *кричати*, *крикнути*, *цичати* и *цикнути*. Свуда је носилац иницијалног слога високи вокал предњег реда (тј. *и*), који је такође и носилац лексичког акцента – дугоузлазног, што све кореспондира са својствима звука чије емитовање ови глаголи означавају. Означени звук се може описати акустичким параметрима типа *висок*, *продоран*, *снажан*, *непрекинут* и сл., што се углавном потврђује у дефиницијама датих лексема, нпр. *вриштати* 'испуштати оштре, продорне крикове (...)' (в. *вриштати 1а*, РСАНУ), *крикнути* 'испустити снажан, продоран глас (...)' (в. *крикнути 1а*, РСАНУ).

С друге стране, глаголи *јечати* и *јекнути* означавају емитовање (из вокалног тракта) звука другачијих акустичких својстава, уп. *јечати (1а)* 'испуштати дубоке и болне гласове, стењати (од бола, невоље, туге и сл.)' (РСАНУ). Таква разлика има своје семантичке импликације. Наиме, овим глаголима, за разлику од чланова претходне скупине, не исказује се звук као реакција на позитивно, пожељно осећање (испољавањ у таквих осећања својствен је управо *оштар*, *продоран* а не *дубок* звук). Поред тога, својства звука утичу на семантичко ширење ГЗ. Тако ће се у значењу простирања звука или испуњености неког простора звуком јавити прототипично они ГЗ који означавају емитовање ниског, дубоког звука, уп. *јечати (2б)* 'одјекивати разлегати се, орити се; звечати, одзвањати' – Од које се горе тресу | и дубраве *јече* мрачне (Његош, РСАНУ); Селјачка песма [је] још трајала и *јечала* као заљуљано звоно (И. Андрић, РСАНУ). Таква реализација несвојствена је претходно поменутих лексемама типа *вриштати*.

Глаголи *јаукати* и *јаукнути* такође денотирају човекову звучну реакцију на негативни, непожељни психо-физички подстицај. Специфичност ових глагола у односу на остале је јасна творбено-семантичка корелација са одговарајућим ономотопејским узвиком, који може у одговарајућем контексту бити перципиран као „садржај”, одн. као звук испуњен значењем.

Што се тиче потенцијала глаголских лексема из ове групе да исказу звучну реакцију на позитивну/пожељну или негативну/непожељну побуду, из претходног излагања је јасно да глаголи типа *вриштати* типично могу означити обе такве ситуације (уп. с тим у вези одређење примарног значења именице *крик* у РСАНУ: 'продоран, снажан глас (као израз физичког или душевног бола, у осећању страха, ужаса, велике радости, наглог узбуђења и сл.), врисак').

Контекстуалне потврде за својеврсну амбивалентност у семантици појединих ГЗ овог типа представљене су у наставку:

– примери типа *вриснути од бола / од страха*:

- *вриснути* – Ђорђо ме ... стиште тако, да у мало не вриснух од бола (С. Ћоровић, РСАНУ).
- *вриштати* – Један трен играш фудбал и бориш се, а већ наредни лежиш на земљи држећи се за колена и вриштиш од болова (РТС 2010, ЕК); Он зађе за угао, изби пред дечака, оте му лонац из руку, и, док је дечак вриштао од страха, нестале у магли (ЕК).
- *крикнути* – Човек очајно крикну (М. Црњански, ЕК).
- *цикнути* – Кнегиња је цикнула престрашено (С. Краков, ЕК).
- *цичати* – Прво цикну од изненађења, а затим поче да цичи од беса (ЕК).

¹⁵⁴ О фреквенцији посматраних ГЗ у одговарајућем значењу даћемо посредан податак, тако што ћемо навести њихов поредак према учесталости у ЕК, али у свим забележеним реализацијама: *вриштати*, *вриснути*, *крикнути*, *јечати*, *цикнути*, *јекнути*, *цичати*, *кричати*. Претпостављамо, на основу језичког осећања, да овај поредак не би био знатно друкчији ни када би се посматрало само значење које одговара СЕЗ о којој је реч у овом одељку. Такође, може се претпоставити да су фреквентније лексеме заступљеније и у разговорном стилу.

– примери типа *вриснути од радости / радосно*:

- *вриснути* – Драга је вриснула од радости (ЕК);
- *вриштати* – Он је вриштао од задовољства (Б. Ћосић, РСАНУ);
- *крикнути* – Кад је пришао, ближе, Варвара окрете главу, и крикну, радосно (М. Црњански, ЕК);
- *цикнути* – Она је цикула, радосно (М. Црњански, ЕК);
- *чичати* – Држим дете у наручју. Оно се игра са мојом косом. Чупа ме и чичи од радости (ЕК).

Не постоји симетричност међу овим употребама, тј. глаголи су по правилу фреквентнији у једној од двеју употреба. Тако ситуација означена глаголом *крикнути* подразумева првенствено непожељни осећај/емоцију у улози каузатора,¹⁵⁵ док је глагол *цикнути*, као и његов несвршени корелатив *чичати*, у том погледу супротстављен поменутом ГЗ, тј. у таквим СЕЗ унутрашња побуда за емитовање звука доминантно је пожељна емоција.

Доминантни пар глагола у овој групи *виснути–вриштати* такође је обичнији у употреби типа *вриснути од бола/страха* итд. Треба поменути да са овим глаголима у синонимску релацију улазе и други ГЗ, који овај тип СЕЗ означавају секундарно, док се у примарној реализацији односе на неко друго значење (обично такође из домена емитовања звука), нпр.:

- Дрекнуо [сам] кад ми је зуб ишчупао (Б. Нушић, РСАНУ).
- Причињало јој се: како увек иду Турци да је грабе (...) И тад би, пиштећи од страха, готово луда, заклањајући главу рукама, трчала, бежала, крила се (Б. Станковић, ЕК).
- Сећао се само како се зарио нож у рањено месо ноге и почео да сече, и како је рикнуо од бола (С. Краков, ЕК).
- Превијала се од болова, завијала и цвилела (Политика 2007, ЕК).
- Иполит Матвејевич, цвилећи од страха, јурне као без душе до сусетке (ЕК).
- Три дана су дугачко време кад човек урла од болова (ЕК).

Поменућемо и пример једног ГЗ, такође секундарно реализованог у значењу овог типа, код којег је једна од две употребе „померена” ка другом значењу, те долази до раздвајања на две семантичке реализације („позитивну” и „негативну”) у његовој полисемичкој структури. Сублексема *циликати* (2б) у РСЈ означава звучно испољавање пожељне емоције: ’чичати, врискати, кликтати (од радости)’, док је значење испољавања непожељног осећања померено ка блиском значењу ’јадиковати, запомагати’ (в. *циликати* (2а) у РСЈ), што је својствено још неким лексемама из ове групе.

Са глаголима из ове групе ГЗ значењски је уско повезан глагол *кликнути* ’огласити се кликом, ускликнути, узвикнути; викнути, повикати’; уп. *клик* ’снажан, звонак људски глас, узвик, усклик’ (РСАНУ). Ситуације у којима се јавља звучно испољавање *позитивних* емоција подразумевају и мањи степен спонтаности, тј. често укључују интенционално манифестовање одређеног позитивног осећања. Такође, у таквој ситуацији носилац (човек) врло често изриче и неки садржај – узвик, реч и сл., који су испуњени емотивним набојем. Што су такве карактеристике више испољене, то је ситуација даља од прототипичне СЕЗ, а ближа другим ситуацијама, пре свега комуникативној ситуацији. Наведена дефиниција примарног значења глагола *кликнути* указује на то да је комуникативно значење овог глагола у чврстој спрези са значењем звучног испољавања емоције. Слично је и са несвршеним глаголима *кликовати*, *кликтати*, *клицати* итд., а такође се речено може применити на претходно помињане глаголе *цикнути* и *чичати*. Заправо, готово сви побројани глаголи остварују се, мање или више уобичајено, у комуникативном значењу (што ће бити разматрано у одговарајућем одељку истраживања).

¹⁵⁵ Слично важи и за несвршени гл. *кричати*.

1.6.2.1.3. Ситуација са „сливеним” звуком (одн. колективним емитером)

Нарочит тип СЕЗ у домену човека, који није посебно издвојен на почетку овог одељка, представља ситуација у којој се јавља више људи у улози *колективног емитера*. Појединачни партиципанти у таквој ситуацији производе, у типичном случају, артикулисане, говорне гласове, који, међутим, *измешани* (в. им. *граја* у РСАНУ) и „сливени” у један звук сачињавају *нејасан* (в. им. *жагор* у РСАНУ), неразговетан звучни сигнал, тако да је са становишта перципијента, који се типично налази изван групног емитера, у питању неартикулисани, несемантички звук.

Нема много употребно немаркираних глагола звука који у примарној реализацији покривају овај тип ситуације:

- *грајати* – У крчми грајали киријаши, пијући ракију (В. Милићевић, ЕК).
- *жагорити* – Грађани стоје у гомилама на капији, а народ жагори по улицама (РСАНУ).
- *жаморити* – На сваком кораку у центру жаморе средњошколци (Политика 2006, ЕК).

Поједини глаголи из других подгрупа унутар ЛСГ ГЗ секундарно се остварују у овом значењу,¹⁵⁶ нпр. *зажуборити* (З) – Једном се село ускомеша и зажубори (РСАНУ); *крчати* (2б) – Крчи војска у пољу; пуна механа крчи (Српски рјечник, РСАНУ) итд.

С обзиром на то да у овом типу ситуације звук који се чује као неартикулисан по правилу представља *говор*, очекивана је семантичка блискост ових ГЗ са глаголима говорења. Глаголи звука типа *жагорити* представљају тако један од израза континуума од несемантичког звука ка семантичком (и обратно). Они се надовезују на комуникативне глаголе који су представници различитих скупина унутар ЛСГ комуникативних глагола, као што су, на пример, глаголи гласног говорења (*галамити*, *лармати* и сл.), затим гл. неразговетног говорења (*мрмљати*, *мрморити* и сл.) или гл. који означавају необавезан разговор о свакодневним стварима (*чаврљати*, *брбљати* и сл.). Када се ситуације означене овим глаголима односе на (већу) групу људи који говоре углас, готово се изједначавају са СЕЗ коју денотирају глаголи типа *жагорити*.

Оглашавање групе људи означавају метафорички и поједине глаголске лексеме из других подгрупа ГЗ, нпр. Гомила бруји од одушевљења (Инт.); По дворишту деца брује (Инт.). Групу људи може метонимијски заменити простор у/на којем се та група налази, нпр. Стадион бруји ко да је финале мондијала (Инт.).

¹⁵⁶ Дијалекатска лексика из РСАНУ/РМС показује изразиту формалну варијантност овог значењског типа глагола, што је, може се претпоставити, последица потребе за сталном експресивизацијом. Навешћемо неколико примера за еквиваленте глагола *жагорити*, одн. *зажагорити*: *загаголити*, *зачангланити* / *зачагорити*, *зачакланити*, *зачамгорити*, *зацаворити*, *зацагорити*, *цаворити*.

1.6.2.1.4. Ситуација са интенционалним несемиотичким звуком

У ситуацији када човек хотимично производи неки звук обично се подразумева да тај звук носи некакву (невербалну) информацију, неки садржај типа музике и сл. Међутим, у неким ситуацијама човек-емитер интенционално ствара звук за који би се могло рећи да није испуњен семиотичким садржајем. Такву ситуацију у једној од реализација означава глагол *звиждати* 'производити звиждук(е)' (РСЈ), уп. *звиждук* 'висок, оштар звук произведен истискивањем ваздуха кроз скупљена уста, дувањем у звиждаљку и сл.' Овде имамо у виду први подтип ситуације емитовања звиждука, а то је случај када се звук не ствара помоћу инструмента – звиждаљке, јер је то готово увек семиотички звук. Интересује нас, дакле, ситуација у којој звук настаје 'истискивањем ваздуха кроз скупљена уста'. И ту постоје два типична случаја: произведени звук нема унутрашњи склад, ритмичност и сл. или је, с друге стране, звук „обликован” у неку *мелодију*. Према речницима ове две употребе толико су блиске да представљају „нијансе” истог значења: *звиждати* (1) 'производити звиждук(е); звиждуком производи неку мелодију' (РСЈ; уп. и РСАНУ). Ова реализација глагола *звиждати* представља тако прелазни случај између ситуација са несемиотичким звуком, и, с друге стране, оних у којима звук носи некакав садржај. У складу с темом, овде је битна варијанта у којој *звиждук* представља несемиотички звук. У том се значењу, међутим, употребљава првенствено глагол *звиждукати* (према РСЈ: 'у дем. значењу: звиждати'), који се специјализовао за то значење, јер у другим значењима (употребама) са човеком-емитером не представља синоним са *звиждати*; уп. пр.:

- Поп Мића и његов Вуја већ [су] јездили жабарским друмом. Поп звиждуће, Вуја ћути (М. Глишић, АСК). Гле, како онај Мокролужанин слободно иде путем и звиждуће, не боји се никога, не преза ни од чега! (С. Ранковић, ГЦ, АСК). Гле, дечко пролази сокаком... звиждуће и маше одељаном палицом... (С. Ранковић, СУ, АСК). Неко [је] задовољно звиждукао под липама (С. Краков, АСК). Под најлепше одело намести женине папучице, и онда стоји, гледа, звиждуће (И. Секулић, АСК). И сад је седео, на треношцу, са главом опуштеном у руке, на колону. Ћутао је и, с времена на време, једва чујно, звиждукао (М. Црњански, СДК, АСК). Стријељани би се потајао, ноћу устао од мртвих, у првој радњи закрио рупу на леђима, па звиждућући одшврљао у мјесто гдје га не познају (В. Десница, АСК). Тола сасвим тихо, шиштаво звиждуће и пругом пожурује волове (Д. Ћосић, АСК).¹⁵⁷

1.6.2.2. СЕЗ у домену животиња

Међусобна испреплетеност људи и животиња чини непрекинуту нит током целе историје људског друштва до данас. И у временском и у просторном смислу, где год проналазимо неку људску заједницу, уз њу константно иду бар два „пратиоца” – природни људски језик и животињски свет. Многе појаве, материјалне или апстрактне, у природи и друштвеној заједници, човек је током историје разумевао преко света животиња, што се, природно, одразило и на сферу људског језика. Савремена истраживања типолошки различитих језика откривају велики значај животиња за интерпретацију „човековог света”. У новије време публикована је у нашој средини обимна лингвистичка студија посвећена именицама које означавају животиње у савременом српском језику (Новокмет 2020). У њој је на богатом језичком материјалу показана сложеност корелације између људи и животиња у српском језику и култури. Називи за животиње, како показује наведена студија,

¹⁵⁷ Уп. и занимљив пример употребе глагола *звиждати*: Сујетан, тих, тужан, Исакович је био, при крају те зиме, опет, онај стари, који никад није признавао да губи. Могао је да не једе, да не пије, данима, али да тихо звиждука самом себи, и да се, са осмехом, по ком су га људи памтили, креће по кући, и штали (М. Црњански, СДК, АСК). Дативска реакција одговара комуникативном значењу (глагола *звиждати*), али у овом случају је носилац ситуације и „пошиљалац” и „прималац”.

употребљавају се за номинацију како различитих енититета из готово свих области материјалне културе¹⁵⁸ тако и уопште појмова везаних за природу и људско друштво¹⁵⁹ (в. такође Вељковић Станковић 2018: 137–181).

Посебну зону унутар лексичког система сачињавају лексеме којима се означава оглашавање животињског света. Сва изузетно разноврсна оглашавања животиња у природи поједностављена су у језичкој слици света и сведена на меру доступну човеку, односно одређеној језичкој заједници. Језици се међусобно разликују по томе који животињски звук је у њиховом лексичком систему добио посебну јединицу, а који није лексикализован. Та дистрибуција условљена је географским положајем одређеног језичког колектива, тј. поднебљем у којем обитава, као и његовом културом. У сваком случају, за лингвистичка и лингвокултуролошка испитивања релевантно је питање да ли за представнике неког језика одређена животиња „говори” или „ћути”. За истраживање овог типа глаголске лексике битно је да ли су звуци животиња које „говоре” лексикализовани (и) у глаголској форми или нису. С тим у вези, поменућемо један занимљив пример везан за два сродна језика: руски и српски. Наиме, у лексичком систему руског језика нема глагола који означава оглашавање магарца, мада се јавља одговарајућа ономатопеја – *ио* (Кор Шаин – Кјусева 2015: 354), док у савременом српском језику, према једнотомном РСЈ, постоје две такве глаголске лексеме: *њакати* и *ревати*.

Дакле, у природним језицима, чак и онима који су генетски сродни, семантичко поље звука, унутар којег функционишу глаголи оглашавања животиња, устројено је на различите начине. У студији Рахиљина и др. (2015) помињу се два типа система који се тичу организације глагола оглашавања животиња (скраћено: ГОЖ). Такви се типови у поменутој студији „условно” називају *доминантним* и *дистрибутивним* (Рахиљина и др. 2015: 17). Дистрибутивни тип инхерентан је руском језику, као и већини других европских језика, па тако и српском. Такви језици укључују већу групу ГОЖ – неколико десетина лексема и више – који су углавном равномерно распоређени према основним животињама-емитерима са којима човек долази у додир. Сваки глагол означава оглашавање једне или више животиња (Ibid.: 17–18). Супротно од тога, доминантни тип, карактеристичан првенствено за далекоисточне језике, подразумева да се један општији глагол са значењем ’испуштати звук’ примењује на све или на већину животиња-емитера (што је случај у јапанском, корејском и кинеском језику) (Ibid.: 18). У таквим језицима уз глагол општег типа обично постоји и неколико специфичних ГОЖ који се односе на конкретне животиње, али је број тих лексема сразмерно мали. Интересантан је податак – које то животиње најчешће „добијају” посебне глаголе у таквим језичким системима. Према подацима из ове студије, у ту групу увек улазе глаголи који означавају оглашавање паса, а, по правилу, и глаголи који се односе на звери: лава, тигра, медведа, вука и др. (Ibid.). С друге стране, занимљиво је што у овим језицима за (остале) домаће животиње готово да нема посебних ГОЖ. Оваква дистрибуција ипак не значи да тако устројени језици не могу лексички исказати оглашавање одређене животиње. Улогу посебног ГОЖ често имају комбинације општег глагола који означава оглашавање и одговарајућих ономатопеја (идеофона), по моделу *испуштати* »му« уместо *мувати* (Ibid.: 19).

Поред глаголâ у групу значајнијих језичких јединица којима се исказује оглашавање животиња спадају пре свега именице са значењем звука (нпр. *лавез*, *мјаук*, *рика*, *цврк*), као и ономатопеје – лексичке јединице које, типично, представљају приближан одраз неког звука (у овом случају животињског) уобличен према фонолошком систему датог језика (у десеточланој подели на врсте речи у српском језику те лексеме сврставају се обично у ономатопејске узвике). С обзиром на то да је у овом истраживању фокус пажње на скупини

¹⁵⁸ То су оруђе, оружје, накит, предмети у сфери спорта и игре, одећа, појмови везани за саобраћај, грађевину, војску, електронски уређаји и др.

¹⁵⁹ Такви појмови деле се у низ тематских скупина: култура (народна култура и живот), симболи, апстрактни појмови, спортски жаргон, појмови као носиоци одређене вредности, људски животињски и биљни организам, природа (природне и атмосферске појаве) и ономастика (Новокмет 2020: 304).

глаголских лексема, именице и одговарајући ономотопејски узвици биће разматрани у мери која је потребна за анализу глагола.

Подгрупа глагола који означавају оглашавање животиња по много чему је специфична у односу на остале глаголе у сфери звука, тако да се у неким семантичким поделама глаголске лексике, како је већ помињано, посебно у уводном делу – сматра засебном лексичком групом унутар глаголског подсистема (нпр. Левин 1993). У другим класификацијама, глаголи оглашавања животиња, мада се такође виде као оделит и по многим својствима специфичан део лексикона, сврставају се у исту ЛСГ са другим глаголима који денотирају емитовање несемантичког звука, што је прихваћено и у овом истраживању.

Удео ГОЖ у оквиру лексичко-семантичке групе ГЗ прилично је велик. Глаголске лексеме које бар једном од семантичких реализација означавају оглашавање животиња чине око 40% од укупног броја ГЗ издвојених на основу *Речника српског језика* (што је око триста глагола). За ову прилику у други план ставићемо све деривате од мотивних ГОЖ, пошто је то група лексема која ће бити разматрана у оквиру поглавља о творби ГЗ.¹⁶⁰ Они чине отприлике трећину ГОЖ у РСЈ (дакле, око сто лексема).¹⁶¹ Притом треба имати у виду да посебан глагол не имплицира и посебан звук, јер као засебни глаголи оглашавања животиња рачунају се и видски парови, који се готово увек односе на исти звук, нпр. *арлаукати* и *арлаукнути*, *кокодакати* и *кокодакнути* итд.

Унутар лексичке подгрупе ГОЖ диференцирају се посебне, уже скупине, и то према различитим критеријумима. Један од битнијих параметара за класификацију ГОЖ јесте животиња-емитер. Од тога ћемо поћи у анализи овог дела ЛСГ ГЗ. У најопштијем смислу све животиње битне за испитивање емитовања звука, деле се на *домаће* и *остале* (тј. *дивље*) животиње. Треба ипак имати у виду да је свака оваква подела условна, будући да многи ГОЖ откривају звуковну „измешаност” и несродних, у сваком смислу удаљених, животиња.

1.6.2.2.1. Оглашавање домаћих животиња. Називи за домаће животиње представљени су у дефиницијама ГОЖ у једнотомном РСЈ довољно систематично и јасно да се однос између именице са значењем животиње и одговарајућег глагола може приказати табеларно.

¹⁶⁰ Одређени префиксал биће помињан само у случају кад је у речнику уз такав глагол дата одређена информација која не постоји код основног глагола.

¹⁶¹ Најбројнији су свакако ингресиви са префиксом *за-*, који обхватају преко 60 лексема.

Табела 4: Називи за домаће животиње у односу на значења ГОЖ у чијим речничким дефиницијама се ти називи јављају (према грађи из РСЈ)

Најчесталији називи ¹⁶² за домаће животиње у деф. ГОЖ у РСЈ – подела		Семантичке реализације ГОЖ које се односе на одређену домаћу животињу – емитера (у РСЈ)		
домаће животиње	четвороножне	пас	арлаукати, арлаукнути, врчати (1а), жевкати, завијати (1), завити (а), кевтати (1), кевкати, лајати (1), ланути (1), регнути, режати (1), скичати, скијукати, тулити (1), урликати (а), урликнути, урлати (3), цвилети (2), цичати (1б), икамутати, икамутнути, итекетати, итектати (1)	
		мачка / мачак	брундати (1б), врндати (б), врчати (1а), кврчати, крмаукати, мјаукати, мјаукнути (варијанте: маукати, маукнути, мијаукати, мијаукнути), мрњаукати, мрњаукнути, прести (3), фрчати (1)	
		стока	коза	бекнути (1), врекнути, врчати (а), дрекетати, кмекетати, мекетати, мечати (1)
			јаре	кмечати (1)
			овца	бекнути (1), блејати (1), блекнути, мекетати, мечати (1)
			јагње	кмечати (1)
			говеда / говече	букати (1), букнути (1), мукати, рикати (1), рикнути (1)
			коњ	вриснути (2), звиждати (2а), њискати, њиснути, њишати, рзати, фишати
			магарац	њакати (1), њакнути, ревати (1)
			теле	бекнути (1), блејати (1), блекнути, мечати (1)
	свиња		грокнути, грокати (1), гурирати, рокати (1), сквичати, скијукати, скичати	
	прасе	вриснути (2), циликати (2в), цичати (1в)		
	двоножне (живина)	опште: живина	кврчати, крекнути (1)	
		гуска	гагакати, гакати, гакнути, гактати, сикати (2), шикати (1), шикнути (1), шишати (1в)	
		гусан	засиктати (а)	
кокошка / квочка		какотати (а), квоцати (1), кокодакати (а), кокодакнути, кокотати, раколити се (1)		
петао		кокотати, кукурекати, кукурирати, кукурикнути, кукурекнути		
патка		блебетати (2), брбљати (в), квакати, шигати		
ћуран		блебетати (2), пућкати (1а), пућпурирати		
ћурка		брбљати (в), каукати		

Како показује Табела 4, оглашавање домаћих животиња у српском језику обухвата три значајније зоне: а) оглашавање пса и мачке, б) оглашавање стоке, и в) оглашавање домаћих птица (живине).

1.6.2.2.1.1. Оглашавање пса и мачке. Животиње са којима припадници језичке заједнице најчешће долазе у контакт повезују се са више различитих звукова, а то су у знатном броју језика првенствено пси и мачке (в. Рахилина и др. 2015: 16).¹⁶³ Сходно томе, у многим европским језицима глаголи којима се денотира оглашавање пса или мачке

¹⁶² Зоолексеме које се користе у дефиницијама глагола дате су курзивом, док су остали називи у улози класификовања.

¹⁶³ На основу података из руског, пољског и српског језика, у студији Кор Шаин – Кјусева 2015 (350) наводи се да је зона оглашавања животиња најразвијенија у домену домаћих животиња, првенствено мачака и паса.

представљају подгрупу која је у односу на остале уже скупине ГОЖ посебно изнијансирана.¹⁶⁴

1. Претходна констатација нарочито важи за звукове паса, што потврђују, на пример, подаци из енглеског (Виренкова 2015: 37) или из немачког језика (Резњикова 2015: 55). Презентована речничка грађа јасно показује да је тако и у савременом српском језику: за псе се везује више различитих звукова него за било коју другу животињу.¹⁶⁵ Лексичка грађа представљена у Табели 4 може се груписати према неколико типова звука који пси испуштају, у различитим ситуацијама:

- уобичајени, „неутрални” звук пса – лавез, тј. „учестани, рески и оштри гласови пса” (РСАНУ) – гл. *лајати* и *ланути*;
- отегнути звук који наликује дугом гласу у,¹⁶⁶ а карактеристичан је за псе и вукове – гл. *арлаукати*, *арлаукнути*, *завијати*, *завити*, *тулити*, *урлати*, *урликати* и *урликнути*;
- „рески, цичави глас” (уп. *икамутати* у РМС) – гл. *скијукати*, *скичати*, *цилети*, *цичати*, *икамутати*, *икамутнути* (некима од ових лексема денотира се и оглашавање других животиња, нпр. свиње – *скичати* или миша – *цичати*);¹⁶⁷
- „танки, испрекидани глас” (уп. *кевтати* (1а) у РСАНУ) – гл. *жевкати*, *кевкати*, *кевтати*, *штектати*, *штекетати*;
- „отегнут, промукао и претећи глас”, који се испушта „уз кежење зуба”, карактеристичан и за разне звери (в. *режати* у РСЈ) – гл. *режати* и *регнути*.

Глаголске лексеме груписане према одређеном типу псећег гласа не означавају обавезно емитовање потпуно истог звука, а понегде се разликују и по типу ситуације у којој се пас оглашава или по неком другом елементу (нпр. *млади пас* према *пас*). Међутим, углавном се у речничким дефиницијама ови глаголи користе као синоними, односно блискозначнице, па су и у овој подели скупно представљени. На пример, у дефиницији сублексема *штектати* (1) у РСЈ дат је синоним *кевтати*, али је у глоси назначена и прототипична ситуација: „обично о псу када гони дивљач”; такође, у дефиницији глагола *икамутати* у РСЈ синоними су *скичати* и *цичати*, али је прототипични агенс сужен: „о младом псу”.

У претходну поделу није уврштен глагол *врчати*, уп. *врчати* (1а) ’одавати нарочити глас „вр” показујући узбуђење, срџбу, страх, фрктати (о мачки, псу и сл.)’ (РСЈ), јер се ни у једном од два главна извора за РСЈ тај глагол не доводи у везу са псима: примери из РМС односе се на мачку и вука, а из РСАНУ на мачку и коња.

За тему овог истраживања важно је приметити да се међу ситуацијама које означавају побројани глаголи издвајају три типа. Разлику између њих добро илуструју примери лексема *лајати*, *цилети* и *режати*. Глагол *режати* означава ситуацију у којој животиња испољава агресију према некоме/нечему праћену звуком, те је за такву ситуацију типична усмереност: *режати на некога*. С друге стране, *цилети* подразумева „пасивног” емитера – узрок

¹⁶⁴ Не треба занемарити ни значај ових животиња у култури различитих европских народа. У народним веровањима словенских народа ове две животињске врсте имају значајну симболичку улогу, а врло често се јављају у пару, што је сачувано и у појединим језичким формулама. Обе животиње су у народним представама симболички амбивалентне (в. Толстој–Раденковић 2001: 417).

¹⁶⁵ Бројне глаголе са значењем оглашавања пса незабележене у РСЈ (или уопште или у том значењу) региструје Речник САНУ. Неки од тих глагола су просторно маркирани, нпр. *греждати*, *кавликати*, *кавликнути*, *кавнути*, *камркнути*, *каукаати*, *кликтаати*, *мрчати*, али има и одређени број немаркираних лексема: *јаукати*, *кевктаати*, *квикнути*, *квичати*, *кевнути*, *кивнути*, *књекати*, *лауцаати* итд.

¹⁶⁶ Такав звук лексикализован је у одговарајућој ономапојеји, која је у Речнику САНУ представљена облицима *ау* и *а-уу*.

¹⁶⁷ О колебању аутора речника приликом дефинисања ГОЖ сведоче и следеће верзије глагола *сквичати* из двају издања Речника српског језика: РСЈ 2007 – *сквичати* ’оглашавати се сквиком, скиком, скичати (најчешће о псу и свињи)’; РСЈ 2011 – *сквичати* ’оглашавати се сквиком, скиком, скичати (најчешће о свињама)’.

емитовања звука, који прати одређено понашање, није споља већ „унутра” (нпр. бол, глад и сл.), уп. **цвилети на некога*. Ситуација са глаголом *лајати* има различите варијанте, те је тако уобичајено или да пас „просто” *лаје* или да *лаје на некога*. Глаголи у групи са *кевтати*, у том смислу, блиски су глаголу *лајати*, док глаголи типа *завијати* наликују на другу поменућу групу (мада се и тип звука и понашање животиње немало разликују). Овакве дистинкције битне су за метафоризацију овог типа ГОЖ. На пример, типична ситуација у којој се јавља *режање* мотивација је за метафоричку екстензију глагола *режати* у домен (агресивног) понашања човека, док се глаголи *цвилети*, *скичати* и сл. метафоризују у циљни домен емоција, а *лајати*, *кевтати* и сл. у различите домене (понајпре домен комуникације).

Кад је реч о спектру звукова које потенцијално производе пси, напоменућемо да ове животиње могу одати и неке неспецифичне звукове, и то оне које „деле” са човеком, због сличности појединих делова анатомске грађе; на пример:

- Понегде неко псето зарежи под вајатом, па му после упразно шкљоцну вилице (Д. Ћосић, ЕК). Велики стари пас извалио се онде испред куће колики је дуг. Понека мува падне му на њушку, а он љутито дигне главу, шкљоцне зубима на њу, а затим опет спусти главу (Инт.).¹⁶⁸ Ове недеље су га [пса] избацивали по три пута дневно, само зато што шкљоцне зубима на сваку муву која пролети (Инт.). Први пут је зарежао на мене, инстинктивно је шкљоцнуо зубима код моје руке што је био знак да је љут на мене (Инт.).

Битна разлика у односу на аналогно оглашавање људског бића огледа се у томе што је у оваквој ситуацији, када је њен носилац животиња, усмереност на објекатски појам уобичајена, док је за човека-агенса таква усмереност потпуно атипична.

На сличан начин звук могу произвести и друге животиње, уп. пр. Коњ одвоји губицу од воде, шкрипећи зубима жвакао је воду која му је текла из уста (ЕК).

2. Оглашавање мачке у српском језику није толико лексички изнијансирано. Уобичајено оглашавање означава се глаголским лексемама *мјаукати* и *мјаукнути* (односно варијантама: *маукати* и *маукнути*, *мијаукати* и *мијаукнути*). Нефреквентни глаголи истог значења су *крмаукати*, као и видски пар *мрњаукати* и *мрњаукнути*.¹⁶⁹

Испуштање гласа карактеристичног за ситуацију када је животиња узнемирена или агресивна означава, поред поменутог глагола *врчати*, још и варијантна лексема *фрчати* (1) 'испуштати карактеристичан глас у бесу, узнемирености (о мачки и сл.), фрктати' (РСЈ).¹⁷⁰ Понашање животиње регуларно се метафоризује у циљни домен људског емоционалног понашања: *фрчати* (2) 'љутити се, дурити се, срдити се' (РСЈ).

Одавање посебног гласа у ситуацији кад је животиња „задовољна” денотира се глаголом *прести*, уп. *прести* (3) 'испуштати ниске, тихе звуке услед задовољства', као и нефреквентним синонимом *врндати* (РСЈ). Занимљиво је то да се обе ове лексеме примарно везују за радњу предења, испредања (вуне и сл.), тј. за звук који производи вретено.¹⁷¹ Путем акустичке метафоре карактеристично оглашавање мачке асоцијативно се повезује са звуком

¹⁶⁸ Тодор Љ. Поповић, *Гила: приповетка*, Београд, 1935.

¹⁶⁹ У ЕК нема потврде за *крмаукати* нити за неки префиксал од тог глагола. Глагол *мрњаукати* потврђен је само једном, и то у метафоричком значењу.

¹⁷⁰ За ситуацију коју означава глагол *фрчати* такође је карактеристично специфично звучно испољавање одређеног стања, међутим, овај је глагол у РСЈ дефинисан тако да је звучна компонента у семантичкој структури подређена: *фрктати* (а) 'снажно, шумно избацивати ваздух, дувати кроз нос, ноздрве (нпр. о коњу, мачки и др.)'.

¹⁷¹ Глагол *прести* означава рад вретеном (одн. рад вретена), а пратећи звук је у тој ситуацији потенцијална компонента; с друге стране, *врндати* примарно означава управо звук вретена, чигре и сл. У ову групу спада и лексема *кврчати*, уп. *кврчати* (1) 'испуштати испрекидане шуме, зврјати; фрктати, прести' – Квр, квр ... кврчи вратило; Кврчи мачка (РМС). Акустичка метафора која повезује звук артефакта овог типа са оглашавањем мачке има типолошке паралеле у неким другим европским језицима – немачком, италијанском, румунском и финском (Кор Шаин – Кјусева 2015: 351).

вретена, односно са ситуацијом у којој се тај звук чује.¹⁷² Оваква семантичка трансформација представља редак пример у групи ГЗ када се изворно значење односи на класу артефаката, а циљно на животиње. Много чешћи је обрнут случај, са чиме је у складу и даљи семантички развој глагола *прести*, заснован на оглашавању мачке, уп. пр. Мали дизел просто преде без икаквих вибрација и стартује као да има много више коња од 105 декларисаних (Политика 2009, ЕК).¹⁷³

1.6.2.2.1.2. Оглашавање осталих домаћих животиња из класе сисарâ. У групу осталих домаћих четвороножних животиња битних за семантику ГОЖ, како показује *Табела 4*, спадају: коза, овца, коњ, магарац и свиња, као и говеда (крава, бик и во). Такође, одређени гласови приписују се и појединим младунцима: то су јагње, јаре, теле и прасе.

У вези са предоченом лексичком грађом обратићемо пажњу на једно важно питање. Наиме, пошто уз готово сваку животињу-емитера иду најмање два ГОЖ, интересује нас да ли су ти глаголи синонимични или денотирају различите гласове, одн. ситуације у којима се такви гласови производе (како је у претходно анализираној групи лексема). Када се упореде семантички садржаји ових ГОЖ, примећује се да диференцијација углавном изостаје. Већина забележених глагола везаних за одређену животињу употребљавају се као синоними у дефиницијама. Разлике које не региструју речници могу се тицати евентуалних нијанси емитованог звука/гласа, међутим, те разлике по правилу нису релевантне за даље семантичко ширење ових лексема. Два типа гласова разликују се јасно једино код ГОЖ који означавају оглашавање свиње: глаголи *грокнути*, *гроктати* и *роктати* везују се за ономотопеју *гро*, одн. *грок* (нпр. у РСАНУ: *гроктати* (1) 'испуштати гласове који се чују као гро, роктати (о свињи)'; РМС: *гроктати* (1) 'пуштати гласове; гро, грок; роктати'), која, судећи по трима описним речницима, ни у једној од две поменуте форме није лексикализована. Различит од тога је звук означен глаголима *сквичати*, *скијукати* и *скичати*, уп. *скика* 'продоран, висок глас (гласови) каквим се оглашавају свиње и пси (нпр. у реаговању на бол)' (РМС).¹⁷⁴ Назначене разлике директно се одражавају и на семантичко ширење ових лексема и на комбиновање са гласовима других животиња унутар исте лексеме (уп. нав. дефиницију именице *скика*).

1.6.2.2.1.3. Оглашавање домаћих птица (живине). Група ГОЖ која означава гласове живине (кокошке, гуске, патке и ћурке) углавном обухвата типичне ономотопејске глаголе (*гакати*, *квакати*, *кокотати*, *кукурукати* и др.). За сваку животињу карактеристичан је обично по један фреквентнији глагол, док већи део осталих лексема чине ГОЖ који се односе на исти такав или врло сличан звук, а уобичајено представљају и формалну варијанту учесталијег глагола (нпр. *кукурекати* према *кукурукати*). Диференцирање звукова једне исте животиње јасно се очитује само код ГОЖ који се односе на гуску. Ту се супротстављају глаголи типа *гакати* (*гагакати*, *гакнути*, *гактати*) са глаголима какви су *сикати*, *шикати*, *шикнути* и *шиштати*, од којих се неки везују и за оглашавање змије. Такође, у овој подгрупи глаголских лексема нешто је израженија дистинкција према критеријуму глас мужјака – глас женке (уп. Табелу 4). У том диференцирању поред реалне акустичке разлике

¹⁷² Механизми полисемизације у случају лексеме *прести* су метонимија (звук за ситуацију у којој се тај звук чује) и (акустичка) метафора, а у случају лексеме *врнчати* само (акустичка) метафора.

¹⁷³ Могло би се помислити да је у овом случају звук аутомобила доведен у директну асоцијативну везу са звуком другог предмета – вретена, те да звук животиње нема никакву улогу у овој метафоризацији. Да то највероватније није случај, показују овакви примери: То сам имала прилике да видим и код разноразних мајстора, који одмах ошацују због чега ваш мотор не преде к'о маца (Политика 2008, ЕК); Ауто преде као мачак (ЕК) итд. Наведени подаци о метафоризацији ГЗ који се односе на мачке представљају неку врсту изузетка, с обзиром на следећу констатацију из литературе: „Лексеме које означавају звукове мачака у словенским језицима, практично се не употребљавају у пренесеном смислу” (Кор Шаин – Кјусева 2015: 350).

¹⁷⁴ У неким дефиницијама, ипак, глаголи типа *гроктати* и *скичати* сматрају се синонимима, нпр. *гурикуати* 'гроктати, роктати, скичати' (РСАНУ).

битна је и улога конкретних звукова у свакодневном животу (некадашње) заједнице (нпр. петао својим гласом „јавља” о скором свитању, кокошка „обавештава” да је снела јаје итд.).

Од других ГОЖ поменућемо повратни глагол *раколити се*, у чијој се дефиницији уз информацију о типичном агенсу даје податак и о ситуацијама у којима се звук обично емитије: ’о кокоши кад хоће да снесе јаја, кад води пилиће и др.’ (РСЈ). Ситуација коју означава овај глагол укључује, дакле, поред емитовања специфичног звука (’пуштати отегнуте гласове ко-ко-ко’) и одређено понашање животиње-емитера, које је и мотиватор за метафорички пренос у циљни домен људског понашања: *раколити се* (2) ’шепурити се, хвалисати се’.¹⁷⁵

У трима досад представљеним групама глагола који се односе на оглашавање домаћих животиња уочљива је једна тенденција везана за метафоризацију тих лексема: када се емитовање звука не везује за специфично понашање животиње, метафоризација ГОЖ, по правилу, иде у правцу комуникативног домена, или потпуно изостаје.

У разматраној подгрупи глагола специфичне су још лексеме *брљати* и *блебетати*, које примарно денотирају људску комуникацију, а секундарно оглашавање животиње (патке и ћурке/ћурана), што је један од ређих примера где је комуникативно значење доминантно у односу на реализацију која одговара ГОЖ.

1.6.2.2.2. Оглашавање дивљих животиња. Према типу животиње-емитера у овој групи издвајају се две веће подгрупе: а) оглашавање птица и б) оглашавање инсеката, док се у трећу подгрупу може сврстати в) оглашавање осталих дивљих животиња – звери (вук, медвед) и других сисара (миш), водоземаца (жаба) и гмизаваца (змија).

1.6.2.2.2.1. Оглашавање птица. За језичку „слику” оглашавања птица карактеристична је супротстављеност између општег и специфичног. На плану глаголске лексике то се манифестује тако што један део ГОЖ именује емитовање звука већег броја различитих врста птица, а други део се везује за тачно једну врсту или за две-три врло сродне врсте. Такво стање одражава се и на лексикографско представљање ГОЖ са птицама-емитерима, па се у дефиницијама појединих семантички ширих глагола наводи врло уопштен прототипични агенс „птице”, како је, на пример, у речничким формулацијама следећих сублексама у РСЈ: *жагорити* (б), *жвргољити*, *кликнути* (2), *кликати* (1), *клокати* (2), *крекетати* (б), *крекнути* (1), *крештати* (1), *крикнути* (2), *пиштати* (а), *појати* (2), *цвокати* (2), *цикати* (1в).¹⁷⁶ Опсег агенса сужава се понекад прилично неодређено, формулацијом „о неким птицама”, нпр. *кречати*, *крештати* (1), *сикати* (1) (РСЈ), или нешто одређеније: „о ситним птицама певачицама” – *цвркувати* (а) итд.¹⁷⁷

Семантичке реализације ГОЖ које се у грађи из РСЈ односе на једну-две врсте птица наводимо према називу животиње-емитера: врабац – *живкати*, *цивкати* (и варијанте: *цивцакати*, *цивцикати*, *цивцукати*); врана: *гагакати*, *гакати*, *гакнути*, *гактати*, *гракнути* (1), *грактати*, *квакати*; гавран: *гракнути* (1), *грактати*; голуб и гугутка – *гугукати*, *гугукнути*, *гугутати*, *гугутнути*, *гукати* (1) (само гугутка још и *грликати*); грлица – *ргутати* (1), *грликати*, *грчати*; јаребица – *ћурликати* (2); кос: *чикати*; кукавица – *кукати*

¹⁷⁵ Путем колективне експресије, хвалисање, шепурење и сл. понашање везује се у српском језику за живину, тачније, за петла.

¹⁷⁶ Овако уопштено одређење типичног агенса/емитера оправданије је када се дефинишу лексеме у оним речницима који уз значење дају и контекстуалне потврде (РСАНУ, РМС), јер се преко примера имплицитно упућује на ужи скуп могућих носилаца ситуације. Речимо, из примера наведених уз основно значење глагола *кликати* у РСАНУ сазнајемо да се кликтањем могу огласити шева, детлић, славуј, жуна, галеб, орао и соко. С тим у складу, у РСЈ, где се обично не дају илустративни примери, требало би у дефиницијама наводити, када је то потребно, (и) појам/појмове на нижем степену категоризације од појма „птице”.

¹⁷⁷ Иначе се у дефиницијама ГОЖ у РСЈ од назива на вишем нивоу општости употребљавају углавном термини који одговарају само двама класама животиња – птицама и инсектима. Доминантан је, ипак, основни ниво категоризације, тј. они називи за животиње који се типично користе у разговорном језику, независно од научне класификације (нпр. голуб, жаба, змија, коњ, пас, патка, свиња итд.).

(1б), *кукутати*; препелица: *пућкати* (1а), *пућпурирати*; сова: *крикнути* (2), *хукати* (1в); ћук – *ћукати*; фазан – *кокотати*; шева – *ћурлирати* (2).¹⁷⁸

Слично као у групи глагола оглашавања животиња који се односе на живину (а неки глаголи означавају звукове и домаћих и дивљих птица), готово за сваку птицу карактеристичан је један уобичајени ономатопејски глагол, док су остали глаголи махом само формалне варијанте. Поједине од ових лексема употребно су врло ограничене, и то првенствено због екстралингвистичког статуса птице-емитера. Наиме, процењујемо да знатан део говорника савременог српског језика не препознаје, на пример, *коса* или *јаребицу* међу многим другим птичјим врстама, те тако нема ни потребе да се њихово оглашавање посебно именује. Поред тога, због неразликовања денотата, многи птичји звукови се „уопштавају”, па се тако за оглашавање различитих птица, најчешће оних чији се звук сматра пријатним, употребљавају само хипероними *певати* и *цвркатати*.

Поменућемо на крају овог одељака да многе птице, и дивље и домаће, производе посебан звук и покретима крила, а типична лексема која денотира такав звук је глагол *лепетати*.¹⁷⁹ Слични звукови исказују се и другим глаголским лексемама, на пример – На димњаку једне старе куће роде *клепећу*, преплићу ситне гранчице и поправљају свој стан (ЕК); Кроз хладан, влажан ваздух *шуште* гавранова крила и разлеже се злослутно грактање (Р. Домановић, АСК); Тридесет и једна дивља гуска летела је у лепоме реду журно на Југ. Перје им је *шумело*, многобројна крила шибала су ваздух (ЕК) итд.

1.6.2.2.2.Оглашавање инсеката. Речничка грађа показује да звукови инсеката нису нарочито изнијансирани у лексичком систему. За нашу тему кључна је опозиција између два типа звукова везаних за инсекте: један тип директно је повезан са кретањем (летењем) инсекта-емитера, док се код другог типа таква корелација не јавља. Појединим инсектима, дакле, својствен је начин оглашавања узрокован брзим треперењем крила приликом летења. Између звука и кретања успоставља се чврста каузална веза, што се одражава на полисемизацију таквих ГОЖ, који, метонимијски, често означавају кретање (уп. Резњикова 2015: 59).¹⁸⁰ Најзначајнији глагол из те групе у српском језику је лексема *зујати*, која спада у прототипичне јединице унутар целокупне ЛСГ ГЗ. Тим глаголом може се означити оглашавање готово свих битнијих летећих инсеката¹⁸¹ (у погледу лексичког система српског језика). У грађи из РСЈ јављају се и други, мање фреквентни глаголи, који се везују за конкретну врсту инсекта, нпр. бумбар – *брундати* (1в), *бумбарати*; гундељ – *брундати* (1в), *гундорити* (1); мува – *зунзарати*; пчела и оса – *брнчати*, *брујати* (а).

Мања скупина ГОЖ означава ситуације са „статичним” инсектима-емитерима, какви су цврчак – *цвркатати* (а), *цврчати* (1а), *циктати* (1) и зрикавац – *зрирати*, *чекетати* (2) (РСЈ).

Опозиција статично–динамично у вези са инсектима који одају звук значајна је како за даљу семантичку дисперзију овог типа ГОЖ (нпр. *зујати* → *брзо се кретати*), тако и за творбене процесе. Рецимо, помоћу префикса *про-* формирају се од глагола типа *зујати* деривирани глаголи са семантиком перлативног кретања праћеног звуком, али и деривати са ингресивним акционалним значењем, а од глагола типа *цврчати* само префиксали са ингресивним значењем (в. *прозујати* и *процврчати* у РСЈ) (уп. т. 3.1.10).

¹⁷⁸ У речничким дефиницијама, треба напоменути, информација о типичном агенсу обично се даје у форми незавршеног низа, нпр. *гракнути* (1) ’пустити грак, огласити се граком (о гаврану, врани и сл.)’ (РСЈ).

¹⁷⁹ У семантику овог глагола инкорпорирана је информација о органу којим се врши покрет, тј. производи звук, те његово исказивање у површинској структури конструкције са глаголом *лепетати* није неопходно, али је тај појам ипак готово увек исказан (одговарајућом именичком јединицом) у реченицама формираним са датим глаголом.

¹⁸⁰ Семантички трансфер одвија се по метонимијској формули: звук који прати кретање уместо кретања.

¹⁸¹ Уп. и синоним – *зузукати*.

1.6.2.2.3. Оглашавање осталих дивљих животиња. Према грађи из *Речника српског језика*, још неколико назива за дивље животиње појављује се у речничким формулацијама ГОЖ. У оквиру одељка у којем је анализирано оглашавање паса већ је помињана блискост са оглашавањем вука.¹⁸² Очекивано је да се ове сродне животиње у низу дефиниција ГОЖ наводе заједно као прототипични агенси, уп. *арлаукати*, *арлаукнути*, *завијати (1)*, *завити (а)*, *заурлати (1)*, *режати (1)*, *тулити (1)*, *урликати (а)*, *урликнути*, *урлати (3)* (РСЈ). Уз то се назив за вука појављује и у дефиницији сублексема *јаукати (б)* у истом описном речнику. Од назива за друге звери унутар речничких формулација ГОЖ, у грађи је регистрован још „медвед”, уп. гл. *брундати (1а)* и *мумлати (1)*. У оквиру класâ водоземаца и гмизаваца значајни су само типични представници за говорнике српског језика: жаба – *квакати*, *квактати*, *кврчати*, *крекетати (а)*, односно змија – *звиждати (2а)*, *сиктати (1)*, *шикати (1)*, *шикнути (1)*, *шиштати (1в)*.¹⁸³ На крају, место међу значајнијим животињама-емитерима има и „миш”, уп. сублексема *цикнути (в)*, *циликати (2в)* и *цичати (1б)* (РСЈ).

1.6.2.2.3. Комбиновање звукова различитих животиња у семантичкој структури једног ГОЖ. Посебна пажња у литератури посвећује се питању да ли се одређени ГОЖ односи на различите животиње-емитере или је специјализован само за један животињски род, врсту итд. (уп. нпр. Кјусева и др. 2015: 330). Рецимо, глагол *цвркутати* у РСЈ примарно значи ’производити цвркут, оглашавати се цвркутом (о ситним птицама певачицама, цврчку и сл. инсектима)’. Семантика овог ГОЖ обједињује, дакле, оглашавање животиња из двеју различитих класа – птица и инсеката. С друге стране, глагол *ћукати* ограничен је на једну врсту птице: ’оглашавати се, гласати се као ћук’ (РСЈ).

Здруженост различитих животињских звукова у једној глаголској лексеми обично проиходи из два типа корелација: акустичке сличности емитованих звукова и/или (биолошке) сличности самих животиња (в. Рахиљина и др. 2015: 15). Предоминантан узрок је, свакако, звуковна сличност. Као пример комбиновања звукова који нису засновани само на акустичкој блискости већ и на биолошкој сличности животиња-емитера, у поменутој студији наводе се руски глаголи *рычать* (означава оглашавање лава и тигра)¹⁸⁴ и *блеять* (означава оглашавање овце и козе).¹⁸⁵ Еквивалент првог глагола у српском језику – *рикатати* и РСЈ и РМС повезују само са оглашавањем *говедâ*. С друге стране, у РСЈ свршени парњак *рикнути* дефинисан је преко именице *рика*, а звук који означава та лексема односи се поред говеда и на лавове: *рика (а)* ’продорни, снажни гласови неких животиња (говеда, лавова)’. Такође, таква информација наведена је и у издвојеном делу дефиниције глагола *зарикати* у Речнику САНУ. Може се стога рећи да се оглашавање лава у савременом српском језику означава и глаголом *рикатати*, што потврђују и примери из корпуса:

- Руководство компаније, чији је чувени заштитни знак лав који риче, саопштило је да ће му бити потребно неколико седмица да процени понуде (Политика 2010, ЕК). Лав не само да није ћутао него је и рикао (Политика 2009, ЕК).

Поред тога, у језичком корпусу се могу пронаћи примери и за оглашавање тигра означено истим глаголом:

¹⁸² У неким језицима, упркос очекиваном, гласови вука и пса „не мешају се”; тако је, према Кузменко 2015 (101), у норвешком језику.

¹⁸³ У оба низа глагола уочава се „мотивисност” на нивоу фонемског састава. Глаголи који означавају оглашавање жабе почињу фонемом *к*, а сви ГОЖ који се односе на змију у иницијалној позицији имају фрикатив.

¹⁸⁴ За пример такве комбинације наводе се и одговарајући глаголи из грчког – *βρυχάται* и индонезанског језика – *menderu*. У немачком се исти глагол односи на оглашавање тигра, лава и бика (в. Резњикова 2015: 58).

¹⁸⁵ Такође се наводе примери аналогних глагола из литавског – *mekenti* и енглеског језика – *bleat*. В. такође за норвешки језик у Кузменко 2015 (100). На нивоу ономатопеја, односно „идеофона”, ипак се прави разлика, нпр. у руском *бе* – за оглашавање овце и *ме* – за оглашавање козе (в. Резњикова 2015: 58).

- Ја сам знао откуд усклик: то бенгалски тигар риче (В. Илић, П, АСК). А тигар суморно риче и шакал из даљине (Исто). Када тигар риче, звук ће вас парализовати (РТС 2017, Инт.). Ако је тигар рикао на вас у сну, то значи да ћете проћи кроз препреке или обавезе када покушате да постигнете своје циљеве (Инт.).

Дакле, српски језик у овом случају кореспондира са руским (и појединим другим језицима), мада то само посредно потврђују лексикографски подаци. Такође, у ситуацији коју означава разматрани ГОЖ, јављају се понекад и друге животиње-емитери, уп.:

- И пантер урла и риче – ал’ бурно граби и јури! (В. Илић, П, АСК). Стојим пред брбљивим леденим ветром што кмечи као дете и риче као мечка притискујући капу на главу (Д. Михаиловић, ЕК).

Према изнесеним подацима, може се закључити да глагол *рирати* у савременом српском језику означава емитовање снажног, продорног звука којим се оглашавају како говеда и јелени (уп. *зарикати* у Речнику САНУ) тако и крупне звери, најчешће из породице мачака.¹⁸⁶

Што се тиче заједничког ГОЖ који се односи на оглашавање *овце* и *козе*, у српском језику јасно се разликују прототипични глаголи *блејати* (о овци) и *мекетати* (о кози).¹⁸⁷ Ипак, према лексикографским изворима, *мекетати* се може односити и на *овце* (в. РСАНУ, РМС, РСЈ). С обзиром на то, глагол *мекетати* био би пример здруживања унутар семантичке структуре једног ГОЖ звукова који су везани за различите животиње – где постоји нека врста преимућства „биолошког” критеријума над акустичким, јер се ономотопеја у основи овог глагола везује у првом реду за глас козе.

Кад је у питању лексикографска грађа, комбинација различитих животиња, тј. њихових звукова унутар семантичке структуре једног ГОЖ обухвата два битна случаја. Наиме, на звукове више различитих животиња (одн. животињских врста и сл.) може се односити а) једна иста семантичка реализација, нпр. *урликати* (а) ’завијати јаким гласом, производити урлик (о вуку, псу и сл.)’, *блекнути* ’огласити се блеком (о овци, телету и сл.)’ (РСЈ), или б) различите семантичке реализације, нпр. *крекетати* (а) ’испуштати гласове попут „кре-кре“, оглашавати се крекетом (о жабама), *крекетати* (б) ’кречати, крештати (о неким птицама, обично о свраци)’, затим *брундати* (1а) ’мумлати (о медведу)’, *брундати* (1б) ’прести (о мачку)’ и *брундати* (1в) ’производити дубок, равномеран звук (о бумбару, гундељу и сл.)’ (РСЈ).

Последња наведена лексема заслужује додатни коментар. Наиме, оваква семантичка структура глагола *брундати*, дата у једном од референтних описних речника савременог српског језика – указује на проблем који је поменут у уводном делу овог истраживања, а то је питање разликовања речничке од језичке полисемије. Намеће се питање да ли приказана полисемичка структура, тј. део укупне структуре који се односи на значења емитовања звука, функционише „у глави” просечног говорника српског језика. На основу усмене анкете, у којој је учествовало више говорника, можемо закључити да се глагол *брундати* повезује данас искључиво са оглашавањем *медведа*.¹⁸⁸ Дакле, остала два (под)значења, уколико се

¹⁸⁶ У литератури је примећено да се у неким језицима оглашавање различитих звери описује једним глаголом. У студији Рахиљина и др. 2015 (16–17) наводи се пример глагола *teraung* у индонежанском језику, који се односи на гласове тигрова, лавова и медведа, иако између медведа и поменутих звери из породице мачака практично да нема спољашње биолошке сличности. Према студији Кузменко 2015 (99) звукови које емитују лав, тигар и медвед исказују се истим глаголом и у норвешком језику. У тој се студији ова појава назива „колексификацијом”. Наводи се, такође да се претходно поменути „модел колексификације”, тј. када се у једном глаголу обједињује оглашавање медведа и крупних звери из породице мачака, често јавља у различитим језицима света (као пример се наводе фински, татарски, немачки и јидиш).

¹⁸⁷ Према студији на коју је реферисано, тако је и у немачком језику: *blöken* (о овцама) и *meckren* (о козама) (Рахиљина и др. 2015: 16; уп. Резњикова 2015: 58).

¹⁸⁸ Према подацима из ЕК, ова лексема употребљава се у савременом језику пре свега у метафоричким значењима: комуникативном значењу и значењу емитовања звука различитих машина и сл.

наводе у овом типу речника, не би требало представљати као употребно равноправна основном значењу, већ би их ваљало обележити одговарајућим квалификаторима.¹⁸⁹ Слично је код још неких глаголских лексема из речничке грађе.

У наставку ће бити представљени подаци из РСЈ везани за друге ГОЖ у чијој семантици се комбинују звукови различитих животиња-емитера. Притом ће бити издвојени пре свега случајеви „спајања” анатомски различитих, несродних животиња, и то поређани према одговарајућим називима за животиње:

- гуска/гусан – змија: *засиктати (а), шикати (1), шикнути (1), шиктати (1в)*;
- гуска – инсекти: *сикати (2)*;
- змија – неке птице: *сиктати (1)*;
- змија – коњ: *звиздати (2а)*;
- миш – ситније птице: *цикнути (в)*; уп. повезивање звука мишева и птића у немачком (Резњикова 2015: 61)¹⁹⁰ или норвешком језику (Кузменко 2015: 99);¹⁹¹
- цврчак – птице / ситне птице певачице: *циктати (1в), цвркутати (а)*;
- врана – патка – жаба: *квакати*.¹⁹²

Интересантан је и пример глагола *кврчати*, код којег је у форми две посебне „нијансе” у оквиру семантичке структуре раздвојено емитовање звука карактеристичног за мачку и жабу од емитовања звука својственог живини. Као пример раздвајања у засебне семантичке реализације већ су наведени глаголи *крекетати* и *брундати*. У РСАНУ могу се пронаћи и други примери комбиновања различитих животиња-емитера унутар семантике једног ГОЖ. На пример, сублексема *крештати (1)* у овом речнику означава оглашавање *птица*, што је уобичајена употреба, а поред тога и оглашавање *неких инсеката* и *жаба*: Јато жаба крештало је у некој бари (М. Ускоковић)

Иста појава примећује се и код других врста речи из поља звука, нпр. узвик *кри* покрива глас неких птица и инсеката, именица *цилик* може означити глас славуја, инсеката и прасета (в. *цилик (2в)* у РСЈ) итд.

¹⁸⁹ Прегледом основних речничких извора за РСЈ, а то су РМС и РСАНУ, утврдили смо да се обе реализације темеље на по једном употребном примеру из речничке грађе. Наиме, значење *брундати (1в)* из РСЈ забележено је у оба вишетома описна речника, али је засновано на једном истом примеру. Значење *брундати (1в)* из РСЈ регистровано је само у РМС и, такође, како је речено, поткрепљено тек једним примером. Оба та примера преузета су из дела хрватске књижевности, аутора М. Михољевић Стипанчић и М. Крлеже. Такође, поменућемо да се немачки глагол *brummen* може односити како на звук медведа тако и на звук (роја) летећих инсеката (Резњикова 2015: 59), па би забележени пример из РМС могао бити резултат утицаја тог језика.

¹⁹⁰ Уп. и пр. – Чујем како вода гргоће, како ђерам шкрипи, како пацови *цврче* (М. Јосић Вишњић, ЕК).

¹⁹¹ Овде се као типолошки аналогни наводе и башкирски и индонежански језик. Уп. такође Кјусева и др. 2015: 330.

¹⁹² Глагол *квакати* наводи се у раду Кор Шаин – Кјусева (2015: 352) као један од примера за различиту семантику „когната” у три слованска језика. Истиче се да у српском (гл. *квакати*) и пољском језику (гл. *kwakać*) одговарајућа лексема означава искључиво оглашавање патке, а у руском језику (гл. *квакать*) – жабе. Према дефиницији овог глагола у РСЈ могло би се закључити да су у српском језику, ипак, реализоване обе могућности. Међутим, нема сумње да је оваква употреба глагола *квакати* у значењу оглашавања жабе у савременом српском језику изразито маркирана. Ни у једном од три најзначајнија описна речника нема илустративног примера који потврђује ово значење. У РМС је ова реализација, по свему судећи, успостављена према глаголу *кв̀актати*, који је у РМС и РСАНУ потврђен у значењу оглашавања жабе са по једним примером, а оба примера су из дела хрватских аутора, што би значило да је из перспективе ових речника (дакле, речника „српскохрватског језика”) у питању регионална маркираност. Додаћемо да је овакво „мешање” звукова патке и жабе карактеристично и за немачки језик (в. Резњикова 2015: 60).

1.6.2.3. СЕЗ у домену материје

Свака СЕЗ, тј. свака емисија звука, у најширем смислу повезана је са неком врстом материје. Ако као пример узмемо разматране СЕЗ из домена људском тела, приметимо да у свим тим ситуацијама за произвођење тачно одређеног звука кључну улогу има материја. Интеракција ваздуха и течности даје звукове какви су *крчање*, *клокотање* и сл. у стомаку или *кркљање* у плућима, затим пролазак ваздуха кроз сужени простор телесних шупљина ствара звук какав је *пиштање*, *шиштање* (у плућима), а сударањем чврсте материје каква је зубна глеђ¹⁹³ настаје специфичан звук – *цвокотање* (*шкљоцање*) итд. Ипак, под СЕЗ у домену материје, у ужем смислу, подразумеваћемо оне ситуације у којима материја, тј. одређена форма постојања материје,¹⁹⁴ представља носиоца ситуације, што се на синтаксичком плану најчешће исказује субјекатско-предикатском реченицом у којој именичка јединица са значењем материје има функцију субјекта, нпр. *Вода клокоће*.¹⁹⁵

Унутрашња диференцијација материје према агрегатном стању у знатној мери кореспондира са различитим типовима звукова које материја потенцијално производи, те ћемо, у складу с тим, у овој анализи поћи од поделе на звукове у домену *чврсте*, *течне* односно *гасовите* материје. Јасно је, на пример, да се звук какав је *крчкање* везује за чврсту материју, *клокотање* за течну, а *пиштање* за гасовиту материју.

Треба такође поменути да ситуација са материјом-емитером готово увек поред емитовања звука укључује и неку другу акцију или процес. Типично, емитовање звука у вези са чврстом материјом укључује њену *деформацију*, док течна и гасовита материја одају звук приликом (*по*)кретања.

1.6.2.3.1. СЕЗ у вези са чврстом материјом. За тип емитованог звука у домену чврсте материје битни су типични појавни облици тог агрегатног стања, који се тичу тврдоће, компактности и других физичких карактеристика материје. Различита су акустичка ствојства звука који, на пример, емитује тврда, крта, растресита или житка материја. Тако житки, расквашени снег одаје шум који се означава глаголом типа *бљузгати*, док ће шум који производи тврди, смрзнати снег бити означен глаголом типа *крцкати*, *пуцкетати* итд.

1. У ситуацијама са чврстом материјом (тврдом, кртом или растреситом) до ослобађања одговарајућег звука долази најчешће када се материја на различите начине деформише (пуца, ломи се, угиба се и сл.), односно када долази до трења, сударања између делова, честица и сл. те материје. Такве карактеристике ситуације одражавају се у речничкој семантици типичних ГЗ из ове групе, нпр. *крцкати* (1) 'одавати, производити оштре, реске, праскаве, обично испрекидане, краткотрајне звуке изазване притиском, тежином, ударом, ломљењем нечега и сл., пуцкетати, шкрипутати' (РСАНУ). У складу са реченим, у СЕЗ овог типа по правилу се јавља спољашњи каузатор – ентитет који својим деловањем деформише материју или остварује такву врсту површинског контакта са материјом да то доводи до појаве звука. Улогу каузатора могу имати различити ентитети, а најчешће су то човек, животиња или материјални објекат који се креће (нпр. возило). Рецимо, у претходно поменутом примеру са снегом-емитером, звук какав је *пуцкетање* настаје у ситуацији када се човек, животиња или возило крећу преко (чврстог, смрзнутог) снега те тако стварају шум.

¹⁹³ У питању је најчвршћа материја у људском организму.

¹⁹⁴ Под формом постојања материја подразумевају се појмови типа *река*, *поток* и др. у односу на течну материју – *воду* и сл. Материја се увек јавља у некој форми, тако да, шире гледано, овде спадају и сви материјални предмети. Међутим, у анализи СЕЗ материјалне предмете сматрамо засебном категоријом, мада је јасно да се ове категорије „преливају” једна у другу, односно да међу њима постоји континуум.

¹⁹⁵ Именица које денотира неку од многобројних врста чврсте материје неретко ће се јавити у функцији субјекта у реченици која означава одређену СЕЗ, а да притом та именица метонимијски означава *предмет* од направљен од те материје, нпр. *Шушти свила на њима* (тј. *Шушти свилени комад одеће*) или *Сви наздрављају, звецка стакло* (тј. *Звецкају стаклене чаше*) итд. Овакви примери неће бити разматрани у овом одељку, него у делу који је посвећен СЕЗ у домену материјалних предмета.

У конструкцијама које означавају такву СЕЗ, појам који изазива звук (човек или део његовог тела, одн. возило итд.) обично је исказан именичком јединицом у ППК са просторним значењем (најчешће *под* + инструментал), што би значило да има функцију спацијалног детерминатора. Међутим, у овом случају прилично је изражена каузална компонента ситуације, тако да је тај појам истовремено локализатор и каузатор. Како је поменуто, у оваквој СЕЗ звук не мора бити изазван само деформацијом материје, односно међусобним додиривањем њених делова (када је материја растресита и сл.), већ важну улогу може имати и зона контакта између материје и ентитета који се креће. С обзиром на ова два типа контакта, у реченицама које означавају такве СЕЗ јављају се, у функцији предиката, и типични глаголи контактног звука (нпр. *шкрипати*). Уп. поједине реченичне примере из корпуса:

- Уплашени вранац скочи. Камење врисну под копитама (С. Краков, АСК). Камење се отиска под ногама и јауче (С. Краков, ЕК). Беше као мало одјуговило ... али снег још под ногама врускаше (РСАНУ). Под ногама му је врускао промрзли снијег (М. Лалић, РМС). Црвен од лаког јутарњег мрза, корачао је ситнећи чизмама лед који је звечао (ЕК). Зима није зима ако нам ујутру не крцка снег под ногама (РТС 2009, ЕК). Онда клекну на под, стакло разбијене лампе крцну под коленима (Д. Ћосић, ЕК). Шљунак на стазицама пискутао је као послјије кише, натопљен морском водом којом су гасили пожар (В. Десница, АСК). Пишти шљунак пригњечен деблом старог бора (А. Исаковић, РСАНУ). Јасно [се] чује како под њим пуккета танак лед (Политика 2008, ЕК). Под коњским копитама зацвили упола смрзнуто блато (Б. Ћопић, РСАНУ). Цвили под ногама лањско лишће труло (РМС). Лед је цичао испод његових корака (ЕК). Поразбијаше врата и прозоре, поломише рамове (...) полупаше сву стакларију кафеције Левића (...) Стакло што је цичало под ногама и гомиле поломљених столова још више су их дражили (Д. Ћосић, ЕК). Спушта [се] колона и шљапка по пиштољини преко рогоза и зукве, те шкрипи полегла и угажена травуљина (Д. Васић, СП, АСК). Под људима је шкрипао шљунак алеје (С. Краков, ЕК). Два голема штајерска коња полако вуку кола кроз замрзли снег који шкрипи под точковима (Д. Киш, ЕК). Под ногама његовим пуцаху суве гранчице и шущташе опало лишће (Ј. Веселиновић, АСК). Ти идеш напред, ја гледам у трагове које остављају твоје ципеле. Снег шущти, влажан (ЕК).

Дејство на материју аналогно оном које је заступљено у примерима могу остварити и поједини нематеријални ентитети, као у примеру: Хладноћа је тако притисла да је лед на води све пуцао и шкрипао (ЕК).

Ситуације у којима аниматни ентитет изазива звук крећући се преко неке материје могу бити исказане и конструкцијом у којој је такав ентитет представља носиоца ситуације, а материја – место на којем се врши радња која доводи до појаве звука: Утом се мачка украде међеду из очију, па кроз траву дође на гувно и тражећи миша стане шущкати по слами (ЕК).

2. Следећи подтип СЕЗ у којој је чврста материја у улози емитера везан је за ситуацију жвакања/једења, када се тврда храна дроби под притиском зуба и одаје специфичан шум. Типичан ГЗ из ове групе је лексема *хрскасти*,¹⁹⁶ уп. пр.:

- А под зубима све хрска (С. Винавер, РМС). Има јела од којих се очекује и да хрскају, односно да учествује и чуло слуха (ЕК). Кад је пециво захрскало под њеним зубима, хитро се подигло и из купатила донесох чашу (ЕК). Враћа се читању и окреће страну. За то време нешто жваће – вероватно чипс – што му крцка у устима (Инт.).

¹⁹⁶ Исти ГЗ употребљава се и у реченицама које означавају претходно разматрану СЕЗ: Снег је хрскао под гумама (ЕК). Такође треба поменути да је одговарајуће значење глагола *хрскасти* у РСЈ упућено на рефлексивну форму *хрскасти се*, која је дефинисана као ГЗ: 'одавати карактеристичан, оштар, испрекидан шум ломећи се, крцкајући се, односно мрвећи се или тарући се под притиском (о храни при жвакању, о смрзнутом снегу и сл.): ~ се под зубима, ~ се под ногама'. С обзиром на то да непрефиксирани ГЗ нису рефлексивни глаголи, повратни глагол *хрскасти се* требало би дефинисати по моделу *дробити се одајући звук*, односно, архисема овог глагола треба да буде *дробити се*, док би прави ГЗ био само нерелективни глагол *хрскасти*.

На сличан начин може бити изазван и звук који се не односи на овај тип чврсте материје, нпр. Прашина од експлозије крцка под зубима (Ж. Павловић, ЕК).

3. Један део корпусних примера везан је за ситуацију у којој се делови неке материје (означене збирном именицом типа лишће, грање, дрвеће и сл.) ограничено покрећу – трепере и сл. – и стварају шум. Каузатор је обично атмосферска појава – *ветар*. Сликавит пример за овакву ситуацију проналазимо у следећој потврди из корпуса: Свежа ваздушна струја покрену лишће на дрвећу и оно зашушта (Ј. Веселиновић, АСК).¹⁹⁷ Типични ГЗ у реченици која означава овакву СЕЗ су лексеме *шумити* и *шуштати*:

- Чује се једначито и одмерено њихање букових грана, бруји и тутњи поносито рашће (С. Ранковић, ГЦ, АСК). Облаци се нагло гонили око сунца, зеленило је страшљиво жаморило (И. Секулић, РСАНУ). Грање је тако празно шумило, тако је био туп шум ријеке (В. Милићевић, ЕК). Испред кола се ширила земља, њиве, и пашњаци, лишће кукуруза шумило је само од себе (Б. Ћосић, ЕК). Шуморило је лишће и чуљиле се радознале уши (ЕК). Чуло се како шушти лишће на дрвећу и песма цврčkова; мало после чуло се како понеко лако хрче (Ј. Веселиновић, АСК). Лишће шушти, и негде далеко према црној шуми дрхти једина светиљка (Д. Васић, СП, АСК).¹⁹⁸ Око њих је густа трска чујно шуштала (М. Црњански, ЕК). Кукурузи шуште, над њима јата врабаца и врана (ЕК).

Појам који узрокује емисију звука потенцијално се у реченици са ГЗ исказује каузално-околном одредбом, а функцију одредбе врши номинал (са значењем атмосферске појаве) у ППК *на + локатив*.

- Напољу [је] беснела олуја, и жалосно пиштало дрвеће на ветру (С. Краков, ЕК). Дрва су пуцкарала на ветру (М. Црњански, ЕК). Борје је на Планини крцало и шкрипало на ветру (ЕК). Тада ће само траве шуштати на ветру, а локва ће плускати услед њихања трске (ЕК). Лишће је шуштало на поветарцу (Инт.).

Ређе у овој ситуацији материја-емитер може бити представљена као инструмент којим се изазива емисија звука. У том случају у конструкцији са ГЗ каузатор бива исказан именичком јединицом на позицији граматичког субјекта, а номинал са значењем материје, у беспредлошком инструменталу, врши функцију допуне, нпр. Ветрић је шушкао зеленим лишћем, грање је пуцкарало под ногама (Ј. Веселиновић, АСК); Вјетрић долази од ријеке, удара по лицу и, на махове, повија гране и шушти лишћем (В. Милићевић, ЕК); и фиг. пример – Јесен је шуштала опалим лишћем (ЕК).

Истим типом конструкције означава се ситуација у којој се јавља појам (дрво и сл.) чији је емитер интегрални део, те се тако и тај појам може разумети као (шири) емитер звука, нпр. Виде јасен пред нашом кућом, засађен на дан његовог рођења, како шуми лишћем и маше гранама (ЕК). Заронише у дубоко усечену стазу међу високим дрвећем које је шумило сувим лишћем у ноћи (ЕК).

4. Посебан круг СЕЗ везује се за чврсту материју која одаје звук када је изложена високој температури. Један подтип СЕЗ односи се на материју у процесу сагоревања, прототипично је то једна врста чврсте материје – *дрво* (ређе и друга материја биљног порекла, нпр. *сено*, *слама* и сл.). Како је поменуто у т. 1.5.2.3.1, тип звука у ситуацији кад је материја-емитер *дрво* и сл. зависи од неких физичких карактеристика те материје (нпр.

¹⁹⁷ Један пример из корпуса – Лишће је шуштало лагано над њим (Ј. Веселиновић, АСК) – добро показује разлику у односу на групу примера типа Лишће је шуштало лагано под њим (тј. док је ходао преко њега). У СЕЗ означеној првом реченицом особа има улогу локализатора, а у другој – локализатора и каузатора.

¹⁹⁸ Ову СЕЗ могу метафорички означити и неки глаголи из других подгрупа ГЗ, нпр. Дунуо је ветар. Био је хладан и туђ. Лишће жбуња дуж пута узнемирено је забрљало (ЕК).

сувоће/влажности). На основу тога супротстављају се, на пример, ГЗ типа *пуцкетати* и ГЗ типа *пиштати*;¹⁹⁹ уп. пр.:

- Прими се уокруг пласта ватра која с све више пењала (...) *Пуцкетало је* сијено (И. Андрић, ЕК). Ковитлац пламена и дима се подиже. Пруће *запуцкета* (ЕК). Под прождирућим пламеновима слама се грчила и *пуцкетала* (ЕК).
- Али која вајда од те ватре – кад су дрва сирова – врбова и тополова – па *пиште* и пуше се, да се човек прикучити не може (РСАНУ). Дрва сирова, па *пиште* – не мо'ш ватре пропустити за жива Бога! (Ј. Веселиновић, РСАНУ). *Пишти* сирово грање на огњу, а бео пухар као снег се ухватио на једном допола прегорелом пањићу (РСАНУ). Седе крај штедњака, у коме *је пиштало* мокро дрво (Б. Ћосић, РСАНУ). Ту се некад, за пазарних дана, кувао гулаш ... док *је* у лименој пећи без престанка *пиштало* кисело храстово дрво (Б. Ћопић, РСАНУ). *Цвиле* сирова дрва под казаном око којег се врзу умотани, чађави, прозебли људи (И. Андрић, ЕК). Букова облица тињаво је горјела и *цичала* (РМС).

Метонимијски се у улози емитера јављају и појмови *ватре*, *пламена* и сл.

- Ватра *крчка* (Политика 2009, ЕК). Ватра *је пуцкарала* на огњишту (Ј. Веселиновић, АСК). *Пуцкета* ватра у старој пећи (Политикин магазин 2002, ЕК). Убрзо *је* пламен весело *пуцкетао* у подножју једне велике јеле (ЕК).

У другом значајнијем подтипу СЕЗ емитер је материја која се користи у (људској) исхрани, и то када је изложена температури у процесу припреме (нпр. печење, пржење и сл.). Према корпусу, најчешћи су примери са једним типом такве материје – *месом*.

- На огњишту, у једној шерпењи, *цврче* чварци (Ј. Игњатовић, ВМ, АСК). Оне њихове испред куће и по моткама пребачене бисаге, узде, узенгије, а доле онај велики огањ, око кога су се окретала и *цврчала* читава телада све јој се то учини као неки логор, као неко одмориште (Б. Станковић, НК, АСК). Око огњишта кркћу лонци, а под вршњиком *цврчи* печење (Б. Станковић, ИСЈ, АСК).²⁰⁰ Дим се вије до неба, *цврче* ћевапчићи, пљескавице, уштипци, кобасице, ражњићи, цигерица и друге месне ђаконије (Политика 2000, ЕК).
- Чим кафа почне да *пуцкета*, знак је да је почело печење (ЕК).

И овде тип звука, односно употреба одређеног ГЗ, зависи од ужих карактеристика материје. Акустички су различити шумови које испушта влажна, топљива или сува материја итд.

У контакт влажне материје са ентитетом који одаје високу температуру ствара се звук који се такође метафорички означава глаголом *цврчати*: Крупан снег пада те цврче пахуљице по ватрама (Д. Васић, СП, АСК).

5. Специфичан звук настаје и у ситуацији када се обрађује чврста материја, нпр. Кад мајстор чекићем добро замахне, *запишти* метал. Пред снагом и ватром и најтврђи се повија (Политика 2006, ЕК).

6. У нарочитом типу СЕЗ емитер је житка материја (нпр. блато, расквашени снег и сл.), која, с обзиром на то да представља спој чврсте и течне материје, показује неке карактеристике и једног и другог типа, што се односи и на акустичка својства звука који потенцијално ствара. Ипак, према звуку који одаје, житка материја сличнија је течној него чврстој материји, што се рефлектује у семантици одговарајућих ГЗ.

У вези са житком материјом значајна су два подтипа СЕЗ. Прва ситуација типично се означава реченицама са ГЗ типа *бљузгати*, *шљан(к)ати* итд., о чему је било речи у тачки 1.5.2 (Б), те тај тип ситуације овде неће бити посебно разматран.

¹⁹⁹ У корпусу има примера у којима се оба типа ГЗ односе се на исту материју-емитер, нпр. Почела се разилазити магла, која се помешала са мирисним димом сировог грања што *је шиштало* и *пуцкарало* на ватрама (ЕК).

²⁰⁰ РМС у оваквој употреби бележи још сублексема *цврљити (б)*, *цврљити се* и *цмарити се (б)*.

У другој СЕЗ емитер је материја која се употребљава као храна, и то у ситуацији када је изложена високој температури приликом припремања, као што је претходно разматрана СЕЗ са ГЗ типа *цврчати* и материјом каква је *месо*. Ипак, приметна је разлика у типу звука, што показују и следећи примери:

- У котловима *брбоће* качамак (Даница 1866, РСАНУ). У котлу *кркља* качамак и врије (А. Шантић, РСАНУ). У воденици гори ватра, у земљаном лонцу *пућка* пура као уплашено прасе (ЕК). Недјељно подне: брује пчелице, / смола мирише – *пућка* цицвара (М. Тешић, АСК).

1.6.2.3.2. СЕЗ у вези са течном материјом. Као што је познато, течна материја одаје звук приликом (по)кретања, што обухвата две типичне ситуације: течење (протицање, изливање, уливање и сл.) и комешање течности (тј. њеногибање, таласање, узбуркавање и сл.). СЕЗ са течном материјом као емитером звука означавају се немалим бројем лексема из ЛСГ ГЗ. Ти глаголи разликују се према типу емитованог звука и према другим битним карактеристикама ситуације коју означавају, на пример:

- *жуборити* 'производити жубор (о води, потоку и сл.)'; *жубор* 'шум који ствара вода при протицању (обично у мањим количинама)' (РСЈ);
- *хучати* 'одавати хуку, снажно шумити, хујати (нпр. о реци, потоку, ветру и сл.)'; *хука* 'снажни, неразговетни шумови које ствара јак ветар, брз водени ток и сл., хучање' (РСЈ);
- *клокотати* 'стварати, производити клокот; кључати (о води, житкој маси уопште)'; *клокот* 'шум који ствара вода или друга каква текућина при извирању, отицању, претакању, кључању и др., клокотање, гргољење' (РСЈ);
- *бућкати* 'одавати испрекидане потмуле шумове ударајући о нешто или крећући се кроз узан отвор, мућкајући се и сл. (о течности)'.²⁰¹

Већина осталих ГЗ из ове групе чине синониме или блискозначнице једне од представљених глаголских лексема. Значењски се глаголи разликују према неким компонентама (експлицитно или посредно исказаним), нпр. благ–снажан шум, споро–брзо кретање течности, мала–велика количина течности итд. Битна дистинкција између ГЗ типа *жуборити* и *хучати* с једне стране те *клокотати* и *бућкати* с друге у томе је што прва два ГЗ денотирају одавање шума који уобичајено ствара водени ток (река, поток и сл.), док трећи глагол може означити ситуацију емитовања звука приликом кретања/протицања или комешања течности. Лексема *бућкати* (или *бућнути*) издваја се из ове групе глагола по другим карактеристикама, о чему ће бити речи.

1. Велики број реченичних примера из корпуса односи се на СЕЗ у којима звук емитију површински водени токови, или водене површине које се таласају, узбуркавају и сл.

- Још тутњи издалека, а по увалицама, враћајући се, валови са жала, *бучећи*, котрљају пијесак (И. Типико, Пр, АСК). *Гргољи* вода кроз дивљу папрат (Б. Ћопић, ЧШ, АСК). Куљајући са дна, вода је *грготала* и пенила се, као у ускипелом котлу (РСАНУ). *Грмећи* преко свих тих развалина, вода поче да плави једну храстову шуму (ЕК). Чисти и безбројни потоци *жуборили су* са тих стена (М. Црњански, ЕК). Нејасно светлуца река у магли праскозорја; *жубори* преко чистих каменчића поред обале (ЕК). У пролеће *заклокоћу* воде раскрављеног снега (РСАНУ). Поточић је тихо *мрморио* (РСАНУ). Лађа шкрипи, *мумлају* таласи (Ј. Ненадовић, РСАНУ). Слушам урнебесно хуктање и шумење дивље, необуздане Пливе како *урличе* и *јауче*, падајући низ излокане, провале и растргате гудуре (П. Кочић, ИД, АСК). *Хуји* у даљини Морава, набрекла од вода што су се сјуриле с кишних падина (Д. Ненадић, Д, АСК). Приђоше дрешити шајке. Вода је *хуктала* као бесна. Кад јој главу принесеш ближе, као да чујеш звона у даљини (Ј. Веселиновић, АСК). Речица се вијуга испод оне стране где је шума, па гдешто *хучи* преко широких плоча стрмо у вирове (М. Глишић, АСК). Пред њима је доле *хучала* брза река (ЕК). Нека *хучи* море, нека *урла*: која још стена уступа таласима? (Г. Олујић, СР, АСК).

²⁰¹ У Речнику српског језика ово је секундарна семантичка реализација глагола *бућкати*.

Шуми [Уна] кроз сјеновите шуме и бучи разбијајући се о голе, оштре, тврде кршеве (В. Милићевић, ЕК). Сава је тихо шуморила, док су гаврани грактали позади крвавог разбојишта (С. Јаковљевић, СТ 1, АСК).

У реченицама којима се означава овај тип СЕЗ, како показују примери, често се исказује просторни детерминатор (то је типично именичка јединица у форми акузатива са предлозима *низ*, *кроз* или генитива са предлогом *преко* итд.).

2. Нарочиту врсту звука производи течност када се креће кроз уски пролаз типа цеви (што се догађа, на пример, и приликом пијења) или излази из каквог отвора и сл. У таквој СЕЗ појам-локализатор, преко просторне везе са материјом, може метонимијски бити представљен као емитер, нпр. *Олук грогољи* према *Вода у олуку грогољи* и сл.

• Увеселавао се слушајући како брбоће вода у наргилету (С. Сремац, РСАНУ). Само се чуло како дебело гргоће вода из препуних олука (И. Секулић, ЕК). Био бих празан као стари бадањ у коме више не гргољи вода (Д. Ненадић, АСК). Тишина се у средњој гарсоњери могла затећи само у славинама, јер је вода из неког недокучивог разлога често нестајала. Овога пута, можда због кише, славине су гргољиле (Петровић Г., СКСР, 19). Сунца у Београду није било ни колико да прокапају стрехе, да загргоље олуци (Г. Петровић, СКСР, 149). У млину старом шупљега пода / под грубим точком клокоће вода (Б. Ћопић, ЧШ, АСК). Слушала [је] кишу како напољу клокоће кроз цеви (ЕК). На улазу испусти чутурицу, из које заклокота вода (С. Јаковљевић, СТ 1, АСК). Чу се како клокоће течност кроз засушено грло. Потом чутурица пође и у друге руке (С. Краков, ЕК). Клокоће извор (Р. Петровић, П, АСК). Кркљали су извори Пиве и Таре тамо негде испод Дурмитора и Комова; ваљале се водене гомиле низ стрмине наше (РСАНУ).

Уочљиво је да овај тип СЕЗ означавају реченице са глаголима који у лексичком корену имају препознатљиву ономатопејску форму: *брб-*, *грг-*, *крк-*, *клок-* итд. Овом врстом ономатопеје изражава се комешање течности односно интеракција течности (нпр. воде) са гасовитом материјом (нпр. ваздухом), што се догађа и када течност кључа, те се тако исти или формално-семантички слични ономатопејски глаголи употребљавају и у том типу ситуације, нпр. У соби је весело брботао чисти самовар (Бранково коло 1898, РСАНУ) итд.

3. За разлику од осталих ГЗ из ове групе глагол *бућкати* означава емитовање једне врсте контактнoг звука, који настаје када се нечим удара по течној материји, узбуркава течност итд. Према домаћим дескриптивним речницима, такву ситуацију денотира овај глагол у свом основном значењу; нпр. у РСЈ: 'ударајући, пљешћући по води или по нечем житком производити испрекидане, потмуле шуме'. У реченици формираној од глагола *бућкати* у тој реализацији, субјекатски појам је особа, део тела, предмет под контролом човека и сл., уп. пр. из РСАНУ: Ваљускајући се, бућкају босим ногама по води (С. Ћоровић). Несвршени парњак *бућнути* означава, прототипично, ситуацију у којој неко/нешто (у)падне, скочи и сл. у течност изазивајући шум којем одговара ономатопеја *бућ*, нпр. Дете јој се загледало у воду и у њу бућнуло (РСАНУ).²⁰²

У овом истраживању је, ипак, у фокусу пажње ситуација где је субјекатски појам течност, као у реченичном примеру – Чује се како је вода бућнула кад су га гурнули у воду (Д. Киш, ЕК). У таквим СЕЗ, кад је у питању трајна ситуација, течност производи звук на два начина: 'при ударању, кретању нечега по површини, мућкању и сл.' – Весла ударају, вода бућка; Тутњи мост под теретом хиљаде ногу, вода заплъскује чамце, и Марко чује како вода бућка оздо (в. *бућкати* (2а) у РСАНУ) или 'при сопственом кретању (падању, таласању, протицању кроз узан отвор и сл.)' – Сви ти потоци ... немају великога пада, те вода, кад је

²⁰² Ситуације у којима неко/нешто делује на течност изазивајући шум типа *бућкања* могу бити врло различите, па тако у конструкцијама са глаголом *бућнути*, које су понекад и прелазне, варира број и карактер аргумената; уп. примере из ЕК: Лед се одвали, бућну и пљесну кршећи се; Из уста бућну у два маха мрка текућина; Преплашени Миш бућну у оближњу бару; Бућнула је руком у воду да проба њену топлоту (Д. Ћосић); Четрнаест тегли напунише парадајзом и грашком (...) на ивице прилепише платнене завоје, затим их бућнуше у кључалу воду.

има у кориту, само по негде бућка; Језеро ... својим раскошним валовљем бућкаше о камените обале (в. *бућкати* (2б) у РСАНУ). У оба случаја звук настаје у контакту течности било са неким ентитетом на њеној површини и сл. било са чврстом материјом / предметом који се налази на границама, ободима њене површине. Такође, истим глаголом се означава звук који настаје унутар ентитета који је у односу на течност – локализатор; уп. пр. Изнад шибља, у мрким лабавим мешинама бућка течност: вино, млеко или вода (Д. Киш, ЕК). Нетипичане садржатеље представљају неки делови људског тела испуњени течношћу, па се истом глаголом лексемом потенцијално означава и СЕЗ која се везује за тај део тела, нпр. Превртала би се по кревету од глади, док јој је у желуцу бућкало (РСАНУ).²⁰³ У складу с реченим, овом ГЗ „доступне” су различите конструкције којима се исказује контакт, а у којима се не јављају глаголи типа *жуборити*, *хучати* или *клокотати*.

4. Ситуација коју означавају глаголи *шљапкати* и *шљапнути* већ је помињана у тачки 1.5.2 (Б). У грађи је, за исти тип ситуације, потврђен и пример са другим, синонимичним ГЗ, који се примарно односи на СЕЗ која подразумева кретање материје: У јарузи газе сада мочвар, и вода клокоће под ногама (С. Краков, ЕК).

5. Неке маргиналније глаголске лексеме из ове групе означавају уже, специфичније СЕЗ. Тако ономотопејски ГЗ *шицкати* реализује, према РСЈ, следеће значење: 'шупштати избијајући у слабом, танком млазу (нпр. о млеку при мужи)'. Емитовање звука изазвано наглим избијањем течности означава се глаголом *шиштати* – У купатилу је страшно шиштала вода, такође и у кухињи (ЕК). Истим ГЗ денотира се, такође, и емитовање звука који настаје приликом кретања гасовите материје.

1.6.2.3.3. СЕЗ у вези са гасовитом материјом. Гасовита материја уобичајено производи звук када под високим притиском избија кроз узан отвор. СЕЗ у којој звук настаје на тај начин означава се типично глаголским лексемама *пиштати* и *шиштати*, односно дериватима изведеним од тих глагола. Није велик број корпусних потврда које се односе на овај тип СЕЗ. Ту се сврставају, на пример, следећи реченични примери:

- Нема парњаче, ни оцака из којег куља дим, не пишти пара. Нема ни Адама ложача, који ме је једном приликом пустио у локомотиву (Политика 2001, ЕК). Зашиштала је водена пара и бели облак похитао је (Д. Радић, РСАНУ). Сви се вентили отварају... Пара шишти на све стране (Политика 2001, ЕК). Неколико санта, захваћене упаљивом течношћу, топиле су се на површини жаришта као да су од воска, док је пара бучно шиштала увис (ЕК). Отровни гас шушти из зарђалог радијатора (Политика 2010, ЕК). Укључите дугме за укључивање/искључивање док не чујете да гас пишти из горионика (Инт.). Сетио се старог бунара кад је летошња суша „попила” пола Рзава, па је на градске славине, уместо воде, шиштао ваздух из водоводних цеви (Политика 2007, ЕК).

Како показују примери, у конструкцијама са овим ГЗ обично се реализује адвербијал са аблативним значењем. Тим реченичним конституентом означава се појам из којег излази материја-емитер, а често је то какав артефакт, направа или део направе и сл.

Другим ГЗ означава се емитовање звука приликом струјања гасовите материје у различитим ситуационим окружењима, нпр.:

- Осим паре што је брујала кроз вентилационе отворе, у Црвци Светог Антонија било је тихо (Инт.). Однекуда је тунелом хујао ваздух (ЕК). После тога пао је у бунило; чуло се како шишти ваздух који је тешко пролазио кроз његове суве усне (ЕК). Он је викао, а глас се није чуо. Све више се упињао, све је гласније викао, – узалуд: кроз грло му је само пиштао ваздух (Д. Ћосић, РСАНУ).

²⁰³ Реченица са глаголом *бућкати* у овом случају је безлична, што одговара примерима типичним за ситуације у којима се звук везује за делове тела, какви су стомак, желудац и сл. (в. т. 1.5.2.1.1.1.).

Треба поменути и да су неке СЕЗ означене реченицама у којима функцију предиката врши ГЗ, а субјекта именица *ваздух* (дакле, им. са значењем гасовите материје). У оваквим СЕЗ, међутим, ваздух се разумева као простор који звук неког другог емитера испуњава, уп. пр. Преко наших глава заошијавају гранате хаубица и тешких топова француских и енглеских. Ваздух као да се цепа, онда кркља, јаруге јече. (С. Јаковљевић, СТ 3, АСК). Ови војници, наоружани голим сабљама и дугим пиштољима, изводили су неку врсту скокова и пуцали увис, тако да је ваздух трештао од пуцњева (ЕК).

1.6.2.3.4. Друге СЕЗ у домену материје. Да је подела СЕЗ према врсти (агрегатном стању) материје-емитера условна, показују поједине ситуације у којима се звук производи у садејству различитих материја. У корпусним примерима најчешћи је случај када звук настаје у контакту чврсте и течне материје. У реченицама којима се означавају такве СЕЗ субјекатски појам може бити било течна или чврста материја; уп. пр.:

- С лишћа је још капала вода и бућкала у блато (М. Ускоковић, РСАНУ). Крупне капље кише сташе лупкати и шушкати по лишћу (Бранково коло 1898, РСАНУ). Пљусак се стрпоштао на зидове, прегрејани камен је зацврчао (Д. Ненадић, АСК). А на пољу грмљавина све јача и капи, најпре крупне и ретке, па све чешће зашушташе по осушеном грању (Д. Васић, АСК).

1.6.2.4. СЕЗ у домену материјалних предмета

Материјални предмети чине изразито хетерогену групу емитера звука, те је тако и спектар звукова које производи овај тип ентитета веома разноврстан. Поред врсте материјалног предмета, за издиференцираност звукова у овом домену значајан је низ других параметара. Један предмет може емитовати различите звукове у различитим ситуационим оквирима (на пример, аутомобил се може огласити звуком – мотора, кочница, аларма, сирене итд.). Као код других категорија, и овде је битно с једне стране *који* предмет емитује звук, а с друге *како*, односно у којој ситуацији, тај звук настаје.

Предмете који се јављају у улози емитера могуће је класификовати према различитим критеријумима. Једна од општијих група предмета-емитера која се помиње у литератури јесу *артефакти* – предмети створени људском руком. Према начину настанка они се супротстављају *природним предметима / објектима* (уп. нпр. Кашкин и др. 2015: 364). Међутим, таква подела обично није посебно изражена у самом лексичком систему, будући да звукови једног и другог типа објеката-емитера показују велики степен блискости (Ibid.).²⁰⁴

Група артефаката изузетно је значајна за емитовање несемантичког звука. Већина шума које човек данашњице перципира у свакодневним приликама произведена је рукотвореним материјалним предметима, који су структурно, функционално и по другим параметрима врло разноврстни. Од састава и намене неког вештачког предмета, од начина на који се употребљава итд. зависи у великој мери и његова „акустичка” особеност. Како се истиче у раду Кашкин и др. 2015 (363), за одабир глагола којим се означава емитовање звука неког материјалног предмета битне су у првом реду управо одређене физичке карактеристике тог предмета. У том се раду као најзначајније истичу две карактеристике предмета-емитера:

- материјал од којег је предмет направљен;
- величина и тежина предмета.

У категорији материјала посебно се, према језичкој грађи, издвајају *метал*, *дрво* и *стакло*, односно у језику се посебно издвајају лексеме које се односе на одавање звука

²⁰⁴ Један од примера који се наводи у овом раду односи се на исказивање, на лексичком нивоу, звука својственог *дрвећу* и *гранана* (који се повијају на ветру) и звука карактеристичног за *под* (преко којег неко гази). Емитовање тих звукова означава се истом глаголском лексемом у руском (*скрипеть*) и немачком језику (*knarren*). Овоме се може додати и српски глагол *шкрипати*.

металних, дрвених или стаклених предмета (Ibid.). Поред тих типичних материјала глаголи звука могу се односити и на ентитете другог типа, чије се оглашавање обично не исказује посебним лексичким јединицама, већ се за њих употребљавају глаголске лексеме које се тичу неке од типичних категорија. Као пример у поменутом раду наводе се звукови који се односе на зубе (уп. т. 1.6.2.1.1.1). Звук *зуба* може се денотирати глаголима којима се исказује емитовање „металног” звука (у руском су то глаголи *лязгать* – *звечати*, одн. *скрежетать* – *шкргутати*) или „дрвеног” звука (у руском *скрипеть* – *шкрипати*). Поред тога, звук предмета направљених од коже (нпр. звук ципела приликом ходања) исказује се глаголима који описују оглашавање дрвених предмета (у руском *скрипеть* или у немачком *knarren* – *шкрипати*) (Ibid.: 366). Даље се истиче да се у многим језицима у семантици једног ГЗ обједињује звук металних и стаклених предмета (за српски језик можемо навести пример глагола *звечати*).

Кад се у обзир узму друга два, блиско повезана, параметра – величина и тежина – глаголи звука означавају оглашавање *малих и лаких* или *великих и тешких* предмета (Ibid.). Наводи се пример руског глагола *громыхать*, који се употребљава у вези са релативно великим предметима, независно од материјала од којег су састављени (нпр. тешки ланци, трамвај, намештај), што се може рећи и за српски еквивалент – *тутњати*, с тим што су типични емитери унеколико друкчији.

Осим физичких својстава емитера, за семантику глагола звука битан је и тип ситуације у којој звук настаје, будући да многи материјални предмети одају звук само у случају кад се на њих делује споља. Од типа тог деловања зависи и карактер емитованог звука (Ibid.: 367). Видели смо у претходном делу истраживања да се готово сви типови спољашњег утицања на предмет-емитер који доводе до појаве звука своде на (по)кретање и контакт, који се пројављују у различитим видовима и различитим међусобним односима. У раду Кашкин и др. 2015 (367) помињу се одређени општи типови деловања на предмет-емитер: покретање предмета – у том случају звук може бити последица сударања или трења делова предмета, успостављања интензивног контакта с неком површином итд. (наводе се примери *ланца* који покреће привезани пас, *посућа* које се премешта по кухињи, *запрежних кола* у покрету итд.); затим је битно притискање предмета одозго, што се типично догађа када човек притиска подлогу по којој гази (наводи се пример столице на којој неко „немирно” седи, ако и примери које смо сврстали у категорију материје: *снег*, *суво лишће* итд.).

Од различитих ситуативних оквира који се помињу у овом раду (нпр. пад/падање предмета или његова деформација) издвојићемо ситуације везане за функционисање механизма. Према ауторима дате студије, у контексту емитовања звука битна су два типа таквих ситуација: нормално функционисање механизма (нпр. мотора који одаје препознатљив звук приликом рада) и функционисање са сметњама, када звук, у типичном случају, сведочи о присуству неке неисправности механизма (в. Ibid.: 370). За описивање једног и другог начина емитовања звука употребљава се, што је разумљиво, лексика која се односи на природне ентитете. Наводи се занимљив пример звука неисправних аудио-уређаја (тј. шумних сметњи), који је у руском и немачком језику асоцијативно повезан са звуком дрва која горе (рус. *потрескивать*, нем. *knacken* – *пуцкетати*) (Ibid.). У српском језику у таквој је ситуацији могућа употреба глагола *пуцкетати* – нпр. Неки звучници су и пуцкетали, а продавац тврди да су исправни (Инт.)²⁰⁵ – али је фреквентнији глагол *крчати*, уп. пр. Озвучење је крчало и зујало, прекидали су каблови (Политика 2008, ЕК); уп. и пример који сведочи од синонимичности ових глагола – Пре неких седам дана звучници су почели да крче (пуцкетају, кврцкају – како год) (Инт.). У корпусу проналазимо и друге ГЗ који се, преко акустичке метафоре, употребљавају у овом значењу – У овом видеу објашњавам како поправити ауто звучник када шушка (Инт.). Примећује се да само на основу немалог броја

²⁰⁵ На исти начин може се исказати и карактеристика семиотичког звука: Капетанов глас је пуцкетао преко звучника (ЕК).

употребних примера откривамо целу скупину глагола који могу означити овај тип звука: *крчати*, *пуцкети*, *зујати*, *кврцкати* и *шуштати* (мада се звукови означени овим глаголским лексемама могу унеколико акустички разликовати). Притом је јасно да су све те асоцијативне везе активирани у језику током прошлог века (уп. т. 1.4.4).

Пошто се асоцијативна веза између звукова природних предмета и артефаката заснива на акустичкој метафори, у раду се тежи издвајању битних акустичких карактеристика звука на основу којих се таква веза успоставља. Континуум звукова подељен је, условно, у пет зона: 1) *дуги равномерни непроменљиви звукови* (нпр., зујање авиона), 2) *неравномерни дуги звукови* (нпр., шуштање лишћа на ветру), 3) *неравномерни прекидни* (нпр., пуцкетање сувог дрвета док гори), 4) *равномерни прекидни* (нпр. куцкање потпетица) и 5) *тренутни звукови* (нпр., шум од удара или пада) (Ibid.: 372).

Кад су у питању основна значења ГЗ, закључак је да се један глагол звука у домену материјалних предмета не односи само на једну ситуацију, већ на скуп ситуација. У различитим језицима ситуације које су „здружене” унутар једне лексеме не подударују се, зато што такво обједињавање може бити засновано на различитим параметрима СЕЗ. Ти параметри су углавном а) карактеристике предмета-емитера (материјал од којег је направљен, величина и тежина), б) начин деловања на тај предмет или в) „аспектуалне” карактеристике звука (дужина, променљивост, поновљивост) (в. Ibid.: 373).

Имајући у виду све претходно истакнуте карактеристике емитера одн. ситуације у којој звук настаје, посебно ћемо истаћи још једну: сложеност структуре предмета-емитера. Тако одређени типови звука претпостављају структурно сложене предмете који тај звук производе. На пример, структурно потпуно прости предмети не стварају звук чије се емитовање денотира глаголима *шкљоцати* или *шкљоцнути*. Подразумева се да се такви предмети састоје из најмање два дела, а друга критеријална особина је покретљивост бар једног од тих делова и могућност да дође у контакт са другим делом истог предмета. Такође, да би се за неки дрвени предмет везао звук типа *шкрипања/шкрипе*, поред силе која делује на тај предмет (притискајући га), мора бити испуњен још један услов: предмет мора бити састављен од више делова. Предмет израђен из једног комада од пуног дрвета не производи, када се на њега делује силом, звук који се означава глаголом *шкрипати*. Такав предмет евентуално може произвести звук типа *крцакања (пуц(кет)ања)* у тренутку кад деловање на њега постане толико јако да почне да се деформише (пуца) или снажнији звук типа *праска*, приликом наглог пуцања (уп. И чуј, већ удар јечи кроз ноћ црну, И даска праска, и распрсла оба, А. Шантић, Инт.).

Кад је реч о другим битним основама за класификацију, материјалне предмете могуће је разврстати и према функционалном критеријуму. Тако се може говорити о звуковима које стварају алатке, оружје, делови намештаја, кућни апарати, возила итд. Мада је у неким аспектима погодна, таква подела има ограничен домет у групи предмета-емитера, будући да су чланови једне скупине ентитета, у погледу звука који емитију, понекад прилично хетерогени, а, с друге стране, звуковно блиски предметима из неких других функционално обједињених скупина. Узећемо за пример делове прибора/алата какви су *маказе* и *нож*, који су слични по величини, донекле и функцији и материјалу од којег се израђују, али само за *маказе* се уобичајено везује звук типа *шкљоцања*. С друге стране, сличан звук, који се на исти начин лексички исказује, производе и предмети из других класа (нпр. *брава*, *пушка / ороз на пушци*, *фото-апарат* и сл.), који су, на тај начин, звуковно ближи *маказама* него што је *нож*. Прилично разноврсни предмети повезни су тако „истим” звуком (у физичком смислу то могу бити доста различити звукови, који се исказују истим језичким средством). Намеће се питање шта све повезује ове разноврсне предмете. Ако обратимо пажњу на својства предмета-емитера који утичу на емитовани звук, уочавамо прво да су у питању чврсти, обично мањи, предмети (од метала, тврде пластике и сл.), састављени из више делова (најмање два), од којих је бар један покретан. Могу бити простије израде (*маказе*) или нешто комплекснији (*брава*), притом су функционално различити: служе као алатке, уређаји, једноставнији механизми у оквиру већег предмета, покретни делови сложенијег предмета

итд. Најважнија корелација међу оваквим предметима јесте то што се приликом њихове употребе, обично када се обавља нека радња (нпр. закључавање врата), успоставља интензивни контакт – сударање између делова предмета, те настаје одговарајући звук.

На овакав начин цела група артефаката премрежена је многобројним „акустичким” спонама, и то међу предметима који су по многим особинама прилично удаљени. Видели смо да таква „спајања” постоје и у категорији животиња, када се једним ГЗ денотирају гласови несродних животињских врста. Овакво „акустичко” сједињавање најистакнутије је ипак у категорији предмета.

Слeдећи оно што је речено у претходном делу овог одељка, у анализи СЕЗ које се тичу артефаката полазимо од битних елемената ситуације у којој долази до емисије звука и од битних карактеристика самог предмета. Поткласификација ће бити ослоњена на функционалне и друге критеријуме, у зависности од тога шта је релевантно за ужу СЕЗ. Као што је напоменуто, поједини природни објекти уклапају у исти тип СЕЗ као и артефакти, те у том случају подела на израђено/направљено и природно није релевантна. Зато ће овде бити представљен и део ситуација са природним предметима.

Истаћи ћемо још неке значајне чињенице у вези са оваквим СЕЗ. Ситуације у којима звук (потенцијално) стварају артефакти-емитери толико изразито разнолике да их је практично немогуће у потпуности обухватити анализом. Разлози за то леже како у бројности и хетерогености различитих предмета који потенцијално стварају звук тако и у томе што тип звука поприлично зависи од различитих елемената ситуације у којој се тај звук јавља (за разлику, на пример, од домена оглашавања животиња, предмети производе звук махом под дејством спољашњег каузатора) (в. Кашкин и др. 2015: 362–363). Рецимо, само у простору у којем свакодневно бораве, људи стварају мноштво несемантичких звукова. Готово сваки контакт међу чврстим предметима које човек уобичајено користи, свако покретање тих предмета – даје некакав звук.²⁰⁶ Поред тога, поједини звукови везани за кућне предмете настају независно од ситуација непосредно везаних за људске активности (нпр. шум неких уређаја у домаћинству). Ако се круг ситуација прошири на друге људске активности, различите послове које човек обавља, добија се нови, шири спектар звукова које стварају разноврсни артефакти (нпр. возила, машине и сл.). Ову ванјезичку разноликост добро одсликава бројност ГЗ којима се означава емитовање звукова материјалних ентитета. Унутар целе ЛСГ ГЗ мало је лексема које не означавају (и) емитовање звука неког артефакта. Поред тога, у језичком корпусу коришћеном за ово истраживање јавља се веома велики број примера који се односе управо на ову групу емитера.

Важно је, ипак, истаћи да нису сви звукови произведени у различитим ситуацијама подједнако уобичајени, предвидљиви. СЕЗ са артефактом-емитером могу се начелно поделити у две групе: једно су „уобичајене” ситуације, у којима је појава звука очекивана, предвидљива, а друго су „окационалне” ситуације, у којима се звук „случајно” ствара. Погледајмо следећа два примера:

- Брава шкљоцну, врата се нагло отворише (С. Ранковић, П, АСК). Врата рапаво зашкрипише па се отворише (Д. Васић, СП, АСК).
- Пришла је мом кревету – корачање јој се није чуло, тек сам чуо када је цвокнула стаклена здјелица с компотом о плочу ноћног ормарића (В. Десница, АСК).

За предмет какав је *брава* на неки начин се очекује да производи/произведе звук типа *шкљоцања*, а за *врата* се врло често везује *шкрипање* (уп. у АРСЈ асоцијате на стимулус *врата* – трипут именица са значењем звука „шкрипа” и једном ГЗ у трећем лицу множине презента „шкрипе”). С друге стране, за предмет какав је *зд(ј)елица* – не везује се директно ниједан тип звука, те спада у широки круг *ситуационих* емитера.

У складу с оним што је досад речено у овом одељку, надаље ће у фокусу пажње бити управо оне СЕЗ у којима звук производи, на предвидљив начин, неки „уобичајени” емитер.

²⁰⁶ Такви су, на пример, звукови које стварају предмети типа *посуђа*, *намештаја* и сл.

Такви типичнији извори звука помињани су у вези са речничком семантиком ГЗ. У *Табели 3* показано је који се то артефакти, према дефиницијама ГЗ у РСЈ,²⁰⁷ јављају чешће од осталих материјалних предмета у улози емитера звука. Анализу СЕЗ у домену артефаката започећемо од ситуација које се односе на такве емитере. СЕЗ су представљене преко типичних глаголских лексема којима се означавају и типичног емитера. Притом ћемо изоставити музичке инструменте, који су приказани у *Табели 3*, будући да се њима стварају „осмишљени” звукови, који не улазе у ужи круг СЕЗ.

Прво ће бити наведене ситуације у којима звук настаје из мање или више опажљивог (по)кретања и контакта (унутрашњи распоред биће углавном према функцији предмета-емитера, колико је то могуће). У другој групи ће бити СЕЗ које не укључују јасну представу о начину настанка звука, већ се звук просто емитује из предмета (обично је то звук направе која функционише).

1.6.2.4.1. СЕЗ „звекати”, „звечати” и сл. (о металним, стакленим, керамичким и сл. предметима или деловима предмета који се међусобно сударају или звук производе у динамичком контакту с подлогом). У оквиру ове СЕЗ звук настаје сударањем најмање двају предмета или делова једног предмета, обично тако што из покреће особа-каузатор. Такође, вибрација металног и сл. предмета од које настаје звук може бити изазвана и кретањем предмета преко неравне подлоге, ударањем у тврду подлогу и сл. По основним физичким карактеристикама у питању су чврсти, компактни (метални, стаклени, керамички и сл.) предмети / делови предмета, обично једноставније структуре. Према Е. В. Падучевој (2004: 403) у оваквим ситуацијама може се занемарити информација о том да ли се звук производи интенционално и нехотично.

А. Тип »Звекцају кључеви«. Контакт који изазива емитовање звука остварује се између дискретних материјалних предмета (углавном истоврсних, који се обично узимају скупо, збирно; нпр. *кључеви*, *посуђе* и сл.).

- Зазвечаше велики, тешки кључеви и кобна нека тишина и језа завлада (Д. Васић, СП, АСК). [Њима] по цепу туђи дукати звекну (Ј. Стерија Поповић, РБР, АСК). Момак уђе и поклони се, а звекнуше му ордени на грудима (Р. Домановић, АСК). Удари песницом о софру. Посуђе звекну (Д. Ћосић, АСК). Негдје звекцају виљушке и кашике (Српске народне приповјетке, АСК). Чујемо како звекцају чаше, како се тата и мама смеју, и лупају по поду као да играју или се вијају (И. Секулић, АСК). Он долази, кључеви му звекцају. Поуздано прилази баби, љуби јој руку, даје јој кључеве, да их она у соби обеси на одређено место (Б. Станковић, ГМ, АСК). Замирисаше зачини, а судови завекеташе (М. Панић Суреп, Српске народне приповетке – антологија, АСК). У руци је носио огроман свежањ кључева који су звекцали при сваком његовом кораку (ЕК). Донесе се и чорба и зачангораше кашике, завзвекаше ножеви и виљушке (Бранково коло 1902, РСАНУ).

- Кроз танак зид чуло се како у кујни Јасна полако звекца посуђем (Б. Ћосић, ЕК). Чак ми и кусур не тражи, већ ми га оставља да њиме звекцам по цеповима и хвалим се друговима. (Б. Станковић, ИСЈ, АСК). Он зажмури и звекнуће талијерима, које је имао у шпагу, занесе се на крилима снова. (С. Матавуљ, БФБ, АСК). Који желе да им син трговац буде, непрестано му с крајцарама око ушију звекцају, представљајући како је тешко новац добити (Ј. Стерија Поповић, РБР, АСК). Изиђе у кујну и она чу како клопара судовима по долапу (Ј. Веселиновић, РСАНУ).

Б. Тип »Звекца/звечи ланац«. У контакт долазе покретљиви делови једног предмета (нпр. *алке ланца*, *бисери на огрлици* и сл.).

- На сувим рукама браниоца српске слободе тужно звекнуше ланци (Ђ. Јакшић, П, АСК). Тројица окованих [се] клецали поред зида док су ланци звечали, и сви су били тамни,

²⁰⁷ Подаци су, да подсетимо, добијени на основу информација о емитеру, које се дају у издвојеном делу речничке дефиниције (глоси).

изнурени, скљокани као и он (Д. Васић, СП, АСК). Кључ [се] покренуо и смакнути ланац звечнуо (Г. Петровић, СКСП, 30). Померих се, и моје мамузе звечнуше (С. Јаковљевић, СТ 1, АСК). Архимандрит се подбочио на један јастук, а у рукама му звечкају бројанице од крупног ћилибара (Ђ. Јакшић, П, АСК). Пришла је и пољубила га у рукав: суво су звечнуле бројанице, а калуђер је причао лепим, успављујућим гласом (Д. Ћосић, АСК). Диже се прах под лаким ногама, које у такту трупкају; звечкају огрилице и ђердани; а ћемане једначито и весело цилика (С. Ранковић, ГЦ, АСК). Ланци на градском мосту зачангрташе (РСАНУ).

- Кроз прашину су промицали камиони, звечкајући ланцима (ЕК). Намириса брке, и обу се код огледала. Затреса кићанкама, на својим хусарским чизмама, а имао је обичај и да звекне, два три пута, мамузама, пре него што изиђе међу свет (М. Црњански, СДК, АСК). Случајно звечнух мамузама, па ми наједном паде на памет како сам ја жив док свуда околу мене као да гамижу мртваца (С. Јаковљевић, СТ 2, АСК). Нарочито му паде у очи оно лукаво жмиркање малих и сјајних Радисављевих очију, које ћутећи, али веома речито говораху : »А, лијо, ту ли смо !...« Радисав га погледа онако узверена и, ваљда ради већег ефекта, звечну кључевима (С. Ранковић, ГЦ, АСК). Морадох од зоре до мрака ланцем преко поља и ораница зврчати (РСАНУ).

В. Тип »Звечка/звечи сабља«. Контакт који доводи до емисије звука успоставља се између предмета и (чврсте, тврде) подлоге. Готово исти звучни ефекат добија се када један чврсти предмет (бачен, хитнут и сл.) остварује тренутни контакт са неким металним предметом, тј. удара у њега.

- Нову официрску капу накривио на десно ухо, а сјајну никловану сабљу пустио те се вуче по земљи и звечка кад удари о какав камичак (С. Ранковић, СУ, АСК). Сабљетина о калдрму звечка (П. Кочић, ИД, АСК). Гавре Ђаковић није много марио за те утегнуте мундире с високим оковратницима и сјајним пуцима, ни за сабље које звечкају и одскачу од земље (В. Милићевић, АСК). Баци тас од себе. Тас звекну, одскочи и звечећи откотрља се (Б. Станковић, НК, АСК). Један немарно држани шлем паде, и звекну о камен (С. Краков, АСК). Кум шакама новац баца ... звонс крајцаре црвене, петаци жути и бели (РСАНУ).

- Рука ишчупа нож из појаса и баци га у мрак. Празна каца поново звекну и брзо умуче (Д. Ћосић, АСК).

1.6.2.4.2. СЕЗ „шкљоцати” (о металним, пластичним и сл. предметима, направама састављеним од покретних делова који се сударају приликом функционисања). Као што је већ речено, у овој ситуацији звук емитује предмет, направа у чијем саставу се налази покретљиви део, који приликом функционисања тог предмета успоставља (интензивни) контакт типа (с)ударања са једним од осталих делова, тако да се из тог контакта ствара звук.²⁰⁸

- Ороз на његовој пушки кврцну (Ј. Веселиновић, АСК). Чуше како крцну кокот на пушци (С. Матавуљ, БФБ, АСК). Брва шкљоцну и њена се мати појави на вратима (Ј. Лазаревић, П, АСК). Брва шкљоцну, врата се нагло отворише (С. Ранковић, П, АСК). Потпоручник је мирно спавао. Чујем како шкљоцају затварачи пушака избацујући чауре (С. Јаковљевић, СТ 1, АСК). Топовске цеви као да прогуташе гранате и затварач шкљоцну (С. Јаковљевић, СТ 2, АСК). До поноћи је било пред кућама света, и посета по клупама. Па одједаред оно што се зове – чистац. Шкљоцају капицици, кораци брзају (И. Секулић, АСК). Дакле, упамти добро: ватру ћеш отворити само онда када видиш непријатељску пешадију пред жицом и чујеш да шкљоцају маказе (С. Јаковљевић, СТ 1, АСК). Фотоапарати су шкљоцали, блицеви севали, камере зујале (ЕК).

- Научили војници да пале гранате, те је и њима смешно сада када шкљоцају празним затварачима (С. Јаковљевић, СТ 1, АСК). Војници почеше да затежу блузе и притежу бомбе.

²⁰⁸ Лексема *шкљоцати* у конструкцијама типа *Маказе шкљоцају* и *Он шкљоца маказама*, према РСЈ, реализује различита значења, са архисемом *одавати звук (шкљоцати (а))*, одн. *изазивати звук (шкљоцати (б))*.

Један шкљоцну маказама (С. Јаковљевић, СТ 3, АСК). Ната се пренеразила кад је видела Мирка, примила поклон хладно, шкљоцнула добро бравом кад је нежељеног госта испратила (И. Секулић, АСК). Начичкани на огради преко које се не може даље, они су шкљоцали апаратама (Политика 2006, ЕК).

1.6.2.4.3. СЕЗ „шкрипати”, „крцкати” (обично о предметима предметима састављеним, склопљеним из више делова) У овом типу СЕЗ звук настаје када се на одређени дрвени, метални, пластични и сл. предмет, који није у потпуности структурно прост, делује силом (типично притискањем с горње стране). Између саставних делова предмета (који нису потпуно учвршћени, затегнути и сл.) долази до ограниченог, минималног трења, а звук који том приликом настаје означава се углавном прототипичним глаголом за тај тип контактнoг звука – *шкрипати*. Одавање таквог звука може бити означено и глаголом *крцкати*, с тим што ова глаголска лексема поред тога означава и ситуацију у којој се предмет-емитер деформише тако што у његовој структури настају пукотине.

- Чврстим кораком прође кроз кухињу, седе на столицу, која шкрипну под њим (ЕК). Један ред столица шкрипао је синоћ за време представе (ЕК). Официри извадили по једну ногу из узенгија, ради одмора, и док шкрипе седла и крцкају, они се опустили и дремљиви клањају као прстенције (Д. Васић, СП, АСК). Затим се диже са столице, извини ми се па се баца свом тежином на свој лабаво учвршћен пољски кревет који је шкрипао (Д. Васић, СП, АСК). Дрвене ступенице су јако шкрипале (ЕК). Дашчани под је шкрипао неким непознатим звуцима (ЕК). Чуло се како се нека врата отворише и како под корацима шкрипи паркет у ходнику и на ступеницама (ЕК). Цео се дрвени дућан љуља и шкрипи у саставима (И. Андрић, ЕК).

- Житко блато развлачи се као тесто. Вочићи исколачили очи и подавили грбине, а кола крцкају под теретом (С. Јаковљевић, СТ 2, АСК). Климаве столице / под чизмама крцкају. (М. Тешић, АСК). Чини му се чује: кров на кући крцка. Помрчина ће смрскати кућу (Д. Ћосић, ЕК). Брзо легнем, пребацим једну ногу преко доњег креветског крила, где одупрем мамузом, а другом ногом притиснем о врхове. Руком обухватим испод колена и запнем... Кревет поче да крцка (С. Јаковљевић, СТ 2, АСК). У соби се чуо шум као када се столица одгурне, затим кораци до врата (под је крцкао под тежином); али врата се не отворише (Б. Ћосић, ЕК).

1.6.2.4.4. СЕЗ „шкрипати” (о предметима са саставним делом који се (о)креће око осовине и сл., односно о таквом делу или делу који је у контакту с њим). У овој СЕЗ звук настаје као последица трења унутар покретног дела типа осовине, покретне спојнице и сл. или контакту између каквог другог покретног и статичног дела предмета. Дакле, звук се јавља приликом кретања: у једном случају је то транслокативно кретање возила, а у другом ограничено покретање (нпр. врата).²⁰⁹

А. Тип »Шкрипе точкови/кола«.

- Кола су цврчала, пси су лајали, коњаници су се довикивали, а људи трчкарали око точкова, кочећи, цепаницама (М. Црњански, СДК, АСК). Тишина је била толика, на том пропланку, сад, да му се учини да чује како један од четири точка, опасно, цврчи (М. Црњански, СДК, АСК). Таман се утиша све по селу, док се чуше озго тешко натоварена кола, шкрипе и прикучују се механи (М. Глишић, АСК). Точкови на старим колима очајно су шкрипали (ЕК).²¹⁰ По белом, од месечеве светлости и прашине, путу, вочићи одмичу сами, кола шкрипе, циче, велики Месец залази за дубраву (Д. Васић, СП, АСК). Аутомобили су јурили улицом, кочнице шкрипале на све стране (ЕК).

²⁰⁹ Уп. садржај сублексема *крцкати* (2) 'производити, одавати оштре, реске звуке неједнаког интензитета (при кретању неподмазаних механизма или расушених дрвених предмета), шкрипати' (РСАНУ).

²¹⁰ Уп. примере *Точкови су прошкрипали* (значи: *Точкови су почели шкрипати*) – *Кола су прошкрипала* (значи или *Кола су почела шкрипати* или *Кола су прошла шкрипајући*).

И у овом случају звук може бити *знак (симптом)* неправилног функционисање неке направе или њеног дела (што је свој одраз нашло и у метафоризацији ГЗ, о чему ће бити речи у делу о полисемији); уп. пр. Шкрипали су и цивелили неподмазани точкови на колима која као да су пожурила, појурила (В. Стевановић, ЕК).

Б. Тип »Шкрипе врата«.

• С муком је господин Гаврило окретао ручицу, јуродива осовина је кркљала, метална устава се мало-помало подизала (Г. Петровић, СКСР, 194). Маше рукама, прети, чика, па изјури напоље. За њом, шарке отегнуто циче. Старац ме испрати до врата и откључа их. (...) Зацвилише танке зарђале багламице враташца (В. Десница, АСК). Ја куражно изиђох, а врата зацврчаше (Д. Васић, СП, АСК). Гурнух, најзад, врата која зашкрипаше (Д. Васић, СП, АСК). Онда је витло зашкрипело (Д. Васић, СП, АСК). Немој да капија почне да шкрипи, коњи и кола да лупају и да се због тога он пробуди (Б. Станковић, ЕК). Једва чујно шкрипнуше врата. Кроз отвор провири уплашен ађутант. Врата се исто тако опрезно затворише (ЕК). Негде тамо на крају села клепеће млин или ђерам шкрипи (Д. Васић, СП, АСК). Ко је? Нећу му ништа! – чуло се весело, пре но што је шкринуло оканце, пре но што се кључ покренуо и смакнути ланац звецнуо (Г. Петровић, СКСР, 30).

1.6.2.4.5. СЕЗ „клопарати” (о појединим возилима у кретању или њиховим покретним деловима). О овом типу СЕЗ (»Клопарају кола«, »Клопара воз« и сл.) било је речи у тачки 1.4.1. Звук настаје у контакту точкова са (неравном) подлогом или када се точкови, одн. неки други покретни делови возила, сударају са статичним деловима истог предмета и сл. (дакле, према класи предмета ова је ситуација врло блиска претходној и у нешто друкчијој класификацији могла би се с њом објединити, а разлика је првенствено у типу котактног звука). У оваквим ситуацијама звуком се описује кретање предмета-емитера (уп. Падучева 1998: 10).

• Заклопарају по нека кола на шору – остало ћути (Ј. Веселиновић, РСАНУ). Локомотива писну, вагони затаракаше и композиција крете (С. Јаковљевић, РСАНУ). Воз је клопарао кроз станичне прилазе, и најзад се зауставио уз дрхтај (ЕК). Сад ће фијакери затандркати (Д. Ковачевић, РСАНУ). Кола зврје по неравној калдрми (Брнково коло 1900, РСАНУ). Градом зврндају тешка кола (РСАНУ). Кочије су Симичине зврктале насипом белошевачким (М. Глишић, АСК). У сам први сумрачак, почеше зврктати насипом белошевачким маље, прљаве таљиге (М. Глишић, АСК). Напољу под прозорима већ затутњаше кола (В. Петровић, РСАНУ). Кочије на федерима клокотале [су] по равнеме путу (РСАНУ). Јездила су лака кола ... клокотала је гвоздена осовина као да су претоварена (Ј. Веселиновић, РСАНУ). Ми смо ћутећи слушали како киша плуска у прозор и како ритмично лупа воз одмичући све даље и даље (Д. Васић, СП, АСК). Споља допире ларма, локомотиве пиште, чују се разни говори, станична колица тандрчу (С. Јаковљевић, СТ 2, АСК).

1.6.2.4.6. СЕЗ „звиждати”, „фијукати” (о предметима који се брзо крећу кроз ваздух)

А. Тип »Звижде меци«. У овој СЕЗ звук настаје када се предмет-пројектил брзо (усмерено) креће кроз ваздух. То је, у типичном случају, хитац из оружја или мањи предмет погодан за бацање. Каузатор је обично човек, који контролу над предметом има само у фази која претходи СЕЗ (тј. док још не постоји емитовање звука).²¹¹

• Насред улице одједном завиждаше меци. Пушке запрашташе као помамљене поврх села (С. Краков, АСК). Метак завижда високо (С. Краков, АСК). Шрапнели су завиждали кроз ваздух (С. Јаковљевић, СТ 2, АСК). Запаљене бомбе описују сјајне пруге у лету кроз таму. Звижди челик и комађе гвожђа. Тупи удари и јаук (С. Краков, АСК). Све су чешће завиждала топовска зрна, преламала гране, и прштала по камену (С. Краков, АСК). У неко доба почеше куршуми да звижде преко наших глава. (С. Јаковљевић, СТ 3, АСК). Пиштољи пуцаху и зрна

²¹¹ Уп. пр.: Ја притискох окудач и чух како фијуче мој куршум (ЕК).

звиздукаху (С. Новаковић, РСАНУ). Зврјаће куршуми, грмиће гранате (Ђ. Јакшић, ЕК). Пушчани метци су зујали кроз барску трску (Б. Ћосић, ЕК). Они су крили очи од њега ... и на сваки куршум који би зукнуо око главе уривали лице у снег (Д. Ћосић, РСАНУ). Горе на положајима праште пушке, а повремено писне и понеки куршум изнад наших глава (С. Јаковљевић, СТ 1, АСК). Нешто зашишта кроз ваздух и лупи међ ноге наших коња. Ми сви заћутасмо. [...] Није нам било до смеха. Одмах затим нешто опет зашишта кроз ваздух и лупи негде између нас (Д. Васић, СП, АСК). Стражар за њим опали три метка, један му зукну поред ува (Д. Ћосић, Инт.). Борба је још трајала само са све слабијим дахом и ретка зрна фијукала су око њега (Д. Васић, ЦМ, АСК). Све чешће шрапнели су фијукали и праскали (С. Краков, АСК). Гранатска парчад жалосно фијукаше (П. Тодоровић, АСК). Горе у ваздуху они неуморни путници од гвожђа и смрти фијучу и звизде. Сав је врх планине у огњу и диму. Грмљава и тресак све бржи, нервознији, луђи. Осећа се да ће сада десети се нешто. И туђе гранате сада фијучу и хује (С. Краков, АСК). Зуји куршум око ушију (П. Кочић, ИД, АСК). Два тешка зрна зафијукаше па се наједанпут, са ужасним треском срушише једновремено пред црквеном портом (Д. Васић, ЦМ, АСК). Јаруга их није много штитила од граната, које су често фијукале и ломиле дебеле храстове. (С. Краков, АСК).

Предмет у покрету може бити и природни објекат типа *каменице* или неки сличан вештачки предмет. У том случају компонента звука може бити потиснута у одређеној мери или потпуно; в. следеће примере из корпуса:

- Севају блицеви. Шикља шампањац. Фијучу чепови у окупљени народ (Политика 2009, ЕК). Камен фијукну кроз велику мрежу, покидавши јој нити (ЕК). Барут зашишта (...) Затим га заблесну и заглухну пролом: у очи му суну земља, једно парче црепа, зујећи кроз ваздух, звекну га по челу (Б. Ћосић, ЕК).

Б. Тип »Фијуче бич«. У овом случају звук се јавља приликом (ограниченог) кретања кроз ваздух – издуженог мањег предмета (савитљивог или крутог), који обично служи као алатка, нпр. бич, коса,²¹² штап и сл. Такав предмет, у типичном случају, нагло покреће (маше, замахује њиме, држећи га за један крај) агенс.²¹³

- Косе су звиздале кроз сламу која је падала на десно (ЕК). Зелени се и шарени мирисна цветна трава по равним дубравама, вију се по њој ројеви пчела раденица, фијучу косе и цакићу белеге по љуту челику, а косачи се превили и сагли па једначито и одмерено размахују и секу меку и сочну траву, чији те мирис заноси и опија, те не можеш сит да га се надишеш (С. Ранковић, П, АСК). Деда је стајао у углу поред лужнице и бирао из суда са водом дугачке пруте, мерио их и слагао један крај другог и замахвао је њима кроз ваздух тако да су они фијукали (ЕК). Спасоје беше дочепео мотку и пошао напред. И таман он поче да издиже руке, а палица фијукну кроз ваздух и прште на његовој глави (С. Ранковић, П, АСК). Камција фијукну кроз ваздух, ошину га по глави и плећима, па се опет издиже над његовом главом (С. Ранковић, СУ, АСК). Издужен, као при свечаностима, у два реда, прими три стотине тврдих прута, мокрых и модрих, што су фијукали у ваздуху (М. Црњански, С, АСК). Го јатаган је шиштао око главе (Ђ. Јакшић, РМС).
- Као прави кавалер фијукну прutom кроз ваздух (С. Ранковић, СУ, АСК). У руци Пантовчевој одједном се нађе витак дреновак, који одједном фијукну у ваздуху и стаде да пада по Сретену као град (С. Ранковић, ГЦ, АСК). Марко, обневидевши од љутине и узбуђења, како дотрча до њих са замахнутом пушком, фијукну њоме и лупи по тврдим костима (Исто). Старчић је цокћући терао уморног дората, оглава окићеног натопљеним,

²¹² У случају када се (по)креће предмет какав је *коса* – емисију звука не изазива само кретање кроз ваздух, већ и контакт са другом материјом (травом и сл.).

²¹³ Агенс уобичајно има контролу над предметом током трајања СЕЗ. У том погледу, разлику у односу на претходну ситуацију показује неједнака прихватљивост реченица типа *Он фијуче бичем* и **Он фијуче каменицама* итд. У неким маргиналнијим случајевима уместо предмета покреће се интегрални део тела, у следећем примеру је то део тела животиње: Слоно није био ни на две дужине из[а] њих. Сер Џон је већ осећао како дахће и фијуче сурлом (ЕК).

отежалим ројтама од црвене вуне, повремено швићкајући бичем, окрећући се да одмери тог чудака, тог младог, гологлавог господина (Г. Петровић, СКСП, 141).

1.6.2.4.7. СЕЗ „шуштати”, „шушкати” (о предметима израђеним од материје која приликом гibaња одаје слаб шум).²¹⁴ Звук у овој СЕЗ настаје када се на одговарајући предмет израђен од танке, меке материје подложне деформацији, гужвању и сл. (нпр. део одеће, лист хартије и сл.) делује тако да се или изазове његово благо померање, гibaње или деформација (нпр. кад се згужва лист папира и сл.).

- Волим да читам романе у којима јунакиња носи хаљину што дискретно шушка на њеним грудима (ЕК). Док је трчала, хаљина јој је шуштала (ЕК). Игра траје и развија се још лепше и још бујније; чујеш како звецкају ђердани и дукати, и трупкају кондурице и папучице и шуште свилене шалваре (С. Сремац, 33, АСК). Миришу опојни парфеми „Турског купатила” и шушкају свилене тоалете прелепих дама (Политика 2006, ЕК). На коленима му се беле новине. Аћим дуго жмури, хартија шушка од његовог дрхтања, осећа њену тежину (Д. Ћосић, ЕК). Једна жена крај мене јела је сендвиче завијене у масну хартију која шушка (Д. Киш, ЕК).²¹⁵ Жена преврну по торбици, шушну невелика пара, преостала од потуцања по лекарима, стави је крај иконе (Политика 2009, ЕК). Спуштају на метални сто две картонске кутије које красе кинеска слова. Шушка и кеса из које ваде пластични прибор и почињу да једу (Политика 2021, Инт.). Нова зграда депоа била је сва у венцима од зимзелена, шуштале су завесе (ЕК).

- Шушкају хартијицама чоколадних бомбона (ЕК). Она је шушкала папучама по кухињи (ЕК).²¹⁶ Хануме дворе и нуде свакојаким понудама и ђаконијама, шушкајући својим хаљинама (Д. Киш, ЕК). Често се дешава да публика током представе разговара, једе, шушка кесама из продавнице (РТС 2023, Инт.).

1.6.2.4.8. СЕЗ „зујати”, „брујати” и сл. (о предметима, направама које садрже механички уређај типа *мотора*, односно о таквом уређају). У овом типу СЕЗ звук се ствара приликом функционисања предмета (апарата, возила, машина и сл.) који садрже мотор. Такви предмети могу бити статични или покретни, тако да је звук или повезан са кретањем предмета-емитера или је независан од њега, што се одражава и на језичке форме којима се исказују подваријанте ове СЕЗ. Начелна разлика између звукова типа *зујања* и *брујања* у томе је што први тип звука подразумева слабији интензитет (било да се везује за мање или за удаљене, у односу на перципијента, предмете-емитере), док *брујање* поред јачег звука може укључивати и пратећу компоненту вибрације итд. Ипак, глаголске лексеме *зујати* и *брујати* често се употребљавају као синоними. Уп. примере из корпуса за овај тип СЕЗ:

- Зуји и даље она машиница за шишање (Новости 2013, Инт.).²¹⁷ Он мирно седи на столици док му око главе зуји машиница за шишање (Инт.). Једно пола сата „Штуке” су зујале, па се изгубише (В. Дедијер, РСАНУ). Који очевидац не би се још живо сећао оних страшних дана када немачки борбени авиони зазујаше над Београдом и сручише на њ своје разорне и запаљиве бомбе? (М. Миланковић, КЦН, АСК). Један поранио авион зујао је из даљине (Д. Васић, СП, АСК). Лифт се зујећи спуштао (Б. Ћосић, РСАНУ). У тишини, фрижидер је брујао као ветар кроз жичану ограду (ЕК). Фрижидер је тихо брујао у кухињи (ЕК). Трактори брује, пољопривредне машине обрађују њиве (ЕК). Вентилатори су зврјали (ЕК). Ривијеру сам први пут видеља из малог авиона, који је зујао високо у ваздуху (Политика 2007, ЕК). Авион бруји изнад нас, невидљив у облацима (ЕК). Унаоколо пролазе и буче стотине мотора и нешто мањи број кола (Политика 2010, ЕК). Мотор брекће, гуме шкрипе савлађујући „лакати” кривине (Политика 2008, ЕК). Мотор је бректао (С. Јаковљевић, СТ 3, АСК). Шофер је напунио

²¹⁴ Уп. Левин – Рапапорт Ховав 1995: 190–191.

²¹⁵ Синтагма *хартија која шушка* може означавати и тренутно и трајно својство хартије. У овом примеру чини да је реч о трајном својству, тј. да односна реченица има значење: *шушкава* (хартија).

²¹⁶ Емитовање звука овде је у директној каузалној вези са кретањем/ходањем носиоца ситуације.

²¹⁷ Шири контекст: Овца се помало трзне, уплаши, али деда Веља је ошиша до краја. И реп оголи.

испуштenu гуму, мотор је опет забректао (С. Краков, АСК). Мотори лупају све тише, пловимо плашљиво и паралелно, према Сењу (М. Црњански, ЛИ, АСК). Грађевинске машине које су последњих година готово непрекидно брујале најелитнијим београдским насељем Дедињем све су тише (Политика 2000, ЕК).

Звук чије се емитовање означава глаголима типа *зујати* или *брујати* у неким ситуацијама има улогу *знака* (*симптома*), тј. звука који открива неисправно функционисање неке направе и сл.:

- Не знам како да опишем проблем али ми мотор између 1700 и 2000 обртаја бруји да то убија (Инт.). Када спољна јединица климе бруји[,] знак је да нема довољно гаса у систему (Инт.). Проблем је у томе што телевизор зуји, има нормалну слику али зуји (Инт.).

Компаративна испитивања семантике глагола оглашавања животиња потврдила су да се у овом значењу, у различитим језицима, често јављају чланови те семантичке подгрупе (в. Рахиљина и др. 2015: 32; Резњикова 2015: 63). Таква метафоризација везује се типично за глаголе који означавају емитовање звука инсеката, за шта је пример глагол *зујати* у српском језику (уп. Рахиљина и др. 2015: 32).

1.6.2.4.9. СЕЗ „пиштати”, „звонити” (о предметима, направама које садрже сигнални уређај, односно о таквом уређају). Употреба сигналног уређаја имплицира емитовање семиотичког звука, тј. слање одређене невербалне поруке. То би значило да такве ситуације нису праве СЕЗ. Међутим, када звук емитује сигнални уређај, тај звук обично носи невербалну информацију само за један круг перципијената, који су у том случају имају улогу адресата, док је за друге перципијенте то често само несемантички звук попут било којег другог.²¹⁸ На пример, уколико се неко налази на прузи и чује писак воза, овај звук представљаће за њега сигнал, док ће за многе перципијенте стотинама метара удаљене од путање воза то бити „обичан” несемантички звук. Такође, оглашавање аутомобилске сирене не представља сигнал за све људе који у тренутку емитовања чују тај звук.²¹⁹ У улози сигнала обично су две врсте звукова – звукови типа *пиштања* (нпр. *сирене*, *аларма* и сл.) и *звоњења* (различитих врста звона). Уп. следеће примере употребе ГЗ за означавање оваквих СЕЗ:

- Пароброд зазвижди по трећи пут, полако се отрже од краја и помњиво обрне, па нагло заплочи тијесним затоном (И. Ћипико, Пр, АСК). Аутомобили иду у свим правцима и смеровима, двотактне машине диме, рикше трубе, бицикли звоне (Политика 2006, ЕК). Низ улицу је клизио црвени трамвај, пригушено звонећи у тамној ноћи (ЕК).
- Штектали су митраљеци, завијале сирене (ЕК). Телефони су зврјали (С. Јаковљевић, СТ 3, АСК). Будилник престаде зврјати (Б. Нушић, ОП, АСК). Лежала сам у релаксирајућој миришљавој купки и пијуцкала чај од камилице, кад је одједном почео да пишти аларм на неким колима (ЕК).

Прва група реченичних примера означава ситуацију у којој су прототипични емитери – возила. У таквој ситуацији особа-агенс непосредно активира сигналне уређаје који емитују звук. Директивност је карактеристична само за случај изван домена СЕЗ, када се емитује семиотички звук, односно када постоји адресат (нпр. *трубити некоме*, *свирати некоме* итд.).

²¹⁸ Ако је емитовање сигнала представљено као *својство* неког уређаја у одређеној ситуацији, јасно је да се у реченици која такву ситуацију денотира ГЗ употребљава у значењу невербалне комуникације, одн. сигнализирања, као што је то, на пример, у односној реченици (са предикатом у квалификативном презенту) у оквиру следећег исказа: Клима-уређаји треба до 2008. да троше чак за 63 одсто мање струје него данас, а фрижидери, који пиште ако се оставе отвореним, за 23 одсто (Политика 2007, ЕК).

²¹⁹ Овим примерима додаћемо и следећу хипотетичку реченицу: *Пишти неки аларм не могу да заспим*. Дакле, из такве реченице не проиходи импликација да емитер (аларм) својим звуком даје неку информацију, већ да производи звук који перципијенту смета.

У ситуацијама које означава друга група примера, изостаје непосредна каузација, као и потенцијална усмереност акције, те су такве ситуације много ближе „простој” СЕЗ.

1.6.2.4.10. СЕЗ „пуцати”, „грукати” и сл. (о ватреном оружју). У овом типу СЕЗ звук се јавља као пратећи ефекат приликом активирања (дејствовања) одређеног ватреног оружја. Емитовање звука „егзистенцијално” је везано за испаливање пројектила или активирање експлозивне направе. На основу те корелације испаливање или експлозија означавају се глаголима звука. То је случај са једним од прототипичних глагола којим се денотира овај тип СЕЗ – са лексемом *пуцати*. Занимљиво је, међутим, то што у семантичкој структури сублексема која се односи на овај тип ситуације, према дефиницији из једнотомног РСЈ, нема звучне компоненте: *пуцати* (2a) (у некога/нешто, на некога/нешто, ретко некога/нешто) ’циљајући, нишанаћи гађати из ватреног оружја’. Многи глаголи који несумњиво улазе у ЛСГ ГЗ дефинишу се, ипак, у речницима управо преко овог глагола, нпр. *грмети* (2a) ’јако пуцати, грукати (о оружју)’; *грукати* (3) ’учестано пуцати, грукати (о ватреном оружју)’ (РСЈ). С друге стране, свршени корелат овог глагола формулише се у речнику као типичан ГЗ: *пући/пукнути* (2б) ’испаливши метак произвести оштар, јак звук’ – Пуче пушка (РСЈ).

Акустичке карактеристике звука одређене су врстом оружја-емитера, односно начином његовог функционисања. Ипак, диференцијација различитих звукова оружја на нивоу глаголске лексике само се делимично испољава.²²⁰ Већина ГЗ који означавају овај тип СЕЗ односи се на различите врсте оружја-емитера. Уп. поједине контекстуалне потврде из корпуса:

- *грмети/загрмети*: У селу загрми погдјекад пушка, па опет настане мртва тишина (С. Матавуљ, УЈ, АСК). У даљини потмуло грме тешки топови (Д. Васић, СП, АСК). Тишина је и даље владала на положају, само мало после поче непријатељска артиљерија да грми (С. Краков, АСК).
- *грмнути*: Грмну пушка код великих вратница (С. Ранковић, ГЦ, АСК). Горе за ровом је страшно грмнула мезерска бомба (С. Краков, ЕК). Одједном грмну сложан плотун и лака прашина се диже дуж целог строја (С. Јаковљевић, СТ 1, АСК).
- *грукати*: Напољу поче грукати пиштољ за пиштољем (Ј. Веселиновић, АСК). Грукале су негде и бомбе, али они са ливаде ни да макну (С. Јаковљевић, СТ 1, АСК). Под тамним и нелагодним просторима, над Мачвом, једнако сукруквали турски топови (С. Велмар Јанковић, АСК).
- *грукнути*: Грукну једна пушка (М. Глишић, АСК). Тешка хаубица грукну и гранате запараше ваздух (С. Јаковљевић, СТ 3, АСК). Грукнуше топови, презну и сам Марко (Р. Домановић, АСК). Пред нама грукну разорна граната (С. Јаковљевић, СТ 3, АСК).
- *трештати*: Испред нас трештале су пушке, као на маневру (Д. Васић, СП, АСК). Нешто је црно летело кроз ваздух. Бомбе сукрештале (С. Краков, ЕК). Ја замишљам московске улице и тргове по којима треште топови (Инт.).
- *тутњати/тутњити*: Тутње топови на јужним обронцима Фрушке горе (Инт.).

Поједине глаголске лексеме односе се на нешто ужи спектар звукова овог типа. На пример, неки ГЗ не употребљавају се, уобичајено, за означавање звука (одн. дејствовања) ватреног оруђа, артиљерије, већ се односе првенствено на пушке.

- *праштити/запраштити*: Пушке супрашталале а грађани узмицали (С. Велмар Јанковић, АСК). Пушке супрашталале као да је нека силна борба (В. Ћоровић, Инт.). Бомбе супрашталале, истина у размацима, али ипак једна за другом (С. Велмар Јанковић, АСК). Бомбе праштите све ближе и ближе (С. Краков, АСК). Повремено запраштите митраљез (С. Јаковљевић, СТ 3, АСК).

²²⁰ Уп. сликовит пример контекстуалне диференцијације различитих звукова ватреног оружја: Далеко на југ, све до македонских планина, грмели су топови, прашталале пушке, циктали митраљези и грукале бомбе (С. Јаковљевић, СТ 2, АСК).

Поједини други глаголи денотирају емисију звукова који су специфични махом само за једну врсту оружја. Тако се низ глагола односи на испрекидани звук аутоматског оружја и сл., нпр.:

- *клепетати/заклепетати*: По цео дан су грмела зрна артиљеријска по коси, рововима и шумама, а ноћу су клепетали митраљези и праштале пушке (С. Краков, ЕК). Са две стране митраљези заклепеташе (С. Краков, ЕК). Напред на рововима су пушке клепетале (С. Краков, ЕК). А тамо напред још једнако клепеће митраљез (РСАНУ).
- *штектати/заштектати*: Штектао је негде пушкомитраљез (С. Јаковљевић, СТ 3, АСК). Митраљез је штектао сухо (Б. Ћосић, ЕК). Одједном негде у близини заштекташе митраљези (ЕК).

Поред наведених ГЗ, у РСЈ је регистровано више (суб)лексема које означавају СЕЗ са оружјем-емитером: *гроктати* (1), *грохотати* (2б), *дерати* (5в), *дрмати* (4б), *дрмнути* (3), *дробити* (3), *завекетати*, *запраскати* (2), *засиктати* (а), *јекнути* (1б), *клокотати* (3), *кокати* (2), *крикнути* (3), *кркнути* (1б), *ланути* (3), *процикстати*, *разгзувати се*, *цикнути* (1), *цикстати* (2), *цичати* (2г), *штектати* (2а).

1.6.2.4.11. Остале СЕЗ у вези са материјалним предметима

Разматрани случајеви СЕЗ обухватају ситуације које се нешто учесталије од осталих јављају у корпусним потврдама. Примери из корпуса потврђују, ипак, још низ ситуација са неким од материјалних предмета у улози емитера. Поједине од тих ситуација су околине и њих нећемо посебно издвајати, већ ће бити дат преглед оних СЕЗ које окупљају различите предмете-емитере повезане неким физичким својствима, из чега и проистиче акустичка сличност звука који производе. Притом ћемо о СЕЗ овде говорити првенствено из перспективе емитованог звука, одн. карактеристика типичних емитера који такав звук производе. На основу грађе, истичу се следећи звукови:

– звук загрејаног металног предмета / дела предмета:

- Само котао кврца и каткад варница прсне, па се као у љутини распршти и утрне (П. Кочић, ИД, АСК). Цеви радијатора тек су почеле да пуцкетају под спорим дотоком топле воде (ЕК). Тишина. Дуго се клати задихана тутњавом у грудима. И свог корака се боји. Црвено око пећи гасне и плех ситно цвокоће. И мрака и плеханог цвокота се боји. Колена јој ударају о даске кревета (Д. Ћосић, АСК).

– звук вибрирајућег стакленог предмета / дела предмета:

- И на балкону свога дома појави се седи државник, а громогласно: „Живео!“ проломи ваздух, и одјекну целим градом. На свима околним кућама завечаше прозори и на њима се појавише многе главе (Р. Домановић, АСК). Опет се повратило – шапну она за себе, а стаклени цилиндар на лампи зазврја (Д. Ћосић, АСК).

– звук кожних и сл. делова обуће, опреме и сл. приликом (по)кретања:

- Пређох друм и легах даље опет на ливаду. Не прође дуго а чух да цврче нове чизме лојем намазане (Р. Петровић, ЕК). Они [официри] нису били нимало у пријатнијем положају од њега, искићени, ишчеткани, намазани, утегнути у нове каишеве, тако да су цврчали при сваком кораку и покрету (М. Црњански, С, АСК). А Петар Исакович, сав утегнут у сребрне ширите, и нове чизме, које су цврчале, био је то приметио (М. Црњански, СДК, АСК). Иде он и лепо се угиба онај патос под њим, и ципеле му шкрипе: шворц, шворц, шворц (Д. Васић, СП, АСК).

– звук тврђих делова обуће у контакту с подлогом:

- Холанђани упорно дижу буку и на сав глас клепећу клонпама (Политика 2008, ЕК). Његове папуче опет заклепећу по голом и хладном бетонском поду (ЕК). У подне сви заједно трче на ручак клопарајући дрвеним потпетицама по ходнику и низ степенице (А. Тишма, ЕК).

– звукови неких (једноставнијих) механизма:²²¹

- На мраморном камину куцао је старински сат (Д. Васић, СП, АСК). Кроз друга врата видјела се Наћварева ложница, у којој (...) клопоташе један часовник (С. Матавуљ, БФБ, АСК). На чађавом зиду стари је сат откуцавао уједначено (Д. Васић, СП, АСК).

- Кроз тишину клепеће без престанка разбој (Ј. Лазаревић, РСАНУ). Негде тамо на крају села клепеће млин или ђерам шкрипи (Д. Васић, СП, АСК). Млин [је] зауставио да не клепће (Г. Божовић, АСК). Кројачица Даница са високог приземља има ових дана пуне руке посла. Њена „сингерица” не престаје да штекће (ЕК).

– звук аудио-уређаја који неправилно функционишу:

- У том тренутку, на малом столу до постеље, зазвони, па кркљаше пољски телефон у својој кожној торби (Д. Васић, СП, АСК). Је ли то твој или мој телефон крска... Помери слушалицу удесно (Г. Петровић, СКСР, 242). Једва [сам се] прогурао до угла у коме је крчао радио апарат (РСАНУ).

Спектар звукова које потенцијално стварају материјални предмети изузетно је раширен, а такође су врло широке могућности да се звукови које производе материјални предмети означе одговарајућим лексемама из ЛСГ ГЗ, тако да претходно размотрене СЕЗ неминовно представљају само главне тенденције у вези са овом категоријом емитера.

1.6.2.5. СЕЗ у домену атмосферских појава

Неке ситуације емитовања звука везују се за испољавање појединих атмосферских појава. Мада се „звучне” атмосферске појаве обично разумевају као ентитети из категорије материје или материјалних предмета (у покрету), одредили смо се за то да овакве СЕЗ издвојимо у односу на остале. У контексту емитовања звука посебно се истичу две појаве: *ветар* и *гром*.

1.6.2.5.1. СЕЗ „фијукати”. Према подацима из корпуса, ветар је „најзвучнија” атмосферска појава, у смислу да је лексема *ветар* (или нека од лексема које с њом у хипонимском односу) прилично фреквентна на позицији субјекатског аргумента у реченицама са ГЗ, а поред тога, субјекат-*ветар* повезује се са већим бројем различитих ГЗ (односно звукова чије емитовање ти глаголи означавају).

1. Једно од битних обележја ове појаве је динамичност: ветар се разумева као предмет који се креће пресецајући одређени простор (локализатор). Тај спацијални однос најчешће се исказује предлогом *кроз* са акузативом. Типично се у овом случају јавља један маргиналнији вид локализатора: *отвор(и)*, *шупљина/шупљине* и сл. У овој СЕЗ појављују се и други типови просторних релација, одн. локализатора, који се исказују обично предлогом *преко* са генитивом, или формом беспредлошког просторног инструментала (просекутива) итд.; уп. неке од корпусних потврда:

- Ветар звиждаше покрај ушију коњаницима (С. Новаковић, РСАНУ). Ветар је звиждао кроз границие (ЕК). Ветар је звиждао кроз пукотине (ЕК). Око прозора звизди и бесни студени ветар, грувајући у слабу кровнијарицу (С. Ранковић, ГЦ, АСК). Напољу тужно јауче ветар кроз оголене гране и киша сипи (Ј. Веселиновић, АСК). Ја нећу ветар који зурла кроз

²²¹ За разлику од групе направа/уређаја са мотором, овде се углавном убрајају простији механизми, који због друкчијег унутрашњег устројства обично дају другачији звук од предмета из поменуте групе.

подеране метле, ја хоћу буру која шуме тресе и риче и урла на вратима као звер (И. Секулић, РСАНУ). Ветар јауче кроз оголено грање (Р. Домановић, ЕК). Ветар мумла око куће (РСАНУ). Промаја свира кроз огромне отворе још огромнијих недовршених зграда (ЕК). Кроз дрвеће је урлао вихор (ЕК). Гојко ободе коња и кад пролете кроз вратнице и отиште се низ сокаке, осети само како му ветар шиба и фијуче поред ушију (С. Ранковић, СУ, АСК). Свуда жица, коров, разбијени прозори, поломљена врата кроз која фијуче ветар (Политика 2001, ЕК). Топао влажан ветар са кишом фијукао је улицама (ЕК). Док вјетар хуји преко њихових глава, у заклоници је тишина (И. Ћипико, Пр, АСК). Весео јесењи вјетар ковитлао је по ваздуху лишће, сламу и перје, хујао кроз усталасано грање воћака! (Б. Топић, БСБ, АСК). Ветар је хујао кроз дрвеће (ЕК). Време, или Господар времена, издубили су у масивном каменом блоку необичне шупљине кроз које хује ветрови што се управо овде сусрећу долазећи са разних страна (ЕК). Јесењи ветар страховито хучи планином и носи увело лишће (Р. Домановић, ЕК). Ветар је цвилио у високој црној баци (И. Андрић, РМС). Стигли су напослетку до висоравни где је ветар шиштао кроз врес (ЕК).

Како показују примери, звук ветра често се, метафорички, описује глаголима који се примарно односе на друге категорије емитера, пре свега животиње и људе.

У оваквим ситуацијама звук настаје у интеракцији између природне стихије и одређених материјалних ентитета, који сачињавају или садрже шупљине, отворе и сл., тако да се, како се наводи у раду Падучева 1998 (12), у овом случају ни за један од ентитета партиципаната не може рећи да је прави извор звука. У руском језику ова СЕЗ означава се истом глаголском лексемом као и ситуација брзог кретања неког предмета кроз ваздух – *свистеть* (Ibid.), што је случај и са српским еквивалентом – *звиждати*,²²² уп. пр. Ветар је звиждао кроз гранчице (ЕК) и Шрапнели су звиждали кроз ваздух (С. Јаковљевић, СТ 2, АСК). Оба значења у српском покрива и глагол *фијукати*. Акустичка блискост ситуација о којима је реч проистиче из врсте корелације између *ваздуха* и *материјалних предмета*. У обе ситуације звук се јавља као ефекат „сечења”, „пресецања” ваздуха, с тим што у првој СЕЗ динамични ваздух (ветар) „налеће на сечиво”, а у другој се „сечиво” креће кроз ваздух.

2. Конструкцијом без просторног детерминатора означава се ситуација која је блиска простој СЕЗ:

- Страшна бура стане свом снагом бучати (Србске новине 1846, РСАНУ). Пси су лајали, а ветар вијао жалосно (РСАНУ). А на пољу небо је тихо плакало и кад кад вриснуо би ветар (Д. Васић, ЦМ, РСАНУ). Ветар је непријатељски пискао (РСАНУ). Ветар је пиштао непријатно (И. Секулић, ЕК). Ветар пишти час јако час тише (РСАНУ). Нестаде струје, а напољу се већ добро смрачило. Кроз прозоре у дну се види мркла ноћ. Ветрови фијучу (Б. Станковић, ЕК). Скратио се дан. Фијуче ветар (ЕК). Хујао напољу јужњак и пљуштала киша, сјало сахарско сунце, сипила лондонска магла (В. Десница, АСК).

3. У ређим случајевима звук који се приписује ветру у реченици са ГЗ потиче од предмета које ветар покреће: Сама [кућа] на голом ћувику ... ситна и трошна, пуна рупа кроз које чандрља ветар (РМС); Ветар шушка кроз лишће липе (Инт.). Овакве ситуације представљају повезницу ка оним типовима СЕЗ у којима се ова природна стихија појављује у улози каузатора (в. т. 1.6.2.3.1).

4. За појаве које су појмовно уже од *ветра* везује се обично и ужи спектар звукова. Тако се у везу с *међавом* доводе, према корпусним потврдама, углавном звукови чије се емитовање означава глаголима типа *урлати*, *јаукати* и сл. (поред *фијукати*):

- Напољу мећава заурлава као гладан вук, час фијуче, као да нам под прозором маџарски Цигани ударају у егеде (РСАНУ). На вратима је јаукала мећава (РСАНУ). Мећава завија. Пси урлају (Д. Киш, ЕК).

²²² Разлика је у томе што се у руском језику датим глаголом означава и СЕЗ са контактним звуком типа *трења* – *Свистят на осях колеса* (Шкрипе точкови на осовинама) (в. Падучева 1998: 12)

1.6.2.5.2. СЕЗ „грмети“. Ситуација у којој је емитовани звук – *грмљавина*, прототипично се не приписује ниједном носиоцу (одн. емитеру). Сходно томе, реченица која означава такву ситуацију формира се помоћу „атмосферског“ безличног глагола (глагола нулте валентности) – *грмети* (уп. Станојчић–Поповић 2012: 260). Од истог медијалног глагола може бити формирана и варијантна субјекатско-предикатска реченица (нпр. *Гром грми*), семантички еквивалентна имперсоналној реченици (нпр. *Грми*), али унеколико стилски маркирана (в. Ружић 2005: 519). В. поједине пр. из грађе:

- Ноћ, грми, сева, нигде куће у близини (Политика 2007, ЕК). На небу су изнад села били тамни и опасни облаци, почело је да грми и сева (Политика 2007, ЕК). Напољу ужасно грми. Врло близу је ударио гром (ЕК).
- Чу се неко пуцање као да грме хиљаде громова (ЕК).

Кад се за означавање звука грома (тј. грмљавине) употребљава нека други глаголска лексема, ситуација је, у погледу дистрибуције конструкција, различита. У том случају уобичајене су личне конструкције, док се имперсоналне јављају ређе, што је и очекивано, будући да је у семантичком садржају глагола *грмети* инкапсулиран појам *грома*.

- Суво и испрекидано су праскали громови, али киша није падала на земљу (ЕК). Када на Светог Илију пуцају громови народ има обичај да каже да светац гађа ђаволе (Политика 2006, ЕК). Чуло се како прозорске капке пере киша, а затим пуче гром (ЕК). Гром је рикнуо (ЕК). На истоку су севале муње, тутњали громови (ЕК).
- Добро се наоблачило, те јекти, па ђеђе и сијевне (РСАНУ). Једино сам се истински препао када је почетком месеца ударила олуја и када су громови почели да бију, пуцало је и севало на све стране (Политика 2008, ЕК).

На основу повезаности између светлосног и звучног елемента *грома*, понекад ће се, мада је то ипак прилично ретко, у реченицама са глаголом *грмети* (одн. *загрмети*) јави и именица *муња*, као у примеру из народне песме: Док загрмје муња од облака (РСАНУ).

1.6.2.5.3. Остале СЕЗ у вези са атмосферским појавама. Друге атмосферске појаве нису препознатљиве по специфичном звуку, а од појава које се ипак појављују унутар појединих СЕЗ поменућемо *кишу*. Тек понеки маргиналнији ГЗ денотира СЕЗ са кишом-емитером. Такав је глагол *роморити* 'производити ромор, звучати једнолично, монотонно, шумити, жуборити' (уп. *ромор* (1) 'једноличан шум који се чује кад пада киша, тече вода, ромињање, жуборење': ~ кише, ~ таласа) (РСЈ).²²³

- Лежао сам даноноћно у столици за љуљање заглаван у плафон и слушао како роморе кише (Д. Киш, ЕК).

Међутим, много чешће се ова атмосферска појава јавља у СЕЗ са једним типом контактнoг звука (тј. звук се ствара у контакту кишних капи са подлогом), нпр.:

- И са грана жалосно капље, а са кровова тече прљава вода, и капи стално добују по црном крову од смоле (Д. Васић, СП, АСК). Сву ноћ сам слушао, како добују кишне капљице о моје чизме (Д. Васић, СП, АСК). Клапарала је киша по затегнутом платну [камиона] (М. Лалић, РСАНУ). Напољу је киша монотонно бубњала по крововима мансарди (ЕК).

Мада у је оваквој реализацији ГЗ изражена компонента ударања, чему одговара и сама конструкција, у датим ситуацијама у фокусу је звук.

²²³ Знатно фреквентнија истокоренска глаголска лексема – *ромињати*, у семантичком садржају нема акустичку компоненту (према лексикографској интерпретацији), тако да се не сврстава се у ЛСГ ГЗ: *ромињати* (1) 'падати у виду ситних капљица, сипити, росити (о киши), падати у ретким пахуљицама (о снегу)'.
110

Ређи су случајеви кад се не исказује појава која ствара звук, тј. кад се одговарајући ГЗ употребљава у безличној конструкцији, као у следећем примеру са глаголом *добовати*: Мада је напољу лило и добовало, из славине у импровизованој кухињи јавну се само крклање (Г. Петровић, СКСР, 21).

1.6.2.6. Закључне напомене о ситуацијама емитовања звука

Анализа СЕЗ унутар пет зона које се односе на категорију емитера звука: људи, животиње, материја, материјални предмети и атмосферске појаве – показала је изразиту комплексност проблематике звуковог испољавања различитих ентитета.

Несемиотички звукови у домену човека везују се првенствено за одређене спонтане процесе у људском организму. Такви „звучни” процеси карактеристични су за две телесне зоне: стомак и дисајне путеве (уп. глаголе *крчати* и *кркљати*). С друге стране, човек одаје и различите несемиотичке вокалне звукове. Један важан део тих звукова назван је у овом истраживању *звукovima-реакцијама*. У питању су гласовна испољавања различитих емоционалних стања, а првенствено страха и радости (нпр. глаголи *вриснути*, *цикнути* и сл.).

Звукови везани за животиње карактеристични су по томе што је свака животиња битна из перспективе језичке заједнице посебно препозната по специфичном звуку, тако да оглашавање „значајних” животиња бива означено једним ГЗ или већим бројем различитих глагола. Посебно су акустички издиференцирана оглашавања животиња које су културолошки препознатљиве, истакнуте. У српском језику таква је изнијансираност карактеристична првенствено за псе, што је одлика и других европских језика. Неки ГЗ занимљиви су по томе што „окупљају” у семантичком садржају по различитим критеријумима врло удаљене животиње-емитере.

У приказивању оглашавања материје ограничили смо се на оне случајеve који се односе на звукове које производи материја (нпр. *вода*, *снег* и сл.) одвојена од других типова емитера звука, будући да је у свакој СЕЗ један од кључних елемената који предодређују карактеристике емитованог звука управо материја (од које се састоје ентитети учесници ситуације). Преко материје акустички су повезане СЕЗ из свих домена.

Други битан фактор за емисију звука је тип односа који се успоставља између различитих ентитета учесника ситуације или делова таквих ентитета. Такви односи посебно су препознатљиви у домену материјалних предмета. Дакле, поред материје од које су састављени, за звук предмета-емитера битна је врста релације између њихових делова, односно између тих предмета и неког другог ентитета (другог предмета, подлоге и сл.). Ту се уочавају два кључна типа односа својствена готово свим типовима СЕЗ: кретање и контакт, који у зависности од типа интеракције ентитета унутар неке СЕЗ, као и њиховог физичког састава, дају различите „акустичке” резултате. Видели смо да звук зависи од тога какав се предмет креће или који тип контакта (нпр. ударање, сударање, трење, притискање) остварује са другим ентитетима.

Звукови у домену атмосферских појава ограничени су махом на акустичке ефекте који прате манифестовање *ветра* и електричног пражњења из облака, одн. *грома*.

2. ПОЛИСЕМИЈА ГЛАГОЛА ЗВУКА

2.1. Уводне напомене. У монографији *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику* полисемија се дефинише као „способност лексеме да се реализује у више значења, да има више семантичких реализација” (Гортан Премк 1997: 37; уп. нпр. и у општијим приручницима Кристал 1997; Круз 2006). У домаћој лингвистичкој терминологији тај појам именује се и термином *вишезначност*. Термин *полисемија* је у србистичкој литератури двозначан: поред поменутог појма, њиме се именују и најчешћи *механизми остваривања вишезначности* (метафора, метонимија, синегдоха и платисемија) (Драгићевић 2007: 129). Под полисемијом се, дакле, подразумева и *процес* настанка нових значења и *резултат* тог процеса. Поменути термин *вишезначност* такође се употребљава за оба та појма, али чешће за други (устаљен је, на пример, термилошки спој *механизми полисемије*, док се спој *механизми вишезначности* ређе користи). Ова термилошка двозначност укида се најчешће тако што се за процес настанка нових значења употребљава неки други назив, док се одговарајуће *својство* лексеме назива полисемијом (тј. вишезначношћу). Један од термина који се користи за именовање поменутог процеса јесте *семантичка деривација* (најчешће у том значењу према појединим руским ауторима).²²⁴ Међутим, употреба овог термина може довести до неспоразума, будући да се њиме у лингвистичким (лексиколошким, дериватолошким итд.) истраживањима обележавају разноврсни појмовни садржаји (детаљно о *семантичкој деривацији* в. у Драгићевић 2018). За процес настанка нових лексичких значења Б. Тафра, у приказу монографије Драгићевић 2007, предлаже назив *полисемизација*, а такво термилошко решење образлаже на следећи начин: „Umjesto naziva *polisemija* u drugom značenju [тј. у значењу начинâ остваривања вишезначности] predlažemo naziv *polisemizacija* jer je riječ o širenju semantičke strukture, »umnožavanju« značenja, o procesu dobivanja novih značenja jednoga leksema metaforom, metonimijom i sinegdohom, a polisemizacija upravo znači taj proces (Тафра 2007: 36–37).²²⁵ У овом истраживању *полисемијом/вишезначношћу* биће називано својство лексеме која се остварује у више значења, док ће за појаву настанка нових значења бити коришћени други називи, међу којима и *полисемизација*.

Типична слика полисемије из перспективе речника израђеног по принципима традиционалне дескриптивне лексикографије јесте слика речничког чланка једне значењски богате лексеме. Будући да је ово истраживање базирано првенствено на трима референтним описним речницима стандардног српског језика, вишезначност ће углавном бити разматрана са становишта речничке полисемије. Речничка грађа омогућава системско испитивање резултата семантичких процеса који су везани за одређену лексичку групу. Кад су у питању чланови ЛСГ ГЗ, то значи да се на основу полисемичких структура презентованих у речнику може открити које су то секундарне семантичке реализације нарочито карактеристичне за ову лексичку групу. Речници тако бележе остварени потенцијал семантичке екстензије глагола звука. У наставку ћемо изнети поједине за ову тему битне детаље о појму *семантичког потенцијала* глагола, који иначе имају богатији семантички потенцијал од других врста речи (в. Миланов 2021: 102).

Семантички потенцијал неке лексеме односи се на могућности које њено (основно) значење отвара за појаву нових реализација.²²⁶ Спектар значења која се могу остварити у

²²⁴ Термин *деривација* користи се у оквиру творбе речи (дериватологије), тако да се успоставља разлика између семантичке деривације и творбене деривације, односно, како се наводи у монографији Гортан Премк 1997 (137), између *полисемије / семантичке деривације*, која представља „семантичко варирање у оквиру једне лексеме” и *деривације / семантичко-морфолошке деривације*, која представља „семантичко варирање између двеју лексема”.

²²⁵ У раду Тафра–Кошутар 2009 (100) напомиње се да С. Бабић (1986: 37) полисемизацију назива *семантичком творбом*. Поменућемо, такође, да се у истој студији разлагање првобитне полисемичке структуре на посебне лексеме назива *деполисемизацијом*.

²²⁶ Сам појам је познат у домаћој науци о језику и на различите начине је формулисан. Издвајамо једну формулацију И. Грицкат, која половином прошлог века, у једном од радова из области аспектологије, постојање

оквиру целе једне лексичке групе, нпр. глагола звука, представља семантички потенцијал те групе. Поједина значења реализује већи број чланова групе, док су друга својствена тек неколиким лексемама. Тако мноштво глагола звука у српском језику може означити комуникативну ситуацију, првенствено ситуацију говорења (што је карактеристично и за друге језике), нпр. *клетати* (2) 'много и бесмислено говорити, брбљати', *прогукати* (2) 'нежним, љупким гласом проговорити, рећи', а само понеки глагол јавиће се у значењу из домена визуелне перцепције, нпр. *блејати* (2б) 'гледати тупо, бленути, зијати, зурити' итд.

Код глаголских лексема семантички потенцијал не темељи се просто на лексичком значењу већ на *ситуацији* коју глагол примарно означава, те у великој мери зависи од карактера те ситуације (в. Кустова 2004: 29–32).²²⁷ Лексичка семантика одређеног глагола не садржи (по самој природи језичког знака) све информације о ситуацији коју тај глагол денотира, већ само неке њене елементе, тј. знање (говорника) о ситуацији знатно је шире од информација које обухвата глаголско значење (Ibid.: 36–37). Глагол, дакле, „омогућава приступ” информационој структури знатно богатијој од његовог семантичког садржаја (Ibid.: 38).²²⁸ Ово је значајно у контексту ширења глаголских значења на друге семантичке домene. Не происходе сва деривирана значења глагола из елемената његове лексичке семантике, већ су нека заснована управо на „вишку” информација, тј. на бројним импликацијама које пружа *ситуација*. Овде је реч пре свега о *прототипичној ситуацији*, која је извор даљих семантичких гранања и преко које су секундарна (деривирана) значења повезана у јединствену семантичку структуру.

Из наведеног следи да семска структура глаголског значења представљена дефиницијом (макар и врло исцрпном) у описном речнику не може обухватити све потенцијалне мотиваторе изведених значења. На пример, поменуто перцептивно значење глагола *блејати* не можемо директно извести из основног значења тог глагола (тј. из његове семске структуре), већ се морамо ослонити на ширу слику ситуације, која обухвата и специфично понашање животиње-емитера.

Ширење значењске структуре неке лексеме остварује се најчешће путем лексичких механизма *метафоре* и *метонимије* (а поред тога и *синегдохе*, коју неки лингвисти сматрају подтипом метонимије).²²⁹ Према Г. И. Кустовој (2004: 54) традиционални појмови *метафора* и *метонимија* само су посебни случајеви двају основних принципа *преноса* – *аналогije* и *везе* (рус. *связь*). Метафора се заснива на успостављању аналогије, уочавању сличности између двају појмова (који, како се то истиче у когнитивистици, припадају различитим доменима),²³⁰ док се метонимија темељи на логичкој (егзистенцијалној) повезаности појмова (који су део истог когнитивног домена).²³¹

семантичког потенцијала глагола помиње као „присуство семантичке могућности да се у глаголу створи неко ново значење” (Грицкат 1957–1958: 99).

²²⁷ Термин *ситуација* има широку примену у синтаксичко-семантичким истраживањима, посебно кад је у питању глаголска лексика, односно финитна реализација глагола у предикатској реченици. Тим се термином означава део реалне или замишљене стварности у којем су неки објекти (људи, предмети или непредметни ентитети) у неком тренутку и на неком месту повезани једни са другима одређеним релацијама (в. Апријан 2009: 539). Лингвистички термин *ситуација* обично се не користи за означавање једног дела ванјезичке реалности, већ се употребљава у значењу појединачног, схематизованог „концепта ситуације” или „модела ситуације” који одређеном фрагменту стварности одговара (в. Падучева 2004: 52; уп. Кустова 2004: 36–38).

²²⁸ Ова ауторка такву структуру назива *когнитивним моделом ситуације*, односно, једноставније – *ситуацијом*.

²²⁹ О механизмима семантичког ширења (у србистичкој лексикологији) в. Гортан Премк 1997: 58–116, као и поглавље посвећено тој теми у Драгићевић 2007 (146–186).

²³⁰ У раду Кликовац 2008 (66) дата је оваква општа дефиниција метафоре: „Метафора је *виђење* или *разумевање* једне појаве као друге (или једног искуственог домена као другог)”. Разумевање једне појаве као друге назива се *појмовном метафором*, а виђење једне појаве као друге *сликовном метафором* (Ibid.). Ту се такође истиче следеће: „Ако бисмо виђење и разумевање хтели да подведемо под једну реч, онда би то могла бити реч *интерпретација*” (Кликовац 2008: 66).

²³¹ У раду Расулић 2010 (51) о логичкој вези на којој се темеље метонимијски преноси констатује се следеће: „Логичка веза која омогућава метонимијски пренос у основи проистиче из неког вида додиривања, суседства

Даћемо неке основне напомене везане за механизме семантичког ширења у зони глагола звука, док ће о конкретним семантичким преносима бити речи приликом разматрања лексичке грађе. Глаголи звука остварују различита значења заснована на метафори и на метонимији (или удруженом деловању тих механизма, тзв. метафтонимији), што проистиче из унутрашњег устројства ситуације емитовања звука, као појмовно-значењске структуре. На пример, будући да се звук јавља као пропратни ефекат многих радњи, процеса и сл., чврста узрочно-последична веза која се успоставља између радње/процеса и звука (као једна од основних врста метонимијске везе), омогућава врло једноставну „замену” радње или процеса звуком. Такође, снажна логичка веза постоји између звука и емитера, између звука и простора у којем се звук јавља итд.

Такође, звук се везује за ентитете из различитих „виших” и „нижих” домена – од човека до животиња и неживих ентитета, тако да је могућност успостављања аналошких веза широка, што је извор метафоричких значења. Поменуто је да се, на пример, пренос често успоставља на релацији *оглашавање животиње* → *говор(ење) човека*.

Код приказивања спектра значења која остварују чланови ЛСГ ГЗ тежиће се следећем поретку: од ситуација са (реалним) звуком ка ситуацијама без звука, од несемантичког звука ка семиотичком, од конкретно-просторних ситуација ка апстрактним.

2.2. О значењским преносима унутар ЛСГ ГЗ

У вези са полисемијом глагола звука најпре ћемо се осврнути на поједине случајеве семантичке дисперзије унутар семантичке групе глагола звука. Ту укључујемо примере значењског трансфера који подразумева да је и изворно и циљно значење у домену емитовања несемантичког звука. Дакле, долази до промене носиоца ситуације, али он остаје у категорији емитера звука. Овакви семантички преноси засновани су махом на акустичкој сличности звукова, односно на акустичкој метафори. Различити случајеви тог семантичког преноса већ су поменути приликом разматрања ситуација емитовања звука. Овде ћемо дати преглед карактеристичних примера; уп. поједине потврде из грађе:

- **човек**→**животиња**: Док животиње вриште само ако су нападнуте, људи испољавају најразличитија осећања вриском (Инт.).
- **човек**→**материја**: Бурни поток кркља кроз хридице голе (РСАНУ). Камење врисну под копитама (С. Краков, АСК).
- **човек**→**предмет**: Сада ће да врисне пушка (Д. Ћосић, ЕК). Окренуо сам кључ у брави, мотор је закркљао, загрцнуо се и прорадио (В. Стевановић, ЕК). Плехани тањир и кашике у њима зацвочотали су (ЕК). Често би по ноћи дрекнуло звоно (РСАНУ).
- **човек** → **атмосферска појава**: На вратима је јаукала мећава (РСАНУ).
- **животиња**→**човек**: Сећао се само како се зарио нож у рањено месо ноге и почео да сече, и како је рикнуо од бола (С. Краков, ЕК).
- **животиња**→**материја**: Чује се како цврчи месо и метална лопатица која струже загорели лук (ЕК). Пишти шљунак пригњечен деблом старог бора (А. Исаковић, РСАНУ).
- **животиња**→**предмет**: Грађевинске машине зује дан и ноћ (Политика 2009, ЕК). Како је ко замишљао рат не знам, тек мене прођу некакви жмарци кад год помислим да ћемо и ми тамо где пушка грокће и топ грува (Ј. Веселиновић, РСАНУ).
- **животиња** → **атмосферска појава**: Ветар је уралао цео дан и почео се стишавати тек дубоко у ноћ (ЕК).
- **материја**→**животиња**: Може се десити, да се у једњаку заглави такво странско тело ... У том случају говече гргоће (РСАНУ). Шево птице небом лете, ситно жуборе (РСАНУ).
- **материја**→**предмет**: Митраљез са брега поче да клокоће (С. Јаковљевић, РСАНУ).
- **предмет**→**човек**: Због сипње ... на махове му свирало у грудима (РМС).
- **атмосферска појава** → **материја**: Танки млазеви воде цурили су (...) без престанка, док је море, у даљини, грмело (ЕК).

или близине ентитета”. Иста ауторка истиче: „метонимија је својеврсна појмовна пречица, а метонимијски концепти не структурирају само језик, већ и мишљење и деловање” (Расулић 2010: 52).

- **атмосферска појава** → **предмет**: Одједном су почели да фијучу меци (Политика 2008, ЕК). У злокобној тишини (...) су гремели једино авиони (Б. Пекић, ЕК).

Предочени трансфери разликују се по учесталости јављања у различитим полисемичким структурама ГЗ. Неки су врло слабо заступљени, док други представљају устаљене путеве метафоризације. На пример, емитовање звукова различитих предмета означава се често глаголима који примарно означавају оглашавање животиња, док је обрнут смер врло редак. Уопште, звукови животиња су изразито плодан изворни домен (на шта указује и системско компаративно испитивање глагола оглашавања животиња у различитим језицима, представљено у колективној монографији Рахилина и др. 2015).

Неки устаљени звукови који се примарно односе на животиње у савременом језику асоцијативно се везују за друге ентитете. Тако глагол *пиштати* примарно означава оглашавање птица и других ситних животиња (уп. Речник САНУ), међутим, преглед корпусних потврда из ЕК показује да је таква реализација овог ГЗ прилично ретка.

Од звукова који се примарно тичу човека најчешће се на друге ентитете транспонују звукови-реакције. С друге стране оглашавање човека често је резултат метафоризације, а обично је у том случају полазно значење везано за оглашавање животиња. Звукови материјалних предмета представљају често циљни домен метафоричког преноса, што је разумљиво с обзиром на то да су се предмети последњи „појавили” у човековом свету (неки тек у новије време).

У појединим случајевима није јасно да ли промена категорије емитера даје ново лексичко значење глагола звука или је у питању исто значење, док је обухватање емитера из различитих категорија одраз неке врсте мултиреференцијалности. Глагол *шкљоцати*, на пример, према РМС, у примарној семантичкој реализацији значи: ’одавати кратке оштре звуке при одапињању обарача пушке, окретању кључа у брави, шишању маказама, ударању зуба о зуб и сл. (о пушци, брави, маказама, зубима и сл.)’. Дакле, између *шкљоцања зуба* и *шкљоцања маказа*, према тој интерпретацији, нема семантичке разлике.

2.3. Глаголи звука у значењу гл. простирања звука и гл. кретања

Веза између звука и кретања, како је у више наврата поменуто, изразито је слојевита. Када су у питању језичка истраживања, могу се занемарити они аспекти те повезаности који превазилазе границе тзв. „наивне физике” (в. Апресјан 1995: 57, 75) и који се, сходно томе, природно не манифестују на језичком нивоу. Од језички релевантних корелација између домена звука и кретања за овај део истраживања две су посебно значајне, а тичу се ситуација у којима је у фокусу или а) кретање/простирање звука или б) кретање емитера звука. Надаље ће бити речи о тим видовима односа звук–кретање, и то из перспективе лексичке семантике ГЗ, односно семантичке дисперзије чланова ЛСГ ГЗ.

2.3.1. ГЗ у значењу простирања звука. Звук се концептуализује као објекат који се усмерено креће од емитера (почетне тачке) до перципијента (крајње тачке), што се на језичком плану различито испољава. Поједини глаголи кретања, на пример, уобичајено везују звук на позицији субјекатског аргумента. Пошто се о звуку често говори из перспективе перципијента, који „стоји” на крајњој тачки путање звука, типични глаголи кретања у реченицама које денотирају ситуацију простирања звука јесу глаголи са адлативним значењем; уп. пр. До ње је долазио шум воде која се преливала преко бране (Б. Ћосић, ЕК). Од глаголских лексема са истим типом директивног значења типично се глаголом *допирати* (ређе *допрети*) означава кретање звука, нпр. Звук мотора готово да не допире до путника у кабини (Политика 2007, ЕК). Насупрот наведеним примерима са глаголима *долазити* и *допирати*, у реченицама са адлативним глаголима кретања перципијент се обично не исказује (слично као у реченицама које денотирају СЕЗ, где је у функцији субјекта јединица са значењем емитера, односно каузатора). Поред звука, као субјекатског појма, често се у таквим конструкцијама исказује простор одакле се звук

емитује, нпр.: Равномерни звук долазио је увек из даљине (Д. Великић, ЕК); Из ковачнице допире оштар, резак звук метала који удара о метал (Политикин магазин 2002, ЕК).

Простирање звука у примарној реализацији означава једна невелика група глагола, у којој су нешто фреквентније лексеме *разлегати се / разлегнути се (разлећи се), проламати се / проломити се и орити се / заорити се*. Како је поменуто у уводном делу овог истраживања, такви глаголи називају се *глаголима простирања (ширења) звука* или *глаголима постојања звука* и различито се класификују. Сврставају се у исту групу са ГЗ или се, с друге стране, сматрају посебном лексичком групом глагола, што је прихваћено и у овом истраживању. У групу глагола који типично везују именичку јединицу са значењем звука на позицији субјекта иду и директни или вишестепени деривати од ГЗ: *одјекивати / одјекнути* и *одзвањати / одзвонити*.

Наведени глаголи чине окосницу групе ГПЗ, док већину осталих лексема у тој групи представљају углавном глаголи звука који су у секундарном значењу ГПЗ. У том значењу, према грађи из РСЈ, реализују се, на пример, следећи глаголи звука: *бректати, брујати, бубњати, бучати, грмети, грмнути, грувати, дудукати, думбарати, звонити, јекнути, јектати, јечати*,²³² а поред тога и поједини префиксали од тих глагола: *разгрмети се, разјечати се* итд. Примећујемо да су то махом ГЗ који означавају дубоке, ниске звукове, често звукове који настају ударањем, лупањем и сл.²³³

Подсетићемо да звук представља један вид нетипичне материје, па се често разумева као конкретна материја, обично као течна, сипка и сл. Звук се може, дакле, кретати, „тећи” кроз неки простор или просто бити у њему, „запремати” га. Тако се у конструкцијама са ГПЗ учестало јављају просторни изрази са значењем директивности или локативности; уп. поједине потврде из корпуса:

- Жаловито а силовито бректе и јекте разиграни звуци под хајдуковим прстима (РСАНУ). Крекет жаба, око куће, започе да хуји и брекће (М. Црњански, АСК). И док бука бруји кроз мој стан, мачка скаче лудо к’о да јој је задњи дан (Инт.).²³⁴ Једва да су се усуђивали померити се јер је сваки звук одјекивао и брујао у тунелу (ЕК). Из даљине грми градска јека (М. Ракић, РСАНУ). Песма грми кроз мој родни Чачак (Инт.). Почело је чак и траљаво, а завршило се тако што је песма после утакмице грмела низ Љутице Богдана (Инт.). У том тренутку грмну пуцњава северно и јужно од града (ЕК). И чуј, већ удар јечи кроз ноћ црну (А. Шантић, Инт.). Починемо да певамо, завршавамо прву композицију, аплауз јечи кроз салу, а нас подилазе жмарци (Инт.). Многобројни панои сигурно су допринели пригушивању звука који би јечао и стапао се у огромном бетонском и мермерном холу (Политика 2008, ЕК).

Уп. и друге пр.:

- Лењиво и звонко сугрували ретки топовски пуцњи (ЕК). Главу од гусала притиште брадом, маже струну смолом и хуче у гудало (...) Најпосле јекне први звук, резак и нераван (И. Андрић, ЕК).

Могућност одређеног ГЗ да означи ситуацију простирања, разлегања и сл. неког звука не узима се увек у обзир приликом лексикографског тумачења семантике тих глагола. Један од фреквентнијих, прототипичнијих ГЗ, глагол *тутњати*, не дефинише се ни у једној реализацији као ГПЗ (уп. Матичине речнике), мада корпус даје потврде за такву употребу овог глагола:

- Над Суботицом тренутно тутњи грмљавина (Инт.). У подневној тишини потмуло је тутњао топот првог ескадрона (ЕК). Две недеље је без престанка тутњала топовска хука (ЕК).

²³² Глаголи у чијем примарном семантичком садржају компонента емитовања звука није доминантна нису узимани у обзир, на пример: С другог краја села јецао је звук двојница (Ј. Веселиновић, РСАНУ).

²³³ Може се претпоставити да је то зато што се такви звукови често „враћају” као одјек, који даје утисак „присутности” звука у неком простору.

²³⁴ Звук се може кретати кроз *време*, као апстрактни простор: Те речи брује кроз двадесет векова (Инт.).

Посебан случај егзистенције звука – када звучни стимулус испуњава неки затворени или други ограничени простор – исказује се врло често конструкцијама са ГПЗ, односно ГЗ у значењу ГПЗ, у којима се на позицији субјекатског аргумента налази такав простор. У таквој конструкцији појам звука (или његова метонимијска „замена”: емитер, радња која доводи до појаве звука и сл.) обично је представљен као *изазивач*: типично је означен именичком јединицом у форми каузалног генитива са предлогом *од*.

• Код Пере у механи ... од музике и људства зуји, бруји (Ј. Игњатовић, РСАНУ). Од те три жене има четрнаесторо живе деце. Од њих му кућа бруји и тутњи по вас дан (И. Андрић, ЕК). Сваки ходник је брујао од активности (ЕК). Било је све уобичајено: улица је брујала као сваког дана, грађевинске машине су бректали (Време 2011, Инт.). И поново звонила соба од његова гласа, поново се разлијегао његов весео и звучан смијех кроз читаву кућу (В. Милићевић, ЕК). Планина је јечала од митраљеских рафала и јаука рањеника (ЕК). Дерете се да сва шума јечи (ЕК).²³⁵

2.3.2. ГЗ као глаголи кретања (у речничким изворима). Више пута је истакнуто да је један од прототипичних начина настанка звука – (по)кретање неког ентитета, који обично унутар СЕЗ има улогу (нетипичног) емитера или каузатора. Таква емисија звука карактеристична је за све категорије емитера, али се у првом реду везује за инаниматне ентитете: материју, материјалне предмете и атмосферске појаве, будући да велики део спектра несемантичких звукова који производе живи ентитети долазе било из човековог вокалног апарата било из корелативног склопа животињских органа.

Посебна пажња посвећена је у литератури транслокативном интранзитивном кретању за које се везује емисија звука, која може бити у непосредној каузативној спрези с кретањем, што је чешћи случај, или просто симултана с њим, без директне узрочне везе. Такве ситуације су значајне за групу глагола звука јер се у конструкцијама које их означавају може појавити, у функцији предиката, ГЗ уместо глагола кретања; нпр.: Аутомобил четвртостог облика (...) лагано бруји низ улицу (Инт.). Знатан степен сродности између енглеских и српских конструкција са значењем усмереног кретања где се уместо глагола кретања јавља ГЗ показан је у истраживањима Н. Миливојевић (првенствено у студији Миливојевић 2016а).

У референтној граматици енглеског језика Хадлстон и др. 2002 (685) наводи се да је у конструкцији типа *The motor bikes roared up the hill* глагол емитовања звука употребљен у *секундарном значењу (secondary sense)*.

За аналогне примере употребе ГЗ у руском језику Е. В. Падучева користи појам *синтаксички условљеног значења* (реферишући на монографију Апресјан 1995: 150), које, за разлику од самосталних значења, настаје под утицајем одговарајућег контекста (в. Падучева 2004: 410). У овом случају тај контекст подразумева јављање, у конструкцији са ГЗ, одређеног конституента са значењем места кретања (најчешће *путање*), а типично је то номинал у одговарајућој ППК (уп. у горњем примеру предлог *низ* са акузативом, који означава путању кретања). Ситуативна условљеност оваквог значења истиче се у граматици Шведова и др. 1980. У њој се наводи пример руског глагола *грохотать* у реченици *Паровозы, горячась, грохочут под уклон*,²³⁶ где овај глагол „конситуативно”, тј. у складу с датом ситуацијом – означава не само емитовање звука него и кретање праћено звуком, те је зато могућа фраза *грохочут под уклон*, која иначе није „предвиђена” својствима глагола *грохотать* (в. Шведова и др. 1980: 138).

Оваква употреба ГЗ није језичка универзалија. Рецимо, за разлику од српског, енглеског или руског језика, у француском језику није могуће глаголом звука исказати значење глагола усмереног кретања (Левин 1991: 221; уп. Левин – Рапапорт Ховав 1996).

²³⁵ Врло су ретки примери у којима се не јавља неки од типичних, примарних или секундарних ГПЗ: Одједном тресну и десно и лево око нас. Засу ме земља и ја се извртох у неке леје кромпира (...) Страшно је иза нас крештала шума и тресла се под пљуском шрапнела (М. Црњански, ЕК).

²³⁶ Локомотиве, узнемирено, тутње низбрдо.

У монографији Левин – Рапапорт Ховав 1995 истиче се да, у енглеском језику, не могу све лексеме унутар групе глагола емитовања звука постати глаголи усмереног кретања. Да би глагол емитовања звука био употребљен као глагол усмереног кретања, звук мора бити емитован као пратећи елемент кретања, тако да глаголи који подразумевају да се звук производи у вокалном тракту аниматног агенса немају могућност да вежу дирекционалне фразе (енгл. *directional phrases*), нпр. **He yelled down the street* (в. Левин – Рапапорт Ховав 1995: 191). Н. Миливојевић (2016а: 27), међутим, примећује да су аналогне конструкције у српском језику могуће, одн. да је реченица типа *Јован је звиждао улицом* граматична.²³⁷ Такође, ова ауторка, на основу корпусних потврда, преиспитује погледе на поменуте конструкције типа **Peter yelled down the street* у енглеском језику, те утврђује да оне „нису (у потпуности) неграматичне са интерпретацијом кретања” (Миливојевић 2016а: 130).

Већина примера (са оваквом употребом ГЗ) у нашем корпусу означава ситуације у којима је звук директна последица кретања. На овој узрочно-последичној вези темељи се метонимијска замена кретања емисијом звука, према формули каузалне метонимије ЗВУК ЗА ДОГАЂАЈ КОЈИ ГА УЗРОКУЈЕ, која се посебно често везује управо за догађаје кретања (в. Кевечеш 2010: 182; уп. Раден–Кевечеш 2007: 346–347).

У овом делу истраживања наша пажња биће усмерена на то како се овакво синтаксичко понашање глагола звука одражава на плану њихове лексичке семантике, односно лексикографске презентације те семантике. Стога ћемо се ограничити претежно на грађу из описних речника српског језика. Занима нас, дакле, како се конструкције у којима ГЗ има значење глагола кретања третирају у домаћим дескриптивним речницима. Притом, глаголски деривати настали додавањем директивних префикса *до-*, *од-* и *про-* на мотивне ГЗ овде неће бити тема, јер ће о њима бити речи у делу о префиксацији ГЗ. Погледајмо следеће примере:

- Кола зврје по неравној калдрми (Бранково коло 1900, РСАНУ).
- Градом зврндају тешка кола (РСАНУ).
- [Тенкови] су зврчали прашним друмом (РСАНУ).

То су илустративни примери за одговарајућа значења ГЗ у РСАНУ. Кад су у питању прве три лексеме – блискозначни глаголи *зврјати*, *зврндати* и *зврчати* – наведене реченичне потврде представљају илустрацију за њихова основна значења, која су, у сва три случаја, дефинисана дводелном дефиницијом. Предочени примери са ГЗ у значењу глагола кретања односе се на други, синонимски део тих дефиниција, представљен глаголима *клопарати* и *тандркати* (а код трећег глагола још и *звечати*).²³⁸ Семантика лексемâ *клопарати* и *тандркати*, у основној реализацији, представљена је у РСАНУ/РМС на следећи начин:

- *клопарати* ’лупати, клопотати, клепетати, тандркати’;
- *тандркати* (1) ’стварати тандрк, лупу котрљајући се, ударајући по тврдој неравној површини, лупарати, клопарати’.

У семантичком садржају другог глагола јавља се, дакле, сема кретања, док је први синонимски дефинисан преко глагола такве семантике. На тај начин у дефиницијама глагола *зврјати*, *зврндати* и *зврчати* „покривени су” наведени примери типа *Градом зврндају тешка кола*, будући да су у таквим ситуацијама обавезне компоненте *звук + кретање*.

Ако је у лексичкој семантици појединих ГЗ садржано кретање, употреба таквог ГЗ у значењу кретања није конструкционо условљена, тако да и у ситуацији означеној реченицом

²³⁷ Истиче се да су овакве реченице у српском имају двоструку интерпретацију: могу означавати само кретање звука (без кретања емитера) или кретање емитера и звука по истој путањи (в. Миливојевић 2016а: 130–131).

²³⁸ На пример, сублексема *зврјати* (1) дефинисана је на следећи начин: ’одавати или производити слабије или јаче уједначене једнолике звуке, зујати, брујати; клопарати, тандркати’.

Зврндају тешка кола имамо и кретање и звук, каузално повезане (без обзира на то да ли је исказана, на пример, путања кретања или није). Међутим, непосредна веза између звука и кретања у многима ситуацијама овог типа које су означене глаголима звука – није обавезна. Она зависи од типа носиоца ситуације.

Поред већ наведеног примера основно значење глагола *зврјати* поткрепљено је и следећим потврдама:

- [Мушица] стане зврјати око ушију (Р. Домановић);
- Зврјаће куршуми, грмиће гранате (Ђ. Јакшић).

Обе реченице означавају ситуације у којима носилац кретања производи звук, међутим, само у другој СЕЗ веза између звука и кретања је обавезна (тј. меци зује само кад се крећу). Када је носилац ситуације *инсект*, *зврјање*, тј. *зујање*, готово увек ће подразумевати и кретање, али то не мора бити случај; уп. следеће стихове: Над главом је зујала једна мува, која се, свим силама, трудила, да се ослободи из паукове мреже (Инт.). Дакле, у овој ситуацији инсект зуји „у месту”, односно трепери крилима покушавајући да се ослободи из мреже, производећи карактеристичан звук.

У складу с реченим, семантика глагола типа *зујати/зврјати*, када се односи на објекат који се брзо креће кроз ваздух – није синтаксички условљена. У реченицама *Меци зује* и *Меци зује кроз прозор* семантика глагола у предикату остаје иста, а детерминатор уноси обележје линеарне директивности, као у било којој другој конструкцији са значењем кретања, те стога у српском језику реченице типа *Меци зује кроз прозор* не можемо сматрати посебним, идиоматизованим конструкцијама и сл.

У првом делу дефиниције примарног значења глагола *зврјати* (РСАНУ: ’одавати или производити слабије или јаче уједначене једнолике звуке, зујати, брујати’), која се односи на наведене примере, нема семантичке компоненте *кретања*, што се може сматрати пропустом. Дакле, приликом формулисања семантике ГЗ у описним речницима требало би обратити пажњу на тип носиоца ситуације, односно на то да ли је веза између звука и кретања у ситуацији коју означавају такви глаголи нужна или потенцијална. Уколико је обавезна, податак о звуку и кретању требало би уградити у речничку презентацију семантике таквог глагола звука (уп. нпр. *свирнути* (2) ’произвести у лету звук, зазвиждати, зафијукати’ – *Свирну стрела* (РСЈ)), док би се у осталим случајевима компоненте кретања могле формулисати као потенцијалне семе и сл.

Према лексичкој грађи из РСЈ, није велик број глагола који су дефинисани тако да садрже компоненту емитовања звука и транслокативног кретања. Приметно је и колебање у вези са тим која је од тих сема надређена. Навешћемо пример глагола *пупутати* из два Матичина речника:

- *пупутати* ’кретати се једноличном брзином испуштајући нарочите звуке (о железници)’ – Пупуће воз поред врба и багремових живица, мјери канале и гласно броји мостове (Б. Ћопић, РСМ);
- *пупутати* ’крећући се испуштати нарочите звуке, клопарати (о возу)’ (РСЈ).

На крају, у неким ситуацијама компонента звука се укида, тако да се глаголом звука означава само брзо кретање. Уп. следеће примере:

- Први пут је лопта фијукнула преко гола, да би убрзо потом покушај Колумбијца био блокиран (РГРС 2012, Инт.). Из пуног спринта пуном ногом послало праву бомбу која је изнад голманове главе фијукнула у мрежу (Политика 2007, Инт.).

У истој улози јављају се префиксални деривати од ГЗ, о чему ће бити речи у делу о творби глагола. Овде ћемо поменути само један занимљив пример са префиксалом, који наводи Н. Миливојевић (2016а: 247): *Šta sam drugo i mogla da učinim kad је u најсаробнијој od*

„šljaštećih” laguna ajkula prozujala pored mene na jedva metar! Јасно је, дакле, да у овој ситуацији не може бити емисије звука.

Осим брзог кретања глаголом звука може се означити и људско кретање без нарочитог циља (обично у доколици и сл.). У разговорном језику то значење реализује глагол *зујати*, нпр. Мој тата је пензионер али стално зуји по граду (Инт.); Данас сам зујао по граду мало (Инт.). Кретање човека означено глаголом који денотира емитовање звука инсекта подразумева у првом кораку метонимију – звук уместо кретања, а у другом метафору – неправилна или кружна путања кретања инсекта у домену човека подразумева се као кретање без посебног циља.

2.4. Глаголи звука у значењу вербалне комуникације

2.4.1. ГЗ као глаголи говорења. Знатан број ГЗ остварује различита секундарна (метафоричка) значења у домену вербалне комуникације.²³⁹ Тај тип семантичке екстензије толико је раширен унутар ЛСГ ГЗ да се може говорити о некој врсти регуларности. У принципу, у свакој подгрупи ГЗ има одређени број лексема које се реализују у комуникативном значењу. За потребе овог дела истраживања такве ГЗ поделићемо у три скупине:

- 1) глаголи невербалног оглашавања човека;
- 2) глаголи оглашавања животиња;
- 3) глаголи звука који емитују неживи ентитети.

1. Под невербалним оглашавањем човека подразумевамо пре свега испуштање неартикулисаних, несемантичких звукова кроз дисајне путеве (првенствено кроз вокални апарат). Такви звукови могу бити везани за неке телесне процесе (нпр. *кркљати*) или представљати гласовну реакцију на спољашње/унутрашње осете (нпр. *вриснути од бола*), односно негативне/позитивне емоције (нпр. *вриснути од страха/радости*). Пренесена значења из домена вербалних комуникативних радњи карактеристична су углавном за ГЗ типа *вриснути/вриштати*. Од нешто фреквентнијих глагола, тој скупини припадају још *јаукнути/јаукати*, *крикнути/кричати* и *цикнути/цичати*. Уп. следеће примере и грађе за ово истраживање:

- – Зликовци! – врисну она сва избезумљена (ЕК). Отворила је улазна врата и усплахилено вриснула да нешто гори (Политика 2008, ЕК). Вриснух за гомилом: – Нема ми машине! Нема је! (М. Булатовић, ЕК).
- – Чујте свете! – вришти поштарка (И. Секулић, ЕК). – Крила да имаш, крила да имаш, море! – вришти Ђерзелез Фочаку, уносећи се и казујући више рукама него ријечима (И. Андрић, ЕК). Наилази Бразилац великом брзином [...] и удара у BMW свом снагом. Мануел наравно скаче, вришти да је његов ауто нов, тек купљен (Политика 2007, ЕК). Викторија је ушиљила носом, још више приближила очи и потпуно избезумљено вришти на Веселина (ЕК).
- Симку од његове свирке још јаче рана заболела, јаукну: – Затвори прозор! (Д. Ћосић, ЕК);
- Љубавник је већ јаукао: – Ова бића која се неприлично називају ближњима постају ми несносна. Сит сам овог Београда (М. Ускоковић, ЕК);
- – Не дирај ништа! – крикнуо сам. – Долазим! (Б. Пекић, ЕК). Крикнуо сам јој да се чува (ЕК). Мора бити да им је неко крикнуо поздрав који су одушевљено прихватили (РСАНУ).
- Од првог крока Аниног у цркву ... кричао јој је [доктор] у уши да њега нема (И. Секулић, РСАНУ). „Знам ја знам, кричаше директор”, долазећи све већма и већма у ватру (М. П. Шапчанин, РСАНУ). Мандушић [је] кричао да се оставе пљачкања (РСАНУ). Главар је

²³⁹ Према Левин 1993 (205–206), неки глаголи оглашавања животиња у енглеском језику употребљавају се као глаголи емитовања звука и глаголи начина говорења. Истакнуто је да се у принципу сви глаголи оглашавања животиња наведени у тој студији могу потенцијално наћи у све три „класе”.

кричао на људе, али не знам зашто (РСАНУ). Било је тренутака кад су га живци толико издавали да је почињао кричати за милост још пре но што би пребијање почело (ЕК).

- – Напоље, зликовче – цикну господин Голужа (Д. Киш, ЕК);
- Сав дрхтећи стаде да цичи кроза зубе неким танким, плачевним гласом: – Чувајте овога, чувајте добро! (И. Андрић, ЕК).

Како се може приметити из представљене грађе, сви важнији глаголи који означавају емитовање неартикулисаног звука из људског вокалног тракта секундарно се реализују као комуникативни глаголи, с тим што није сваком од тих глагола у истој мери својствена реализација у синтаксичким конструкцијама које су типичне за комуникативне глаголе. А то значи да не остварују сви побројани глаголи ни иста лексичка значења у домену вербалне комуникације.

Да бисмо јасније осветлили однос између ГЗ (како оних већ поменутих у овој тачки и тако и других о којима ће тек бити речи) и комуникативних глагола, усмерићемо пажњу на унутрашњу семантичку диференцијацију унутар ЛСГ глагола комуникације. У ту сврху послужићемо се класификацијом комуникативних глагола која је представљена у студији Штрбац 2011. Као критеријум за ту класификацију узета је диференцијална семантичка компонента која се односи на *смер протицања информације*. У комуникативној ситуацији (чији су основни елементи: пошљалац, прималац и порука) проток информација може ићи у *једном смеру*, а то је случај када је активан само један од учесника (уп. гл. *говорити*), или *двосмерно*, када су оба учесника активна, са наизменичним мењањем смера протицања информација (уп. гл. *разговарати*) (Штрбац 2011: 43). На основу представљеног критеријума ЛСГ глагола комуникације подељена је у две подгрупе: *глаголе говорења* (скраћено: ГГ), који подразумевају протицање информација у једном смеру (поред *говорити* ту спадају још лексеме *рећи*, *саопштити*, *објавити*, *заповедати* итд.), и *комуникативне глаголе у ужем смислу*, којима се описује проток информација у оба смера (поред *разговарати*, овде иду и лексеме *договарати се*, *дискутовати*, *преговарати*, *расправљати се* итд.) (Ibid.: 44).

На основу скупине ГЗ типа *вриснути*, јасно је да се ГЗ у комуникативног значењу остварују првенствено као глаголи говорења. То није неочекивано када имамо у виду да ситуацију емитовања несемантичког звука, која се пресликава на комуникативну ситуацију (односно, у типичном случају – на ситуацију говорења), одликује управо једносмерност: од емитера ка перципијенту. У наставку ће, сходно реченом, фокус бити на глаголима говорења, као подгрупи комуникативних глагола.

Унутар подгрупе ГГ лексеме се деле према другим диференцијалним семантичким компонентама. Г. Штрбац прво издваја групу глагола који назива *типичним глаголима говорења*, а то су ГГ „које одликује неутралност и необележеност њиховог семантичког садржаја у погледу неке специфичне значењске компоненте”, где спадају лексеме *говорити*, *рећи*, *казати*, *причати* и сл. (Ibid.; уп. и Прањковић 2007). За тему нашег истраживања, међутим, још су значајније оне лексеме унутар подгрупе ГГ које се, за разлику од типичних ГГ, одликују неком од специфичних сема. Такви глаголи подељени су у четири скупине према томе да ли се диференцијална сема односи на:

(а) садржај настао као резултат радње говорења (такви ГГ деле се у две групе: а) глаголе који „већ самом својом творбеном структуром указују на то какав је садржај говорења”, нпр. *акати*, *лелекати*, *рођакати*, *сестримити* и б) глаголе у чијем значењу је доминантна компонента негативне квалификације изговореног садржаја, нпр. *брбљати*, *лупати*, *нагваждати*);

(б) начин на који се радња говорења реализује (то су ГГ у чијој семантици „доминантна сема квалификује вербални чин као ‘неразговоран’, ‘с тешкоћом’, ‘умиљат’, ‘кроз плач’, ‘груб’, ‘оштар’ и сл.”, нпр. гл. *гунђати*, *мрмљати*, *муцати*, а мања група тих глагола окупља ГГ „којима се описује сама артикулација, тј. начин на који говорни апарат учествује у произвођењу гласова”, нпр. *бобоњати*, *боботати*, *гундороти*, *жуборити* итд.);

- (в) висину тона која се остварује приликом говорења (нпр. гл. *бучати, викати, вриштати, вриснути, галамити, грајати, крикнути, шапутати, шапнути*);
- (г) намеру говорног лица „да својом активношћу код саговорника произведе одређени учинак” (нпр. гл. *грдити, наредити, жалити се, захтевати, објаснити*) (Штрбац 2011: 47–49).

Ако се сада вратимо реченичним примерима за глаголе типа *вриснути/вриштати*, уочићемо одмах да већина ових глагола припада скупини ГГ чија се релевантна диференцијална сема односи на *висину тона*. У односу на, рекли бисмо, прототипичне глаголе из те скупине – *викати/викнути*, ГЗ типа *вриснути/вриштати* садрже компоненту која се односи на виши и јачи глас, али поред тога и израженију емоционалну компоненту, која се тиче пратећег (у односу на говорну активност) испољавања емоције говорног лица (уп. нпр. разлику између *викати на некога* и *вриштати на некога*). Додајмо томе да су у семантичком садржају појединих именица које означавају звук чије емитовање денотирају ови глаголи, препознатљиве компоненте висине и/или јачине гласа, нпр. *крик (1а)* ’продоран, снажан глас (као израз физичког или душевног бола, у осећању страха, ужаса, велике радости, наглог узбуђења и сл.), врисак’ (РСАНУ).

На семантичком плану занимљив изузетак међу издвојеним ГЗ представља глагол *кричати*, пошто се јавља и у семантичкој реализацији која га сврстава у последњу издвојену скупину ГГ (под *з*), тј. у ГГ са компонентом намере. Такво значење региструје РСАНУ: *кричати (3а)* ’указивати на нешто, опомињати, одвраћати’,²⁴⁰ а први илустративни пример наведен под тим значењем сведочи о разлици између видских парњака по питању такве реализације: „Крикнути” значи „повикати” ... али „кричати” значи озбиљно савјетовати или опомињати кога, да нешто не уради или да се нечега кани (Босанска вила, 1911 год.). Слична семантика очитује се и у префиксалу *прикричати* ’гласно, оштро рећи да се нешто учини или изврши’ – Пијетлу је постригао крила, Цвијети прикричао да га нахрани (Ј. Радуловић, РМС). Такође, у РМС је забележен и синоним *прицикнути* ’подвикнути, прикричати’ – Он се мало колебао, али она привикну, прицикну и сад је и њему мило (И. Секулић).

Међу примерима из ЕК најзаступљенији су они у којима се ГЗ типа *вриснути* са значењем глагола говорења јављају (у функцији предиката) у реченици која служи као оквир за управни говор (сви глаголи потврђени су у таквим примерима). У индиректном говору, као што је познато, садржај говорења типично се исказује изричном зависном реченицом у функцији глаголске допуне. Из горњих примера видимо да се ГЗ типа *вриснути* са значењем ГГ у таквим конструкцијама нормално реализују и као једнорекцијски (нпр. други наведени пр. за гл. *вриснути*) и као дворекцијски глаголи (нпр. други пр. за гл. *крикнути*). У конструкцијама тог типа понајмање су заступљени глаголи *јаукати* и *јаукнути*,²⁴¹ тако да се у ЕК не може пронаћи потврда тих глагола у значењу ГГ ван примера са директним говором. Ипак, интернетски корпус даје покоју такву потврду, нпр.:

- Отац је ћутке ишао испред, не обраћајући пажњу на мене, и одједном, када сам јаукнуо да сам жедан, да ме боли, да не могу више, то је све, то је то, он се окренуо и рекао: „То значи да је жив.” И наставио (Инт.). Он је горко и резигнирано јаукнуо да слободом ништа није стекао, да је боље да је у пекари пекао и жвакао лепињу од земље и брашна (Инт.).
- Кад се мало, веселник, разбере, одмах јауче да га боли глава и све кости (М. Глишић, Инт.). Држала се час за главу час за груди и јаукала да ће умрети (Инт.).

Нетипичност оваквих реализација глагола *јаукати* и *јаукнути* један је од разлога, претпостављамо, зашто ти глаголи нису у речничким формулацијама (уп. нпр. РСАНУ) ни

²⁴⁰ Ради прегледности наводимо само први део дводелне дефиниције, која садржи још „нијансу” ’вапити, жудети, тежити за нечим’.

²⁴¹ Разлог за то можда лежи у чињеници да се глаголима *јаукати* и *јаукнути*, за разлику од осталих представљених глагола, већ исказује одређени „садржај”, који често одговара неком од узвика (нпр. *јао*), а понекад и некој од пунозначних лексема; уп. значење *јаукати* ’оглашавати се узвицима бола, вапити, кукаати’.

препознати као лексеме које потенцијално означавају комуникативну ситуацију (односно ситуацију говорења). Други разлог може бити и уверење лексикографа да се у таквим примерима не манифестује друкчија семантичка реализација, већ да је и ту посредно значење емитовања несемантичког звука. Потврда за то су, рецимо, примери којима се (у РСМ) поткрепљује примарно значење глагола *цичати* 'испуштати висок, оштар глас, врискати, вриштати; поцикивати' – Нећу, нећу, нећу – цичи газда Симо (С. Ћоровић); Дете стаде радосно цичати (Р. Домановић).

Несемантички звукови које човек потенцијално производи у дисајним путевима, посебно у усној дупљи, на пример, *кркљање*, *шкрипање (зубима)* и сл., понекад се јављају и као пратећи ефекат говорне активности, те тако лексичке јединице које денотирају емитовање таквих звукова могу, метонимијски, означити и саму говорну активност:

- – Пазите сад, има још пет степеника – закркља и шчепа Хари за лакат (ЕК). Ми приђосмо воднику ове чете потпоручнику Трифунцу. – Кажите ви! Трифунац грозно промукао закркља: – Шта да вам кажем? (ЕК).
- Па и стока се ритне, гризе кад не може да трпи – прошкрипи Нова (РСМ).

2. Знатан број глагола оглашавања животиња реализује се секундарно у значењу глагола говорења. Метафорички пренос типа 'испуштати карактеристичан (за одређену животињу) звук' → 'говорити испуштајући сличне звукове' убраја се у један од путева регуларног семантичког ширења глаголске лексике (в. нпр. Апресјан 1995: 210).²⁴²

ГОЖ остварују широк спектар комуникативних значења. На основу лексичке грађе из РСЈ издвојићемо значењске скупине ослањајући се углавном на предочену класификацију глагола говорења (према студији Штрбац 2011).

А. Прву семантичку подгрупу коју ћемо издвојити представљају глаголи значењски еквивалентни са ГГ типа *проговорити*, *прозборити*, *изустити* и сл.:

- *бекнути* – Није ни бекнуо (РСЈ). Милан увек први, а сад ни да бекне (М. П. Шапчанин, РСАНУ).
- *зукнути* – Де гукни, да ти чујем гласа, па ма и не пазарила (С. Сремац, РСАНУ). А што не гукнеш коју? ... Што си занијемо? (С. Ћоровић, РСАНУ). Говори, гукни, имаш уста (Д. Радић, РСАНУ).
- *ланути* – Сви нек говоре, ал' ти, ако још једну ланеш – тебе нема више! (Ј. Веселиновић, РСАНУ).
- *зукнути* – Нико не сме да зукне (РСАНУ).
- *мукнути* – Николетина ... избечи очи и мукну изненађено: – Пази га – гробље! (Б. Ћопић, РСАНУ). Пошто је тиме опрао част свога братства, он са задовољством мукну „Та-ко” и окрене страницу (М. Лалић, РСАНУ).

Речник САНУ бележи још понеки секундарни ГГ слабије фреквентности који није потврђен (уопште или у датом значењу) у једнотомном Матичином речнику, нпр. *зркнути* – Дед, бора ти! ... Гркни (РСАНУ).²⁴³

У реченичном примеру са глаголом *зукнути* могла би се употребити и једна знатно фреквентнија глаголска лексема – *зукнути*. Мада се код тог глагола може препознати исти тип семантичког трансфера: од оглашавања инсекта ка говорној ситуацији – доминантно, а онда и основно (речничко) значење те лексеме је комуникативно, док је значење ГОЖ, које Матичини речници уопште не региструју, секундарно (на пример, у РСАНУ: Каткад зуцне мува). Слично је и код неких других глаголских лексема, на пример, *блебетати* је примарно комуникативни глагол, а у секундарној реализацији означава оглашавање живине – ћурана, патке и сл. (уп. РСЈ).

²⁴² У питању је само једна од реализација богатих унутарјезичких веза између животињског и људског домена. Међу тим доменима успоставља се „повратна спрега” јер се и животињски свет разумева преко човековог света.

²⁴³ Од лексема из других подгрупа ГЗ у истом значењу се јавља, на пример, глагол *зркнути*, забележен у тој реализацији још у *Српском рјечнику* – Не смије од њега зркнути (уп. РСАНУ).

Глаголи из ове групе су махом експресивно маркирани, што је углавном у РСЈ и обележено одговарајућим квалификаторима. Експресивност циљног значења у овом је случају потпуно очекивана, будући да значењски преноси који подразумевају животињу у изворном домену а човека у циљном по правилу као резултат дају експресив (в. нпр. Гортан Премк 1997: 115). Дакле, и други семантички деривати од ГОЖ даће углавном експресивно обележене ГГ.

Б. Најчешћи резултат транспоновања глагола звука (како ГОЖ тако и оних са другом категоријом емитера) у комуникативни домен представљају *квалификативни* глаголи говорења (в. Штрбац 2011: 153). То су ГГ у чијем се семантичком садржају истичу семе о а) садржају говорења, б) висини тона говорног гласа и в) начину говорења (в. Ibid.).

Прва скупина односи се на квалификативне ГГ типа *лупати/лупетати*, односно на ГГ у чијем је значењу „акцент на квалификацији изговореног садржаја” (Ibid: 69). Секундарно значење тог типа реализује више глагола оглашавања животиња. У питању је углавном негативно квалификовање говорног садржаја, типа (говорити) *глупости* (гл. *блејати*), *којешта* (гл. *засвоцати*; РСАНУ: *буцати*), *било шта* (гл. *какотати*), *свашта* (гл. *лајати*), *нешто непристојно/недолично* (гл. *заблејати*, *разблејати се*) итд. (в. РСЈ; уп. Штрбац 2011: 72).

Семантичке реализације овог типа своје извориште имају углавном у тзв. колективној експресији – општем схватању (одн. схватању припадника језичке заједнице) о квалитетима и вредностима неких појмова (в. Гортан Премк 1997: 22). Колективном експресијом, односно семама које се на њој заснивају, објашњавају се метафоричке трансформације типа *овца* → *глупа*, *ограничена особа* (уп. РСАНУ: *овца* (4б); уп. Гортан Премк 1997: 107–108), а даље из такве асоцијативне везе проистиче однос *блејати* → *говорити глупости*.

Друга скупина су глаголи чији семантички садржај укључује сему квалификације *звуча/гласа* којим се остварује радња говорења. Таква квалификација углавном се односи на основне акустичке параметре: висину тона и/или јачину. У питању су глаголи који се дефинишу по формули типа ’(про)говорити крештавим гласом’ или ’(про)говорити крештаво’ и сл.²⁴⁴ На пример, поменута особина *крештавости* гласа говорног лице исказује се не само глаголом *крештати* и његовим префиксалним дериватима *закрештати* и *прокрештати* већ и секундарним ГГ *завречати* и *крекнути* (уп. РСЈ). Од других сличних квалификација (говорног гласа) које се остварују употребом ГОЖ у метафоричком значењу издвајамо оне које се исказују придевима *продоран* (гл. *заурлати*), *промукао* (гл. *зргутати* и *зрутнути*), *пискав* (гл. *цврчати* и *циктати*), *крупан* (гл. *бумбарати*, *забрундати*), као и прилозима *сиктаво/шишитаво* (гл. *засиктати*). Поједини глаголи из ове скупине дефинисани су преко прототипичног ГГ којим се исказује интензитетски (и тонски) повишен говорни глас – *викати* (одн. *викнути*, *повикнути* и сл.): *арлаукати*, *букнути*, *гракати*, *гракнути*. Последња два глагола односе се, према речничкој дефиницији, на ситуацију са групним агенсом, коју означава глагол типа *(за)грајати*, а у том значењу реализује се и гл. *ускокодакати се*.

Трећа скупина обухвата глаголе у чијем се значењском садржају истиче сема начина говорења (претходна група би се, такође, могла сврстати у ГГ који, у ширем смислу, описују начин вршења говорне активности). Значајна скупина таквих лексема унутар семантичке групе ГГ односи се на глаголе типа *зунђати*, који означавају неразговетан, неразумљив и сл. говор. У грађи, ипак, не проналазимо много таквих семантичких деривата од ГОЖ; на пример, компонента ’неразговетно’ јавља се унутар значењске структуре глаголских лексема *зундорити* и *мумлати* (РСЈ), као и *зундарати* (РСАНУ).

Како се истиче у студији Штрбац 2011 (48), код појединих ГГ начин говорења „описује се откривањем позитивног или негативног говорниковог односа према саговорнику”, а као пример наводи се лексема *зукати* (одн. *зукнути*), која, према РСЈ, има

²⁴⁴ Примећујемо да се и сама квалификација звука остварује путем придева (одн. прилога) који је деривационо изведен од ГОЖ.

значење 'нежно, мило, умиљато говорити'. Овај глаголска лексема, са примером употребе из РМС (То је истина, истина је! – гукаше мило баруница Софија), помиње се у студији Рахилина и др. 2015 (24–25), где се сврстава међу ГОЖ који метафорички означавају вербално испољавање емоција (говорника). У овом случају испољава се добро расположење духа, позитиван однос према оном што се догађа и задовољство од разговарања, што се повезује са оглашавањем голуба и грлице (Ibid.). Дакле, резултат метафоризације проиходи из колективног позитивног вредновања животиње-емитера, а то се манифестује и у метафоричком ширењу одговарајућих именица (именица *голуб*, на пример, употребљава се као хипокористик „у тепању драгој особи”, в. РСЈ).²⁴⁵

В. Посебно ћемо издвојити и ГГ са истакнутом диференцијалном семом која се односи на емоционално испољавање говорног лица које прати говорну активност. Један од полазних метафоричких домена преко којег се разумевају емоције јесте домен (опасних) животиња (в. нпр. Кевечеш 2004: 16). Полазно значење оглашавања (одн. понашања) опасне или агресивне животиње даје у комуникативном домену – говорење праћено јаком негативном, претећом и сл. емоцијом (типа беса, гнева итд.), што обично подразумева и одређену фацијалну експресију везану за говорно лице (нпр. говорити *кроз стиснуте зубе* и сл.).²⁴⁶ Уп. примере из речничке грађе:

- *врчати* – Онда се почне гласније врчати на оне који су се ... обогатили (С. Матавуљ, РСАНУ; уп. РСЈ).
- *кевтати* – Још стари Катунчић почео је да кевће и да се љути на Мију што је прозор ... морао бити отворен (РСАНУ).
- *закевтати* – Онако на'ерен закевтао би само: – Бежи кући, брљо (М. Настасијевић РСАНУ).²⁴⁷
- *режати* – Старац ... је режао и грицкао своје беле ... бркове (И. Андрић, РМС).
- *зарезати* – Био је дуго попустљив, али – зареза: то није због њих (М. Лалић, РСАНУ).
- *сиктати* – Ти тамо, језик за зубе! – сиктао је наредник (Б. Ћопић, РМС).
- *просиктати* – Човек погледа на своје упрскане панталоне и ципеле и љутито просикта: Пази ... балавче! (Б. Ћосић, РМС; уп. РСЈ).
- *шикати* – Кулак ... шиче на совјетску власт (М. Московљевић, РМС).²⁴⁸

Глаголима оглашавања животиња могу се секундарно исказати и друга комуникативна значења: 'приговарати' – *квоцати*; затим 'изрећи се', 'избрљати' – *ланути*; 'распричати се' – *расквоцати се*; 'испричати', 'избрљати' у дистрибутивном значењу ('на више места') – *раскакотати се*; 'причати хвалишући се' – *кокодакати* (РСАНУ), 'говорити против некога, подбадати' – *зуцати* (РСАНУ); 'проносити гласове' – *мумлати* итд.

3. Комуникативну ситуацију метафорички могу означити и ГЗ који денотирају емитовање звука одређене материје или материјалног предмета. И овде је резултат метафоризације углавном семантички садржај који одговара квалификативним ГГ. Најбројнији су глаголи који подразумевају квалификацију, оцену изговореног *садржаја* (по правилу негативну), на пример:

- *клепетати* – Ћути, шта клепечеши (РСАНУ).

²⁴⁵ Глаголом *гукати* денотира се, такође, пуштање првих неартикулисаних гласова детета које још није стекло способност говора. Дато глаголско значење, за разлику од готово свих осталих у овој групи, није експресивно, јер не постоји алтернативни, неутралнији начин да се искаже тај појмовни садржај.

²⁴⁶ Компаративна истраживања глагола оглашавања животиња показала су да чланови те семантичке подгрупе глагола могу означити, у домену комуникације, различите пројаве односа између учесника у комуникативној ситуацији, као што су исказивање позитивних емоција, исказивање незадовољства, уздржана агресија, отворена агресија итд. (в. Рахилина и др. 2015: 24–26).

²⁴⁷ У овом случају комуникативно значење није издвојено под посебно значење, већ је наведена потврда дата као фигуративни пример под основним значењем глагола *закевтати*.

²⁴⁸ Основно значење глагола *шикати* у РМС је 'испуштати шиштак, пискав глас, шиштати (о змији, гуски и сл.); шумно дисати'.

- *тандарати* – Тандараш о темама за које си апсолутно некомпетентан (Инт.; уп. РМС).
- *тандркати* – Што даље да напрасно тандрче, да траћи речи (Д. Радић, РМС).
- *чандркати* – Жена не преста да зипара и чандрче (М. Миланковић, РМС).
- *чегртати* – Оне двије старије жене чегртале углас (РМС).

Глаголи *клепетати* и *тандркати*, када се реализују у датом комуникативном значењу, сврставају се, према РСАНУ одн. РМС, у глаголске пејоративе. Примећујемо да су наведене лексеме, у случају када означавају СЕЗ, односно када се јављају у значењу ГЗ, повезане преко неких карактеристика емитованог звука: у питању је контактни, углавном „метални” звук, састављен од мање или више правилних интервала. Такав звук одаје утисак „монотоне”, „досадне”, „бесадржајне”, „нецелисходне” и сл. појаве, што се у комуникативном домену јавља као бесмислен садржај говора, „којештарија”, „глупост” и сл.

Још понеким глаголом из ове групе углавном се квалификује глас према акустичким параметрима висине тона односно јачине, нпр. ГГ *жуборити* (као и деминутивни глагол *жуборкати*) подразумева *низак, једноличан тон* говора, а глагол *затутњати* подразумева *снажан, громки глас* итд.

Глаголима који се везују за ситуације са емитерима типа материје или материјалних предмета означавају се и шумови који се јављају када говорник на специфичан начин изговара одређене говорне гласове, нпр. Немајући првих зуба мало шушка у говору (С. Ћоровић, РМС); Шушка кад говори, а говори некако кроз стиснуте зубе (ЕК). У питању су, дакле, глаголи који означавају не сам говор него пратећи звук, тако да се не сврставају у праве ГГ. ГЗ који означавају одавање таквих шумова метонимијски се јављају у улози ГГ: Деда извуче штап, па се сав затресе и зашушкета: „Опет одгризла [риба], проклета да је!” (РСАНУ); „Дакако, дакако”, зашушљетаће ту добра тета (Даница 1866, РСАНУ).

Поменућемо на крају овог сегмента да је међу, иначе малобројним, глаголима који означавају емитовање звука у домену атмосферских појава, у значењу ГГ доминантан глагол *грмети*. Према РМС овај глагол се реализује у два комуникативна значења, с тим што једно од тих значења осим говора потенцијално обухвата и други медијум преношења информација – писање.

- *грмети* (2) ’говорити гласно, громко, често с љућњом, грдњом, претњом’ – Грмео је и наређивао љућито машући слободном руком (ЕК).
- *грмети* (3) ’говорити или писати против нечег с оштром осудом’ – »Ако то дозволимо, Конго ће се распасти« – грмио је Лумумба (РМС).

2.4.2. ГЗ у значењу ’пронести гласове’. Поједини глаголи звука означавају ситуацију у којој се комуникација одвија између већег броја учесника о теми која заокупља пажњу неког колектива. Партиципанти у комуникацији углавном су уопштени – *људи*. С тим у складу, из овакве ситуације често се „одстрањује” колективни носилац, односно ситуација се означава обезличеном реченицом (уп. Станојчић–Поповић 2012: 264–266), нпр.:

- У незваничним бизнис и политичким круговима брујало се о сукобу између Мишковића и Бека (Политика 2013, Инт.); О проблему који је имао његов син брујало се недељама (ЕК).
- Шестог дана штрајка догодило се оно чега су се рудари прибојавали и о чему се шушкало све време (Политика 2000, ЕК). Почело је са гласинама, као и обично. Целе прошле недеље шушкало се о обустави рада (Политика 2000, ЕК). Оно о чему се овде углавном само шушкало сада је добило званичну потврду (Политика 2001, ЕК).²⁴⁹

Уп. и пр. са личношћу конструкцијом:

²⁴⁹ Глагол *зуцати* у примарном је значењу ГГ, а секундарно ГЗ: Јелица парницу изгубила ... Зуцало се већ о том и у неким познатим круговима (Ј. Игњатовић, РСАНУ); У последње време је јако занемарио дужност, о њему се зуцало већ свашта (РСАНУ).

- Медији брује о опасној секти (Политика 2007, ЕК).²⁵⁰ То се, додуше, не прича јавно, али ипак сви то шушкају и тајанствено се смешкају (РМС).

Акустичка разлика између ових ГЗ пресликава се на разматрану ситуацију. Глагол *шушкати* означава обично ситуацију у којој предмет разговора није јаван, док се ситуација коју денотира *брујати* тиче углавном баш јавне комуникације.

2.4.3. ГЗ у значењу 'проносити се', 'ширити се', 'чути се'. Неколико ГЗ употребљава се за означавање готово исте ситуације као што је претходно поменуто, с тим што је овде перспектива нешто другачија: вербална порука „се креће” међу већим бројем учесника. У фокусу ситуације је порука (чији садржај привлачи пажњу неког колектива), која се јавља на позицији субјекатског аргумента у конструкцији која означава ову ситуацију. У таквој конструкцији не јављају се потпуно исти глаголи (у функцији предиката) као што су претходно разматрани. На пример, типичним глаголом из претходне групе примера (*шушкати се*) ово значење се не исказује, међутим, глагол *брујати* је и у овом значењу уобичајен. Уп. примере из речничке грађе:

- Бруји по вароши, како је Милан Јелици купио робу за хаљине (Ј. Игњатовић, РСАНУ). То се после прокљиви и надовеже, и зли језици разнесу и бруји брука (Наст. 1, 9). Та протестација сад већ зуји по народу, знам ја (И. Гарашанин, РСАНУ). Мора ли предати она оно писмо кад цијелим селом зуји да је тај сељак настрадао (РСАНУ).

Садржај поруке која *се проноси* исказује се номиналом или изричном зависном реченицом (у функцији субјекта). Како показују примери, као метонимијска замена за поруку могу се јавити неки апстрактни појмови.

Примећујемо да је овој ситуацији аналогна она коју означавају ГПЗ: у обе ситуације звук се шири по простору, с тим што је то у једном случају конкретни простор (нпр. соба) и несемантички звук (или звук који оставља такав утисак), а у другом – апстрактни простор људске заједнице и семантички звук. Примећујемо да се у оба случаја употребљава исти глагол *брујати* (у различитим значењима).

Веома брзо ширење поруке исказује се свршеним глаголом (дакле, као кад је у питању значење брзог кретања у конкретном простору) – Видосав се само вајка: — Бруке моје! Док чује бабо! Док зукне глас по селу! (РСАНУ). Кроз варош зукну глас: У кући Јована Парезановића пописано све до шљокице за дуг Лазара Порубовића (РСАНУ).

2.5. Глаголи звука у субјективно-аудитивним значењима

2.5.1. ГЗ у физиолошко-аудитивном значењу. Поједини ГЗ могу секундарно означавати неперцептивне медијалне ситуације у којима носилац (особа) доживљава *осећај звука* (изазван различитим унутрашњим, психо-физиолошким или спољашњим, физичким подстицајима). Таква ситуација прототипично се исказује безличном реченицом са логичким субјектом, типа *Зуји ми у ушима* (а ређе корелативном личном реченицом, нпр. *Зује ми уши*). На формално-семантичком плану овакве ситуације аналогне су једном подтипу СЕЗ – ситуацијама које се исказују реченицама типа *Крчи ми у стомаку* одн. *Крче ми црева*. Ситуације о којима је реч ипак се битно разликују: у оквиру СЕЗ јављају се типични партиципанти – *емитер* (који не мора бити директно исказан у површинској структури, већ посредно, преко јединице са значењем органа-локализатора), *звук* и *перципијент* (који је често истовремено и *доживљавач*), док у медијалној ситуацији, без емисије реалног звука, типично партиципирају – *доживљавач*, *осећај (звук)* и *локализатор осећаја*. У овом случају, дакле, постоји само „субјективна перцепција” доживљавача (в. Резњикова 2015: 64).

²⁵⁰ Компонента звука у оваквој ситуацији може потпуно изостати, односно *брујати о нечему* могу, на пример, и штампани медији.

Уобичајени орган-локализатор оваквог осећаја је орган аудитивне перцепције – *уво/ухо* (тј. парни орган – *уши*), а поред тога у ситуацијама овог типа типично се појављује још само један део тела – *глава*. Ситуације се разликују и према другим релевантним карактеристикама, на пример, по типу осећаја, односно звука са којим се тај осећај асоцијативно повезује. Од тог елемента ситуације првенствено зависи одабир одговарајућег ГЗ од којег се формира реченична конструкција која означава овакву медијалну ситуацију. Уопштено гледано, постоје два типа таквог осећаја: један се метафорички представља као континуални, често високи, звук и уобичајено се везује за *уши* (нпр. *пиштање*, *звиждање* и сл. у ушима), а други одговара било непрекинутом или испрекиданом, најчешће потмулом, тупом шуму, чији је локализатор *глава*, а неретко и *уши*, нпр. *бубњање*, *тутњање* и сл. у глави/ушима (такав осећај често је у непосредној корелацији са физичким осећајем лупања, пулсирања и сл.). У оба случаја овакви „звучни” осећаји у одређеној мери су изнијансирани, те се њихово испољавање може означити различитим глаголским лексемама. Речнички и корпусни подаци показују да се у овом значењу реализује немали број ГЗ; уп. следеће примере, распоређене према поменутиим соматизмима (у функцији допуне одн. граматичког субјекта):

• **уши (уво)**

- *бобоњити* (1) – Кад уши буче, вели се, да бобоње (РСАНУ).
- *брујати* (1) – У ушима му је брујало као да највећа звона звоне (РСАНУ).²⁵¹ Главу заноси неизмерни терет, и у ушима непрекидно бруји од силнога треска и потреса ваздуха. (С. Јаковљевић, АСК).
- *бубњати* (2г) – Само је осећала како јој бубња у ушима ... с необузdana једа (РСАНУ).
- *грмети* – Лазару је само грмело у ушима (Ј. Веселиновић, АСК).
- *засујати* – У ушима јој нешто засуја (М. Глишић, РСАНУ).
- *пиштати* – Кад ком запишти уво, он пита другога: које пишти? Ако питани погоди, његова је брига (М. Ђ. Милићевић, РСАНУ).²⁵² Осу ватра. Пушка учестала као јаглица. Диже се облак од дима. Затутњи, забруја, запишташе уши, заиграше рибихи, запали се месо на телесима... (Ј. Веселиновић, АСК).
- *засвирати* (3) – Засвира ми, браћо, лево уво (М. Настасијевић, РСАНУ).
- *звиждати* – Ђорђе јекну и поче да тоне. Ништа више није чуо, само му је од падања звиждало у ушима (Д. Ћосић, ЕК).
- *звонити* (1в) – Ако коме „звони” десно уво, чуће добар ... глас (РСАНУ); Које ухо звони (пишти) ако ко погоди, добиће неки глас (РСАНУ). У ушима му звонило. Хладан зној пробијао му чело (М. Ускоковић, ЕК). Затим је пришла мајка и опалила му шамарчину, од које му је данима звонило у ушима (Политика 2007, ЕК).
- *зврјати* – Да ли то зврји телефон, или мени нешто зврји у ушима... Ништа га не разумем (Б. Нушић, ГМ, АСК).
- *зујати* (3а) – У ушима ми је зујало. Нисам умео ништа да мислим (Ј. Лазаревић, РСАНУ). Пера [је] ништа не запита, него се скљуси на столицу. Оба су му ува зујала као да је неко топ испалио (Ј. Веселиновић, РСАНУ). Сунце припекло да мозак проври, од силне запаре чисто осећам вртоглавицу; нешто ми зуји у ушима, жеђ да ме умори, а поглед уморан, те једва гледам (Р. Домановић, ЕК). Имам симптоме контузије и све време ми зуји у ушима (РТС 2009, ЕК).
- *пиштати* (2а, 2б) – Вују спопаде некакав страх: поче му пиштати нешто у ушима (М. Глишић, РСАНУ). Земља тутњи. Крупан шљунак пара Ненадова колена (...) У ушима му пишти (Б. Ћосић, ЕК).
- *тутњати* – У ушима ми тутњи. По челу и слепоочницама се сливају капљице зноја (ЕК).²⁵³
- *хучати* – Ђорђе мајчим корацима дође до прозора и прислони се уза зид. Ништа не чује, хучи му у ушима (Д. Ћосић, ЕК).

²⁵¹ Није стављено под фиг., иако постоје фиг. примери.

²⁵² Пример код глагола *пиштати* (2а).

²⁵³ Уп. и пр. за мероним *бубна опна*: Крцкање асуре и шкрипа кола неподношљиво тутње у бубним опнама, нараслим, великим као надувене гајде (Д. Ћосић, ЕК).

- *цијукати* (2б) – Цијукало уво због добре вести (Радић Д., РМС).
- *шумети/шумити* – Све му у ушима шуми и све му се у очима слијева и таласа (И. Андрић, ЕК). У ушима му је шумело и пред очима блештало (И. Андрић, ЕК). Сунце му се ударило право у теме и њему је почињало нешто да шуми у ушима. Бојао се тог зујања, те танане и нежне писке (М. Булатовић, ЕК)

● глава

- *бректати* – У глави брекће (РСАНУ).
- *бречати* (1) – фиг. Сва ми глава од удараца бречи (РСАНУ).
- *брујати* – Пара уши звоно телефона. Већ ми бруји у глави (Инт.). Немирни дан је синô | И све за благи одмор зна | О, мени бруји глава; | Спокојства, мира хоћу ја! (В. Илић, П, АСК).
- *бубњати* (2г) – У глави почиње да му бубња и пред очи да излазе ... црвени кругови (РСАНУ).
- *бучати* (3а) – Од таквих имена Рупићу је бучала глава (РСАНУ). Глава му бучаше од вреве мисли (С. Матавуљ, БФБ, АСК). Осећам како ме снага издала и глава бучи од чудних утисака (Р. Домановић, АСК). Ја прозебла. Тресе ме грозница. У глави ми бучи (ЕК).
- *грмети* – Ноге му почеше трнути, а табани бујати; у глави је грмело (Ј. Веселиновић, АСК).
- *думбарати* – У глави ми је тако думбарало да сам лудео (ЕК).
- *забучати* (1) – фиг. Од свих тих мисли ... забуча нешто у Вујичиној глави (РСАНУ).
- *зујати* (3а) – Задрхта сва и нешто зуји, зуји у глави (РСАНУ).
- *јечати* – Млади човек је осећао како трепер у њему не јењава, у глави му је јечало, мишице се задуго нису смириле (Г. Петровић, СКСР, 316).
- *одзвањати* (2б) – После дана пуног крваве муке ... | у глави све одзвања (Д. Максимовић, РСАНУ).
- *тутњати* – Сева му пред очима и бруји у ушима, тутњи у глави. Широм отворене зенице угледаше, међутим, ведро лице противника (Инт.).
- *шумити* – Од напора почиње да јој шуми у глави (Инт.).

Грађа показује да се највећи број ГЗ употребљава за означавање ситуација у којима је осећај локализован у органу аудитивне перцепције. Такав ГЗ типично формира безличну реченицу са семантичким субјектом у дативу и са допуном у предлошко-падежној конструкцији у + локатив. У функцији допуне је соматизам са значењем органа-локализатора. Логички субјекат у неким је конструкцијама елидиран. Такође, и овде се, као у поменутих аналогним СЕЗ, поред конструкција са соматизмом у функцији граматичког субјекта, јављају и личне реченице са неодређеном именичком заменицом *нешто* у истој синтаксичкој функцији.

У презентованим ситуацијама неретко се појављује и појам који представља стимулус „звучног” осећаја. Такав узрок може бити исказан елементима ширег контекста или одговарајућим чланом конструкције формиране од ГЗ, а обично је то адвербијал изражен именичком јединицом у генитиву са предлогом *од* (в. пр. код глагола *брујати*, *звиздати*, *звонити* у првој издвојеној групи, одн. *бречати*, *бучати*, *шумити* у другој групи). Непосредни каузатор може бити ентитет који се односи на а) доживљавачева унутрашња, психо-физиолошка стања или процесе (нпр. мисли, емоције, бол и сл.) или на б) спољашње, физичко деловање на доживљавача (нпр. ударац).

Није редак ни случај када јединица са каузативним значењем (односно њена метонимијска „замена”) у конструкцијама са допуном у ППК у + локатив – врши функцију граматичког субјекта, нпр.:

- Шампањ ми бруји у глави (Р. Петровић, А, АСК).
- Како утишати и умирити ово нестрпљење које ми лудачки тутњи у глави? (Инт.).

У таквој форми често су кодиране и ситуације у којима је спољашњи каузатор – звук. То су, дакле, ситуације где постоји реална емисија звука, која, међутим, није у фокусу, већ

представља подситуацију (обичну кондензовану у форми глаголске именице и сл.) у оквиру шире ситуације испољавања „звучног” осећаја; нпр.:

- Бубњају му у ушима безбројне експлозије (в. *бубњати* (2а), РСАНУ).
- У Чугљевим ушима думбарала је тутњава битке (в. *думбарати* (в), РСАНУ).
- Он једино може и да живи ако је стално незадовољан, ако је стално у покрету, ако му у ушима непрестано звони бат његових тешких цокулчина (М. Савић, ЕК).

Поменућемо и поједине мање типичне лексичко-синтаксичке реализације ситуације која је тема овог одељка. На пример, уместо уобичајених органа / делова тела у којима се испољава „звучни” осећај могу се појавити и други, уп. пр. Грчио се и трзао док су му очи пламтеле оном грозничавом ватром и у мозгу бучало до несвестице (Д. Васић, ЦМ, АСК). Такође, у улози апстрактног садржавача може бити чуло слуха: У слуху му је брујао шум таласа и крчкање котлића (Г. Олујић, СР, АСК).

На основу свих досад наведених реченичних примера примећује се да су ГЗ у предикатској функцији, у реченицама које означавају овај тип ситуације, искључиво или имперфективни глаголи или свршени префиксали са инг्रेसивним значењем. И ту се могу јавити изузеци, као у следећем примеру, где је у функцији предиката семелфактивни ГЗ: Мени нешто шкљоцну у глави (М. Миланковић, КВИВ, АСК).

Посебну пажњу у вези са семантиком разматраних глагола звука привлаче лексикографска решења. Већ саме нумеричке и словне ознаке уз претходно наведене ГЗ упућују на то да је представљање овог типа семантичких реализација у домаћим дескриптивним реченицама поприлично неуједначено. Начелно, могуће је издвојити четири врсте лексикографских решења:

- а) значење се не дефинише засебно, већ се реченични примери са оваквом употребом ГЗ дају заједно са потврдама за основну семантичку реализацију тог глагола, тј. за значење емитовања звука, и обележавају се квалификатором „фигуративно” (нпр. *брујати* (1), *забучати* (1), РСАНУ);
- б) значење се издваја, али се дефинише само синонимски – или без било какве друге спецификације (нпр. *завиждати* (2), РСАНУ), или са указивањем, у глоси, на одговарајући део тела – уши, одн. главу (нпр. *одзвањати* (2б), РСАНУ);
- в) значење се засебно дефинише, и то тако да је у семску структуру инкорпорирана архисема „осетити” / „имати осећај” и сл. (нпр. *засујати* (3), *зујати* (3а) у РСАНУ);
- г) примери типа *Зуји ми у ушима* и *Зује ми уши* раздвајају се у два посебна (под)значења (нпр. *пиштати* (2а) и (2б), РСАНУ).

С обзиром на све што је досад речено по питању овог типа значења глагола звука, унификацију би требало усмерити ка решењу наведеном под в); на тај начин је, рецимо, дефинисана следећа сублексема у РСАНУ: *засујати* (3) физиол. (са лог. субјектом у дативу; понекад са грам. субјектом „глава“, „уши“) ’осетити зујање, пиштање у ушима услед ударца, неког поремећаја слушних органа и сл.’. У раду Марковић 2013, где су анализирани глаголске сублексеми из Речника САНУ уз које је констатовано јављање логичког субјекта, наводи се да је квалификатор *физиол.* („физиологија”, „физиолошки”) употребљен само код дефинисања поменуте сублексеми *засујати* (3). Такође, у овом раду се препоручује системска употреба квалификатора *физиол.* за семантичке класе предиката уз које се јављају логички субјекти (у питању су глаголи којима се означавају физиолошка стања) (Марковић 2013: 84).

2.5.2. ГЗ у значењу аудитивног присећања. Претходно разматраној ситуацији и њеном језичком изразу блиска је и ситуација која се може представити следећим реченичним примерима са ГЗ у функцији предиката:

- У ушима ми добују речи са митинга (в. *добовати (2)*, РСАНУ).
- Бруји му у глави, зуји у ушима припев, који је данас небројено пута отпојао (РСАНУ).
- Затим се вратио кући, легао, и дуго није могао ока склопити, а два дана још после тога брујале му гајде Совре гајдаша и зујало у ушима оно Јулино: »Срам те било!« (С. Сремац, ПЊПС, АСК).
- Поздравих и пођох, а у ушима ми непрестано бруји: „Да га пронађеш и да га уништиш.“ (С. Јаковљевић, АСК).
- Још му табао у глави кас коња (В. Милићевић, РМС).

Уочава се неколико релевантних разлика у односу на претходни тип ситуације. Физиолошка димензија ситуације овде или изостаје или је ван фокуса пажње. Цела ситуација одвија се у менталном простору доживљавача. У питању је, заправо, процес слушне перцепције, измештен из физичког простора у апстрактни, ментални простор: доживљавач „чује звук“ који је спонтана репродукција у његовој свести – звука који је раније перципирао.

Релевантне разлике између ових двају типова ситуација уочавају се понајбоље на оним примерима где се очитује њихова формално-значењска блискост, као у реченицама типа *Бубњају му у ушима безбројне експлозије* (уп. претходну тачку) и *Још му табао у глави кас коња*. Дистинкције се могу поједностављено представити на следећим хипотетичким примерима: *У ушима му бубња звук грмљавине* (тј. у тренутку док перципира тај звук) и *У глави му још бубња звук (прошлонедељне) грмљавине* (тј. у тренутку кад нема перцепције већ само „сећања“ на звук). Дакле, у првој ситуацији фигурира перципијент-доживљавач (представљен логичким субјектом) и реални звук (представљен граматичким субјектом), а у другој доживљавач и „ментални“ звук. Прва ситуација, како се може видети, по типу субјекатског појма блиска је ситуацијама које означавају ГПЗ.

Претходно разматране ситуације потврђују фундаменталну сродност између глагола перцепције и глагола звука (у најширем смислу). Истичући ту врсту сродности, Е. В. Падучева констатује да је однос између „егзистенцијалног“ *звнеть* у примеру *Звонит песня (Разлеже се / одзвања песма)* и метафоричког *Её голос звонит у меня в ушах (Њен глас ми одзвања у ушима)* истоветан са релацијом између *вижу (видим)* и *вижу как сейчас (као да сад видим)*. У другом примеру са глаголом визуелног опажања човек репродукује у свести визуелни лик предмета с којим у датом тренутку нема перцептивног контакта, док код првог примера визуелна слика настаје у контакту субјекта с перципираним објектом (Падучева 1998: 13). Треба ипак напоменути да је ситуација простирања (постојања) звука, реалног или „менталног“, различито „усмерена“ у односу на ситуацију визуелне перцепције (у физичком или апстрактном простору), чији „смер“ иде од перципијента ка перципираном објекту. С тим у складу, ситуација коју разматрамо у овом одељку има нешто бољу аналогију у ситуацији где је у фокусу пажње објекат визуелне перцепције, што илуструје следећи пример из грађе: Пред очима му непрестано стојаше поносит лик Станков; у ушима су му зујале још оне громовите речи: „За ножеве!...“ (Ј. Веселиновић, АСК).

Из примера који су наведени на почетку овог одељка запажа се, такође, да „звук“ који се јавља у менталном простору може бити и семиотички и несемиотички. Релевантно је само да је у питању корелат (реалног) звука који је на доживљавача оставио јак утисак. Снажан утисак код човека изазива првенствено звук испуњен смислом, значењем, па је тако и у овом типу ситуација „ментални“ звук најчешће *говор* који се јавља у свести доживљавача.

Када је у питању лексикографско представљање ове врсте резултата семантичког ширења ГЗ, могућу схему за то проналазимо у дефиницији сублексема *зујати (3б)* у РСАНУ:

’јављати се у сећању као звук, одзвањати (о ономе што се чуло или на шта се интензивно мисли)’.

2.5.3. ГЗ у афективно-аудитивном значењу. Посебном типу припада ситуација означена реченицом *Страшно зазвонише те речи у ушима његовим* (Р. Домановић, РСАНУ, в. *зазвонити 4а*). У поређењу са претходно разматраном ситуацијом, овде су перцепција звука и утисак који тај звук изазива део исте ситуације. Из тога происходи тренутност доживљаја (што се исказује перфективним ГЗ), док се у претходној ситуацији доживљај уобичајено разумева као трајан (чему одговара ГЗ другог аспектуалног значења). Такође, овде се типично исказује и начинска компонента ситуације. По томе је оваква реализација ГЗ блиска значењу глагола *звучати*, односно *зазвучати*, којим би се у наведеном примеру могао заменити глагол *зазвонити*.

Свуда у разматраним ситуацијама за које се везује изазивање (јаког) утиска, глагол у предикату има значење глагола постојања/простирања звука. Сходно томе, јединица са значењем звука јавља се у функцији граматичког субјекта. Готово у сваком од тих контекста употребљени глагол може се, без битних промена смисла конструкције, заменити са једним од прототипичних ГПЗ – *одјекивати*, одн. *одјекнути*. Ови глаголи реализују значење ’изазивати, остављати (дубок) утисак’ (в. *одјекивати 5а*), РСАНУ), одн. ’изазвати, оставити (дубок) утисак’ (в. *одјекнути 6а*), РСАНУ), с тим што се те семантичке реализације везују за шири спектар ситуација у односу на оне које су овде разматране.

Из реченог се може закључити да се (јак, дубок) утисак разумева као *одјек*, *ехо* који се локализује у неком од човекових „унутрашњих простора”.²⁵⁴ Уколико је то утисак изазван неким семиотичким или несемиотичким звуком, протитипично се смешта у простор органа чулне перцепције или главе, како показује разматрана грађа.

2.6. Глаголи звука у значењу визуелних испољавања

Повезаност између емитовања звука и испољавања чулних стимулуса у другим перцептивним доменима – није нарочито изражена у значењском спектру ГЗ. Пошто говоримо о семантичком потенцијалу ГЗ, у фокусу наше пажње су они примери значењског ширења ових глагола који се односе на „емитовање” других стимулуса. На нивоу стимулуса однос се успоставља између *звуча* као изворног домена и неког другог стимулуса као циљног домена. Такви преноси засновани су на тзв. „синестезијској метафори”,²⁵⁵ испитиваној првенствено на примерима именичких синтагми у којима се управни члан (именица у функцији центра синтагме) односи на један чулни домен а зависни члан (придев у функцији конгруентног атрибута) на други чулни домен (уп. нпр. у Драгићевић 2007: 151–160). Метафоричком трансферу који нас овде интересује (од слуха ка другим чулима, односно од звука ка другим стимулусима) одговарају именичке синтагме у којима је зависни члан „звучни” придев, а центар именица из неког другог перцептивног домена. Такви случајеви, према истраживању синестезије представљеном у монографији Драгићевић 2007, нису уобичајени у српском језику: „у синестетичким преносима најчешће се користе придеви из домена чула додира, а најмање придеви из домена слуха и мириса” (стр. 159). Како показују

²⁵⁴ Примери употребе глагола *одјекивати* и *одјекнути* у РСАНУ показују да су ти унутрашњи апстрактни простори најчешће *срце*, *душа* или „цео” *човек*.

²⁵⁵ Ова синтаagma користи се нпр. у наслову једне од новијих упоредних студија о „синестезијским придевима” у енглеском и српском језику (уп. Комароми 2016). У питању је превод енгл. термина *synaesthetic/synesthetic metaphor*, нпр. у Улман 1957; Барселона–Сориано 2004.

истраживања синестезије у енглеском језику, у овом типу преноса аудитивни домен је првенствено циљни домен,²⁵⁶ што важи и за српски језик (Ibid.: 158–160).

Придевске лексеме из аудитивног домена којима се спецификују појмови из других чулних домена одређују се у компаративној студији Комароми 2016 као „синестезијски” и „аудитивни” придеви.²⁵⁷ Према овој студији такви придеви у српском језику су *дречав*, *гласан*, *крештав*, *кричав*, *резак*,²⁵⁸ *вриштав*, као и придев *тих* (Ibid.: 150). За наше истраживање посебно су значајни придеви *вриштав*, *дречав*, *крештав* и *кричав*, јер су у питању деривати од одговарајућих ГЗ. Поред истог творбеног модела ови придеви деле још неколико карактеристика: у примарној реализацији означавају особину неког звука, обично гласа, а у једном од секундарних значења односе се на визуелни домен, типично домен боја, нпр. *вриштав* (З) ’јакко упадљив, дречећи (о боји)’ или *дречав* (б) ’који пада у очи јаким и нескладним бојама’ (РСЈ) (уп. Комароми 2016: 150–152). Поред тога, код свих лексема мотивни глагол денотира ситуацију испуштања високог, оштрог континуалног звука из вокалног тракта човека или животиње.

Веза између домена звука и боје препозната је као значајна у некима од радова о синестезији. Тако према једној од студија (аутора Џ. М. Вилијемса) која је представљена у Драгићевић 2007 – једина двосмерна и затворена (ка другим доменима) веза успоставља се у енглеском језику управо између звука и боје (уп. пр. *dark music* – *тамна/мрачна музика*, односно *quiet colors* – *мирне боје*) (Драгићевић 2007: 154–155).

Видели смо, на основу значења поменутих придева и њихових мотивних глагола, да се веза успоставља између одређеног типа звука (оштар, продоран и сл.) и одређеног типа боје (упадљив и сл.). У раду Барселона–Сориано 2004 таква врста синестезијске метафоре представљена је формулом A DEVIANT COLOR IS A DEVIANT SOUND.²⁵⁹ Аутори су компаративно истраживали реализацију ове метафоре у енглеском и шпанском језику (Барселона–Сориано 2004: 295–298). Према том истраживању, у енглеском језику уочљива је тенденција да се непријатно упадљиве боје²⁶⁰ метафоризују као одређени тип звука (нпр. *a loud color* – „гласна” боја), док је за шпански језик карактеристичан нешто друкчији вид метафоризације: боја се разумева као емитер звука (*Es un color chillón* – То је дречава/вриштава боја).²⁶¹ Таквим придевом исказују се три увезане карактеристике перципиране боје: интензитет, одступање од (друштвене) норме и моћ привлачења пажње (в. Ibid.: 296). У оба језика ова синестезијска метафора реализује се у синтагматским и реченичним конструкцијама, с тим што се други тип конструкција користи углавном у стилски маркираним реализацијама.²⁶²

На основу представљених примера примећујемо да прилике у српском језику у вези са овим типом метафоре више наликују ситуацији у шпанском него у енглеском језику. Боја је у српском језику првенствено метафорички емитер звука (у примерима какви су *дречава*, *вриштава/вриштећа боја* и сл.). У погледу конструкција унутар којих се оваква метафора остварује, и српском језику својствене су поглавито синтагматске реализације. Ипак, овде нас интересују у првом реду реченичне конструкције, будући да у предикату имају глагол звука.

²⁵⁶ На основу неколико студија о синестезији у енглеском (и немачком) – у Драгићевић 2007 је закључено „да се у енглеском (али и у немачком) језику метафорички – у служби придева за одређивање свих осталих чула – најчешће користе придеви којима се обично одређује додир, а да се придевима за одређивање појмова у вези са различитим чулима најчешће одређују именице које се односе на различите звукове” (стр. 156).

²⁵⁷ Редослед ових одређења варира се, те се тако говори о *синестезијским аудитивним придевима* (Комароми 2016: 147, 150), односно о *аудитивним синестезијским придевима* (191).

²⁵⁸ Посебно о примарно тактилном придеву *резак* в. у Ibid.: 151–152.

²⁵⁹ Не проналазимо прецизан преводни еквивалент овде употребљеног енглеског придева, па његово значење представљамо низом придева: *нетипичан*, *необичан*, *нестандардан*.

²⁶⁰ Такве боје аутори обележавају синтагмом *gaudy colors*.

²⁶¹ Занимљиво је да у шпанском језику постоји и таква реализација ове метафоре која подразумева не само упадљиву боју која емитује звук већ и боју која „позива”.

²⁶² Нпр. за енглески језик аутори наводе „хумористични” пример из једне кратке приче: *She was wearing a red skirt that cried aloud to heaven*.

Занимљив пример употребе ГЗ засноване на оваквом типу синестезијске метафоре даје М. Ивић (1995: 55) – *Офарбај ме да вришти!*²⁶³ Глаголом звука се метафорички исказује „интензиван визуелни утисак” који производи јаркост црвене боје косе (што се имплицира у овом примеру). Такође, у складу с оним што је речено о значењу придева у метафоричким синтагмама (према Барселона–Сориано 2004), овде се типом емитованог звука исказује врло изразито одступање од одређене нормe (која се тиче (не)уобичајене боје косе).

У речничкој грађи за наше истраживање нема много лексема из ЛСГ ГЗ чија су секундарна значења заснована на овом типу метафоричког преноса. Илустративним примерима најбогатије је поткрепљен глагол *дречати*²⁶⁴ (РСАНУ: ’претерано се истицати визуелно, падати у очи, нарочито шаренилом и нескладним, сувише јарким, неукусним бојама’), нпр.:

- [Била је] у скупоцепој сукњи, која је све дречала од силних шара (РСАНУ). Сјајна погребна кола ... претрпана [су] венцима ... између којих дречи његов (М. Ђ. Милићевић, РСАНУ). Кад се само погледа на одело женино, на њене шарене боје што дрече ... види се колико је штетно за народну привреду што је жена навикла да се кити (С. Марковић, РМС). На гуњу, на пешевима и врховима рукава меће се постава од црвене чохе, који се после заврну, те „дречи” (РСАНУ). Биљне боје разликују се од фабричких (анилинских) јаком постојаношћу и не дрече као ове (РСАНУ). Са каквог бедног доксата ... дречао је испружен по који јорган (РМС).

Како показују примери, метафорички емитер звука је или упадљива боја или предмет који је по таквој боји (одн. бојама) препознатљив. Занимљива је у том смислу метафоричка слика коју доноси пример за сублексема *викати* (*I, I₂*) у РСАНУ – Његово је одијело викало својим црвенилом. Пресликавање које је овде остварено (предмет који се истиче бојом је емитер-човек, а боја је звук/глас) одражава се и на нивоу конструкције (уп. нпр. Он је викао продорним гласом).²⁶⁵ Сличан пример са глаголом *јакнути* у Речнику САНУ није издвојен у засебно значење, већ је наведен као фигуративни пример за секундарну реализацију овог глагола ’произвести отегнути звук, фијукнути’ – [Мара] испружи црне, тврде, коштуњаве руке, које у близини глатке дјетиње коже јаукнуше страшним и непријатним контрастом.

По изузетку се у оваквој семантичкој реализацији може пронаћи и понеки ГЗ који означава емитовање друкчије врсте звука, нпр. Боје код Тер Борха не звоне, оне су као благо стишане (в. *звонити* (2б) у РСАНУ), мада је ту реч о изразито стилски обележеној употреби.

Визуелни утисак који се разумева као аудитивни утисак не мора се односити искључиво на боју, већ може бити заснован на некој другој упадљивој карактеристици предмета који се опажа, нпр. Блуза се издречила овдје на свијетлу својом јефтином кретонском простотом (РСАНУ). Додатни ефекат у овом примеру постигнут је употребом префиксала, тј. свршеног глагола, што „онеобичава” целу конструкцију, будући да значење својства захтева имперфективни глагол у оваквој реализацији. И овде се јасно уочава синестезијска метафора – предмет који оставља јак/упадљив визуелни утисак је емитер продорног звука, одн. визуелни утисак који такав предмет испољава је емитовани звук.

Корпусни подаци (из ЕК и са претраживача) прилично се разликују од лексикографских података. Прво, глагол *дречати*, у одговарајућем значењу, није посведочен у већем броју корпусних примера: потврда за тај тип семантичке реализације изостаје из ЕК, док се на претраживачу може пронаћи невелик број примера.

²⁶³ Мада у зависној реченици није исказан субјекат, јасно је да се ради о боји косе. Намера особе која испоставља овакав захтев је да постане „риђокоса”. Реченица је забележена у једној урбаној средини у косовско-ресавској зони (в. Ивић 1995: 55; уп. Ивић 2002: 35–36).

²⁶⁴ Јасно сведочанство о томе да се метафора о којој је реч исказује првенствено синтагматски, а тек спорадично у реченичним конструкцијама – пружа ЕК, где су придеви *дречав* и *дречећи* потврђени у десетинама корпусних примера, док глагол *дречати* у одговарајућем значењу није регистрован.

²⁶⁵ Разлика је ипак у томе што је у другом примеру детерминатор обавезан, док би се у метафоричком примеру можда могао изоставити а да реченица остане граматична.

- – Завршени су радови на ревитализацији фасаде зграде у Адмирала Гепрата 15 [...] – Мени боја дречи мало [...] међутим[,] временом ће избледети, добиће патину[,] па ће бити, надам се[,] умеренија (Инт.). Старије вазе мало имају фирниса, у познијих дречи боја црна и црвена (Инт.). Не знам што су толико навалили са super amoled екранима, они су катастрофа! Све боје дрече на њима, пастелно зелена је на том екрану флуоресцентно зелена, црвена вришти... а људи се ложе да су им слике врхунског квалитета (Инт.).

С друге стране, ниједан од три најзначајнија описна речника српског језика не региструје глагол *вриштати* у датом значењу, док обиље корпусних потврда несумњиво показује да је ова глаголска лексема у савременом српском језику (у поређењу са другим ГЗ) доминантна у разматраној семантичкој реализацији, нпр.:

- Црвена вришти и кроз костим Милене Дравић као Еме, и кроз јагоде са шлагом у зимско јутро (Политика 2007, ЕК). Цела палета дугиних боја могла се видети за та три дана у Копенхагену. Било да су у питању јарке, пастелне или флуоресцентне, модни императив је јасан – само да није „мртво” и досадно. Нека боје вриште (Инт.). Ја се облачим како кад, некад класика [...] а некад боје вриште на мени (Инт.). Ана изгледа лепо, то је дар природе. Али Адиасу бих много замерила овај пут, јер овај дрес не могу да опишем речима. Ове боје вриште на њој и изгледа ми као да је дошла да се игра са децом. Што је превише, превише је (Инт.). Црвена вришти [...] привлачи пажњу и стога је немогуће остати непримећен када сте обучени у црвено (Инт.). Усликај неко дрвеће или травњак па погледај колико се разликује приказ на екрану од оног што видиш уживо. Код мене зелена „вришти”, изгледа скоро па флуоресцентна у односу на прву боју тог зеленила (Инт.). Код класичних монитора црвена „вришти” (Инт.). Кад прођете кроз капију [...] као да сте ушли у Земљу чуда. Боје вриште са зидова, фигуре животиња преклапају се са фотографијама историјских личности (Инт.).
- Максимално користе могућности модерне технологије, т. ј. пренос слике у боји па сцена на тим спотовима вришти од боја (Политика 2009, ЕК). Излози радњи у центру Београда „вриште” од боја и натписа (Новости 2009, Инт.). У Вашингтону, на булеварском „острву” које раздваја саобраћајне траке, постављене су четири њене скулптуре у познатом стилу. Све су високе између три и пет метара, урађене су од стаклених влакана, обложене или керамичким плочицама, или обојене бојама које, поред сликарске палете, укључују и златну и сребрну. То значи да „вриште” и димензијама и обликом и колоритом (Политика 2010, ЕК). Можда овај случај и не би био обелодањен да није било једног кинеског блогера који је 2011. године посетио храм и, уместо будистичких фресака које је очекивао, наишао на нешто што „вришти” од боја (Политикин забавник 2015, Инт.). Ауто треба да буде атрактиван, малтене да „вришти” окол, не да буде неприметан (Инт.).

Типичан метафорички емитер интензивног звука, унутар домена визуелног испољавања, јесте боја (а у тој улози најчешће се налази јарка, упадљива боја). Уобичајена конструкција са ГЗ у значењу визуелног испољавања подразумева на позицији граматичког субјекта именицу са значењем боје или неке сличне карактеристике предмета. Међу досад наведеним реченицама са ГЗ у датој семантичкој реализацији пажњу ипак привлаче пре свега конструкције у којима је именица са значењем опажљиве карактеристике (најчешће боје) у допуни, док је на позицији субјекта именичка јединица која означава предмет, простор и сл. препознатљив по таквој карактеристици. Видимо да је у том случају у функцији допуне обично именичка јединица у предлошко-падежној конструкцији *од* + генитив. За такву јединицу карактеристична је множинска форма (или се плуралитет испољава на семантичком плану), јер се тиме исказује преиспуњеност, презасићеност неког простора бојама или сличним стимулусима, од чега и потиче интензивни визуелни утисак, који се онда метафорички изражава преко ГЗ; уп. претходно наведене примере у упрошћеној форми: сукња је дречала од силиних шара, сцена вришти од боја, излози вриште од боја и натписа, слика вришти од боја.²⁶⁶

²⁶⁶ Последњи пример је преформулисан на основу података који даје шири контекст.

Када је визуелни утисак заснован на неком инхерентном својству, типа облика или димензија (као што је у другом примеру друге групе за гл. *вриштати*), није могућа таква граматичка форма, већ је у допуни јединица у беспредлошком инструменталу: вришти димензијама и обликом.

Познато је да спољашње, опажљиве карактеристике понекад служе за скретање пажње на одређени предмет, простор и сл. У тој улози могу се наћи и интензивне, јарке боје, тј. „боје које вриште”. То су, дакле, боје које (својим „звучком”) потенцијално или привлаче или одбијају. Следећи пример односи се на случај када такве боје имају улогу да привуку, „примама”: Погледајте амбалажу слаткиша за децу, да ли боје „вриште” и позивају да се купе? (Инт.).

На крају се може поставити питање зашто се баш глагол *вриштати* (и ређе *дречати*) јавља у овом значењу. Такав избор не може се сводити само на тип емитованог звука, пошто у ЛСГ ГЗ има и других глагола који означавају емитовање високог, продорног, континуалног звука (нпр. *пиштати*). Међутим, лексема *вриштати* је ГЗ у чијој семантици постоји потенцијал за исказивање директивности, што се првенствено односи на ситуације када је емитовање звука усмерено на објекат комуникативне или емоционалне радње (в. Пипер и др. 2005: 203). Такав објекат граматички се кодира у виду предлошко-падежне конструкције *на* + акузатив: *вриштати на некога*. Особа на коју је усмерена оваква радња поред тога што може имати мање или више изражену улогу адресата или емоционалног пацијенса, такође је и трпилац „напада”. Такав однос пресликава се на ситуацију испољавања (упадљивог) визуелног утиска, тако што се непријатност коју код перципијента изазива тај утисак разумева управо као последица „напада” на перципијента. Добру потврду за то проналазимо на нивоу синтагме са управном именицом која означава боју, где се показује да „боја која вришти” (тј. метафорички емитер) „напада” перципијента, па се као синоними (или блискозначнице) за придеве *вриштак/вриштећи*, *дречав* и сл. користе придеви *нападан* или *агресиван*, уп. нпр.:

- Он не воли нападне боје, увек носи тамну гардеробу, а детаљима ствара контраст. Пожељно је бирати тепихе који су лаки за одржавање и немају превише нападне боје. Постоји уврежено мишљење да је нарацста превише агресивна и нападна боја за спаваћи простор. Избегавајте агресивне боје као што су црвена, наранџаста или интензивна жута. Тренутно је у Европи модни (помодарски) талас који доноси дречаве, нападне боје, боје које се намећу са километар раздаљине. Зидови требају бити окречени у благе, опуштајуће боје, никако јаке и дречаве, агресивне (Инт.).

Интересантан пример употребе ГЗ у значењу испољавања интензивног визуелног утиска представља један семантички жаргонизам. У питању је жаргонизација глагола *грмети*, који се употребљава за означавање ситуације када особа (прототипично жена) изазива снажан утисак физичким изгледом који се сматра пожељним. Таква метафоризација глагола *грмети* обично се везује за вести (често наслове) таблоидног типа, уп. пр.:

- Срела сам је пре пар дана у једном хотелу у Бг, она грми како изгледа, презгодна без грама целулита. Србин игра фудбал каријере, а његова жена грми на плажи. На објављеним фотографијама, она у бикинију просто грми! Мушкарци распамећени: „ова жена ГРМИ”! Даме, отварајте вест на свој ризик! ДЕЧКО ГРМИ! Опасан ФРАЈЕР за којим ЖЕНЕ луде, ГРМИ! (Инт.).

Снага утиска у домену визуелног опажања кореспондира овде пре свега са јачином емитованог звука у изворном домену (мада и друге карактеристике природне појаве за коју се овај тип звука везује могу имати удела у метафоризацији, нпр. потенцијално ударање,

трешење и сл., што такође могу бити појмови преко којих се разумева остављање снажног утиска).

Дотакнућемо се још питања синестезијске основе оваквог метафоричког пресликавања. Синестезија је ван лингвистичких истраживања позната као психолошка (и неуролошка) појава која подразумева „способност да се надражај једног чула осети као надражај другог, нпр. да се при слушању одређеног тона види одређена боја” (Клајн–Шипка 2012), односно „способност здружене перцепције” (Драгићевић 2007: 152). Такву способност има врло мали број људи, тзв. синестета (Ibid.). У оквиру лингвистичких проучавања (у првом реду лексиколошких и стилистичких) појам *синестезија* обично се употребљава за једну врсту метафоре,²⁶⁷ а то је случај када се језички изрази у вези са једним чулом користе за одређивање појмова из домена другог чула. Питање корелације између синестезије као психолошко-неуролошког феномена с једне стране и језичке појаве с друге врло је и комплексно и занимљиво. Конкретније, интересантно је питање да ли је језичка синестезија утемељена првенствено на одређеним међучулним везама у људском мозгу или је посредни у првом реду веза мисаоно-језичке природе. Подразумева се да ово истраживање не може претендовати на разјашњење тог питања. Овде ће бити дат само један (ограничен) поглед на то питање из перспективе метафоричког трансфера између аудитивног и визуелног испољавања, односно из перспективе разумевања упадљиве (непријатне) боје као емитера (који својим звуком „напада” перципијента). Поједностављено, занима нас по чему неки визуелни утисак „личи” на звук. Та сличност може се, на пример, уочити у „учинку” који интензиван чулни стимулус производи „у сусрету” са чулима слуха односно вида. Висок, продоран, снажан звук често изазива непријатан утисак који може расти и до нивоа бола у органу перцепције.²⁶⁸ На сличан начин и визуелни утисак (нпр. интензивна светлост) може утицати на визуелног перципијента, односно на његов орган вида. Тај „учинак” препознаје се, на пример, у језичким изразима *пробијати/пробадати уши* или *бости очи*.²⁶⁹ Оно што човеку причињава непријатност (или у крајњој мери – бол) разумева се као „нападач” на њега, те тако непријатан, упадљив и сл. чулни утисак постаје *нападан, агресиван*; уп. сликовит пример: Не подносим агресиван звук, пуно ми смета. Као да ми се уноси у лице (Инт.). Видимо да поред боје, или каквог другог визуелног стимулуса, агресиван или нападан може бити и звук. Дакле, аналогија између аудитивног и визуелног испољавања има своје искуствено утемељење. Зато претпостављамо да се повезаност између ова два домена заснива првенствено на (спољашњем) људском искуству, те да је тај аспект ове везе наглашенији у односу на претпостављену психолошко-неуролошку релацију међу чулима. То би значило да синестезија о којој говоримо чини у првом реду когнитивно-језичку појаву. Може се претпоставити да је тако и ако се гледа из перспективе повезаности других чула (односно чулних испољавања), на шта упућује чињеница да су сви говорници неког језика „језичке синестете”, а само изниман број тих људи спада у праве, „психолошко-неуролошке” синестете.²⁷⁰ У том смислу би и сам термин *синестезија* (у значењу лингвистичке синестезије) био продукт метафоризације.

²⁶⁷ Поједини проучаваоци доводе у питање поглед према којем је језичка синестезија један од видова метафоре (в. Драгићевић 2007: 157).

²⁶⁸ У крајњој линији, звук може и физички оштетити орган слуха.

²⁶⁹ Занимљиво би било истражити зашто се у вези са органима слуха употребљавају глаголи *пробадати/пробијати* (што изазива представу проласка кроз нешто), а у вези са органима вида *бости* (где постоји само представа дотицања али не и проласка).

²⁷⁰ Изгледа нам да је појава језичког „мешања чула” много удаљенија од феномена њиховог неуролошког преплитања него што се може претпоставити на основу заједничке термиолошке ознаке која се користи за те феномене.

У значењу испољавања визуелног утиска типа 'падати у очи' јављају се, такође, према Речнику САНУ, глаголи *зврјати* и *зврчати*. У питању је сасвим маргинална али занимљива семантичка појава, која је повезана с другим значењима ових глагола, па ће о њој нешто више бити речи у сегменту о ГЗ и значењу визуелне перцепције.

2.7. Глаголи звука у значењу визуелне перцепције

У речничкој грађи забележени су и поједини маргинални случајеви ГЗ који се реализују у значењу глагола визуелне перцепције. Најпознатији пример тог типа је лексема *блејати*, која се јавља у секундарном значењу 'бесвесно гледати, зурити, зијати' (в. *блејати* (3) у Речнику САНУ). Поред интегралне семе која се односи на примање визуелних утисака, у семантичком садржају ове сублексе преознаје се и експресивна компонента негативне оцене (овде је она исказана, тј. имплицирана, семом 'бесвесно', док је у РСЈ у тој функцији сема 'тупо'); в. употребне примере из речничке грађе и интернетског корпуса:

- Она се ћурка заљубила у књиге, а отац блеји у њу, и чуди се шта га је снашло (Ј. Стерија Поповић, Инт.). Упро поглед у њу па блеји (Ј. Лазаревић, РСАНУ). Суседи [су] блејали у њега називајући га зловољним бирташем (Српска зора 1877, РСАНУ). Он и даље блеји у сат, као да о нечему важном размишља (Инт.). Нема више публике која аплаудира херојима из свечане поворке, сад публика блеји у екране телевизора и телефона (Инт.). Важно је само да народ блеји у екран између неплаћених рачуна и кредита (Инт.). Ходајући улицом мала деца блеје у телефоне и не виде ништа друго око себе (Инт.). Четворо њих седе за столом и блеје у мобилне телефоне (Инт.).

Ова специфична семантичка трансформација привукла је пажњу истраживача који су, на материјалу из већег броја индоевропских и других језика, компаративно проучавали различите секуларне семантичке реализације глагола оглашавања животиња у другим доменима. У раду Кјусева и др. 2015 примећено је да глагол *блејати* има у српском језику два необична значења: „стативно” значење типа 'зурити' и „интерпретационо” значење 'ништа не радити (о човеку)'. На основу анкете информатора (која није прецизније описана, већ је само поменуто) аутори закључују да се ови семантички преноси ослањају на нарочите конотације које се у српском језику везују за овцу (у питању су особине глупости и лењости), а које проистичу из неких особености понашања те домаће животиње (в. Кјусева и др. 2015: 339). Међутим, поменуте особине везују се за још неке животиње, али се њихово оглашавање не доводи у асоцијативну везу с визуелном перцепцијом. Зато сматрамо да у вези с констатацијом из наведеног рада, која је начелно тачна, треба нагласити улогу *понашања* животиње-емитера, као основног мотиватора за овај значењски пренос. Познато је, наиме, да животиње о којима је реч у одређеним ситуацијама нетремице гледају у човека који им се приближи, што је понекад праћено и оглашавањем животиње – *блејањем*. С друге стране, поменуте особине које се овци приписују на основу колективне експресије, свакако имају улогу у интензификацији експресивног значења које носи глагол *блејати* када означава ситуацију визуелне перцепције. Пренос се тако темељи на метонимијској вези између оглашавања животиње и њеног специфичног понашања и, поред тога, на устаљеном метафоричком пресликавању животињског домена на људски.

Други случајеви значењског трансфера на релацији емисија звука – визуелна перцепција тичу се глагола који примарно означавају емитовање звукова неживих ентитета. Речник САНУ бележи територијално маркирано („покрајинско”) значење глагола *зврндати* – *зијати*, *бленути* (без контекстуалне потврде). Према истом речнику та лексема примарно значи: 'зврјати (обично непријатно); клопарати, тандркати'. Описни речници српског језика, међутим, нису регистровани да се у истој семантичкој реализацији јавља и синоним глагола *зврндати* – глаголска лексема *зврјати*. То потврђују примери из корпуса:

- Убрзо смо чули глас собног старешине: – Шта чекате? Зврјите у небо, три сома! (А. Исаковић, ЕК).
- И шта очекујеш, да неко зврји у 800 линија кода уместо тебе и да открива зашто програм не ради под неким тамо другим условима?
- На стадионима и халама више нису навијачи већ екипа која се фотка, прави селфије и ево сад зврји у телефон уместо у терен.
- Људи сваког часа ишчекују кишу овде у Бг, мало мало па зврје у небо.

Релација између основног и пренесеног значења код ових лексема, за разлику од глагола *блејати*, није јасно уочљива. Не располажемо са довољно језичких података који би потпуно осветлили ову занимљиву значењску везу. Овде ћемо представити још неке податке из грађе који могу послужити као смерница за даље истраживање. Наиме, глагол *зврчати* (то је трећи глагол са истим кореном: *звр-*), који се у примарном значењу дефинише преко *зврјати* (тако да се може сматрати варијантом тог глагола), забележен је у Речнику САНУ у следећем територијално маркираном значењу: 'сијати, блистати (о очима)'; уп. пр.: Око [јој] стаде зрачније зврчати (Босанска вила 1906); Зврчи му око као звијезда (Збирка речи из Црне Горе). Глаголска лексема *зврјати* није посведочена у датом значењу у лексикографским изворима за ово истраживање, али јесте у ЕК: Побледео је у лицу, запушили се крвни судови, сав обелењен, као и дуга брада. У кречу се кувао. Само очи зврје, два комадића угља укуцана у снежног човека (А. Исаковић). Поред тога, још један маргиналнији глагол са истим кореном *звр-* регистрован је у истом значењу, које је нешто друкчије дефинисано: *звркати* (2) 'бацати погледе, севати (оком)' – Око зврка тамо и овамо, | Једна миса' за другом ми с'јева (Ј. Сундечић, РСАНУ).²⁷¹

Даље је за ове глаголе карактеристично то што могу означити испољавања других видова визуелног утиска (поред светлости). Глагол *зврчати* реализује се у значењу (такође територијално обележеном) 'падати у очи, зврјати, зјапати' – Кука [јој] задигла сукњу ... тако јој и зврчи острага све голо и види ... се (РСАНУ). Такође, на сличан семантички садржај односи се други део дефиниције у оквиру основног значења глагола *зврјати*: 'падати у очи празнином, пустоши, непокривеношћу и сл.', што је потврђено примером – Кад је ко подеран, голо тело му зврји (РСАНУ).

Може се, дакле, уочити веза између емитовања звука и емитовања светлости (или другог типа визуелног утиска), одн. између њима корелативних чула, што може бити посматрано као синестезијска веза. С друге стране, постоји егзистенцијална повезаност између емитовања светлости/сјаја (из очију) и визуелне перцепције.

Неки језички подаци указују на то да емитовање звука и светлости могу бити повезани преко једне врсте покрета. Навешћемо један детаљ у вези с тим. Наиме, у РЈА је потврђен глагол *зргодати*, у значењу 'титрати', са илустративним примером: *Nek se zlato sjajuska, dragi kamen gogoće, suvi biser trepeće.*²⁷² За ову лексему, конкретно у овој реализацији, П. Скок истиче да је „onomatoreja за djelovanje svjetla којој је paralela sinonim *titрати*” (Скок I: 623). Такође, у истом етимолошком речнику стоји да глагол *титрати се* има очигледно ономатопејско порекло (Ibdi. III: 475). Спона између звука и светлости, дакле, не мора проистицати из мешања чулних доживљаја, већ ти феномени могу бити у корелацији преко спољашњих, опажљивих појава, а једна од њих је *титрај/трептај*; уп. две семантичке реализације глагола *затитрати* у Речнику САНУ: *затитрати* (1z) 'почети неуједначено, трепераво светлети, засветлуцати; засветлуцати одблеском, бацити одејај; испунити се неуједначеном, теперавом светлошћу' и *затитрати* (1d) 'одјекнути, пронети се (о сложеним или поновљеним гласовима, звуковима)'

²⁷¹ Свршени парњак, у примеру из дела истог аутора, односи се на исти појам али је другачије дефинисан: *звркнути* (2б) 'исколачити се, искочити (о очима)' – Звркнуле му | Очи изван трепавица (РСАНУ).

²⁷² Ова лексему региструје и РСАНУ, али само у значењу емитовања звука.

Верујемо да за детаљније испитивање ових интересантних језичких чињеница треба истраживати дубље по хронолошкој вертикали и шире по територијалној хоризонталној (што превазилази границе овог истраживања).²⁷³

2.8. Глаголи звука у значењу „бити празан”

Неколико глагола звука јавља се у једном нарочитом циљном значењу, које се у савременом српском језику понајпре везује за глагол *зврјати*. У питању је значење које се типично реализује у конструкцији са придевом *празан*: *зврјати празан*,²⁷⁴ нпр. Велике собе *зврје* празне (Политика 2001, ЕК). Конструкција *Соба зврји празна* семантички изједначава са *Соба је празна* (уп. *зврјати* (2) у РСАНУ), тако да се глаголска лексема *зврјати* понаша као нека врста глагола непотпуне семантике. Између ових конструкција не постоји потпуна једнакост, већ се односе једна према другој као неутрална реализација према експресивној. Наиме, у конструкцији *Соба зврји празна* јавља се и компонента оцене, која може бити мање или више изражена. То је компонента која подразумева да се поред основне денотативне информације исказује додатни став типа „а тако не треба да буде” и сл.²⁷⁵ Дакле, простор који *зврји празан* најчешће је неискоришћен, непопуњен (напуштен и сл.), а притом је предвиђен за то да буде искоришћен или испуњен; уп. пр. из корпуса:

- Већи број мањих фирми већ годинама зврје празне, а уз минимална улагања могле би бити значајан извор прихода у сточарству (Политика 2000, ЕК). Нико, нажалост, публику ништа не пита, мало коме и смета што нам стадиони зврје празни (Политика 2001, ЕК). Сем два модерна синефлекса (...) остале престоничке дворане, нажалост, зврје празне, или су сурово отуђене од основне намене (Политика 2006, ЕК). Некадашња дечја оаза зврји празна, а надлежни не могу да одлуче коме ће дати право на коришћење оронолог одмаралишта (Политика 2007, ЕК).

У питању је, дакле, махом простор у којем борави човек, али се понекад ова конструкција употребљава и у вези са другим типовима простора, на пример:

- Фијоке су зврјале празне (РСАНУ). Пијацу „Зелени венац” грађани готово заобилазе, трећина тезги зврји празна (Политика 2007, ЕК). Неке рубрике се још налазе у фази припреме (...) неке су попуњене минимумом материјала, тек да не зврје сасвим празне (ЕК) итд.

Подаци из ЕК упућују на то да је разматрана реализација лексеме *зврјати* у савременом српском језику доминантна. Наиме, прегледом конкорданци за глагол *зврјати* у ЕК, утврдили смо да се у готово 70% потврда (а укупно их има више од 170) овај глагол јавља у конструкцији *зврјати празан*. Међутим, не односе се све остале потврде на примарно значење овог глагола (на значење емитовања звука), јер се у једном броју потврда глагол *зврјати* јавља у конструкцији истог типа, с тим што се уместо придева *празан* употребљавају појмовно уже лексеме (или лексички спојеви) које такође означавају неки тип „празнине” (недостатка, неискоришћености и сл.).

- Што да његова њива ... зврји без копча (Д. Радић, РСАНУ). Многе радње зврје разваљене, без прозора, без рафова, без подова (РСАНУ). Рафови апотека широм Србије зврје полупразни (Политика 2001, ЕК). Упркос причи да Београд кубури са некретнинама, тренутна ситуација је таква да многи новоизграђени квадрати зврје без власника (Политика 2009, ЕК). Улази у нову, блештаву зграду која већ две године зврји неусељена, док болесници у неусловима старе болнице чекају на дијагнозу годину и по дана (Политика 2008, ЕК). Љубљана [је] преплављена тржним центрима (у некима у центру годинама зврје непродати

²⁷³ На пример, требало би испитати и интересантну везу између празнине (тачније: отворености, разјапљености) и визуелне пецепције, која се манифестује у семантици неких глагола (уп. *зијати*, *зевати* у *нешто* и сл.).

²⁷⁴ Речници понекад, у овакве ГЗ, наводе и придев *пуст*, који се ипак ретко јавља.

²⁷⁵ Неутралнија конструкција којом се такође може имплицирати оваква оцена је: *Соба стоји празна*.

локали) (Политика 2008, ЕК). Родитељи се, како кажу, плаше да пусте децу да се играју у дворишту, које зврји напуштено и празно (Политика 2008, ЕК). Домови углавном зврје неискоришћени, а села немају место где би се мештани, нарочито млади, окупљали (Политика 2009, ЕК). Земља нам зврји у корову, а може се гајити макар за сопствене потребе (Инт.).²⁷⁶

Ретко је појам *неиспуњености*, *неискоришћености* директно приписан појму *простора*, тако да се глагол јавља без допуне: Колико празног простора зврји у целом Београду (Инт.). Такође, у неким случајевима „празнина” (функционална „празнина”, тј. неискоришћеност), нарочито кад се на позицији субјекатског аргумента налази појам из категорије предмета, исказује се самим глаголом: По кутовима зврје винска бурад и петролејске канте (РСАНУ); Сам себи изгледам к’о овај стари расклимани орман што зврји у ћошку скучене портирнице (Инт.).

Досад је било речи само о прототипичном глаголу из ове скупине. Од осталих глагола поменућемо прво лексема које су потврђене у лексикографским изворима. Једини немаркирана лексема је глагол *трубити*, који је у датом значењу потврђен само једним примером из народне песме: [Џамија] ти сама празна труби (В. Караџић, РМС). Тек понеки пример за овај глагол може се пронаћи у корпусу:

- Добијали смо и ми донације за развој оптичке инфраструктуре, а ту бих пре свега издвојио велику и добро рагранату мрежу Електропривреде Србије која покрива готово целу земљу, а коју смо добили на поклон од Европске уније. Та иста инфраструктура труби празна још од 2010. године (Инт.).

У Речнику САНУ потврђена су два територијално маркирана глагола: *брнчати* (у примарном значењу: ’зујати; брујати’) и *бандркати*, који се не јавља у значењу ГЗ, али се може претпоставити да је за циљно значење ’зјапити празан, неупотребљив’ полазни семантички садржај био у домену емитовања несемантичког звука, уп. пр. Бандрче празан (н. пр. дућан кад нема кираџије или нико у њему не ради) (Г. Елезовић, РСАНУ).

Неколико глагола који у лексикографским изворима нису регистровани у разматраној семантичкој (и синтаксичкој) реализацији – јавља се корпусним потврдама:

- *звечати* – Остао је да живи код родитеља, а стан звечи празан. Не може да га изда јер треба да се реновира кухиња (Инт.).
- *звонити* – Закони чекају седницу, али Скупштина „звони” празна (Инт.). Клијенте су запослени у тој банци растерали. Па сад могу да изнајмљују део ње, да не звони празна (Инт.).
- *зврндати* – На сваком кораку начичкали хотеле који зврндају празни (Инт.). Имаш стан па бирај да ли да зврнда празан (...) или да га издаш (Инт.). У Горњој Атеници зврнда празна мала школа и урушава се уместо да је преуређена у вртић (Инт.). Дворана у Смедереву, која је изграђена за потребе Универзијаде и има око 2500 места за седење и комплетну инфраструктуру, зврнда празна и неискоришћена (Инт.). Бетонске клупе са пуњачима за мобилне зврндају празне. Само понекад понеког странца видите да седне (Инт.). Децу шаљем на тренинге у некакве рупе и подруме, а овде зврндају празне топле хале под првокласним паркетом! (Инт.). На пола Сењачке пијаце зврндају празне тезге (Инт.). Напунила ми се мем. телефона и упозорава ме стално на то а картица зврнда празна (Инт.).²⁷⁷
- *зврцати* – Добро да кажемо да је неко купио додатан стан који зврца празан нек онда се уведе порез на празан стан па да буде приморан да га изда (Инт.).
- *зврчати* – А зашто је онда у свим тим „распродатим” становима мрак? Зашто пола града зврчи празно? (Инт.). Кинези саградили навећи шопинг мол на свету који сада зврчи ПРАЗАН (Инт.). Зашто добар део многих држава сада зврчи празан, док су у већим градовима гужве (Инт.). Касарна зврчи празна и пропада (Инт.).

²⁷⁶ Последњи пример је занимљив јер појам у допуни заправо означава испуњеност (земља је *пуна* корова), међутим, то није садржај којим „би требало да буде” испуњена земља, односно простор је *неискоришћен*.

²⁷⁷ Последњи пример занимљив је као потврда да се глагол *зврндати* може употребити и у вези са апстрактним (у овом случају дигиталним) простором.

- *зујати* – Е да видиш какву викендицу ћу да направим на селу на оном плацу што *зуји* празан (Инт.). На крају улице је диван простор бивше фабрике кеса који *зуји* празан (Инт.). До девојака *зуји* празан сто. Тек што је отишла претходна тура (Инт.). Етихад годинама *зуји* празан у најелитнијем фудбалском такмичењу (Инт.). Болница у Кнез Селу *зуји* празна (Инт.). На седницама Парламента сала *зуји* празна, осим кад се гласа (Инт.). Због вас прави навијачи који искрено воле Партизан немају места на трибини, зато и стадион *зуји* празан (Инт.).
- *јечати* – Глуме да им је 15ак [година] и глуме себи (мени не могу) како им је супер доћи у стан који *јечи* празан (Инт.).

Примећујемо да се поред глагола *зврјати* у овом значењу најчешће јављају лексема *зврндати* и *зујати*. Чини се да је лексема *зврндати* употребљена у оваквој конструкцији за нијансу експресивнија у односу на *зврјати*.

Веза између звука и празног простора има прилично јасно искуствено утемељење. Два типа празних затворених простора, који су човеку егзистенцијално блиски, показују нарочите акустичке карактеристике: *просторије* и *посуде*. За њих се везује звук типа *одзвањања*; уп. примере са глаголом *одзвањати*:

- Одзвања празан ходник (Инт.). Слушали су како тупо одзвања празна штала (Инт.). Пошто су се кола, на путу у Токај, тресла, а та буренцета одзвањала, празна, Исакович их је после сањао (М. Црњански, ЕК).

У питању су обично дубоки (ниски), потмули звукови који се у случају просторије производе „изнутра”, а у случају посуде „споља”.²⁷⁸ Емитовање звукова таквих акустичких карактеристика означавају глаголи типа *звонити* (уп. *звонити* > *одзвонити* > *одзвањати*), *звечати*, *јечати* (уп. *јекнути* > *одјекнути* > *одјекивати*) итд., што су глаголи потврђени у разматраним конструкцијама. Међутим, већина примера, видели смо, тиче се глагола који означавају произвођење нешто другачијег звука: *зврјати*, *зујати*, *зврндати*, *зврчати*; уп. *зврјати* (1) ’одавати или производити слабије или јаче уједначене једнолике звуке, зујати, брујати; клопарати, тандркати’ (РСАНУ). Мада се значењска корелација између ових двају низова глагола потврђује у језичкој грађи (нпр. *брујати*, као синоним глагола *зврјати*, везује се између осталог за *звоно-емитер*, односно за *звоњење*, *одзвањање* итд.), није прозирна мотивација за именовање *празнине* баш глаголом *зврјати* (али и другим глаголима из те групе, нпр. *зујати*). Претпостављамо да макар једним делом та мотивација потиче из тежње ка експресивизацији израза.

2.9. Глаголи звука у значењу ’умрети’

Неки глаголи звука секундарно се реализују у значењу ’умрети’,²⁷⁹ што значи да је прототипични носилац те ситуације особа. Нешто фреквентнија у таквој употреби само је једна глаголска лексема из ЛСГ ГЗ, која примарно означава оглашавање животиња – *рикнути*; нпр. у РСЈ: *рикнути* (1) ’огласити се риком’, *рика* ’продорни, снажни гласови неких животиња (говеда, лавови)’. У истом дескриптивном речнику стандардног језика секундарна реализација о којој је реч маркирана је као „жаргонска”. Уп. пр. из корпуса:

- Наследио [је] од стрица, који га је усвојио, пошто му је отац *рикнуо* од јектике, десет ари некаквог купињака (Д. Ненадић, Новости – Живот плус, 17. фебруар 2008, стр. XII, Инт.).

²⁷⁸ Звук празне посуде среће се у једној врло познатој искуственој ситуацији: (не)испуњеност неког већег затвореног суда (нпр. бачве, бурета) проверавамо помоћу звука (који настаје када ударамо, куцамо у суд). Таква ситуација нашла је одраз и у другим језичким чињеницама, уп. народну пословицу: Празно буре (већма) звечи (РСАНУ).

²⁷⁹ О глаголима *умирања* в. у Марјановић 2009.

Имам ја страх од дима, пола мушких од старе ми је рикнуло од рака плућа (Инт.). Пили смо заједно док није рикнуо од цирозе (Инт.).

Сличан семантички развој ГЗ познају и други језици. У студији Кјусева и др. 2015 наводи се истоветна реализација енглеског глагола *to croak* ('крекетати', 'крекнути'): He had a heart attack and croaked. Према ауторима овај тип семантичке дисперзије заснива се на здруженом деловању механизма метафоре и метонимије (тј. на метафтонимији). У првој етапи семантичког преноса реализује се акустичка метафора: одговарајући звук који испушта човек, а у овом случају то је предсмртни звук (хротац), разумева се, на основу акустичке сличности, преко звука који испушта одређена животиња (в. и Виренкова 2015: 47). У другој фази одговарајући звук метонимијски представља ситуацију у којој се такав звук може чути, а то је „културолошки истакнута” ситуација људске смрти (в. Кјусева и др. 2015: 336).

Други глагол оглашавања животиња у српском језику који релевантни лексикографски извори бележе у овом пренесеном значењу јесте лексема *скикнути* – Тај ће скоро да скикне! (РМС). Примарно овај глагол денотира оглашавање пса, свиње или, ређе, других животиња (в. *скичати* и *скика* у РМС).

Поједини ГЗ у чијој се полисемичкој структури препознаје овакав семантички развој могу означавати оглашавање било животиње или човека, нпр. *квекнути (1)* 'произвести глас „квек”, огласити се квекањем, кмекнути' – Али у том моменту квекну Недељко под иберцигером као јаре (Б. Нушић, РСАНУ); уп. и „фигуративну” реализацију *квекнути (2a)* 'закмечати, заплакати (о малом детету)' (РСАНУ). Циљно значење које нас овде интересује маркирано је квалификатором „фамилијарно”: *квекнути (3a)* 'умрети, цркнути, заковрнути' – Стари је туберкулозан ... Може да квекне за месец дана (РСАНУ); Само му кажи: „Ђорђе квекнуо” (Ibid.).

Одговарајућа семантичка реализација глагола *дрекнути* ареално је обележена: *дрекнути (4)* 'издахнути, умрети' – Док им дрекне отац, подијелиће се (РСАНУ).²⁸⁰

У даљем семантичком развоју овакви ГЗ могу означити одређене ситуације у којима се метафорички употребљава глагол *умрети* (одн. његови (неправи) синоними, пре свега *цркнути/црћи*), што је такође карактеристично пре свега за разговорни стил. Такво је, рецимо, значење 'много се уморити' – Рикнули смо док се нисмо попели на видиковац (Инт.).²⁸¹ Такође, користи се као синоним глагола *црћи/цркнути* у изразу *црћи/цркнути од смеха* (в. РМС), нпр. Жао ми је само што нисам имао камеру, да то забележим, значи, рикнули смо од смеха (Инт.).

Иста семантика са носиоцем ситуације из категорије биљака даје значење 'увенути', 'пропасти' и сл.: Нисам била код куће месец дана и 100 кактуса ми рикнуло од хладноће (Инт.).

²⁸⁰ Поред квалификатора *покр.* и *фиг.* за обележавање овог значења искоришћен је и маркер *вулг.* 'вулгарано'. Примећујемо, дакле, да се овакве реализације у речницима прилично неуједначено обележавају нормативним и функционалностилским квалификаторима. Све поменуте квалификације могле би се обухватити једним „ширим” функционалностилским квалификатором: *разг.* 'разговорно'.

²⁸¹ Уп. пр. Цркли смо док смо дошли до тамо (Инт.). Поменућемо овде да између глагола *умрети* и *уморити се* постоји и дубља, етимолошка веза.

2.10. Глаголи звука у значењу 'покварити се'

1. У ланцу пренесених реализација, на значење 'умрети' регуларно се надовезује значење 'престати радити/функционисати, покварити се', када је носилац ситуације неки уређај и сл. (уп. Кјусева и др. 2015: 336).²⁸² Такво значење глагола *рикнути* прилично је фреквентно у разговорном језику; уп. пр. са општег интернетског корпуса:

- Таман да направим селфи кад рикнуло светло у лифту. Ја знам бар за десетак мотора који су у пракси рикнули због употребе неадекватних акумулатора. За поправку не иде ништа у сервисну књижицу, само редовни сервиси и оно што је у оквиру гаранције рикнуло. Мени су прошлог месеца у року од три дана рикнули монитор, фрижидер и микроталасна. Мислим да ми је рикнуо хард диск на лаптопу.

Са променом ентитета на који се ситуација односи донекле ће се мењати и могућност употребе одређених синонима глагола *рикнути*. Тако у следећем примеру синоним глагола *рикнути* не би био глагол *покварити се*, већ пре глагол *функционисати* у негацији: Постоји ли шанса да поставиш нове линкове за емисије, ови су рикнули изгледа? (Инт.).

„Квар” може да се односи и на неки део тела: Има у граду људи који су већ непокретни или тешко покретни јер су им „рикнули” кукови и колена (Инт.).

Примери показују да се ситуација означена глаголом *рикнути* може односити на потпуни престанак функционисања нечега, што је саобразно семантици глагола *умрети*, те је стога таква „нијанса” доминантна, али, такође, може се односити и на врло лоше функционисање, што показује пре свега последњи пример (са соматизмима).

У значењу престанка функционисања уређаја јавља се у жаргонском говору и један ГЗ из групе глагола који се примарно односе на оглашавање човека. У питању је глагол *вриснути*,²⁸³ потврђен у следећим примерима из истог корпуса:

- Вриснуо ми монитор на лаптопу тако да сад пратим форум на таблети. Купи други хладњак, тај ће да врисне када се будеш најмање надао. Могуће да ти је само вриснуо тај механизам који 'усисава' диск у конзолу.

2. Несвршени корелати свих досад наведених глагола са значењем 'умрети' (одн. 'покварити се') не употребљавају се у значењу видског парњака глагола *умрети* (одн. *покварити се*). Тако се, рецимо, *рирати* никад не реализује као синоним (или блискозначница) глагола *умирати* (одн. *кварити се*). Потреба да се исказе значење 'умирати' или 'кварити се' постигнута је на други начин – деривацијом. Наиме, формиран је дериват који се односи искључиво на овај спектар значења (што значи да се не користи у значењу емитовања звука) – глагол *рикњавати*, који покрива готово сва представљена значења, односно „нијансе”, али се, као и глагол *рикнути*, најчешће употребљава за ситуације које се односе на неживе ентитете, тј. уређаје. Уп. примере:

- Ту старци рикњавају, и то много раније него код нас (Инт.).
- Играч рикњава после претрчаних 80 метара и мора да улеће лекарска служба зато што га је ухватио грч у ноzi (Инт.).
- Моја претпоставка је да су ти рикнули амортизери јер опруге мало теже рикњавају. Нешто ти апаратура почела почесто рикњавати. Турбина је кренула да рикњава. Рикњавају ти сензори и дугмићи и морају да се мењају. (Инт.)

На добру системску укореењеност овог глагола указује и формирање префиксала са дистрибутивним значењем, као у примерима: (1) Пошто су ти сви мушки преци порикњавали

²⁸² Занимљиво је да се у овој студији наводи управо пример из српског језика: Рикнуо је сервер или шта год то значило и прекинула сам гледање своје омиљене серије. Треба ипак поменути да је погрешно наведен глагол у основном облику: *рирати* (уместо *рикнути*).

²⁸³ Овај глагол чули смо у живом говору и у значењу 'умрети' (тј. са носиоцем ситуације – особом). У питању је пример из београдског сленга.

од срчке, ево ти бета блокатор ујутро и овај за притисак увече. (2) Онда су „порикњавали”, један по један, сви инструменти. Остала је само гитара с којом смо завршили концерт (Инт.).

2.11. Глаголи звука у значењу људског понашања

У тачки II, 2.3.2 поменут је глагол *зујати* у значењу кретања човека без нарочитог циља, кретања у доколицы итд., нпр. Углавном само *зујим* и чекам да ми прође време (Инт.). Ја ионако ништа не радим, само *зујим* околу (Инт.). Том реализацијом, карактеристичном за жаргонско изражавање, глагол *зујати* улази у домен људског понашања. Према речнику жаргона Д. Андрића (2005), глагол *зујати* реализује цео спектар блиских значења, која углавном укључују кретање и доколицу: 'ићи, шетати'; 'шврљати'; 'бесциљно проћи неколико пута шеталиштем'; 'обигравати, облетати'; 'ићи од стола до стола уз мало пића и ћаскања'; 'беспосличити'; 'досађивати се'; 'бесциљно се возити'. Семантички близак овој лексеми унутар зоне неутралне лексике такође је глагол *вртети се*, а у неким контекстима и његове нешто експресивније блискозначнице *врзмати се* и *мотати се*, које означавају кретање као израз одређеног понашања.

Овде ћемо размотрити и други глагол из тог домена. Ако се глаголом *зујати* исказује нека врста „динамичног” бесциљног провођења времена, онда се „статично” понашање означава глаголом *блејати*, који се такође користи у сленгу и изразито је експресивно маркиран. Дакле, понашање човека повезује се за оглашавањем животиње (овце). Овца је једна од животиња за коју се, путем колективне експресије, везује низ негативних особина, тако да свака метафоризација чији је полазни домен та врста животиње а циљни домен човек даје врло експресивно значење (што је показано и на примеру комуникативног и перцептивног значења глагола *блејати*). У овом случају, оглашавање животиње, које се види као бесциљно, у домену људског понашања постаје провођење времена без циља. Уп. примере за гл. *блејати* у овом значењу:

- Питао сам се: зашто *блеје* у парку, кад је субота навече – ударни термин за изласке (Инт.). Како да спавају кад *блеје* у граду до пет ујутро (Инт.). Хиљаде оних слабо образованих који сматрају да им држава нешто „дугује” и који једва чекају да „запале напоље”, а у међувремену *блеје* по кафићима и сплавовима, живе од којекаквих „комбинација” или их углавном издржавају родитељи (Политика 2007, Инт.). Деца *блеје* по цео дан, нити пишу, нити имају књиге, наставници мрзовољни, нити праксе – чисто губљење времена (Инт.). План је био да мало „*блејимо*“, а остатак времена проведемо у припремама за вечерњи излазак (Инт.). Имам мали број пријатеља који сви раде тако да не можемо често да *блејимо* (Инт.).

2.12. Остала значења глагола звука

У овом делу размотрићемо још неке секундарне семантичке реализације које се углавном везују за само једну фреквентнију лексему унутар ЛСГ ГЗ.

2.12.1. Значење лошег функционисања. Врло је жива у савременом српском језику употреба глагола *шкрипити/шкрипати* у значењу које се остварује у примерима типа – Нешто је шкрипало у колективу (пример према РСЈ, где се одговарајуће секундарно значење глагола дефинише на следећи начин: 'показивати знаке слабљења, пропадања'). Уп. друге примере из корпуса:

- Шта „*шкрипи*” у односима грађевинских фирми и Дирекције за обнову земље (Политика 2000, ЕК). Има доста наговештаја да нешто *шкрипи* у самим темељима атлантских односа (Политика 2001, ЕК). Било је иначе и голим оком видљиво да на америчком тржишту некретнина нешто *шкрипи*, али колико је проблем велики постало је јасно тек кад је грунуло из све снаге (Политика 2008, ЕК). Недостајала им је добра пас игра, а нарочито ефикасност. У свим линијама тима је *шкрипало*, готово у свакој подједнако (Политика 2009, ЕК). У првом

полувремену шкрипало је у везном реду и нападу (Политика 2009, ЕК). Очито је да у комуникацији између крагујевачке власти и појединих инвеститора нешто шкрипи (Политика 2009, ЕК). Нешто, изгледа, шкрипи у Министарству културе (Политика 2009, ЕК). Ни девојке које су добиле шансу, нису значајно поправиле реализацију напада. Шкрипало је и на пријему посебно у прва два сета (РТС 2010, ЕК). У судијском и организационом тиму је доста шкрипало (ЕК).

Може се запазити да формулација значења у речнику углавном не одговара предоченим примерима. У већини реченичних примера глагол *шкрипити* (одн. *шкрипати*) остварује значење 'не функционисати како треба'. Синтаксички се овај глагол реализује у конструкцијама са неодређеном именичком заменицом *нешто* у функцији граматичког субјекта или се реализује у безличним конструкцијама. Појам на који се ситуација односи представља типично неки вид организације (тима, колектива, организоване делатности и сл.), а обично се поима као место у/на којем се емитује „звук”, као знак неправилног, неефикасног функционисања. У питању је заправо ситуација са *шкрипањем* као знаком (симптомом) неправилног функционисања неке направе, уређаја и сл. транспонована у апстрактни домен.

У грађи је забележен и пример са особом – носиоцем ситуације, што као резултат даје стилски маркирану реализацију: Зна се да на том елементу шкрипим, тако да ћу морати да порадим на томе (Инт.).²⁸⁴

2.12.2. Значење 'пореметити памећу'. У разговорном регистру глагол *пролупати* првенствено се употребљава у значењу које се односи на особу носиоца ситуације. У РСЈ то је значење дефинисано на следећи начин: 'пореметити памећу, доживети психичку кризу' и обележено је квалификатором стилског домена „шаливо”. Уп. примере из грађе:

- Даниловић је истакао да на сваки диктатор на крају своје владавине „пролупа” (Инт.). Страшно је када човек пролупа у озбиљним годинама (Инт.). Ако не забавиш мозак нечим корисним или креативним, брзо пролупаш (Инт.).

Ово апстрактно значење има врло јасно извориште у конкретно-просторном домену. Изведено је из примарног значења глагола *пролупати*: 'почети производити шумове који указују на квар (о мотору аутомобила)'. Веза звук–квар је каузална, па је замена квара звуком метонимијска (на тај начин је добијено примарно значење), а пут од предмета ка човеку, односно од квара у предмету према „квару” у човеку подразумева метафорички пренос (чији је резултат секундарно значење).

2.13. Закључне напомене о полисемији глагола звука

Анализа секундарних значења глагола звука показала је да ови глаголи реализују секундарна значења у различитим доменима, а такође се остварују различити семантички трансфери унутар лексичке групе глагола звука, засновани првенствено на акустичкој метафори. У овом другом случају изворна значења уобичајено су везана за оглашавање животиња, човека и материје, а циљна углавном за материјалне предмете (посебно артефакте) и, такође, човека.

Истакнути су још неки аспекти везани за интересантну корелацију између звука и кретања. Један део тих веза односи се на кретање самог звука, а други на кретање емитера звука. Показало се да знатан удео у групи глагола простирања (или постојања) звука чине секундарне реализације ГЗ. Описни речници углавном доследно одвајају значење простирања звука од значења емитовања звука (мада се то чини на различите на чине). Различито од тога, глаголи звука који описују кретање емитера звука обично се не узимају као посебна семантичка реализација, већ се евентуално одвајају у посебну „нијансу” у оквиру дводелне или вишеделне речничке дефиниције.

²⁸⁴ У питању је изјава једне професионалне спортисткиње.

Различити ГЗ такође се реализују у субјективно-аудитивним значењима од којих је најзаступљеније физиолошко-аудитивно значење, које подразумева да доживљавач осећа карактеристично „зујање у ушима”. Поред тога ови глаголи означавају и ситуације у којима се с једне стране звук спонтано јавља у сећању доживљавача (перципијента), а у другом случају звук, обично семиотички, оставља снажан утисак на њега.

Посебно су интересантни случајеви преплитања између аудитивног и визуелног домена, које се у семантици ГЗ манифестује као могућност да се означи визуелно испољавање (примери са бојом која „вришти”) или визуелна перцепција (примери са људима који „зврје” или „блеје” у нешто).

Такође је занимљива веза између „празнине” и звука. Показано је да се у савременом српском језику глагол *зврјати* користи првенствено у конструкцији *зврјати празан*, те да још низ овом глаголу формално-семантички блиских лексема има могућност да означи исти појмовни садржај, што углавном није потврђено у лексикографским изворима.

Остале реализације односе се махом на изразито експресивна исказивања неких значења, карактеристична за разговорни регистар или за жаргон. Неколико ГЗ јавља се у значењу глагол умирања (типичан пример је глагол *рикнути*), а из тога даље происходи значење 'покварити се', углавном у вези са различитим уређајима (где је такође типична лексема *рикнути*). Нека жаргонска значења односе се на људско понашање, нпр. глаголи *зујати* и *блејати* у жаргонским реализацијама могу денотирати неке облике понашања.

3. ТВОРБА ГЛАГОЛА ЗВУКА

Глаголи звука настали у творбеном процесу чине већину лексема унутар ЛСГ ГЗ, што је очекивано с обзиром на то да је „у речничком саставу српског језика и свих других словенских језика далеко [...] више мотивисаних него немотивисаних речи” (Пипер и др. 2022: 235). Безмало све творенице из групе глагола звука добијене су или префиксацијом или суфиксацијом, те ће глаголи добијени на тај начин бити тема овог поглавља. Дакле, глаголске сложенице (композицијом), ако их раздвојимо од префиксираних глагола, како се то углавном чини у савременој дериватологији – немају никакву улогу у творби глагола звука.

У анализи ћемо се ослањати на појмовно-терминолошки апарат који је, уз мање или веће варијације, устаљен у савременој србистичкој дериватологији (нпр. Клајн 2002; 2003; Ћорић 2008; Пипер и др. 2022).²⁸⁵ Поглавље је подељено, у складу са карактеристикама лексичке грађе која је предмет анализе, на два сегмента: део о префиксацији и део о суфиксацији.

3.1. Префиксација

А. О префиксацији – опште напомене. У савременој српској дериватологији нема јединственог погледа на статус префиксације у оквиру деривационог система. Један број проучавалаца творбено-лексичког система српског језика прави отклон од традиционалног одређења префиксације као типа *слагања* (композиције), истичући различите аргументе у корист њене посебности и одвојености од тог творбеног начина.²⁸⁶ У појединим другим славистичким научним срединама, како се наводи у раду Драгићевић 2015, дистинкција између композиције и префиксације почела се успостављати још половином прошлог века, тако да је данас традиционално гледиште потпуно потиснуто.²⁸⁷ Међутим, гледишта аутора који одвајају префиксацију од композиције нису међусобно усаглашена, већ се статус префиксације третира на неколико различитих начина. Најзаступљенија су схватања према којима се префиксација обједињује са суфиксацијом у оквиру а) *афиксације* или б) *деривације* (извођења), или се узима као в) *посебан творбени начин*, равноправан са суфиксацијом, слагањем и конверзијом (в. Драгићевић 2015: 356–358).

Сучељавање различитих ставова по питању места префиксације у систему творбених начина и даље је присутно у србистици. Традиционални приступ још је у приличној мери заступљен, а поједини аутори супротстављају се преиспитивању погледа на префиксацију који је био доминантан у другој половини прошлог века.²⁸⁸ У раду Симић 2017, на пример, оштро је дисквалификована свака могућност да се доведе у питање гледиште према којем је префиксација тип слагања.

²⁸⁵ Од дериватолошких појмова/термина који се користе у савременој србистичкој дериватологији, а који су релевантни за ову тему, издвајамо следеће: *твореница* (*мотивисана реч* или *дериват*) – реч добијена творбом, тј. производ творбе речи (в. Пипер и др. 2022: 233; уп. Ћорић 2008: 17–18); такође се у овом значењу користе и термини *изведена реч* и *изведеница*, али ти термини могу означавати и речи добијене само једним творбеним начином – извођењем, што важи и за термин *дериват*, с обзиром на то да је и деривација двозначан термин; *мотивна реч* или *основинска реч* – „реч која се са дериватом налази у јасној формално семантичкој вези” (Ћорић 2008: 24), односно немотивисана или мотивисана реч од чије основе настаје друга реч (в. Пипер и др. 2022: 235); *творбена мотивација* (*мотивисаност*) – „творбено-семантичка веза међу истокоренским речима која подразумева зависност једних речи од других по настанку и значењу” (Пипер и др. 2022: 234; уп. Ћорић 2008: 21–31); *творбени формант* – „најмање творбено средство (или средства) из реда средстава којима се у формалном и семантичком смислу мотивисана реч разликује од мотивне” (Пипер и др. 2022: 237); *творбени тип* – „схема (формула) грађења деривата који су повезани истим семантичко-творбеним одликама” (Ibid.: 241).

²⁸⁶ Преглед различитих ставова по овом питању дат је у раду Драгићевић 2015.

²⁸⁷ „Ни у једној граматички осталих словенских језика префиксација се не третира као слагање” (Драгићевић 2015: 356).

²⁸⁸ Није промењена пракса да се префиксација представља као слагање у школским уџбеницима српског језика.

У домаћој науци о језику раширено је и становиште по којем се префиксација сврстава у деривацију (извођење).²⁸⁹ На пример, Р. Маројевић у критичком раду о *Творби речи* И. Клајна деривацију дели на *префиксацију, суфиксацију и комбинацију префиксације и суфиксације* (Маројевић 2005: 685).²⁹⁰ Низ аргумената за издвајање префиксације из композиције наводи се у чланку Радић 2005, где се, између осталог, констатује следеће: „Посматрано са граматичко-семантичког аспекта, не постоји ниједан разлог да се префиксација одваја од суфиксације: типови значења које у творене речи, посебно у глаголе, уноси одређени префикс нису ништа аутономнији од типова значења која се могу исказати и одређеним суфиксом” (Радић 2005: 62).

Равноправност префиксације са другим начинима грађења речи прихваћена је у двотомној *Творби речи* И. Клајна, што се одразило и на саму организацију ове монографије. У уводу прве књиге, са индикативним поднасловом *Слагање и префиксација*, аутор истиче: „У модерној лингвистици углавном је преовладало мишљење да су префиксација, суфиксација, композиција (слагање) и конверзија (претварање) четири засебна и равноправна поступка творбе речи” (Клајн 2002: 6).²⁹¹

Аутономност префиксације заступа се, такође, у поменутој студији Драгићевић 2015, где се наводе различити аргументи за префиксацију као посебан творбени начин: а) префикс и предлог су јединице различитих језичких нивоа, те се стога не могу изједначити; префикси су везане јединице, морфеме, а код слагања, за разлику од префиксације, спајају се слободне јединице, лексеми; б) поједини префикси ни по пореклу нису предлози; в) глаголи се не употребљавају са предлозима, а код неких глаголских твореница префикси уопште не носе предлошко значење, већ прилошко; г) „префикси често имају другачија значења од предлога од којих потичу” (Драгићевић 2015: 359–360).

Префиксе у овом истраживању сматрамо посебним творбеним *формантима* (одвојеним од предлога као *врсте речи*), те у складу с тим творенице добијене префиксацијом одвајамо од *сложеница*; такво гледиште карактеристично је за поменуте приступе префиксацији који се разликују од оног својственог дескриптивној граматици која је била доминантна до почетка овог века. Глаголска лексема као производ префиксације биће називана *префиксалним глаголом / префиксалом*,²⁹² односно, на вишем степену категоризације, *мотивисаном речју, твореницом, тј. дериватом*.

Б. Префиксација глагола звука. Речничка грађа за ово истраживање обухвата, сходно значају префиксације у творби глагола, велики број префиксалних ГЗ. Многе од тих

²⁸⁹ В. нпр. у прегледном раду Ћорић 2015 (119): „У новије време префиксација се издваја из композиције и укључује у деривацију”. Овакав став заступа и М. Ковачевић, који у раду о плеонастичкој употреби префикса, реферишући на књигу Р. Маројевића *Српски језик данас*, истиче следеће: „Будући да префикс само модификује значење творбене основе, јасно је да се у префиксацији за разлику од сложеничке творбе не оваплоћује принцип таутологије него принцип плеоназма. То, посредно, указује на лажну дилему о припадности префиксалне творбе композицији или деривацији, јер се префиксација нужно потврђује као деривација” (Ковачевић 2010: 99).

²⁹⁰ У овом раду *деривација* се, заједно са *композицијом* и *комбинованом творбом* (тј. комбинацијом деривације и композиције) сврстава у *морфемску творбу*, која се убраја у један од четири „начина грађења речи” карактеристична за српски језик, уз *семантичку творбу* (раздвајање вишезначних речи у хомониме), *синтаксичку творбу* и *транспозицију* (Ibid.). Такође, у истом раду се истиче и следеће: „У савременој руској (и словенској) дериватологији префиксација се недвосмислено укључује у извођење (деривацију у ужем смислу)” (Ibid.: 702).

²⁹¹ Ово гледиште донекле је релативизовано у уводном делу поглавља *Префиксација*: „Конверзија је, наиме, слабо заступљен творбени поступак који се у једној грубљој класификацији може и занемарити, а префиксација и суфиксација могу се по потреби накнадно објединити, чиме се четири категорије свде на две” (Клајн 2002: 180).

²⁹² В. Клајн 2002: 180.

лексема биле су предмет дериватолошких и лексичко-семантичких испитивања у србистици, а на конкретне студије из те области правићемо осврт током саме анализе.

У вези са обухватом грађе треба истаћи следеће. Као предмет анализе узимамо две групе глагола: префиксалне ГЗ и творенице које припадају некој другој семантичкој класи а настале су од мотивних ГЗ. На пример, прва група обухвата глагол звука *забрујати*, а друга глагол кретања *одбрујати* (а оба префиксала су мотивисана глаголом звука *брујати*).²⁹³ Анализа значајнијих префикса који се употребљавају у творби ГЗ дата је према азбучном поретку, док ће поједини веома слабо заступљени префикси бити разматрани на крају одељка о префиксацији ГЗ.

3.1.1. Префикс *до-*

3.1.1.1. Префиксали са значењем кретања. Код глаголских твореница које су формиране од мотивних глагола звука помоћу префикса *до-* најзаступљеније је основно, просторно значење овог форманта, директно повезано са адлативним значењем предлога *до*.²⁹⁴ Према дескриптивним речницима српског језика, овакви префиксали имају значење 'вршењем радње основног глагола доћи или некога (нешто) довести до одређеног места' (в. *до-* у РСАНУ, уп. РСЈ). Примери префиксалних глагола којима се илуструје дато значење (*дотрчати*, *допузити*, *дотерати*, *довући*) показују да је оно карактеристично за непрелазне глаголе (начина) кретања, односно прелазне глаголе са значењем узрокованог кретања. Прва група глагола није узета у обзир код дефинисања префикса *до-* у РМС, тако да је у овом речнику и дефиниција сведена само на други део – 'учинити да неко дође до некога места'.

Примере за обе групе префиксала који означавају кретање наводи И. Клајн (2002: 250), издвајајући мању скупину лексема мотивисаних глаголима „који не значе кретање од места до места” (односно који не означавају самоиницирано премештање). Међу наведеним твореницама тог типа нашу пажњу привлачи глагол *дотандркати*, префиксал са значењем кретања у чијој основи није глагол кретања, већ глагол звука.

На тај, умногоме специфичан, тип глаголских твореница прављени су у више наврата осврти у појединим домаћим истраживањима глаголске лексике. Илуструјући одређене стилске појаве у домену творбе речи, И. Грицкат наводи и пример глагола *дозујати*, у значењу 'зујећи доспети' (пример: „у скровитом месту, где још једино пчела дозуји”, из прозе Ј. Ђоновиха). Она истиче да је очекивани резултат додавања префикса *до-* на глагол *зујати*, „по аналогији са стилски неутралним моделима”, глагол са значењем 'довршити зујање'. Међутим, префикс *до-* је у овој твореници, према типичним глаголима кретања, добио значење завршетка кретања, што је резултирало стварањем глагола који представља „стилски маркирану творевину” (Грицкат 1967: 234).

Групу лексема којој припадају глаголи овог творбено-семантичког типа (*дотандркати* и сл.), као и глаголи грађени помоћу других префикса са директивним значењем (нпр. *прозујати*), прва је, колико нам је познато, у домаћој науци о језику озбиљније разматрала М. Ивић (1982б), посматрајући ову специфичну глаголску скупину у контексту ширења директивних префикса на семантичке класе глагола чија примарна семантика није кретање. Према М. Ивић, у словенским језицима однос глагола кретања и префикса овог типа успоставља се на два начина: посредно, „аналитичким” путем (нпр. *доћи/отићи гегајући се*) или директно, „синтетичким” путем (нпр. *догегати се / одгегати се*) (Ивић 1982: 52). Поједини словенски језици развили су ову врсту односа и код глагола који

²⁹³ Ово, међутим, не важи за случајеве кад је мотивни ГЗ метафоризацијом већ прешао у неку другу класу. На пример, префиксал *излајати* у комуникативном значењу није у директној вези са ЛСГ ГЗ, будући да и сам глагол *лајати* има секундарно комуникативно значење. Ипак, граница међу таквим групама префиксала није оштра, па ће понекад, у циљу приказивања нешто шире слике употребе форманата, бити прављени одређени изузеци.

²⁹⁴ Позиција овог значења префикса *до-* у значењској хијерархији различито је одређена у описним речницима. РСАНУ, као и РСЈ, наводи га на првом месту, док је у РМС оно позиционирано иза аспектуалног и временског значења.

не означавају кретање. М. Ивић претпоставља да су томе прво били подвргнути глаголи у чијој семантици „извођење покрета” не значи обавезно и кретање (односно промену места, премештање), као што је, на пример, глагол *лепршати*, те да је за глаголе овог типа првобитно био карактеристичан аналитички тип префиксације, па тек онда синтетички (*одлепршати*). Том иновацијом, претпоставља се, префикси са директивним значењем преузели су на себе „функцију ознаке податка о померању с места” (Ibid.). Даље иновирање ишло је у правцу ГЗ, односно, нешто шире, „глагола који именују слушне утиске”. Ова појава није захватила све словенске језике, већ само западнословенске (првенствено чешки и словачки) и западну групу јужнословенских језика: у словеначком је највише заступљена у односу на све словенске језике, док се у српском (одн. српскохрватском) јавила „у ограниченој мери” (Ibid.: 52–53).²⁹⁵ Подложност семантичке класе глагола звука овом типу префиксације условљена је везом звука и кретања у одређеним ситуацијама: о тандркању запрежног возила можемо говорити само онда кад се то возило креће; сходно томе, звук који се јавља као последица акције кретања „самим својим именом сугерира такву акцију” (Ibid.: 53), одн. међу њима се успоставља метонимијска веза. Дакле, код једне групе мотивних глагола звука постоји чврста узрочно-последична веза између кретања неког објекта и звука који се емитује за време трајања те акције. Међутим, како наводи М. Ивић, већи број глагола означава емитовање звука које не зависи од кретања, већ емитер може бити и статичан. У поменутој студији дати су примери глагола *зујати* и *пиштати*, који у вези с једним типом емитера упућују на кретање (*комарац зуји* или *локомотива пишти*), док ће у другим случајевима имплицирати статичност извора звука (*фрижидер зуји*, односно *лонац пишти*) (уп. Ibid.). Код овог типа глагола, када звук чије емитовање денотирају представља пратећу појаву уз кретање, такође се јављају случајеви префиксалне творбе са директивним формантима. У словеначком језику таква префиксација, поред „аналитичке”, проширила се и на „све глаголе који именују акустичке ефекте”, а то су, према М. Ивић, и глаголи код којих није доминантна компонента емитовања звука (већ је или потенцијална или подређена некој другој семи), те припадају другим семантичким класама, нпр. *плакати*, *кашљати* итд. (Ibid.: 53–54).

Префиксалне глаголе овог типа М. Ивић помиње у још једном раду, где се за диференцирање глагола изведених помоћу истог префикса (нпр. *до-*), али са различитим распоредом конститутивних елемената унутар семантичког садржаја (какви су нпр. *докупити* и *доплакати*), користи термин Ј. Д. Апријана – *лексикографски тип*. Разлика између ових двају лексикографских типова очитује се у томе што код глагола типа *докупити*, са значењем: ’накнадно купити (још тога што је већ купљено)’, префикс, како то уобичајено и бива, носи мање важну информацију, тј. њиме се исказују „околности под којима се радња *купити* остварује”, док је код глагола типа *доплакати* обрнуто: префиксом се исказује главна радња (*доћи*), а основинским глаголом споредна, пратилачка радња (Ивић 2002: 19).²⁹⁶ За именовање истовременог вршења двеју радњи од којих је једна подређена другој, што се може исказати лексичким (*доћи певајући*) или афиксалним путем (*допевати*), М. Ивић у овом раду користи термин *парентетичност* и још једном истиче пример словеначког језика, који је карактеристичан по томе што се у исказивању *парентетичности* приклања афиксалном решењу (Ibid.: 20–21).

Префиксали грађени помоћу форманта *до-* од мотивних глагола звука разматрани су нешто детаљније и у студији Б. Бабић (2008) о семантици префикса *до-* у глаголским твореницама. Анализирајући префиксале забележене у РМС, ауторка издваја лексеме настале

²⁹⁵ У литератури коришћеној за наше истраживање јавља се између осталог и пример са перлативним префиксом *про-* посведочен у руском језику: Муха осторожно пожужжала мимо меня в глубь кабинета (Резњикова 2015: 59) – Мува је пажљиво прозужжала поред мене у унутрашњост кабинета.

²⁹⁶ Глаголи који припадају другом од двају издвојених лексикографских типова, према подацима из *Српског рјечника*, били су обичнији у језику В. Карацића у односу на данашњи књижевни језик (тако се нпр. глагол *допјевати* дефинише се примарно као ’доћи пјевајући’, а тек секундарно у финитивном значењу – довођења радње до краја) (Ibid.: 20).

префиксацијом од глагола „који именују произвођење слушних надражаја”. Истиче се да додавањем директивног префикса од „статичних” глагола настају „динамични” (Бабић Б. 2008: 279). Префиксали су подељени у две групе према основинским глаголима звука, по узору на једну од класификација у раду М. Ивић (1982б). Прво су издвојене лексеме настале од глагола који означавају емитовање звукова „приликом померања неког објекта с места” (*доклопарати, дотандркати, дохуктати, доцапкати, дошкрипати*), а затим и префиксали од глагола који именују звукове „који се могу остварити и при кретању и при мировању” (*дозвиждати, дозујати, дотан(к)ати, дотутњати*) (Бабић Б. 2008: 279).

Из претходно реченог запажа се да улога префикса није потпуно иста у свим твореницама овог типа. Поједини основински глаголи већ садрже компоненту динамичности (нпр. глагол *тандркати* у основном значењу: ’стварати тандрк, лупу, котрљајући се, ударајући по тврдој, неравној површини, лупарати, клопарати’), па се додавањем одговарајућег префикса уноси првенствено обележје типа директивности. Поред тога, мноштво глагола звука има потенцијал да означи кретање на нивоу конструкције (нпр. *Воз је клопарао високим насипом*, в. *клопарати* у РСАНУ). Произвођење звука, дакле, може метонимијски стајати уместо кретања независно од творбеног акта у којем се глаголу звука придодaje формант са обележјем усмерености, у овом случају префикс *до-* са адлативним значењем.

На овај тип префиксала осврнула се узгредно (с обзиром на то да нису били део примарног корпуса истраживања) и Д. Вујовић (2019) у студији о глаголима људског кретања. Поменута је малобројна група глаголских твореница које „значење адлативног кретања” добијају додавањем префикса *до-* на глаголе који не означавају кретање већ „произвођење гласног звука” (Вујовић 2019: 91).²⁹⁷ Као пример су наведене три лексеме из те групе: *догаламити, дотутњати, дотандркати*.

У српском делу корпуса за компаративно истраживање које је спровела Н. Миљивојевић (2016а) нашао се само један глагол датог творбено-семантичког типа: „Око осам, *дотандрка* и онај мопед” (Ж. Павловић, *Задах тела*) (Миљивојевић 2016а: 253). Употребу форманта *до-* у овом префиксалу ауторка сматра неуобичајеном. То се објашњава констатацијом да за ситуације када је звук директно изазван кретањем није карактеристична „квантификација догађаја префиксом” (Ibid.: 253). С обзиром на незанемарљив (иако невелик) број потврда префиксала формираних на овај начин у речницима српског језика, као и на постојање какве-такве продуктивности овог творбеног типа у савременом језику – тезу о „блокирању префикса” (Ibid.) у дериватима овог типа требало би кориговати.

Речничка грађа за наше истраживање садржи четрдесетак твореница грађених префиксом *до-* од глагола који денотирају емитовање звука. Највећи број ових лексема, с обзиром на најшири обухват лексике, бележи Речник САНУ. Да је реч о маргиналној групи твореница може се закључити на основу неколико карактеристика. Прво, невелика је њихова заступљеност у речницима стандардног језика. Након одабира из нешто шире лексичке базе (РМС и РСАНУ), у једнотомни *Речник српског језика* уврштено је тек десетак префиксала. Поред тога, на мању фреквентност употребе упућује и незнатан број илустративних примера (врло често само једна потврда) за већину оваквих твореница. Такође, за многе лексеме је процењено да спадају у маркирану лексику, што је у РСАНУ сигнализирано одговарајућим квалификаторима, нпр. *необ.* („необично”, уп. *додахтати, дозвиждукати, дошутитати*) или *нераспр.* („нераспрострањено”, уп. *дограјати, долајати*).²⁹⁸

Семантика датих префиксала презентована је у речницима прилично једнообразно. Типична дефиниција углавном је представљена поменутиим „аналитичким” типом префиксације о којем говори М. Ивић у вези са глаголима кретања, а онда и са глаголима звука (уп. Ивић 1982). У првом делу дефиниције готово увек је адлативни глагол кретања у

²⁹⁷ Специфичност овог начина дефинисања мотивних ГЗ јесте истицање компоненте интензитета звука.

²⁹⁸ Сматрамо да би уз неке од разматраних глагола требало употребити и квалификатор *експр.* („експресивно”). О томе ће бити речи нешто касније, код лексема истог творбеног типа са префиксом *од-*, пошто је поменути маркер ушао у употребу након изласка оног дела Речника САНУ у којем се налазе глаголи са префиксом *до-*.

инфинитиву (најчешће је то прототипични глагол најшире семантике *доћи*, поред синонимичних глагола *стићи* и *приспети*, али се јављају и глаголи специфичније семантике кретања типа *долетети*), док други део, који је у мањој мери устаљен, углавном чини ГЗ у облику глаголског прилога садашњег (нпр. *брекћући*, *звиждећи*, *клопарајући*) или, ређе, именица која означава звук, у одговарајућој предлошко-падежној конструкцији: *дограјати* – 'стићи с буком, грајом, догаламити', *доштропотати* – 'доћи уз штропот, са лупом, треском, дотандркати' итд. Овај сегмент дефиниције може бити и комбинација наведених поступака: *дошумети* – 'стићи, допрети, шумећи, са шумом'. Ретко је, у глоси, назначен уобичајени носилац ситуације, нпр. „о колима” у дефиницији глагола *доклопарати*. Модел дефинисања у потпуности одговара типичним префиксалним глаголима начина кретања, који се, у случају када су грађени помоћу префикса *до-*, могу парафразирати као „доћи на начин исказан мотивним глаголом” (в. Вујовић 2019: 90).

Код префиксала о којима је реч описни речници српског језика углавном не региструју уже диференцијације, рецимо према врсти ентитета у покрету, са којим је у спрези и начин настанка звука и његова потенцијална зависност од акције кретања. Такав поступак је очекиван, пошто већина тих разлика није релевантна за семантички опис какав је карактеристичан за дескриптивне речнике. При прегледу лексичке грађе из речника полазимо од типа субјекта/носиоца кретања као битног критеријума, а кретаћемо се од типичнијих случајева према маргиналнијима.

1. Реченицама формираним од глаголских префиксала који су тема овог одељка најчешће се исказује ситуација у којој је носилац кретања *возило*. Не примећују се битна ограничења (у спојивости префикса са одговарајућим глаголом звука) која кореспондирају са тачно одређеном врстом међуодноса звука и кретања. То значи да је овај творбени модел остварив како код префиксала који денотирају кретање са звуком као директном последицом (нпр. гл. *доклопарати* у вези са запрежним возилима) тако и код префиксалних глагола са другачијим односом акције кретања и емитовања звука (нпр. гл. *добректати* у вези са возилима на моторни погон),²⁹⁹ мада је нека врста каузалне везе на релацији кретање–звук карактеристична за готово све регистроване глагола. Уп. одговарајуће префиксалне глаголе (углавном забележене у РСАНУ) и потврде у реченичном контексту:

- *добатргати* (I, б) – Пред мој стан добатргаше некаква кола (М. Ђ. Милићевић).
- *добректати* – Онда је добректао један мотор и с њега скочио ... официр.
- *догрмети* (2) – Кад кола баронова догрмеше, циганка скочи на страну и цикну.
- *додахтати* – Чекамо воз да ... са тутњем додахће из тмине (*Књижевност*, 1948. г.).
- *дозвиждати* 'звиждећи доћи (нпр. о локомотиви)' (деф. из РМС, без потврде).
- *дозврјати* – Кочије дозврјаше пред двор (народна приповетка из *Босанске виле*); Наједаред дозврјаше кола пред кућу (пример из народног говора, забележио Ј. Ј. Змај).
- *доклопарати* – У том доклопараше кола и стадоше пред кварталом (М. Глишић).
- *докрцати* – Још у зору пред кућу министра председника докрцаше лагано тешко натоварена кола (Р. Домановић, РМС).³⁰⁰
- *дотандркати* – До капије, до које је тресући се помало дотандркао један форд, испрати их газда-Перина жена (Б. Ћосић).

²⁹⁹ Специфичан звук који производи мотор није последица кретања већ је, на неки начин супротно од тога, у директној вези са покретачком силом која узрокује кретање, тако да се у појединим ситуацијама са мотивним глаголом *бректати* емитовање звука може одвијати без кретања возила, нпр. Помери кола унапред и остави их да *брекћу* у леру, излазећи напоље (Инт.), што је искључено код глагола типа *клопарати* (у вези са запрежним возилом), где се звук јавља искључиво као директна последица кретања.

³⁰⁰ Овај пример грешком је у РСАНУ стављен као потврда глагола *докрцати*, који је поред тога забележен само у дијалекту (драгачевски крај). Такође, речници се на слажу око семантике глагола *докрцати* (када означава кретање, што је у РМС једино значење). Речник МС дефинише га као префиксал од глагола звука: 'крцајући, шкрипећи приспети, доћи, дошкрипати', а у Речнику САНУ његово је значење је доведено у везу са глаголом *крцати* 'утоваривати, укрцавати', односно 'примати, преузимати (товар)', па је пример из дијалекатског говора – Таман ми вечерамо, а оно кола докрцаше пред кућу – послужио као илустрација секундарног значења глагола *докрцати* 'стићи, приспети с товаром'.

- *дотутњати* – Убрзо за њим [аутом] дотутња камион (Б. Ћопић).
- *дотутњити* – Затим се стао смејати и пожурио степеницама пут кола, која су била дотутњела у двориште (Ђ. Радовић);³⁰¹ Воз дотутњи на перон као да га чека пет стотина људи (ЕК).³⁰²
- *дохуктати* – Утом дохукта воз за Бања Луку (*Политика*, 1950. г.); Дохуктао је воз, и он је отишао с њим (РМС); Умотан у млечну пару, дохукта воз (ЕК).
- *доцвилети* – Вили се врати у гомилу која је сада нарастала, повећавајући се (...) са сваким новим тролејбусом који је доцвилео кривином из оближњег града (ЕК).
- *дошкрипати* – Дошкрипаше кола (Ј. Ј. Змај).

2. Другу важнију скупину чине префиксали (грађени од глагола звука и форманта *до-*) који денотирају кретање чији је носилац особа/човек (уп. Вујовић 2019: 35). Поред твореница мотивисаних типичним глаголима звука, овој малобројној групи биће придружено и неколико префиксала формираних од глагола који означавају радњу са истакнутом компонентом звука (творбено-семантички врло блиских дериватима са типичним ГЗ). На пример, комуникативни глаголи код којих је звучна компонента истакнута у односу на садржај комуникације потенцијално представљају мотивне речи у оквиру овог творбеног модела: *догаламити* 'доћи галамећи, стићи негде с буком', *дограјати* (*а*) 'стићи с грајом, буком, догаламити', *домумлати* 'доћи мумлајући'. Индикативна је немогућност истоветне творбе префиксала од хиперонима наведених глагола (**договорити*, у значењу 'доћи говорећи'), што указује на значај семантичке компоненте начина код глаголских лексема које се подвргавају деривацији према датом творбено-семантичком моделу. Ипак, треба истаћи да је овај тип деривације у вези са комуникативним глаголима потпуно маргинална појава, будући да наведене лексема ни у једном корпусу нису регистроване у оквиру реченичног контекста, те се могу сматрати потенцијалним твореницама.³⁰³

Префиксали који су мотивисани типичним ГЗ нешто су заступљенији у корпусним текстовима, мада и они представљају малобројну скупину. Код једне подгрупе твореница значење основинског глагола засновано је на аудитивној метафори: *догрмети* (2) 'доћи, стићи уз буку, дотутњити' – Већ по томе, како је Мића догрмио пред кућни доклат, наслућивао [је], да ће бити добар шићар (В. Лукић); *допраскати* 'доћи са праском, бучно дојурити' – Словенски кентаури ... су допраскали из сарматских прашума (В. Петровић). Појачана експресивност добијених глагола резултат је метафоричности мотивног глагола с једне стране и специфичности творбено-семантичког модела с друге. На плану семантичког садржаја карактеристична је актуализација компоненте брзине кретања, која у даљем развоју може постати доминантна. Та сема истакнута је у подзначењу лексема *дотутњити* – 'тутњећи стићи, приспети у тутњу, са туњем; доћи, брзо, бучно' – Узми ове рукавице па их овлажи ... нареди г-ђа Сока Ефики ... која је дотутњила (С. Сремац),³⁰⁴ а иста начинска компонента налази се и у семантичком садржају глагола *дохујати* 'брзо стићи, хујећи (као ветар) стићи', потврђеног у примеру – Као вјетар дохујали смо на зараванак (Р. Чолаковић, РМС).

Следећу подгрупу префиксала (са субјектом-особом) који су формирани од типичних ГЗ чине лексема које денотирају адлативно кретање са звуком као директном последицом (мада звук који означавају мотивни глаголи није нужно повезан са врстом кретања која подразумева промену локације, премештање). Само две такве лексема регистроване су у

³⁰¹ Глагол употребљен у примеру (*дотутњети*) према РСАНУ припада некњижевној лексици.

³⁰² Ово је потврда или за глагол *дотутњати* или за варијанту *дотутњити*, у зависности од тога да ли се облик тумачи као презент или као аорист (што је вероватније у конкретној ситуацији).

³⁰³ Описни речници (РСАНУ и РМС) преносе ове глаголе из српскохрватско-немачког речника С. Ристића и Ј. Кангрге, и то без других потврда, па је могуће да су они начињени према одговарајућим страним, односно немачким предлошцима. Периферни статус двеју лексема обележен је у РСАНУ: глагол *домумлати* обележен је у квалификатором *необ.*, а глагол *дограјати* квалификатором *нераспр.*

³⁰⁴ Треба напоменути да је у РМС исти пример из дела С. Сремца сврстан под уобичајену дефиницију *тутњећи доћи, стићи*. У примеру је наведен облик *дотутњала* уместо *дотутњила*.

РСАНУ, и то у делима из хрватске књижевности: *дошкрипати* (1) 'доћи, стићи уз шкрипу (точкова, обуће и сл.)' – С чистом обућом парадно дошкрипа; *дошуштати* 'доћи уз шуштање, шум (одеће)' – Одмах за тим дошушташе у собу и Фани и Мици, без Анђелије.

Поменућемо на крају и лексеме најудаљеније од ЛСГ глагола звука, а то су префиксали образовани од оних глагола људског кретања (или одређеније: ходања) који садрже звучну компоненту. Ритмични звук (обично слабијег интензитета), који одговара ритмичности кретања (уп. Вујовић 2019: 50), настаје из контакта носиоца кретања са подлогом. Д. Вујовић (2019: 52–53) наводи две глаголске лексеме – *табанати* и *тапкати* – које „означавају кретање приликом којег се производи гласнији или тиши звук”. С обзиром на доминантну семантику кретања, глаголи овог типа очекивано привлаче префикс адлативног значења, нпр. *дотапкати* 'доћи, доспети до неког места тапкајући' – Однекуд дотапка некакав старац (М. Московљевић).³⁰⁵

3. Остали субјекти кретања у ситуацијама које су денотиране префиксалима грађеним од глагола звука (додавањем префикса *до-*) мање су типични. Из речничких потврда издвајамо следеће типове:

- животиња: *дозујати* – Одмарам се у скровитом миру, гдје још једино пчела дозуји; *долајати* – Ама она [пашчад], брате, долајаше од ове стране;³⁰⁶
- предмет-пројектил: *дозвиждати* – У тај пар загрмље лубарда ... Дозвижда граната, паде на десет корачајих преда нас, те нас посу прашином; *дозујати* – Баш кад је и та друга граната дозујала, у непосредној близини угља нашла се сељанка; *досвирати* – Нагло се ближећи и ево снажније завијајући, досвира невидљива граната и загрми негдје у шуми (Б. Ћопић);³⁰⁷
- звук: *дојечати* – Кад би до њих дојечало јуначко кликтање војске ... старац би задрхтао.³⁰⁸

3.1.1.2. Префиксали са значењем *дозивања*. Једну маргиналну групу префиксала од мотивних ГЗ обједињује значење *дозвати* (емитовањем одређеног звука). Глагол *дозвати* има две блиске реализације: 'зовући ступити у контакт с неким' и 'позивајући довести' (уп. РСАНУ), тј. значење префикса односи се или на кретање звука/поруке (где је крајња тачка адресат) или на кретање адресата (где је крајња тачка особа која емитује звук, односно пошиљилац поруке). Већ сами називи учесника у оваквој ситуацији показују да је таква семантика префиксала формираних од ГЗ остварива само уколико се мотивни ГЗ употребљава у значењу глагола невербале комуникације: *дозвиждати* 'звиждуком дозвати, домамити', *дозвонити* 'звонцем, звоњењем дозвати; звонцем позвати' – Није могла да јој дозвони и да је дозове; Хотиио сам дозвонити официјала (РСАНУ). Поменуто је већ да је значење невербалне комуникације често код глагола *звиждати*, док је у случају лексеме *звонити* оно доминантно. Уколико субјекат оваквих префиксалних глагола није човек, подразумева се да је субјекатски појам персонификован: *довити* 'дозвати завијањем' – Вук не вије, да га гора чује, већ он вије, да друга *довије* (РСАНУ).

³⁰⁵ Речник САНУ региструје глаголе потврђене махом у делима хрватске књижевности: *дотапати* и *доцапкати* (синоними глагола *дотапкати*) – Дотапала је збуњена ... као слијепац, који је усред улице изгубио свој бијели штап; У собу доцапкао његов синчић Душан; *докљуцати* 'доћи, стићи лупкарајући' (уп. *кљуцати* (3а) у РСАНУ) – Тома ... чека на матер. Она брзо докљуца за њим, затвори за собом врата; *дотрапати* 'доћи трапајући, лупајући ногама' – Ујашиио у Баково и одсео код свог пријатеља, а за њима дотрапало до хиљаду крајишника. У групу глагола ходања, мада је семантички различит од претходно наведених лексема, спада и једини префиксал који је оквалификован као ономатопејски глагол: *доцмокати* 'доћи газећи по блату, догацати' – Све по два корака напред, а један натраг ... доцмокасмо до неке ... куће (пример је такође забележен код једног од хрватских аутора).

³⁰⁶ Глагол је у овом значењу забележен и у *Српском рјечнику*.

³⁰⁷ Још један пример у РСАНУ ексцерпиран је из збирке новела хрватског аутора М. Хирца: Камо не може оловно зрно дохујити.

³⁰⁸ Пример са субјектом-звуком припада заправо групи ГПЗ. У ту групу ишао би и незабележени видски парњак (и мотивни глагол) имперфективног гл. *добрујавати* – Једва [сам] чуо музику која је одозго ... добрујавала (С. Винавер).

3.1.1.3. Префиксали са значењем одвијања процеса до краја. Дериватима формираним од мотивних ГЗ помоћу префикса *до-* исказује се, прилично ретко, и (акционално) значење завршетка ситуације. Кад су у питању глаголске творенице са *до-*, такво значење карактеристично је у српском језику за глаголе који означавају *терминативне* ситуације, тј. „ситуације усмерене на достизање унутрашње границе” (Ивановић М. 2012: 138). Завршетак терминативне ситуације обележава се термином *комплетивност* (Ibid.). Прототипичне СЕЗ, међутим, представљају ситуације за које није карактеристична унутрашња граница чијим би се достизањем ситуација природно завршила, па се префиксални ГЗ који означавају завршетак таквих ситуација одликују значењем *финитивности* (в. Ibid.: 147). Префиксали са финитивним значењем унутар ЛСГ ГЗ граде се ретко и помоћу типичног форманта за то значење – *од-* (нпр. *одбрујати*, у знач. ’престати брујати, завршити са брујањем’). Додавање на мотивни ГЗ „комплетивног” префикса *до-* подразумева неку врсту „померености” значења мотивног ГЗ ка некој од терминативних ситуација. У студији Ивановић М. 2012 наведена су два деривата овог типа која имају „комплетивно” значење: *дозвонити* и *долајати*, а поред тога још и „гранични” ГЗ *досвирати*. Непостојање унутрашње границе ка којој се радња креће код типичних глагола емитовања несемантичког звука указује на то да су ови префиксали када значе завршетак радње пре свега финитивни глаголи. Померање њиховог значења ка комуникативној употреби значиће и померање завршних префиксала ка комплетивности. Речник САНУ региструје још неколико слабо потврђених глагола овог типа, нпр. *доврискати*, *догрмети*, *догудети*, *дозвиждати*, *дошкрипати*, од којих су неки развили значења ван домена звука, нпр. *дошкрипати* ’дотрајати’ (уп. РСАНУ).

3.1.2. Префикс *за-*

1. Унутар система префикса у српском језику, према И. Клајну (2002: 251), префикс *за-* један је од семантички најсложенијих и најнеодређенијих. Међутим, ако се усредсредимо на употребу овог форманта само у групи глагола звука, и једна и друга квалификација могу се оставити по страни. Када се користи за грађење ГЗ, овај префикс има врло одређено и предвидљиво значење, пошто у семантику већине глаголских твореница уноси обележје почетка радње (процеса), тј. ингресивно значење. За разлику од неких других префикса са истим акционалним значењем ингресивности који се комбинују са ГЗ (уп. преф. *раз-* и *уз-*), префикс *за-* најчешће не уноси додатне компоненте у семантику мотивисаног глагола. Већ је помињано да сваки несвршени ГЗ, изузев глагола насталих секундарном имперфективизацијом, може постати мотивни глагол за перфектив грађен префиксом *за-*. Глаголи звука по тој су особини специфични и на нивоу целог глаголског подсистема, па се у литератури наводи да су међу почетно-свршеним префиксалима грађеним са *за-* глаголи звука (као и шира група глагола са компонентом звука) „посебно бројни” (Клајн 2002: 253).³⁰⁹ Ова чињеница препозната је и у речничком опису значења датог префикса, те се у дефиницији његовог фазног значења (’почетак неке радње’) издваја у глоси и информација ’обично кад глагол значи глас, шум и сл.’ (в. РСАНУ).

Мада у лексичком систему потенцијално постоји онолико префиксираних ГЗ грађених по моделу *за-* + (несвр.) ГЗ колико је самих несвршених глагола звука (када се изузму, још једном напомињемо, малобројни секундарно имперфективизовани ГЗ, тј. глаголи који у

³⁰⁹ Иста тенденција показује се и у руском језику. Још у студији Исаченко 1960 наведено је да се почетно значење префикса *за-* у руском језику манифестује у неколиким глаголским семантичким групама. За нас је важно то да прве две издвојене групе таквих префиксала укључују ГЗ, односно ГС (мада су нешто шире од њих), док се трећа наведена група поклапа са ГМ (в. Исаченко 1960: 225). У уводном поглављу смо поменули да су у овој класификацији (Исаченко 1960) ГЗ сврстани заједно са глаголима говорења, те да су обједињени појмом акустичких појава. Ипак, илустративни примери наведених руских глагола показују да су ГЗ овде доминантни. ГС су такође сврстани у ширу скупину са другим глаголима који означавају оптички опаљиве појаве. Уп. такође Шведова и др. 1980: 259.

морфемском саставу већ имају неки од префикса), у дескриптивним речницима никад не бива регистрован пун број префиксала грађених по том моделу. Једнотомник бележи око 350 непрефиксираних имперфективних ГЗ од којих је могуће градити префиксале са *за-*, али се у овом речнику нашло само око 150 реализованих твореница тог типа, што значи да је готово двеста глагола остало у зони потенцијалних префиксала. Више од половине (око 60%) тих глагола ушло је у РСАНУ, тако да преосталих непосведочених осамдесетак лексема представља праве *потенцијалне речи*. Такве су нпр. лексеме *завивкати*, *засунзарати*, *закврцати*, *закврцкати*, *заклопорити*, *закукутати*, *замрњаукати* итд., чији су мотивни глаголи посведочени у сва три описна речника (РСЈ, РМС и РСАНУ). Њихова творбена структура у складу је са врло продуктивним моделом, а семантика им у потпуности одговара збиру значења творбене основе и форманта, те се према тим карактеристикама уклапају у групу *потенцијалних речи* (в. Драгићевић 2009).³¹⁰

2. Једна занимљива група префиксала са формантом *за-* грађена је од мотивних свршених глагола на *-нути*. То су глаголи типа *зајаукнути*, који се у речницима дефинишу или преко „обичног” перфектива изведеног са *-нути* (нпр. *јаукнути*) или, ређе, преко префиксалног перфектива изведеног са *за-* или се у дефиницији јављају оба таква глагола. Управо тако се у РСЈ дефинише глагол *зајаукнути* ’јаукнути, зајаукати’. Поред тога, у овом је речнику забележено још неколико таквих глагола: *завриснути* ’вриснути, крикнути; викнути’, *зајекнути* ’јекнути, зачути се’, *закрикнути* ’крикнути, вриснути’, *захукнути (I)* ’огласити се хуком, хукнути (о сови и др.)’. Примећујемо да се у свим наведеним дефиницијама изведени глагол семантички изједначава са перфективом од непрефиксираних глагола (типа *јаукнути*), док се остали елементи дефиниције варирају, али су сводиви на еквивалент тог перфективног глагола. То углавном важи и за четрдесетак по творбеној структури истоветних ГЗ који су посведочени у РСАНУ, нпр. *заарлаукнути*, *загракнути*, *загрокнути*, *загукнути*, *зарикнути*, *зафијукнути*, *зашикрикнути*, *зашушнути*.³¹¹

Поменућемо такође да се у РЈА глаголи типа *зајаукнути*, *закрикнути* и др. одређују као префиксални глаголи са формантом *за-*, дакле, њихова творбена структура је, према тој интерпретацији, *за-* + *јаукнути* и сл. (у овом речнику упућује се на следеће значење префикса *за-* у *зајаукнути*: ’увођење у радњу или стање, и то почетно, појачано и коначно’).³¹²

Семантичка једнакост оваквих твореница са перфективима (грађеним са *-нути*) од непрефиксираних глагола (типа *јаукнути*) потврђује се и тиме што је могућа њихова супституција а да то не доведе до промене значења реченице формиране помоћу овакве глаголске творенице. На пример, глагол *завецнути* ’одати или изазвати краткотрајно звецкање, звецнути’ илуструје се у РСАНУ следећом реченицом: Ђука ... завецну свежњем кључева (В. Петровић). Иста реченица са глаголом *звецнути* семантички је еквивалентна. Поред тога, глаголи типа *зајаукнути*, како смо видели, понекад се дефинишу и преко мотивног глагола (уп. такође у РСАНУ глаголе *заћурликати* и *заћурликнути*, који се, иако су полисемичне лексеме, потпуно значењски изједначавају). Из тога би следило да формант не мења семантичку структуру деривираних глагола у односу на мотивни, тј. да такав формант има плеонастичку вредност, те да овакви изведени глаголи спадају у плеонастичке творенице (в. Ковачевић 2010: 99).

³¹⁰ Како се наводи у овом раду, Е. А. Земска као пример за потенцијалне глаголе у руском језику наводи префиксале са *за-*, *од-* и *до-* (Драгићевић 2009: 120).

³¹¹ Илустративни примери из РСАНУ откривају један додатни податак о овим глаголима. Уочљива је, наиме, различита регионална дистрибуција: углавном их употребљавају хрватски књижевници. Дубља мотивација за такво стање тешко се може разазнати на основу података којима располажемо.

³¹² У раду Грицкат 1955–1956 (90) наводи се пример деминутивног глагола *завирнути*, изведеног од префиксалног (перфективног) *завирити*. Мада то нису глаголи семантички блиски ЛСГ ГЗ, можда би такав смер мотивације могао бити алтернативно решење за тумачење творбене структуре ГЗ типа *зајаукнути*. Према таквој интерпретацији, овај тип деривата сматрао би се суфиксалним изведеницама (помоћу *-нути*) од префиксала са *за-*.

Дакле, промена коју уноси формант, ако је уопште има, није уочљива на семантичком нивоу. Међутим, треба ипак претпоставити да постоји неки разлог за додавање ингресивног *за-* на свршени (семелфактивни) ГЗ, јер оваква творба, иако маргинална појава (коју готово да не региструје дериватолошка литература), није индивидуална, већ даје код различитих аутора, како смо поменули, десетине твореница. Ако останемо при претпоставци да су анализирани глаголи настали префиксалном творбом, онда се додавање формантна *за-* на тренутни (семелфактивни) глагол може посматрати као извесно наглашавање почетности радње, што код ГЗ значи наглашавање почетног интервала звука. Истицање почетне тренутности могла би, дакле, бити одређена дистинкција коју успостављају ове творенице с једне стране у односу на семелфактивне глаголе типа *јаукнути*, а с друге стране у односу на ингресивне типа *зајаукати*.

3. На крају, издвајамо један интересантан глагол са префиксом *за-*. У питању је лексема *зашушкати*, која се, поред очекиваног ингресивног значења, јавља и у следећем значењу: 'умотати, добро покрити, подвити са свих страна, ушушкати; затворити рупе, отворе (обично нечим растреситим или шуштавим)' (в. *зашушкати* (2), РСАНУ). Оваква семантика префикса *за-* препознаје се у низу других деривата који означавају „ограђивање, обухватање, постављање штита или омота око неког предмета” (Клајн 2002: 252). Лако се препознаје првобитна мотивација за формирање глагола из овог творбеног типа од једног ГЗ: у ситуацији омотавања, обухватања некога или нечега неким материјалним предметом (како се наводи у дефиницији глагола: 'обично шуштавим') емитује се звук, преко којег се онда, приликом деривације, метонимијски именује сама та радња. Акустичка компонента у овом деривату је ишчезла, мада се на њу посредно упућује и преко сема у глоси (в. наведену дефиницију), тако да је, из синхроне перспективе, реч од немотивисаном глаголу.³¹³

3.1.3. Префикс *из-*

1. Просторно значење префикса *из-*, које одговара основном значењу корелативног предлога, врло ретко се јавља у дериватима од мотивних глагола звука. Малобројни и слабо потврђени деривати тог типа имају значење излажења праћеног звуком, што је аналогно разматраним глаголима кретања са префиксом *до-*. Само два немаркирана деривата регистрована су у РСАНУ, а означавају посве различите ситуације изласка праћеног звуком: један се односи на аблативно кретање човека – *исклапати* 'изаћи клопарајући у неподесној, рђавој обући', а други на кретање прегрејане течности – *испиштати* 'пиштећи исцурити услед загревања (о води из сировог дрвета)' – С једне га [дрво] стране зарубе, а другу наложе на ватру, и воду која из тога дрвета испишти хватају и уливају у боно ухо (М. Ћ. Милићевић). Иако је, према речничкој грађи, потенцијал за образовање оваквих деривата готово потпуно неискоришћен, у творбеном систему он постоји и може се лако активирати, како показује следећи пример: Из жутих облака истандркала су једна велика кола (Инт.).³¹⁴ Компонента звука у твореницама овог типа може бити потиснута. Обично у том случају аблативни глагол кретања садржи сему 'брзо' и експресивно је маркиран, нпр. Менаџер Рајко, очито збуњен, помало и преплашен, видевши да је изгубио саговорнике, дохвати се гелендера и убрзаним корацима, без довиђења, истутњи из зградурина (Политика 2007, Инт.).

У речничкој грађи готово да нема примера за дериват који означава (конкретно-просторно) узроковано кретање; према дефиницији, то је глагол *изгрготати* (2) 'гргоћући, крклајући истиснути, испустити из грла', који је, међутим, потврђен само у фигуративној

³¹³ Исто важи и за синоним образован помоћу другог префикса: *ушушкати*.

³¹⁴ Пример је преузет из преведног (са енглеског језика) романа *Истина*, аутора Т. Прачета.

употреби: Чује се аритмија задњих таласића који ће у два три пенаста мехура изгротати белу своју душу (И. Секулић, РСАНУ).³¹⁵

2. Деривати који означавају комуникативну ситуацију регуларно се изводе од ГЗ са секундарним комуникативним значењем, с обзиром на то да је у питању творбени тип карактеристичан за комуникативне глаголе, односно, конкретније, глаголе који означавају саопштавање. Употреба префикса *из-* у таквим дериватима заснива се на „метафоричком појму кретања ИЗ уста” (Клајн 2002: 255), нпр. *извриштати*, *изгрмети*, *изјечати*, *излајати*, *исцвркатати*, *ишушкетати* (РСАНУ). Будући да су наведени глаголи деривирани од мотивних ГЗ који и сами имају комуникативно значење, оваква творба и не улази у ужи домен овог истраживања. Нешто су ближи нашој теми деривати из исте ЛСГ мотивисани глаголима звука који у речницима нису посведочени у комуникативном значењу, нпр. *изгротати*, *изјаукати*, *искакотати*, *искокодакати*, *искурекати*. Међутим, и у овом случају комуникативно значење префиксала и њихова творбена структура упућују на то да се и мотивни глаголи могу употребити у том значењу, што је посведочено, на пример, за глагол *јаукати*. Реч је, дакле, о деривационим процесима који се одвијају потпуно унутар ЛСГ комуникативних глагола, те тако ни ова скупина глагола не спада у ужи предмет истраживања.

3. Од мотивних ГЗ граде се префиксом *из-* и деривати са сативним значењем. Од два карактеристична творбена модела, у вези са ГЗ продуктиван је само онај на основу којег се добијају рефлексивни префиксали.³¹⁶ У домаћој граматичкој литератури и речницима значење таквих деривата одређује се на следећи начин: „извршење радње у довољној мери, до засићености” (РСАНУ, преф. *из-*, знач. 2б), „извршити радњу у довољној количини” (Стевановић 1986: 437), „радња се врши до задовољења потребе или до смирења емоције која ју је изазвала” (Клајн 2002: 255),³¹⁷ „радња се извршила колико год се желело” (Пипер и др. 2022: 296) и сл. Примери твореница са сативним значењем који су изведени од мотивних ГЗ у литератури се не наводе, што је у складу са слабом компатибилношћу између таквог акционалног значења и прототипичног лексичког значења ГЗ. Овде ће бити наведено неколико забележених деривата са префиксом *из-* који су грађени од мотивних ГЗ, а о сативном значењу у вези са ГЗ биће нешто више речено код сативних деривата са префиксом *на-* (који су нешто заступљенији у овој ЛСГ, мада ни њихов број није велик) (в. т. 3.1.4). Уп. примере из РСАНУ:

издречати се (1) ’наситити се дречања, надречати се’;³¹⁸
излајати се (1а) ’задовољити се лајањем, налајати се’;
изркатати се ’нарикатати се (о говечету и сл.)’;
искакотати се ’надовољити се какоћући, накакотати се’;
искрекетати се ’накрекетати се до миле воље’.³¹⁹

Све наведене лексеме спадају у деривате од глагола оглашавања животиња. Употреба ових глагола подразумева неку врсту персонификације (антропоморфизације) емитера, на шта указују и дефиниције, где се за субјекте-животиње везују изрази типа ’до миле воље’. Овој групи припада и сублексема *искокодакати се* (а) ’завршити кокодакање, накокодакати се (о кокошкама)’, која привлачи посебну пажњу због начина на који је дефинисана. Једино се у овом случају деривату приписује значење завршетка радње, које, међутим, не одговара

³¹⁵ Примарно речничко значење овог префиксала такође се везује за конкретно-просторну ситуацију, али не директно за ситуацију усмерног кретања: *изгротати* (1) ’гргоћући испрати (грло, уста)’.

³¹⁶ Рефлексивна морфема код глагола типа *извикати се* понегде се назива *постформантом* (Миљковић 2014). Такође, о творбеном форманту у оквиру модела *из- ... се*, односно *на- ... се* могуће је размишљати као о једном виду циркумфикса (о томе исто Ibid.).

³¹⁷ Сативно значење нерелективних префиксала типа *исписати* одређује се формулацијом ’радња се врши у потпуности, до краја, колико год је могуће’ (Клајн 2002: 255).

³¹⁸ У једином примеру субјекат су *козе*.

³¹⁹ Уп. пр. Ала се ноћас жабе искрекеташе (РСАНУ).

употребном примеру за ову глаголску лексему: Кокоши се искокодакале, па ућутале (РСАНУ).³²⁰ Неусклађеност потиче од тога што у ситуацији означеној реченицом из примера фокус није на завршетку радње, већ се имплицира проток одређеног (дужег) времена током којег је звук емитован, што је типично за сативне деривате од ГЗ (уп. у т. 3.1.4. деф. за гл. типа *наблејати се* 'провести дуго времена блејећи').³²¹

Форму сативних деривата имају и медијални префиксални глаголи који обично означавају снажно, интензивно испољење одређених појава праћених звуком. Такви глаголи могу се односити на природне стихије, атмосферске појаве које се манифестују уз емитовање звука, нпр. у РСАНУ: *изгрмети се*, *истутњати се*, *исхујати се*. Код речничког представљања семантике ових глагола примећује се колебање, јер се у дефиницијама у фокус стављају различити аспекти означене ситуације. Први глагол је у примарном значењу представљен дефиницијом 'престати грмети, стварати грмљавину, истутњати се (о грому)', што је поткрепљено једним примером (Истом брзином мину олуја. Изгрмило се. Испадало. Избјеснило), који дозвољава семантичку интерпретацију према којој је нагласак на финалности процеса: 'престати грмети' (уп. исто и у РМС). Када, међутим, погледамо примере за овај глагол у корпусу, јасно је да његово примарно значење захтева (и) друкчије тумачење, уп.

- Добро се изгрмело јутрос (Инт.). Киша је од почетка падавина претежно била умереног интензитета, у једном наврату краткотрајно на граници јаког. Али се зато изгрмело за целу сезону (Инт.). Изгрмело се[,] киша се нападала и нас опрала (Инт.). Изгрме се добро код мене, било је и јаке грмљавине, а грми и даље (Инт.) Звук косачице нарушава слику јесењег дана пред олују која се, можда, неће ни догодити, која је само прочистила ваздух, префарбала небо и отишла негде другде, да се истутњи, изгрми, излије (Инт.).

Само трећи наведени пример допушта интерпретацију која би била усклађена са речничком дефиницијом. С друге стране, сви примери у складу су са значењем типа 'врло снажно, интензивно се испољити'. Другом деривату, глаголу *истутњати се*, приписана је компонента учесталости: 'огласити се више пута потмулим звуком, тутњећи, испроламат се, изгрмети се' (пр. Што се јутрос истутњаше гровови у овим брдима!, РСАНУ), а претходни префиксал је, како видимо, дат као синоним, мада то није у складу са његовим семантиком у истом речнику. Међутим, за глагол *истутњати се* прототипични су употребни контексти у којима је фокус на финалности процеса, нпр.

- Он би прво учврстио брод, а затим би чекао да се олуја истутњи (Политика 2008, ЕК). Током ноћи, невреме се коначно истутњало и смирило (ЕК). На срећу, невреме се брзо истутњало (Новости 2022, Инт.). Киша само што се истутњала па сам трчкарао и прескакао барице (Инт.). Кишна завеса спустила се на море, а кад се све истутњало појавило се чисто и чудесно плаво небо (Политика 2009, ЕК).

Према корпусним потврдама, доминантна семантика глагола *истутњати се* у савременом језику тиче се различитих појава у апстрактном домену. Таква метафоризација заснована је на разумевању емоција, друштвених догађаја и сл. који се интензивно, бурно испољавају – преко појма врло снажне природне стихије (јаке грмљавине, олује и сл.). Када је субјекат – човек, у циљном домену је афективно испољавање јаких (негативних) емоција, затим нападно, експлозивно и сл. говорење, те уопште различити видови необузданог понашања итд., а с обзиром на тип акционалног значења префиксала, фокус је на завршености, односно на метафоричкој „испражњености” доживљавача од непожељних емоција, реакција, поступака и сл.

³²⁰ Простом супституцијом добили бисмо пример *Кокоши су завршиле кокодакање, па су ућутале.

³²¹ Могуће је да у ситуацијама исказаним овим типом деривата фокус буде на завршетку радње (нпр. Чим се кокошка искокодакала, снела је јаје), али у наведеном примеру то није случај.

- Оно је могло учинити да се бес и енергија либералне скупштине истутњи на пољу унутрашње политике (С. Јовановић, РСАНУ). Међу муслиманским светом почело је све више да хвата маха незадовољство, и то не оно гласно које се истутњи и прође у безначајним варошким узбунама, него оно пригушено, мукло (И. Андрић, ЕК). Тако се истутње љутње гђе Царли (РСАНУ). Чим се опште кризе истутње, злато и сребро ... поново се раздељује (РСАНУ).
- Кад га спопадне бесови, најбоље је оставити Хариса да се истутњи (ЕК). Са замлатама не користи да се прегањаш. Боље их пусти да се истутње. Што пре изговори што му је на срцу, пре ће и отићи (Б. Пекић, ЕК). Кад се једни истутње и повуку, пожене и смире, пристижу други млађи који ваља да своје проведу (И. Андрић, ЕК).

На сличан начин се метафоризује и глагол *изгрмети се*, код којег ипак ниједно од пренесених значења није доминантно у односу на полазно. Семантика трећег поменутог деривата, за разлику од претходна два, формулисана је преко појма интензивног испољавања: *исхујати се* (са варијантом *исхујити се*) 'проћи, прохујати испољавајући се у свој својој силини, избеснети се' – фиг. Бура која се с пролећа године 1565 надвила над Хришћанство ... исхујала се (РСАНУ).

Засебној скупини деривата припадају два префиксала грађена по истом моделу, али од мотивних ГЗ који означавају ситуације са особом-емитером у којима је емитовање звука последица реакције на јаку емоцију, осет и сл. (*јаукати* > *изјаукати се*, *јечати* > *изјечати се*). Веза између људског деловања и звука овде је узрочно-последична, метонимијска. Ситуација означена овим дериватима, како код глагола *истутњати се*, подразумева „испражњење” унутрашњег простора доживљавача од интензивних непожељних емоција, нпр. *изјаукати се* (1) 'дати одушка своме болу јачући, искукати се', *изјечати се* (б) 'јечањем дати одушка своме јаду, исказати сав свој јад' (РСАНУ).³²² Корелација између типичног сативног значења 'задовољити потребу' и значења 'дати одушка осећању' може се успоставити на основу резултата: у оба случаја доживљавач осећа „олакшање”.

У основном речничком значењу другог од претходна два деривата емитовање звука је доминантна компонента, па је, сходно томе, и семантичка структура друкчија: *изјечати се* (а) 'испустити дубоке и болне гласове у више махова, више пута' – Спустили су [га] у бунар на конопце ... и он се доље на дубоком кругу жуте земље прво искашља и изјеча држећи се рукама за чело и прса (РСАНУ). Кад је у фокусу ЕЗ, „сативно” значење тицаће се временске и/или интензитетске карактеристике звука чије емитовање се завршило, с тим што се временска димензија ситуације може тумачити као трајност ('дуго'), о чему ће бити речи код деривата са префиксом *на-*, или итеративност ('више пута'), као код наведеног деривата.

Мотивни ГЗ препознајемо и у творбеној структури префиксала *исхуктати се* 'избеснети се, истутњати се' – Сељак ... се исхуктао и изломио у узалудном бунту, па притиснут и потиштен ућуткује (РСАНУ, РМС). Семантика овог деривата заснована је на здруженом деловању лексичких механизма метонимије и метафоре (тзв. метафтонимија). Емитовање звука (као пратећи ефекат испуштања ваздуха приликом рада) метонимијски стоји за физичко деловање (које је везано за трошење енергије агенса), а деловање у нефизичком домену метафорички се разумева као физичко деловање; на основу тога се успоставља веза између емитовања звука и деловања у апстрактном домену (уп. и префиксал *захуктати се*). Формом сативног глагола фокус се ставља на „истрашеност” агенса у погледу енергије која му је потребна за деловање.

Поменућемо још да има врло мало нереклексивних сативних глагола од ГЗ. Један од таквих деривата је, на пример, глагол *истутњати*, који је семантички изједначен са рефлексивном варијантом, нпр. Ако, ако, исплачи се, добро моје! Да истутњи лудиња (М. Настасијевић, РСАНУ).

³²² Ови деривати могу означити метафоричке ситуације испољавања осећања, у којима, дакле, нема реалног емитовања звука.

4. По семантичко-граматичким особеностима посебно се истиче транзитивни префиксал *извиждати*, који спада у групу глагола невербалне комуникације. Овим глаголом означава се ситуација невербалне комуникације у којој, прототипично, учествују колективни пошиљалац-емитер и адресат. Невербална порука садржи негативну оцену онога што говори, чини итд. адресат, а прототипична „слика” те ситуације подразумева колективног пошиљалоца у виду публике и адресата „на сцени”. Овом глаголу могуће је наћи одређену паралелу у комуникативним глаголима типа *испсовати*, *изгрдити*, који спадају у групу сативних глагола за које је у литератури примећено да означавају „агресивне и непријатељске акције” (Клајн 2002: 256). Ипак, то су глаголи који не подразумевају колективни агенс. Глагол *извиждати*, попут наведених глагола, добијен је од мотивног ГЗ у значењу глагола невербалне комуникације (уп. *звиждати некоме*), те у том смислу није дериват који улази у ужи предмет овог истраживања.

5. Друкчији тип глагола невербалне комуникације представљају врло слабо потврђени деривати *изјаукати* ’јаукањем, јадиковањем добити, постићи нешто’ и *истутукати* ’тутукајући, гугучући стећи, добити’ – Тутукала грличица | На јасену прем селу, | ... | Истутука товар проса (РСАНУ). У овом случају, за разлику од претходног, основински глаголи немају комуникативно значење. Ови деривати сврставају се у ширу групу префиксала са *из-*, типа *измолити*, за које се у студији Клајн 2002 (255) наводи да означавају „постизање неког циља дугим и упорним вршењем радње исказане основним глаголом”. Семантика префиксала *изјаукати* и *истутукати* основана је на метафори према којој се оно што је (за)добијено, стечено тражењем, мољењем и сл. разумева као предмет узет (извађен) из апстрактног простора који представља оно што поседује адресат.

3.1.4. Префикс *на-*

1. Готово све творенице грађене префиксом *на-* од глагола звука иду у ред префиксала са сативним значењем, а уклапају се у творбени модел који поред префикса обавезно укључује и рефлексивну морфему. У типичне деривате којима се приписује сативно значење спадају глаголи са значењем задовољења одређене потребе,³²³ нпр. *најести се*, или глаголи који означавају (непожељно) засићење неком радњом, нпр. *начекати се*. Такав спектар блиских значења одређује се у граматичкој литератури формулацијама типа ’заситити се вршењем радње основног глагола’ (Стевановић 1984: 438), ’извршити радњу у великој мери’ (Мразовић–Вукадиновић 2009: 95; уп. Бабић С. 1986: 481), ’чинити до крајње границе’ (уп. Клајн 2003: 258; Пипер и др. 2022: 297).

Сативно значење посматра се у раду Шарић 2013 у оквиру ширег, квантификативног значења, које се, када су у питању деривати са префиксом *на-*, може тицати било мањег (нпр. *нагрести*) или већег квантитета (нпр. *нагомилати*) (Шарић 2013: 62). И поменуто значење ’задовољења’ интерпретира се као значење *довољне количине*, а такође се напомиње да је у неким контекстима немогуће разграничити компоненте ’довољно’ и ’много’ (Ibid.), уп. нпр. значење глагола *најести се* у РСАНУ, које садржи две семантичке „нијансе”, које се упрошћено могу представити као ’задовољити своју потребу за јелом’ и ’појести пуно јела’. Семантичка структура рефлексивних сативних глагола добијених помоћу префикса *на-* може, у зависности од семантичког типа мотивног глагола, укључивати компоненте ’довољно’, ’много’ или ’превише’ (уп. Ibid.: 65). Последња компонента (ексцесивности) није типична, јер се тиче првенствено деривата са префиксом *пре-*.

Одређена дистинкција између рефлексивних и нерелективних сативних глагола са префиксом *на-* успоставља се на основу тога да ли је фокус на пацијенсу, нпр. *напричати* (*приче*) (уп. РСАНУ: ’доста, много испричати’), или на агенсу, нпр. *напричати се* (РСАНУ: ’провести дуго времена причајући’). Дакле, разматрано значење може, у неким контекстима

³²³ О префиксираним глаголима са значењем задовољења потребе (из угла когнитивне лингвистике) в. у раду Миљковић 2014.

подразумевати и дуго трајање радње коју означава мотивни глагол, што је посебно значајно за префиксирани ГЗ.

У нашем фокусу је првенствено други формални тип сативних глагола, јер се чланови ЛСГ ГЗ, како је већ поменуто, уклапају само у тај творбени образац. Мада се у литератури констатује да је овај модел врло продуктиван, те да се такав тип деривата може добити „од скоро сваког простог глагола” (Стевановић 1984: 438), јасно је да ГЗ нису типични глаголи који би се уклапали у дати модел. Поред претходно реченог, треба додати да прототипичне ситуације које означавају сативни глаголи подразумевају људског агенса, што значи да неки од типичних ГЗ, у основном значењу, природно немају удела у овом типу деривационог процеса. Друго, сативно значење сматра се једним од подтипова *резултативног* типа акционалности (в. Пипер и др. 2022: 185), па је разумљиво што глаголи који означавају процес какав је емитовање несемантичког звука – нису уобичајене мотивне речи за грађење префиксалних глагола са таквим акционалним значењем. Није стога неочекивано што су сативни префиксали маргинална појава у ЛСГ ГЗ (нпр. ниједан није регистрован у РСЈ).

Када се ипак ГЗ појаве у оквиру овог творбеног модела, означена ситуација обично ће подразумевати или људског агенса или персонификованог агенса, уп. нпр. Кад се *набрундао*, завуче се са женом медвједицом у своју шпиљу (РСАНУ). Поред тога, с обзиром на тип ситуације каква је СЕЗ, квантификативно, тј. уже, сативно значење, по правилу се не односи на ’задовољење’, ’засићење’ и сл., већ на дуго трајање СЕЗ, што одражавају и речничке формулације појединих деривата, нпр.:

- *наблејати се* ’провести дуго времена блејећи’;
- *нацвркнутати се* ’провести доста времена цвркућући’;
- *нашкрзнутати се* ’провести доста времена шкрзнућући зубима, изражавајући бес, бол и сл.’ (РСАНУ).

Међутим, у неким дефиницијама семантика оваквих деривата представљена је према типичном обрасцу који се употребљава за сативне глаголе, без обзира на неусклађеност са типом агенса (реч је о обрасцима којима се формулишу значења ’задовољења’ и/или ’засићења’, која се понекад комбинују и са значењем временске квантификације), нпр.:

- *накукурекати се* ’провести дуго времена кукуричући, задовољити се кукурикања, искукурирати се (о петлу)’;
- *нарежати се* ’режати довољно, доста, много, издовољити се режања’;
- *наштектати се* ’издовољити се штекћући, налајати се, накевтати се (о псу и сродним животињама)’ (РСАНУ).

Поред још понеке немаркиране лексеме, нпр. *назвиждати се*, *најаукати се*, *налајати се*, *нарикати се* итд., у РСАНУ је регистрован и мањи број ареално маркираних лексема из групе деривата са сативним значењем, нпр. *нажаморити се*, *назвијукати се*, *назвонити се* итд.

О овој групи деривата у оквиру ЛСГ ГЗ можемо закључити следеће: лексеме припадају искључиво моделу по којем се образују рефлексивни глаголски деривати са сативним значењем; сативност се не односи толико на прототипична значења задовољења потребе, засићења вршењем неке радње и др., већ у првом реду на квантификацију трајања (ситуације означене мотивним глаголом); типични мотивни глаголи су или ГЗ са људским агенсом или глаголи оглашавања животиња; модел је у ЛСГ ГЗ изразито непродуктиван: лексеме регистроване у РСАНУ потврђене су обично једним примером или су представљене само дефиницијом и извором.

2. Други деривати изведени префиксом *на-* од ГЗ представљају мање-више ексепционалне случајеве. Поменућемо прво префиксал *налајати*, чија је примарна реализација у РСЈ ’огласити се лавезом, залајати (обично на некога, на нешто)’. Из овакве дефиниције происходи да префиксирани глагол има ингресивно значење. Међутим, такво значење потпуно је атипично за деривате добијене помоћу префикса *на-*. Коментаришући

значење префикса у саставу глагола *начети*, М. Стевановић наводи да се тим глаголом, који историјски не спада у „сложене глаголе”, означава почетак радње и додаје да „нема ни других сложених глагола са овом нијансом значења” (Стевановић 1986: 438). Свуда у примерима из РСАНУ глагол *налајати*, у првој издвојеној реализацији, могуће је заменити са *залајати*. Међутим, глагол са префиксом *на-*, за разлику од префиксалног синонима, у свим посведоченим речничким контекстима носи компоненту усмерености (на некога), што је исказано експлицитно, одговарајућом рекцијом глагола у предикату (каква је већина примера), уп. Прођеш кроз село, нигде пса, да на те налаје (Ђ. Јакшић) или имплицитно, елементима ширег контекста, као у примеру – Не био они вас ујели, него само тако јурну и налају, да кућа чује да долази јабанац (М. Ђ. Милићевић). Дакле, у питању је глагол са семантичким обележјем директивности, за разлику од глагола преко којег се дефинише – *залајати*. Нешто јаснија била би мотивација за додавање префикса *на-* када бисмо овом глаголу у представљеним конструкцијама приписали значење ’устремити се (на некога) лајући (о псу)’. У том би случају споредно значење почетка радње било везано за један израз просторног значења, као што то бива и код неких других префиксалних значења.

Други дериват је *нагакати* ’гакањем предсказати, дослутити какво зло’ – Ено баш су две вроне пале на плот и гачу: нагакаће оне њему – чекај само! (М. Глишић, РСАНУ). У дефиницију овог глагола инкорпорирана је лингвокултуролошка информација о томе да су вроне (као и гавранови), у народном предању, птице злослутнице, те да својим оглашавањем, „дослућују” или „дозивају” невољу, несрећу *на* некога, па се у таквом појму апстрактног терета који се ставља на пацијенса може видети мотивација за употребу овог творбеног модела у вези са ГЗ (овде у значењу невербалне комуникације).

3.1.5. Префикс *над-*

Деривати из ЛСГ ГЗ грађени префиксом *над-* носе апстрактно значење супериорности (в. Клајн 2002: 259; Пипер и др. 2022: 297), односно мајоративно значење (Мразовић–Вукадиновић 2009: 95). Две карактеристике звука пресликавају се на вертикалну скалу: висина и јачина звука, а у посматраним твореницама пренесено значење супериорности се односи првенствено на параметар јачине. Семантичка структура свих деривата овог типа може се представити моделом *надјачати звуком*, при чему се други члан односи на било који звук садржан у семантици основинског глагола, нпр. *натцврчати* ’надјачати цврчањем, цвркутом’ (РСАНУ).

Превазилажење на вертикалној скали (конкретној или апстрактној) имплицира поређење. Кад је у питању емитовање звука, то се односи на поређење двају емитера по јачини звука. Дакле, у ситуацији коју означавају ови глаголи постоје два емитера, од којих један производи јачи звук. Из тога даље проиходи да је перцепција слабијег звука или отежана или онемогућена, тако да ови префиксали носе и значење ’заглушити’, како се поједини од њих и дефинишу у речницима, нпр. *надзвонити* ’надјачати, заглушити звоњавом’ (РСАНУ).³²⁴

Сви префиксирани глаголи овог типа су прелазни. Формирају реченицу у којој је у функцији субјекта јединица са значењем гласнијег емитера, што значи да је директним објектом представљен други, слабији емитер. Ретко ће се на некој од тих позиција јавити и јединица са значењем звука, нпр. Ја имадем зашто | Да надвичем твој лелек и наткричим | Твој крик (в. *наткричати*, РСАНУ) или Прасак страшни, сами гром надгрмеће (в. *надгрмети*, РСАНУ).

Потенцијално сваки ГЗ може послужити као мотивна реч за дериват са префиксом *над-*, међутим, та могућност, ако судимо према речничкој грађи, слабо је искоришћена, па многи такви деривати остају у зони потенцијалних речи. Поред већ наведених префиксалних глагола, у РСАНУ су забележене и лексеме *надвршитати*, *надгрмети*, *надзвиждати*,

³²⁴ У РСАНУ проналазимо само један пример одреднице код које су раздвојена значења типа ’надјачати звуком’ и ’заглушити’, то је глагол *надјечати* (са сублексемама *надјечати (а)* и *надјечати (б)*).

надјечати, надлајати, надлармати, надрикати. Већина глагола није илустрована већим бројем примера, а неки од њих, нпр. *надвршитати* и *натцврчати*, маркирани су квалификатором „нераспрострањено”.

На интернету се може пронаћи још покоји префиксал из ове групе. Издвајамо један метафорички употребљен, где се СЕЗ пресликава на комуникативну ситуацију: заглашеност слабијег звука постаје у комуникативној ситуацији „заглашеност” једне од порука (тако да до адресата стиже само „гласнија” порука) – Имамо двије стране (као и увијек), једну истину и једну громогласну лаж која ће као и увијек надбучати истину (Инт.).

3.1.6. Префикс од-

1. Попут префикса *до-*, овај префикс у основном, просторном значењу, у споју са глаголима звука образује префиксале из семантичке класе глагола кретања, уносећи у семантику новостворене лексеме обележје граничне директивности. Разлика је у томе што у овом случају усмереност има супротан предзнак: *од-* је формант аблативног значења, деривати грађени њиме означавају удаљавање, одвајање и сл. Опште значење које обједињује деривате грађене по овом моделу може се представити формулом *производећи звук отићи*, а од семантике мотивног глагола, тј. звука чије емитовање тај глагол денотира, зависи уже, лексичко значење одређеног префиксираног глагола. Дакле, и овде је основна радња у сложеној семантици деривата представљена формантом, а пратећа радња основинским глаголом.³²⁵

Типични носиоци ситуације кретања, слично као код корелативних твореница са префиксом *до-*, јесу ентитети из следећих категорија: 1) материјални објекти, и то а) возила, и б) предмети мањих димензија, обично предвиђени за бацање, гађање и сл. и 2) особе. Такве ситуације илуструју следећи примери из РСАНУ:

- *одбректати* – Када је одбректао и последњи ауто, људи су се повукли у бараке; *одзврјати* – Чује се тутањ кола, која одоше, одзврјаше (С. Ћоровић); *отклопарати* – Трамвај је отклопарао од Славије ка станици.
- *одзвиждати* – Ловци су без престанка нишанили на њу [жену], али су зрна им увијек одзвиждала више ње у стијене, а њу и не крзнула (С. Новаковић); *одзврјати* – Старога шампањца. | Запушач одзврја. | Пенуше се чаше; *одзујати* – Тај замах и сила напрегнутог тела даће диску крила да одзуји; *одлупати* – Изненада низ каменито грло понора задрнда нешто метално ... отскочи и одлупа наниже ... Бомбу су бацили! (Б. Ћопић).
- *одлупетати* – Карабињер ... је залупио вратима и одлупетао к суседној ћелији; *одиштитати* – Покупи шољице и брзо одиштитати из гостинске собе; *отклопарати* – У изношеним папучама отклопарао је ходником.

Ентитети који се крећу могу припадати и другим категоријама, нпр. материји: *оджуборити* – Онда ће наш живот лепо слично као поток свом творцу оджуборити (РСАНУ) или животињама: *одгакати* – Гакнуше престрашене гуске, одгакаше 2–3 низ чистину (РСАНУ). Кад је у питању релација између звука и кретања у ситуацијама које означавају претходно побројани глаголи, прототипично је та веза узрочно-последична, тј. звук се јавља као последица кретања. Један од примера за малобројне изузетке је последњи наведени префиксал – *одгакати*.

Поред представљене грађе, у речницима су регистровани и други глаголи који припадају овом творбеном типу: *одблејати, одгрмети, одзвецкати, одзврндати, одшкрипати, одшумити, одиштитати, отандркати, отклокотати, отутњати, отфијукати, отхујати*.³²⁶ Овај скуп префиксала је отворен, тако да су лексеме (односно сублексеме) забележене у речницима само део оствареног језичког потенцијала. На пример, у

³²⁵ Да би се уопште од основинског ГЗ добио префиксал са значењем директивног кретања, тај ГЗ значењски мора бити компатибилан са директивном семантиком. На пример, могућност да се деривати *одсркати* и *отхркати* интерпретирају као глаголи кретања готово не постоји.

³²⁶ Као што се може приметити, у префиксалним глаголима *отандркати* и *отутњати* јавља се аломорф *о-*.

дескриптивним речницима (РСАНУ, РМС, РСЈ) лексема *одбрујати/одбрујити* није забележена у разматраној семантичкој реализацији, али потврду за такво значење даје корпус: Шеф утрча у мечку и одбруји у ноћ (Инт.).

Пример друкчијег просторног значења префикса *од-*, које одговара семантици предлога *преко* (с краја на крај нечега), проналазимо у прелазном глаголском деривату *одвречати* 'прећи неку раздаљину певајући вречавим гласом' – Силине је у њему, целу би варош одвречао на душак, а да нигде не погрешу у гласу (М. Настасијевић, РСАНУ).

Посебан је случај глагола *одшкриннути*. Префикс се ту односи на ограничено кретање (врата која се отварају), мада је мотивациона веза између мотивног глагола и деривата у савременом језику готово изгубљена,³²⁷ тако да је, из синхроне перспективе, овај глагол немотивисана реч.

2. Поједини деривати са префиксом *од-* означавају радњу „којом се узвраћа на радњу исказану простим глаголом” (в. преф. *од-* у РСАНУ; уп. Стевановић 1984: 440; Клајн 2002: 264; Штрбац 2011: 130). Пример за такав однос између двеју радњи могуће је наћи у једном типу комуникативне ситуације, уп. гл. *одговорити*, *одазвати се*, *отписати*.³²⁸ Мотивни глагол може бити и глагол вербалне или невербалне комуникације, настао од ГЗ, нпр. *одлајати* 'одвратити, одговорити гневно, увредљиво, кудећи (некога)' или *одзвиждати* 'одговорити звиждећи, звиждуком'.³²⁹

Код следећег типа деривата, оваква комуникативна ситуација антропоморфизацијом се пресликава на ситуацију оглашавања животиња, нпр. *одрзати* 'узвратити на рзање рзањем (о коњима)' – Кобила ондај одрже коњу (РСАНУ) или *откукурекнути* 'одазвати се кукурекањем (о петлу)' – Кад петао запева пре поноћи, па ... други му петлови не откукурекну – опет ће се време променити (РСАНУ). Дакле, овде се непосредна сукцесивност једне радње емитовања звука у односу на другу види као узрочно-последична веза, тј. као „одговарање” (мада није искључена стварна узрочна веза, односно ситуација у којој је оглашавање једне животиње реакција на звук којим се огласила друга животиња). У ову групу сврставају се још и префиксали *одгукати*, *одланути*, *одмувати*, *одмаукати*, *одмумлати*, *одрегнути*, *одрежати*, *одрикнути*, *одрикнути* и *одурликнути*. Маргинални су примери персонификације инаниматних емитера, нпр. *оджуборити* 'одговорити жубором, жуборењем', *одшкриннути* 'одговорити, узвратити шкрипом, шкрипећи'.

3. Поменутој комуникативној ситуацији аналогна је ситуација коју денотира глагол *одјекнути*: одјек или ехо разумева се као „одговор” или „одзив” на звук који га изазива. Поред лексеме *одјекнути*, као хиперонима, у том значењу јављају се и деривати *одзвонити*

³²⁷ Говорећи о глаголима са суфиксом *-нути*, И. Клајн уз глагол *шкриннути* даје следећу напомену: „Од истог корена је и *одшкриннути* (в. Скока под *шкрѝн*), али оно нема несвршени парњак, нити икакву семантичку везу са *шкрѝпати*” (Клајн 2003: 372). Семантичка веза између овог деривата и ГЗ заиста је изгубљена, у смислу да се у семантичкој структури глагола *одшкриннути* не јавља било каква компонента звука; уп. у РСАНУ: *одшкриннути* (1а) 'сасвим мало непотпуно отворити (врата, капију и сл.)'. Некадашња семантичка веза је, ипак, и из синхронијске перспективе прилично прозирна.

³²⁸ Аблативно значење препознаје се у (апстрактном) узвратном кретању поруке *од* другог учесника у комуникацији ка првом.

³²⁹ Ови деривати дати су као илустрација, мада не улазе у ужи предмет истраживања, јер су и мотивни глагол и дериват у групи комуникативних глагола. Такође, низ префиксираних глагола са комуникативним значењем или уопште значењем емитовања семиотичког звука (нпр. певање) грађен је помоћу истог префикса. То су прелазни глаголи типа *отпискутати* 'изговорити пискутавим гласом, отцвркутати' (пр. Изволите запалити ... Желите ли каву? ... Све отпискута брзо, готово не предишући, С. Ћоровић, РСАНУ) или *открештати* 'отпевати крештавим гласом' (пр. У дворишту по цео дан неки младић пева „Дајану” и „Кишу”. Прво открешти једну „мелодију”, па другу, РСАНУ). Овде треба поменути и глаголе невербалне комуникације са значењем 'објавити' (емитујући неки звук), нпр. *одзвонити* 'звоњењем објавити, обележити', *отцингилкати* 'звоњењем објавити, огласити'. Према И. Клајну, глаголи као *отпевати*, *одсвирати*, *откуцати*, *одзвонити* примери су за „чисту перфективизацију” (Клајн 2002: 265).

'одјекнути, разлећи се',³³⁰ *одзвекнути* 'звечећи одјекнути', *отпуцнути* 'одјекнути слично пуцњу, као ехо' (РСАНУ).³³¹

4. Незнатан број глаголских твореница од ГЗ означава завршну фазу СЕЗ, тј. јавља се са финитивним акционалним значењем,³³² нпр. *одбрујати* 'престати брујати', затим *одгукати*, *одзвонити*, *одриказати*, *одурлати*,³³³ *открекетати*, *открештати*, *откукурекатати*. За ове лексеме, у реализацији о којој је реч, има у речницима занемарљив број минималних контекстуланих потврда.³³⁴

5. Деривати са префиксом *од-* могу имати још нека, мање типична значења. Потпуно је маргиналан случај деривата са пердуративним значењем (прелазних глаголских твореница које захтевају јединицу са временским значењем у допуни); уп. *открекетати (в)* 'провести одређено време у кркетању, крекећући' – Ја морам три дана вашара *открекетати* (РСАНУ). Поред тога, сублексема *одлајати (1а)*, дефинисана је у РСАНУ преко делимитативног префиксала *полајати*: 'провести извесно време лајући, полајати', уп. пр. Кер је морао мало изјутра да *одлаје*, или увече, па да га воде кући.

3.1.7. Префикс *по-*

Мада се префиксом *по-* гради „изузетно велики број глагола” у српском језику, тако да је у творби глагола то један од „најплоднијих” префикса (Клајн 2002: 265) – у ЛСГ ГЗ врло су ретки деривати грађени овим префиксом. И оне творенице које су потврђене у речницима слабо су поткрепљене одговарајућим илустративним примерима.

1. У вези са ГЗ префикс *по-*, према речничкој грађи, не јавља се у конкретно-просторном значењу. С друга стране, акционална значења пре свега су део творбеног потенцијала, док је број реализованих деривата врло мали. Игресивно значење, које се према литератури јавља у многим деривираним глаголима (в. Пипер и др. 2022: 298), у ЛСГ ГЗ потврђује се тек покојом твореницом, и то углавном стилски обележеном; уп. *поцикстати* 'почети циктати (о пушкама), запуцати' – Турке среташе: поцикташе те пушке танане, а зајеча гора на све стране (Б. Радичевић, РМС); *поцвилети* 'процвилети' – Он поцвили као змија љута (Српски рјечник, РМС).

2. Такође су малобројни префиксални глаголи са акционалним значењем ограничног трајања радње (в. преф. *по-* (3а) у РСАНУ), одн. значењем које подразумева ограничавање радње „на краће време” (в. Грицкат 1957–1958: 115).³³⁵ Такво значење назива се у граматичкој литератури „делимитативним” (Мразовић–Вукадиновић 2009: 96; уп. ЭССЛТП

³³⁰ Поред ове сублексема – *одзвонити (2)*, у РСАНУ је регистрована и сублексема *одзвонити (3)* 'завонити, зазвечати, зазвекетати' – Будак ће грубо одзвонити | о камење (РСАНУ); А кад би се [јагње] дочекало на чисте, још ружичасте папке, они би свеже одзвонили при удару о ледину (РСАНУ). Просторно значење префикса овде се односи на ентитет који удара у чврсту површину и одбија се од ње производећи звук.

³³¹ Уп. и суфиксални дериват од мотивног префиксала: *отхуктавати* 'узвраћати, одбијати хуку, одјекивати хуком' – За њима је севало и грмело, тресла се брда, *отхуктавали* гајеви и далеке шуме (РСАНУ).

³³² Везу између овог акционалног значења и аблативности неки аутори виде у томе што носилац аблативног кретања, тј. ентитет који одлази „са сцене”, постаје невидљив, или, метафорички – нестаје, а престанак, завршетак неке радње схвата се као њен нестанак (уп. нпр. Ханић 2014: 40).

³³³ Глагол је у РСАНУ обележен квалификатором *покр*.

³³⁴ У литератури се могу пронаћи тврдње да има мноштво префиксала са формантом *од-* који се односе на звук а имају значење завршетка радње. Ту се под глаголима који се односе на звук подразумевају префиксали од основинских глагола који означавају емитовање било семиотичког или несемиотичког звука (уп. Ханић 2014: 40). Међутим, између те две групе префиксала постоји разлика коју не треба занемаривати. Мада обе групе означавају свршеност радње, у групи ГЗ та свршеност је финитивност, завршетак емитовања звука, а у групи глагола који означавају емитовање семиотичког звука, с обзиром на то да су у питању сврсисходне радње, нпр. певање, свирање – поред свршености може у фокусу бити и неко друго значење, нпр. резултативност; уп. *одсвирати* у Мразовић–Вукадиновић 2009: 96. Најочигледнија морфосинтаксичка разлика између тих група је у непрелазности деривираних ГЗ и прелазности чланова друге поменуте групе.

³³⁵ И. Грицкат у назначеном раду констатује да је ово значење префикса *по-* врло живо у руском језику, док у српскохрватском није уобичајено. И. Клајн (2002: 267) примећује да се овакви префиксали срећу „највише у преводима с руског”.

I: 670) или „континуативним” (Пипер и др. 2022: 298; уп. Клајн 2002: 266); уп. следеће лексеме из речника: *порзати* ’рзати за мало времена’; *потутњити* ’грмети, тутњити неко време’;³³⁶ *пошкрипати* / *пошкрипити* ’мало шкрипати’ (РЈА, РМС);³³⁷ *поштропотати* ’мало заштропотати, произвести штропот’.³³⁸ Овакви деривати, с обзиром на семантичку компоненту временске ограничености, могу се интерпретирати и као глаголске умањенице.³³⁹

3. Неколико забележених деривата значењски се фактички не разликују од мотивних глагола од којих су грађени, па се може закључити да је у таквим дериватима префикс *по-* плеонастички употребљен (уп. Ковачевић 2010: 101), нпр. *повриснути* ’испустити врисак (од страха, бола, изненађења и сл.), завриштати, (по)цикнути’, *поцикнути* ’вриснути, циком се огласити’, *пошкрикнути* ’испустити оштар шкрипав звук’.

3.1.8. Префикс *под-*

Творенице грађене помоћу префикса *под-* од мотивних ГЗ обухватају свега неколико глаголских лексема забележених у речничкој грађи. Улога форманта *под-* у оваквим префиксалима у дериватолошкој литератури или се не помиње или није јасно одређена. На пример, глагол *подвриснути* (као и имперфективни глагол *подврискивати*) И. Клајн сврстава у групу деривата са значењем „ослабљене, ублажене или не сасвим остварене радње”, а значење ових глагола интерпретира на следећи начин: ’кратко, повремено *вриснути* односно *вриштати*’ (Клајн 2002: 269). С друге стране, описни речници семантику префиксала *подвриснути* представљају нешто другачије: *подвриснути (а)* ’огласити се вриском’ (РМС; РСЈ); глагол *подврискивати* одређен је у овим речницима граматичком дефиницијом ’несвр. према *подвриснути*’. Дакле, према речничком тумачењу, префикс је овде плеонастички употребљен. Још један дериват близак претходнима, из групе комуникативних глагола – *подвикнути*, у истој студији сврстан је међу префиксале за које аутор не налази „никакво логично објашњење у синхронијској равни” (Клајн 2002: 269). Исти глагол С. Бабић (1986: 486) убраја у префиксале који значе „радњу извршену с нешто јачим или слабијим интензитетом”.

Друкчије светло на ову групу деривата баца глагол *потцикнути*, дефинисан, у основном значењу, у РМС на следећи начин: ’радосно, весело ускликнути, узвикнути’. У дефиницији су употребљени деривати са префиксом *уз-*, чија семантика подразумева *висок тон* у односу на мотивни ГЗ (в. Кликовац 2018: 93).³⁴⁰ Ако се значење деривата *потцикнути*, у складу са наведеним, интерпретира тако да укључује семантичку компоненту високог тона (уп. Штрбац 2011: 49), онда би се мотивација за додавање префикса *под-* могла пронаћи у метафори „подизања” тона (на одређену висину), али и подизања интензитета звука (који такође подразумева вертикалну скалу, односно оријентациону опозицију „горе” – „доле”). То би важило и за неке друге префиксале, какав је поменути комуникативни глагол *подвикнути*, за шта се аналогија може наћи у изразима типа *подићи вику*, *подићи грају*, *галаму* итд. Треба напоменути да у већини употребних контекста глаголи типа *подвриснути* подразумевају интенционалну компоненту, тако да се сврставају и у групу комуникативних глагола.

³³⁶ Уп. пр. Облаци од запада прекрилише небо. Овде-онде метне светлица и потутњи: спрема се олујина (Ј. Веселиновић, РМС).

³³⁷ Префиксал је, грешком, дефинисан директно (изван одговарајуће фазне конструкције) преко несвршеног мотивног глагола.

³³⁸ Пример: На улици поштропотала кола, па опет тишина (РМС).

³³⁹ У раду Вељковић Станковић 2005 (387) глаголске творенице грађене префиксима *по-* и *при-*, „који у префигиране глаголе уносе значење ’извршити радњу X у мањој мери од уобичајене, непотпуно, у ограниченом временском периоду’ (нпр. *повири*ти, *подржати*, *поиграти /се/*; *причекати*, *прилећи* и сл.)” – сматрају се глаголским умањеницама.

³⁴⁰ У дериватима са префиксом *уз-* из групе глагола звука препознаје се метафора за разумевање тона: ВИСИНА ТОНА ЈЕ ПРОСТОРНА ВИСИНА (Ibid.).

Од других префиксала насталих од мотивних ГЗ поменућемо још два нефреквентна глагола потврђена у РСАНУ: *подзвекнути* и *подјекнути*, који се у дефиницијама готово изједначавају са мотивним глаголима, па се и у том случају може говорити о плеонастичкој улози префикса.³⁴¹

3.1.9. Префикс *пре-*

1. Овим префиксом гради се невелик број глагола од мотивних ГЗ. Префикс *пре-* у просторном значењу, које одговара семантици предлога *преко*, само изнимно се јавља у дериватима од ГЗ. Као код других суфикса са директивним значењем (у овом случају перлативним), твореница означава усмерено кретање праћено звуком. Речници бележе префиксал *претутњати* 'прећи тутњећи, снажно се оглашавајући' (РСЈ), одн. *претутњити* 'тутњећи прећи' (РМС), али без контекстуалне потврде.³⁴² У корпусу се могу наћи различите потврде за овај дериват.

- Преко њих је *претутњала* војска. Већа је вероватноћа да ви паднете као жртва стихије, преко нас је олуја *претутњала*. Увече је уследио јуриш пролетера да *претутње* преко поправљеног моста на Босуту и противника потисну дубље у село. Они који и добију грип [...] добију благ и средњи облик и *претутње* га за до максимално десетак дана у кревету и уз чајеве. Из разговара са њима сам закључио да напуштају престоницу и склањају се у унутрашњост, у своје завичаје, у нади да ће ово брзо да *претутњи* (Инт.).

Глагол *претутњати*, како показују примери, реализује се обично у пренесеним значењима, било да је у питању ситуација конкретно-просторног кретања без компоненте емитовања звука или кретање у апстрактном домену (притом апстрактан може бити простор који се прелази, нпр. болест, или ентитет који се креће, нпр. невоља и сл.).

2. Префиксали од мотивних ГЗ грађени помоћу *пре-* потенцијално остварују и значење трајања (радње, процеса) до краја неког периода (в. Пипер и др. 2022: 298), тј. пердуративно акционално значење. И у овом случају је број речнички потврђених префиксала сразмерно мали. У питању су прелазни деривати са допуном која је исказана именичком јединицом са временским значењем,³⁴³ нпр. *прејечати* 'провести неко време јечећи' – Некакав болесник *прејеча* цијелу ноћ (РМС), *прелајати* 'провести неко време у лајању' – А ја сам по псима познао да нечега има ... Сву ноћ *прелајаше*, земљу гризу (С. Ранковић, РМС).

3. Значење превазилажења на (апстрактној) вертикалној скали, одн. мајоративно значење, типично код глаголских деривата са префиксом *над-*, потврђено је у речницима само код творенице *превриштати* 'вриштећи надгласати' (РМС).

3.1.10. Префикс *про-*

1. Помоћу префикса *про-* у просторном значењу (које одговара основном значењу предлога *кроз*) граде се, од мотивних ГЗ, глаголи кретања са општим значењем 'проћи производећи звук'.³⁴⁴ У ситуацијама које су означене таквим дериватима – типични носиоци кретања слични су као код аналогних глагола са аблативним или адлативним значењем, одн. код твореница са префиксима *од-* и *до-*. Најбројнију такву групу чине ентитети из категорије

³⁴¹ Додавање префикса увек је нечим мотивисано, тако да плеонастичка употреба префикса не значи да је у самом процесу деривације тај формант био без значења, већ да се такав дериват током свог семантичког развоја готово изједначио са мотивним глаголом, што је појава која се среће и у суфиксалној творби, нарочито код именица.

³⁴² Извор је Матичин *Правопис* из 1960. године.

³⁴³ Очигледна је аналогија са просторним значењем: прелазак (преко) конкретног простора постаје „прелазак” (преко) апстрактног простора који представља неки одсечак времена.

³⁴⁴ Уп. Клајн 2002: 275.

возила, као, на пример, у ситуацијама које денотирају следећи глаголски деривати са префиксом *про-*:

- *пробректати* 'брекћући брзо проћи, пројурити мимо кога, чега, прохуктати' – Крај њега поново пробректа камион без фарова (О. Давичо, РМС).
- *продрндати* 'дрндајући, клопарајући проћи' – Друмом испод врачарине куће продрндала су кола (Б. Ђопић, РМС).
- *прозврјати* 'зврјећи проћи' – Онамо ће, преко широких Теразија, прозврјати интов некога господина (Ђ. Јакшић, РМС).
- *протутњати* (и *протутњити*) (1) 'проћи, пројурити уз јаку тутњаву, тресак, галаму' – Градским улицама протутња колона камиона (М. Лалић, РМС); Улицом с времена на време протутње трамваји и аутомобили (РМС).
- *прохуктати* 'хукћући, хучећи проћи, пројурити' – Поред нас прохукта локомотива (С. Јаковљевић, РМС).

У ову групу твореница сврставају се и други у речничкој грађи потврђени префиксирани глаголи: *пробрујати*, *прогрмети*, *прозвечати*, *прозврктити*, *прозврндати*, *прозврчати*, *протандркати*, *прошкрипити*.

Друга значајна група деривата односи се на ситуације са носиоцем кретања типа пројектила (прототипично је то *метак*), нпр.:

- *прозујати* / *прозујити* – Срећом прозујило зрње мимо мене (РМС).
- *просвирати* – Тане просвира изнад наших глава (Б. Нушић, РМС).
- *профијукати* – Изнад самих наших глава профијукаше три бомбе и ударише у поток (РМС).
- *прохујати* (1) – Меци су прохујали високо над нашим главама (РМС).

Поједине сублексеме овог типа реализују се у прелазним конструкцијама, где носилац кретања може бити или објекатски или субјекатски појам: *прозвиждати* (2) 'протерати, просвирати метак кроз нешто' – И да више ни једне не проговориш, јер ћу ти ... куршум прозвиждат кроз чело (С. Ђоровић, РМС); *прозујати* 'пробити' – Метак га је прозујао од главе до пете (М. Црњански, РМС).

Једна група деривата уз директивно кретање подразумева емитовање звука који настаје у контакту носиоца кретања (типично човека) с подлогом. То су префиксали од мотивних глагола који углавном спадају у ЛСГ глагола кретања, па стога не улазе у ужи предмет истраживања, али су семантички врло блиски дериватима од прототипичних ГЗ, нпр. *протапкати* 'тапкајући, ударајући ногама при ходу проћи', нпр. Иза угла протапка господин Панта мрдајући раменима (В. Петровић, РМС); Чета протапка, звецкајући мањеркама (РМС). Овде се сврставају и творенице *протабати*, *протрупкати* и *прошљапати*. Један од префиксала потврђених у РМС везује се директно за мотивни ГЗ: *прошуштати* (а) 'шуштећи проћи правећи лаки шум' – Отворише се врата и кроз предсобље ... прошушта ... госпођа Мелита (РМС). Друга сублексема у оквиру полисемичке структуре истог овог глагола односи се на кретање животиње праћено звуком: *прошуштати* (б) 'произвести шум чиме, шуштећи пролетети' – Више мене прошушта један голуб крилима и одлете далеко (Р. Домановић, РМС). У вези са носиоцем кретања из класе животиња у РМС је потврђен и глагол *прошушкати* (1) 'шушкајући проћи' – Осјећај неугодан као кад прошушка негдје у трави ... опрезна змија (РМС),³⁴⁵ а у вези са материјалним предметом у корпусним примерима је регистрован глагол који не бележе референтни речници: *продумбарати* – Тако су певали док је прво буре а затим друго продумбарало од мрачног отвора и било гурнуто преко ивице у хладну воду (ЕК).

Поједине творенице грађене префиксом *про-* од глагола звука метафорички се употребљавају за означавање ситуације кретања без емисије звука. Поред директивног кретања (у овом случају – перлативног), било у конкретно-просторном или апстрактном

³⁴⁵ Овај пример могао би се протумачити и као потврда за ингресивно значење.

домену, таквим префиксираним глаголима често се исказује модификација 'брзо'. Такође, овакве реализације обично носе и одређени степен експресивности.

- *прозујати* (в) 'брзо проћи' – Само је прозујао поред мене; *прозујати* (д) 'нагло се појавити и ишчезнути, синутити, пролетети кроз главу (о неком запажању, размишљању, идеји)' – То му је само прозујало кроз главу (РМС). Можда вам кроз главу у том моменту прозуји и каква мелодија (Политика 2007, ЕК).
- *протутњити* (2) 'проћи уз тутањ, протећи праћено буком, галамом' – Мјесец дана иза тога свадба је протутњала, и она је постала жена Иванова (В. Милићевић, РМС).
- *прохујати* (2а) 'брзо проћи ширећи се на све стране' – Дах слободоумља прохујао [је] по свој пространој ... земљи (РМС). Смијех је као зараза прохујао из купеја у купе (РМС); *прохујати* (2б) 'минути, протећи (о времену)' – Прохујали дани младости и среће (В. Илић, РМС); *прохујати* (2в) 'промаћи, пролетети (о мислима, успоменама и сл.)' – Стотину успомена прохујало [је] ... у њој (РМС).

Према студији Миливојевић 2016а, прототипичне конструкције са деривираним глаголима који су изведени неким од директивних префикса, управо су оне са перлативним дериватом грађеним помоћу префикса *про-* и одговарајућом допуном (обично је то номинал у ППК која означава путању).³⁴⁶ У складу с овим су и подаци на нивоу остварених префиксала (према речничкој грађи). Наиме, у грађи из РСАНУ/РМС јавља се скоро подједнак број твореница од мотивних ГЗ са директивним префиксима *од-*, *до-* и *про-*. Међутим, само деривати са *про-* још нису обрађени у РСАНУ, па се може претпоставити да је њихов број знатно већи.

2. Другу значајнију улогу префикс *про-* остварује у творби глаголских деривата са ингресивним значењем (од мотивних ГЗ). После деривата са префиксом *за-* то су најбројнији префиксирани глаголи са овим типом акционалног значења унутар ЛСГ ГЗ, када се узму у обзир деривати без додатних семантичких компонената (каква је, нпр., сема интензитета код преф. *раз-*). Потенцијално се помоћу префикса *про-* може од сваког несвршеног, непрефиксираниог ГЗ образовати ингресив. Такође, подразумева се да многи овакви деривати, као у вези са префиксом *за-*, остају у зони потенцијалних речи. Треба имати у виду и то да је број остварених образовања са *про-* који су забележени у описним речницима мањи од броја префиксала са *за-* из разлога што Речник САНУ није довршен, те у њему још нема твореница са префиксом *про-*. РМС региструје следеће деривате из ЛСГ ГЗ: *проблејати*, *провршитати*, *програктати*, *прогукати* (1), *прожуборити*, *прозвиждати*, *прозвонити*, *прозврчати*, *прозујати*, *пројечати*, *проквоцати*, *прококодакати*, *прокрештати*, *прокрчати* (1), *прокурекати*, *пролајати*, *пролармати*, *промаукати*, *промљаскати*, *пропијукати* (1), *пропиштати* (1), *пропуцкети*, *прорезати*, *прорикати*, *проромонити*, *проурлати*, *проурликати*, *процвилети*, *проциктати*, *процвокотати*, *процвркутати*, *процврчати* (1), *проциктати*, *прошкрипати* и *прошумети*.

3. Остала акционална значења јављају се ексепционално у овој ЛСГ, нпр. финитивно значење – *прогрмети* (1) 'престати грмети' (РМС, без илустративног примера), делимитативно значење – *проурликати* (2) 'мало заурликати' (Српски рјечник, РМС) и пердуративно значење – *пропиштати* (2) 'провести неко време пиштећи', тако и *профићукати* (РМС).

4. Треба поменути и то да један број деривата образованих помоћу префикса *про-* од ГЗ има комуникативно значење, али је већина тих глагола изведена од основинских ГЗ који и сами имају исто значење, тако да је у питању деривација у оквиру ЛСГ комуникативних глагола, нпр. *прокрештати* (2) 'крештавим гласом проговорити', *прокркљати* 'дишући

³⁴⁶ „Kada je reč o prefiksima, videli smo da se oni mogu kombinovati sa predlozima kako bi opisali skalu kretanja u okviru konstukcionog idioma. Najproduktivniji obrazac u srpskom jeziku je onaj u kom se prefiks *pro-* kombinuje sa nekim predlogom puta koji leksikalizuje otvorenu skalu, a kada je zvuk direktna posledica kretanja” (Миливојевић 2016а: 252).

пригушено, крклајући проговорити' итд. Такође, готово сви такви глаголи улазе у синонимске релације са ингресивним дериватима формираним помоћу префикса *за-*.

3.1.11. Префикс *раз-*

Творенице са префиксом *раз-* од мотивних ГЗ чине прилично компактну скупину и на формалном и на семантичком плану. Облички се сврставају, уз врло ретке изузетке, у повратне префиксале (добијене од нереклексивних основинских глагола), а семантички у групу деривата који деле значење радње с већим интензитетом (в. нпр. Бабић 2003; Мразовић и Вукадиновић 2009: 97;³⁴⁷ уп. Клајн 2002: 279).

Деривати од ГЗ ретко се, у граматичкој литератури, наводе као примери за овај творбени тип. Такође, речници не региструју велик број таквих префиксала,³⁴⁸ мада је потенцијал за њихову творбу врло велик. Могуће је да разлог за слабију реализацију тог потенцијала лежи у томе што је овај модел, кад су посредни мотивни глаголи који означавају стварање било семиотичког или несемиотичког звука, карактеристичан у првом реду за деривате чији је субјекат човек. Један број тих лексема Клајн (2002: 279) сврстава у скупину префиксала са формантом *раз-* који означавају „упадљиво људско понашање”, типа *распричати се*, *развијати се*, а ту убраја и дериват *раскокодати се*, узет, дакле, у метафоричком значењу. Реклексивним дериватима грађеним са префиксом *раз-* приписује се и акционално значење ингресивности (в. Клајн 2002: 279). Из перспективе глагола звука може се рећи да ситуација означена оваквим префиксалима готово увек подразумева почетност, али је могућа и СЕЗ у којој се почетак емитовања звука не подудара са почетком његове интензификације (уп. Кликовац 2004: 175); уп. пример: За празнике смо се баш пуно навозали и лежај који се летос тек-тек чуо се доброно разбрујао (Инт.). Дакле, кад су у питању деривати из ЛСГ ГЗ (као и из појединих других ЛСГ), овај творбени тип подразумева значење интензивности и, прототипично, ингресивност.³⁴⁹

Апстрактно значење почетка интензивне активности исходи из просторног значења повећања запремине (нпр. *разбујати се*, *раскрупњати се*), а у основи тог трансфера је метафора ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ ВЕЛИЧИНА (в. Кликовац 2004: 175). Конкретна димензија овог апстрактног значења односи се на емитовање нечега (у овом случају звука) у свим правцима (Ibid.).

Што се тиче префиксираних глагола овог типа у дескриптивним речницима, шестотомни Матичин речник бележи следеће лексеме: *развришати се*, *разгакати се*, *разгаламити се*, *разграјати се*, *разграктати се*, *разгрмети се*, *разгривати се*, *раздречати се* (*раздречити се*), *разјечати се*, *разлајати се*, *разраколити се*, *разревати се*, *разрицати се*, *раскакотати се*, *расквоцати се*, *раскликати се*, *расклицати се*, *расклопотати се*, *раскокодати се*, *раскокотати се*, *раскричати се*, *раскукуревати се*, *распуцкети се*, *расхукати се*, *расцичати се*. Очекивана отвореност овог скупа твореница може се илустровати префиксалима *разбрујати се* и *растутњати се*, који нису посведочени у описним речницима (РМС и РСЈ). Први се јавља у наведеном примеру из корпуса, а преко другог глагола дефинисана је сублексема *разгривати се* (1) у РМС.

Многи деривати из овог скупа који нису примарно везани за човека-емитера јављају се у метафоричким реализацијама, и то обично у комуникативном значењу, нпр. *раскокотати се* – Шта си ми се ту раскокотала? (РМС).

³⁴⁷ У овој граматици такво значење назива се *еволутивним*. Према ЕССЛТП (I: 670), тај термин се не препоручује за „акционсарт” (рус. мн. *способы действия*) којем припадају глаголи типа *распричати се*. Такође се сматра да ни термин *интензивни* није адекватан, већ се у овом речнику препоручује назив *аугментативни*.

³⁴⁸ Однос према броју речнички потврђених деривата овде треба да буде нешто другачији у поређењу са неким од претходно разматраних творбених типова, јер глаголи са префиксом *раз-* нису обрађени у РСАНУ, па се по том критеријуму не могу упоређивати са префиксалима грађеним помоћу префикса *за-*, *из-* итд.

³⁴⁹ Требало би, дакле, избегавати дефинисање оваквих деривата преко ингресивних глагола са префиксом *за-* или по моделу *почети* + мотивни ГЗ (без модификатора), нпр. *расквоцати се* 'почети квоцати' (РМС).

Како је поменуто, прилично су ретки примери глагола грађених по моделу који не даје као резултат деривације рефлексивне творенице. Такви глаголи су прелазни, а то значи да се реализују у неком од пренесених значења, нпр. *раскакотати* 'испричати, избрбљати, раструбити (на много места, свуда)' – Не смете пред њима реч рећи – одмах раскакоћу свуда (Ј. Веселиновић, РМС); *растрештати* 'трештаво, бучно објавити' – Бубњеви и трубе на све стране тад растреште тријумф (РМС).

3.1.12. Префикс уз-

Деривати образовани префиксом уз- од ГЗ на формално-семантичком плану кореспондирају са претходно разматраном групом префиксала. Формална паралелност односи се на рефлексивност деривираних глагола, док се значењска блискост тиче заједничке компоненте појачаног интензитета, поред истог акционалног значења инг्रेसивности. У вези са паралелним односом између префикса уз- и раз-, Д. Кликовац констатује: „семантички гледано, префикс уз- није заменљив са раз- онда кад активност основног глагола не подразумева одашиљање покрета, звука, мириса и сл.” (Кликовац 2018: 86).³⁵⁰

У студији Кликовац 2018 наведени су следећи префиксали са уз- који подразумевају „стварање звука”: *узвришитати се*, *уцикати се*, *устралаликати се*, *узблебетати се*, *узбрбљати се*, *уићеретати се*, *ушчаврљати се*, *уссихотати се*, *уссохотати се*, *узгрохтати се*, *узроготати се*, *узјецати се*, *узмуцати се*, *уздувати се / уздухати се*, *уздахтати се*, *уздохтати се*, *усхукати се / усхуктати се*, *успухати се*, *узвиждукати се*, *уцвркутати се*, *успијукати се*, *уциктати се*, *уцврчати се*, *ускричати се*, *ускокодакати се*, *ускокотити се*, *ускукурекати се*, *узгакати се*, *узлајати се*, *усфркати се*, *узметати се*, *узроктати се*, *узграјати се*, *ужагорити се*, *узбрујати се*, *ужуборити се*, *ужуборкати се*, *узгромити се*.

Како се може приметити, овај скуп обухвата глаголе емитовања и семиотичког и несемиотичког звука. Најбројнија група деривата која не улази у ЛСГ ГЗ окупља комуникативне глаголе, одн., нешто одређеније, глаголе говорења. Глаголи који означавају емитовање несемиотичког звука а не спадају у ужи круг ГЗ укључују творенице чији основински глаголи значе 'смејати се', 'плакати', 'дисати' и др.

3.1.13. Остали префикси

У овом одељку биће дат преглед неколиких префикса који се јављају у врло малом броју твореница од мотивних ГЗ. Углавном су у питању нефреквентне, маргиналне или на неки други начин обележене глаголске лексеме.

1. Префикс *об-* јавља се у просторном значењу у твореници која означава кружно кретање и пратеће емитовање звука: *облајати (I)* 'лајући оптрчати око некога, нечега' (РСАНУ). Значење префикса може се односити и на простирање звука, као у маркираном деривату – „индивидуализму” *обзвонити* 'окожити звоњавом, звуком, шумом' (РСАНУ). Обухватање простора као његово *испуњавање*, у овом случају звуком, препознаје се у другој обележеној твореници, „покрајинизму” *обрикатати* 'испунити риком' (РСАНУ).

2. Префиксом *при-* исказује се значење успостављања контакта (уп. Клајн 2002: 273) у деривату *прицврљити*. Семантика мотивног ГЗ овде је модификована тако да звук представља последицу успостављања контакта, уп. *прицврљити (a)* 'притиснути усијан предмет на нешто тако да цврчи' – Упали му се старка као да си уза њу прицврљио врућ сач (Б. Ћопић, РМС). Остали деривати са овим префиксом који укључују компоненту емитовања звука спадају у случајеве префиксала који су грађени од мотивних глагола изван ЛСГ ГЗ: *притапати* (од глагола кретања), *прицвилети*, *прицикнути* (од глагола говорења).

³⁵⁰ Подвлачење наше.

3. Префикс *с-* у дериватима од мотивних ГЗ јавља се у значењу сакупљања, спајања, сједињавања (социјативном значењу).³⁵¹ У ситуацији коју означавају неки префиксали – звук емитују ентитети који су се скупили (односно *дошли* из разних праваца на једно место *емитујући звук*): *збукати се* 'доћи, скупити се бучући, уз рику (о животињама, обично о говедима)', *зграктати се* 'сјатити се, скупити се у гомилу гракћући' (РСАНУ). Код прелазног префиксираног глагола *збубњати* скупљање је последица емитовања звука, што значи да је у питању семиотички звук, одн. звук емитује емитер-адресат који *позива* на једно место, тј. *сазива* – тако да поменути префиксал има значење 'сазвати, скупити ударањем у бубањ, бубњајући' (РСАНУ).

4. Префикс *у-* јавља се у основном, просторном значењу унутар деривата *узујати* 'ући куда зујећи' (РМС), уп. пр. Два кугласта робота *узујала су* у просторију (Инт.). Понеки дериват грађен по овом творбеном моделу може се пронаћи ван лексикографских извора, нпр. *утутњати* – Коњаници *су утутњали* у село (Инт.). Мада се префикс *у-* доста ретко среће у овој улози, овим префиксалима употпуњује се слика о потенцијалу грађења глагола са значењем директивног кретања (у овом случају оног типа адлативног кретања који подразумева улазак носиоца кретања у простор локализатора) од глагола звука.

Из значења адлативног кретања проиходи значење скупљања, смањења запремине (крајње тачке неког ентитета „улазе у његову унутрашњост”), као, на пример, код глагола *укувати (се)*. Са том семантиком може се повезати и дериват *уцврчати* 'испржити се, испећи се цврчећи, пуцкетајући' (РМС), где се емитовање звука јавља метонимијски уместо процеса којем се подвргава субјекат.

У твореници *ухукати се* 'захукати се' (РМС) овај префикс, по свему судећи, представља само варијанту префикса *уз-*.

3.1.14. Закључак о префиксацији ГЗ

Закључујући студију о префиксацији као средству граматичке перфектизације, И. Грицкат напомиње: „Никако се не сме губити из вида чињеница (која ће се можда временом доказати за још неке области функционисања глаголских речи) да се поједини значењски сектори *истог* глагола понашају у оноликој мери самостално колико и посебни глаголи” (И. Грицкат 1966–1967: 221). Показује се да полисемичке структуре многих префиксала у описним речницима обухватају семантичке реализације које су настале независно једна од друге. Творбени формант и мотивна реч потпуно се поклапају, али су значења добијена „понављањем истог творбеног модела” (в. Гортан Премк 1997: 65), те стога не чине праву хијерархијску структуру. Својеврсна „интралексемска хомонимија” (в. Поповић Љ. 1997: 473) карактеристична је за многе префиксале формиране од глагола звука.

1. Карактеристичан пример „расцепа” између различитих „сектора” полисемичке структуре префиксала који су настали од мотивних глагола звука – тиче се раздвајања реализација у којима формант носи конкретно-просторно значење и реализација у којима се формант односи на просторне односе у апстрактном домену, тј. носи различита акционална значења. Речено се првенствено односи на префиксалне глаголе настале додавањем директивних префикса *од-*, *про-* и *до-* на мотивни ГЗ. Такви префиксали потенцијално реализују а) значење кретања праћеног звуком или б) значење фазе (почетне – преф. *про-* или, ређе, завршне – префикси *од-* и *до-*) или какво друго акционално значење. У следећој табели наведени су префикси помоћу којих се граде глаголи кретања од мотивних ГЗ, са одговарајућим директивним значењима. Поред наведених префикса ту се налазе и слабо потврђени (а то значи и непродуктивни) префикси, у овом значењу.

³⁵¹ И. Грицкат напомиње да је семантика овог типа префиксала „у основи социјативна, тачније центрипетална, конвергентна” (Грицкат 2000: 137).

Табела 5: Директивни префикси којима се граде глаголи кретања од мотивних ГЗ

директивно значење	префикс	пример деривата	заступљеност ³⁵²	
			I	II
аблативно	од-	<i>отклопарати</i>	+	
	из-	<i>истандркати</i>		+
перлативно	про-	<i>прозврјати</i>	+	
	пре-	<i>претутњати</i>		+
адлативно	до-	<i>доклопарати</i>	+	
	у-	<i>узујати</i>		+

Неки типичнији глаголи регистровани су са различитим директивним префиксима, тако да се успостављају аблативно-адлативни парови типа *одзујати* – *дозујати*, *отандркати* – *дотандркати*. Ако томе додамо и истокоренски префиксал са перлативним обележјем, успоставља се „тријада” типа *одзујати* – *прозујати* – *дозујати*, *отандркати* – *протандркати* – *дотандркати* итд.

Дистинкција између префиксала са истим директивним значењем успоставља се на основу односа према *локализатору*. У случају глагола са аблативним значењем разликују се глаголи који означавају *удаљавање од локализатора* (префикс *од-*) и глаголи са значењем *изласка из локализатора* (префикс *из-*). Кад су у питању деривати са адлативном семантиком разликују се глаголи који означавају *досезање локализатора-циља* (префикс *до-*) и глаголи који означавају *улазак у унутрашњост локализатора-циља* (префикс *у-*).

О осталих форманата, у просторном значењу у понеком деривату из ЛСГ ГЗ потврђени су префикси *об-* и *с-*, први у типичном значењу кружног кретања, а други у „центрипеталном” значењу, тј. значењу скупљања, сабирања.

2. Већина префикса остварује различита акционална значења. С обзиром на тип ситуације коју типично означавају глаголи звука, доминантно је ингресивно значење. У следећој табели префикси су разврстани према одговарајућим акционалним значењима префиксала унутар ЛСГ ГЗ.

³⁵² Под заступљеношћу се подразумева оквирна бројност реализованих деривата, према речничкој грађи. Ознака I означава „умерену” заступљеност, а II врло слабу заступљеност.

Табела 6: Префикси у односу на акционална значења деривираних ГЗ

акционално значење	префикс	пример деривата	заступљеност ³⁵³		
			I	II	III
ингресивно	за-	<i>зазујати</i>	+		
	по-	<i>поцикати</i>			+
	про-	<i>прозујати</i>		+	
финитивно	до-	<i>дошкрипати</i>			+
	од-	<i>одбрујати</i>			+
еволутивно ³⁵⁴	раз-	<i>разбрујати се</i>		+	
	уз-	<i>узбрујати се</i>		+	
сативно	из-	<i>изрицати се</i>		+	
	на-	<i>нацвркатати се</i>		+	
мајоративно ³⁵⁵	над-	<i>натцврчати</i>		+	
	пре-	<i>превриштати</i>			+
пердуративно	пре-	<i>прејечати</i>			+

Заступљеност, бројност префиксала у овом случају, према нашој процени, у великој мери кореспондира са творбеном продуктивношћу. Тако је формант *за-* без сумње најпродуктивнији префикс кад су у питању деривати унутар ЛСГ ГЗ. Префиксали са „средњом” заступљеношћу обично подразумевају неку врсту ограничености. На пример, приметна је тенденција да глаголи са префиксима *раз-* и *уз-* означавају ситуацију са *аниматним* емитером звука (човеком или животињом), а то се такође односи и на сативне деривате. У вези са неким творбеним моделима јављају се и друга ограничења у погледу типа емитера. Префиксали који означавају емитовање звука какве материје практично могу имати само почетно или завршно фазно значење; на пример, тешко се може замислити ситуација у којој би се рекло за неку течност да **се расклокотала*, још теже да је једна течност **натклокотала* другу, а немогуће, без необичног метафоричког преноса, да **се наклокотала* нека течност.

3.2. Суфиксација

Творенице настале суфиксацијом, како глаголске тако и друге, разликују се према врсти мотивне речи, деривационом форманту и творбеном значењу. Деривати које се поклапају по тим критеријумима сматрају се члановима једног творбеног типа (в. Пипер и др. 2022: 241). Број глаголских (суфиксалних) творбених типова вишеструко је мањи у поређењу са именичким творбеним типовима, те је, у складу с тим, репертоар суфикса који учествују у грађењу глагола скромнији у односу на скуп именичких суфикса у деривационом систему.³⁵⁶ Грађење глагола путем суфиксације, мада није толико плодно и разгранато као суфиксална творба именица, има значајну улогу у творбено-лексичком систему српског језика.

³⁵³ И овде се под заступљеношћу подразумева оквирна бројност остварених префиксала, према речничкој грађи, с тим што је нешто друкчије степенована: ознака I означава „велику” заступљеност, II – „средњу” и III „малу” заступљеност.

³⁵⁴ Термин према Мразовић–Вукадиновић 2009 (97). Овај термин не препоручује се у ЕССЛТП (I: 670), већ се уместо њега користи термин *аугментативно* значење, што се у домаћој науци о језику употребљава у другом значењу, те такав назив није погодан за именовање овог аспектуалног значења.

³⁵⁵ Термин према Мразовић–Вукадиновић 2009: 95.

³⁵⁶ Инвентар суфикса за грађење глагола обухвата неколико десетина јединица, док се именички суфикси, прости или сложени, броје у стотинама; на пример, С. Бабић (2002: 503) издваја 61 суфикс у оквиру суфиксалне творбе глагола, с друге стране, број именичких суфикса је, према овом аутору, приближно деветоструко већи.

Према врсти мотивне речи од које се изводе, највећи број глагола насталих суфиксацијом може се поделити на деноминативне, девербативне и деадјективне глаголске изведенице, тј. на глаголе настале додавањем суфикса на именичку, глаголску или придевску творбену основу. Мањи број глагола настаје додавањем одговарајућих суфикса на основе од речи које припадају другим граматичким врстама, а за нашу тему посебно су значајни узвици. У деривационим процесима уопште, па тако и код творбе глагола, већа је заступљеност творбених основа од променљивих врста речи. Међутим, то није својствено твореницама из сваке засебне семантичке групе глагола. Један од таквих изузетака управо су глаголи звука, код којих је удео ономатопејских узвика, у својству мотивних речи, сразмерно велик, док је, с друге стране, улога мотивних именица у суфиксалној творби (а то значи и у творби уопште) ових глагола занемарљива.

Глаголске суфиксалне творенице које се формирају у оквиру исте врсте речи, односно девербативни глаголи, групишу се, како је писао А. Белић, према два типа значења: а) „каузативно или фактивно значење”, које је „модификација глаголског значења основног глагола” и б) значење промене вида (Белић 2006: 330). С друге стране, глаголи изведени од неглаголских мотивних речи показују „известан однос каквог глаголског значења према основној речи” (Ibid.), тј. према мотивној именици, придеву, узвику итд.

За девербативне ГЗ, дакле, карактеристични су суфикси који или модификују значење основинског глагола или у дериват уносе граматичко значење, што одговара условној подели на „граматичке”, односно „лексичке” суфиксе (уп. Клајн 2003: 7–8). Једна од најзначајнијих модификација глаголске семантике која се постиже путем суфиксације јесте деминуција. У литератури се истиче да је специфичност српског језика у домену глаголске суфиксације, у односу према другим словенским језицима, богата развијеност управо глаголске деминуције (уп. нпр. Пипер и др. 2022: 283).

Кад су у питању суфиксални глаголи из ЛСГ ГЗ, највећи број тих лексема настао је додавањем форманта или на а) ономатопејску основу, тј. основу од ономатопејског узвика (чиме се добијају углавном првостепени деривати) или на б) глаголску основу (што као резултат даје махом другостепене деривате). У грађењу изведених ГЗ учествује неколико продуктивнијих и неколико мање продуктивних суфикса, који се према саставу деле на просте и сложене.

У оквиру ГЗ који су грађени суфиксима за промену вида доминантну групу чине перфективни глаголи, што је у складу са семантиком ГЗ, која се прототипично исказује глаголима несвршеног вида. Перфективни ГЗ грађени су, подразумева се, у складу са јединим могућим творбеним типом – оним чији је конституент суфикс *-нути* (нпр. *јаукати* > *јаукнути*; *цвркатати* > *цвркатнути* и сл.). Остале, малобројне изведенице из ЛСГ ГЗ грађене помоћу суфикса за промену вида – махом су лексеме настале као резултат секундарне имперфективизације, које припадају двама творбеним типовима: типу са формантом *-авати* (нпр. *заурлати* > *заурлавати*; *завонити* > *завоњавати* и сл.) или типу са *-ивати* (нпр. *захујати* > *захујивати* (С. Ћоровић, РСАНУ); *захукати* > *захукивати* и сл.). У овом случају реч је, дакле, о трећестепеним дериватима (нпр. *ху* > *хукати* > *захукати* > *захукивати*; уп. Клајн 2003: 329).

Глаголски суфикси карактеристични за творенице из ЛСГ ГЗ биће даље представљени у азбучном поретку (а једино ће суфикси за имперфективизацију бити посебно издвојени), док ће уочене формално-семантичке сличности и разлике међу њима бити дате збирно на крају поглавља о суфиксацији.

3.2.1. Суфикс *-арати*

1. У дериватолошкој литератури наводи се невелик број глаголских лексема изведених суфиксом *-арати*.³⁵⁷ Такве творенице углавном обухватају глаголе који означавају кретање, покретање или ударање (уп. пр. у Клајн 2003: *вуцарати (се)*, *млатарати*, *скитарати*, *лупарати*, *ђипарати* итд.), што су значења блиско повезана са емитовањем звука, те није неочекивано што се датим суфиксом граде и поједини глаголи из ЛСГ ГЗ.

Семантичке модификације које овај формант може унети у мотивисани глагол различито се одређују у литератури. Темелј за истраживање глаголских суфикса овог типа поставила је половином прошлог века И. Грицкат, у познатом раду о деминутивним глаголима у српскохрватском језику (Грицкат 1955–1956). Приликом разматрања значења суфикса *-арати* често се у литератури цитира констатација ове ауторке да „гласовни склоп *-ар-* служи за модификацију глаголског значења, и то не праву деминутивну, већ за означавање семантичког прелива немарности, безначајности радње, нетипичног вршења њеног” (Грицкат 1955–1956: 67; уп. Клајн 2003: 331; Вељковић Станковић 2005: 385). И. Клајн сматра да се такав опис односи на глаголе изведене суфиксом *-арати* типа *вуцарати (се)*, *млатарати* и др., који су поменути на почетку овог одељка. Међутим, у вези са глаголима звука какви су *зундарати*, *думбарати*, *џангарати* овај аутор не упућује на одређену семантику суфикса, већ само констатује да дате глаголске лексеме имају у основи ономатопеју (Клајн 2003: 331).

С. Бабић (2002: 533) сврстава глаголе изведене суфиксом *-арати* у глаголске „умањенице”, које означавају „благу деминутивност, претежно са слабијом или јачом погрдношћу”. Међу илустративним примерима за такве глаголске деминутиве наведена су и два ГЗ: лексеме *клопарати* и *лупарати*.

Према Д. Шипки (2003: 31), значење глагола изведеног овим суфиксом у односу на основински глагол може бити дистрибутивно, нпр. *млатити* > *млатарати*, односно у вези са другим типом мотивних глагола – аугментативно или пејоративно, нпр. *вуцати (се)* > *вуцарати (се)*. Посебна семантичка или каква друга вредност овог форманта у вези са ГЗ се не помиње, као што је то случај код неких других сложених глаголских суфикса.

У раду Вељковић Станковић 2005 истиче се да суфикс *-арати* у глаголске творенице њиме изведене уноси, зависно од семантике мотивног глагола, разноврсне значењске модификације. Глаголи звука, поред глаголских лексема из других ЛСГ, наведени су као илустрација за два од укупно три типа таквих модификација. Лексема *тутњарати*, на пример, везује се за „снижену динамику и слабији интензитет вршења радње”, док глагол *лупарати* илуструје (заједно са *млатарати*, *клатарати (се)* и *џтарати*) „нескладно, непријатно, ружно, лоше, неартикулисано вршење радње” (Вељковић Станковић 2005: 385).

2. Када се погледа невелики скуп глаголских твореница унутар ЛСГ ГЗ грађених помоћу суфикса *-арати*, које су забележене у описним речницима српског језика – јасно се уочава тенденција ограничене спојивости датог суфикса са глаголима из ове лексичке групе. Примећује се, наиме, да већина глаголских твореница грађених на тај начин испољава сличне карактеристике како на формалном тако и на семантичком плану. ГЗ изведени овим суфиксом по правилу имају специфичан фонолошки склоп и везују се за одређене типове ситуација. То, с друге стране, значи да у ЛСГ ГЗ има глаголских лексема које практично нису спојиве са суфиксом *-арати*. На пример, већина глагола који означавају емитовање континуалног, непрекинутог звука сврстава се у такве ГЗ.

Да бисмо приказали гласовне специфичности твореница из ЛСГ ГЗ грађених помоћу разматраног форманта, издвојићемо скуп глаголских лексема потврђених у речницима. Притом ће у овај преглед бити уврштени и поједини специфични примери ГЗ код којих није јасно изражена мотивисаност, иако се код њих углавном једноставно препознаје основински и формантски део речи.

³⁵⁷ Глаголске суфиксе дајемо у форми са инфинитивним наставком *-ти*; о разлозима за такво бележење суфикса в. нпр. у Клајн 2003: 322–323.

3. РСАНУ бележи следеће глаголе које се завршавају на *-арати*, а имају неку врсту ономатопејске основе и одговарајуће значење емитовања звука: *брундарати*, *бубњарати*, *дандарати*, *думбарати*, *звонцарати*, *зерндарати*, *зундарати*, *зунзарати*, *клапарати*, *клобарати*, *клопарати*, *лупарати*. Овом низу можемо придружити и глаголе из РМС (са почетним словима која још нису обрађена у РСАНУ): *пуцарати*, *рондарати*, *такарати*, *тракарати*, *тутњарати*, *чангарати*, *чукарати*. У РСАНУ/РМС забележен је и низ ареално обележених лексема овог типа, тзв. покрајинизама, нпр. *буфтарати*, *громарати*, *задангарати*, *заламбарати*, *звучарати*, али није извесно да су сви ти глаголи мотивисане лексеме.

Код побројаних глагола уочава се неколико тенденција на гласовном, одн. слоговном плану:

- сви ГЗ су четворосложни, односно основински део им је једносложан;
- творбена основа има у знатној мери предвидљив гласовни склоп:
 - носилац слога готово свуда је вокал задњег или средњег реда (тј. *у*, *о* или *а*), а изузетак је једино глагол *зерндарати*;
 - финални глас по правилу је праскави консонант, а најизраженија су два случаја:
 - такав сугласник долази иза носиоца слога, нпр. *клобарати*, *клопарати*, *лупарати*, *такарати*, *трупарати*, *чукарати*;
 - такав сугласник долази иза назалног сонанта (тј. *н* или *м*), чинећи са њиме финалну гласовну групу у основинском делу, нпр. *брундарати*, *дандарати*, *думбарати*, *зундарати*, *рондарати*, *чангарати*, *чангарати*.

Није без значаја ни прозодијска унификација која се постиже овим суфиксом. Као и већина других сложених суфикса који се везују за основе од ГЗ, формант *-арати* је носилац акцента (краткоузлазног на првом слогу), којим се уједначава акценатски лик свих изведеница.

Треба напоменути да се само неколико лексема из грађе не уклапа у представљене гласовне форме (дакле, не рачунајући прозодијске), нпр. *бубњарати*, *зунзарати*, *тутњарати*.

Које су импликације поменутих формалних својстава ГЗ по питању везивања форманта *-арати* за ономатопејске основе? Прво, поменућемо значај чврсте слоговне структуре разматраних ГЗ. Да би се за одређену основу у деривационом процесу везао суфикс типа *-арати* (који је без инфинитивног наставка – двосложни суфикс), таква основа, према предоченој грађи, мора бити једносложна. С тим у вези треба поменути једну јасну тенденцију унутар целе ЛСГ ГЗ: непрефиксирани ГЗ остварују се или као тросложне или као четворосложне гласовне структуре (у основном, лематском облику).

Већ сама ова чињеница упућује на различита ограничења која важе за извођење ГЗ датим суфиксом. На пример, многи глаголи који означавају ситуације са емитером-материјом имају двосложну основу када служе као мотивне речи у творбеним процесима, било да су сами изведени неким сложеним суфиксом или је структура ономатопејске речи у њиховој основи двосложна, редупликована и сл., нпр. *клокотати*, *жуборити*, *фијукати* и сл. Није стога необично да се суфикс *-арати* практично не додаје на глаголе који означавају ситуацију у којима је емитер звука течна или гасовита материја.

Поред тога, тип вокала који је носилац слога у основинском делу упућује на то да је разматрани суфикс ограничен на оне ГЗ који означавају емитовање једног типа звучних сигнала – звукове мање учесталости, односно ниске звукове.

Основа која се завршава на експлозивни консонант подразумева прекидни карактер звука чије се емитовање денотира, а то је звук који се у датом случају првенствено везује за ономатопеју ударања (уп. *клап-*, *клоп-*, *луп-*, *труп-*, *чук-*). Финална група *назални сонант + праскави сугласник* појачава у ономатопејама које их садрже посебну звуковну црту, коју бисмо приближно могли изразити речју *одзвањање*. Иначе је за основе које се завршавају

само једним експлозивним сугласником (тип *клоп-*) карактеристично да тај сугласник није носилац звучности, за разлику од основа које се завршавају поменутом гласовном групом (тип *данг-*), где је управо супротно: увек је у питању звучни праскави консонант.³⁵⁸

Треба истаћи да суфикс *-арати* својом гласовном формом (два слога са вокалом *а*) даје твореници посебан звуковни лик. Сазвучје ће бити израженије када се носилац слога у основи поклопи са вокалима у суфиксу, уп. *дандарати*, *клапарати*, *џангарати*. Посебно су занимљиви примери у којима и друга формално-значењска средства доприносе умножењу гласовног понављања, уп. пр. из РСАНУ: Нешто око браве на вратима заклапара и врата се отворише нагло (С. Ранковић); Из потока опет заџангара једанпут двапут звонце на врату једне белуше (Б. Нушић); Клапарала је киша по затегнутом платну [камиона] (М. Лалић). Четири поновљена вокала представљају већ гласовно понављање типа асонанце.³⁵⁹ Можемо закључити да суфикс *-арати* носи одређену фоносимболичку вредност, која је мање или више изражена у зависности од гласовне уобличености ономатопејске творбене основе или каквог другог сегмента (обично морфемског, у горњим примерима – префиксалног и флективног) у оквиру изведеног глагола.

Као што се може приметити, претходно назначена формална својства ГЗ (тј. њихових ономатопејских основа) кореспондирају у великој мери са једним типом глаголке семантике. Већина ГЗ изведених суфиксом *-арати* (или ГЗ који се завршавају тим гласовним низом, али им је творбена мотивација у мањој или већој мери замагљена) односи се на ситуације у којима звук настаје као последица (интензивног) контакта између различитих ентитета или делова једног ентитета. Ономатопеја у основи (било да је глагол изведен директно од ономатопејске речи или од неке друге са ономатопејом у коренском делу) одражава један интервал, тј. звук произведен једним таквим контактом.

Глаголима звука овог типа (који су по видском значењу увек несвршени) означава се понављање поменутог звучног интервала, уп. нпр. *бубњарати*, *думбарати*, *клапарати*, *клопарати*, *лапарати*, *лупарати*, *такарати*, *тракарати*, *трупарати*, *џангарати*, *чангарати*, *чукарати* и сл. Итеративност није код сваког оваквог ГЗ исказана у самом речничком опису. Понегде се она изражава навођењем удвојене ономатопеје (уп. дефиницију глагола *џангарати* 'одавати од себе звуке *џан-џан*', РМС). Такође, код неких ГЗ непосредно је у речничкој формулацији исказана семантика ударања, нпр. *клапарати* 'ударањем у нешто производи лупу, клопот, клопарати, тандркати' (РСЈ).

Изведени глаголи звука код којих основински глагол не носи семантику ударања (нпр. *брундарати*, *зунзарати*, *зундарати*, *тутњарати*) такође се у одређеној мери уклапају у представљену формално-семантичку схему. Они углавном означавају емитовање ниских (потмулих) звукова, а поједини имају и препознатљив гласовни састав (у смислу претходно реченог о гласовним особинама оваквих ГЗ) (*брундарати*, *зундарати*). Поред тога, *брунд(ар)ање*, *зунд(ар)ање*, *тутњ(ар)ање* и сл. представљају звукове за које је карактеристична промена акустичких параметара у јединици времена, нпр. промена јачине звука (мада тај параметар не мора ни у једном тренутку достићи нулу, одн. то не морају бити испрекидани звукови). На основу реченог, као једну од важних карактеристика форманта *-арати* у вези са ГЗ, можемо истаћи да је овај суфикс прототипично спојив са оним глаголима који означавају емитовање континуално променљивих, испрекиданих или импулсних звукова.³⁶⁰ Овај формант има такву фонемску структуру која се добро усклађује са звуковима тог типа. У семској структури уобличеној у речничким дефиницијама понегде се издваја баш карактеристика *испрекиданости* звука, било у вези са мотивним или мотивисаним глаголом,

³⁵⁸ У последњу групу гласовно се сасвим уклапа и низ лексичких позајмљеница (нпр. *гонг*), што на свој начин сведочи о универзалности ономатопејских речи.

³⁵⁹ Примере са радним глаголским придевом у форми женског рода у јединици или средњег рода у множини нисмо пронашли у грађи, мада су они сасвим могући. У таквим примерима гласовном низу би био придодат још један вокал *а*, рецимо, у складу са наведеним примерима: *брава је заклапарала*, *звонца су заџангарала* итд.

³⁶⁰ Уп. карактеристике „променљиве буке” у Дринчић и др. 2018: 118–119.

нпр. *тракарати* 'испрекидано лупати, ударати, лупкарати, тандркати'. – Равномерно тракара разбој (Д. Радић, РМС).

Претходно речено значи да ће се суфиксом *-арати* потенцијално најређе градити глагол од мотивних ГЗ који означавају емитовање високих, у већој јединици времена непроменљивих, звукова, нпр. типа **пиштарати*, **вриштарати* и сл.

4. Специфичност ГЗ изведених помоћу овде разматраног глаголског суфикса у односу на друге семантичке групе глагола за које се дати формант везује – у томе је што такви глаголи нису увек јасно мотивисани. Постоји цела скала мотивисаности глаголских твореница овог типа. На једној страни су прозирно мотивисани ГЗ, какви су нпр. *брундарати* (← *брундати*), *бубњарати* (← *бубњати*), *звонцарати* (← *звонцати*), *зврдарати* (← *зврндати*), *лупарати* (← *лупати*), *пуцарати* (← *пуцати*), *рондарати* (← *рондати*), *трупарати* (← *трупати*), *тутњарати* (← *тутњати*), *чукарати* (← *чукати*), с друге стране – распон се креће од ГЗ код којих се препознаје одговарајућа ономотопејска основа која је у формално-семантичкој вези са каквом ономотопејском лексемом, а завршетак *-арати* може се сматрати формантом, па до ГЗ код којих је мотивна реч синхронијски слабо прозирна, односно ГЗ код којих је мотивација у великом степену замагљена.

Говорећи о томе да треба избегавати крајности по питању третирања творбе речи дијахронијски или строго синхронијски, И. Клајн напомиње да предмет дериватологије не треба да буду „речи које су само у давној прошлости биле изведенице”, али да, с друге стране, не треба само због обличке или значењске измене одбацити „речи чија је веза са другом речју очигледна” (Клајн 2002: 12). У вези с тим овај аутор додаје: „Мотивација не мора увек да обухвата целу реч. Мада граматике такве случајеве не помињу (...) нису ретки примери „половичне“ мотивације. Афикс, наиме, може бити лишен значења (али је свакако афикс, јер додат на основу образује нову реч), или се додаје на везану основу која сама за себе не значи ништа, или је у сложеници једна од двеју основа семантички празна. Докле год у речи постоји макар један део који је недвосмислено везује за коју другу реч, таква реч је твореница.” (Ibid.). Поједини ГЗ изведени суфиксом *-арати* из савремене перспективе могли би се подвести под неки тип полумотивисаних речи.

Једна од лексема која се наводи у референтној литератури као изведеница грађена формантом *-арати* јесте и помињани (у контексту прототипичних ГЗ, в. т. 1.4) глагол *клопарати* (в. Бабић С. 2002: 533; Клајн 2003: 331). У објашњењу И. Клајна наводи се да је овај глагол „од исте основе као *клопити*, *клопнути*, *клопотати*”, међутим, из тога не сазнајемо од које је мотивне речи овај глагол изведен, нити којој би граматичкој врсти та мотивна реч припадала. Остале глаголске творенице наведене у низу са *клопарати* све су изведене од глагола, те би се на основу тога могло закључити да се посредно упућује на девербативну изведеницу. У монографији С. Бабића јасно је да се *клопарати* сматра девербативним глаголом, али ни овде се не указује на његову мотивну реч. Таква неодређеност није случајна. Иако се овај глагол може недвосмислено повезати са ономотопејском основном *клоп-* и суфиксом *-арати*, не може се у синхроној равни једнозначно одредити од које речи је изведен (уп. *клоп* '(често поновљено) узвик за означавање тупог звука при удару, паду, додиру тврдих предмета, металног звука клепетуше и сл.'). На тај начин је нарушена формално-семантичка веза која иначе постоји између мотивне речи и творенице, па се самим тим не може препознати ни експлицитно творбено значење; друкчије речено, глагол *клопарати* није могуће, у савременом стандардном језику, творбено парафразирати преко неког другог глагола, за разлику од нпр. *млатарати*, *лупарати*, *скитарати* итд. У питању је, дакле, глагол који је у великом степену лексикализован, тј. постао је номинациона јединица независна од претпостављене творбене структуре. Значење благе деминутивности, са слабијом или јачом погрдности, које овој лексеми приписује С. Бабић (2002: 533), готово да се не могу у савременом српском језику повезати са разматраним глаголом, чему сведоче и примери употребе у речницима и ЕК. Слично је и са лексемом *клопарати* (према речницима, у синонимском односу са *клопарати*), која се не наводи у поменутиим студијама. И ту је у корену одређена

ономатопејска реч – *клап*, која повезује *клапарати* на пример са глаголом *клапнути*, међутим, потенцијални мотивни глагол *клапати* не припада стандардном језику. Поменућемо овде и два пара ГЗ – *зундарати* и *зундати*, *зунзарати* и *зунзати* – где је могућа мотивациона веза такође нарушена различитим статусом ових глагола, будући да *зундати* и *зунзати* (према РСАНУ) спадају у „покрајинску” лексику.

У овој групи твореница има још неколико на различите начине мотивационо неодређених ГЗ. Формалном варијантом фреквентнијег ГЗ може се сматрати ономатопејски глагол *клобарати*, дефинисан (у РСАНУ) синонимски преко претходно разматраног глагола *клопарати*. Такође, *заклобарати* се дефинише на исти начин у односу на *заклопарати*, с тим што је уз то маркиран квалификатором ’необично’; пр. Одједном нешто затутња, *заклобара* ... воз је био у тунелу (Д. Ковачевић). Основа *клоб-* још више удаљава ове ГЗ од јасне мотивационе везе, у поређењу са синонимима *клопарати* / *заклопарати*. Поред тога, варијантни однос уочава се између *думбарати* и *дубарати*, односно *задумбарати* и *задубарати* (уп. *задубарати* ’в. задумбарати’ – Из даљине нешто затутњи, *задубара*, *загрми*, као да грди ту проклету земљу (Д. Ковачевић, РСАНУ); треба напоменути да је само други пар потврђен у РСАНУ, а први успостављамо на основу њега, јер речници региструју само лексеми *думбарати*.

Поједини глаголи са финалном секвенцом *-арати* не могу се довести у мотивациону везу са неком другом глаголском лексемом, већ су у формално-семантичкој корелацији са другом врстом ономатопејске речи – узвиком. Тако се у речничком чланку глагола *такарати* ’производити вишеструке кратке шуме, штектати, клопарати’ – Поче да такара језиво митраљез (С. Јаковљевић, РМС), даје као „испоређење” ономатопеја *та̀ка*, која се у Матичином шестотомнику дефинише на следећи начин: ’(поновљено) узвик којим се означавају шумови који се равномерно понављају (куцање, клопарање и сл.)’. Томе додајемо да исти речник региструје и ономатопеју *та̀к* ’узвик којим се означава откуцај, пуцањ, шум, лак, брз ударац и сл.’.³⁶¹ Формална и значењска повезаност овде је, без сумње, присутна, а једини изгледан смер мотивације иде од узвика ка глаголу.

Унеколико је, на први поглед, друкчији деривациони статус једног ГЗ у гласовном и значењском смислу блиског претходном, а то је лексема *тракарати* ’испрекидано лупати, ударати, лупкарати, тандркати’ – Равномерно тракара разбој, шкрипе подношке (Д. Радић, РМС). У релевантним описним речницима није забележена лексема која би била потенцијални мотивни глагол. Једини „претендент” на позицију основинске речи у овом случају је ономатопеја *тра̀к* ’узвик за подражавање звука који се чује при шкљоцању пушке, звецкању металног новца и сл., цак’ (РМС). Примећујемо да између овако презентованих лексема (*тракарати* и *трак*) нема недвосмислене и директне семантичке корелације. Ипак, лексема *трак*, која је, према потврдама са интернета, жива ономатопеја, има нешто шире значење од оног које јој је приписано у РМС, што показују, између осталог, примери типа: Ауто кад га упалим, неких 3–4 секунде чује се неки звук налик *трак трак трак*, као да метал удара о метал (Инт.);³⁶² Кад је ауто на леру, без стиснутог квачила, из мењача се чује *трак, трак, трак, трак* (Инт.);³⁶³ На неупитну семантичку повезаност између *трак* и *тракарати* указују следећи примери: Кад су точкови почели да броје саставке шина, осећала сам се предивно. Ишло се споро, али – одмицало се. Свако „трак-трак“ је говорило да смо све даље и даље (Инт.); Точкови су ... на скретницама затракарали (С. Јаковљевић, РСАНУ); Воз је још увек *клопарао цк-цк*, уместо трак-трак (Инт.); Запишта локомотива и, испустивши густу

³⁶¹ РМС и РСАНУ нису усаглашени по питању статуса префиксалног глагола *затакарати*. Ова је лексема, наиме, у РСАНУ сврстана у „покрајинску” лексику, а у РМС у индивидуализме. Да ова лексема није индивидуализам недвосмислено потврђује РСАНУ, који даје примере из дела двају аутора. Такође, у РМС је дати глагол маркиран квалификатором *оном.*, док ни основински глагол *такарати* у РМС нити сам глагол *затакарати* у РСАНУ нису обележени истим квалификатором.

³⁶² У примеру су направљене интерпункцијске интервенције.

³⁶³ За друкчије значење уп. и пример из РСАНУ: Само дигни јарам, па викни кош – а они обадва [волови] *трак – трак!* (под одредницом *кош*).

пару, крену затракаравши вагонима (РСАНУ). Заједно са *такарати* и овај глагол можемо, дакле, сматрати твореницом која је, из перспективе актуелног стања у језику, мотивисана ономатопејским узвиком.

У ову групу иде и глагол *думбарати*, који је, према И. Клајну (2003: 331), грађен суфиксом *-арати* од ономатопејске основе. Таква би основа имала облик *думб-*, међутим, није јасно од које речи таква основа потиче, тј. која је мотивна реч у питању. Према речницима, у корелацији са ономатопејским глаголом *думбарати*, у примарном значењу 'снажно пуцати, грувати (нпр. о топу)' и секундаром 'бубњати, добовати (о добошу)',³⁶⁴ (РСЈ) – стоји неколико лексема, узвици *дум*, *думба* и *дџумбара* и именица *дџумбара* (у РСАНУ). Једносложни узвик *дум* не испуњава формални услов за евентуалну мотивну реч, док је тросложни, судећи по ономатопејским речима типа *клопара*, *џанагара* (в. ниже), мотивисан глаголом. Именица *дџумбара* временски је обележена, застарела реч из домена војне терминологије, са значењем 'старински топ; прангија'. О карактеру повезаности између те именице и глагола *думбарати* не можемо ништа закључити на основу података којима располажемо. Преостала лексема *думба*, која се везује за звукове пуцања и бубњања, најизгледнија је мотивна реч за глагол *думбарати*.

Глагол *џангарати* И. Клајн (2003: 331) сврстава такође у изведенице од ономатопејске основе са суфиксом *-арати*. Из дефиниције овог ГЗ у РМС – 'одавати од себе звуке *џан-џан*' (пр. Најмлађем [младићу] ... џангара о боку гарав плехани котлић (Б. Ћопић)) – проиходи закључак да је та основинска ономатопеја *џан* (уп. у РМС: *џан* (обично у вези: *џин-џан*, *џан-џин*) 'узвик за подражавање звука звонца, меденице или ударца чекића у наковањ'). Међутим, видимо да је на финалној позицију у творбеној основи глагола додатни консонат (који заједно са претходним сонантом ствара карактеристичну гласовну групу о којој је било речи). Овакво формално непоклапање може се објаснити једино другачијом основинском речју, а то је ономатопеја *џанг*, која није потврђена у лексикографским изворима, али јесте у корпусима коришћеним у овом истраживању, нпр. џанг џанг чују се лисице (ЕК); Нисам трену те ноћи, има она певалица, сваки сат, џанг, џанг, џанг, једва чекам да сване (ЕК); Од јуче је почело да ми се чује кад је у леру из правца каишева звецкање џанг џанг, неуједначени звукови као да неко чекићем куцка (ЕК).

Поменућемо на крају две глаголске лексеме са финалном групом *-арати* и нејасном творбеном мотивацијом, и то само речи које нису, према речничким изворима, ареално маркиране: *дандарати* и *џангарати*. Први глагол, са значењем 'звонити, клепетати, тандрвати' (РСАНУ), односно 'одавати звук звоњаве' (РМС), успостављен је у оба речника на основу глаголске именице *дандарање*, потврђене у једном примеру: Чинило му се ... да допиру ... дандарања са сеоских звоника (О. Давичо). Од потенцијалних мотивних речи у РСАНУ, формално и семантички за овај глагол везана је само ономатопеја *дџандара* 'узвик за подражавање једноличне лупе, тандркања и сл.'.³⁶⁵ У вези са односом између ГЗ и овог типа узвика намеће се питање: ако постоји мотивација, који је њен смер, тј. могу ли ГЗ бити изведени од оваквих тросложних узвика? Примере такве мотивације нисмо пронашли у литератури. На вероватнији смер мотивације од ГЗ ка тросложном узвику са завршетком *-ара* указују одређени подаци из корпуса, уп. примере: Онда смо се укрцали у времешну „дресину”, чија се врата отварају „на о рук” и уз непоновљиво „клопара-клопара” кренули смо у клисуру Градца (Инт.); Клопара, клопара – оглашавао се вагонет и док га је три пара руку гурало, полако је пругом кренуо узбрдо (Инт.). Прилично је јасно да је представљена ономатопејска реч девербатив (према глаголу *клопарати*). Још једна потврда таквог мотивационог односа је и жаргонска ономатопеја *џангара-џангара* (према глаголу *џангарати*), која се везује за звук који емитује каса, уп. дефиницију на популарном сајту

³⁶⁴ Уп. и префиксал *задумбарати* у РСАНУ, потврђен само у значењу ГПЗ: 'потмуло одјекнути, затутњити' (РСАНУ).

³⁶⁵ Није извесно има ли икакве повезаности између ономатопејског глагола *дандарати* и „покрајинског” глагола ударања *дандати*, потврђеног у РСАНУ.

„Вукајлија”: *џангара, џангара* ’ономатопеја звука који пушта каса приликом рада’.³⁶⁶ Уколико је, дакле, лексема *дангарати* мотивисана некаквом ономатопејом, творбени шав би, претпостављамо, долазио испред форманта *-арати*, а глагол би се могао сматрати „полумотивисаном” речју. Претпостављеној ономатопејској основи *данд*, која се, према значењу глагола, доводи у везу са звуком звона или клепетањем, тандркањем – гласовно и семантички блиска је ономатопеја *данг*, која се сматра турском ономатопејском основом (в. Петровић С. 2012: 268). Лексема *данг* ’узвик за подражавање звука који се чује при удару каквог металног предмета’ – потврђена је у РСАНУ једним примером из дијалекатског говора (уп. пр. Погодисмо се осамнаест цванцика, и ја њему насред пазара паре на шаку данг, данг, данг), мада није обележена одговарајућим квалификатором.³⁶⁷ Исту ономатопеју проналазимо у оквиру покрајинизма *задангарати* ’почети лупати, почети звекетати, зазвечати’ – Задангараше звона на угичима, а наши пси у треску.³⁶⁸ Постојање ових у значењском и гласовном смислу блиских ономатопејских речи донекле чини јачом претпоставку о некој врсти мотивисаности лексеме *дангарати*, те о присуству форманта *-арати* у њеном саставу.

Ономатопејски глагол *чангарати* ’чегртати, звецкати, лупкати’, као и претходно разматрани ГЗ, успостављен је у РМС према глаголској именици (*чангарање*). Иницијалним гласовним низом *чанг* овај је глагол повезан са другим ГЗ – *чангрљати*. Глас *н* у фонемском лику тог глагола, према П. Скоку (I: 287), уметнут је „за појачавање ономатопејског значења”; уп. ГЗ *чагрљати* ’стварати буку, чегртати, стругати’ (РМС). Сличан почетни гласовни склоп варира још неколико ГЗ из наше грађе: *чагртати, чандркати, чандрљати, чегрљати, чегртати* (преко последњег гл. је и дефинисан глагол *чангарати*). Како истиче Скок (I: 287), ономатопеја која повезује ове глаголе „служи као примјер како се и у ономатопеја ограничених на један језик лако мијењају самогласници и сугласници да би се језично изразила имитација природног звука”. У вези са анализираним глаголом, напоменућемо још да се фонема *р*, која треба да буде унутар форманта, може посматрати и као део неке врсте варијантне ономатопејске основе, с обзиром на то да сви наведени ГЗ поред иницијалног *ч* садрже и тај сонант. Разлика је ипак у томе што је у свим тим глаголима испред *р* – праскави сугласник, а у *чангарати* – вокал. Структура овог глагола стога изгледа као специфично срастање ономатопејске основе и претпостављеног форманта. Лексема *чангарати* не корелира, дакле, ни са једном мотивном речју, а секвенца *чанг* не може се сматрати, како се да уочити на основу низа других ономатопејских глагола, правом творбеном основом.

5. У овом сегменту рада у фокус пажње ставићемо значењску улогу суфикса *-арати* у творби девербативних ГЗ. Дакле, занима нас карактер модификационих обележја која дати суфикс уноси у изведени глагол. Полазимо од речничких формулација мотивних и мотивисаних глагола. У претходном делу рада издвојено је неколико девербативних ГЗ са формантом *-арати* који имају прозирну творбену мотивацију. Поређењем семантичких интерпретација таквих деривата и њихових мотивних глагола долазимо до значењских односа на релацији *мотивни глагол – дериват*. Модификациона улога суфикса очитује се у следећим речничким интерпретацијама семантике изведених ГЗ: *лупарати (I)* ’уједначено лупати, лупкати’ – Чује се како бакрачи лупарају на обрамници (Р. Домановић, РСАНУ); *пуцарати (I)* ’испрекидано пуцати’ (РМС); *тутњарати* ’дем. према тутњати, лупарати’. – Ноћи наше у ... склоништу између пиране и Радио-централне ... биле су свирепе ... никада не знаш шта управо хуји ... брекети, тутњара (И. Секулић, РМС). У ову групу иде и гл.

³⁶⁶ Пример: Ђеси Роле кућо! Кренуо пос’о видим, каса само пева џангара, џангара (*Вукајлија*). На интернету се може пронаћи још неколико потврда за ову ономатопеју, али су сами примери неприкладни за преношење.

³⁶⁷ Ова ономатопеја регистрована је и у још неким српским дијалекатским говорима, и то у различитим значењима: у вези са звоњењем (в. СДЗб 33: 425) и пуцњем пушке (в. СДЗб 48: 474).

³⁶⁸ Занимљиво је да се у корпусу на интернету може пронаћи и пример тросложне девербативне ономатопеје, која одговара глаголу *дангарати*: Предивно плаво зимско небо... Без облачка... И онда се наоблачи и ДАНГАРА!!! (Инт.).

звонцарати 'непрестано и без потребе звонити', који није семантички парафразирани преко свог основинског глагола *звонцати* ('испрекидано, на махове звонити; звецкати, зveckетати'). У питању је, дакле, мали број глагола. Семантичке компоненте у садржају глагола *лупарати* и *пуцарати* односе се на понављање звучног интервала. Исто важи и за *звонцарати*, с обзиром на значење глагола у основи. Суфикс *-арати* тако појачава компоненту итерације која иначе постоји и у семантици мотивног глагола. Понегде је итерација истакнута и граматичким квалификатором (уч.), као нпр. код гл. *брундарати*, у односу на *брундати*. Једини глагол у чијој семантици се јасно препознаје тзв. субјективна оцена јесте *звонцарати*, којем су у односу на *звонити* приписане додатне компоненте 'непрестано и без потребе'.

Једини пример глаголске деминуције је наведени гл. *тутњарати*. Рекли бисмо да је лексикографска интерпретација овог значења могла бити и другачија, те да није сигурно да је у датом контексту значење овог глагола деминутивно, осим ако појам глаголске деминутивности прилично не проширимо.

Остали девербативни ГЗ на овај или онај начин семантички су изједначени са својим мотивним глаголима (упућивањем, синонимским дефинисањем и сл.): *бубњарати-бубњати* (пр. Киша бубњара, РСАНУ), *зврдарати-зврдати* (пр. По гдје која [пчела] зврндара пред кошницом, РСАНУ), *рондарати-рондати* (пр. По басамацима лупка, рондара у димњацима, РМС), *трупарати-трупати* (пр. Поред вагона неко је трупарао, РМС). Нема сумње да ни овде суфикс није потпуно празан, како би се могло закључити на основу речничких формулација, али, према процени лексикографа, таква компонента није довољно истакнута да би се мотивисани глагол разликовао од мотивног. И ту би улога форманта могла бити у наглашавању итерације, али и обележавању благе експресивности.

Поменућемо на крају и то да код ГЗ изведених од узвика суфикс има транспозициону улогу: не уноси никаву посебну семантику у изведену реч већ само мења њену категорију, односно граматичку врсту (звук → одавање звука, тј. узвик → глагол).

3.2.2. Суфикс *-ати*

Суфиксом *-ати* глаголи звука граде се првенствено од ономапопејских основа. Међутим, није свака ономапопеја уобличена у језику у самосталну форму, коју бисмо онда, ако се држимо традиционалне поделе на врсте речи, сврстали у узвике. То даље значи да се не везују сви глаголи формално-семантички за праву мотивну реч. У вези са појединим глаголима из ове групе јављају се различита размимоилажења код проучавалаца дериватолошког система. Такве несагласности тичу се како питања да ли је неки глагол прост или мотивисан тако и питања о граници између основинског и формантског дела, односно о форми мотивне речи. Ово последње речено подразумева да нема сагласности око тога да ли је неки глагол изведен овим или неким другим суфиксом.

Даћемо једну илустрацију из дериватолошке литературе у вези са творбеном структуром глагола из реда прототипичних ГЗ – *зујати*. Ову лексему Клајн (2003: 214) помиње као „прости” глагол. Према М. Стевановићу (1981: 584), у питању је глагол изведен од узвика суфиксом *-а(ти)*, али се не помиње сама мотивна реч. У раду Станојчић 2015 (106) наводи се мотивни узвик – ономапопеја *зу*, а као творбени формант узима се „-а”. Исти формант помиње се и у студији Штасни 2008 (291), с тим што је у основинском делу „узвик као творбена основа” – *зуј-*. Напошетку, С. Бабић (2002: 515) види у основи овог глагола узвик на који је додат суфикс *-јати*. Узгред речено, постојање суфикса *-јати* који се додаје на ономапопејске основе свакако морамо претпоставити нпр. у глаголу *зврјати*, ако се већ *зврчати* изводи са формантом *-чати* (нпр. у Клајн 2003: 336).

Извесно је да је дати глагол мотивисан, те да је мотивна реч ономапопеја *зу* ('узвик за подражавање зујања', РСАНУ).³⁶⁹ Проблем је у фонему *ј*, која према интерпретацији

³⁶⁹ Узвик у форми *зуј* речници не бележе, док је само једним примером у РСАНУ потврђен узвик *зуја*.

творбене структуре *узвик + -ати* не припада ни мотивној речи ни форманту.³⁷⁰ Бабићево решење, из перспективе савременог језика, изгледа целисходно, међутим, прихватање таквог решења отвара друге проблеме. Рецимо, са творбеном структуром глагола *зујати* упоредива је и структура глагола *грукати*. Ако је основинска реч ономатопеја *гру* (како се истиче нпр. у Станојчић 2015: 106; уп. и Стевановић 1984: 584), у формантском делу остаје онда суфикс *-вати*, који се у литератури коју смо консултовали не наводи као један од глаголских суфикса који се додаје на ономатопејске основе. С. Бабић га издваја, али не као суфикс којим се глаголи граде од узвика.

За низ ГЗ који се помињу у Стевановић 1984 као изведени суфиксом *-ати*, Клајн тврди да је основа несумњиво ономатопејска „али то још не значи да је глагол изведен”, и додаје да одговарајућа ономатопеја понекад или не постоји или је накнадно извучена из глагола (Клајн 2003: 327); такви су глаголи: *блејати*, *брундати*, *грукати*, *зврдати*, *квоцати*, *кврцати*, *псикати*, *шкљоцати*. Од наведених глагола само код *брундати*, *зврдати* и *псикати* претпостављена творбена основа није у формално-семантичкој корелацији са одређеном ономатопејом (мада се у корену глагола *зврдати* препознаје ономатопеја *звр*). Творбена структура глагола *блејати* упоредива је са *зујати*: мотивна реч је ономатопеја *бле*, у РСАНУ регистрована у форми *блее*. Глагол *квоцати* наводи се у Клајн 2003 у одељку посвећеном суфиксу *-ати*, али се исти глагол касније тумачи као изведеница са структуром *кво-* + *-цати* (в. Клајн 2003: 327, 335). Обе интерпретације су могуће, према ономатопејама *квоц* или *кво* (в. Ћорић 2015: 133).³⁷¹ Глагол *шкљоцати* није творбено проблематичан, у основи је препознатљиви ономатопејски узвик (в. Стевановић 1984: 584; Бабић С. 2002: 514; Станојчић 2015: 252). То би се могло рећи и за *кврцати*, с тим што се у дериватолошкој литератури овај глагол као могућа изведеница помиње само код Клајна (2003).

Формантом *-ати* од ономатопејског узвика изведени су и следећи ГЗ: *крцати*, *кукурукати* (*кукурекати*), *куцати*, *тиктакати*, *чикати* 'оглашавати се гласом „чик” (о косу)', *шљапати*. Према студији Бабић С. 2002, овде иде још и глагол *цмокати*. За глагол *кукати* Клајн износи гледиште да не може сматрати изведеницом од ономатопеје, пошто је значење птичјег оглашавања (оном. *куку*) само једно од пет значења овог глагола у РМС.

Творбена структура глагола *гракати* различито је протумачена у синтетичким студијама Клајн 2002 и Бабић С. 2002: према првом аутору у питању је изведеница са формантом *-ати*, а према другом са *-кати*. Ови ставови могу се помирити ако узмемо у обзир да постоје ономатопеје *грак* и *гра* (уп. РСАНУ), па је могућа и једна и друга интерпретација, као код глагола *квоцати*.

Поменућемо и групу десупстантивних глагола који не спадају у типичне ГЗ. У питању су глаголи *свирања*, изведени суфиксом *-ати* од именица са значењем инструмента: *бубњати*, *гуслати*, *дромбуљати*, *оргуљати*, *тамбурати* и сл.

Нису препознатљиви посебни формални услови за додавање овог суфикса (осим да се, као формант са иницијалним вокалом, додаје на основе које се завршавају консонантом или сонантом, ако занемаримо спорне случајеве типа *зујати*). Творбене основе и мотивисани ГЗ не показују јасну гласовну, слоговну или акценатску уједначеност, какав је случај са многим другим суфиксима.

Типична функција овог суфикса транспозициона. Само у последњој групи примера са десупстантивима његова улога је мутациона (инструмент → радња).

³⁷⁰ Могло би се помислити на неку врсту међувокалског *j*, међутим, овде би се пре очекивао сонант *v*, као у *грукати*.

³⁷¹ Уп. и дефиницију за сублексеми *квоцати* (1а) у РСАНУ: 'испуштати глас „кво”, „квоц” (обично о квочки)'.
186

3.2.3. Суфикс *-етати*

За суфикс *-етати* И. Клајн истиче да се уобичајено јавља „са ономатопејским основама, или бар у глаголима акустичног значења” (Клајн 2003: 333). Помоћу овог суфикса изведен је невелик број ГЗ, од две врсте основинских речи: глагола и ономатопејских узвика. Нешто фреквентнији глаголи, према литератури изведени од ономатопеје (узвика), само су *звекетати* и *клететати* (с тим што би се други глагол могао посматрати и као изведеница од *клетати*). Са овим глаголима сврстава се и *чекетати* (в. Клајн 2003: 333; Бабић С. 2002: 515), међутим, претпостављена основинска ономатопеја која би била формално-семантички повезана са овим глаголом није забележена у релевантним описним речницима (уп. у РСЈ и *чакетати*). Слично је и са нефреквентним ономатопејским глаголом *ргетати* ’тупо звекати, клопарати’; уп. пр. [У] цаковима су ... ргетали земљани лонци (Б. Ћопић, РМС).³⁷² Према И. Грицкат (1955–56: 71) деривати *звекетати*, *клететати* „имају само у минималној мери или уопште немају деминутивне боје”.

Глаголи *лупетати* ’лупати уједначено или на махове’ (нпр. у РСАНУ: Ради зрна мак се коси кад сазри и чаура потпуно стврдне и при дрмању семе у њој лупета) и *бубетати* (у РСАНУ упућено на *бубати*; пр. Уз ове [бубњеве] ... бубетаху ... и ситни таламбаси) најзначајнији су девербативни ГЗ са суфиксом *-етати*. Мада се, како показују наведени примери, користе у значењу емитовања звука, фреквентнији су у другим реализацијама. У девербативе долази још и лексема *трубетати* ’трубити (обично нескладно, нехармонично); одавати звук сличан, таквом трубљењу’ (РСЈ). Два маргинална глаголска деминутива изведена овим суфиксом потврђена су у РСАНУ: *пискетати* ’у дем. значењу: пискати’ и *пљускетати* ’у дем. значењу: пљускати’. Иако мотивни глаголи нису у овом случају деминутивни, деминутивно значење суфикса производи бар делимично из споја са елементом *к*, који садрже и једна и друга творбена основа.

На основу малог броја твореница не могу се поуздано уопштавати семантичка преиначења која овај формант уноси у изведени глагол (у односу на мотивни). То ипак донекле наговештавају појмови *уједначености* или *нескладности*, присутни у две наведене дефиниције. Уједначеност подразумева ређање једнаких звучних интервала, што је својствено звуку насталом из равномерног (с)ударача (уп. оном. *клет-*, *луп-*, *буб-*). Уочава се, такође, да и овај суфикс захтева одређени гласовни склоп творбене основе: најчешће вокал *е* или *у* и праскави консонант у финалној позицији. Према Д. Шипки (2003: 75), суфиксом *-етати* граде се глаголски аугментативи и пејоративи, а као пример наводи се лексема *лупетати* (уп. и Бабић С. 2002: 535). Таква значењска одређења, међутим, не важе за ГЗ, па ни за наведени глагол у значењу емитовања звука (уп. горњи пр. из РСАНУ који се односи гл. *лупетати*).

3.2.4. Суфикс *-икати*

Помоћу суфикса *-икати* деривиран је, од ономатопеја, мањи број углавном нефреквентних ГЗ, од којих поједини немају јасно препознатљиву ономатопејску форму у основи; уп. у Клајн 2003: *џивџикати*, *пућпурикатати*, *џирликатати*, *ћиврикатати*, *гурикати* и *гурликатати*. За *урликатати*, *ћурликатати* и *џиликатати* претпоставља се, са реферисањем на студију Грицкат 1955–1956, да би могли бити деноминативи (Клајн 2003: 330).³⁷³ Различито од тога, С. Бабић (2003: 515) глаголе *гурикати*, *ћурликатати* и *џиликатати* сматра дериватима изведеним са *-кати*, али није извесно која је ономатопејска реч у основи. У тој групи је и оном. глагол *живџикати*, који, као и варијанта *џивџикати*, означава оглашавања птица, обично врабаца

³⁷² Глагол *ргати*, забележен још у Вуковом *Рјечнику*, значењски не одговара потенцијалном мотивном глаголу.

³⁷³ У критичком тексту о *Творби речи* И. Клајна – Р. Маројевић у вези са овим поставља следеће питање: „Ако би глаголи *урликатати*, *ћурликатати* и *џиликатати* могли бити од именица *урлик*, *ћурлик* односно *џилик* (с. 330), дакле бити изведенице са суфиксом *-а-*, зашто би глаголи типа *клететати* (с. 333) и типа *џокотати* (с. 334) били изведенице са суфиксима *-ета-*, *-ота-*, а не на *-а-* од именица *клетет* односно *џокот*?” (Маројевић 2007: 586). У последњем реду направљена је, претпостављамо, словна грешка: уместо „на *-а-*”, треба да стоји „са *-а-*”.

(уп. оном. *жив* и *жив*, РСАНУ/РСЈ). Рекло би се да Бабићева интерпретација творбене структуре у овом случају изгледа нешто прихватљивије, јер ако је суфикс у овим дериватима *-икати*, крајњи консонант творбене основе (*и* односно *ж*) остаје да „виси” између основинске ономатопеје и форманта. Боље је онда претпоставити у основи удвојену ономатопеју чији је финални сонант редукован, и суфикс *-кати*: *живи(в)* + *-кати*, што би било у складу са другим глаголима деривираним помоћу *-кати* од удвојене ономатопеје (в. т. 3.2.6). Међутим, судећи по осталим потврдама глагола са истом ономатопејом, форма *живи-* уобличила се као нека врста посебне ономатопејске основе, уп. у РМС: *живцакати*, *живцанити*, *живцати*, *живцукати*.³⁷⁴

Од осталих поменутих лексема из ове групе, са одговарајућом ономатопејом кореспондира још само глагол *пућпурирати* (РМС: оном. узв. *пућ-пурућ*),³⁷⁵ док је код других глагола основинска реч мање или више непрозирна, па се и творбена мотивисаност може довести у питање.

3.2.5. Суфикс *-карати*

Суфикс *-карати* није нарочито продуктиван у лексичкој групи глагола звука. Елемент *к* интегрисан у овај суфикс уноси у поједине изведенице значење деминуције, како показују парови лексема типа *клопарати* – *клопкарати*, које се семантички (али не и деривационо) једна према другој односе као мотивни глагол према деминутивној изведеници, чему одговара и дефиниција глагола *клопкарати* ’у дем. значењу: клопарати’ (РСАНУ).³⁷⁶ У вези са глаголом *клопкарати* остаје проблем мотивне речи какав је и код *клопарати* (в. код суфикса *-арати*); разлика је у томе што се *клопкарати* ипак осећа као изведени глагол, који није обухваћен процесом лексикализације. Само је још глагол *лупкарати* дефинисан у речницима типском граматичком дефиницијом ’у дем. знач. лупати, лупкати’ (РСЈ). Поједини глаголи у речничким одређењима изједначени су са истокоренским глаголима: *звеккарати* ’в. звеккати’, *куцкарати* ’куцкати, лупкарати’, *пуцкарати* ’пуцарати, пуцкетати’, *шушкарати* ’шушкати, шуштати’. Деминутивност је описно исказана код гл. *туцкарати* ’(про)изводити слабе испрекидане звукове’ – Испод његових ногу туцкарали су каменчићи (РМС). Елемент одређеног негативног става према емитовању звука присутан је потенцијално у *кврцкарати* ’непрестано кврцати’, где се прилог *непрестано* може интерпретирати и као оцена перципијента, којем „сметају” непрекидни интервали истог звука (то је ипак само претпоставка, будући да глагол у РСАНУ није потврђен примером, који би поткрепио такву интерпретацију).

Као и код суфикса *-арати*, ономатопејска основа означава трајање једног интервала звука, док се помоћу форманта ствара семантичка компонента испрекиданости звука, а на аспектуалном плану значење итеративности (што је маркирано само код неких лексема, нпр. *кврцкарати* у РСАНУ).

Сложени суфикс *-карати*, како наводи И. Клајн (2003: 331), представља „у суштини суфикс *-арати* проширен елементом *к-*”. У вези с тим треба истаћи да се због чисто фонетских разлога суфикси *-арати* и *-карати* не могу увек додавати на исте творбене основе. Тако је суфиксу *-карати* недоступна цела група творбених основа карактеристичних за *-арати*, а то су основе које се завршавају консонантском групом (у ширем смислу) (уп. *брундарати*, *зундарати*, *тутњарати* итд.). С друге пак стране, други фонетски разлози чине суфикс *-арати* недовољно адекватним за творбене основе на које се додаје суфикс са елементом *к-* (нпр. речници не бележе **звекарати*, **шушарати* и сл.). Када је, међутим, у питању други сродни деминутивни суфикс – *-кати*, таквих ограничења нема: сваки деминутивни ГЗ који се гради са *-кати*, потенцијално се изводи и суфиксом *-карати*. Или из

³⁷⁴ Није извесно каква је у датим деривационим релацијама улога именице *живцан*, одн. *живжан*, у знач. ’вобац’.

³⁷⁵ Поред тога, РМС бележи именице *пућпулик*, *пућпура*, *пућпурка* и *пућпурућ*, све у значењу ’препелица’.

³⁷⁶ Пр. из РСАНУ: Пуни кожни бисази клопкарају и бију коња по сапима.

друге перспективе: сви ГЗ са суфиксом *-карати* који су регистровани у речницима имају парњак изведен суфиксом *-кати* (а како смо видели из горњих дефиниција, ти глаголи се понекад и значењски изједначавају). Рекли бисмо да због овога постоји јаче асоцијативно повезивање изведеница са *-кати* и *-карати* него оних са суфиксима *-арати* и *-карати*. Овакво стање омогућава да се на творбену структуру појединих глаголских изведеница грађених овим суфиксима погледа из нешто другачије перспективе: неке ГЗ грађене помоћу суфикса *-карати* могуће је секундарно интерпретирати као изведенице са *-кати* на које се додаје суфикс *-арати*, нпр. *звецкарати* (према *звекати*), *туцкарати* (према *туцкати*), *шушкарати* (према *шушкати*), нарочито ако је потенцијални мотивни глагол (нпр. *шушкати*) у одређеној мери лексикализован и не осећа се као прави деминутив. Треба нагласити да оваква секундарна мотивација карактерише само поједине ГЗ, те да то не важи за одређене примере изведеница из других лексичких класа глагола (нпр. јасно је да је за *пискарати* мотивни глагол *писати*).

3.2.6. Суфикс *-кати*

1. Овим суфиксом гради се знатан број твореница из ЛСГ ГЗ. Мотивне речи махом су оноματοпеје (узвици).³⁷⁷ Највећи број глаголских изведеница насталих по обрасцу *ономатопејски узвик + -кати* сврстава се у лексеме којима се означава оглашавање животиња: *арлаукати*, *букати* (уп. оном. узвик *бу*), *гакати*, *гукати*, *зрикати*, *зукати*, *мјаукати* (*маукати*, *мијаукати*), *мрњаукати*, *мукати*, *њакати*, *пијукати*, *хукати*, *цијукати*.³⁷⁸ Глагол *кокодакати* С. Бабић (2003: 515) изводи формантом *-кати*, док Клајн сматра да је формант вероватно *-ати*, јер као основинску оноματοпеју види најпре форму *кокодак* (Клајн 2003: 330). Такође, Клајн ову лексему сврстава у групу глагола који несумњиво имају оноματοпеју у основи, али, према овом аутору, то не значи да су у питању изведенице. Додаћемо још да су у РСАНУ забележене обе форме оноματοпеје: *кокода* и *кокодак*, чиме се отвара могућност двоструке интерпретације творбене структуре овог глагола.

Од глагола који нису поменути у дериватолошкој литератури издвајамо следеће: *каукати* (уп. РМС: *кау* 'узвик којим се опонаша глас пуре, ћурке или пурана, ћурана'), *квакати* (према оном. *ква*),³⁷⁹ *пућкати* (уп. оном. *пућ*) – полисемични глагол са основним значењем у РСЈ: 'испуштати кратке испрекидане звукове оглашавајући се (о ћурану, препелици)', *ћукати* 'оглашавати се, гласати се као ћук' (РСЈ, РМС),³⁸⁰ *ухукати* 'испуштати глас „уху“ (о буљини и сл. птицама)' (РМС) и *џивкати* (уп. у РСЈ оном. *џив*). Поједини глаголи из исте лексичке подгрупе имају у основи удвојену оноματοпеју: *гагакати*,³⁸¹

³⁷⁷ Д. Шипка (2003) даје следећу формулу за творбено значење глагола изведеног овим суфиксом: „одавати звук Х”, са мотивационим односом „УЗВИК > ГЛАГОЛ”, а као пример наводи се твореница *бућкати*.

³⁷⁸ У вези са творбеном мотивисаношћу неких деривата овог типа И. Грицкат (1955–56: 62) истиче следеће: „Неки [...] глаголи постају или деноминативно или од оноματοпејских и сличних корена: *пијукати*, *фијукати*, *цијукати*”.

³⁷⁹ РСАНУ бележи и оноματοпеју *квак*, упућену на *ква*.

³⁸⁰ Речници не региструју одговарајућу оноματοпеју (већ само формално исти узвик за дозивање, вабљење кокошака – *ћу* = *ћуќ*, РМС). Оноματοпејски узвик *ћу* који одговара глаголу *ћукати* проналазимо у следећем примеру: Ћук је мала сова [...] његова песма/зов [је] веома карактеристичан звук топлих летњих ноћи... многи нису сигурни да је тај звук уопште природног порекла, звучи као аларм на колима, са механичким, уједначеним ритмом – може се описати као веома гласно „*ћу! ћу! ћу! ћу!*“, са паузама од око секунду, две, и простире се далеко (Инт.).

³⁸¹ Објашњавајући елемент *к* у суфиксу *-кати* који је додаје на оноματοпејске основе, М. Стевановић истиче да су глаголи типа *гакати* несумњиво од узвика, али да неки од њих нису изведени директно од таквих мотивних речи већ посредством одговарајуће оноματοпејске именице. Тако се за *гакати* наводи да је „од узвика *га*, али преко именице *гак*” (Стевановић 1984: 585). Занимљиво је да се овакво објашњење не може применити на глаголе изведене од удвојене оноματοпеје, нпр. *гагакати*, јер не постоји именица **гагак* (РСАНУ бележи само узвик *га-гак*, али таква реч може бити и секундарна, тј. од глагола).

гугукати, зузукати, хухукати; уп. и ареално обележене глаголе кукукати, мумукати,³⁸² пипијукати (РСАНУ).

Други глаголи изведни овим суфиксом означавају емитовање различитих звукова (представљених основинском ономатопејом): *бућкати*, *јаукати*, *звркати* (РСАНУ), *мљацкати* (*мљецкати*), *фијукати*, *хрскати*³⁸³ (в. Бабић С. 2002: 515), *цањкати* РСЈ: 'одавати звуке „цап-цап” (о звонцету и сл.)' (за алтернацију *н > њ* Клајн сматра да је последица експресивне склоности ка јотовању коју показује суфикс *-кати*, в. Клајн 2003: 328), *цапкати* РСЈ: 'производити звуке „цап-цап” при ходању по блатњавом, влажном тлу, шљапкати, гацати; ходати ситним корацима', *цинкати* РСЈ: 'испуштати звуке „цин”, цин” („цинк”, „цинк”), звонити, звечати; зврјати (нпр. о звону, телефону и сл.),³⁸⁴ и *шушкати*. Глагол *циликати* С. Бабић (2003: 515) изводи од узвика, док Клајн (2003: 330), према Грицкат 1955–1956, сматра да би ова глаголска изведеница могла бити од именице *цилик* (према Скоку 1, 256 – именица *цилик* је „поствербал”, а глагол је од ономатопеје која у вези са *цивети*). Ако се глагол изводи од узвика, јавља се проблем форме основинске ономатопеје, тј. није јасно од које речи долази творбена основа.

Са удвојеном ономатопејом су глаголи *цинцикати* и *цинцакати*, дефинисани идентично преко ономатопеје *цин*; уп. оном. *џан* и *џин* (РСЈ).

У основи глагола *турукати* 'дувајући у трубу, или у нешто слично, производи непријатан звук', који литература не помиње, такође је ономатопеја; уп. Ја свирам! Ту-ту-ру-ту... [...] (Узима трубу и одлази [...]) (Инт.). За сему *непријатан*, која се односи на емитовани звук, рекли бисмо да долази првенствено из ономатопејске форме, а не од творбеног форманта. Регистрован је у интернетском корпусу и глагол који се реализује са удвојеном ономатопејом у основи: *тутурукати*; уп. Уз ћемане се цвили, уз таламбасе удара, уз зурле пишти, уз трубу тутуруче, а уз гусле се и пјева и плаче (Инт.).³⁸⁵

2. Суфикс *-кати* један је од форманата којим се изводе и глаголски деминутиви (што омогућава општи деминутивни елемент *к*), нпр. *жуборкати*, *зујкати*, *лупкати* (пр. Сунце сија, звоно лупка, овце пасу, Дис, РМС), *пуцкати* (пр. У пећи је пуцкао пањ, РМС). Проблем мотивне речи јавља се у неким случајевима када се основинска ономатопеја формално поклапа са творбеном основом добијеном од ономатопејског глагола са формантом *-ати* (нпр. *шкљоцкати* према *шкљоц* и *шкљоцати*). Такве глаголе који имају деминутивно значење (потврђено у речницима) и који успостављају поред тога јасну формално-значењску везу са другим ГЗ – убрајамо у девербативне глаголске изведенице (а друга могућност је да се оне сматрају двомотивацијским твореницама), нпр. *кврцкати* 'дем. према *кврцати*', *клапкати* 'у дем. значењу: *клапати*' (пр. Папуче клапкају, РСЈ), *шкљоцкати* 'дем. према *шкљоцати*' (РСЈ).

Издвајају се примери са одређеним степеном лексикализације деминутивног глагола, када се изведеница са *-кати*, у зависности од употребног контекста, може реализовати било као синоним или деминутив изведенице са *-ати*, нпр. *крцкати* (I) 'крцати (понекад у дем. значењу)', *шљапкати* (I) 'дем. према *шљапати*; *шљапати*'. Глагол *крцкати*, заједно са поменути *кврцкати*, поједини аутори интерпретирају као изведеницу од оном. узвика (в. Стевановић 1984: 585; Станојчић 2010: 252).³⁸⁶ За глаголе *шљапкати* и *шљепкати* Клајн (2003: 329) сматра да су добијени од ономатопејске основе, али да иду у групу изведеница код којих ономатопејско порекло није толико изражено.

³⁸² Глагол *мумукати* једини је глагол из ове групе који, према речнику, има деминутивно значење, уп. 'у дем. значењу: *мукати*' – Нешто шушкара и мумуче. Погледам ... кравар и његово благо (И. Секулић, РСАНУ).

³⁸³ Уп. пример ономатопеје: Пасу сочну траву – ХРС-ХРС – ручкају овчице беле (из децје сликовнице, Инт.).

³⁸⁴ На основу ономатопеје *цинк* могућа је и другачија творбена структура. Уп. ипак Скок I, 267.

³⁸⁵ Занимљиво је да је руски еквивалент *турукати*, са нешто друкчијим значењем, забележен у руским народним говорима још у познатом деветнаестовековном речнику В. И. Даља, где се наводи и ономатопеја *туру*, *туруру*.

³⁸⁶ Ови деривати су специфични по томе што се у споју крајњег консонанта у основи и првог у форманту добија гласовна група *-цк-*, која се осећа као средство деминуције (в. Грицкат 1955–1956: 66). У поменутом раду наводи се још и ГЗ *зврцкати*.

У литератури се међу изведеницама са суфиксом *-кати* наводе и глаголи *звецкати* и *зуцкати*, мада нема усаглашености по питању њихове мотивисаности. С. Бабић увршћује ове лексеми у групу девербатива типа *лупкати* (Бабић С. 2002: 534), па би из тога произлазило да су мотивне речи глаголи *звецати* односно *зуцати*. По тој интерпретацији, финални основински консонант *ц* – у вези са којим се у студији Клајн 2003 тврди да му је тешко одредити порекло, али да је његова функција ономатопејска и експресивна – припадао би мотивним глаголима, те не би био повезан са утицајем суфикса (в. Клајн 2003: 328). У Клајн 2003 упућује се на творбену структуру дату у речнику П. Скока, према којој је *звецкати* деминутивно образовање, настало од основе *звек-*, са алтернацијом $k > c$, која има улогу у стварању ономатопеје; с друге стране, у основу глагола *зуцкати* ставља се узвик *зуц*, за подражавање звука пчеле (Ibid.: 329). Додатну недореченост у мотивационе релације уноси то што се у савременом језику глагол *звецкати* семантички тумачи као деминутив према *звечати* (уп. РСЈ, РМС, РСАНУ); с друге стране, у вези са семантиком глагола *зуцкати* (у значењу глагола звука а не глагола комуникације) не постоји усаглашеност међу речницима: РСЈ и РМС одређују га дефиницијом 'у дем. значењу: зујати', а РСАНУ упућује на глагол *зуцати*, које је у одговарајућем значењу (2а) синонимски дефинисан преко *зујати* и *зузукати*.

3. Напоменућемо да су у вези са овим типом изведених ГЗ уочљиве одређене тенденције на прозодијском нивоу. Наиме, већина глаголских изведеница насталих помоћу суфикса *-кати* дели се у две групе: када се творбена основа завршава отвореним слогом, акценат је обично дугоузлазни на последњем слогу основе, тј. на слогу испред форманта (што је често и први слог речи), нпр. *гáкати*, *пијúкати* (али и дублет *пијúкати*), *кокодáкати*; када се, напротив, творбена основа завршава затвореним слогом (а то је готово увек једносложна основа), акценат је краткосилазни (подразумева се на првом слогу мотивисане речи), нпр. *бúћкати*, *ишљòцкати*. Овакав краткосилазни акценат својствен је глаголима и из других лексичких група, не само из ЛСГ ГЗ (в. Бабић С. 2002: 534).

4. Обратићемо, на крају, пажњу на један глаголски неологизам из ЛСГ ГЗ. У питању је лексема *бипкати*, која је прилагођена српском језику помоћу суфикса *-кати*, а потиче од енглеске ономатопеје *beep*. Глаголом *бипкати* означава се емитовање звука (обично високог, оштрог) који се везује за оглашавање различитих електронских уређаја (као сигнал који корисника уређаја о обавештава о нечему); уп. пр. *Бипка* ли вам телефон без престанка?; *Каса бипка* повремено; *Почне плоча да бипка*, кратким и брзим тоновима; Тако *бипка* кад је проблем са меморијском картицом³⁸⁷ (Инт.).

Иако је реч о адаптацији позајмљенице, а не о творби нове лексеми, овај пример наговештава значај суфикса *-кати* и за актуелни тренутак развоја глаголске суфиксације у домену ГЗ.

3.2.7. Суфикс *-кетати*

У вези са суфиксом *-кетати* прво треба истаћи да се њиме, судећи према примерима твореница које су доступне у литератури и речницима, граде само ГЗ. Овај суфикс додаје се на неколико ономатопејских основа којима се означава оглашавање животиња; за готово све такве изведенице постоји и алтернативно тумачење творбене структуре; уп. *блекетати*, *бекетати*, *дрекетати*, *векетати*, *врекетати*, *кмекетати*, *мекетати*, *квекетати*, *крекетати* (први наведени глагол означава оглашавање овце, последња два – жабе, а сви остали оглашавање козе). Могуће су, дакле, две интерпретације: *мекетати* ← *ме-* + *-кетати* (уп. нпр. Ћорић 2015: 133; Клајн 2003: 334) или *мек(e)* + *-етати* (в. Клајн 2003: 334). С тим у вези Клајн (2003: 334), позивајући се на студију Грицкат 1955–1956, објашњава да је логичније деминутивно *к* сматрати делом суфикса него основе. Међутим, готово ни у једном

³⁸⁷ Шири контекст: Малопре сам се провозао до града са подешеним паркинг модом али не ради нешто. Снима мало и онда почне бип, бип, бип до бесвести и као да не слуша команде преко дугмића. Нешто ми је у подсвести да тако бипка кад је проблем са меморијском картицом, па ћу тестирати са другом.

наведеном ономатопејском глаголу нема, из синхроне перспективе гледано, било какве деминутивности,³⁸⁸ те изгледа да је то потврда супротног, односно да је *к* умесније посматрати као део основе. Овоме би у прилог ишле и неке речничке формулације глаголске семантике, када се у дефиницији налази ономатопејска реч (узвик) у чијем је саставу фонема *к*, нпр. *бекетати* 'испуштати испрекидано гласове бе-ке-ке (коза)' (РСАНУ), *квекетати* 'производити глас „квек“ (о жаби), крекетати'. Такође, за глагол *дрекетати* не проналазимо одговарајућу ономатопејску мотивну реч, тако да се дата изведеница може везати првенствено за глаголску основу *дрек-* (нпр. у *дрекати*). С друге стране, ако се у обзир узима ономатопеја из речничке дефиниције, за поједине глаголе адекватније је претпоставити формант *-кетати*, нпр. *крекетати* 'испуштати гласове кре-кре, оглашавати се крекетом (о жабама)'.³⁸⁹ Дакле, за већину наведених глагола могућа су оба тумачења творбене структуре, а од конкретног глагола и његове формално-семантичке повезаности са другим речима у лексичком систему зависи која ће интерпретација бити више или мање прихватљива.

Изван групе глагола којима се денотира оглашавање животиња налази се још само три ГЗ који се могу убројати у изведенице настале помоћу суфикса *-кетати*: *звекетати* 'ситно, испрекидано звечати', *пуцкетати* и *шушкетати*. И код ових глаголских деминутива могућ је друкчији поглед на творбену структуру, тј. могуће их је разумети као изведенице са суфиксом *-етати* (в. Клајн 2003: 334).

У погледу гласовног слагања, примећујемо да је носилац слога у основи глагола из прве групе готово свуда вокал који је усаглашен са вокалом у форманту, тако да се у твореници остварује карактеристично гласовно понављање.

3.2.8. Суфикс *-нути*

Сви глаголи изведени помоћу суфикса *-нути* деле се у два, по бројности елемената, прилично неједнака скупа. Први скуп обухвата глаголе у којима овај суфикс служи за перфективизацију, а други, ужи скуп сачињавају глаголске изведенице код којих је суфикс *-нути* „прави деривациони суфикс“ (Клајн 2003: 348).

1. У првој својој улози суфикс *-нути* спада у ред најплоднијих глаголских суфикса у деривационом систему српског језика. Деривати грађени њиме, будући свршеног вида, по правилу успостављају са одговарајућим истокоренским имперфективним глаголима – видске парове. Како наглашава И. Клајн, често смер извођења није познат (тј. која лексема у видском пару је мотивна а која мотивисана), „па је уместо о перфективизацији или имперфективизацији сигурније говорити о корелацији, тј. о постојању видских парова“ (Клајн 2003: 373). У вези са ГЗ ситуација је нешто јаснија утолико што се, нарочито изван семантике ударања и сл., углавном може претпоставити примат глагола несвршеног вида, тј. може се говорити о перфективизацији. Нарочито то важи за глаголе изведене сложеним суфиксима, нпр. *гугутнути* (према *гугутати*), *звиждукнути* (према *звиждукати*) *пуцкетнути* (према *пуцкетати*), *шкрипутнути* (према *шкрипутати*), мада је таквих глагола сразмарно мало. Такође, функција перфективизације суфикса *-нути*, по природи ситуације означене мотивним глаголом, извеснија је код различитих глаголских изведеница које означавају оглашавање животиња или човека: *зукнути* (према *зукати*), затим *јаукнути*,³⁹⁰ *јекнути*, *кукурикнути*, *мукнути*, *рикнути* итд., када се свршеним глаголом исказује један краћи звучни интервал.

Различити ГЗ изведени са *-нути* формирају видске парове са одговарајућим несвршеним глаголима, најчешће на *-кати* или *-тати* (што подразумева у неким примерима и фонолошке алтернације на споју основе и форманта), нпр. *врискати* – *вриснути*, *дречати* –

³⁸⁸ Изузетак је евентуално *дрекетати* 'в. дрекењати се'; уп. *дрекетати се* 'у дем. значењу: вречати; мекетати; дрекетати.'

³⁸⁹ О чак три потенцијалне интерпетације творбене структуре овог глагола в. код суфикса *-тати*.

³⁹⁰ Уп. Пипер и др. 2022: 187.

дрекнути, звиждати – звизнути, клицати – кликнути, пиштати – писнути, цичати – цикнути, шкрипати – шкрипнути (Клајн 2003: 372). За наведене парове глагола С. Бабић (2002: 517) претпоставља смер мотивације од несвршеног ка свршеном глаголу, односно деривирани глаголе са *-нути* сматра резултатом перфективизације.

2. Говорећи о *-нути* као „деривационом” суфиксу, а не суфиксу за перфективизацију, Клајн (2003: 348) издваја низ глагола „чије су основе узвици или ономатопеје”, нпр. *цокнути, цвокнути, гракнути, бекнути, цапнути, крцнути, тупнути*;³⁹¹ томе су придодати и поједини ГЗ који, према овом аутору, нису јасно повезани са одређеним узвиком, али имају „фоносимболичку” основу, нпр. *цвркнути*,³⁹² *кркнути, звркнути, шљапнути* итд. Скуп глаголских твореница грађених суфиксом *-нути* од узвика – наводи се и у граматички Стевановић 1984 (585), нпр. *бућнути, бупнути, грухнути, звецнути, зврцнути, зуцнути, крцнути, куцнути, лупнути, пљеснути, хукнути, шкљоцнути, шушнути* итд. С тим је усаглашена и творба глагола суфиксом *-нути* (односно „-ну”) у граматички Станојчић 2010 (252), где се глаголи *куцнути, бућнути* и *лупнути* такође изводе од ономатопеја (које се експлицитно и наводе: *куц, бућ, луп*) (исто и у Станојчић–Поповић 2012: 181). С друге пак стране, у студији Бабић С. 2002 уопште се не помиње суфикс *-нути* који би ишао на основе од узвика. Неки од горњих глагола у тој се студији наводе као перфективи изведени од несвршених парњака, нпр. *грунути* (←*грукати*), *куцнути* (←*куцати*), *лупнути* (←*лупати*), *цвркнути* (←*цврчати*) (Бабић С. 2002: 517). У Клајн 2003 (373) глаголи *лупнути* и *куцнути* такође се сврставају у перфективе од несвршених глагола. Приметно је, дакле, изразито несагласје у дериватолошкој литератури по питању мотивних речи и смера мотивације код једног дела ГЗ који се граде помоћу суфикса *-нути*.

3. У студији Грицкат 1955–1956 указује се на битну улогу суфикса *-нути* у глаголској деминуцији. У вези са том функцијом датог суфикса постоји неколико интересантних, али маргиналних, примера деривата унутар ЛСГ ГЗ. Код једних се деминуција постиже тако што значење трајне радње мотивног глагола постаје у деривату значење „једног тренутка (било којег)” те трајне радње (в. Грицкат 1955–1956: 90); поред *гуднути* (према *гудети*), који се даје у овој студији, у речницима је забележен још покоји сличан ГЗ, нпр. у РСАНУ: *брујнути, зујнути* и *цвркнутнути*. Пример „двоструке деминуције”, попут *кашљуцнути* или *певуцнути*, проналазимо у глаголу *вијуцнути* ’у деминутивном значењу: вијукнути’, пр. Вук неће да пса слуша, већ ће ти рећи: „Е, та ја ћу само мало у под вијуцнути” (народна прича, Босанска вила 1890, РСАНУ).³⁹³ Такође, према несвршеним деминутивним ГЗ настали су перфективизовани глаголи *пискутнути, пуцкетнути* и *шкрипутнути*. У неким дериватима деминуција се постиже тако што се суфикс *-нути* додаје на свршене, тренутне глаголе (просте или префиксирани, нпр. *јавнути се, завирнути*), што је, према И. Грицкат, знак да суфикс служи за право, морфолошко грађење деминутивног глагола, будући да у таквим случајевима овај формант не може служити за перфективизацију (в. Грицкат 1955–1956: 90, 92); уп. у РСАНУ: *загуднути* ’у дем. значењу: загудети’.

³⁹¹ За гл. *тупнути* в. и Торић 2015: 133.

³⁹² Овај глагол је без видљивог разлога убржан у деривате који нису повезани са јасно одређеним узвиком, будући да је у његовој основи (или корену, у зависности од тога како се гледа) препознатљив ономатопејски узвик *цвр*, који је у РМС нешто уже дефинисан: ’глас који се чује кад нешто усијано падне у воду’ – Цвр! Лагано и тајанствено звижду угљен, паднувши на . . . хладно водино огледало (М. П. Шапчанин, РМС).

³⁹³ За овај тип глаголских деминутива И. Грицкат наводи да могу настани на два начина: суфикс *-нути* додаје се на несвршени глагол који је већ „деминуиран суфиксацијом” (нпр. *кашљуцнути* према *кашљуцати*) или се по аналогији са таквим глаголима директно гради глагол „и са суфиксним и са перфективним основинским обележјем деминутивности, без посредства инперфективног деминутивног глагола” (Грицкат 1955–1956: 91). Пошто у грађи нема лексеме *вијуцати*, може се претпоставити да је за деривирани глагол *вијуцнути* вероватнији овај други начин.

3.2.9. Суфикс *-отати*

Према студији Клајн 2003, формант *-отати* учествује у грађењу повећег броја глагола са ономатопејском основом,³⁹⁴ „који означавају дуготрајне, испрекидане или поновљене звукове” (Клајн 2003: 334). Глаголи изведени овим суфиксом везују се махом за звукове које емитују два типа емитера: (1) течност и (2) предмети или делови предмета који се (с)ударају (уп. Ibid.). Код оба типа ономатопејских основа јавља се изразита гласовна варијантност, која је ипак у приличној мери ограничена типом основинског вокала и консонаната који у споју с њим, на плану израза, сачињавају творбену основу.

1. За течност-емитер карактеристични су глаголи звука у чијој се основи јавља вокал *о* или слоготворно *р*, као носиоци слога, док се у иницијалној позицији налази експлозивни консонант (*б*, *г* или *к*), понекад у консонантској групи, који се често понавља и у крајњој позицији; уп. основе *брб-*, *клок-*.³⁹⁵ Према грађи из Речника САНУ, следећи глаголи са суфиксом *-отати* означавају ситуације у којима је емитер течна материја: *брботати*, *глоготати*, *горготати*, *грготати*, *клоботати*, *клокотати*, *кркотати* и *мрмотати*. Изразиту ономатопејску природу ових основа добро одсликавају сродни гласовни низови *брб-*, *грг-*, *крк-*, *мрм-*, којима се на својеврстан начин иконизује избијање гасовите материје на површину течности (приликом кључања и сл.; уп. изван групе ГЗ ономатопејски (пореклом) глагол *крчкати* (*се*) итд.).

2. Код ГЗ који означавају емитовање звукова везаних за разне врсте ударања, сударања, лупања и сл., такође се у основинском делу препознаје одређена мање или више изражена гласовна схема. Према РСАНУ/РМС, у ту групу иде нешто већи број ГЗ формираних помоћу суфикса *-отати* или ГЗ који се завршавају тим гласовним склопом, а немају из синхроне перспективе јасну мотивацију: *буботати* (2) ’в. бубњати (I, 2a)’ – Пећ заложена бубоће’, *гломотати* ’производити гломот, стварати буку претурањем ствари, ударањем предмета о предмет, клопарати, трескати’, *клапотати* („покр.”) ’клапарати, клопарати, тандркати’, *клоботати* (2) ’в. клопарати’ – Млинар [се] прене иза сна кад млински точак престане да клобоће (В. Петровић, РСАНУ), *клопотати* (1a) ’производити, одавати клопот, клопарати, клепетати, лупати’, *локотати* ’производити туп, једноличан шум лупкајући обућом при ходу, клапарати, клопарати, клопотати’, *ропотати* ’бучати, тандркати’ – Кола су већ наблизу ропотала’ (РМС), *топотати* ’изазивати, одавати топот’, *тропотати* ’трескати, лупати, лупкарати’, *цвокотати* ’од зиме или од страха ударати зубима о зубе производећи нарочити шум’, *цвокотати* ’в. цвокотати’, *иклоботати* ’шоботати’, *иклопотати* ’клопотати, клопарати’, *шоботати* ’тупо одјекивати под ударом (о нечему шупљем, празном); кретањем стварати мукао, туп звук’, *штропотати* ’лупкарати, тандркати, шоботати’, *зашитропотати* ’почети штропотати, лупарати, клопотати, тандркати’.

Како је поменуто, да би се приказала усаглашеност између различитих испољавања семантике ударања, лупања и сл. и гласовних карактеристика глаголске основе, дат је нешто шири низ, који обухвата и неке глаголе који се, из перспективе савременог језика, не могу сврстати у творенице, због тога што се не доводе у везу са одговарајућом мотивном речју. С обзиром на то да се ипак код већине глагола препознаје с једне стране мање или више прозирна ономатопејска основа, а с друге формант, такве лексеме могу се третирати као нека врста полумотивисаних речи. Јасно се код наведених глагола препознају две тенденције на

³⁹⁴ У речнику Шипка 2003 дата је следећа формула творбеног значења за творенице са овим суфиксом: „одавати звук Х”, а поред тога наводи се информација о врсти мотивне и мотивисане речи и смеру мотивације: УЗВИК > ГЛАГОЛ, као и типичан дериват – глагол *брботати*.

³⁹⁵ Варијантност није својствена само основинском делу, већ и формантском, тако да се на овај тип основа, осим суфикса *-отати*, додају и разни други суфикси. На пример, уз сублексему *брботати* (1) ’производи брбот (о течностима или о људима, животињама кад производе такав звук)’ наводи се у РСАНУ следећи низ истокоренских глагола (што варијаната што глагола који служе као „испоређење”): *брбокати*, *брбокати*, *брбоћати*, *брбљати*, *брбољити*, *брборити*, *брбоскати*, *брбукати*, *брбутати*, *брбучкати*. Варијације и основинског и формантског дела дају мноштво могућности за креацију нових глаголских ономатопејских образовања.

гласовном нивоу: носилац слога у основи углавном је исти као први вокал у форманту (тј. *o*) и, поред тога, творбена основа (или код глагола који се не могу сматрати твореницама – неформантски део) завршава се готово увек праскавим консонантом (*б, п* или *к*).

3. Од глагола који означавају друге ситуације емитовања звука нешто су заступљенији ГЗ са значењем оглашавања животиња, мада је реч углавном о мање познатим или просторно обележеним лексемама (или глаголима чије су варијанте са другим суфиксима много учесталије), нпр. *грокотати*, *квокотати* („покр.”), *квркотати*, *зацвркотати*. Затим издвајају се глаголи са значењем емитовања звука који се везује за ономатопеју смејања: *грохотати*, *захахотати*, *захихотати*, *захохотати*, *кикотати*. Такође, са датим се суфиксом јављају и поједини глаголи који, према досад представљеној грађи, чине неку врсту атипичних образовања. Тако глагол *шкрипотати* представља спој форманта са основом која, супротно од већине претходних глагола, означава високи, континуални звук (чему одговара и основински вокал *и*), а поред тога, и према значењу је овај дериват исто тако ексцепционалан: ’дем. према шкрипати’ – Чули [су] весла гдје у паоцима шкрипоћу а по води млате (С. М. Љубиша, РМС), што наводи на закључак да је у конкретном примеру у питању нека регионална варијација суфикса *-тати*.

Остављајући по страни овакве изузетке, закључићемо да је основна функција суфикса *-отати* садржана у стварању специфичне глаголске ономатопејске форме. Као и код других досад разматраних сложених суфикса, и овде је значајна улога звучне усклађености, сазвучја између ономатопејске основе и форманта, која даје ономатопејском деривату посебан звуковни лик. Формална страна изведеног глагола кореспондира са одређеним типом емитованог звука (који се везује у првом реду за ситуације покретања, комешања течности и ударања, лупања), а такође и са појединим карактеристикама тог звука (нпр. испрекиданошћу, нижом фреквенцијом и сл.).

3.2.10. Суфикс *-тати*

Суфикс *-тати* је и формално и функционално близак анализираним сложеним формантима *-етати* и *-отати*, и попут њих везује се готово искључиво за творбу ономатопејских глагола (в. Клајн 2003: 332). Деривационе основе на које се додаје по правилу су једносложне (са затвореним слогом) или, ређе, двосложне (са отвореним слогом). У студији Клајн 2003 наводи се следећи скуп ГЗ са једносложном ономатопејском основом: *бректати*, *гактати*, *грактати*, *гроктати*, *звектати*, *кевтати*, *кликтати*, *клоктати*, *роктати*, *сиктати*, *топтати*, *фрктати*, *хуктати*, *цоктати*, *цмоктати*, *шљаптати*, *штектати* итд. У ову групу деривата сврстава се још низ глагола из наше грађе: *јектати*, *квактати*, *клаптати*, *крктати*, *цактати* (РСЈ), затим *зуктати*, *клептати*, *клоптати*, *мектати*, *затруптати*, *пуктати*, *таптати*, *цврктати*, *циктати*, *шкриптати* итд. (РСАНУ/РМС). И. Грицкат у вези са појединим глаголима из овог творбеног типа наводи: „Глаголски корен се понекад проширује самим гласом *т* (< *џт*), и то проширење води глагол пре у аугментацију него у деминуцију (*грактати*, *звектати*, *клептати*, *крктати* итд.)” (Грицкат 1955–1956: 71).

Неки од ових глагола сачињавају варијантне парове са одговарајућим истокоренским глаголима који су деривирани помоћу других суфикса, нпр. *гактати* и *гакати*, *хуктати* и *хукати*, *шљаптати* и *шљапати*, *звектати* и *звекетати*, *топтати* и *топотати* и сл. (в. Клајн 2003: 332). У многим таквим паровима истокоренских деривата глаголи са *-тати* представљају мање фреквентне парњаке.

Поједини међу наведеним паровима глаголских изведеница указују на одређену нерегуларност у интерпретацији деривационих односа. Наиме, ако обратимо пажњу на глаголски пар *гакати* и *гактати*, приметимо да се у једној од релевантних студија творбене основе (и мотивне речи) ових глагола различито одређују. Први глагол изводи се суфиксом *-кати*, а други суфиксом *-тати* (в. Клајн 2003: 329, 332), из чега произходи да је у првом случају деривациона основа *га-* а у другом *гак-*. Као мотивна реч за *гакати* узима се

ономатопејски узвик *га*, али није јасно која је мотивна реч за глагол *гактати* нити којој врсти речи припада. Исто важи и за аналогне парове типа *хукати* и *хуктати* итд. Посебно се ова недоследност видљива кад се узму у обзир и редуликоване основе (нпр. *гугукати* и *гугутати*) или једносложне основе које се не мењају у зависности од врсте суфикса (нпр. *кевкати* и *кевтати*), јер се ту, како се може приметити, наведени проблем не јавља, тј. основа се не мења са променом суфикса.³⁹⁶

Други тип основинских речи су поменуте удвојене ономатопеје, које се везују тек за понеки глагол: *гугутати*, *кокотати*, *кукутати* (Клајн 2003: 332). Од твореница изван овог низа додаћемо и глагол *пупутати* (РСЈ). У деривате са таквом основном С. Бабић (2002: 516) убраја још и глагол *блебетати* (за који речници не региструју одговарајући оном. узвик), *боботати* РСЈ: 'производити кратке учестале звукове, клопарати; цвокотати (о зубима)', *клокотати* и *крекетати*. У Клајн 2003 глагол *блебетати* наведен је под сложеним суфиксом *-етати*, а *клокотати* под *-отати*. Творбена структура глагола *крекетати* привлачи посебну пажњу. Овај се глагол у Клајн 2003 (334) наводи као твореница са суфиксом *-кетати*, али се на истом месту, као мање вероватна могућност помиње и суфикс *-етати*, а затим се исти глагол наводи под *-тати* (ипак са оградом „евентуално”); јављају се, дакле, три могућности: *кре* + *-кетати*, *крек(е)* + *-етати* или *креке* + *-тати*.

У погледу типа емитованог звука означеног глаголом, и овај суфикс, као и сложени суфикси са елементом *-т-*, углавном се додаје на основе које означавају емитовање испрекиданог звука, састављеног од низа интервала који се, обично равномерно, понављају.

Овај формант, такође, врло доследно уједначава деривате на прозодијском нивоу: на слогу испред суфикса (односно на крајњем слогу творбене основе) налази се краткоузлазни акценат (а с обзиром на то да већина деривата има једносложну основу, акценат је углавном на иницијалном слогу).

3.2.11. Суфикс *-укати*

Формант *-укати* јавља се у малом броју глаголских твореница, а у ЛСГ ГЗ изведено је помоћу њега само неколико деривата, углавном слабо потврђених. Додаје се на основе од ономатопејских узвика или од глагола. Са ономатопејском речју у основи су глаголи *бибукати* 'производити звуке би-би-би (о гушчићима)', *грзукати* 'в. гргутати' – Грлица гргуче (РСАНУ) и евентуално *фићукати* 'производити фићук, звиждати'.³⁹⁷ Од девербативних ГЗ са овим формантом, једино је глагол *звиздукати*³⁹⁸ употребно необележена лексема, док су остали глаголски деривати изразито маркирани: *брбљукати* 'у деминутивном значењу: жагорити, подизати грају' – Окисли врапци измигољили се испод стрехе, па безбрижно почели брбљукати (С. Ћоровић, РСАНУ),³⁹⁹ *брецукати* 'у деминутивном значењу: брецати', *звонцукати* 'у дем. значењу: звонцати', *јецукати* 'тихо јецати, испрекидано јечати', *куцукати* (често експр.) 'у дем. значењу: куцати (се), куцкати (се)'. Речник САНУ бележи још „покрајинизме” *блејукати* 'дем. од блејати' и *бронзукати* 'у дем. значењу: бронзати'⁴⁰⁰ и „индивидуализам”, *гудукати* 'у дем. значењу: гудети'.

³⁹⁶ Поменута нерегуларност као да даје за право ауторима који глаголе типа *гакати* изводе суфиксом *-ати* (од узвика али „преко именице”) (нпр. Стевановић 1984: 585). Међутим, видели смо у тачки где је било речи о суфиксу *-кати* да такве могућности нема код удвојених ономатопејских основа, јер је у таквим случајевима суфикс извесно *-кати* (в. т. 3.2.6). Избор се у овом случају своди на то да ли ћемо глаголе типа *гакати* и *гактати* изводити од различитих мотивних речи (које припадају и различитим граматичким врстама?) или ћемо глаголе типа *гакати* и *гагакати* изводити различитим суфиксима. Дакле, нека врста несистемности не може се избећи.

³⁹⁷ Клајн (2003: 330) преноси тумачење П. Скока, према којем овај глагол долази од ономатопеје *фић*, којом се исказује птичји глас.

³⁹⁸ Ипак, овај дериват могуће је творбено интерпретирати и као деноминаив. И. Грицкат (1955–56: 62) напомиње: „Код неких глагола на *-укати* не можемо одредити да ли су деминутивни или деноминативни према именицама на *-ук* (звиздукати)”.

³⁹⁹ РСАНУ потврђује глагол *брбљати* у значењу оглашавања птица.

⁴⁰⁰ Глагол *бронзати* је дијалекатска реч са основним значењем *звонити*.

Према речничкој грађи, дакле, овим суфиксом гради се мањи број готово непознатих деминутивних ГЗ. Иначе се код глагола са *-укати*, према речима И. Грицкат, „примећује застаривање” (Грицкат 1955–1956: 61). Деминутивност је једино под знаком питања у дериватима са ономатопејском основом (прва три наведена глагола), мада Клајн (2003: 330) глагол *фићукати*, заједно са *звиждувати*, сврстава у глаголе се деминутивним значењем форманта *-укати*.

Кад је реч о акценту ових твореница, приметно је колебање у квантитету: формант *-укати* носи или краткоузлазни или дугоузлазни акценат.

3.2.12. Суфикс *-утати*

Овај суфикс проналазимо у мањем броју нешто фреквентнијих ГЗ, или са очуваним деминутивним значењем, нпр. *пискутати*, *шкрипутати*, или са избледелом деминутивношћу, нпр. *цвркутати*,⁴⁰¹ *шкрџутати* (в. Клајн 2003: 334). Остали ономатопејски глаголи у овој групи деривата обухватају неколико мање познатих, углавном деминутивних глагола (према речницима): *блекутати*, *гракутати*, *грџутати*, *кликутати*, *кркутати*, *пљескутати* (уп. пр. У чутури [је] пљескутала вода уз неки притајени и мукли тутањ, РСАНУ) и *цикутати*.⁴⁰²

Све изведенице су прозодијски уједначене – са краткоузлазним акцентом на првом слогу форманта.

3.2.13. Суфикси *-уцати* и *-уцкати*

Мада су глаголи звука, како се могло приметити из досад представљене грађе, у приличној мери подложни деминуирању, суфикси *-уцати* и *-уцкати*, од којих је први у литератури означен као „изразит”, а други као „најпродуктивнији” деминутивни суфикс (Клајн 2003: 335)⁴⁰³ – прилично слабо су потврђени међу дериватима из ЛСГ ГЗ. Ако изузмемо глаголе *свируцати* и *свируцкати*, чији мотивни глагол у основном значењу и није типични ГЗ, у лексичкој групи коју посматрамо готово да нема фреквентнијег глагола изведеног овим суфиксима. Са формантом *-уцати* потврђени су деривати од два немаркирана основинска глагола: изведени глаголи *звиждуцати* (са варијантом *жвиждуцати*) (РСАНУ) и *шкрипуцати* (РМС) (и у префиксалу *зашкрипуцати* – Одједном врата зашкрипуцаше, РСАНУ). Са измењеним или редукованим крајњим основинским сонантом су глаголи *лавуцати* и *лауцати*, деминутиви према *лајати* (РСАНУ),⁴⁰⁴ а регистрован је и глагол са неизмењеном основом – *лајуцати*.

Деривати изведени са *-уцкати* свде се такође на неколико прилично нефреквентних деминутивних ГЗ: *грмуцкати* (према *грмети*, пр. Фијакер *грмуцка*, тетурa преко каљавог друма), *лајуцкати* (потврђено и у префиксалу *залајуцкати*), *звонуцкати* и *шкрипуцкати* (РСАНУ).

⁴⁰¹ За глагол *цвркутати* И. Грицкат (1955–56: 61) сматра да би могао бити и деноминатив, заједно са глаголима *урликати*, *звиждувати*, *фијукати* итд.

⁴⁰² У вези са начином постанка неких од деривата овог творбеног типа и њиховом деминутивношћу у раду Грицкат 1955–1956 истиче се: „Са суфиксом *-ут-* често се граде глаголи са значењем неког звука, од ономатопејских и других гласовних склопова, од којих се понекад граде и именице са завршетком *-ут-*, тако да се не може тачно утврдити да ли су глаголи деноминативни или изведени од корена паралелно с именицама: *гуџутати*, *цвркутати*, *шапутати*, *шкрџутати* итд. Баш у овим случајевима деминутивност готово уопште не постоји.”

⁴⁰³ У раду Грицкат 1955–1956 (65) наводи се следеће: „Проширење основног глагола са *уц*, и даље још са *к*, претставља данас једно од најживљих средстава глаголске деминуције.”

⁴⁰⁴ За глагол *лавуцати* И. Грицкат (1955–56: 65) напомиње да је без „одговарајућег недеминутивног глагола, али вероватно према *лајати*” и додаје да се корен *лав-* налази у именици *лавез*.

3.2.14. Суфикс *-цати*

Овај суфикс поменут је у вези са ономатопејским глаголом *квоцати*, који се може творбено анализирати као глагол са двоструком мотивацијом, што значи да је само у једној од интерпретација његов формант *-цати*. Поред тог глагола, у литератури се из ЛСГ ГЗ помиње још само *звонцати*, у основном значењу: 'испрекидано, на махове звонити; звецкати, звецкати' (РСАНУ), и то као дериват у којем суфикс (поред гл. *јурцати*) „долази с итеративним или деминутивним значењем” (Клајн 2003: 335).

Разматрани суфикс проналазимо још само у маргиналним ономатопејским глаголима *кокоцати* (са удвојеном ономатопејом) и *мауцати*. Према овим глаголима стоје учесталије варијанте (изведене другим суфиксима), преко којих се и дефинишу у речнику: *кокотати*, односно *маукати* (РСАНУ).

3.2.15. Суфикс *-чати*

Суфикс *-чати*, како се истиче у студији Клајн 2003, додаје се на ономатопејску основу, и то са дугим носиоцем слога (вокалом или сонантом *p*). Као потврда за деривате са овим суфиксом наводе се искључиво ГЗ: *мечати*, *кмечати*, *вречати*, *џичати*, *скичати*, *хучати*, *џврчати* и *зврчати* (Клајн 2003: 336).⁴⁰⁵ Поред спорног глагола *бучати*, С. Бабић (2002: 515) у овај низ сврстава још лексеме *бечати*, *блечати*, *врчати* (уп. у РСАНУ: 'производити звук „вр“, зврјати'), *зучати* и *џвичати*. Такође, овај аутор истиче да је творба суфиксом *-чати* непродуктивна.

У нашој грађи потврђен је још понеки, углавном мање познат, глаголски дериват са датим суфиксом: *гучати*, *зрчати*, *квичати*, *квечати*, *кврчати* 'испуштати глас „квр” (о мачки, жаби и др.)' (РСАНУ), *крчати*, *крчати*, *мечати* и *сквичати*. Изузев два-три глагола, у питању су, дакле, лексеме којима се означава оглашавање животиња.

Сви глаголи изведени овим суфиксом потпуно су прозодијски уједначени: на основинском (односно првом) слогу имају дугоузлазни акценат, што је у складу са типом (континуланог, непрекинутог) звука чије емитовање најчешће означавају.

3.2.16. Суфикси за имперфективизацију: *-авати*, *-ивати* и *-кивати*

Према речничком материјалу, грађење имперфективних ГЗ од перфективних врши се, готово без изузетка, додавањем суфикса *-авати* и *-ивати* (и *-кивати*) на префиксиране ГЗ. Унутар ЛСГ ГЗ издвајају се две групе префиксала: једна обухвата префиксалне деривате од несвршених ГЗ (нпр. *збрујати*), а друга, мања група, укључује префиксиране глаголе изведене од (свршених) глагола на *-нути* (нпр. *поцикнути*).

Мада се имперфективни деривати потенцијално граде, помоћу суфикса *-авати* и *-ивати*, од великог броја свршених ГЗ, број остварених твореница, према речничкој грађи, није нарочито велик. Такође, многи од посведочених деривата тог типа иду у ред нефреквентних лексема, потврђених тек понеким илустративним примером у речницима.

Извођењем имперфективних твореница од префиксираних ГЗ, помоћу продуктивних суфикса *-авати* и *-ивати*, не постиже се само „враћање” у имперфективно аспектуално значење, односно секундарана имперфективизација (*урлати* несвр. → *заурлати* свр. → *заурлавати* несвр.), већ овакав глаголски дериват обично добија ново акционално значење. Такво је значење вишекратности типа 'с времена на време', 'повремено', 'на махове' и сл. Префиксали тог типа у речнику су, по правилу, обележени квалификатором *уч.* (којим се

⁴⁰⁵ Из ове групе се изоставља глагол *бучати*, за који се аутор пита да ли иде међу наведене глаголе и додаје да та лексема нема јасну ономатопеју у основи. С. Бабић (2002: 515) овај глагол ставља у ред са осталим дериватима изведеним суфиксом *-чати*. Речници бележе ономатопеју *бу*, али се та реч у савременом језику не може довести у директну везу са основним значењем глагола *бучати*, чија семантика обухвата шири спектар звукова, за разлику нпр. од значењски „ужег” *букати*, код којег је формално-семантичка веза са поменутом ономатопејом прозирнија.

маркира учестали / итеративни глагол), поред обавезног маркера за вид; уп. неке деривате из речничке грађе:

- *завоњавати* 'завонити с времена на време, испрекидано' – Он је пролазио лагано кроз село окружен друговима који су нежно прапорцима завоњавали (Р. Петровић, РСАНУ).
- *закрцкивати* 'помало крцкати, пуцкети' – Низ лишће капље свијетло, закрцкују труле гранчице (РСАНУ).
- *залајавати (I)* 'почињати лајати; лајати с времена на време, оглашавати се лавезом' (РСАНУ).
- *запраскивати* 'испрекидано, с времена на време праскати' (РСАНУ).
- *заурлавати (Ia)* 'повремено, на махове урлати' – Околни пси се купе и ноћу заурлавају (В. Петровић, РСАНУ).
- *налајавати (a)* 'лајати с прекидима, с времена на време, залајавати' (РСАНУ).
- *поњискивати* 'с времена на време њискати' – Ја трчим и поњискујем ко ат (И. Андрић, РМС).

Поједине творенице, какве су, рецимо, *порзавати*, *потутњавати* / *потутњивати*, *пошуштавати* / *пошуштивати*, *протутњавати*, *прошушкивати*, дефинисане су у РМС/РСЈ путем формуле 'несвр. и уч. према' + свршени корелатив одн. мотивни глагол (у овом случају то су глаголи *порзати*, *потутњити*,⁴⁰⁶ *пошуштати*, *протутњати*, *прошушкати*). Према свршеном ГЗ на *-нути* дефинишу се, истом формулом, нпр. глаголи *потцикивати* и *поцикивати*.

Суфикс *-кивати* представља спој „деминутивног” елемента *-к-* са „итеративним” суфиксом *-ивати* (Грицкат 1955–1956: 57–58, према Клајн 2003: 369).⁴⁰⁷ У речничкој грађи за ово истраживање налази се тек покоји пример за деривацију помоћу датог суфикса. Нарочита улога елемента *-к-* у случају деривираних глагола звука није препознатљива, с обзиром на то да се, барем према речничкој грађи, деривати грађени овим суфиксом семантички не издвајају у односу на ГЗ изведене помоћу суфикса *-ивати*, уп. нпр. *затујкивати* 'неравномерно зујати, пролетати зујећи' – Кроз низине пчеле вредне *затујују* (Бранково коло 1898, РСАНУ), *залајкивати* 'с времена на време, испрекидано лајати, кевкати' (РСАНУ).

И. Грицкат наводи пример деминутивног деривата *позвецкивати*, који је продукт двоструког деминуирања (у односу на *звечати*), будући да је неизразитост деминутивног значења префикса *по-* допуњена другим средством деминуирања – суфиксацијом (в. Грицкат 1955–1956: 85).

3.2.17. Остали суфикси и финални сегменти

Глаголи изведени помоћу анализираних суфикса чине већину суфиксалних деривата у ЛСГ ГЗ. Изван те групе остаје ипак знатан број глагола, који се могу поделити у три скупа: а) глаголи изведени формантом који је у дериватолошкој литератури препознат као посебан суфикс, али је у групи ГЗ врло слабо заступљен, те у овом прегледу није издвојен; б) глаголи изведени формантом који се у референтним дериватолошким синтезама посебно не издваја; в) глаголи који се завршавају одређеним гласовним склопом, за који се може претпоставити да има функцију форманта.

Са формалне стране, сви форманти (или само „завршеци”) који се могу препознати у наведеним групама глагола – деле поједине заједничке карактеристике. Ако изузмемо крајње

⁴⁰⁶ У речничкој грађи није забележена варијанта *потутњати*.

⁴⁰⁷ О односу између глагола изведених суфиксима *-ивати* и *-авати*, с једне стране, и оних грађених помоћу суфикса *-кивати*, с друге, И. Грицкат бележи следеће: „Несвршени глаголи на *-ива-* одн. *-ава-* пре деминуирања, тј. без елемента *к* показују данас, углавном, карактер обичне трајности а не итеративности, иако су сви глаголи са основом *-ива-* и *-ава-* пореклом итеративи. Уметањем *к* они постају с једне стране деминутиви, а с друге стране наново им се појачава итеративно значење, што опет доказује везу између те две категорије” (Грицкат 1955–1956: 58).

спојеве тематских вокала и морфолошких наставака (нпр. *-ати* и *-ити*), у њиховом саставу комбинују се одговарајући вокали (обично *о* или *у*) и сонанти (*љ*, *њ*, *р* и, евентуално, *л*) или сугласник *-к-*. Понекад се о тим сонантима у литератури говори као о „елементима”, па се тако помиње елемент *-њ-* у саставу суфикса *-ињати* (Клајн 2003: 336).

У наставку дајемо преглед ових форманата према издвојеним групама. Дакле, прво ћемо у фокус пажње ставити оне форманте који су препознати као посебни глаголски суфикси (пре свега у дериватолошким монографијама Клајн 2003 и Бабић С. 2002).

1. Први такав формант је *-акати*, који у поједине деривате из других глаголских лексичких група уноси значења учесталости или пејоративности. У вези са ГЗ овај суфикс не показује такву функцију (уп. Клајн 2003: 330). У Клајн 2003 наведено је неколико глагола „са узвиком или ономатопејом у основи”, али само глагол *џивџакати* (в. т. 1.5.2.2.2.1), према критеријумима којих се држимо у овом истраживању, улази у ЛСГ ГЗ. У речничкој грађи проналазимо још два деривата, потврђена само у по једном примеру, од којих је један дефинисан као глаголски деминутив: *крџакати* ’в. крџкати’⁴⁰⁸ и *куџакати* ’у дем. значењу: куџати; куџкати’.⁴⁰⁹ Глагол *зврндакати* регистрован је само у примеру где има значење комуникативног глагола, мада у дефиницији није повезан са таквим значењем (основинске) лексеме *зврндати*, него је дефинисан шире: ’у дем. значењу: зврндати’, те се и ова твореница може убројати у ГЗ са суфиксом *-акати*. И. Гирцкат (1955–56: 60) у деминутиве са овим суфиксом убраја и ретку твореницу *урлџакати* (коју наводи према српско-немачком речнику С. Ристића и Ј. Кангрге).

За већ поменути суфикс *-ињати* истиче се да је редак и не наводи се ниједан ГЗ који је њиме деривиран (в. Клајн 2003: 336). У већем броју примера употребе речници бележе глагол *громињати* ’тутњати, грмети; бучати, громорити’ (осн. знач. у РСАНУ), са препознатљивом основом, која се јавља и код ГЗ *громити*, *громорити*, *громотати* итд. Исти суфикс препознаје се и у деривату *клокињати* ’в. клокотати’ (РСАНУ),⁴¹⁰ који је преко ономатопеје *клок* повезан са фреквентнијим синонимом *клокотати*, као и са неколико других глагола (нпр. *клокнути*, *клоктати*).

Једини ГЗ са ретким деминутивним суфиксом *-уљити* разматран у студији Клајн 2003 (347) јесте (према процени лексикографа – „необичан”) глагол *цвркуљити* ’в. цвркутати’ (РМС). Томе можемо додати, такође слабо потврђене, деривате *гргољити* ’в. гргољити’ (РСАНУ), *звиждуљити* ’у дем. значењу: звиждати’ (РСАНУ) и *шкрипуљити* ’дем. према шкрипати’ (РМС).

Суфикс *-јати* помињан је у вези са глаголом *зујати*. Наведено је да се у студији Бабић С. 2002 (515) овај глагол изводи помоћу суфикса *-јати*, што није случај код других аутора (в. т. 3.2.2). Поред ове лексеме, у оквиру датог творбеног типа С. Бабић издваја још и глаголе *брујати*, *грајати*, *хујати* и *зврјати*. Последња два глагола јасно су мотивисана одговарајућим ономатопејама: *ху* (3) оном. ’за опонашање хуке’ (РСЈ); *звр* ’узвик за означавање зврндања, зврјања’ (РСЈ). С друге стране, код глагола *брујати* и *грајати* таква мотивациона веза не постоји.

Суфикс *-урити* поменућемо само у вези са једним дериватом: *кркљурити* ’у дем. значењу: кркљати’⁴¹¹ (РСАНУ). Потенцијално овде иде и ономатопејски глагол *ћућурити* ’ћућорити’ (пр. [Вјетар] је ... ћућурио ... у долиници, РМС), који у основи ипак нема препознатљиву ономатопејску реч.

⁴⁰⁸ Пример: Ухватише се ... и понеше по трави, бесно и лудо, да им све кости крџакаху (Г. Божовић, РСАНУ).

⁴⁰⁹ Пример: Куџака сат негде у углу (РСАНУ). В. и Грицкат 1955–1956: 59.

⁴¹⁰ Један од три илустративна примера: А шкрипа у прсима све више и нешто као да се вари, клокиња у њима (С. Ћоровић, РСАНУ).

⁴¹¹ Треба напоменути да се, према дефиницији, глаголски деминутив не односи на значење емитовања звука основинског глагола *кркљати*, већ на значење у којем је звук пратећа појава: *кркљати* (2а) ’шумно, бучно врети, кључати уз кључање, клокот (обично о житком јелу и житкој маси уопште)’. Ипак, твореницу *кркљурити* наводимо јер је, према нашој процени, сасвим могућа реализација која би се односила на примарно емитовање звука.

2. Од форманата који нису посебно разматрани у познатим монографијама о творби речи, издвојићемо најпре суфикс **-орити**, јер се, у поређењу са другим маргиналним формантима, јавља у највећем броју деривираних ГЗ. Везује се за различите ономапопејске основе, нпр.

- *гргорити* 'в. гргољити' – Некако задовољно велики поток гргорећи одјури преко невидљивих камичака (РСАНУ); уп. префиксал *загргорити*, као и истокоренски глагол *грготати*;
- *громорити* 'производити громор, бучати, хучати, тутњати'; уп. у претходној тачки глаголе са истом основом;⁴¹²
- *зундорити* 'в. зундарати' (поред *зундарати*, од исте основе је и гл. *зундати*);
- *клокорити* 'клопорити, тандркати';
- *мрморити* – уп. знач. (2а) 'шумити, шуморити, шуштати', (2б) 'жуборити, гргољити (обично о текућој води); хучати (о мору)' – Поточић је тихо мрморио (РСАНУ).
- *прпорити* 'изводити слаб шум, звук сличан шуштању' – По песку прпоре куршуми као кишне капи на мирној води (С. Јаковљевић, РМС).⁴¹³
- *шапорити* – ова лексема може се издвојити на основу префиксалног глагола *зашапорити* 'зашуштати, зашуморити' – Од планине се осјети струја прохладна вјетра, опрезно зашапори лишће (Б. Ћопић, РСАНУ).
- *шљапорити* 'ударајући о што стварати шум "шљап-шљап", шљапкати (о киши)' – Крупне капи [су] ... шљапориле по земљи (С. Јаковљевић, РМС).
- *шуморити* 'стварати шумор, шумити, шуштати' – Уједначено шуморе мрке јеле и оморице (П. Кочић, РМС).
- *шушкорити* 'тихо шушкати' – Неко вријеме шушкориле су у полумраку пред вратима (В. Десница, РМС).

Поред последњег наведеног глагола *шушкорити*, префиксал *зашушкорити* 'в. зашушкетати' потврђен је у значењу ГПЗ (уп. пр. Одмах за тим зашушкори неколико гласова, РСАНУ). Аналогно са глаголом *шушкетати*, и овде је могућа двострука мотивација (са оном. основом *шуш-* или глаголском *шушк-*), с тим што формант *-орити* са елементом *-к-* (тј. **-корити*), за разлику од *-кетати*, литература не познаје, па је боље претпоставити да је *шушкорити* девербатив. На такав суфикс упућује и дериват *квркорити* 'кврчати, крештати (о чавки и сл.)' – Гризе усне јер у багремовима пиште и квркоре чавке (Д. Ћосић, РСАНУ), јер у супротном, истокоренски глаголи једном се морају тумачити преко творбене основе *квр-* (нпр. *кврчати*), а други пут преко *кврк-* (уп. о таквом проблему код суфикса *-тати*). Творбено проблематичан је и глагол *кокорити*, у прим. значењу 'испуштати гласове карактеристичне за кокош, обично кад води пилиће, раколити се', јер ако се претпостави да је у основи удвојена ономапопеја (као у *кокотати*), формантски део био би **-рити*. Поменућемо у овој групи деривата још и ареално маркиране глаголе *брборити*, који је у једном од секундарних значења изједначен са *брботати*, пр. Седе по топољацима и слушају како ... брбори вода (Д. Ћосић, РСАНУ), и *кркорити* 'у дем. значењу; крктати и кркљати; кркљати, крктати', пр. Безброј мутних пенушавих олучића, као по орању, кркоре између блатњавог жутог лишћа (Д. Васић, РСАНУ).⁴¹⁴

⁴¹² Могуће је да би се неки од глагола са овим суфиксом (или, у неким случајевима, завршетком) могли протумачити и као десупстантиви/деноминативи (нпр. *громор* + *-ити*). Ипак, у домаћој дериватологији обично се именице типа *громор* одређују као девербативи. Што се тиче дефинисања глагола преко именице *громор*, в. о томе напомену коју даје Клајн (2003: 334).

⁴¹³ Ономапопејска основа *прп-* препознаје се у ГЗ *прптати* (РМС), као и у неким глаголима изван ЛСГ ГЗ: *прпати се*, *прпушкати се* и сл. Међутим, пошто се ова основа не доводи у директну формално-семантичку везу са одговарајућом лексемом, гл. *прпорити* не иде у ред правих мотивисаних глагола.

⁴¹⁴ У истом речнику ни префиксал *забрборити* (пр. Сва вода мирује, равна и тиха и само на том једном месту сваки час пробије кључ и забрбори) нити *закркорити* (пр. Свитнула оштра муња, онда је закркорило, С. Јаковљевић) нису означени квалификатором попут основинских глагола. Супротно од тога, на пример, *кркољити* и *закркољити* означени су истим квалификатором *покр*.

Суфикс *-ољити* потврђен је, заједно са претходно разматраним суфиксом, у глаголским дериватима из других ЛСГ, нпр. у РСАНУ заједно су дефинисане варијанте *скакољити* и *скакорити* 'помало, повремено скакати, поскакивати, скакутати'.⁴¹⁵ Од лексема из ЛСГ глагола звука препознатљиву ономатопејску основу имају глаголи *брбољити* (пр. Забрујаше жице на гитари, као да млаз воде поче да брбољи у једној спиљи, В. Петровић, РСАНУ), затим *гргољити*, *кркољити* 'у дем. значењу кркљати; кркљати'⁴¹⁶ (пр. Покривала му [је брада] уске ... прси, одакле је на махове нешто силно цијукало, шиштало, кркољило, С. Ђоровић), *мрмољити* (4) 'жуборити, гргољити, шумети', *мумољити* (2) 'лагано шумити текући, жуборити' (пр. Река мумољи мирољубиво, РСАНУ).⁴¹⁷

Углавном у дијалекатским глаголским лексемама проналазимо суфикс *-олити*.⁴¹⁸ *буколити* (уп. *букати*), *грголити*, *гудолити* (према РСАНУ у питању је глаголски пејоратив, са примарним значењем 'помало или рђаво гудети'), *закрцколити* 'сасвим тихо закрцкати' (пр. У лугу ... нешто закрцколи као да нечија нога стаде на суво грање, РСАНУ), *зврколити* 'звкркати, зврјати', *каколити* 'какотати'.

Суфикс *-уљати*, са елементом *-уљ-*, који је „уграђен” и у неке именичке сложене суфиксе (нпр. *-уљак*) – јасно се издваја у глаголу *шушуљати* 'тихо шуштати', али га проналазимо и у дијалекатском деривату *грмуљати* 'у дем. значењу: грмети'. – Какво је време на пољу? – По мали севуља и грмуља (РСАНУ).

3. Код неких глагола препознаје се ономатопејска основа коју деле са појединим у претходном прегледу издвојеним дериватима, те се можемо запитати представља ли гласовни низ који долази иза такве основе некакав формант или тек „завршатак”. Неколико ГЗ, на пример, завршава се низом гласова *-љати*: *грљати* ('гргољити'), *загудљати* ('загудети'), затим *кркљати*, *мрмљати*, *мумљати* и дијалекатски глагол *гракљати* ('грактати'). Поред тога, забележени су још финални сегменти *-атати* (*клопатати*),⁴¹⁹ *-окати* (нпр. *зафићокати* 'зафићукати', као и у дијалекатском ГЗ *брбокати* 'брботати'), *-ољати* (нпр. *гргољати*), *-оњати* и *-оњити* (нпр. *бобоњати* и *бобоњити*, уп. *боботати*; *шобоњати* и *шобоњити* 'шоботати'), *-орати* (*мрморати*), *-уњати* (у дијалекатском ГЗ *клокуњати* 'клокотати'), *-учкати* (*брбучкати* 'брботати') итд.

⁴¹⁵ За суф. *-ољити* уп. још и дијалекатски глагол *типољити* у РСАНУ.

⁴¹⁶ Овај глагол обележен је као „покрајинска реч” у РСАНУ.

⁴¹⁷ Ово је такође „покрајинска реч” у РСАНУ, за разлику од префиксала *замумољити* 'замумлати', фиг. пр. Зајаукали би брестови пред црквом и замумољили би пискаво јаблани (РСАНУ).

⁴¹⁸ У студији Грицкат 1955–1956 (68) поменут је овај суфикс, као и формант који је настао у споју са елементом *-к-*: *-колити*.

⁴¹⁹ Уп. пр. Бегао [је] тако Свилар задуго док су одваљене капне на ципелама *клопатале* и сапињале га (Д. Васић, СП, АСК).

3.2.18. Закључак о суфиксацији ГЗ

1. У вези са размотреним глаголским суфиксима треба прво истаћи да су међу њима приметна знатна подударања на плану израза. Наиме, у фонемском саставу већине форманата понавља се мањи број сонаната или консонаната, а приметна је и одређена закономерност у комбиновању са вокалским елементом. Те правилности на формалном плану биће приказане табеларно, с тим што ће бити изостављени поједини форманти који на неки начин одступају од схеме у коју се уклапа већина суфикса.

Табела 7: Комбиновање вокалног и (кон)сонантног елемента у фонемском саставу суфикса којима се граде ГЗ.

Фонем. састав форманата ⁴²⁰		консонантски / сонантски елемент						тематски вокал + морф. наставак
		-к-	-љ-	-њ-	-р-	-т-	-ц-	
вокалски елемент	-а-	-акати	/	/	-арати	[-атати]	/	-ати
	-е-	/	/	/	/	-етати	/	
	-и-	-икати	/	-ињати	/	/	/	
	-о-	[-окати]	[-ољати]	[-оњати]	[-орати]	-отати	/	
	-у-	-укати	-уљати	[-уњати]	/	-утати	-уцати	
	∅	-кати	[-љати]	/	/	-тати	-цати	
	-о-	/	-ољити	[-оњити]	-орити	/	/	-ити
	-у-	/	-уљити	/	-урити	/	/	

Из овог прегледа изостављени су суфикси са (деминутивним) елементом *-к-* у иницијалној позицији (*-карати* и *-кетати*), затим формант који у свом саставу има консонантску групу (*-уцкати*), као и они са елементима који се не јављају у другим суфиксима: *-чати*, *-јати* и *-олити*.

2. У прозодијском смислу представљени суфикси деле се у две групе: а) суфикси носиоци акцента (тросложни суфикси) и б) суфикси без акцента (двосложни суфикси).

Први се деле на суфиксе који се везују само за један тип акцента – краткоузлазни (*-арати*, *-етати*, *-карати*, *-кетати*, *-отати*) и на суфиксе код којих могу варирати два типа – краткоузлазни или дугоузлазни (*-икати* и *-ијкати*, *-укати* и *-ујкати*, *-уцати* и *-ујцати*, *-уцкати* и *-ујцкати*), с тим што у случају двојних акцената одговарајући ГЗ може представљати акценатски дублет или може носити један од два акцента.

Двосложни форманти, односно форманти који не носе акценат, подразумевају да је акценат онај слог који претходи форманту у силабичкој структури деривата (што је обично и први слог деривираниог глагола). Деривати изведени таквим суфиксима подразумевају два типа акцента, на пример *-кати* (*гакати* и *бужкати*), *-нути* (*цикнути* и *звџнути*), а неки само један акценат: *-тати* (*грџтати*) или *-чати* (*хучати*). Генерално, може се уочити да узлазне акценте носе деривирани ГЗ изведени помоћу било којег суфикса, те да колебање у акценту постоји код глагола изведених са формантима који у саставу имају консонантски елемент *-к-*, односно *-ц-*.

3. По питању утицаја суфикса на семантику деривата, приметна су два доминантна случаја. Један се тиче додавања суфикса на ономотопејску основу (основу од ономотопејског узвика). У том случају суфикс углавном има транспозициону улогу, деривацијом се мења

⁴²⁰ Финални сегменти који у нису потврђени као посебни форманти дати су умањеним слогом у угластој загради.

врста речи без нарочите промене семантике. Такву улогу има већина побројаних глаголских суфикса. Други случај односи се на грађење глаголских деминутива. Суфиксе који учествују у том типу деривације посебно ћемо издвојити:

- -акати (нпр. куцакати);
- -етати (нпр. пискетати);
- -карати (нпр. клопкарати);
- -кати (нпр. жуборкати, зујкати);
- -кетати (нпр. пуцкетати);
- -нути (нпр. зујнути);
- -укати (нпр. звиждукати);
- -утати (нпр. шкрипутати);
- -уцати (нпр. звиждуцати);
- -уцкати (нпр. лајуцкати);
- -уљити (нпр. шкрипуљити).

Као што је показано у анализи, поједини од презентованих суфикса учествују у грађењу тек покојег глаголског деминутива, док други спадају у доста плодније форманте за грађење деминутивних глаголских образовања.

4. ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА ГЛАГОЛА ЗВУКА

У домаћој теоријској лексикографији, која се у великој мери наслања на сазнања проистекла из практичног рада на описним речницима српског језика – говори се о неколико типова дефинисања лексема.⁴²¹ Тумачење значења у *Речнику српскога језика*, на пример, како је указано у уводу првог издања (РСЈ 2007: 9), остварује се употребом *описних, синтагматских, синонимских, комбинованих и граматичких* дефиниција. Запажа се да су код овакве класификације примењени различити критеријуми. Тако се термином „синтагматска дефиниција” упућује на синтаксички израз дефиниције, док се код других чланова поделе тај критеријум не примењује. Такође, „комбинован(и)” указује на сасвим други критеријум у односу на, рецимо, „синонимски”, којим се истиче тип парадигматског лексичког односа између лексеме која се дефинише (*definiendum*) и лексеме, одн. више лексема искоришћених у дефиницији (*definiens*). Ако бисмо као критеријум узели тип везе на релацији лексема у одредници – лексема у дефиницији, поред синонимских дефиниција (или шире: лексичких, нпр. антонимских, хипонимских), могло би се говорити и о творбеним (одн. творбено-семантичким), затим граматичким (одн. граматичко-творбеним) дефиницијама и сл.

Одређење „комбиновани” могло би се доследно применити за дефиниције које у себи садрже комбинацију основних типова дефиниција, и то уколико би наспрам тог одређења стајао назив за „некомбиновану” или, другачије речено – „просту” дефиницију. Дакле, према том критеријуму (сложености), дефиниције би биле подељене на просте и сложене, тј. комбиноване.

Важан задатак који се поставља пред лексикографију као практичну дисциплину јесте постизање што веће уједначености лексикографских решења. Према речима И. Грицкат, постоји „потреба и обавеза да се у оквирима истог речника систематизовано показују истородне појаве” (Грицкат 1988: 10–11). Типизацијом се с једне стране указује на системност лексичких веза (и омогућава се њихово лакше проучавање), док се, с друге стране, олакшава посао израде речника. Међутим, то није једноставан задатак, посебно када

⁴²¹ У раду Халас 2014 (79) речничке дефиниције значења деле се у два општа типа: „традиционалне и оне формулисане према теорији прототипа”. Дакле, дефиниције које овде разматрамо могу се одредити као „традиционалне”.

је речник дело више аутора, што је случај са речницима који служе као извори за ово истраживање.

На плану дефинисања лексичког значења уједначеност подразумева уклапање (суб)лексема које припадају истим или блиским семантичким класама или имају аналогну творбenu структуру – у одређене обрасце (моделе) дефинисања. Током досадашње анализе већ су помињани различити обрасци дефинисања глагола звука карактеристични за домаће описне једнојезичке речнике. Како је напоменуто већ у уводном поглављу, дефинициони обрасци били су један од најважнијих критеријума за утврђивање скупа лексема које улазе у основни предмет истраживања.

У даљој анализи ћемо нешто детаљније представити најучесталије моделе који су коришћени приликом дефинисања ГЗ у *Речнику српскога језика* и оквирно одредити њихову заступљеност у датом лексикографском извору. С обзиром на својства речничке грађе, где је каткад уочљив и индивидуални печат лексикографа, неће бити речи толико о прецизним, квантификованим подацима колико о тенденцијама које се могу регистровати на примеру дефиниција ГЗ у једнотомном речнику Матице српске.

4.1. Модели дефинисања. При утврђивању семантичког садржаја глагола звука у РСЈ, коришћени су следећи обрасци дефинисања:

4.1.1. Модел 1 – описни. У питању је основни образац дефинисања, на који се на различите начине надовезују сви остали. Прототипична дефиниција која се сврстава у овај модел састоји се из два основна сегмента: у првом делу налази се (1) глагол (одн. више глагола) општије семантике типа *производити* и/или *одавати* и сл., а у другом – као допуна тог глагола – (2) именица са значењем звука (тј. лексема *звук* или бар један од њених хипонима, у рекцијском облику). Такође, у првом делу се могу употребити рефлексивни глаголи типа *оглашавати се* и *огласити се*, који чине посебну подгрупу у оквиру модела 1. Они су семантички специфичнији, ужи од осталих глагола, који су заправо инкорпорирани у њихову семантику заједно са појмом звука, гласа. Из тог разлога, допуна уз њих је факултативна и употребљава се ради прецизније квалификације емитованог звука (уп. ниже т. 2д).⁴²²

У оквиру другог сегмента готово увек се налази компонента квалификације звука, исказана експлицитно или посредно. Врло често се у глоси додаје информација о прототипичном извору звука, што чини заправо трећи сегмент уобичајене дефиниције, који није одлика само описног модела.

(1) Глаголи који се користе у оквиру овог модела дефинисања нису истоветни по типу субјекта који уз њих иде, већ се оквирно могу поделити у три групе:

(а) глаголи који формирају реченицу у којој се на позицији субјекта јавља лексема са значењем извора звука:

(аа) прелазни глаголи:

- *испуштати* / *испустити*: нпр. *кмечати* (1) 'испуштати танак, пригушен глас (о јагњету, јарету и др. животињама)'; *кликнути* (2) 'испустити клик, кликтај (о птицама)';
- *одавати* / *одати*: нпр. *добовати* (2а) 'одавати потмуле звуке (о добошу и сл.)'; *звекнути* 'испустити, *одати* звек, зазвечати; лупнути о нешто произведши звук';
- *пуштати* / *пустити*: нпр. *гакати* 'пуштати гласове га-га (о гускама, вранама и сл.)'; *бекнути* (1) 'пустити глас „бе“ (о овци, кози, телету и сл.)';

(аб) рефлексивни глаголи:

- *јављати се*: нпр. *квечати* 'јављати се гласом „квек“; кмечати (о детету)';

⁴²² Може се приметити да се сви побројани глаголи из првог сегмента модела 1 сврставају у два типа рекцијских глагола: транзитивне глаголе, који су доминантни и присутни у све три групе, и рефлексивне рекцијске глаголе (са допуном у беспредлошком инстр.), који се, по природи ствари, могу наћи једино у групи *a*.

• оглашавати се / огласити се: нпр. *цикати* (1в) 'оглашавати се пискавим гласом „ци“ (о птицама, цврку и сл.)'; *крикнути* (2) 'огласити се криком, оштрим, продорним, реским гласом (о неким птицама, нпр. о галебу, сови и др.)';

(б) глаголи који везују (спољашњи) каузатор на позицији субјекта:

• изазивати / изазвати: нпр. *шкрипати* (б) '(нечим) покретом, притиском и сл. изазивати шкрипу; шкргутати: ~ вратима; ~ зубима'; *брчнути* 'изазвати карактеристичан шум ускомешавши воду, плъуснути';

(в) глаголи који допуштају оба поменута типа субјекта:

• производити / произвести: нпр. *жуборити* (1) 'производити жубор (о води, потоку и сл.)'; *лупати* (1в) 'ударањем (у бубањ, добош и сл.) производити звуке'; *дрекнути* (2) 'произвести, одати јак продоран звук (нпр. о звону)'; *пуцкети* и *пуцнути* 'произвести кратак, оштар звук пуцкетајући, пуцајући: ~ бичем, ~ језиком'

• стварати:⁴²³ нпр. *тандркати* (1) 'стварати тандрк, лупарати, клопарати'⁴²⁴ – Кола су тандркала пролазећи преко пруге; *мљацкати* (2) 'стварати шум идући, ходајући по расквашеном, блатњавом тлу, по блату и сл., шљапкати'.

Међу глаголима под тачком *а* нешто фреквентнији су само *одавати*, *испуштати*, *огласити се* и *оглашавати се*. Користе се првенствено у дефиницијама ГЗ са аниматним субјектом. Дефиниције које на позицији субјекта подразумевају каузатор прилично су ретке, тако да се глаголи *изазивати* и *изазвати* не јављају често, као ни глаголи под тачком *в*, када се користе у том значењу. Ако се узму у обзир сви дефинициони модели овог типа у РСЈ (а то обухвата поред модела 1 и његове комбинације са другим моделима), поредак најфреквентнијих глагола у дефиницијама је следећи: *производити*, *одавати*, *испуштати*, *огласити се*, *произвести*, *оглашавати се*, *стварати*; они чине више од 85% глагола употребљених при дефинисању ГЗ путем датог обрасца.

У мањем броју дефиниција појавиће се тек једном или двапут још понеки глагол, обично уз поменуте фреквентније глаголе, нпр. *ужуборити се* 'зазвучати жубором, произвести жубор'; *ћукати* 'оглашавати се, гласати се као ћук', *чивкати* 'давати од себе глас чив, чив'; *ланути* (3) 'дати гласа од себе, огласити се (нпр. пуцњем, шкрипом итд.) (о ватреном оружју, брави и др.)'; *тулити* (3) 'изводити гласан отегнут звук, завијати, фијукати (о сирени и ветру)' и *туцкарати* '(про)изводити слабе испрекидане звукове' – Испод његових ногу туцкарали су каменчићи; *захукати* (1б) 'надићи хуку, захујати (о ветру)';⁴²⁵ *вречати* (б) 'подражавати козји глас; одавати глас сличан вечашу, дерати се' и *дудукати* (2а) 'узвизима „ду-ду“ подражавати звук трубе, аутомобилске сирене и сл.';⁴²⁶ *бучати* (1а) 'правити, стварати буку, хучати (обично о реци, мору и сл.)' и *рондати* (1) 'производити шумове, правити буку, тутњати'. – Рондају вагонети. Комшије рондају над главом; *мрморити* (2б) 'жуборити, гргољити ([о] води); чути се при таласању, хучати (о мору)'.

Ове лексеме ишле би у горњој подели под тачку *а*, изузев глагола *правити*, који би, како показују наведени примери, био сврстан уз гл. *производити* и *стварати* (тачка *в*). Глаголи *зазвучати* и *чути се* нису уобичајени у дефиницијама ГЗ, пошто се употребљавају

⁴²³ Видски парњак *створити* забележен је тек у једној дефиницији: *шкргутнути* 'произвести, створити шкргут; шкрипнути (о зубима, неподмазаним и расушеним механизмима и сл.)'.

⁴²⁴ Глагол је овде дат у комбинованим (описно-синонимским) дефиницијама јер се готово нигде не налази самостално, изван тог модела или изван диференциране дефиниције (подељене тачком и зарезом). Треба напоменути и то да се глагол *стварати* јавља само по изузетку у дефиницијама које подразумевају каузатор на позицији субјекта.

⁴²⁵ Гл. *надићи* у овом значењу готово никад се не комбинује са неживим субјекатским појмом, па је у овој дефиницији непотребан.

⁴²⁶ Гл. *подражавати* могао би се изоставити из овог низа, с обзиром на то да подражавање звука, одн. намерно произвођење звука сличног неком другом звуку, укључује компоненту интенционалности, тако да звучни сигнал произведен на тај начин обично служи за слање невербалне поруке, што удаљава дефинисане сублексеме (подражавати + глас/звук) од значења прототипичног ГЗ.

пре свега код тумачења ГПЗ, тј. на позицији субјекта везују првенствено именицу са значењем звука.

Треба напоменути још нешто у вези са употребом најфреквентнијих глагола у оквиру описног модела у РСЈ. У појединим дефиницијама, прилично недоследно, спорадично – а тиме, можемо рећи, и сувишно – раздвајају се појмови *произвођења, стварања и одавања, испуштања* звука, чиме се успоставља разлика између настајања звука и његовог кретања од извора (према примаоцу), мада се ови процеси међусобно подразумевају, уп. нпр. *крчати (3a) 'производити и одавати, испуштати* испрекидане, нескладне, непријатне звуке неједнаког интензитета (о апаратима за преношење звука, нпр. о телефону, радио-апарату и сл.)'; *куцати (3a) 'стварати, производити и одавати* испрекидане звуке (о ударцима чекића, звону, сату и др.)', али: *кркљаићи (2) 'производити, одавати, испуштати* испрекидане, нескладне, непријатне звуке неједнаког интензитета (о апаратима за преношење звука, неким музичким инструментима и сл.)'.

(2) Други сегмент дефиниције која улази у модел 1 у мањој мери је регуларан. Садржи различите формулације емитованог звука, а главна дистинкција међу њима тиче се начина на који се звук квалификује. Својство емитованог звука је *диференција специфика* за ГЗ, тако да добро осмишљена семантичка идентификација ових глагола у речнику треба да обухвати што прецизнији опис звука, било да се то чини директно или посредно (нпр. упућивањем на већ дефинисану лексему). Дефиницијом се, пре свега, одговора на питање *какав* звук се емитује, што може бити исказано на више начина: звуку се приписују одговарајућа физичка својстава, он се повезује са тачно одређеним извором, одн. типом извора или се описује начин на који настаје. Подразумева се да ове информације могу бити инкорпорирани и у једну дефиницију.

Могуће је издвојити неколико учесталијих начина спецификације звука који улази у семантику ГЗ у оквиру првог модела.

(а) Својства звука (обично акустичка) ближе се одређују тако што се уз именицу *звук* употребљава низ придева или (ређе) само један придев:

циктати (3a) 'производити висок, циктав, пискав звук (о музичким инструментима, зовну, металним предметима и сл.)'; *цврчати (2) 'производити оштре, високе звуке* (нпр. о свирали)'; *добовати (2a) 'одавати потмуле звуке* (о добошу и сл.)' итд.

Поред лексеме *звук* у таквим дефиницијама се често користе њени хипоними *глас* или *шум*, доста ретко *тон*, и већ се тим поступком ближе одређује тип емитованог звука:

крештати (1) 'испуштати крештав, висок, пискав, продоран и храпав глас (о животињама, обично о неким птицама)'; *фритати 'одавати, производити шуштаве, прштаве шуме* (нпр. при горењу)'; *диликати 'производити нарочите високе тонове, дилик* (о свирачу на диграма, гајдама, односно о диграма, гајдама)'.²

Ипак, оваква квалификација звука обично није довољна, јер је готово немогуће тим путем свести звук на неопходну меру специфичности, посебности, нарочито зато што се у просеку уз именицу наводи до два придева; другачије речено, такво одређење звука остаје прешироко, недовољно прецизно. Зато се, по правилу, као што се види из наведених примера, у глоси додатно указује на прототипични извор звука или, понекад, на радњу одн. процес за које се тај звук везује. Такође, прецизније одређење звука постиже се коришћењем синонима, дакле, комбиновањем различитих подмодела или модела дефинисања.

У ретким примерима садржај основног дела дефиниције не сужава се на тај начин, већ се даје широко тумачење значења, а на прототипични извор се упућује илустративним примером: *прпорити*² 'производити слаб шум' – Чуло се како на стрехи врабац прпори крилима. Такав поступак може бити оправдан у неким случајевима, али је непожељан из перспективе проучавања системског карактера глаголске семантике, јер би се наведеном дефиницијом могао обухватити већи број ГЗ.

Емитовани звук неретко се појашњава, прецизира и тако што се у тумачењу глаголског значења експлицира *начин* његовог настанка, тј. објашњавају се радња, процес и сл. који доводе до стварања звука:

бућкати (1б) 'одавати испрекидане потмуле шумове ударајући о нешто или крећући се кроз узан отвор, мућкајући се и сл. (о течности)'; *пропиштати (2а)* 'произвести резак звук изливајући се, цурећи у млазевима'. — Пропиштали млазеви воде; *турукати* 'дувајући у трубу, или у нешто слично, производити непријатан звук' итд.

Податак о типичном извору звука, одн. каузатору не би требало наводити у глоси уколико се у главном делу дефиниције извор и каузатор не поклапају, нпр. *бљузгати (а)* 'одавати карактеристичан шум при ходању по лапавици (о расквашеном снегу, житком блату и сл.)'; *шкљоцати (а)* 'одавати кратке оштре звуке при одапињању обарача пушке, окретању кључа у брави, шишању маказама, ударању зуба о зуб и сл. (о пушци, брави, маказама, зубима и сл.)' и сл.

(б) Особине звука исказују се посредно, тако што се у дефиницији уместо именице *звук*, односно *глас* или *шум* користи лексема са ужим, одређенијим значењем, а најчешће је то девербативна именица од ГЗ чије значење се дефинише.⁴²⁷ У овом случају, дакле, битне карактеристике звука наведене су (одн. требало би да буду наведене) у дефиницији именице:

псикнути 'огласити се псиком', уп. *псик* и *псика* 'висок, резак звук произведен истискивањем ваздуха кроз стиснуте зубе или усне; сличан глас неких птица; звиждук, писак уопште: псиком позвати; ~ шљук'; *цијукати* 'испуштати цијук' и *цијукнути* 'огласити се цијуком, произвести цијук', уп. *цијук (а)* 'висок, танак, пикав глас којим се оглашавају мишеви, птићи, ситније птице и сл., цијукање: ~ миша, ~ канаринца' итд.

Ако звук није јасније детерминисан, нпр. када је именица дефинисана по моделу *глас/звук* + извор звука, добија се једна врста кружне дефиниције, нпр. *каукаати* 'оглашавати се кауком (о ћуркама)', уп. *каук* 'глас ћурке', а то би, подразумева се, требало избегавати. Такође, када се по овом подмоделу тумачи значење ГЗ, не би требало служити се глаголским именицама изведеним помоћу суфикса *-ње*, с обзиром на то да се обично у описним речницима књижевног језика те лексеме не узимају као посебне одреднице (или се дефинишу преко мотивног глагола), уп. *сикати (2)* 'испуштати шиштав глас, оглашавати се сикањем (о гускама, неким инсектима и сл.)'.

Дефинисање ГЗ помоћу девербативне именице каткад се укршта са другим начинима, обично са подмоделом *а*, нпр. *рикати (1)* 'испуштати продорне, неартикулисане гласове, оглашавати се риком'; уп. и комбинацију са начином који следи под тачком *г*: *крекетати (а)* 'испуштати гласове попут „кре-кре“, оглашавати се крекетом (о жабама)'

Издвојени примери показују да се помоћу представљеног подмодела (или комбиновано) обично дефинишу значења глагола оглашавања животиња.

(в) У дефиницији се не наводе својства звука, већ се он идентификује преко поређења са другим, познатијим звуком. Тако се обично поступа кад треба представити метафоричко значење неког ГЗ које остаје у домену емитовања звука или метафоричко значење глагола из друге семантичке класе:

режати (2а) 'одавати звуке сличне режању животиња' – Вергл је режао; *тиктакати (б)* 'производити чиме звукове сличне куцању сата (писаћом машином нпр.)'; *цврчати (3)* 'одавати нарочите звуке сличне гласу цврчка (о меду и сл. што се пржи, о сировом дрвету кад гори, о свећи или лампи која догорела и сл.)'; *турпијати (2б)* 'оглашавати се гласом који подсећа на стругање турпијом' – Чуле су се неке птице како турпијају.

⁴²⁷ Нису ретке дефиниције у којима се именица јавља двапут, у различитим рекурзивним облицима: *звечати* 'одавати звуку, оглашавати се звек'; *гракнути (1)* 'пустити грак, огласити се граком (о гаврану, врани и сл.)' итд.

Поређење пак не би требало користити у дефиницијама које по типу одговарају онима у претходно наведеним тачкама, нпр. *ћукати* 'оглашавати се, гласати се као ћук' и *ћукнути* 'огласити се као ћук' итд.

(г) Звук се приближно одређује тако што се лексемама *звук* или *глас* додаје одговарајућа ономотопејска реч (као одраз емитованог звучног сигнала у фонолошком систему стандардног српског језика). Понекад ће се редупликацијом ономотопеје нагласити итеративност:

квоцати (1) 'испуштати глас „кво“, „квоц“ (обично о квочки)'; *џангарати* 'одавати звуке „дан-џан“ (нпр. о металном предмету који ландара о појасу)'; *џврчати* (1а) 'производити нарочити глас „џвр“ (о џврчку, попцу и сл.)' итд.

Презентовани подмодел најпогоднији је за тумачење значења ономотопејских глагола. Неке модификације овог начина дефинисања остварују су тако што се лексема *звук* или *глас* изоставе: *пијукати* 'оглашавати се са „пију-пију“ (о младим птићима)', или се, на пример, истакне апроксимативни карактер звука који је представљен у тумачењу глаголског значења, а тај звук може бити и додатно одређен као у примерима под тачком а: *блебетати* (2) 'производи нарочит, испрекидан глас, слично гласовима бе-бе (о ћурану, патки и сл.)'; *мувати* 'оглашавати се карактеристичним гласом сличним дугом, отегнутом „му“ (о говедима)' итд.

(д) Код мањег броја дефиниција не наводи се било каква директна квалификација звука, већ се на његове особине тек имплицитно указује преко информације о извору, која тиме постаје неиспустиви део дефиниције:

гудети (2) 'производи звуке (о гудачким инструментима)'; *закуцати* (4) 'огласити се звуком (о звону и сл.)' итд.

Ако се у првом сегменту користи повратни глагол, дефиниција може бити сведена само на глагол и именицу са значењем извора звука, нпр. *пућтурикати* 'оглашавати се (о препелици, о ћурану)' итд., будући да је у самом глаголу већ садржано значење *емитовати* + *звук/глас*.

У закључку овог прегледа треба напоменути да је бирање конкретног лексикографског решења само делимично условљено језичким чињеницама (истакнуто је нпр. да се по подмоделу б често дефинишу глаголи оглашавања животиња, док је под в представљен начин тумачења карактеристичан за метафоричка значења итд.), а да је у значајној мери одабир подмодела произвољан, тако да зависи од одлуке лексикографа који одређује семантички садржај (суб)лексема.

4.1.2. Модел 2 – синонимски. Други значајнији модел је синонимски, који обухвата дефиниције једноставније структуре, састављене од једног или више (најчешће два до три) синонима глагола звука чије значење се дефинише: *брундати* (1а) 'мумлати'; *бучати* (1б) 'хујати, фијукати'; *затракарати* 'залупати, затандркати, заклопарати'.⁴²⁸ Упрошћена дефиниција, каква је синонимска, користи се обично у случају кад дефинисана лексема има довољан број синонима у општем лексичком фонду или када је та лексема употребно маркирана (в. Гортан Премк 1982: 51). Тако се помоћу овог типа дефиниције може посредно указати на перифернији статус (суб)лексема чија се семантика тумачи.

Широј варијанти овог модела могу се прикључити и дефиниције у којима између лексема у одредници и у дефиницији постоји неки други тип парадигматског односа. Ту би били сврстани, на пример, случајеви када се ГЗ дефинише преко глагола са којим је не само у семантичкој него и у формалној вези (*кмекетати* 'мекетати'; *хукати* (2) 'хујати, хучати'

⁴²⁸ Дефиниције са више од три глаголска синонима спадају у изузетке, а забележен је и пример дефиниције са пет синонима: *џиктати* (1а) 'џичати, врискати, вриштати, поџикивати, кликтати (од великог узбуђења, радости и сл.)'.

итд.) или преко хиперонима у спрези са одговарајућом прилошком компонентом: *бренцати* (б) 'зујати, зузукати испрекидано'; *завијати*² (1) 'отегнуто урлати'; *затандркати* (б) 'оштро, непријатно зазврјати'; *мумлати* (3в) 'потмуло и једнолично хучати' итд. Речнички материјал показује да се наведени начини дефинисања ГЗ међусобно допуњују, уп. нпр. *зврндати* (1) 'зврјати (обично нескладно), тандркати, клопарати'; *жсвкати* 'испрекидано лајати, кевтати'; *пуцкети* 'испрекидано пуцкати, пуцкарати' итд.

Информација о прототипичном извору звука у синонимском моделу додаје се ређе у односу на описни модел, мада је тај податак забележен код више од половине синонимских дефиниција глагола звука у РСЈ.

4.1.3. Модел 3 – творбени. Творбеним обрасцем дефинисања може се, у ширем смислу, назвати сваки дефинициони модел који окупља дефиниције уобличене тако да одражавају творбену структуру лексема чије значење се тумачи. Код глаголских лексема уопште, творбени модел дефинисања односи се првенствено на представљање семантике префиксираних глагола у описним речницима. Кад су у питању глаголи звука, трећи модел тиче се, у највећој мери, значењског одређења ингресивних глагола, грађених различитим префиксима, од прототипичног *за-* ка мање типичним или нетипичним префиксима. Типска дефиниција састоји се од одговарајућег фазног глагола (најчешће гл. *почети*), којим се исказује семантика префикса, и од мотивног глагола звука, нпр. *зафијукати* 'почети фијукати'; *прожуборити* 'почети жуборити'; *расквоцати се* 'почети квоцати'; *устопотати (се)* 'почети топотати, топтати' итд. Код овог модела дефинисања постигнут је у РСЈ велики степен униформности.

Додатна компонента интензитета, својствена префиксираним ГЗ који су грађени по творбеном обрасцу *раз-* / *уз-* + мотивни ГЗ + *се*, исказује се у дефиницији тако што се заједно са неутралним дефиниционим подмоделом *почети* + мотивни ГЗ употребљава и специфичнија, маркирана варијанта *ударити у* + глаголска именица од мотивног ГЗ (у облику акузатива): *раскликтати се* 'почети кликтати, ударити у кликтање'; *узвришитати се* 'почети вршитати, ударити у врски'; *узревати се* 'почети ревати, ударити у ревање'. Понегде је у оваквим комбинацијама регистрован и аспектуални глагол *стати*: *разрикатати се* 'стати рикати, ударити у рику'; *успијукати се* 'стати пијукати, ударити у пијукање' итд. Интензификација је у неким дефиницијама исказана само адвербијално (*разграктати се* 'почети јако грактати'; *расклопотати се* 'почети јако клопотати'), а ретко и на један и на други начин (*разлајати се* 'почети много лајати, ударити у лавеж'). Изузетно ће се појавити још понека варијација овог начина дефинисања, уп. *усцвркутати се* 'почети много, често цвркутати, предати се цвркутању' или *усцврчати се* 'ударити у цврчање, занети се цврчањем', чиме се, без потребе, нарушава чврсти образац по којем се тумачи семантика префиксираних ГЗ.

Други видски типови (свршених) префиксала, како је утврђено, уопште су ретки код ГЗ, те се и дефиниције са другим фазним глаголима, типа *престати* (нпр. *прегрмети* (1) 'престати грмети'; *отцвркутати* (1) 'завршити цвркутање, престати цвркутати'; *дозвонити* 'свршити звоњење, одзвонити до краја, престати звонити' итд.), сразмерно ретко јављају.

Податак о уобичајеном извору емитованог звука ретко се наводи у овом моделу дефинисања.

4.1.4. Комбиновани модели. Знатан број глагола звука дефинисан је у РСЈ комбинацијом презентованих модела, што је регуларан поступак у дескриптивним речницима српског језика. Обично се комбинују два модела, по устаљеном поретку. Трећи модел спојив је са осталима, подразумева се, само код дефинисања глаголских твореница, тако да је доминантан тип комбинованих дефиниција **описно-синонимски**, нпр. *клокотати* (3) 'производити реске пучње, штектати (о ватреном оружју)'; *тандркати* (1) 'стварати тандрк, лупарати, клопарати' итд.⁴²⁹ У синонимском делу оваквих дефиниција дају се блискозначнице или истозначнице дефинисане лексеме (уп. Гортан Премк 1982: 50).

Приликом дефинисања ГЗ коришћена су још два обрасца, ограничена на глаголе настале префиксалном творбом: **творбено-синонимски**, нпр. *зазврчати* 'почети зврчати, зазврјати'; *прозвонити* 'почети звонити, зазвонити' и **творбено-описни**, нпр. *забрботати* 'почети брботати, произвести брбот'; *затутњати* (*затутњети* и *затутњити*) 'почети тутњити, огласити се потмулим, јаким звуком, тутњавом, грмљавином и сл.' У РСЈ су заступљене и друге варијанте дефиниција које су састављене од творбених и описних елемената, као у следећим примерима: *забректати* (б) 'почети одавати снажне кратке звукове (о мотору)'; *забрујати* и *забрујити* 'почети брујати, почети одавати уједначен, глас, звук' итд.

Посебан тип комбиноване дефиниције користи се понекад код вишезначних твореница, када се творбени део дефиниције извуче испред низа сублексема, чиме се истиче творбена семантика глагола и избегава понављање исте компоненте у свим дефиницијама, уп. нпр. *затрубити*, *заурлати*, *зацвилети* у РСЈ.

Што се тиче комбиновања творбеног и синонимског начина дефинисања, ту се углавном битно не одступа од већ илустрованог модела, тј. од формуле типа *фазни гл. + основни (мотивни) гл. + синоним(и)*. Поменућемо тек једну ограничену варијацију овог модела, у којој се уместо синонимâ глагола у одредници – како је нпр. код лексеме *проциктати* 'почети циктати, зациктати, заштектати, запраскати (о ватреном оружју и ономе што производи сличан звук)' – ређају синоними основног (мотивног) глагола, а испред тог низа стоји семантички еквивалент префикса, тј. фазни глагол, нпр. *заитропотати* 'почети штропотати, лупарати, клопарати, тандркати' итд.

4.1.5. Диференциране дефиниције (дефиниције са „значањским нијансама”). У уводном поглављу напоменуто је да посебан изазов у случају када се за истраживање узима грађа из описног речника представљају дефиниције које садрже знак тачку и запету, којим се обележавају „нијансе значења”. Сегменти раздвојени тим знаком веома су хетерогени: од оних семантички врло блиских, који би се могли раздвојити и само запетом, па до изразито дивергентних, који се у покојем случају могу третирати и као различита (нумеричка) значења у полисемичкој структури дефинисане лексеме. Таква шароликост отежава класификацију лексема према значењу.

Велики број глагола звука дефинисан је у *Речнику српскога језика* путем овог типа дефиниција. Дају се уочити две групе диференцираних дефиниција. Прва, нешто већа, обухвата дефиниције у којима се и испред и иза знака интерпункције дефинише емитовање звука, тако да су садржаји из првог и другог дела дефиниције у односу блискозначности; уп. нпр. дефиниције различитих значења глагола *зујати* у РСЈ: *зујати* (1) 'производити специфичан звук треперењем крила (о инсектима); производити сличан звук, остављати утисак слична звука', *зујати* (2а) 'одавати једноличан звук треперећи, вибрирајући; зврјати, брујати (о машинама и направама)' и *зујати* (2б) 'хујати, шумети; брујати, бучати'. Запажа се прилична сличност са описно-синонимским типом комбинованих дефиниција. У другој групи су дефиниције са значењским садржајем глагола звука у само једном од сегмената; преостали део дефиниције, често једнолексемски, обично садржи релевантну звучну

⁴²⁹ Семантичка идентификација која садржи описни део и синонимску групу речи сматра се „правом”, „типичном” дефиницијом у Речнику САНУ (Гортан Премк 1982: 50).

компоненту значења, али семантички одговара некој од осталих глаголских класа, нпр. *звоцнути* 'ударити горњим зубима о доње; звецнути, звекнути'; *квекнути* 'произвести глас „квек“, кмекнути; заплакати'; *клокотати (1)* 'стварати, производити клокот; *кључати* (о води, житкој маси уопште); *проиушкати* 'почети шушкати; *проћи шушкајући* итд. Семантичке структуре у првом и другом делу дефиниције најчешће су метонимијски повезане, као у наведеним примерима. У неким дефиницијама овог типа посебно је квалификатором обележена фигуративна употреба, заснована обично на метафоричком трансферу типа *емитовање звука* → *говорење*, нпр. *завречати* 'почети вречати (о кози); фиг. проговорити продорним, крештавим гласом (о људима)'; *закрештати* 'почети крештати, испустити крештав глас (о птицама и сл.); фиг. крештаво проговорити'; *регнути* 'зарезати (искежених зуба) (о псу); фиг. проговорити, писнути'.

Примећује се да сегменти дефиниција структурно одговарају пуним дефиницијама уобличеним по моделима 1–3. Истакнуту улогу има синонимски модел, који се једноставно комбинује са осталима. У поменутој групи глагола чија дефиниција у оба дела кореспондира са семантиком ГЗ, најзаступљеније су дефиниције типа *клопорити* 'клоктати, клокотати; жуборити (о води)', затим *кврчати* 'испуштати глас „квр“ (о мачки, жаби и др.); кричати, крештати (о живини)' и *чегртати (1)* 'производити оштре продорне звукове стварајући буку, клепетати; клопарати (нпр. о чегрталки, кастањетама, точковима запрежних кола и др.)'. Дакле, диференциране дефиниције обично су структуриране на три начина: у другом сегменту увек је садржај који одговара пуној синонимској дефиницији, док је први део а) такође синонимски, б) описни или в) комбиновани, описно-синонимски.

Диференцирану дефиницију ређе чини више од два сегмента, нпр. *засујати* 'почети зујати, произвести зујање; зафијукати; забрујати'; *хуктати (2)* 'одавати испрекидану хуку; хујати, хучати (о ветру, реци); бректати (о возу и сл.)' итд.

4.1.6. Упућивачки модели. Модели 1–3 у својим уобичајеним реализацијама или у различитим модификацијама издвајају се у односу на друге учестале начине дефинисања ГЗ. Одредити значење неке лексеме путем ових модела значи уобличи целу дефиницију употребом јединица стандардног српског језика, док, с друге стране, остали модели садрже и додатне елементе – стандардизоване јединице лексикографског метајезика, од којих су најпрепознатљивији квалификатори, и то они инкорпорирани у дефиницију. Семантичка структура (суб)лексеме која се дефинише на тај начин не исказује се директно, као у већ презентованим моделима, него се повезује са другом лексемом посредством метајезичких елемената. За ГЗ су карактеристични модели дефинисања представљени следећим примерима из РСЈ:

- **модел 4:** *блечати* 'в. блејати'; *клептати (1)* 'в. клепетати (1)';
- **модел 5:** *кврцати* 'дем. према кврцати'; *жуборкати* 'у дем. значењу: жуборити';
- **модел 6:** *пућнути* 'свр. према пућкати'; *кричати* 'несвр. према крикнути'; *заурлавати* 'несвр. према заурлати'; *мекетнути* 'свр. према мекетати';

Дефиниције уобличене по моделима 4–6 састоје се од нелексихког елемента и од (суб)лексеме на коју се упућује. Ознаком *в.* („види“) у моделу 4 не исказује се потпуна једнакост, будући да се употребом те ознаке имплицира перифернији статус дефинисане (суб)лексеме.⁴³⁰ Дефиниције овог типа у домаћој теоријској лексикографији уобичајено се називају *упућивачким*. Нелексихки део дефиниције у петом и шестом моделу чини, у форми скраћенице, одговарајући лингвистички (граматички) термин и поред њега помоћна реч или интерпункцијски знак, којима се упућује на одређену (суб)лексеми.⁴³¹ У ширем смислу,

⁴³⁰ Ако би се ова ознака неграфемски обележавала, њен еквивалент пре би био знак типа стрелице /→/ него знак једнакости /=/.

⁴³¹ Структура ових дефиниција може се представити на следећи начин: оне се састоје из два дела а) нелексихког и б) лексихког; први део састоје се такође из два сегмента аа) граматичког и аб) упућивачког.

дакле, и ово је једна врста упућивачких дефиниција. Као и код дефиниције из модела 4, значење лексеме проверава се у другом речничком чланку, у овом случају код глагола експлицитно наведеног у дефиницији, из којег је по правилу творбено изведен дефинисани глагол. С обзиром на граматичке појмове одн. термине које садрже: „деминутив” или „деминутивно значење” (модел 5), односно „свршени (глагол)” / „несвршени (глагол)” (модел 6) – овакве дефиниције се углавном називају *граматичким дефиницијама*.⁴³²

Модел 4 близак је синонимском моделу, посебно у случајевима када је дефинисана лексема поред семантичке и у формалној вези са лексемом у дефиницији, уп. нпр. *кметати* 'мекетати' (модел 2) и *чандрљати* 'в. чандрљати' (модел 4). Ипак, кад се упореде сви ГЗ дефинисани у РСЈ на ова два начина, уочавају се битне разлике. Поред тога што се у упућивачкој дефиницији наводи само једна лексема (по изузетку две), што код синонимског модела није толико често, по четвртом моделу дефинисани су искључиво они глаголи звука који су не само значењски истоветни с неким од фреквентнијих глагола, преко којег се онда и дефинишу, већ су са њим и формално повезани (на фонолошком нивоу, што је углавном последица творбене везе), нпр. *брецати* (1) 'в. бренцати (а)'; *бурљати* 'в. бурлати'; *гугукати* 'в. гукати'; *звектати* 'в. звекетати'; *скиликати* 'в. скичати'; *хуктати* (1) 'в. хукати (1)'; *шобоњати* 'в. шоботати'; *шушкетати* 'в. шушкати (1)' итд. Код синонимског модела та врста формалне везе лексеме у одредници са лексемом у дефиницији представља изузетак.

Модел 5 обухвата две формалне варијанте, међу којима, према анализираној грађи из РСЈ, није успостављена релевантна разлика. Формула *дем. према X* или ретко *дем. од X* треба да покрива случајеве када је дефинисани глагол одговарајућим деминутивним суфиксима директно изведен од глагола у дефиницији, док се варијанта *у дем. значењу: X* користи када не постоји та врста непосредне творбене везе. Међутим, тај поступак није доследно спроведен код дефинисања ГЗ у РСЈ, уп. *шкљоцкати* 'дем. према шкљоцати', али: *жуборкати* 'у дем. значењу: жуборити'; *звиждукати* 'у дем. значењу: звиждати'; *пуцкати* 'у дем. значењу: пуцати' итд.

Модел 6 је један од начина дефинисања по којем се, како је већ помињано, разликују Матичини речници од Речника САНУ, где се оба видска парњака дефинишу пуном, лексичком дефиницијом. Граматичким дефиницијама овог типа одређују се по правилу имперфективни чланови видског пара (в. РМС: 13; РСЈ: 9). Изузеци се односе углавном на секундарно изведене свршене глаголе (најчешће суфиксом *-ну-*). То би значило да је формула *несвр. према X* много чешћа у речнику од друге варијанте (*свр. према X*). Код глагола звука у РСЈ то ипак није случај, будући да су у тој семантичкој класи основни, непрефиксирани глаголи преодминантно несвршени, тако да је фреквенција појављивања у речнику на страни варијанте *свр. према X* (квантитативни однос је приближно 5 према 3).

4.2. Закључак о лексикографском аспекту ГЗ. У анализи лексикографског аспекта глагола звука указано је на најучесталије моделе који су коришћени приликом њиховог речничког дефинисања. Основни образац дефинисања је описни. Овај се модел састоји из два сегмента – у првом делу се налази глагол (типа *производити*, *одавати* и др.) или именица са значењем звука, а у другом компонента квалификације звука (исказана експлицитно или посредно), на основу које је издвојено неколико подмодела.

Други значајнији модел дефинисања ГЗ је синонимски, који обухвата дефиниције једноставније структуре. Оне су састављене од једног или више (најчешће два до три) синонима глагола звука чије значење се дефинише.

Трећи, творбени модел тиче се, у највећој мери, значењског одређења ингресивних глагола звука, грађених различитим префиксима, од прототипичног *за-* ка мање типичним (или нетипичним) префиксима. Типска дефиниција састоји се од одговарајућег фазног

⁴³² У вези са моделом 5 термин *граматички* узима се у нешто ширем значењу, тако да обухвата и творбу и семантику, језичке нивое којих се првенствено тиче (глаголска) деминуција, док је код модела 6 у питању уже значење овог термина, пошто се тако дефинишу глаголи који чине пар у оквиру граматичке категорије глаголског вида.

глагола (најчешће гл. *почети*), којим се исказује семантика префикса, и од мотивног глагола звука (нпр. *зафијукати* 'почети фијукати').

Знатан број глагола звука у РСЈ дефинисан је комбиновањем поменутих модела. Као доминантан тип међу комбинованим дефиницијама издвојили смо описно-синонимски (нпр. *клокотати* (3) 'производити реске пуцње, штектати (о ватреном оружју)').

Дводелним (или вишеделним), диференцираним дефиницијама називамо речничке дефиниције које садрже знак тачку и запету, којим се обележавају „нијансе значења”. Примећује се да сегменти дефиниција структурно одговарају пуним дефиницијама уобличеним по моделима 1–3. Истакнуту улогу има синонимски модел, који се често комбинује са осталима.

Дефиниције које смо сврстали у моделе 4–6 састоје се од нелексихког елемента и од (суб)лексеме на коју се упућује, те се називају упућивачким. Семантичка структура (суб)лексеме која се дефинише на тај начин не исказује се директно него се повезује са другом лексемом посредством речничког метајезика.

Описом побројаних образаца дефинисања глагола звука запажа се извесна неуједначеност и разноврсност начина лексикографских описа у речничкој пракси. Систем дефинисања ГЗ не може се безизузетно и до краја уједначити. Различитим подгрупама ГЗ одговараће и различити типови дефиниција (нпр. глаголи оглашавања животиња дефинишу се описном дефиницијом, у чијем се саставу најчешће налази девербативна именица од ГЗ чије значење се дефинише – уп. *цијукати* 'испуштати цијук'). Међутим, оно чему се може тежити јесте унифицирање лексикографских решења за сваку семантичку подгрупу глагола звука, будући да описи њихових семантичких реализација могу подлећи типизацији.

III. ГЛАГОЛИ СВЕТЛОСТИ

1. ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ГРУПА ГЛАГОЛА СВЕТЛОСТИ

1.1. Централни чланови ЛСГ глагола светлости. О месту глагола који означавају одавање, емитовање светлости у неколиким општим класификацијма глаголске лексике, као и о њиховом односу према другим двама глаголским семантичким групама које се могу објединити називом *глаголи емитовања перцептивних стимулуса* – било је речи како у уводном делу овог истраживања тако и у делу о ЛСГ ГЗ (в. т. II, 1.1).

За ЛСГ глагола светлости карактеристично је другачије унутрашње устројство у поређењу са ЛСГ ГЗ. Прво треба истаћи да се у ЛСГ ГС без посебних испитивања могу издвојити централни, прототипични чланови, лексеме око којих се на семантичком плану окупљају сви остали ГС. То су лексеме *светлети* и *сијати*.⁴³³ У једнотомном *Речнику српскога језика*, ови се глаголи, у основном значењу, дефинишу на следећи начин:

- *светлети* 'испуштати светлост, сјај од себе; бити извор светлости; сијати, блештати'.
- *сијати (I)* '(ис)пуштати светлост, светлети; јако светлети, блештати; пресијавати се'.

У питању су глаголски синоними, односно блискозначнице, које су, кад је у питању критеријум супститутивности – заменљиви у већини контекста у којима се употребљавају, с тим што је у некима од тих контекста уобичајенији један глагол, а у другима други. Тако се у РСЈ као илустративни примери за наведене семантичке реализације дају реченице са истим субјектом: *Сунце светли* одн. *Сунце сија*, мада је у савременом српском језику само друга реченица уобичајена, немаркирана. У синонимском односу са овим лексемама је и глагол *сјајати*, односно *сјајати се*: 'сијати (се), светлети (се)' (РСЈ). На пример, и овај глагол може се употребити у реченици са истим субјектом као претходни глаголи: *Сунце сјаји на ведром небу* (Матица 1867, 207, Инт.). У питању је такође маркирана конструкција (потврде са интернета показују да се такви примери обично јављају у поезији).

У следећи „круг” типичнијих ГС улазе такође две лексеме, формално и семантички блиски глаголи – *блештати* и *блистати*, чија семантичка структура, у основној реализацији, обухвата архисему еквивалентну централним члановима и, поред тога, компоненту интензитета светлости – *јако*:

- *блештати (се)* 'јако сијати, сијати засењујућим сјајем, блистати (се)'.
- *блистати (I)* 'јако сијати, блештати; пресијавати се'.

Поред наведених медијалних, непрелазних глагола поменућемо и прелазне, активне глаголе, деривате од *светлети* и *сјати* – *осветлети* и *обасјати*. Већина других глагола светлости може бити класификована у глаголе са унутрашњим узроком, од којих се могу образовати ингресивни деривати (уп. Рошка 2012: 71), док за ове глаголе то не важи.

Сви остали глаголи унутар ЛСГ ГС према различитим критеријумима спадају у периферније чланове. Начелно, издвајају се три групе таквих глагола: а) секундарни ГС, односно глаголи који улазе у ЛСГ ГЗ неком од секундарних реализација, нпр. *горети (5a)* 'давати светлост, светлети, осветљавати (нпр. о лампи)' (РСЈ); б) творбени деривати од прототипичних ГС, нпр. *светлуц(к)ати (се)* 'светлети у кратким интервалима, одавати блеске; одсијавати, блескати' (РСЈ); в) примарни ГС са ограничењем у типу носиоца ситуације, нпр. *севати (1a)* 'одавати јак блесак (о муњи); испуштати јаку светлост' (РСЈ).

Треба такође напоменути да се у глаголском систему није формирала посебна група глагола који означавају простирање светлости, као што је то случај са глаголима звука, одн. глаголима простирања/постојања звука, тако да исти глаголи на позицији субјекатског

⁴³³ Глагол *сијати* има употребно маркирану варијанту *сјати*.

аргумента везују и емитер и светлост, те нећемо у посебне групе раздвајати такве употребе глагола.

Поменути непрелазни глаголи светлости имају још једну граматичку специфичност (као и неки други медијални глаголи): семантичко поклапање нереклексивне и рефлексивне форме.⁴³⁴ То је ипак најчешће делимично поклапање, кад се узму у обзир све семантичке реализације. Такође треба приметити да су у савременом српском језику начелно фреквентније нереклексивне форме ових глагола (нпр. *сијати* у односу на *сијати се* итд.).

1.2. Секундарни глаголи светлости. На основу грађе из РСЈ издвојићемо оне глаголске лексеме које се бар једним од секундарних значења сврставају у ЛСГ ГС. Такве лексеме чине већину чланова ове лексичке групе, што је још једна значајна разлика у односу на ЛСГ глагола звука. Готово све лексеме које секундарно означавају емисију светлости, везују се за један од четири типа примарних значења: а) горење и емитовање топлоте, б) ограничено покретање, в) визуелна перцепција, г) бацање искри.

1.2.1. ГС типа *грејати/горети*. Природни извори светлости представљају углавном и изворе топлоте, те су емитовање топлоте и емитовање светлости чврсто егзистенцијално повезани (што отвара простор за семантичке преносе засноване на метонимији). Неколико глагола који примарно означавају горење и/или емитовање топлоте, у својим секундарним реализацијама улазе у ЛСГ ГС. Представићемо неколико типичнијих сублексема из ове групе (према РСАНУ), као и одговарајуће илустративне примере.

- *грејати* (3) 'сијати, светлети, блистати' – Сунце у подне увек од југа греје (према РСАНУ).⁴³⁵ Гледај, сунце греје (М. Ракић, РСАНУ). Месец греје цару на вечеру (В. С. Караџић, Српске народне пјесме, РСАНУ). Месечина ... нас је грејала право у лице (Б. Станковић, РСАНУ).⁴³⁶
- *горети* (7а) 'давати светлост, бити извор светлости, светлети' – Научио сам да ми увек гори лампа (Л. Лазаревић, РСАНУ). Гори једна сијалица у дну ходника (Д. Киш, ЕК). Москва блешти, хиљаде рефлектора осветљавају историјске фасаде њеног центра, хиљаде сијалица горе по продавницама која раде и дању и ноћу (Политика 2008, ЕК).
- *жарити* (3а) 'сијати, блистати; обасјавати осветљавати' – Сунце на заласку жарило је модроцрвеном светлошћу (Политикин магазин 2002, ЕК). *жарити се* (3а) 'сијати, блистати; обасјавати осветљавати' – Жарио се пламен (Ј. Ј. Змај, РСАНУ). По које се окно полагало жари (А. Шантић, РСАНУ). У полумраку жарила се цигарета у углу Мацкових усана (ЕК).
- *пламтети* (3а) 'одавати светлост, бити извор светлости, светлети; сијати се, блистати; севати' – Бакље су пламтјеле као у великим градовима (М. Лалић, РСАНУ). У кратком блеску упаљених прозора на ресторану хотела „Марсељ“ – стаклени квадрати пламте кроз грање и опет трну ... он примећује човека и жену (Ж. Павловић, РСАНУ).
- *запламтети* (1б) 'засветлети (о сунцу, небу)' – Запламће на истоку сунце (РСАНУ). Свјетло за свјетлом искрсне по прозорима, запламти излог за излогом, засвјетлуца свјетлосна реклама (РСАНУ).

⁴³⁴ За ову појаву И. Грицкат напомиње да је то „специфика словенских језика, појачана у српскохрватском“ (Грицкат 1981/2020: 467).

⁴³⁵ У овом примеру стара грађа замењена је савременом српском ћирилицом, изворни пример је – Сунце у подне увек од југа греје.

⁴³⁶ Јасно је да месец, са научног гледишта, није извор светлости, али у тзв. наивној језичкој слици света месец је такође емитер. Повезивање месечеве светлости са грејањем подразумева и метафору, будући да месец није извор топлоте. Дакле, с једне стране се јавља метонимијска веза између сунчеве светлости и топлоте, а с друге метафоричка асоцијација између емитовања сунчеве светлости и емитовања „месечеве“ светлости.

- *тињати* (1б) 'мало, слабо светлети' – Свећа је тињала и пуцкарала (Ј. Веселиновић, РСМ). фиг. Стотине празних мостова гурили су се над белом реком у којој је тињало неколико звезда (Ј. Дучић, РСМ).

1.2.2. ГС типа *треперити*. Друга група глагола обухвата лексеме које означавају једну врсту покретања ситним, убрзаним покретима (нпр. *дрхтати* 'покретати се тамо-амо убрзаним, ситним покретима, треперити'; в. *дрхтати* (2б) у РСАНУ). Веза између тог типа глаголског значења и емитовања светлости темељи се на једној препознатљивој искуственој ситуацији – лаганом покретању, „дрхтању” пламена (ватре). У тој ситуацији пламен одаје неравномерну, трепераву светлост (у питању је дакле метонимијска веза између „дрхтања” и једног типа емисије светлости). Даље се у процесу метафоризације дрхтање у значењу нарочите врсте светљења преноси на друге изворе светлости, нпр. Горе на небу су дрхтале звезде (Инт.).

Описни речници нису усаглашени по питању примарног значења глагола *треперити*, односно *затреперити*. Док је у Матичиним речницима глагол *треперити* у примарном значењу ГС, у РСАНУ то значење одговара сублексми *затреперити* (4), а у РСЈ *затреперити* (2б) (што значи да у РСЈ нису усаглашена значења ингресива и основног глагола). Глагол *затреперити* и у тезаурусу и у једнотомнику у основној реализацији означава покретање „тамо-амо” ситним, убрзаним покретима. С тим у складу, определили смо се да лексеме *треперити* и *затреперити* третирамо као секундарне ГС.

И други глаголи који означавају овакав тип покретања такође означавају и емитовање несталне светлости. Првенствено је то глагол *титрати*, као и дериват од тог глагола *затитрати*. Наводимо примере за оба глагола и префиксале са *за-*:

- *треперити* – У мрачној просторији трепере неонке. Једва се сналазимо (Политика 2001, ЕК). Невиђена олуја у Суботици, грми, сева, трепере сијалице (Блиц 2022, Инт.). Комп неће да се укључи, трепере сијалице на прекидачима на матичној (Инт.).
- *затреперити* – По читавом небу затреперисце звијезде (С. Матавуљ, РСАНУ). А на свили обилато | Затрепери суво злато (Ђ. Јакшић, РСАНУ).
- *титрати* – Како је само бео и чист тај планински снег! Белина, белина. Бескрајна белина која светлуца и титра, па очи засени (ЕК). Живот буја у парку код Вуковог споменика. А, испод Вука, титрају неонке (Новости 2007, Инт.). Раније, чим би се озбиљније наоблачило, и загрмело, почеле би да „титрају” сијалице, да би убрзо и нестала струја (Инт.).
- *затитрати* – Светиљка на трему затитрала је због пар инсеката који су се наивно залепили на њу (Инт.).

1.2.3.1. ГС типа *жмиркати/мигати*. Следећа група секундарних ГС посебно је повезана са визуелном перцепцијом. Међу тим глаголима неким је основно значење а) 'несвесно, природном потребом наизменично брзо затварати и отворати очи, спуштати и подизати очне капке' (в. *трептати* (1а) у РСЈ), док други означавају један тип визуелног опажања: б) 'гледати полузатворених очију' (уп. *шкиљити* (1) у РСЈ). Наведена значења повезана су (што показују и предочене дефиниције) преко органа визуелне перцепције, на чему се заснива и метонимијски пренос који ћемо илустровати на примеру глагола *жмиркати*. Основно је значење овог глагола, према РСАНУ: 'трепати, мигати очима; чкиљити'. Дакле, значење опажања овде је дато као „нијанса” у односу на значење спуштања и подизања очних капака:

- Ђукан ... стаде да приповиједа жмиркајући ... малим жутим очима (Б. Ћопић, РСАНУ);
- Његово Царско и Апостолско Величанство жмирка са зидова ... на прву генерацију ђака (Б. Ћосић, РСАНУ).

Запажамо јасну корелацију са претходном групом глагола, која се, поред осталог, манифестује и у формално-семантичкој вези између глагола *треперити* и *трептати* (у

семантичкој структури обају глагола фигурира компонента ситних покрета типа „тамо-амо”, „горе-доле”).

Поменути глагол *жмиркати* реализује се у оваквом значењу емитовања светлости: ’одавати трепераву светлост, треперити, светлוצати’.

- Сјаји се месец и жмиркају звезде (Ј. Веселиновић, РСАНУ). У магли широкој | жмиркају окна, снег светли (РСАНУ). Док сам спремао вечеру, под прозор се пришуњао мрак. Сијалица убрзано жмирка: неко у суседству струже даске или заварује (Политикин културни додатак 2000, ЕК).

Истоветан однос између полазног и циљног значења препознаје се и у полисемичкој структури глагола са истим кореном *-(ж)миг-* – *жмигати*, *мигати* и *намигивати*.⁴³⁷ Секундарне сублексеме ових глагола остварују значење типа ’наизменично се палити и гасити, трептати, светлוצати, жмиркати (о сијалици, светионику и сл.)’ (в. *намигивати (2а)* у Речнику САНУ); уп. примере:

- Никола Демоња уђе у колибу, у којој је жмигала свијећа (РСАНУ).
- На једној разапетој ... леси мигала би петролејка (РСАНУ). У даљини је видео како град светлуца и мига у мраку (РСАНУ).⁴³⁸
- Лустер почиње да жмирка, а сијалице да намигују (РСАНУ).⁴³⁹

1.2.3.2. ГС типа *шкиљити* и *зиркати*. Глаголи светлости који примарно означавају визуелну перцепцију, у домену емисије светлости денотирају два блиска садржаја, који се могу одредити поједностављеним дефиницијама ’одавати трепераву светлост’ (у питању је, дакле, реализација која се семантички подудара са претходно разматраном скупином секундарних ГС) и ’одавати слабу, пригушену светлост’. Прво значење остварује глагол *зиркати*, а друго глаголи *жмирити* и *шкиљити*.

- *зиркати (2)* ’неравномерно светлети, светлוצати, жмиркати’ – Видим како зирка светло и сене промичу по зидовима (РСАНУ). Над Мајевицом зиркају звијезде шкрте (Б. Ћопић, РСАНУ). Светло последњег пољског имања било [је] далеко за њима и зиркало између дрвећа (ЕК).
- *жмирити (3)* ’одавати слабу светлост, слабо горети, шкиљити’ – Малени светњак жмири на асталу (В. Илић, РСАНУ). Према том погледу свака звезда жмири (Ј. Ненадовић, РСАНУ). Из кућа жмире светла (РСЈ).⁴⁴⁰
- *шкиљити (3)* ’одавати слабу, пригушену, притуљену светлост, слабо светлети (о лампи, светиљци)’ (РСЈ) – Само једна свећица шкиљи на школском прозору (Ђ. Јакшић, РМС). Са степеништа су ушле у још један кратак ходник, скренуле лево поред тонске кабине у којој је шкиљило само радно светло (ЕК). Приметили смо како недалеко од нас шкиљи шкрта светлост (Политика 2007, ЕК). Оно што ми, такође, делује као велики недостатак јесте расвета Београда. Уличне светиљке шкиље да вас ухвати страх (Политика 2007, ЕК). Улазимо у хангар, једва назиремо куда ходник води. Сијалице шкиље, тек где покоја (Политика 2009, ЕК).⁴⁴¹

У тачкама 3.1. и 3.2. наведени су примери за три типа врло блиских семантичких трансформација, које ћемо упрошћено представити на следећи начин:

⁴³⁷ *Намигивање* за разлику од *(ж)мигања* и *жмиркања* обично подразумева компоненту интенционалности.

⁴³⁸ Управо овом семантичком реализацијом мотивисана је именица *мигавац* (односно *жмигавац*).

⁴³⁹ Уп. и пример из корпуса са глаголском именицом: Тврди да је струја из његове централе квалитетна, да је напон стабилан и нема „*намигивања*” сијалице (Политика 2008, ЕК).

⁴⁴⁰ У грађи се јавља и понеки дериват од ових глагола, нпр. *жмиркати*.

⁴⁴¹ Уп. и примере за корелативни придев: Лифт је осветљен шкиљавом сијалицом (Д. Киш, ЕК). Ништа не можемо учинити на светлости једне шкиљаве лампе (Р. Петровић, ЕК).

а) 'спуштати и подизати очне капке' → 'одавати трепераву светлост' (нпр. гл. *мигати*);

б) 'гледати полузатворених очију' → 'одавати слабу, пригушену светлост' (нпр. гл. *шкиљити*);

в) 'бацати погледе' → 'одавати трепераву светлост' (нпр. гл. *зиркати*).

Трептање очима и одавање трепераве светлости може се довести у везу преко ефекта („блескања”, „светлуцања”) који те две ситуације производе из угла перципијента: утисак који настаје приликом перципирања испрекиданог светла „личи” на утисак који се добија трептањем (брзим отварањем и затварањем очију). У оба случаја прекида се „нит” светлости који се пружа између извора и перципијента: у циљном значењу до прекида долази на извору светлости, а у полазном – непосредно испред органа перцепције. Дакле, веза између трептања очима и „блескања” била би узрочно-последична, тј. метонимијска, а веза између „блескања” које настаје приликом трептања очима и оног које настаје приликом перципирања трепераве светлости била би асоцијативна, тј. метафоричка.

Сличан је случај са изворним значењем гледања полузатворених очију, с тим што се овде „нит” светлости не прекида, већ само долази до њеног „сужења” (капци смањују отвор кроз који се гледа), па је могућност опажања слабија (перципирани објекат је „замагљенији”), што се асоцијативно повезује са ситуацијом када се опажа слабија светлост.

У трећем наведеном случају, „испрекиданост” у полазном значењу (која у циљном значењу даје трепераву светлости) тиче се наизменичног прекидања и успостављања контакта са објектом перцепције (бацати погледе управо значи успостављати и прекидати визуелни контакт са објектом перцепције); уп. *зиркати* (1) 'бацати погледе, погледати, гледати' (РСАНУ).⁴⁴²

1.2.4. ГС типа *искрити*. Последњој скупини секундарних ГС припадају глаголи типа *искрити*, који примарно значе 'бацати искре/варнице'. Будући да су саме искре светлосни ентитети, и примарно значење ових глагола у непосредној је вези са емисијом светлости. Ипак, у ЛСГ ГС ови глаголи улазе секундарном реализацијом, нпр. *искрити* (2а) 'блистати, сијати, треперити светлуцаво (о драгом камењу, води и др.)' (РСЈ). Речничка дефиниција показује да су прототипични ентитети за које се везује овај тип емисије светлости – секундарни, посредни емитери, односно предмети (или материја) који одбијају, рефлектују светлост. Уп. примере из грађе:

• *искрити* – Сав је [Београд] треперио и искрио у једноличној светлости подневног сунца (Б. Ћосић, РСАНУ). Искри јој [девојчици] само тешка бакарна коса (Б. Ћосић, РСАНУ). Видео ју је кроз трепавице на којима је искрио снег (РСАНУ).

• *искрити се* – Тамо даље оно округло стакло, у њему игра, искри се чисто бело вино (С. Ранковић, РСАНУ). У даљини се Сава ... благо искрила (Б. Ћосић, ЕК).

• *варничити* – Том се испео на хумку и прегледао благо. Од већег дела је начинио хрпу која је блистала и варничила на трави (ЕК).

1.2.5. Остали секундарни ГС. У скупину осталих секундарних ГС убрајамо различите глаголске деривате, деноминалне или деадјективне, који секундарно означавају емитовање посебног типа светлости, која се везује за одређену материју, предмет и др. Ту спадају, на пример, следеће сублексеме из РСЈ: *белети се* (2) 'светлети се; сијати белином, сијати се'; *златити* (2) 'обасјавати дајући златан одсјај'; *мастити се* (б) 'пресијавати се масним сјајем'; *прамињати* (2) 'горети слабом светлошћу, треперити, светлуцати'; *цаклити* (се) 'сијати (се) као стакло, стаклити се (обично о очима)' (РСЈ) итд. Поред тога, у ову групу

⁴⁴² Суфикс *-кати* даје деривату *зиркати* компоненту итерације.

се сврставају поједини маргиналнији ГС настали у процесу полисемизације, нпр. *секнути* (4а) 'севнути, блецнути (о муњи)'. У питању је глагол чије је примарно значење 'засећи сечивом, сецнути'.⁴⁴³

2. ОСНОВНЕ СИТУАЦИЈЕ ЕМИТОВАЊА СВЕЛОСТИ

2.1. Уводне напомене

По основним елементима ситуација емитовања светлости (скраћено: СЕС) упоредива је са СЕЗ. У уобичајеној СЕС јављају се три базична елемента: ИЗВОР/ЕМИТЕР СВЕЛОСТИ, СВЕЛОСТ и (ВИЗУЕЛНИ) ПЕРЦИПИЈЕНТ. Такође, слично као код ГЗ, у реченици формираној од ГС граматички субјекат је, прототипично, именица (именичка јединица) која означава извор светлости, појам светлости је инкорпориран у глагол (предикат), а перципијент није представљен посебним конституентом у структури реченице (његова позиција у типичној СЕС је „иза кадра“). Могућност да се исказе перципијент остварује се обично у конструкцији са одговарајућим глаголом визуелне перцепције, где је СЕС означена зависном изричном реченицом у функцији објекта, нпр. Видим да светли сијалица.

Ситуација са каузатором подразумева присуство ентитета који изазива емитовање светлости, а обично је то човек који „покреће” предмет-емитер, нпр. Извади ... цигарету, блесну упаљачем и запали (РСАНУ).

Медијалној ситуацији *светљења* супротстављена је активна ситуација *осветљавања*. У питању је СЕС у којој је светлост (емитована из извора) усмерена на неки објекат/предмет и чини га видљивим, осветљеним и сл. У том се случају, дакле, у ситуацији јавља још један елемент – осветљени ентитет. Најчешће таквој СЕС одговара прелазна конструкција у којој је граматички субјекат именичка јединица са значењем емитера, а прави објекат је номинал са значењем осветљеног ентитета, нпр. Бројни рефлектори осветљавају прекрасно уређене и одржаване окућнице (Политика 2007, ЕК). С тим у складу, глаголи који означавају овај тип СЕС могу се јавити и у пасивној конструкцији, нпр. Хартија је осветљена жутом светлошћу стоне лампе под абажуром (Д. Киш, ЕК).⁴⁴⁴

Посебан тип СЕС представља ситуација испуњености каквог простора стимулусом, тј. светлошћу (често нарочитим типом светлости), нпр. – У сумрак једна од просторија светли плавим светлом (Инт.). У централним улицама, све блиста од фирмираних радњи (Политика 2006, ЕК).

У многим ситуацијама које означавају ГС јавља се рефлектована светлост, односно светлост која се одбија од неког предмета, о чему ће нешто шире бити речи у вези са типовима емитера светлости.

2.2. Типови емитера и основне карактеристике светлости (према речничкој грађи)

1. У најопштијем смислу извори светлости могу се поделити на *природне* и *вештачке*. За разлику од емитера звука, који могу припадати различитим категоријама аниматних и неживих ентитета, извори светлости предоминантно се одликују обележјем инаниматности. Изузетак од тога може се пронаћи у животињском свету, где поједине врсте имају врло ретку способност органског стварања светлости – *биолуминисценције*.⁴⁴⁵ За нашу средину карактеристичан је инсект *свитац* (чије је именовање мотивисано том необичном способношћу).

У прототипичне природне изворе светлости сврставају се *Сунце* и *ватра/пламен*, (који су поред тога и извори топлоте). Кад су у питању вештачки извори светлости, историјски

⁴⁴³ Представа о „сечењу”, „пресецању” неба везује се за муњу.

⁴⁴⁴ У пасивној конструкцији обично функцију субјекта има номинал са значењем светлости.

⁴⁴⁵ Према речнику Клајн–Шипка 2012, *биолуминисценција* представља „хладно, видљиво исијавање светлости код неких живих организама (нпр. свитац, неке рибе, главоношци итд.)”.

гледано, тек у новије време (од друге половине претпрошлог века) простор у којем човек обитава почео се испуњавати различитим, пре свега електричним, изворима светлости, чији се број до данас изузетно увећао. Прототипични извори вештачке светлости првенствено су различите врсте *сијалица*.

Према критеријуму потенцијала да самостално произведу светлост емитери се деле на *праве* и *направе*. Уобичајени прави извори, тј. они који емитују сопствену светлост, јесу претходно поменути извори, и природни и вештачки.

Неправи извори су разноврсни ентитети који рефлектују светлост:⁴⁴⁶ обично природни ентитети (нпр. водене површине) и артефакти (нпр. предмети који имају глатку, углачану површину и сл.). Иста језичка средства користе се означавање емитовања директне и рефлектоване светлости, нпр. Седи у црном ... капуту ужасно углачаном, па се светли по леђима и по лактовима (С. Сремац, РМС). С друге стране, емитовање посредне светлости денотира се посебним низом језичких јединица, а најчешће су то глаголи који у морфемском саставу имају префикс *од-* (било да је глагол настао директно префиксацијом или од већ префиксираног глагола итд.), нпр. *одблескивати*, *одблеснути*, *одсијавати*, *одсјајивати* итд. Таква светлост обично се назива *сјајем*, мада је то општији назив за различите типове светлости, док се рефлектована светлост посебно означава синонимима *одсјај* и *одблесак*:

- *одсјај (1)* – 'светлост која се одбија од нечега, одблесак, рефлекс, одсев; светлост, сјај' (РСАНУ);
- *одблесак (а)* – 'одбијена светлост, одраз, сјај који долази од одбијене, рефлектоване светлости, одсјај, одсев' (РСАНУ).

Како што је речено, аниматни ентитети, са ретким изузецима, нису извори светлости. С друге стране, за људе и животиње карактеристични су, као и за предмете, различити видови *одсјаја*. Кад је у питању човек, типично се таква светлост везује за одређене делове тела или за предмете у непосредној вези са човеком (нпр. одећа), па се у таквим ситуацијама и човек може појавити, посредством метонимијског трансфера, у улози емитера. Навешћемо примере из речничке грађе за делове тела – неправне емитере: Црна, лепо негована коса зацакли се (М. П. Шапчанин, РСАНУ). Ћела беше округла, чиста и тако се лаштила као да је источена од слонове кости (М. Глишић, РСАНУ).

У посебне емитере спадају *очи*, чија се светлост (одн. сјај) везује за испољавање различитих емоција. Светлост/сјај очију понекад има улогу елемента карактеризације (како спољашње тако и унутрашње) неке личности. Посебно је то уобичајено, како смо приметили приликом анализе корпуса, у различитим типовима литерарних текстова, где се одређени књижевни лик квалификује преко *сјаја у очима* (*очију које сијају*, *сјајних очију* и сл.). На тај се начин, поред спољашње квалификације, може исказати читава лепеза различитих унутрашњих садржаја човековог бића – емоција, стања и сл. Различите сублексеме из ЛСГ ГС могу означити емитовање сјаја из очију, нпр. *горети (5в)*, *жагрити*, *жарити (4)*, *искрити (2б)*, *зацаклити се*, *секнути (4б)*, *сијати (2)*, *цаклити се* итд. (уп. РСЈ).⁴⁴⁷ Примећујемо да се за очи везују поједини глаголи који у основном значењу поред емитовања светлости означавају *горење*, *пламасање*, а преко тих појмова разумева се испољавање емоција типа *страсти*, *пожуде* и сл.

У улози неправог емитера могу се наћи разноврсни неживи ентитети, обично када су направљени од специфичне материје која рефлектује светлост или када су прекривени таквом материјом:

⁴⁴⁶ Сходно томе, за такве ентитете можда није ни адекватан назив *извори*, будући да из њих светлост „не извире”. Могућим називом *рефлектори* већ је именован један тип извора светлости, и то онај који спада у праве изворе, те ћемо тако за све типове ентитета који одају неки тип светлости користити, као што је поменуто, скупни термин *емитери/извори светлости*.

⁴⁴⁷ Ређе ће ови глаголи бити употребљени у вези са очима животиња, нпр. У мраку се назирало како им [псима] очи жагре и сјају (И. Андрић, РСАНУ).

- Севнуле би на сунцу његове наочари (Д. Киш, ЕК). Сребрни оков севнуо је на сунцу (Б. Пекић, ЕК). Шине су блистале од росе (ЕК).

Поједини предмети рефлектују светлост онда када су углачани, чисти и сл., тако да се емитовање светлости везује за чисте, опране предмете, а онда и за чисте, очишћене просторе/просторије:

- У самом одељењу спремање се наставило увече, после рада. Када је кроз недељу дана овамо навратио главни инжењер (...) одељење је блистало (ЕК). Направили су кревете, сламарице су напунили кленовим лишћем (...) соба је сијала чиста и снежно бела (ЕК).⁴⁴⁸ Аутобус (...) је сијао од чистоће (ЕК).

У речничким дефиницијама ГС не јавља се велик број прототипичнијих емитера светлости. У грађи из РСЈ бележимо тек неколико лексема са значењем емитера које се у глосама појављују једном или више пута: *звезде, небо, муња, месец, сунце; ватра, пламен; вода, језеро, снег; сребро, драго камење; лампа, светиљка, сијалица, светионик; нож, сечиво; очи, сузе.*

2. Основне карактеристике светлости већ су помињане у вези са семантиком секундарних ГС. Видели смо да се у семантичком садржају разматраних глагола светлости обично јављају семе везане за два параметра светлости: *интензитет* и *постојаност* (сталност). Према карактеристици интензитета успостављају се опозиције типа *јака – слаба, пригушена* светлост, док у вези са постојаношћу јављају само квалификације *испрекидана, треперава* и сл. светлост (будући да је постојана светлост нека врста „норме”). Поред тога, у семантичком садржају понеког ГС јављају се компоненте везане за *трајност* емитовања светлости, нпр.: *светлуцнути* 'кратко засветлети, засветлуцати' (РСЈ).

3. ПОЛИСЕМИЈА ГЛАГОЛА СВЕТЛОСТИ

3.1. Уводне напомене

Семантичко ширење глагола светлости засновано је првенствено на разумевању одређених апстрактних (неопажљивих) појава преко опажљиве (али нетипичне) материје – светлости (односно преко извора/емитера светлости). То значи да су секундарна значења глаголских лексема унутар ЛСГ ГС добијена углавном метафоричким преносом.

Поменуто је већ да већину чланова ЛСГ ГС представљају лексеме које емисију светлости денотирају секундарно, што значи да семантичким трансформацијама о којима је овде реч подлежу углавном примарни ГС. У складу с тим, разматрање семантичког ширења глагола светлости биће засновано махом на анализи речничке полисемије неколико прототипичнијих глагола светлости. Циљна значења глагола светлости реализују се у неколико, углавном сродних, домена.

Пре разматрања типичних секундарних значења у којима се ГС остварују изнећемо неколико запажања о врло битном односу између емитовања светлости и визуелне перцепције. Визуелно перципирање неког објекта онемогућено је уколико тај објекат није осветљен или уколико сам није извор светлости. Значај корелације између емитовања светлости (и уопште визуелног испољавања, као што су, на пример, *боје*) и визуелне

⁴⁴⁸ Емитовање светлости везује се за природне објекте/просторе најчешће у ситуацији када, поред тога што су осветљени (сунцем), одају нарочит утисак свежине, бистрине и сл., нпр. Он се удубљивао у студије, и док је месец прелазео своју одређену стазу над планинском долином која је сијала као кристал, он је читао о органској материји (ЕК).

перцепције истиче се у различитим лингвистичким истраживањима (в. нпр. Васиљев 1981: 57–63; Фабер–Маирал 1999: 259–263; Падучева 2004).⁴⁴⁹

Језичка (или „наивна“) слика перцепције, као и слика многих других феномена, не одговара у потпуности научном погледу на тај феномен. У студији Фабер–Маирал 1999 (263–265) наводи се да су у древно време очи поимане као светлосни извори којима човек осветљава перципиране објекте, те да је то схватање оставило трагове у људском језику.

Односи унутар полисемичке структуре једног територијално маркираног („покрајинског“) ГС из Речника САНУ одговара таквој представи о визуелној перцепцији. Глагол *ждракнути* реализује се у следећим значењима: *ждракнути (1)* ’гранути, синути, изгрејати’⁴⁵⁰ – Сунце *ждракну* од истока (Српски рјечник, РСАНУ) и *ждракнути (2)* ’бацити поглед, севнути очима’ – Бабук *ждракну* на њу али тако смешно да се морала вући да се сита исмеје (С. Винавер, РСАНУ). Лексички корен овог глагола одговара књижевнојезичкој речи *зрак (зрака)*. Дакле, у ово значење уписана је представа о визуелној перцепцији као усмеравању зрака из очију на објекат перцепције (уп. Цветковић 2007: 155, 249).

Глаголи који примарно означавају емисију светлости, а секундарно визуелну перцепцију ипак су маргинална појава. Према речничкој грађи, нешто су фреквентније глаголске сублексемије чији семантички садржај обједињује семе гледања и сјаја у очима (из очију), нпр. *жагрити (I, Ia)* ’гледати сјајним, ужагреним очима, упорно, нетремице посматрати’ (РСАНУ), *засветлуцати (б)* ’погледати са сјајем у очима’ (РСАНУ), *цаклити (I)* (очима, погледом) ’гледати са стакластим сјајем у очима’ (РСЈ) итд. Међутим, у овом случају емитовање светлости/сјаја није директно повезано са перцепцијом, већ се најчешће тиче исказивања емоција, унутрашњих стања итд. перципијента – Окренула се снаша, *зацаклила* у њега црним очима (РСАНУ).

3.2. Значајнија секундарна значења глагола светлости

3.2.1. Значење ’истицати се’/’истаћи се’. Емисијом светлости емитер се издваја међу другим перципираним ентитетима. На тај се начин успоставља контраст између светлосног извора и „позадине“. Тај тип истицања транспонује се у апстрактном домену, на пример, на међуљудске односе, па је тако човек који се истиче, одликује неком позитивном особином (физичком или карактерном), способношћу и сл. у односу на друге људе – (метафорички) емитер светлости. Овде се такође препознаје и метафора према којој се оно што је позитивно разумева као светло/светлост (а оно што је негативно као тамно/тама)⁴⁵¹ (уп. Кликовац 2004).

Најфреквентнији ГС који остварује овај тип метафоричке екстензије јесте лексема *блистати* и њени деривати (нпр. *заблистати*); у грађи се појављује и још понеки ГС у том значењу:

- Кога не тишти *блистат*’ над осталим, | Тај слатко спава (Ј. Стерија Поповић).⁴⁵² Ана је била лепа, лепотом својом *блистала је* она међу својим другарицама (РСАНУ).⁴⁵³ Људи јаке воље и великих особина остају ... непознати, јер немају унутрашњег покретача, који би их терао, да *блистају*, да буду први (РСАНУ). Нека *се* човек *блиста* свима заносним својствима ... осуђен [је], ако се за њ може рећи: „нема ни мало карактера!“ (РСАНУ).

⁴⁴⁹ Емитовање светлости само је један од начина визуелног испољавања. У групу глагола са компонентом доступности визуелној перцепцији Васиљев (1981: 61) сврстава и глаголе са значењем бити видљив / видети се захваљујући одређеној боји која се истиче, тј. глаголе изведене од назива за боје: *белети се, жутети се, зеленети се* итд. (уп. и Ibid. 1981: 178).

⁴⁵⁰ Исти глагол обележен је у РСЈ квалификаторима *нар.* („народски“) и *разг.* („разговорно“), мада је према фонетско-фонолошким карактеристикама у питању дијалекатска реч.

⁴⁵¹ У уметничком изразу ефекат се може постићи управо супротним односом: Често порок у највећој слави *блиста* (РСАНУ).

⁴⁵² Пример је прилагођен савременом језику (Кога не тишти блистат’ над осталимъ, | Тай сладко спава).

⁴⁵³ У наведеном примеру стара грађија је замењена савременом српском ћирилицом, изворни пример је – Ана е била лепа, лепотом својом блистала е она међу своим другарицама.

- Први пут Гроздановић је заблистао ... на конкурс за избор омладинске репрезентације (Борба 1958, РМС).
- Живи бедно зато што не сија над другим људима (РМС).

3.2.2. Значења везана за менталне појаве. Као метафорички светлосни емитери, односно као метафоричка светлост, поимају се и различити ментални ентитети. Још у књизи у којој су изнете темељне поставке когнитивне лингвистике (Лејкоф–Џонсон 1980) издваја се метафоричка формула IDEAS ARE LIGHT-SOURCES (ИДЕЈЕ СУ СВЕТЛОСНИ ИЗВОРИ) (Ibid.: 48), која се појављује и у форми ИДЕЈЕ СУ СВЕТЛОСТ / СВЕТЛОСНИ ИЗВОРИ (Лејкоф и др. ²1991, према Вељковић Станковић 2018: 232); уп. такође појмовну метафору МИСАО ЈЕ СВЕТЛОСТ (Кликовац 2006).

- Синула му је идеја да би то био добар посао (Политика 2006, ЕК). Мађарски физичар Леон Шилард прочитао је у новинама да се сматра немогућим добијање енергије помоћу трансформације атома. Недуго затим, док је чекао да пређе улицу, посматрајући како се на семафору смењују црвена, жута и зелена светлост, њему је одједном синула идеја о нуклеарној реакцији (Политика 2009, ЕК).

Изненадно, нагло појављивање мисли у менталном простору разумева се преко наглог, тренутног емитовања јаке светлости (што се најчешће исказује глаголима *синутити* и *севнутити*, односно *севати*). Та мисао може бити откриће нечег новог, као у претходним примерима, или „обична” мисао.

- Сва та колебања и мисли пролетеше и свенуше у његовој глави у тренутку кад је улазио у салон (ЕК).
- Ужасне комбинације севаше капетану кроз главу (Л. Лазаревић, РСАНУ).
- Кроз маглу Ахимове ошамућености блеснула је једна мисао (Д. Ћосић, РСАНУ).
- Безмало истога часа када му је ова идеја синула он ју је обацио (ЕК).
- Остаде непомичан, уочена погледа, као човек коме је севнула кроз главу нека изненадна помисао (ЕК).
- Нагло му севну у свести питање: је ли све готово? (Б. Ћосић, ЕК).

Различите пројаве људског интелекта које се позитивно вреднују разумевају се као светлосни извори, тј. светлост, као у примерима:

- [У дијалогу] блистају сви познати и непознати вицеви (И. Војновић, РСАНУ).
- Досетке би јој засевнуле као муње (Матица 1866, РСАНУ).
- Здрав народни хумор светли у њему када се нађе пред млетачким дуждом (РМС).

Свест је такође извор светлости / светлост која осветљава унутрашњи човеков простор; уп. пр. У сваком тренутку свест осветљује само мали део душе (РСАНУ).

Прелазни ГС типа *осветлити* реализују се у апстрактном значењу које се односи на домен *когниције*. *Разумети* неки појам значи (у апстрактном домену) *видети* га, па се глаголи визуелне перцепције у многим језицима употребљавају у метафоричком значењу 'разумети' (уп. појмовну метафору РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ВИЂЕЊЕ, Кликовац 2006)⁴⁵⁴ Осветљавање неког предмета омогућава да се тај предмет перципира чулом вида, односно *осветлити* значи *омогућити виђење*, одн. учинити да нешто буде видљиво. С тим у складу, у апстрактном домену *осветлити* значи *омогућити разумевање*, учинити да се нешто разуме, тј. објаснити (уп. појмовну метафору ОБЈАШЊАВАЊЕ ЈЕ ОСВЕТЉАВАЊЕ, Кликовац 2006; в. Фабер–Маирал 1999: 262). У савременом српском језику у овом метафоричком значењу употребљава се првенствено глагол *осветлити*. Такође, овај глагол употребљава се у значењу *омогућити да се нешто (више) сазна, открије*, нека нова чињеница, податак о некој

⁴⁵⁴ Позната је појмовна метафора разумевање је виђење (Кликовац 2006).

теми и сл. Нарочито су честе ситуације када се о неком предмету нешто већ зна, али се он *осветљава* са још неке стране (из још неког угла), односно омогућава се сазнање још неких особина тог предмета, аспеката неке појаве и сл., са различитих становишта итд. В. примере из корпуса:

- Они ће осветлити мање познате или заборављене чињенице (Политикин културни додатак 2001, ЕК). Овај текст нема за циљ да буде свеобухватна историја утицаја технологије на библиотеке али ће осветлити неколико кључних технолошких развојних помака (ЕК). Покушаћемо да осветлимо најпре породичну ситуацију и Кјеркегоров однос према оцу и мајци (ЕК). Настао је као исечак из серије чије је снимање у току, а која ће у десет епизода осветлити догађаје из Миланковићевог живота (Политика 2009, ЕК). Они су осветлили тему из књижевног, историјског, етнографског, антрополошког, театролошког, уметничког угла, показујући да је овај лик део заједничке духовне баштине народа (Политика 2009, ЕК).

3.2.3. Значења везана за човекове емоције и особине. У апстрактном домену емоцијâ емитер светлости може бити човек или део његовог тела, док је сама *емоција* – углавном *светлост*. У овом метафоричком значењу најчешће се употребљавају глаголи *блистати* и *сијати*.

- Окренувши се себи у душу она се заблистала, занела од среће (И. Секулић, РСАНУ). Сви смо блистали од радости (РСАНУ). Ништа не рече него је само стајао и блистао од задовољства (ЕК). То више није био онај младић који је блистао од среће и поносио се својом наочитошћу (ЕК). Блистају од одушевљења што су баш они представљали Србију, што су добили велика признања (Политика 2007, ЕК). Јојкић је сијао ... сав срећан (Б. Ћосић, РСМ). Тренер Војводине је сијао од задовољства (Политика 2008, ЕК). Па хајде са мном! рашири он руке и засветли, но брзо потамни (М. Кашанин, РСАНУ).
- Засветлило јој се чисто лице од душевне радости (РСАНУ). О тој могућности Петар није мислио, али сад му се лице озарило и очи блеснуле (С. Јаковљевић, РСАНУ). Ваља видети каквим се задовољством озари лице тих професора (Б. Нушић). Лице му блиста од задовољства (Политика 2006, ЕК).
- Радост и бескрајна срећа блистају на лицима свих људи, жена и деце (ЕК).

Овакве семантичке реализације глагола светлости различито се обрађују у описним речницима. Негде се примери овог типа наводе само као фигуративна употреба у оквиру основног значења (то је случај са првим и другим наведеним примером из Речника САНУ, гл. *заблестати се* и *блистати*), док се, с друге стране, на основу таквих примера успоставља посебно значење, на пример, *сијати* (2) 'блистати изражавајући какво јако осећање (о очима, лицу, спољњем изгледу човека)' (РСМ).

Посебан начин испољавања емоција везује се за органе визуелне перцепције. Како се констатује у студији Фабер–Маирал 1999 (260), снажна осећања (позитивна или негативна) концептуализују се као светлост у човековом телу која се емитује из очију.⁴⁵⁵ *Светлост* која се емитује из очију чешће се повезује са позитивним емоцијама.⁴⁵⁶

- Очи му заблесташе од радости (ЕК). Очи су јој блистале од задовољства и она је врло живо разговарала (ЕК). Очи му засијаше од задовољства (ЕК).
- Срећа је опет заблестала у очима измучене жене (ЕК). Срећа је блистала у њеним уморним очима (ЕК). Радост му је пробуктела у очима (РСЈ).

⁴⁵⁵ Као резултат тога, у енглеском језику глаголи светлости (нпр. sparkle = блистати, блештати, glitter = блистати, сијати, twinkle = светлукати итд.) могу везивати као први аргумент особу или емоцију, што је случај и у српском језику.

⁴⁵⁶ „На пољу људских осећања *светлост* има значење пријатности, ведрине, доброг расположења” (Миланковић 2017: 276).

- Младић запази блесак жудње који севну у црним очима његовог суседа (ЕК).⁴⁵⁷
- Очи су му севале мржњом (Б. Ћосић, РМС). Некад се [те очи] тако бијесно искриле, да је човјека пролазила језа (РСАНУ).

Човек или део његовог тела „емитује” још неке апстрактне ентитете – физичке и карактерне особине. Физичко *здравље, лепота, врлина, интелект* и друге пожељне особине – такође су *светлосни емитери / светлост*.

- Она сва блиста од здравља (ЕК). Никада није блистала од здравља (ЕК).
- Е чуди се цар што може боље и више, пред њиме засја лепота цурина (РСАНУ).
- Сва чистота душе бљесну у очима (Ј. Веселиновић, РСАНУ). Заблиста сакривена лепота на лицу добра човека (РСАНУ).
- Њихов послодавац их и није запослио да би блистале од памети (Политика 2009, ЕК). Не блиста од памети, али му реци да уради нешто и неће стати док то не буде урађено (ЕК).

Поједини глаголи светлости остварују још нека секундарна значења. Интересантан је у том смислу видски пар глагола *севати* и *севнути*. За нетипични емитер светлости какав је *муња* везују се појмови *наглости, брзог кретања* и *сечења/пресецања*. На тим карактеристикама светлосног ентитета заснована су готово сва секундарна значења глагола *севати* и *севнути*; уп. карактеристичне сублексеме из речничке грађе:

- ’брзо мицати, покретати чим’ – Скаче по соби, држи се за главу ... сијевају му ногавице (в. *севати* (4), РМС);
- ’пробадати, жигати (о болу)’ – Мени понекад кад стане да сева палац, три дана сам меланхоличан (Ј. Лазаревић) (в. *севати* (6), РМС);
- ’брзо одлазити, купити се одакле’ – Ево, момче, лично комесару у руке. Севај! (Б. Ћопић, РМС) (в. *севати* (7), РМС);
- ’нагло излетети’ – Из лишћа севну чавка, она је шушкала, закључи, а чавка слете на прозор (Д. Ћосић, ЕК) (в. *севнути* (2а), РМС)
- ’нагло, оштро одговорити’ – Зар мислиш да би Павле могао тебе жалити ... — Могао би! – севну она одједаред (И. Секулић) (в. *севнути* (2б), РМС)

Ове глаголске лексеме реализују се у секундарним значењима која се првенствено тичу брзог, наглог (по)кретања (у конкретно-просторном домену), а посебно аблативног кретања. Карактеристике *наглости* и *сечења* манифестују се у домену физичког осећаја као оштар, продоран бол. У апстрактном домену комуникације такође се *наглост* и *сечење* метафоризују као нагао, оштар *одговор* (у вези са „сечењем” уп. придев *одсечан*, нпр. у вези са *одговор*, као и глагол *одсећи* ’оштро, одлучно, кратко и енергично рећи, одговорити нешто’, РСЈ). У разговорном регистру јављају се још неке семантичке реализације везане за исту изворну семантику, нпр. *севнути* ’ударити’ итд.

⁴⁵⁷ В. пример са посредним исказивањем стања/емоције: При помену вина очи карабинијера су засветлеле (С. Јаковљевић, РСАНУ).

4. ТВОРБА ГЛАГОЛА СВЕТЛОСТИ

4.1. Префиксација

4.1.1. Префикс до- У речничкој грађи готово да нема префиксала од ГС насталих додавањем овог префикса. Одговарајућу префиксалну морфему садржи мањи број глагола изведених суфиксима за имперфективизацију, али њихови мотивни глаголи нису забележени у речницима: *доблескивати, досветљавати, досветљивати, досјајкивати*.

Један префиксални глагол забележили смо у грађи са интернета. У питању је лексема *досветлити*, која се, по свему судећи, користи искључиво у вези са *блицем (флешом)* на фото-апарату:

- Када се снима на јаком сунцу разлика између осветљења дела на сунцу и дела у сенци је превелика. Ту много помаже блиц који се подеси да даје мању светлост него аутоматски и тако досветли делове у сенци, а не повећа битно свелину делова које је обасјало сунце (Инт.). Не волим претерано мешање вештачког и природног светла, кад је сунце иза леђа па се блицом досветли превише (Инт.). Блиц служи да досветли и користи се на тим малим апаратима на малим даљинама (Инт.). Објектив и сензор ће прво покупити амбијентално светло, чиме осигураваш да и други план буде фино осветљен, а онда и флеш досветли колико треба да предњи план дође до изражаја (Инт.).

Према предоченим корпусним примерима, овај дериват уклапа се у творбени тип у којем префиксал означава радњу којом се допуњава радња мотивног глагола (в. Клајн 2002: 251; уп. *до-* (1б) у РСАНУ). С обзиром на семантику овог деривата – 'додатно осветлити' – његову творбену структуру требало би интерпретирати преко глагола *осветлити* (дакле: *до + осветлити*), што би значило да је *досветлити* полипрефиксирани глагол у којем су творбени форманти контраховани, сажети у један творбени елемент.⁴⁵⁸

4.1.2. Префикс за- Основна улога форманта *за-* у вези са префиксалним глаголима из ЛСГ ГС поклапа се са главном функцијом тог форманта при формирању префиксала од глагола звука. И овде се готово од сваког ГС, било примарног или секундарног, који притом нема у свом морфемском саставу други префикс, може формирати дериват са ингресивним акционалним значењем (нпр. од прототипичних ГС: *засветлети, засијати (засјати), заблистати, заблештати*).

Прелазни дериват *засветлити* 'учинити светлим, обасјати светлошћу, осветлити',⁴⁵⁹ упоредив је са појединим префиксалима који су издвојени у Клајн 2002 (253), а који се могу тумачити као деадјективни префиксали са фактитивним значењем (мотивна реч разматраног префиксала у том би случају био придев *светао*, са чиме кореспондира први део дефиниције 'учинити светлим') или „обични” перфективи (што би значило да је у овом случају мотивна реч фактитивни глагол *светлити*; уп. РМС: *светлити (1)* 'чинити светлим, обасјавати светлошћу, осветљавати').⁴⁶⁰

Другачији је случај са прелазним глаголима *засијати* 'осветлити, обасјати' и *засјактати* (одн. *засјактети* и *засјактити*). У питању су заправо сублексема (*засијати (2)*)⁴⁶¹ и *засјактати (2)*⁴⁶² итд.) унутар полисемичке структуре одговарајућих глагола, који се,

⁴⁵⁸ Комбинација префикса *до-* и *о-* у којима се чува граница између форманата забележена је у студији Стојановић 2016 само у територијално маркираној лексеми *дообријати*.

⁴⁵⁹ РСАНУ даје потврду овог глагола само из Правописа МС из 1960. године, без илустративног примера.

⁴⁶⁰ Овај дериват дефинисан је као прелазни глагол, међутим, у двама илустративним примерима није потврђен у прелазној конструкцији.

⁴⁶¹ Уп. једини пример у РСАНУ: Шта 'оће онај облачак? Зар ти 'оћеш сунце да закрилиш? ... Еј, мален си! ...

Нуто, шта би! ... Како га сунце засија! ... Сад си леп! ... (Ј. Веселиновић).

⁴⁶² Уп. такође једини пример у РСАНУ: Сунце ударило посред неба, засјактило кров од шиндре дајући му боју плавкаста сребра.

очекивано, примарно реализују као инг्रेसиви.⁴⁶³ Обе семантичке реализације маркиране су у РСАНУ квалификатором „необично”. Може се претпоставити да дате сублексеме нису настале механизмима полисемије из примарног значења, већ да су резултат посебног творбеног акта. Значење ових префиксала није фактитивно, као код претходно разматраног глагола *засветлити* (што показује њихова семантичка интерпретација), нити је у питању проста перфективизација, будући да глаголи *сијати* и *сјактати* немају овакву прелазну реализацију (уп. РМС). Глаголи *засијати* и *засјактати* могу се довести у везу понајпре са префиксалима грађеним помоћу *за-* који означавају, између осталог, 'обухватање' (уп. Клајн 2002: 252), а таквој интерпретацији у прилог иде дефинисање глагола *засијати* (а онда, посредно, и *засјактати*) преко глагола *осветлити*, одн. *обасјати*, који имплицирају 'обухваћеност' пацијенса светлошћу.

У речничкој грађи јавља се и неколико деривата изведених од свршених глагола на *-нути*. Такви деривати су у ствари семантички еквиваленти са мотивним глаголима (с тим што је само један глагол из грађе дефинисан директно преко мотивног глагола); уп. *засветлуцнути* 'синути одједном, кратко, светлуцнути' – На једном ми се привиђе, да кроз грађе *засвјетлуцну* цијев, преда мном на мали пушкет (РСАНУ). У ову скупину иду још деривати *заблеснути*, *засевнути* и *засинути*. Творбено-семантичку паралелу ови глаголи имају у ЛСГ ГЗ (нпр. *зајаукнути*).⁴⁶⁴

4.1.3. Префикс *из-*. Малобројни префиксали од ГС са формантом *из-* (*иза-*) имају различита значења. Појављивање светлости *из* нечега или *иза* нечега (тј. *од иза* нечега) представља почетак њеног емитовања, тако да овај префикс у вези са ГЗ може означити инг्रेसивност, нпр. *изасјати* (I) 'појавити се (о Сунчевим зрацима), засветлети, засијати' – Кад је први зорин зрак | *Изасјао* на уранку (РСАНУ); *искрескати* 'засветлити, засветлуцати' – Погледате по сали [библиотеке]: *искрескале* лампе, блистају небројене наочари; сви читају (И. Секулић, РСАНУ).

Просторно значење префикса јавља се и у прелазном префиксалу *исијати*, који означава испуштање енергије: *исијати* – Ови блескови би за неколико секунди само у гама зрацима исијавали енергију сто пута већу од енергије коју Сунце *исија* у 10 милијарди година свог трајања (Политика 2001, ЕК).⁴⁶⁵

Форму сативног префиксала има глагол *исевати се*, чије се значење у речнику тумачи као спој итерације и финитивности: 'севнути више пута, у више махова и престати севати' – Исевале се муње (РСАНУ). Компонента интензификације такође би се могла приписати овом префиксалу (уп. *изгрмети се* у т. II, 3.1.3).

4.1.4. Префикс *на-*. Претходну констатацију о могућој компоненти интензификације у значењу глагола *исевати се* потврђује други префиксал у форми сативног глагола: *насевати се* 'обилно, у великој мери се исевати (о муњама)' – Што јес', муње *су се насевале*, одгрмело је прописно (С. Винавер, РСАНУ). Иначе је сативно значење карактеристично првенствено за аниматне агенсе, док за ситуацију емитовања светлости нису карактеристични, сем у метафоричким екстензијама, аниматни емитери.

4.1.5. Префикс *над-*. Слично као код глагола звука, помоћу префикса *над-* од ГС се добијају деривати са мајоративним акционалним значењем. Ситуација означена овим типом префиксала обухвата два извора светлости од којих један, према параметру јачине светлости, превазилази, надмашује други. Уп. потврде из грађе:

⁴⁶³ РСАНУ: *засијати* (I) 'почети сијати, засветлети, блеснути, синути' и *засјактати* (I, 2) 'в. засијати (I, 2)'

⁴⁶⁴ С тим у складу и деривати из ЛСГ глагола светлости могу се алтернативно тумачити као изведенице помоћу суфикса *-нути* од префиксалних глагола. Таква је интерпретација у вези са неким од побројаних деривата у већој а са неким у мањој мери могућна (уп. нпр. *засветлуцнути* у односу на *засевнути*).

⁴⁶⁵ Потврђен је и дериват добијан секундарном имперфективизацијом: *исијавати* (Ia) 'одавати, испуштати (топлоту, светлосне, радиоактивне и сл. зраке), зрачити' – Сунце *исијава* колосалне количине тоpline у празно море етерско (РСАНУ).

- *надблистати* 'надмашити блиставошћу, сјајем, надсијати' (РСАНУ).
- *надзрачити* – Дигни очи к небу, | Што ћеш тамо наћи? | Једна звезда другу | Хоће да надзрачи (Ј. Ј. Змај, РСАНУ).
- *надасјати* – фиг. Нејди, душо! Што ћеш на небесих, | Да сам рај надасја ти љепоте? (РСАНУ).
- *надсветлити* – Веће пламењ чудноватый сѣва, | Као да ће мѣсец да надсвѣтли, | И обасја све краеве свѣта (РСАНУ). фиг. Крунисање треба ... да буде окрунисано догађајем ... који ће да ... надсветли злато и драго камење (РСАНУ).
- *надсијати (а)* – фиг. А на супрот њој [звезди], ено погледај ... сјајна једна звезда прети да надсија моју звезду-водиљу (РСАНУ); Надсијаћу златном вољом | Оно сунце јарко (Ј. Ј. Змај, РСАНУ).⁴⁶⁶
- *надсјајати* – (фиг.) Ја бих тако целу ноћ стојао / Нити бих се игда нагледао / Оног лица што надсјаји сунце (Инт.).⁴⁶⁷
- *надсјати* – Ја за собом, велиш, немам дела | нити славе живот да натсја, | а већ прође младост невесела (РСАНУ).

Потврђени су у речничкој грађи и несвршени деривати добијени суфиксацијом од префиксала који припадају овом творбеном типу: *надблиставати*, *надсијавати*, *надсјавати*, *надсјајавати*.

4.1.6. Префикси *о-* и *об-*. Према И. Клајну (2002: 260) префиксом *о-*⁴⁶⁸ граде се прелазни глаголи „са значењем радње која на објект делује са разних страна или га на неки начин целог обухвата”, а у ту групу убраја и глаголе „који значе прекривање површине бојом, течношћу или другом материјом”, нпр. *обојити*, *обелити*, *оцрнити* итд. Осветљени објекат такође је у извесном смислу прекривен (непрототипичном) материјом – *светлошћу*, тако да су префиксали од ГС блиски наведеним глаголима. У речничкој формулацији примарног значења глагола осветлити (*I, Ia*) у Речнику САНУ јавља се појам *обасипања*, *захватања* светлошћу: 'обасути, захватити светлошћу, обасјати' – Није било ничега другога до паукове мреже коју је (...) луч освијетлила. Према овом творбеном обрасцу грађени су и други глаголи светлости, на пример: *озарити* – Дивни предео ... је сунце озарило (Даница 1863, РСАНУ); *озрачити (I, I)* 'обасјати, осветлити' – Кад рујна зорица сине ... | даљни хоризон озраче пламене пруге (В. Илић, РСАНУ). Неки од тих глагола су временски маркирани, нпр. *осијати* – Бледи месец ... хита да осија један мали чунић (Љ. Ненадовић, РСАНУ) итд.⁴⁶⁹

Префиксал *облистати* није потврђен у оваквом значењу у речничкој грађи, већ само у маркираној реализацији 'обасјати се, озарити се, заблистати' – Никад неће сумрачна гора блеском да облиста твога челика (С. Винавер, РСАНУ).⁴⁷⁰

Посебном творбеном типу припада глагол *омесечити* 'обасјати месечином' (РСАНУ). С обзиром на семантичку парафразу, творбена структура би подразумевала именицу *месечина* у основи, те би, према тој интерпретацији, глагол био изведен префиксално-суфиксалном творбом од окрњене именичке основе.⁴⁷¹ Префикс *о-* иначе је најпродуктивнији

⁴⁶⁶ Пример из корпуса на интернету: Венера успијева да надсија Јупитер и зато нам се чини да је 8 до 10 пута већа (РТРС, Инт.).

⁴⁶⁷ Пример је из књиге „Културне скице из друге половине деветнаестог века” (књига прва) др Владана Ђорђевића (издање из 1927. године).

⁴⁶⁸ И. Клајн раздваја префикс *о-* од префикса *об-*. Будући да ти префикси, кад се додају на глаголе из ЛСГ ГС, дају семантички врло блиске или еквиваленте творенице, овде их разматрамо обједињено. Парови твореница са *о-*, односно *об-* понекад чине опозицију: маркирана лексема према немаркираној, нпр. *обасјати* према *осјати* (друга лексема је обележена у Речнику САНУ квалификатором „песнички”).

⁴⁶⁹ Од глагола префиксала овог типа регуларно се граде суфиксални имперфективи: *озаравати*, *озаривати*, *озрачавати*, *осветљавати*, *осветљивати* итд.

⁴⁷⁰ Овај глагол може се тумачити и као префиксал са *об-*. И. Клајн прихвата синхронијски критеријум према којим су овакви деривати имају префикса *о-*.

⁴⁷¹ У алтернативном тумачењу у основи би могла бити именица *месец*.

од префикса који учествују у грађењу префиксално-суфиксалних творенеца (Клајн 2002: 296).

Сублексеми *озлатити* (2) 'обасјати дајући златаст, златножут одсјај', *осребрити* / *осребрнити* (б) 'обасјати, осветлити месечевом светлошћу сребренастог сјаја' могу се посматрати као резултат семантичке трансформације, где је полазни садржај – значење типа 'нанети слој злата на неки предмет' итд. С друге старне основински глаголи такође се реализују у значењу емитовања светлости, нпр. *златити* (2) 'обасјавати дајући златан, златножут одсјај', па би се *озлатити* и *осребрити* могли интерпретирати као засебни деривати који су накнадно обједињени у полисемичку структуру са значењем типа 'нанети слој материје'. Ово нарочито важи за глаголе *осребрити* и *осребрнити*, будући да они нису у примарном значењу уопште потврђени корпусној грађи за речник, већ су их лексикографи „извели” из значења емитовања светлости.

Прототипично значење префикса *об-* такође је значење обухватања (окружења) (в. Клајн 2002: 263). Најфреквентнији глагол грађен по овом моделу је *обасјати*, док су други префиксали углавном маркиране лексеми, нпр. варијанте *обасијати*, *опсијати*, затим *опсјати* (застарела реч), *опсијати* (нераспрострањена реч) итд.

4.1.7. Префикс *од-*. Типично значење префикса *од-* у дериватима из ЛСГ ГС јесте значење одбијања, рефлектовања светлости.

Субјекатски појам у ситуацији означеној глаголима са префиксом *од-* може бити или сама светлост или некакав материјални ентитет од којег се светлост одбија. На пример, имперфективни глагол *одсевати* (в. творбену структуру у РЈА) реализује се у овим значењима:

- *одсевати* (I, 1a) 'рефлектовати се, одбијати се од глатке равне површине предмета (о сунчевој светлости, сунчевим зрацима)' – Сунце је улазило кроз прозор ... пело се мирно по стварима и отсијевало са крупних дугмади на сердаревом цамадану (РСАНУ).
- *одсевати* (I, 1б) 'стварати одсјај, одблесак, одсијавати, блистати, блештати услед одбијања сунчевих зрака, светлости (о глатким равним површинама предмета, односно предметима с таквом површином)' – Голети и суро камење ... жестоко одсијеваше у сунцу (И. Типико, РСАНУ). Прозори су мртво отсијевали под тањушном навлаком прашине (Ћоп. 12, 560).

Сличну диференцијацију значења показују и други глаголи којима се означава рефлектовање светлости; уп. примере за лексеми *одблеснути* у две реализације – Сунчано руменило обоји за тренутак и најзабаченије углове Београда и одблесне у прозорима и оних кућа које иначе слабо обасјава (И. Андрић, РСАНУ); Каткад понека већа [риба] запраћака се над пучину, тренутно одбљесне у сунцу, па поново зарони (И. Типико, РСАНУ).

У Речнику САНУ није регистрован глагол *одсијати*, већ само суфиксални имперфектив *одсијавати*, у чијој полисемичкој структури се такође јављају поменути значења; уп. примере: Сунчани зраци одсијаваху са плочника (С. Матавуљ, РСАНУ); Ја и Милка приђосмо ближе оном древном иконостасу, који одсијаваше у чаробном сутону (М. П. Шапчанин, РСАНУ). Такође, глагол *одасјати* нема значење из домена емитовања светлости, док је суфиксални дериват *одасјавати* регистрован у значењу одбијања светлости, емитовања одсјаја: Када су довели витрину, показало се да она уопште није те боје као на фотографијама, и лоше се уклапала у ентеријер собе, управо зато што је покривена лаком, превише одасјава, бљешти (Инт.).

Значење аблативног кретања посебно се очитује у значењу лексеми *одсевнути*, односно у сублексеми *одсевнути* (I, 1в) 'појавити се, заискрити, севнути, блеснути (о варници, искри)' – Па удари [Стојан] силно мотиком, из које понекад, кад наиђе на камен, одсевне светлац (Б. Станковић, РСАНУ), а такође се исто значење јавља у „нераспрострањеном” глаголу *одсинути* (РСАНУ: 'блеснувши, синувши одскочити, одлетети') – Једна искра одсине напосе | И Адама згоди у њедарца (П. Прерадовић). Дакле,

ови глаголи денотирају ситуацију са светлосним ентитетом којем је (аблативно) кретање инхерентно – са *искром*.

4.1.8. Префикс *при-*. Према дефиницији префиксала *присветлити* у РМС – ‘мало посветлити’ – префикс *при-* уноси у префиксирани ГС деминутивно значење.

Лексема је илустрована следећим примерима: А доскора ће и мјесец да им присвијетли (РМС). Дуго су га [франак] тражили и цар и просјак, и не би га још нашли да им није Ротшилд присветлио запаљеном хиљадарком (С. Сремац, РМС). На основу другог примера значење префикса *при-* могло би се нешто другачије протумачити. Наиме, дати формант у овом случају могао би имати просторно значење ‘приближавања’, а цео дериват значење ‘приблизити извор светлости’ (да би неко боље видео);⁴⁷² уп. и друге примере из корпуса:

- На тавану има једна скрхана крлетка (...) – Берта, присветли ми! Овога часа ићи ћемо по крлетку. – Берта узме фењер и драговољно пође за Нилсом (Инт.).⁴⁷³ У једном тренутку, неко примети да се нешто црно гiba на таласима. Донесоше чакље, али оне беху кратке. Радоје обеси тада један фењер на чакљу, па присветли. – Мртвачки сандук! – приметише присутни (М. Ускоковић, Инт.). Најзад чусмо чича-Дојчина, апсанцију где разговара нешто са својим помоћником, али разговор не могасмо разабрати. Дођоше до наших врата на степеницама, па се опет удалише и дођоше под саме степенице. – Присветли ми! – рече чича-Дојчин. И ми чусмо како откључа један катанац (Ј. Веселиновић, *Босанска вила*, 1902. год., бр. 4, стр. 65).

Значење емитовања светлости у којем се реализује префиксал *присијати* – ‘засијати, засветлити из чега, кроз што’ (РМС) није потврђено ни у једном реченичном примеру.⁴⁷⁴ С друге стране, на тај глагол упућен је други префиксал – *присинути*, потврђен у двама примерима: У хладу куд није присинуло сунце, трава је плавкаста од росе (РМС). фиг. Брзо [ће] ново доба присинути, пак кога није на дио, крив му је дио (Љуб., РМС). И овде је видљиво просторно значење префикса *при-*, у првом примеру сунце, тј. сунчева светлост, није се ‘приближила’ одређеном простору, а у другом примеру апстрактни ентитет *ново доба* (за који се везује *светлост*) ће ‘доћи’ ‘пристићи’ (из *будућности*).

4.1.9. Префикс *про-*. Ситуација емитовања светлости компатибилна је са просторним значењем префикса *про-* нарочито у случајевима када се између извора светлости и перципијента налази непотпуна препрека кроз коју се зраци светлости пробијају (зраци сунца кроз крошњу дрвета или кроз облаке и сл.), нпр. Проблеснуло сунце кроз облачине и сенке букве (Инт.). Светлост која се пробила кроз препреку обично је слаба и нестална, па се семантика префикса *про-* у вези са емитовањем светлости понекад односи на слабију, нестабилнију светлост и сл. Рецимо, у примеру – Сета која проблесне у стиховима зрела је и стишана (Инт.), у апстрактном простору ‘светлост’ осећања се јавља ‘гдегде’, ‘ту и тамо’ и сл.⁴⁷⁵

Овим префиксом, као и у ЛСГ глагола звука, граде се деривати са инг्रेसивним значењем,⁴⁷⁶ нпр. *проблеснути*, *присијати/просјати*, *присинути*, *просјајити*, *прошкиљити* (уп. РМС).

Посебно се издваја дериват *просветлити*, који се у свим значењима ослања на семантику одговарајућих придева, с тим што се може јавити и као каузални (прелазни) глагол и као медијални (непрелазни) глагол: ‘учинити светлим, светлијим’, ‘постати светао,

⁴⁷² Управо у тој реализацији употребу овог глагола чули смо у говорном језику.

⁴⁷³ Часопис *Звезда*, 1899. год., бр. 82, стр. 653.

⁴⁷⁴ Потврда у РМС је из српско-немачког речника С. Ристића и Ј. Кангрге.

⁴⁷⁵ Пробијање светлости кроз препреку такође се очитује у реализацији истог глагола у безличној конструкцији: У петак по Новој години маличак проблеснуло (РМС).

⁴⁷⁶ И ово значење има просторно утемељење кад је у питању емитовање светлости: кад светлост прође кроз неку препреку која се налази између емитера и перципијента, из перспективе перципијента она у том тренутку почиње да се емитије.

светлији’, ’постати светло, светлије’, ’учинити просвећеним’ (уп. *просветлити* (1–3), РМС). У последњем наведеном значењу (*просветлити* (3)) глаголска радња подразумева *знање* као *светлост*.

4.1.10. Префикс *раз-*. Слично као код групе глагола звука, префикс *раз-* у деривате од ГС уноси значење одашиљања у свим правцима (у овом случају светлости), нпр. *разасјати се* (в. Кликовац 2004: 175), из чега проиходи и значење интензификације (в. Ibid.; Ханић 2010: 170; уп. т. II, 3.1.11). РМС бележи невелик број глагола овог типа, поред наведене лексеме, регистровани су префиксали *расветлити се* и *расребрити се* (в. и Ханић 2010: 170). У корпусу је потврђена и лексема *разблистати се*: *Разблистала се звезда у свој својој лепоти* (Инт.). Углавном се примери употребе префиксала овог творбеног типа односе на ситуацију (потпуне) испуњености простора (интензивном) светлошћу: Одједном *се расветли* цела соба (С. Ранковић, РМС). *Разасјаше се колибе (...)* од путог турског блага (Инт.). *Разасја се гора и планина, / Од сватова и од соколова, / Од бисера и драгог камења* (Народна песма: *Змај и аждаха*, Инт.). Ал’ да видиш од Бога чудеса, / Сав *се бунар расасјао* листом / Од кнежеве главе светитељске (Народна песма: *Пропаст царства српског*, Инт.).⁴⁷⁷ У метафоричком значењу ’потпуно објаснити, протумачити, испитати’ (које се ослања на значење „осветљавања” неких типова апстрактног простора ’са свих страна’) – реализује се најчешће прелазни префиксал *расветлити*: Тражила [је] да наша Команда мјеста *расвијетли* тај случај (РМС).

4.1.11. Остали префикси

1. Префикс *под-*. У просторном значењу префикс *под-* јавља се у оквиру слабо потврђеног деривата *подсијати* ’сијајући обасјати с доње стране’ – Кад сунце на заходу *подсија* облаке, а данас је тако било, онда је дан мио као цвет (РСАНУ). Са нешто више корпусних примера потврђена је варијанта *подасјати*, која се реализује и у активном значењу ’обасјати’, али без просторне семантике префикса.

2. Префикс *пре-*. Овај префикс забележен је само у деривату *пресјати*, где уноси финитивно значење: Звезде сјале, па *су* и *пресјале* (Б. Радичевић, РМС).

3. Префикс *уз-*. Идентификација овог префикса у вези са већином ГС је спорна (в. сл. тачку). Неспоран је овај формант у глаголу *узблистати*, који није потврђен у РМС, већ у корпусу – Желим Вам сваку срећу и да се на Ваше за Српство истрошене груди *узблиста* још више одличја (Босанска вила, 1896. год., бр. 19, стр. 122). У речнику је, такође, потврђен глагол *узасјати* – Вита јело, кад *узасја* сунце, узви гране (РМС), чија семантика се изједначава са ингресивом *засјати*, а такво творбено значење одговора и првом наведеном глаголу.

4. Спорни случајеви деривата (префиксали са *у-* или *уз-*). Префиксали који почињу вокалом *у-* а у основи имају неки од глагола светлости (или глагола сродне семантике) који почиње фрикативима *ж-* или *с-* – спорни су у погледу творбене структуре. У литератури нема слагања око тога да ли их треба сматрати дериватима добијеним помоћу префикса *у-* или *уз-*, јер се, с обзиром на семантику ових префикса, могу тумачити на оба начина. Ово питање детаљније је обрађено у Кликовац 2018 (97–98), где су наведени глаголи *ужагрити* (се), *ужарити се*, *усјајити*, *усветлети* итд.

Неколико ГС тог типа чија се семантика односи на сјајење очију, према семантичкој парафрази у речницима, имају ингресивно значење, нпр. *усветлети* (1) ’засјати, жаагрити (очима)’ (слично и *усјајити* (2), *усјактети* (1), *уцаклити* (1, 1)). Ови префиксали показују и компоненту (благе) интензификације (мада је, на пример, код глагола *сјактети* таква

⁴⁷⁷ Глаголи овог типа углавном се везују за старије текстове, те стога показују благу стилску обележеност.

компонента садржана већ у мотивном глаголу), као код глагола *упећи* у реченици типа *Упекло је сунце* (в. Клајн 2002: 283).

Поред овог значења, дериват *усјајити* реализује се још и у каузативном значењу 'учинити да нешто добије сјај'. Такво значење има и глагол *усијати*, с тим што се у зависности од тога на који начин се *сјај* добија издвајају две семантичке реализације овог глагола – 'загревањем, жарењем учинити да се нешто сија, довести до усијаности (обично о металима), ужарити' (*усијати* (1), РМС) и 'трљањем, чишћењем, глачањем учинити да нешто добије сјај, да се сјаји' (*усијати* (3), РМС).⁴⁷⁸ Прво од ових значења у корелацији је медијалним значењем повратног глагола *усијати се* 'постати усијан, ужарен' (РМС).

4.2. Суфиксација

Безмало сви суфикси који се везују за глаголе светлости, изузимајући граматичке суфиксе (који мењају вид основинског глагола) – имају две улоге: деминуирање и/или итеративизацију. У речничким одређењима глаголске семантике деминутивна компонента у неким је случајевима непосредно исказана (помоћу типске дефиниције 'дем. према X'), а негде посредно – синонимски и/или описно, нпр. *сјајуцкати се* 'дем. према сјајити се'; *блескутати* 'блескати слабим сјајем, светлוצати' (РМС). У семантичкој структури ГС регуларно се комбинују компоненте деминуције и итеративизације, нпр. *сијуцкати (се)* 'дем. и уч. према сијати (се)'.⁴⁷⁹

С обзиром на то да су чланови ЛСГ ГС углавном глаголи који секундарним сублексемама улазе у ту групу, поједини суфиксирани глаголи са значењем емисије светлости нису изведени од ГС, већ од глагола из других (обично сродних) лексичких група. То значи да творенице о којима је овде реч обухватају углавном глаголе добијене суфиксацијом од типичних ГС.

С обзиром на речено, у вези са глаголима светлости нећемо суфиксе анализирати посебно, већ ћемо прво представити суфиксе који служе за деминуцију и/или итеративизацију, а затим и остале случајеве суфиксације.

У суфиксалној творби ГС нема суфикса који се нарочито истичу по продуктивности. И типични суфикси којим се граде деминутивни глаголи, на пример, *-кати*, *-уцати* и *-уцкати*, слабо су заступљени. Осим тих форманата у улози суфикса за деминуцију и/или итеративизацију јавља се само понеки формант, везан такође или за један дериват или за мали број деривата. У наставку дајемо преглед суфикса и одговарајућих изведених глагола, углавном према грађи из Речника САНУ:

- -акати: *блесакати* 'в. блескати (се)', *блицакати* 'в. блескати'; *сиљакати* 'светлוצати, блескати, сијати';⁴⁷⁹
- -атати: *севатати* 'на махове севати и блескати';
- -етати: *љескетати* (овај глагол није потврђен, дајемо га према *заљескетати* 'у дем. значењу: заљескати');
- -кати: *блескати (а)* 'одавати блеске; одсјајивати, светлוצати'; *севкати (1)* 'одавати кратке блескове, севати, блескати'; *сјајкати (се)* 'дем. према сјајати (се), сјајити (се)';
- -укаати: *свитукати* 'в. светлוצати';
- -уљити: *златуљити се* 'златасто светлети, блистати';

⁴⁷⁸ Корпус даје потврду и за глагол *усјајити* у оваквом значењу – Обријао си се, очистио френч, чизме *усјајити* (ЕК).

⁴⁷⁹ Код овог глагола промењена је крајња фонема у основи: *сиј(ати) + -акати*.

- -утати: *блескутати* 'блескати слабим сјајем, светлуцати'; *љескутати (се)* 'у дем. значењу: љескати (се)';
- -уцати: *светлуцати (се)* 'одавати блеске; одсјајивати, блескати';
- -уцкати: *светлуцкати (се)* 'светлуцати (се)'; *сијуцкати (се)* 'дем. и уч. према сијати (се)'; *сјајуцкати се* 'дем. према сјајити се'.

Неколико глагола из грађе изведених овим суфиксима има значење емитовања светлости, али мотивни глагол није ГС, већ обично неки глагол сродне семантике, односно глагол који секундарно означава емитовање светлости: *жмиркати (2)* 'одавати трепераву светлост, треперити, светлуцати'; *бледуцати* 'светлуцати бледом светлошћу'; *горуцкати* 'у дем. значењу: горети' итд.

Понеки маргинални ГС изведен је од именица које означавају емитер светлости, на пример, *звездити* 'сијати, светлети (о звездама)'; *лампати* 'севати, блескати.' (< *ламп* 'блесак, муња') (у питању је територијално маркирана глаголска лексема).

Од префиксала из ЛСГ ГС регуларно се граде имперфективни глаголи помоћу суфикса за секундарну имперфективизацију *-авати* и *-ивати*. ГС грађени тим суфиксима обично су итеративи.

- заблештавати, заблиставати, изблескавати, изблескивати, надблиставати, надсијавати, обасјавати, одасјавати, одблескавати, одблиставати, одсијавати, одсјакавати, присветљавати, просветљавати итд.
- досветљивати, заблескивати, заблештивати, заблешћивати, заблискивати; засветљивати, изблескивати, надсветљивати, надсјајивати, одблескивати (се), одзракивати, проблескивати итд.

Поједини префиксали који би, с обзиром на творбену структуру, били мотивни глаголи за наведене творенице – нису потврђени у речничкој грађи.

Суфиксом *-нути* граде се свршени семелфактивни ГС, који у грађи нису нарочито бројни: *блеснути*, *сјајнути*, *светлуцнути* итд.

5. ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА ГЛАГОЛА СВЕТОСТИ

Глаголи светлости, како смо већ поменули, малобројнији су од глагола звука, те је и лексикографски аспект мање комплексан. У даљој анализи ћемо, по угледу на поглавље исте тематике код ГЗ, нешто детаљније представити моделе који су коришћени при дефинисању ГС у *Речнику српскога језика*.

Приликом утврђивања семантичког садржаја глагола светлости у РСЈ, коришћено је неколико образаца дефинисања.

Први, *описни* модел, који је један од основних модела дефинисања значења ГЗ, не користи се за лексикографски опис ГС. Код ове групе глагола описни модел, односно сегмент дефиниције који би њему одговарао (*одавати* + именица која означава стимулус), јавља се само у комбинацији са другим моделима, нпр.: *блескати (се)* 'одавати од себе испрекидано блеске, одсече, одсјајивати, светлуцати'; *горети (5а)* 'давати светлост, светлети, осветљавати (нпр. о лампи)'; *озарити* 'обасути јаким светлом, обасјати'; *прамињати (2)* 'горети слабом светлошћу, треперити, светлуцати'; *пресјајивати се* 'одавати јаку светлост, сјајити се, блистати се'; *ициљити (3)* 'одавати слабу, пригушену, притуљену светлост, слабо светлети (о лампи, светиљци)'.

Други модел – *синонимски* – један је од основних модела дефинисања семантичких реализација ГС. Овај модел обухвата дефиниције једноставније структуре, састављене од једног (ређе) или више (најчешће два до три) синонима глагола чије значење се дефинише, нпр.: *жарити (3а)* 'сијати, блештати'; *заблеснути* 'заблестати, засијати, синутити';

запламтети (1б) 'засветлети (о сунцу, небу)'; *лашићии се* 'сијати се, сјајити се'; *присијати (б)* 'засјати, засветлети'; *сјајнући* 'блеснути, севнути'; *улојићи* 'засијати, ужагрити'; *уцаклити* '1. засјактити, ужагрити: ~ очима'; *шљаштити* 'сијати, блештати, пресијавати се'. И овај се модел најчешће јавља у комбинацији са другим моделима.

Трећи модел који ћемо издвојити специфичан је за глаголе светлости. Његова структура могла би се представити на следећи начин: хипероним + модификатор. Реч је, дакле, о моделу дефинисања који у првом делу садржи хиперонимску глаголску лексему у односу на глагол чије се значење дефинише, а у другом се значење такве лексеме спецификује на различити начине, нпр.: *исеваћи се* 'севнути више пута, у више махова (о муњама)'; *масћии се (б)* 'пресијавати се масним сјајем'; *расвећии (1)* 'осветлити са свих страна, јако осветлити'; *севати (2)* 'блистати, јако сијати изражавајући неко јако осећање (обично љутњу): ~ очима, ~ од љутине'; *сребрићи се* 'сијати се као сребро'; *ишњати (1б)* 'мало, слабо светлети'. Овај модел се неретко комбинује са другим, синонимским моделом: *треперити (1)* 'испрекидано (се) блистати, светлукати (се), пресијавати се'; *узискрити (се)* 'засијати искрама, заискрити се (обично о очима, сузама)'; *цаклићи се* 'сијати (се) као стакло, стаклити се (обично о очима)'.

Четврти, *иворбени* модел окупља дефиниције уобличене тако да одражавају творбену структуру глаголске лексеме чије значење се тумачи. Типска дефиниција састоји се од одговарајућег фазног глагола (најчешће гл. *почети* или *престати*), којим се исказује семантика префикса, и од мотивног глагола звука, нпр.: *пресјати* 'престати сјати'. Овај модел најчешће се користи у комбинацији са синонимским моделом, као код следећих глагола: *заблескаји* 'почети блескати, засветлукати'; *зазрачији* 'почети зрачити, засветлети'; *засветлукати (се)* 'почети светлукати, заблескати'; *синутити (1б)* 'почети сијати, засијати, засветлети, блеснути'; *усиламсаји* 'почети пламсати, синутити, севнути'. У одређен број дефиниција овог типа укључен је емитер светлости (уп. *заблешћии* 'почети блештати, заблистати, засијати (о снегу, сребру и сл.)'; *засијаји (се)* 'почети сијати, засветлети, синутити (о ватри, светлу, сечиву и сл.)' итд.).

Семантичка структура (суб)лексеме која се дефинише у оквиру петог, *упућивачког* модела повезује са другом лексемом посредством метајезичких елемената. Издвајају се, као код ГЗ, три подтипа овог модела:

- (1) *запламсати (се)* 'в. запламтети (се)'; *засинутити* 'в. засијати'; *севкати (се)* 'в. блескати (се)'; *сијнутити* 'в. синутити'; *сјактати се* 'в. сјактити (се)';
- (2) *сијуцкати (се)* 'дем. према сијати (се)'; *сјајуцкати се* 'дем. према сјајити се'; те
- (3) *обасјавати* 'несвр. према обасјати'; *одсевнутити (се)* 'свр. према одсевати (се)'; *осветљавати* 'несвр. према осветлити'; *просевати* 'несвр. према прос(и)јати, просинутити'; *севнутити (1)* 'свр. према севати'.

Невелики број глагола светлости дефинисан је у РСЈ путем дводелних, диференцираних дефиниција. Примећује се да сегменти дефиниција структурно одговарају пуним дефиницијама уобличеним према већ поменутиим моделима (уп. *севати (1а)* 'одавати јак блесак (о муњи); испуштати јаку светлост'). Истакнуту улогу међу њима има синонимски модел (првенствено у другом сегменту такве дводелне дефиниције), нпр.: *белеји се (2)* 'светлети се; сијати белином, сијати се'; *засвећееји (се)* 'почети светлети, одавати светлост; заблистати, засијати (о звездама, муњи и сл.)'; *палити се (1)* 'почињати горети, светлети (пламеном); сијати'; *расјати (се)* 'расветлити се, засјати; озарити се'; *светлети (1)* 'испуштати светлост, сјај од себе; бити извор светлости; сијати, блештати'; *светлуц(к)ати (се)* 'светлети у кратким интервалима, одавати блеске; одсијавати, блескати'.

Најзад, мали број дефиниција ГС уобличен је на другачији начин. Неколико дефиниција има структуру *бити* + прид. са значењем осветљен, сјајан и сл. (уп. *жагрији се (а)* 'бити врло сјајан (о очима)'). Структура такве дефиниције, такође, често бива проширена синонимским делом, нпр.: *расвећееји се (1)* 'бити обасут светлошћу, осветлити се (о просторијама и др.)'; *сијати се (2б)* 'бити јако осветљен, светлети се'. У комбинацији са

синонимским моделом јавља се и следећа структура: *добити* + им. са значењем сјај и сл., нпр. *зажагрити се* (1) 'добити посебан сјај, блесак у очима, зажарити се'; *усијати се* (2) 'добити сјај, уцаклити се'. У изузетним, малобројним случајевима користе се другачије формулације (уп. *намигивати* (2) 'наизменично се палити и гасити, трептати, светлукати, жмиркати (о сијалици, светионику и сл.)'; *осветли* '(нешто, некога) уперити, усмерити светло на неки обично слабо видљив објекат, предео и сл., обасјати; фиг. подврћи анализи, (пре)испитивању; разјаснити, разрешити нејасноће, недовољно познате чињенице и сл.')

Како спроведена анализа показује, приликом дефинисања семантичког садржаја глагола светлости најчешће се користи синонимски модел, и то уобичајено у комбинацији са другим обрасцима дефинисања. У том случају, синоними одредничког глагола наводе се у другом делу дефиниције, док се у првом делу структура дефиниције обликује према првом, трећем и четвртном моделу.

IV. ГЛАГОЛИ МИРИСА

1. ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ГРУПА ГЛАГОЛА МИРИСА

Група глагола који означавају емитовање мириса сразмерно ретко се помиње у литератури у односу на ГЗ и ГС. У уводном је поглављу већ истакнуто да је ЛСГ која обухвата ГМ, према речничкој грађи, садржи врло ограничен број чланова. Њен однос према другим двома ЛСГ глагола емитовања упоредив је са односом глагола олфакторне перцепције према глаголима визуелне и звучне перцепције. Осим ограниченог броја јединица и мање фреквенције употребе, то поређење подразумева и скромнији семантички и деривациони потенцијал.

Из литературе која је разматрана кад је било речи од другим ГЕ може се закључити да ГМ имају врло ограничен потенцијал и у неким другим индоевропским језицима (нпр. руском и енглеском). Глаголи емитовања мириса (*verbs of smell emission*) у Левин 1993 (236) обухватају само три лексеме: *reek*, *smell* и *stink*. За ове се глаголе истиче да показују веома сужен опсег карактеристика. О ограничениости дате групе може се закључити и на основу података из ТСРГ. Речено је да су ГМ у том речнику сврстани у ширу групу *глагола испољавања својства*, односно у подгрупу *глагола испољавања квалитативног својства*, која поред ГМ обухвата још и ГС, затим поједине глаголе који се у Левин 1993 називају „глаголима емитовања материје”, као и глаголе на вишем степену општости, типа *излучање* 'зрачити', *испускати* 'испуштати', *проявљати* 'показивати, испољавати' и сл. Међутим, и у тој групи само два глагола – *благоухати*, који, према ТСРГ, значи 'испуштати ароматичан, пријатан мирис' и *пахнути* 'испуштати мирис', тј. 'мирисати' – припадају недвосмислено групи ГМ.

Сходно обиму, у српском језику ова ЛСГ има прилично једноставно унутрашње устројство. За разлику од ЛСГ ГЗ, овде се врло јасно издваја доминанта скупа, односно хипероним – глагол *мирисати*. Та лексема, познато је, поред значења емитовања мириса реализује и значење олфакторне перцепције, што само по себи показује да су емитовање стимулуса и перцепција две стране исте ситуације. Речнички извори за ово истраживање усаглашени су по питању поретка значења лексеме *мирисати*: као примарно се наводи значење емитовања мириса, док је једно од секундарних значења 'испитивати чулом мириса, удисати ваздух да би се осетио мирис нечега' (в. РСАНУ), тј. значење примања чулног надражаја.

Унутар ЛСГ ГМ лексеме деле заједничку архисему *одавати мирис*, а основна семантичка дистинкција међу њима успоставља се на основу особине емитованог чулног надражаја, која се у речничким дефиницијама обележава придевима *непријатан* или *пријатан* (поред тога, прилично ретко: *угодан* или *неугодан*) (уп. Ивић 2006: 55). У односу на ту карактеристику стимулуса мириса чланови ЛСГ начелно се деле у три групе: а) неутрални глаголи, б) глаголи са семом *непријатан* и в) глаголи са семом *пријатан*.

1.1. Глаголи са речничким значењем 'одавати мирис'. Претходно издвојене групе ГМ представљале би, поједностављено гледано, три синонимска низа, од којих су друга два у хипонимском односу према првом. Међутим, језичке чињенице одступају од такве схематизованости, и то на више начина. Прво, глагол *мирисати* није у потпуности „неутралан”, већ се, прототипично, сврстава у групу под *в*. Према РСЈ, РМС и РСАНУ, таква употреба овог глагола је фреквентнија, па се у дефиницијама истиче да је емитовани стимулус 'обично пријатан', уп. РСЈ: 'одавати, испуштати мирис, ширити око себе мирис (обично пријатан)'. Централни члан ЛСГ ГМ, глагол *мирисати*, покрива на тај начин два поља, „неутрално” (под *а*) и, чешће, „позитивно” (под *в*). Овде се имају у виду реализације у простим субјекатско-предикатским конструкцијама, где је у функцији субјекта именица која означава емитер мириса. „Неутралне” реализације у таквим су конструкцијама сразмерно ретке, уп. нпр. После кише земља мирише (тј. одаје некакав мирис). У проширеним

конструкцијама типа *мирисати као нешто / на нешто* (ретко: *по нечему*), где постоји имплицитно поређење двају мириса (субјекатског појма и појма у допуни), могуће је исказати емитовање било ког типа олфакторног надражаја, па тако и непријатног, уп. нпр. Ходник који мирише на комшијски купус или комшијске мачке, велики је минус (Политика 2007, ЕК).⁴⁸⁰ Такође, „негативно” значење постиже се и преко различитих модификатора, нпр. Бели лук ... Непријатно мирише, али је лековит (Политика 2007, ЕК).

Даље се отвара питање како се према наведеном критеријуму разврставају остали глаголи из ЛСГ ГМ. На пример, неколико значајних чланова ове групе једнозначно се сврстава у групу под *б* (*смрдетти, заударати, баздетти*). Међутим, у фокус ћемо најпре ставити оне ГМ који потенцијално иду у „неутралну” скупину, одн. глаголе који реализују значење *’одавати / испуштати мирис’*.

Размотрићемо податке из речничких извора. Према домаћим дескриптивним речницима лексема *мирисати* у значењу емитовања мириса ступа у синонимске релације са различитим ГМ. Такве глаголске лексеме нису нарочито бројне. Уопштено се могу поделити у две скупине. Једно су примарни ГМ, односно глаголи који у основном значењу (или једином, код моносемичних ГМ) улазе у дату ЛСГ, а остало су секундарни ГМ; уп. следећа глаголска значења, која су, ради поређења, наведена из сва три лексикографска извора за ово истраживање (и то у поједностављеном облику – одредница, бројчана, словна или комбинована ознака значења и дефиниција):

- **воњати (1a)** *’ширити око себе воњ, одавати воњ, мирисати; заударати, смрдетти’* (РСАНУ); **воњати** *’пуштати, ширити воњ (угодан или неугодан), мирисати, пахнути; заударати’* (РМС); **воњати (a)** *’ширити око себе воњ, одавати воњ (пријатан или непријатан), мирисати, пахнути; заударати, смрдетти’* (РСЈ);
- **задисати (1)** *’пуштати из себе, ширити задах, воњ, смрад; заударати’* (РМС); **задисати (1, 1a)** *’одавати од себе непријатан мирис, смрдетти, воњати, заударати (на нешто); мирисати (уопште)’* (РСАНУ); **задисати (1)** *’смрдетти, воњати’* (РСЈ);
- **кадити (2б)** *’мирисати’* (РМС); **кадити (2б)** *’одавати мирис, мирисати’* (РСАНУ); **кадити (2б)** *’запахњивати мирисом, испарењем’* (РСЈ);
- **одисати (2)** *’испуштати, одавати мирис; мирисати на нешто’* (РМС); **одисати (2a)** *’испуштати, ширити око себе, одавати пријатан мирис, воњ (угодан или неугодан); мирисати’* (РСАНУ); **одисати (2)** *’одавати мирис; мирисати (на нешто)’* (РСЈ);
- **осећати се (2)** *’одавати од себе мирис (обично непријатан)’* (РМС); **осећати се (4a)** *’одавати од себе мирис (обично непријатан)’* (РСАНУ); **осећати се (2)** *’одавати собом нешто (мирис, топлоту и др.)’* (РСЈ);
- **пахнути (2)** *’одавати од себе мирис или смрад, воњати; врло благо струјати’* (РМС); **пахнути** *’испуштати, одавати мирис, одисати; благо струјати’* (РСЈ); **пахнути (1a)** *’одавати од себе какав мирис, мирисати, воњати (нечим, на нешто)’* (РСАНУ).

Лексикографски извори упућују на то да неки чланови ЛСГ ГМ, нису, као ни доминанта *мирисати*, јасно издиференцирани по питању квалитативних својстава стимулуса који се емитује, па се дефинишу тако да покривају и неутрално значење глагола *мирисати* и значење одавања непријатног мириса. За друге глаголе или се у дефиницији експлицитно наводи да означавају емитовање било непријатног било пријатног мириса, или се синонимски дефинишу преко глагола *мирисати*.⁴⁸¹ Како се може приметити из представљених глаголских сублексема, речници нису увек усаглашени око значењских компоненти (истог ГМ) везаних за карактеристике стимулуса.⁴⁸²

⁴⁸⁰ Информација о непрототипичности оваквог значења глагола *мирисати* понекад се у тексту обележена знаковима интерпункције: Гориво на нашим пумпама и даље страшно „мирише” на сумпор (Политика 2008, ЕК).

⁴⁸¹ Територијално маркиране лексеме нису навођене, нпр. **душити**² покр. *’мирисати, одавати мирис’*, **мавити** покр. *’одавати, ширити мирис, мирисати’* (РСАНУ).

⁴⁸² Занимљиво сведочанство о колебању лексикографа пружа наведена сублексема *одисати (2)*, где је у главном делу дефиниције стимулус оквалификован као *пријатан*, а у додатном делу, у загради, као *угодан или неугодан*.

Изнесени лексикографски подаци могу бити проблематизовани са различитих страна. Ниједно од наведених значења, на пример, није маркирано одговарајућим квалификатором, мада се, без додатне провере, за неке сублексе може тврдити да у савременом српском језику нису употребно-стилски неутралне.

Поред тога, и одређене значењске формулације могу се довести у питање из перспективе савременог стања у језику. Глагол **воњати**, рецимо, у сва три речника одређен је, првим делом дефиниције, као синоним глагола *мирисати*, док је у другом делу значењски изједначен са глаголом *смрдећи*, односно *заударати*. „Немаркираност” лексема *воњати*, која се читује у томе „да врста примљеног утиска не одлучује о могућности њене употребе” – посебно је истакнута у раду Ивић 2006 (56, у напомени). Ту је напоменуто да се ова лексема, а такође и именица *воњ*, од Вуковог времена употребљава, „на терену народних говора”, у истом значењу као глагол *мирисати* и са истом семантичком необележеношћу.⁴⁸³ Међутим, што се тиче савременог српског стандардног језика, корпусни подаци и други извори дају друкчију слику семантике овог глагола. Од тридесетак реченичних примера из ЕК, готово да нема потврде за неутрално (у смислу квалитета стимулуса) значење овог глагола.⁴⁸⁴ У савременом стандардном језику овај глагол, по свему судећи, означава емитовање искључиво непријатног мириса (в. у Ћосић и др. 2008 одреднице *баздећи*, *воњати*, *заударати*, *смрдећи*; уп. такође Лалевић 1974/2004). Из реченице *Цвеће воња*, просечан говорник стандардног српског језика закључио би, извесно, да цвеће испушта непријатан мирис (због тога што је увело, почело да се разлаже и сл.).

Разматрани глагол *воњати* обележен је по учесталости појављивања (квантитативна заступљеност у ЕК у односу на доминанту ЛСГ отприлике је један наспрам десет), а такође је, у одређеном степену, и експресивно маркиран. Дакле, значење ’мирисати’ могло би се у речничком чланку дати лексема означити квалификатором *застарело*, док би уз реализацију ’смрдећи’ ишла понајпре квалификација *експресивно*. Речници у којима је ова лексема обележена неким од употребно-стилских маркера нису усаглашени око типа квалификације. Тако је у речнику синонима Ћосић и др. 2008 (328) глагол *воњати* у оквиру речничког чланка лексема *мирисати* обележен квалификаторима *ретко* и *фигуративно*, док је у двојезичном српско-енглеском речнику Шипка 2014, који укључује оба наведена значења, уз овај глагол стављен маркер „разговорно”.⁴⁸⁵

Други по реду примарни ГМ, *задисати*, само је у РСАНУ дефинисан преко доминанте целе ЛСГ, и то, како се види из наведене дефиниције, као „нијанса” која се надовезује на значење емитовања непријатног мириса, уп. пример: Добро укисао и порастао хлеб ... пријатно задише (М. Ј. Батут, РСАНУ), док два друга дескриптивна речника бележе само значење еквивалентно глаголима који означавају емитовање непријатног мириса (*смрдећи*, *заударати* и сл.). ЕК садржи тек једну потврду за лексема *задисати* у одговарајућој семантичкој реализацији одавања мириса: Усправио се у свој величини двометраша и раздрљен се сукобио с ветром, што је поново насрнуо с реке, задишући на ритине и мртваје (В. Стевановић). Може се закључити да је и ова лексема такође употребно обележена, те да се сврстава првенствено у издвојену групу под *б* (уп. и Лалевић 1974/2004).

Речници нису усаглашени по питању места сублексема ’одавати мирис’ у полисемичкој структури глагола *пахнути*. Према РМС овај глагол је секундарни ГМ, а према РСАНУ примарни, док је у РСЈ представљен као моносемична лексема. О статусу

⁴⁸³ Занимљиво је да се у тематском речнику какав је СРСЈ (в. стр. 210) глагол *воњати* значењски раздваја од именица *воњ* и *воња*. Глагол је сврстан у скуп са *мирисати*, *мирис*, *миомир*, а именице са *смрдећи*, *смрад*, *задах* и сл.

⁴⁸⁴ Изузетком се може сматрати једино метафорички пример из ЕК: „У плакару испод степеништа Ева и ја играмо се са луткама. Њихове хипнотисане очи захтевају хеклани покривач за њихов сто, извезене јастуке. Изнад глава боје лана њишу се вунени ореоли, који *воњају* на успомену на мајчине анђеоске руке и небо од неонских зрна развучених преко очевог капута од димљене коже”.

⁴⁸⁵ Глагол *воњати*, занимљиво је, заједно са именицом *воњ* ушао је у један од речника који обрађују лексичке разлике између српске и хрватске „варијанте”. Према том речнику, у српској „варијанти” лексемама *воњати* и *воњ* одговарају *мирисати* и *смрдећи*, односно *мирис* и *смрад* (в. Ћирилов 2010: 232).

глагола *пахнути* довољно говори већ сам податак да уопште није потврђен у тако богатом корпусу какав је ЕК. У питању је, дакле, изразито маркирана лексема, чији су ретки примери употребе углавном сведени на књижевноуметнички функционални стил. Знатно је фреквентнији, у савременом језику, префиксални прелазни глагол *запахнути*. У речнику синонима Ћосић и др. 2008 глагол *пахнути* један је од немаркираних чланова унутар синонимских низова који започињу лексемама *воњати* и *смрдети*, што упућује на то да и овај глагол првенствено денотира одавање непријатног мириса.

За разлику од претходних лексема, глагол *одисати* има разгранату полисемичку структуру (15 значења укупно, односно четири (нумеричка) значења са подзначењима, у РСАНУ) и добро је потврђен у електронском корпусу. Ипак, од близу пет стотина конкорданци у ЕК само око 7% чине потврде за одговарајућа значења емитовања мириса. Како показују корпусни и речнички примери, лексема *одисати*, када значи 'одавати (мирис)' може се реализовати у различитим конструкцијама, које су илустроване следећим примерима:

- (а) Подмлађена трава у ливадама одисала је пољским мирисима (М. Ускоковић, ЕК). Кестенови у болничком парку цветали су одишући отужним тешким мирисом (Д. Киш, ЕК). Да би јој се приближио, преобразио се у Белог бика, који је одисао мирисом ружа и шафрана (Политика 2000, ЕК). Од аеродрома до хотела, па потом до новинарског центра кретали [смо се] климатизованим аутобусима. Новим, наравно, који још одишу мирисом пластике (РТС 2008, ЕК). Прелепа пешчана плажа одише мирисима неких прошлих времена (Политика 2006, ЕК).
- (б) Према предању, Димитријев гроб је одисао босиљком и смирном, па је зато назван Мироточиви (РТС 2010, ЕК).
- (в) Многобројне дрвене баракe одисале су на болницу, на касарну, на шталу, на све заједно (Б. Ћосић, ЕК).
- (г) Волим њин јединствени дах тела и уља којим се мажу, амбре и трава, што све одише као неко дивље воће (Р. Петровић, ЕК).
- (д) На ливади између реке и конопљишта жутео [је] неки пласт, и одисао свој нарочити мирис (Р. Петровић, ЕК).

На основу ограниченог броја илустративних примера којима је одговарајуће значење овог глагола поткрепљено у РСАНУ, не може се уочити оно што подаци из електронског корпус јасно сведоче: типичну допуну глагола *одисати* у значењу емитовања мириса (или у значењу испуњености мирисом, када је субјекатски појам простор) представља именичка синтагма у беспредлошком инструменталу, са именицом *мирис* у функцији центра (пр. под а). Конгруентним атрибутом (одн. атрибутима) мирис се квалификује (нпр. *тежак*), а падежним атрибутом обично се исказује појам за који је дати чулни стимулус карактеристичан (нпр. мирис *пластике*).

Уочава се да у типичној конструкцији глагол *одисати* не може бити супституисан глаголом *мирисати* без последица по стилску вредност конструкције; примери типа – Мошти владике Леонтија пренесене су у Стару цркву (...) Од тада, кажу многи верници који долазе да се поклоне моштима, црква мирише посебним мирисом (Политика 2009, ЕК)⁴⁸⁶ – врло су ретки. На лексичком нивоу нема праве синонимије међу овим глаголима, али у типичним конструкцијама они узлазе у круг шире схваћених синонимских средстава језика, уп. *одисати лепим мирисом* – *лепо мирисати*, *одисати мирисом пластике* – *мирисати на пластику* и сл. Конструкција у којој се мирис лексички исказује омогућава много разуђеније квалификовање таквог чулног надражаја, уп. *одисати пољским мирисом* **пољски мирисати* и сл.

⁴⁸⁶ Поред овог примера забележен је још само један, из превода: Лилина рука мирисала је једним мирисом који се никад неће избрисати из Артуровог памћења (ЕК) (у корпусу је проверена ниска – облици глагола *мирисати* + 0 или више узастопних речи + *мирисом*).

Примери попут оних од *b* до *z* карактеристични су, такође, за глагол *мирисати* у значењу емитовања ольфакторног надражаја, док је прелазна конструкција (в. пр. под *d*) са овом сублексемом неграматична (прелазни глагол *мирисати* иде у другу ЛСГ, то је основни глагол са значењем мирисне перцепције). Допуна у акузативу без предлога није карактеристична за глагол *одисати* (у таквој реализацији еквивалентан је са глаголима општије семантике, какви су нпр. *испуштати* и *одавати*). Поред наведене потврде из ЕК, у речничкој грађи проналазимо само још један сличан пример, и то из дела истог аутора: Цео дан корачајући ... знојили су се [ловци]. И још су одисали сасушену крв, кожу прљаве шумске стоке, восак, горко планинско биље (Р. Петровић, РСАНУ). Мирис је овде представљен метонимијски преко ентитета који га одаје, тако да, у том смислу, однос између овог примера и оног датог под *d* одговара односу међу примерима *гроб је одисао босиљком* (под *b*) и *гроб је одисао мирисом босиљка* (као под *a*). Прелазна конструкција са глаголом *одисати* може се сматрати нетипичном и, такође, обележјем личног стила аутора.

Следећи секундарни ГМ који према речницима улази у синонимски однос са лексемом-стожером ЛСГ ГМ је глагол *кадити*. У домену емитовања мириса лексема *кадити* укључује две различите сублексема (уп. нпр. РСАНУ). Једна од њих, *кадити* (*2a*) 'испуњавати, задахњивати, запахњивати (мирисом, испарењем)' нетипичан је члан ЛСГ ГМ. Глагол је у тој реализацији прелазан, тако да извесно да не може бити у синонимској релацији са глаголом *мирисати*, уп. пр. Како немате милосрђа према ружици која би још дуго красила и кадила овај лепи врт (М. П. Шапчанин, РСАНУ). Друга сублексема из тог домена – *кадити* (*2b*) 'одавати мирис, мирисати' – потврђена је само једним примером, истоветним у оба вишетомна речника: Носио је ... у устима црвену лулицу с дуваном који је кадио пријатно (Б. Петровић, РМС/РСАНУ). И ова семантичка реализација, дакле, изразито је употребно маркирана.

Поређење речничких дефиниција глагола *осећати се* у значењу емитовања мириса и глагола *мирисати* у истом значењу, наводи на закључак да се дати глаголи могу контекстуално остварити и као синоними и као антоними; в. РСАНУ: *мирисати* (*1a*) 'одавати, испуштати мирис, ширити око себе мирис (обично пријатан)' – *осећати се* (*4a*) 'одавати од себе мирис (обично непријатан)'. Овакве формулације упућују на та да оба глагола могу означити емитовање пријатног мириса (с тим што је то типично за глагол *мирисати* а мање типично или нетипично за *осећати се*) или непријатног мириса (што је типично за глагол *осећати се*, а мање типично за *мирисати*) или мириса који није одређен по таквом критеријуму (мање типично и за *мирисати* и за *осећати се*). На синтагматском плану реч је о типичној или мање типичној спојивости глагола са лексемама које означавају ентитете за које се везују пријатни односно непријатни мириси. Учесталост појављивања ГМ (нпр. глагола *мирисати*) уз појмове који су карактеристични по одређеном мирису (нпр. пријатном) ствара асоцијативну везу између њих, па ће се и у ситуацијама кад је емитер мириса непознат или неодређен у односу на критеријум пријатно/непријатно – асоцирати оно квалитативно својство мириса које такав глагол најчешће подразумева. Тако из ситуације означене реченицом „Нешто мирише у ходнику” проиходи, у типичном случају, импликација да је мирис за перципијента пријатан, док ће, с друге стране, реченица „Нешто се осећа у ходнику” обично подразумевати емитовање непријатног мириса. Слично је и ситуацијама типа „Мирише бензин” / „Осећа се бензин” – типично ће први исказ употребити перципијент за којег бензин пријатно мирише (док је код другог исказа обратно – имплицира се непријатан мирис материје).

И овај део рада закључићемо кратким прегледом битнијих закључака који проиходе из претходне анализе. Треба прво рећи да се значење емитовања мириса које смо назвали неутралним прилично ретко јавља. То значи да је у ситуацију емитовања мириса готово увек, директно или имплицитно, укључена информација о квалитативном својству тог стимулуса. Такође, из тога произлази да је сваки ГМ у мањој или већој мери одређен према том критеријуму, тј. да „тежи” било ка позитивном или негативном полу ове трочлане поделе. Речници и корпусни примери показују да се доминанта ове ЛСГ реализује, прототипично, у

значању емитовања пријатног мириса. С друге стране, већина представљених примарних и секундарних ГМ усмерена је према негативном полу, који је, како ће показати даља анализа, по броју јединица приметно „јачи” од позитивног. Друго, практично све „неутралне” реализације покрива, на лексичком нивоу, такође глагол *мирисати*, док су други глаголи који према речницима потенцијално означавају такву ситуацију маркирани по различитим критеријумима, од којих истичемо учесталост појављивања и, с тим у вези, ограниченост на одређени функционални стил.

1.2. Глаголи са значењем ’одавати пријатан мирис’. Према речничким изворима, у стандардном српском језику, ако се изузме доминанта ЛСГ ГМ *мирисати*, готово да не постоје глаголи који денотирају емитовање пријатног мириса. У речницима Матице српске нема ниједног глагола са датим значењем, док су у РСАНУ регистроване само три такве лексеме, од којих су две, глаголи *благоухати* и *ђулисати*, далеко од општеупотребне лексике. Први глагол, према РСАНУ позајмљеница из руског језика, означен је квалификатором *застарело*, а други је сврстан у „покрајинску” лексiku. Оба глагола илустрована су са по једним примером:

– Домаћин ... опази да није просто целивати прилику [икону] ... која није висила о црквном иконостасу ... да је тамнијан обиде, како би у кући благоухала и сваку здуху и утвару разгонила (С. М. Љубиша).

– Кад си задњег пута цвао [зумбуле], | И с пролећа ђулисао, | Задњу ти је песму слала | Кад те оно залевала.

Ове лексеме спадају, дакле, у крајње маргиналне јединице глаголског система. Међу њима постоји, ипак, једна значајна разлика. Наиме, глагол *благоухати* живо се и данас употребљава, мада искључиво у сакралном стилу; уп. неколико примера из корпуса на интернету:

(1) И од њеног гроба је долазио тако диван мирис – земља је благоухала и сви су осетили тај мирис. (2) Икона је од самог почетка благоухала, а данас се, посебно у дане празновања Мајке Божије осјећа њен миомирис. (3) Светиња благоуха тако, да је то немогуће описати. (4) Читава околина манастира Пиносава појединих дана веома јако благоуха.

Трећа лексема у овој скупини је *дисати*, у једној од својих секундарних реализација: *дисати (за)* ’испуштати пријатан дах, мирисати’, нпр. Авлија блешти умивена | И процвале дишу саксије (Ј. Радуловић). Исти овај пример наведен је и у РМС, с тим што је значење друкчије дефинисано, без компоненте *пријатан* – ’одавати мирис, воњати, мирисати’. И у другим примерима из РСАНУ (сем једног), који су такође лирски обојени, ситуација се везује за цвеће, биље као емитер мириса.⁴⁸⁷ Мада је значење остављено без квалификатора, нема сумње да је и овде у питању маркирана реализација.

У ову групу иде и глагол *мирити*, који је у РСАНУ и РМС дефинисан синонимски у односу на *мирисати* (док у РСЈ није ни забележен):

Свијећа је помало пуккала мирехи на восак (Босанска вила 1907, РСАНУ). Какво воће, какво цвеће, сва кућа мири (Ј. Игњатовић, РСАНУ).

Сви примери у РСАНУ, осим првог наведеног, долазе из песничких дела, мада је у овом речнику тај глагол остављен без стилског квалификатора. Глагол *мирити* илустрован је у РМС такође двама примерима из поезије, те је с разлогом обележен маркером *песнички*. Овај глагол експлицитно је одређен као ГМ који означава одавање пријатног мириса у синонимнику Лалевић 1974/2004, где је његова семантика представљена дефиницијом ’испуштати лак и пријатан мирис’.

⁴⁸⁷ Пет осталих примера искључиво је из дела која припадају хрватској књижевности.

1.3. Глаголи са значењем 'одавати непријатан мирис'. То су лексеме који чине главнину групе ГМ. Почетна претпоставка о три синонимска низа у ЛСГ ГМ показала се погрешном, јер се само ова скупина, тачније речено – један њен део, може сматрати синонимским низом. Доминанта тог низа је лексема *смрдећи*, која се према осталим члановима односи се као необележена јединица према маркираним. Маркираност других јединица често није означена у лексикографским изворима, како је већ показано на примеру глагола *воњати*.

Прво ће бити издвојене лексеме чији је семантички садржај еквивалентан стојеру ове скупине. Једини ГМ који претендује на позицију правог синонима доминанте *смрдећи* је лексема *заударати*. Од свих чланова ЛСГ ГМ којима се исказује значење емитовања непријатног мириса, једино фреквенција тог глагола у ЕК не одступа много од доминанте. Такође, овај глагол не показује ни функционалностилску ограниченост као други синоними. Ипак, то не значи да је његов статус у групи ГМ или уопште у систему језичких средстава којима се исказује емитовање мириса, упоредив са глаголом *смрдећи*. Тако, за разлику од доминанте, глагол *заударати* се практично не користи као мотивна реч у деривационим процесима (а то је великим делом узроковано морфемским саставом, односно тиме што је и сама ова лексема настала префиксалном творбом).

Видски парњак овог глагола – *заударити* (1а) 'испустити, раширити непријатан мирис, смрад, засмрдећи' (РСАНУ), нефреквентна је лексема у савременом језику. ЕК региструје само три потврде. Зато однос између *заударити* и синонима *засмрдећи* не одговара релацији *заударати–смрдећи*. Поред тога, у РСАНУ глаголу *заударити* приписује се и значење које га сврстава у скупину под а: *заударити* (1б) 'испустити, раширити неки мирис уопште', што је потврђено само једним примером – У цркви заудари на гар од угашених свећа (М. Московљевић). Овај пример занимљив је утолико што отвара једно битно питање. Наиме, поједини мириси нису једнозначно одређени по критеријуму пријатно/непријатно, већ њихова квалификација зависи од субјективног доживљаја перципијента. Зато ће се рећи да је одређени мирис за некога пријатан, одн. непријатан (уп. наведени пример који се односи на мирис бензина). У ситуацији означеној глаголом мириса, међутим, таква неодређеност биће у највећем броју случајева разрешена избором одговарајућег глагола. Тако се у наведеном примеру употребом ГМ *заударити* наговештава да мирис за перципијента није пријатан. Јасна је, ипак, мотивација лексикографа да овако употребљен глагол посебно дефинише. Сврставање у групу примера којима се потврђује прво значење имплицирало би: *гар од угашених свећа = смрад* (уп. у РСЈ: *смрад* 'непријатан, тешко подношљив мирис, задах, воњ'), што не мора бити случај. Различитим језичким средствима мирис се може нијансирати, нпр. *не баш пријатан мирис, непријатан мирис, смрад, јак смрад* и сл. Према томе, субјективни доживљај мириса није одређен само по критеријуму квалитета, већ се диференцира и према интензитету: одређени мирис за једног је перципијента *више* непријатан а за другога *мање*. Дефиниције ГМ упућују на то да нијансирање олфакторног стимулуса према интензитету није релевантно у тој групи глагола. Претходни пример показује ипак да дати критеријум није потпуно небитан када се у описном речнику представља семантика ГМ. У синонимнику Лалевећ 1974/2004 помоћу параметра о којем је реч семантички су диференцирани неки од глагола унутар скупа синонима окупљених око одреднице *мирисати*. На пример, за глагол *ударати* у значењу емитовања непријатног мириса наводи се дефиниција 'слабије заударати, помало непријатно мирисати', док се значење ГМ *осећати се* описује преко синонима *тукнути* и дефиниције 'помало мирисати пријатно или непријатно'.

Следећи релативно фреквентан ГМ овог типа је лексема *баздећи*, која се разликује од претходних утолико што се речнички извори не слажу око тога постоји ли у семантичком садржају овог глагола поред компоненте квалитета мириса и компонента интензитета. Наиме, тај глагол дефинисан је у РСАНУ на следећи начин: 'испуштати јак непријатан мирис, задах; заударати'. Донекле је неочекивано што сема интензитета не игра готово никакву улогу у семантици ГМ – *баздећи* је једини битнији глагол који је дефинисан и путем

те семантичке компоненте. Међутим, тако је само у РСАНУ, док остала два дескриптивна речника не успостављају такву диференцијацију у односу на остале чланове, уп. у РСЈ: 'испуштати, одавати непријатан, мирис, воњ, смрдети; заударати'. За овај глагол треба још напоменути да је својствен првенствено разговорном функционалном стилу.

Остале лексеме које у основној семантичкој реализацији, према речницима, означавају емитовање непријатног мириса су *задисати*, *пахати* и *тукнути*. Први глагол, како је примећено у претходној тачки, врло слабо је посведочен у ЕК. Исто то важи и за глагол *тукнути* (РСЈ: 'заударати, воњати'), за који речнички извори и ЕК дају укупно само три примера: – Добра ти је, Мићане, ракија ... само ... као да на нешто тукне (П. Кочић, РМС); Није ти добро месо, мало тукне (РСЈ); Окренуо ми се стомак: ко год је прошао поред мене, тукнуо је на зној, или му је коса била неопрана (Политика 2009, ЕК).⁴⁸⁸ Из примера којима је у РСАНУ потврђена сублексема *пахати* (1а) 'непријатно мирисати, воњати, заударати'⁴⁸⁹ примећује се да су те потврде територијално, временски и фреквенцијски ограничене, па се недостатак одговарајућег квалификатора може сматрати пропустом. Слично је и са глаголом *апити* 'заударати, смрдети, воњати', посведоченим само у РСАНУ, и то једним примером. Речници нису усаглашени у вези са статусом лексеме *тоњати* 'одавати тоњ, воњати' (*тоњ* 'задах, воњ') (РСЈ), која је забележена и у Српском рјечнику: РМС је квалификује као „покрајинску”, а у РСЈ је остављена без квалификатора. Ипак, све поменуте лексеме јасно су маркиране у односу на централније чланове лексичке (под)групе.

У групу ГМ који примарно реализују значење одавања непријатног мириса иду и поједини територијално маркирани глаголи: *вапати*, *заактати*, *пашиити*, *паикати* (РСАНУ) и др.

Глаголске лексеме које у неком од секундарних значења припадају овој групи такође нису бројне. Сублексема *давати* (12б), коју бележи РСАНУ, дефинисана је тако да је „негативна” компонента мириса одређена као прототипична: 'одисати, мирисати (обично непријатно)', што је приближава првој, „неутралној” групи. Илустративни примери не показују да ова сублексема може означити одавање пријатног мириса, уп. Зденац ... *даје* сланотином (С. Накићеновић, РСАНУ); У собици с једним прозорчићем, у тој вјечито сумрачној просторији која *даје* влагом и мирише на устајалу рубенину, седмогодишњи дјечак ... води велику битку (Б. Ћопић, РСАНУ). Готово исто се може рећи и за сублексема *одударати* (2в) 'одавати од себе мирис (обично непријатан), осећати се, заударати' (РСАНУ), која је потврђена само једним примером: Цело то његово трговинско обитовалиште ... јако одудара на буђ и балегу (А. Крстић, РСАНУ).

Поменуто је да и глагол *ударати* у једном од секундарних значења такође може означити одавање непријатног мириса: *ударати* (4) 'испуштати, ширити око себе задах, заударати' (РМС). Значење је посведочено само примером из једнотомног речника Л. Бакотића. Како показују последње две (суб)лексема, значења *ударања* и *одавања непријатног мириса* метафорички су повезана, што се препознаје и у значењима још неких лексичких јединица из овог домена.

Неки од секундарних ГМ маркирани су у лексикографским изворима, нпр. глагол *кандисати* (2) 'непријатно мирисати, заударати' (РСАНУ) обележен је у РСАНУ квалификаторима „вулг.” (*вулгарно*) и „шатр.” (*шатровачки језик, арго*),⁴⁹⁰ а у речнику синонима Ћосић и др. 2008 маркером „жарг.” (*жаргонизам*) (уп. и Лалевић 1974/2004). Квалификатором „необ.” (*необично*) означена је сублексема *кужити* (3) 'ширити се као зараза; заударати' (РСАНУ). Територијално су обележена одговарајућа секундарна значења глагола *доносити*, *ошњавити*, *чути се* итд.

⁴⁸⁸ У ЕК је посведочен само још један пример метафоричке употребе овог глагола.

⁴⁸⁹ У РМС се ово значење наводи као једно од секундарних: *пахати* (3) 'заударати, смрдети; воњати; осећати се на нешто', а једином потврдом се илуструје значење простирања стимулуса, које је, на основу истог примера, издвојено у РСАНУ, уп. *пахати* (1б) 'ширити се, простирати се (о мирису смраду)'.
⁴⁹⁰ Сам термин *шатровачки језика* данас је застарео у значењу које му се овде приписује, тако да се уместо квалификатора који одговара том термину углавном користи „жарг.” (тј. *жаргон* или *жаргонски*).

На крају овог сегмента скренућемо пажњу и на једну маргиналну скупину „негативних” ГМ, а то су глаголи који имају уже значење од претходно разматраних лексема, тако што означавају емитовање не непријатног мириса уопште већ мириса карактеристичног за одређени тип емитера:

мемлити 'одавати влагу, постајати мемљив, влажан, заударати на мемлу, влагу' – Мемли ми кућа (Ј. Ј. Змај, РСАНУ).

вушитити покр. 'смрдети на фушкију, баздети' (РСАНУ).⁴⁹¹

запртени покр. 'почети одавати непријатан мирис, засмрдети (о упаљеној пртеној, памучној материји)' (РСАНУ).

Глаголи су специфични по творбеној структури: мотивисани су именицом са значењем материје која одаје мирис, односно одговарајућим (градивним) придевом. Тип емитера мириса тако је потпуно детерминисан значењем њиховог лексичког корена.

2. СИТУАЦИЈЕ ЕМИТОВАЊА МИРИСА

2.1. Проста ситуација емитовања мириса. Елементарна, проста ситуација емитовања мириса (скраћено: СЕМ), слично као и код емитовања звука и светлости, подразумева три базична елемента: ЕМИТЕР (МИРИСА), МИРИС и (ОЛФАКТОРНИ) ПЕРЦИПИЈЕНТ. Таква ситуација одговара реченици формираној са једновалентним ГМ, у којој је субјекатски појам – емитер стимулуса, нпр. Мирише цвет липе и багрема (Политикин магазин 2001, ЕК). Стимулус и перципијент ни овде се, дакле, уобичајено не јављају на плану реченичне структуре која кореспондира са простом СЕМ; уп. поједине реченичне примере из корпуса, којима се исказује дати тип СЕМ:

Јасмини тако опојно миришу (М. Црњански, ЕК). Миришу штављена кожа и туткало (Д. Киш, ЕК). Још мирише свеж асфалт на писти која је пре неколико дана завршена (Политика 2006, ЕК). Мирише печено кестење (Политика 2007, ЕК).⁴⁹² Мирише младо вино, девојке и момци у народним ношњама муљају прво грождје (Политика 2007, ЕК). Улазим кроз узани простор према башти. Мирише роштиљ (Ж. Лаушевић, ЕК).

Односи између партиципаната у СЕМ, мада у основи налик онима у СЕЗ, ипак се у важним појединостима од њих разликују, првенствено због карактеристика, тј. природе *мириса* и *емитера* који га испушта. Простирање, ширење мириса, на пример, посве је друкчије од простирања звука или светлости. Мирис као чулни надражај у најдубљој је егзистенцијалној вези са гасовитом материјом која га изазива (а коју испушта нека друга, типично чврста, материја), тако да се може рећи да је сам мирис, у одређеном смислу – гасовита материја. Зато ће овај тип стимулуса на специфичан начин „напуштати” емитер, допирати до перципијента, испуњавати простор итд.

Потенцијални емитери мириса су разноврсни материјални ентитети. Притом, разлике између дискретних физичких предмета и материје, између живих и неживих ентитета итд. у случају СЕМ нису толико важне, те се углавном могу занемарити. Подразумева се да није сваки материјални ентитет типичан емитер мириса, већ да и овде постоји скала случајева од типичнијих до мање типичних. Такође, могућност емитовања мириса и сам тип мириса зависиће у многим случајевима од стања у којим се налази ентитет са улогом емитера; уп. други наведени пример, где је субјекатски појам емитер-материја која испушта препознатљив мирис само кад је *свежа*.

Ако бисмо овај тип емитера назвали примарним, могли бисмо рећи да постоје *стални* и *привремени* примарни емитери. Стални емитери имају специфичан мирис у свакој

⁴⁹¹ Глагол је дефинисан преко „покрајинског” турцизма *фушкија* 'коњски измет, балег' (в. Клајн–Шипка 2012).

⁴⁹² Уп. *Мирише (печено) кестење* и *Миришу кестенови* итд.

стиуацији и по њему су препознатљиви, док привремени емитери само у појединим случајевима емитују мирис (када се налазе у одређеном стању, околностима и сл.). Подразумева се да је дата подела условна, будући да међу појмовима *стално* и *привремено* у вези са емитерима мириса постоје различите нијансе.

2.2. Сложене ситуације емитовања мириса. Модификације основне СЕМ обухватају неколико фреквентнијих случајева. Ситуације које поред основних елемената укључују и друге, могу се означити као сложене СЕМ.

(1) У првој од њих поред емитера, тј. материје која емитује мирис, јавља се још један материјални ентитет, који, по правилу, не поседује сопствени препознатљиви мирис и који је повезан (непосредно, физички) са емитером, а ситуација је презентована тако да тај други ентитет има улогу носиоца СЕМ. Релација између емитера и другог ентитета најчешће је таква да се материја-емитер налази (у малој количини, у траговима) или на површини ентитета који је носилац ситуације или у његовој унутрашњости у зависности од подтипа денотата (типично нпр. трагови течне материје на/у чврстом предмету). Други ентитет би се могао условно назвати „носиоцем мириса”, а у опозицији према „примарним” емитерима, том би ентитету одговарао и назив „секундарни” емитер.

У овом случају мирис није, као код прототипичног емитера, инхерентно својство предмета, материје и сл., већ стечено, те се тако материја-емитер може ставити на/у „носиоца мириса”, али се, такође, може са/из њега и уклонити. Такви односи у овом типу СЕМ условљавају појаву рефлексивних или прелазних ГМ (уп. нпр. *намирисати* некога нечим, *намирисати се* нечим и сл.). Треба још напоменути да се материја-емитер понекад исказује метонимијски, односно путем синегдохе.

Примери за овај тип сложене СЕМ су следећи:

- Да још овај кум-Здравко не воња на кожурине, сила би био (Д. Радић, РСАНУ). Седи блед и изнурен, испијен и не меша се у разговор. Он је авијатичар, мирише на парфем, звиждука (М. Црњански, ЕК). Завијен грубим ћебетом које мирише на коње, човек седи за столом (Д. Киш, ЕК). Сто је прекривен карираном мушемом која мирише на загорело млеко (Д. Киш, ЕК). Отворила сам очи и видела мамину руку на јастуку крај мене, сасвим до мога носа, осетила сам да рука мирише на лекове и наљутила сам се (Б. Благојевић, ЕК). Ако вам руке миришу на бели или црни лук, истрљајте их талогом од црне кафе и мирис ће брзо ишчезнути (ЕК). Мољце нарочито привлаче вунени предмети који миришу на зној (ЕК). Једног дана завише ме у бунде, које су заударале на оборе (М. Црњански, ЕК). Зид је хладно заударео на креч (Д. Ћосић, ЕК). Понекад је човека управо стид враћати кусур, толико новац заудара на лук (ЕК).
- Код неких људи може да се осети да миришу по риби (Политика 2009, ЕК).

Снажна „егзистенцијална” веза између материје и њеног специфичног мириса која омогућава врло једноставну метонимијску замену тих појмова, уочљива је нарочито у реченичним примерима са оним ГМ који у допуни уобичајено везују и именицу са значењем мириса. Нпр.:

- Ако вам ормани заударују на плесан или какав други непријатни мирис, употребите за отклањање оваквих мириса брашно од слачице (ЕК). Одмах после хапшења изгледао је као полудивљи човек, у поцепаној одећи и необријан. Заударео је на земљу, стајско ђубриво и неки непријатан мирис (Политика 2008, ЕК).

У конструкцијама са глаголом *заударати*, као и са другим глаголима којима је значење 'ударати' (тј. 'ударити') у лексичком корену – на позицији субјекта типичнији је појам стимулуса, будући да управо мирис „удара” човека-перципијента (обично у орган перцепције).

- У лице им удара страховит смрад (Б. Ћосић, ЕК). Одједном га по ноздрвама удари одвратан устајао задах животиња (ЕК). У ноздрве му удари опор мирис некаквих лекова (ЕК). Уместо дивног мириса којим одише амбијент, прво вас удари мирис ђумура и загорелог меса (Инт.).

Из мрака шишти брушење ножева по кремену, док у ноздрве бије мирис печеног меса (Pozorišne novine LUDUS, јануар 1998, Инт.).

Овакве конструкције су супротстављене конструкцијама које одговарају основној СЕМ: овде су исказани стимулус и (обично) перципијент, док емитер може остати неисказан (као у првом примеру). Стимулус је кодиран као граматички субјекат, а емитер као падежни атрибут у синтагми чији је центар именица са значењем мириса. Перципијент се исказује обично прономинално, у форми датива или акузатива без предлога, зависно од тога да ли је исказан ужи појам – део тела у који стимулус „удара”.

Синтаксичком конструкцијом са глаголском допуном у форми *на* + акузатив, исказује се, по правилу, и ситуација када се материја-емитер налази у *саставу* субјекатског појма, ситуација је блиска основној СЕМ: субјекатски појам је прави, примарни емитер (који испушта одређени мирис независно од односа са другим ентитетом – исказаним именицом у допуни – што није случај у претходним примерима), а други ентитет служи првенствено да би се оквалификовао сам мирис.⁴⁹³

Добра и чиста ракија (...) не осећа се на дим ни на трулеж, него мирише на шљиву и воћњак (И. Андрић, ЕК). Извесно можеш да видиш хлеб, чак и да осетиш његов мирис, мирише на квасац (ЕК). Наше вино мирише на грожђе, цедимо га на класичан начин (Политика 2010, ЕК).

И код оваквих СЕМ одговарајућа предикатска реченица са ГМ може бити структурирана тако да на субјекатској позицији буде именица која означава материју-емитер у саставу неког ентитета, мада су такви примери знатно мање фреквентни у односу на претходно наведене групе:

Нуде ме млеком; кад ме мајчино млеко није нахранило снагом, можда ће ме спасти млеко белих, гојних крава, у ком мирише трава (М. Црњански, ЕК). Оно што фасцинира јесте божанствен црни хлеб и пецива, у хиљаду варијанти, у којима се осећа и мирише право жито, као фантастични колачи (Политика 2006, ЕК).

(2) Следећи тип представља СЕМ у којој се јављају два емитера (типично, један „на сцени” предметне ситуације, а други изван), чији мириси се пореде по сличности, тј. мирис једног емитера описује се посредством мириса који испушта други емитер (обично типичнији, познатији).

- Цвет кафе је беле боје, мирише слично као јасмин и траје само неколико дана (Политика 2009, ЕК). Како је човеку потребно мало, помислио сам, док је сипао дословно кап неког уља из малене бочице и нежно између кажипрста и палца неколико трунова зачина, који ми је замирисао као босиљак (Инт.). Мрвице треба да потамне и замиришу као печен хлеб (Инт.).
- Корен је вретенаст и када се протрља, мирише на бели лук (ЕК). Ако сте икада осетили мирис природног гаса у кући, вероватно је мирисао на покварена јаја (Инт.).⁴⁹⁴

Два емитера могу припадати и истој класи предмета/материје (обично у различитом стању, околностима и сл.), уп. На моју велику радост, на уличном штанду видим дуње, огромне, жуте, миришу као на теткином ормару (Политика 2009, ЕК); јединица са значењем другог емитера у овом је примеру елидирана.

Напоменућемо да поједине устаљене конструкције овог типа са ГМ иду у ред поредбених фразеологизама, где појам у допуни представља *еталон*,⁴⁹⁵ нпр. *смрдети као твор*, *мирисати као ружа*, *мирисати као душа* итд.

⁴⁹³ Уп. и следећу разлику између примера овог типа и претходних примера: *ракија са мирисом шљива* и **руке са мирисом лука*.

⁴⁹⁴ Наставак текста: У стварности, природни гас је без мириса. Енергетске компаније додају мирисе (пре него што се дистрибуирају кроз цевоводе) управо да би били откривени ако процуре.

⁴⁹⁵ О овом појму в. у Вуловић 2015.

У поредбеним конструкцијама појам са којим се по мирису пореди субјекат-емитер не мора и сам бити емитер мириса, већ може бити представљен посебном ситуацијом, што на синтаксичком плану одговара поредбеној зависној реченици:

- Каранфилић мирише као да сте онај зубарски лек карактеристичног мириса сипали у ручак (Инт.). Ваздух је мирисао као да је много предивних девојака управо прешло преко травњака (Инт.).

Обично се у поредбену релацију доводе примарни емитери. Има, ипак, ситуација у којима се таква веза успоставља међу секундарним емитерима. То су ситуације које укључују елементе како прве (тип *Мирише на парфем*) тако и друге (тип *Мирише као босиљак*) сложене СЕМ, нпр.:

- Базди на вотку, као бачва (ЕК).

(3) Посебан тип СЕМ представља ситуација у којој је неки (затворени) простор испуњен стимулусом, тј. мирисом. За разлику од ситуације емитовања звука, где се готово увек подразумева да се у простору испуњеном звуком налази и емитер, у СЕМ то не мора бити случај (в. Падучева 2006: 411). Из примера – Читава соба бруји од мноштва пригушених гласова (Инт.) – закључујемо да се емитери звука налазе у *соби*, док се у ситуацији коју означава реченица – Соба мирише на цвеће – то не подразумева (уп. Ibid.). Ипак, у прототипичном случају емитер мириса налази се у простору испуњеном мирисом; в. примере из грађе:

- Кад се исправим, имам шта видети. Богата простирка и свака згода. Сва соба мирише амбером (И. Андрић, ЕК). Соба мирише на паркетни восак, врлину и сапун (ЕК). Купио сам неке опанке црвене и ручао сам негде високо у једној белој кући, што је мирисала сва на зејтин и со (М. Црњански, ЕК). Сад је стајао и буљио у мрак испред себе помешан са наказном светлошћу свеће. У овој соби, која је мирисала на восак и на јевтину колоњску воду (ЕК). Ушли су у огромну полумрачну лађу, која је мирисала на тамњан и на плесивост врло старих грађевина (ЕК). Њихова велика соба мирисала је на мољце и на нагризено дрво (С. Краков, ЕК).
- Због хладноће у зграде се улази кроз троја врата а прозори су закуцани. Мало заударала, али је топло (Политика, 26. 12. 2006, ЕК). Енглеz је седео у магази која је заударала на стоку, зној и прашину (ЕК). Она обујми погледом велику мрачну зграду што је заударала на мемлу архиве и буђ (М. Црњански, ЕК). Цела кућа је заударала на купус (ЕК).

3. ПОЛИСЕМИЈА ГЛАГОЛА МИРИСА

Развијеност полисемије глагола мириса уклапа се у очекивану слику – нешто развијенију полисемију имају само централнији чланови ЛСГ ГМ, док су маргиналније лексеме углавном моносемичне. Такође је очекивано да доминанта групе – глагол *мирисати* остварује највећи број секундарних семантичких реализација. Треба ипак имати у виду да се само један део тих сублексема ослања непосредно на семантику емитовања мириса (која је према речницима примарна), док је за други део семантичког спектра полазно значење била семантика олфакторне перцепције, коју обухвата глагол *мирисати*.

Кључна значења у којима се ГМ секундарно реализују могу се представити трима сублексема централних глагола (према описним речницима):⁴⁹⁶

а) 'показивати извесне знаке настајања или приближавања нечега, најављивати, наговештавати' (*мирисати* (3а), РСАНУ):

- Школа се завршавала, све је већ мирисало на распуст (Б. Ћосић, ЕК). Била су времена кад је већ мирисало на светску економску кризу (РСАНУ). На истоку Европе мирише на рат (РТС 2022, Инт.).

- Замирисало је по скандалу ... кад је ... починио јавно издајство (РСАНУ).

- Покладе су биле у пуном замаху ... можда и зато што је већ врло разговијетно смрдјело на рат (РМС).

б) 'одавати утисак, имати особине нечега, подсећати, личити (на нешто), изгледати (као нешто)' (*мирисати* (3б), РСАНУ):

- Отегнути, широки глас у лаганој, топлој пјесми ... што је мирисала на разбијен, изломљен живот (РСАНУ). То је манир, који помало симболистички мирише (РСАНУ). Много тога у овој причи мирише на злоупотребу (Инт.).

- Жене, које иду од куће до куће, да чупају длаке и навлаче обрве ... обично малко воњају на подводнице (РСАНУ). Можда мислите да последња претставка не воња на њихове прсте (РСАНУ).

в) 'задржавати се негде без користи, без разлога, сметати, причињавати непријатности својим присуством' (*смрдећи* (2в), РМС):

- Одавде до Земуна нема радничког квартира гдје њега не знају и гдје ти тај није засмрдио (Б. Ћосић, РСАНУ). Кажем ли ја да ће тај скот и овдје убрзо засмрдити! (Б. Ћосић, РСАНУ).

- Хајде, синко, доста си смрдио беспослен код куће (РМС). Шта ти мислиш, докле ћеш овде да смрдиш? ... Одмах да се губиш одавде! (И. Андрић, РМС).

Предочена метафоричка значења а–б заснована су на конкретним ситуацијама емитовања мириса. Унутар СЕМ однос између емитера и стимулуса је такав да мирис открива присуство конкретног емитера, односно представља „знак” да се емитер налази у близини перципијента. У апстрактном домену знакови присуства неког ентитета представљају његов „мирис”. Ако се апстрактни ентитети „крећу” према човеку, а на тај начин се концептуализују *догађаји* (нпр. рат, криза и сл.), онда мирис метафорички означава њихову близину, приближавање, тј. скори „долазак”. Ово значење временске *блискости*, *предстојања* помиње се у литератури и као значење *преегзистенције* (в. Шведова и др. 1989: 12–13).

⁴⁹⁶ Видске разлике међу глаголима овде занемарујемо.

Друго метафоричко значење (под б) ослања се на СЕМ у којој материја-емитер постоји само у траговима, тако да сам емитер није доступан визуелном опажању, али је мирис „знак” присуства материје-емитера у неком простору. Овај однос се транспонује на неке појаве у апстрактном домену: на пример, то је случај када постоје индиције да се нешто догодило, али се не може са сигурношћу потврдити. Присутан је „знак” те појаве (тј. метафорички мирис), али сама појава се не опажа. Дакле, оба су значења (а–б) метафоричка, али имају метонимијску подлогу, будући да се заснивају на реалној, егзистенцијалној повезаности између емитера и (његовог) мириса.

Значење под в заснива се на разумевању непожељне особе као емитера непожељног мириса (који смета перципијенту када се налази у његовој близини).⁴⁹⁷

Поменућемо још један тип метафоричког значења, који се тиче централних чланова ЛСГ ГМ:

г₁) ’бити по вољи, свиђати се, допадати се, одговарати’ (*мирисати* (4б), РСАНУ)

• Мени то никако није мирисало, ама сам из почетка шутио (С. Ђоровић, РСАНУ). А зашто безименом “новинару” не миришу говори тројице говорника (РСАНУ).

г₂) ’не свиђати се, не бити по вољи’ (*смрдећи* (2в), РМС).

• Нашим госпођама ... почела је већ материнска ријеч смрдејети (РМС).

Слично као код претходног значења, и у овом случају је оно што је непожељно емитер непријатног мириса, с тим што се ово метафоричко значење не односи на човека, већ на поједине апстрактне ентитете.

Размотрена значења обухватају готово цео семантички потенцијал чланова ЛСГ ГМ (представљен на основу речничке полисемије).

4. ТВОРБА ГЛАГОЛА МИРИСА

4.1. Префиксација. Творбени потенцијал глагола мириса врло је ограничен. Творбена средства помоћу којих се граде творенице унутар ЛСГ ГМ посебно су оскудна се упореде са друге две лексичко-семантичке групе. Преглед основних творбених форманата даћемо и овде према азбучном редоследу:

до- – Само један префиксал формиран помоћу овог форманта забележен је у речничкој грађи. То је експресив *досмрдећи*, који значи ’постати неподношљив, додијати, дозлогрдити.’ Семантика овог глагола, дакле, ослања на метафоричка значења в–г размотрена у претходној тачки; в. примере из корпуса:

• Почеле су крађе и подметања, док му најзад нису почели радити о глави. А онда му је досмрдело. Наместио им је заседу и ... – Остало већ знате из пријаве (Д. Киш, ЕК). Свакога коментарише а себе никако неће да види колико је већ досмрдео са својим изјавама и својом појавом (Инт.).

за- – Емитовање стимулуса означава медијалну ситуацију којој је својствена ингресивност. По томе се ГМ поклапају са другим двама групама глагола емитовања, а прототипични префикс који уноси ингресивно значење у твореницу је *за-*. У грађи је потврђен већи број деривата тог типа, на пример: *заактати*, *забаздећи*, *завоњати*, *замирисати*, *запахати*, *засмрдећи* итд.

⁴⁹⁷ Именица која означава непријатан мирис – *смрад*, употребљава се у српском језику као погрдан назив за човека (в. РСЈ).

из- – Са префиксом *из-* потврђена је маргинална твореница *измирисати се* 'посути се мирисом, намирисати се' — Донесоше ибрик и бакарни леген, и опрах руке, и она такође, па се измирисасмо ружином водом зачињеном мускатима (С. Винавер, РСАНУ).⁴⁹⁸

на- – У просторном значењу наношења миришљаве материје на неку површину овај префикс се јавља у територијално маркираној твореници *напахати*, као и у једној од фреквентнијих твореница у овој семантичкој групи – *намирисати*.

над- – Као и код других глагола емитовања помоћу префикса *над-* добија се твореница са мајоративним значењем (тј. значењем превазилажења на апстрактној скали интензитета стимулуса). У грађи је потврђен само префиксал од доминанте ЛСГ ГМ: *надмирисати* 'замирисати јаче од нечега другога, надмашити, надјачати мирисом' – фиг. Твоја душа надмирише миље | Слатко миље: љубице и смиље (А. Шантић, РСАНУ).

о- – Префикс *о-* у вези са ГМ даје значење 'обухватања' – или миришљавом материјом, тако што се она нанесе на површину нечега, нпр. *омирисати* (в. *намирисати*), или тако што неки објекат бива обухваћен стимулусом, нпр. *опахнути*.

пре- – Префикс *пре-* јавља се у маргиналној твореници *премирисати*, у значењу 'изгубити мирис, изветрити, испарити' (РМС).

при- – Кад је у питању овај формант, у вези са семантиком емитовања мириса само је глагол *присмрдети*, у изразу *не сме ни присмрдети* 'ни појавити се, ни носа показати не сме' (в. РМС). С обзиром на негативну квалификацију особе којој се приписује ова радња и с обзиром на саму семантику датог деривата, ово значење проиходи из метафоричког значења размотреног под тачком *в* (формант, дакле, уноси просторно значење које се реализује у апстрактном домену).

про- – Префиксалне ГМ са *про-* речници не бележе. У корпусу се нашао пример за префиксал са ингресивним значењем: Свет [се] разбежао на одмор, улице се растопиле, просмрдела смола. Од врућине, чини ти се, и тролејбуси су трапави – све се растегло у жваку (А. Исаковић, ЕК).

раз- – Префикс *раз-*, као у твореницама од ГЗ и ГС, уноси у префиксални ГМ компоненту интензитета стимулуса: *размирисати се* 'распрострети, раширити мирис око себе, замирисати (јако, интензивно)' (РСМ).

у- – Префикс *у-* јавља се у твореницама *убаздети се*, *увоњати се*, *усмрадити*, *усмрдети*. Медијални глаголи (нпр. *усмрдети се*) означавају, према Клајну (2002: 283), радњу продужену преко мере, док исти аутор за активне глаголе (нпр. *усмрдети*), реферишући на С. Бабића (1986: 492), наводи као значење „потпуно обухватање радњом, обухватање са свих страна, у обиљу”.

4.2. Суфиксација. Суфиксални творбени модели изразито су непродуктивни у групи глагола мириса. Доминанта групе готово да се не јавља у улози мотивне речи. У грађи је потврђен врло мали број твореница и са граматичким суфиксима, нпр. *замирисавати*, *засмрдљивати*. У овој ЛСГ готово да нема деминуције, која је својствена глаголима звука и глаголима светлости. Са продуктивним деминутивним суфиксом *-уцати* потврђен је само ГМ *мируцати* 'у дем. и хип. значењу: мирисати', али је то територијално обележена лексема. У речницима није регистрована прилично фреквентна (према подацима са интернета) деминутивна глаголска лексема – *смрдуцкати*, на пример, Влажна храна може да се убуђа због чега ће усисивач смрдуцкати сваки пут када га укључите (Инт.). Међу речничким потврдама од истог мотивног глагола јавља се и дериват *смрднути* 'пустити смрад, засмрдети’.

⁴⁹⁸ Семантика нерелексивне форме *измирисати* ослања се на значење олфакторне перцепције (в. РСАНУ).

5. ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА ГЛАГОЛА МИРИСА

Лексичко-семантичка група глагола мириса, како речничка грађа показује, окупља веома сужен број лексема. Сходно томе, ни модели дефинисања њихових семантичких реализација нису нарочито разноврсни.

Као најзаступљенији обрасци дефинисања значења глагола мириса издвајају се: (1) синонимски модел (*дахнути* (5) 'запахнути, задахнути: ~ некога свежином'; *забаздејти* 'засмрдети'; *задисајти* (1) 'смрдети, воњати: ~ на устајалост'; *йукнути* 'заударати, воњати'; *узвоњајти* (*се*) 'завоњати, усмрдети се'); (2) комбиновани модел, и то најчешће са описним или творбеним моделом у првом сегменту, а са синонимским у другом (нпр. *завоњајти* 'почети воњати, одати непријатан мирис'; *засмрдејти* (1) 'почети смрдети, завоњати'; *заударати* (*а*) 'одавати непријатан мирис, задах, смрдети: ~ на зној'; *смрдејти* (1) 'одавати неугодан мирис, смрад, заударати, воњати: ~ на зној'; *ударати* (4) 'ширити око себе задах, заударати'), и – најчесталије – (3) дводелне дефиниције, које представљају комбинацију различитих, у претходним лексикографским поглављима поменутих, модела дефинисања (уп. *воњати* (*а*) 'ширити око себе воњ, одавати воњ (пријатан или непријатан), мирисати, пахнути; заударати, смрдети: ~ лепо, ~ на дим, ~ на трулеж, ~ дуваном, ~ као твор'; *баздети* 'испуштати, одавати непријатан мирис, воњ, смрдети; заударати: ~ на ракију, ~ на бели лук'; *мирисајти* (1) 'одавати, испуштати мирис, ширити око себе мирис (обично пријатан); бити испуњен неким мирисом (обично пријатним)'; *одисајти* (2) 'одавати мирис; мирисати (на нешто)'; *йахнути* 'испуштати, одавати мирис, одисати; благо струјати'; *йрисмрдејти* 'смрадом захватити велики простор; почети смрдети, засмрдети, завоњати'; *смрадијти* 'испуњавати, загађивати смрадом; запахњивати непријатним мирисом: ~ собу; ~ некога').

Остале (малобројне) семантичке реализације глагола мириса уобличене су на различите начине (уп. *замирисајти* 'почети мирисати'; *смраднути* 'мало засмрдети'; *йоњајти* 'одавати тоњ, воњати'; *ширијти* (4) 'испуштати из себе мирис, задах, испарење испуњавајући њиме простор: ~ мирис, ~ задах, ~ воњ').

V. ЗАКЉУЧАК

Глаголи емитовања перцептивних стимулуса односе се на три групе глагола у српском језику: глаголе који означавају емитовање (одашиљање, одавање, испуштање) а) звука (нпр. *брујати*, *шуштати*), б) светлости (нпр. *блештати*, *светлуцати*) и в) мириса (нпр. *(за)мирисати*, *смрдети*). Ове групе глагола у раду су скраћено назване *глаголима звука* (ГЗ), *глаголима светлости* (ГС) и *глаголима мириса* (ГМ).⁴⁹⁹ Глаголске лексеме (било у основном значењу или у неком од секундарних значења) које припадају наведеним лексичко-семантичким групама представљале су основни предмет овог истраживања.

Иако у традиционалној семантичко-граматичкој класификацији глаголске лексике у српском језику није посебно истицана посебна семантичка повезаност ових глаголских група, спроведена анализа је показала да су, с једне стране, њихове семантичке структуре веома блиске, те да се, с друге стране, оне довољно разликују у односу на друге класе глагола. Њихове значењске структуре упрошћено су представљене моделом *емитовати* + *чулни надражај* (или *стимулус*). Основу за обједињавање трију посматраних група глаголских лексема у засебну семантичку класу пронашли смо и у другим лингвистичким приступима проблематици глаголских класа.

Три анализирани групе глагола представљају важан сегмент лексичког система српског језика, односно његовог глаголског подсистема. Међу њима глаголи који денотирају емитовање звука имају значајнију улогу – због бројности лексема и због вишеструке корелације са већим значењским класама глагола (посебно са глаголима кретања, перцепције и говорења). Из тог разлога, највећи део централног поглавља рада посвећен је управо овим глаголима.

1. Значење емитовања звука дели немали број глаголских лексема у српском језику. Код једног броја таквих глагола компонента звука је доминантна, па се те лексеме могу сматрати члановима посебне групе глагола звука. Некима од тих глаголских лексема то је једино значење, док је другима, полисемичним, једно од најмање два значења, било основно или неко од секундарних. Глаголи звука обухватају два скупа лексема: (1) глаголе код којих дата компонента представља једину релевантну процесуалну сему (то су примарни глаголи звука); (2) глаголе који у значењској структури имају још једну релевантну компоненту (обично сему интензивног контакта и/или кретања). Определили смо се да лексеме из тог другог скупа сврстамо у глаголе звука у зависности од тога да ли је у речничкој дефиницији сема емитовања звука надређена или подређена другој битној компоненти. За обе ове групе карактеристична је иста архисема, која се у речничким дефиницијама јавља у форми глаголске синтагме типа: *производити* / *произвести звук*. Такви глаголи сврстани су лексичко-семантичку групу глагола звука, која је проширена префиксалним глаголима, у чијој семантичкој структури значење емитовања звука може бити модификовано на различите начине.

1.1. Приликом испитивања прототипичних чланова лексичко-семантичке групе глагола звука у обзир смо узимали глаголске лексеме које у својим примарним семантичким реализацијама означавају емитовање звука. Анализом речничких и корпусних података дошли смо до скупа основних чланова ове групе: *брујати*, *звиздати*, *зујати*, *пиштати* и *шкрипати*. Централност побројаних ГЗ последица је неколиких фактора. Ови глаголи углавном се везују за шири спектар различитих извора звука, а то је зато што означавају неке општије типове ситуација у којима се звук јавља.

Иако је првобитна претпоставка била да је доминанта ове лексичко-семантичке групе глагол *звучати*, испоставило се да то ипак није случај. Према домаћим речничким изворима, појмовна вредност 'производити звук' лексикализована је у виду глагола *звучати*, што би значило да је ова лексема хипероним према осталим члановима ЛСГ, те да се посредством глагола *звучати* могу дефинисати остали ГЗ. Показало се, међутим, да се у речничким

⁴⁹⁹ Одабир наведених термина појашњен је у тачки 2.1.2.

дефиницијама глагола звука та лексема врло ретко јавља. Анализа корпуса је показала да се глагол *звучати* у значењу емитовања звука (како смо те глаголе у овом раду одредили) у савременом језику готово и не употребљава, односно таква реализација временски је маркирана, застарела; доминантно значење глагола *звучати* не уклапа се у лексичко-семантичку групу глагола звука (те не може представљати ни доминанту дате глаголске групе).

Такође, глагол *звонити* издвојен је из првобитног низа прототипичних глагола звука. Анализом асоцијативног поља овог глагола у APCJ дошло се до закључка да он прототипично означава невербалну комуникативну ситуацију, тако да се не сврстава у типичне глаголе звука.

1.2. Проблематика глагола звука дотиче се једне значајне језичке појаве – ономатопеје. Мада се глаголи звука често асоцијативно доводе у везу са ономатопејом и ономатопејским глаголима, увид у речничку грађу показао је да се само поједини глаголи звука сврставају у групу ономатопејских речи.

1.3. На почетку семантичке анализе разматрана је главна значењска компонента по којој се глаголи из лексичко-семантичке групе глагола звука разликују – сема (акустичке) карактеристике звука, а затим је представљена и поједностављена типологија извора звука. Подаци о томе како су у лексикографским изворима формулисана основна својства звука у семантици глагола звука, добијени су, најпре, према дефиницијама тих глагола, а затим и према именицама са значењем звука посредством којих су ови глаголи дефинисани у РСЈ. У дефиницијама глагола звука параметри звука су представљени ограниченим бројем придева, који се обично налазе у синтагматским спојевима са именицама *звук*, *глас*, *шум* или неком другом именицом, ужег значења. Поједини од тих придева учесталије се појављују у дефиницијама (пре свега *оштар*, *продоран*, *резак*, *висок*, *испрекидан* итд.). Када је реч о прототипичним емитерима звука, начелна типологија формирана је на основу речничких информација. Као типични извори звука јављају се, пре свега, животиње (домаће и дивље), материјални предмети (најпре музички инструменти, али и друге направе за стварање звука, затим ватрено оружје, возила, различити механизми и њихови покретни делови, оруђа, апарати и сл.), материја, атмосферске појаве, особе и делови тела. Типични извори звука, како су показали представљени подаци, везују се начелно за два круга појава. Једна група емитера односи се на звукове који настају одвијањем спонтаних процеса у природи, док помоћу преосталих емитера настају „вештачки” звукови.

1.4. Шире поглавље у оквиру семантичке анализе посвећено је ситуацијама емитовања звука. Анализа ситуација емитовања звука спроведена је унутар пет зона које се односе на категорију емитера звука: људи, животиње, материја, материјални предмети и атмосферске појаве. Указано је на изразиту комплексност проблематике звуковног испољавања различитих ентитета.

Несемиотички звукови у домену човека, како је показано, везани су првенствено за одређене спонтане процесе у људском организму, и то за две телесне зоне: стомак и дисајне путеве (уп. гл. *крчати* и *кркљати*). С друге стране, човек одаје и различите несемеиотичке вокалне звукове, чији смо један важнији део у овом истраживању назвали *звукovima-реакцијама*. У питању су гласовна испољавања различитих емоционалних стања, а првенствено страха и радости (нпр. глаголи *вриснути*, *цикнути* и сл.).

Када је реч о звуковима везаним за животиње, они су карактеристични по томе што је свака животиња која је битна из перспективе језичке заједнице посебно препозната по специфичном звуку, тако да оглашавање „значајних” животиња бива означено једним глаголом звука или већим бројем различитих глагола из те групе. Посебно су акустички издиференцирана оглашавања животиња које су културолошки препознатљиве, истакнуте (у српском језику таква је изнијансираност карактеристична првенствено за псе и, у мало мањој мери, мачке). Такође, у грађи се јављају неки глаголи звука који су занимљиви по томе што у свом семантичком садржају комбинују по различитим критеријумима удаљене животиње-емитере (нпр. глаголом *скичати* денотира се оглашавање и пса и свиње).

Анализа је показала да унутрашња диференцијација материје према агрегатном стању у знатној мери кореспондира са различитим типовима звукова које материја потенцијално производи. У складу са тим, у анализи смо пошли од поделе на звукове у домену *чврсте*, *течне* односно *гасовите* материје. У приказивању ситуација емитовања звука у домену материје ограничили смо се на оне случајеве који се односе на звукове које производи сама материја (нпр. *вода*, *снег* и сл.), одвојена од других типова емитера звука. Разлог за такву одлуку лежи у чињеници да је у свакој ситуацији из тог домена један од кључних елемената који предодређују карактеристике емитованог звука управо материја (од које се састоје ентитети учесници ситуације). Преко материје акустички су повезане ситуације емитовања звука из свих домена.

Тип односа који се успоставља између различитих ентитета учесника ситуације или делова таквих ентитета издвојили смо као веома битан фактор за емисију звука. Такви односи посебно су препознатљиви у домену материјалних предмета. Истраживање је показало да је, поред материје од које су састављени, за звук предмета-емитера битна врста релације између њихових делова, односно између тих предмета и неког другог ентитета (другог предмета, подлоге и сл.). У вези са тим истакли смо два кључна типа односа својствена готово свим типовима ситуацијама емитовања звука: кретање и контакт. У зависности од типа интеракције ентитета унутар одређене ситуације, као и њиховог физичког састава, добијају се различити „акустички” резултати. Звук ће, како смо навели, зависити од тога какав се предмет креће или који тип контакта остварује са другим ентитетима (нпр. ударање, сударање, трење, притискање).

Најзад, иако се „звучне” атмосферске појаве обично разумевају као ентитети из категорије материје или материјалних предмета (у покрету), определили смо се за то да овакве ситуације издвојимо у односу на остале. Звукови у домену атмосферских појава ограничени су махом на акустичке ефекте који прате манифестовање *ветра* и *грома*. Према подацима из корпуса, ветар се показао као „најзвучнија” атмосферска појава, у смислу да је лексема *ветар* прилично фреквентна на позицији субјекатског аргумента у реченицама са глаголима звука, те се повезује са већим бројем различитих глагола (уп. Ветар звиждаше покрај ушију коњаницима; Ветар јауче кроз оголело грање; Ветар је хујао кроз дрвеће). Примери из грађе су показали да се звук ветра често, метафорички, описује глаголима који се примарно односе на друге категорије емитера, пре свега животиње и људе.

1.5. Анализа секундарних значења глагола звука показала је да ови глаголи реализују секундарна значења у различитим доменима (нпр. простирање звука и кретање, вербална комуникација, визуелна перцепција). Такође, запажају се различити семантички трансфери унутар лексичке групе глагола звука (засновани првенствено на акустичкој метафори). У овом другом случају изворна значења уобичајено су везана за оглашавање животиња, човека и материје, а циљна углавном за материјалне предмете (посебно артефакте) и, такође, човека.

Истакнути су поједини аспекти везани за интересантну корелацију између звука и кретања. Један део тих веза односи се на кретање самог звука, а други на кретање емитера звука. Показало се да знатан удео у групи глагола простирања (или постојања) звука чине секундарне реализације глагола звука, што описни речници углавном доследно одвајају у полисемичкој структури. Насупрот томе, глаголи звука који описују кретање емитера звука обично се не узимају као посебна семантичка реализација (евентуално се одвајају као посебна „нијанса” у оквиру дводелне или, ређе, вишеделне речничке дефиниције).

Поједини глаголи звука такође се реализују у субјективно-аудитивним значењима, од којих је најзаступљеније физиолошко-аудитивно значење (нпр. *Зуји ми у ушима*). Поред тога, интересантни су случајеви преплитања између аудитивног и визуелног домена, које се у семантици глагола звука манифестује као могућност да се означи визуелно испољавање (примери са бојом која „вришти”) или визуелна перцепција (примери са људима који „зврје” или „блеје” у нешто). Такође, указано је на занимљиву везу између „празнине” и звука. Показано је да се у савременом српском језику глагол *зврјати* користи првенствено у конструкцији *зврјати празан*, те да још низ овом глаголу формално-семантички блиских

лексема има могућност да означи исти појмовни садржај (што углавном није потврђено у лексикографским изворима).

Остале реализације односе се махом на изразито експресивна исказивања неких значења, карактеристична за разговорни регистар или за жаргон.

1.6. Творба глагола описана је из два угла: кроз префиксацију и кроз суфиксацију, будући да су готово све глаголске лексеме којима се означава емитовање звука у српском језику резултат наведених творбених процеса. У анализи смо се ослањали на појмовно-терминолошки апарат који је, мање или више, устаљен у савременој србистичкој дериватологији.

Префиксални глаголи настали додавањем директивних префикса *од-*, *про-* и *до-* на мотивни глагол звука потенцијално реализују: а) значење кретања праћеног звуком или б) значење фазе (почетне – преф. *про-* или, ређе, завршне – префикси *од-* и *до-*) или какво друго акционално значење. У томе се огледа својеврсни „расцеп” између различитих „сектора” полисемичке структуре префиксала који су настали од мотивних глагола звука, односно показује се да полисемичке структуре многих префиксала у описним речницима обухватају семантичке реализације које су настале независно једна од друге.

Представљени су префикси помоћу којих се граде глаголи кретања од мотивних глагола звука, са одговарајућим директивним значењима (нпр. *од(клопарати)*, *про(зврјати)*, *у(зујати)* итд.). Дистинкција између префиксала са истим директивним значењем успоставља се на основу односа према *локализатору*. Тако, на пример, у случају глагола са аблативним значењем разликују се глаголи који означавају *удаљавање од локализатора* (префикс *од-*) и глаголи са значењем *изласка из локализатора* (префикс *из-*).

Анализа је даље показала да већина префиксала остварује различита акционална значења. С обзиром на тип ситуације коју типично означавају глаголи звука, доминантно је ингресивно значење. Заступљеност, бројност префиксала у овом случају, према закључцима, у великој мери кореспондира са творбеном продуктивношћу. Тако је формант *за-* без сумње најпродуктивнији префикс кад су у питању деривати унутар лексичко-семантичке групе глагола звука.

Када су у питању суфиксални глаголи звука, највећи број тих лексема настао је додавањем форманта или на а) ономатопејску основу (тј. основу од ономатопејског узвика) или на б) глаголску основу. У првом случају суфикс углавном има транспозициону улогу, деривацијом се мења врста речи без нарочите промене семантике. Такву улогу има већина побројаних глаголских суфикса. Други случај односи се на грађење глаголских деминутива. Суфиксе који учествују у том типу деривације посебно смо издвојити (нпр. *(куц)-акати*, *(писк)-етати*, *(звижд)-укати* итд.)

Такође, међу размотреним глаголским суфиксима примећена су знатна подударана на плану израза. Наиме, у фонемском саставу већине форманата понавља се мањи број сонаната или консонаната, а приметна је и одређена закономерност у комбиновању са вокалским елементом. У прозодијском смислу представљене суфиксе поделили смо у две групе: а) суфикси носиоци акцента (тросложни суфикси, нпр. *-а̀рати*, *-ѐтати*, *-ка̀рати*, *-кѐтати*, *-о̀тати*) и б) суфикси без акцента (двосложни суфикси, нпр. *(-и́кати* и *-и́кати*, *-у́кати* и *-у́кати*, *-у̀цати* и *-у̀цати*).

1.7. Лексикографска обрада глагола звука анализирана је издвајањем најучесталијих модела дефинисања њихових семантичких реализација, уз представљање структуре сваког од њих. Основни образац дефинисања представља први модел – описни. Овај модел често се јавља у комбинацији са другим, синонимским моделом, који се и сам комбинује са различитим моделима. Описом побројаних образаца дефинисања глагола звука запажа се извесна неуједначеност и разноврсност начина лексикографских описа у речничкој пракси. Систем дефинисања глагола звука не може се безизузетно и до краја уједначити. Различитим подгрупама ових глагола одговараће и различити типови дефиниција (нпр. глаголи оглашавања животиња дефинишу се описном дефиницијом, у чијем се саставу најчешће налази девербативна именица од ГЗ чије значење се дефинише – уп. *цијукати* 'испуштати

цијук’). Међутим, може се тежити унифицирању лексикографских решења за сваку семантичку подгрупу глагола звука. У складу са тим, навођене су, где је било могуће, одређене сугестије које би могле послужити унапређењу лексикографске праксе приликом описа овог дела глаголске лексике.

2. Глаголима светлости и глаголима мириса посветили смо наредна два сегмента централног дела рада. Будући да су ове лексеме бројчано слабије заступљене у лексичком систему српскога језика, ти сегменти имају – формално и садржински – једноставнију структуру од претходног сегмента, посвећеног глаголима звука.

2.1. Лексичко-семантичка група глагола светлости има знатно једноставније устројство у односу на ЛСГ глагола звука. Две централне лексеме у овој групи су глаголи *светлети* и *сијати*. Већина других чланова ЛСГ ГС секундарно означава емитовање светлости. Један део тих глагола у примарном се значењу везује за семантику убрзаних ситних покрета, типа треперења, затим за емитовање топлоте и пламсање, као и за визуелну перцепцију.

Ситуације емитовања светлости деле се уопштено на медијалне ситуације *светљења* и активне ситуације *осветљавања*. У ситуацијама емитовања светлости јављају се различити типови извора светлости које се по начину на који су настали деле на природне и вештачке, а по потенцијалу да сами емитују светлост – на праве и неправе. Основне карактеристике светлости које су битне за семантику ГС јесу, према речничкој грађи, интензитет и постојаност.

Семантичка екстензија ГС на друге домене заснива се на углавном на *светлости* као изворном домену преко којег се разумевају појаве апстрактније природе. Разматрање семантичког ширења ових глагола засновали смо махом на анализи речничке полисемије неколико прототипичнијих глагола светлости. Показало се да глаголи светлости остварују значења у домену испољавања/истицања, менталних појава и емоција и др. Творбени потенцијал ових глагола није нарочито развијен. Рецимо, за суфиксалне деривате карактеристична су првенствено значења деминуције и /или итеративности. Када је реч о префиксалној творби глагола светлости, чешће се користи једино префикс *за-*. Основна улога форманта *за-* у вези са префиксалним глаголима светлости поклапа се са главном функцијом тог форманта при формирању префиксала од глагола звука – готово од сваког ГС, било примарног или секундарног, који у свом морфемском саставу други префикс, може се формирати дериват са ингресивним акционалним значењем (нпр. *засветлети*, *засијати* (*засјати*), *заблистати*, *заблеистати*).

Осврт на лексикографски аспект ове глаголске групе показао је да се глаголи светлости најчешће дефинишу синонимским моделом дефиниције, и то обично у комбинацији са другим, поменутих моделима.

2.2. Истакнуто је да лексичко-семантичка група која обухвата глаголе мириса садржи врло ограничен број јединица. Сходно обиму, у српском језику ова глаголска група има прилично једноставно унутрашње устројство. Међу овим глаголима јасно се издваја доминанта скупа – глагол *мирисати*. Та лексема, поред значења емитовања мириса, реализује и значење олфакторне перцепције, што само по себи показује да су емитовање стимулуса и перцепција две стране исте ситуације. Како је грађа показала, глаголи мириса деле заједничку архисему *одавати мирис*, а основна семантичка дистинкција међу њима успоставља се на основу особине емитованог чулног надражаја, која се у речничким дефиницијама обележава придевима *непријатан* или *пријатан*, у складу са чим је и класификована грађа.

Даља семантичка анализа донела је неколико битнијих закључака. Најпре је истакнуто да значење емитовања мириса које смо назвали неутралним прилично ретко јавља. То значи да је у ситуацију емитовања мириса готово увек, директно или индиректно, укључена информација о квалитативном својству тог стимулуса. Такође, у вези са тим се наводи да је сваки глагол мириса у мањој или већој мери одређен према том критеријуму, тј. да „тежи” било ка позитивном или негативном полу ове трочлане поделе. Анализа је показала и да се

доминанта овог скупа, глагол *мирисати*, чешће реализује у значењу емитовања пријатног мириса. С друге стране, већина представљених примарних и секундарних глагола мириса усмерена је ка негативном полу, који је, како показује даља анализа, по броју јединица приметно „јачи” од позитивног.

Ситуације емитовања мириса подељене су на просте и сложене, те је у складу са тим представљена грађа. Елементарна, проста ситуација емитовања мириса, слично као и код емитовања звука и светлости, подразумева три базична елемента: емитер (мириса), мирис и (олфакторни) перципијент. Односи између партиципаната у таквим ситуацијама, мада у основи налик онима у ситуацијама емитовања звука, ипак се у важним појединостима од њих разликују, првенствено због карактеристика, односно природе *мириса* и *емитера* који га испушта. Модификације основне ситуације емитовања мириса обухватају неколико фреквентнијих случајева. Ситуације које поред основних елемената укључују и друге (нпр. још неки материјални предмет, још један емитер итд.), означили смо као сложене ситуације.

3. Анализа глагола емитовања перцептивних стимулуса у српском језику, те њихових (међу)односа са осталим глаголским класама (пре свега, глаголима перцепције, кретања, говорења) допринеће, надамо се – барем делимично, осветљавању важних питања глаголске семантике у српском језику. Анализа је показала да су три разматране глаголске групе с једне стране доста блиске, те да се у неким аспектима прилично разликују. Могућа је и другачија интерпретација језичке грађе: ове лексичке групе могу се посматрати као део једне шире семантичке класе глагола, што је и уобичајено у неким научним приступима глаголској семантици.

Можемо закључити да су се разматране лексичко-семантичке групе глагола показале знатно релевантнијим за глаголски систем него што би се могло очекивати. Посебно се то тиче глагола звука, који су се, и према лексичко-семантичким и према творбеним карактеристикама, показали као комплексна и богата лексичка група глагола.

VI. ИЗВОРИ

АРСЈ: Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, *Асоцијативни речник српскога језика (од стимулуса ка реакцији)*, Београд: Београдска књига – Филолошки факултет – Службени лист СЦГ, 2005.

АСК: *Антологија српске књижевности*, <http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>

Б. Нушић, ОП: Бранислав Нушић, *Ожалошћена породица*.

Б. Станковић, НК: Борисав Станковић, *Нечиста крв*.

Б. Станковић, ИСЈ: Борисав Станковић, *Из старог јеванђеља и Стари дани*.

Б. Станковић, ГМ: Борисав Станковић, *Газда Младен*.

Б. Ћопић, ЧШ: Бранко Ћопић, *Чаробна шума*.

Б. Ћопић, БСБ: Бранко Ћопић, *Башта сљезове боје*.

В. Десница: Владан Десница, *Прољећа Ивана Галеба*.

В. Милићевић: Вељко Милићевић, *Беспуће*.

Г. Божовић: Григорије Божовић, *Косовске приче*.

Г. Олујић, СР: Гроздана Олујић, *Седефна ружа и друге бајке*.

Д. Васић, СП: Драгиша Васић, *Сабране приповетке*.

Д. Васић, ЦМ: Драгиша Васић, *Црвене магле*.

Д. Ненадић: Добрило Ненадић, *Доротеј*. (изменити вар. Д. Ненадић, Д)

Д. Ћосић: Добрица Ћосић, *Корени*.

Ђ. Јакшић, П: Ђура Јакшић, *Проза*.

И. Секулић: Исидора Секулић, *Кроника паланачког гробља*.

И. Ћипико, Пр: Иво Ћипико, *Приповетке*.

Ј. Веселиновић: Јанко Веселиновић, *Хајдук Станко*.

Ј. Игњатовић, ВМ: Јаков Игњатовић, *Вечити младожења*.

Ј. Стерија Поповић, РБР: Јован Стерија Поповић, *Роман без романа*.

Л. Лазаревић: Лаза Лазаревић, *Приповетке*.

М. Глишић: Милован Глишић, *Приповетке*.

М. Миланковић, КЦН: Милутин Миланковић, *Кроз царство наука*.

М. Панић Суреп, Српске народне приповетке – антологија

М. Тешић: Милосав Тешић, *У тесном склопу*.

М. Црњански, С: Милош Црњански, *Сеобе*.

М. Црњански, СДК: Милош Црњански, *Сеобе*, друга књига.

П. Кочић, ИД: Петар Кочић, *Изабрана дела*.

П. Годоровић: Пера Годоровић, *Дневник једног добровољца*.

Р. Домановић: Радоје Домановић, *Мртво море*.

Р. Петровић, П: Растко Петровић, *Песме*.

С. Велмар Јанковић: Светлана Велмар-Јанковић, *Дорћол*

С. Јаковљевић, СТ 1: Стеван Јаковљевић, *Српска трилогија – књига прва*.

С. Јаковљевић, СТ 2: Стеван Јаковљевић, *Српска трилогија – књига друга*.

С. Јаковљевић, СТ 3: Стеван Јаковљевић, *Српска трилогија – књига трећа*.

С. Краков: Станислав Краков, *Крила*.

С. Матавуљ, БФБ: Симо Матавуљ, *Бакоња фра Брне*.

С. Матавуљ, УЈ: Симо Матавуљ, *Ускок Јанко*.

С. Ранковић, ГЦ: Светолик Ранковић, *Горски цар*.

С. Ранковић, СУ: Светолик Ранковић, *Сеоска учитељица*.

С. Ранковић, П: Светолик Ранковић, *Приповетке*.

С. Сремац, ЗЗ: Стеван Сремац, *Зона Замфирова*.

Српске народне приповјетке: Вук Стефановић Караџић, *Српске народне приповјетке*.

- Васић В. – Васић Д. 2007: *Azbučno frekvencijski rečnik savremenog srpskog jezika*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja,
- Вукајлија: *Вукајлија*, речник сленга, <https://vukajlija.com/>
- ЕК: *Korpus savremenog srpskog jezika*, elektronski korpus, Matematički fakultet Univerziteta u Beogradu.
- ЕССЛТП I–II: *Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий, Русский язык: в 2-х томах*, А. Н. Тихонов, Р. И. Хашимов (ред.), Москва: Флинта – Наука.
- Еткинс и др. 1996: В. Т. S. Atkins, Beth Levin, Grace Song, „Making Sense od Corpus Data: a Case Study“, in: *Euralex '96 Proceedings I–II*, Göteborg: Göteborg University, Department of Swedish.
- Инт.: *Гуглов претраживач на интернету*.
- Клајн–Шипка 2012: Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- Лалевих 1997/2004: Миодраг Лалевих: *Синоними и сродне речи српскохрватског језика*, фототипско издање, Београд: Нолит.
- ЛСГРГ: *Лексико-семантичке групе руских глаголова: словарь справочник*, Т. В. Матвеева (ред.), Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1988.
- ОАРСЈ: Рајна Драгићевих, Предраг Пипер, Марија Стефанових, *Обратни асоцијативни речник српског језика (од реакције ка стимулусу)*, Београд: Београдска књига – Службени гласник, 2011.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Матица српска (I–III и Матица хрватска), Нови Сад (I–III и Загреб), 1967–1978.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XXI*, Београд: Српска академија наука и уметности, од 1959. године.
- РСЈ: *Речник српског језика*, друго издање, Нови Сад: Матица српска, 2011.
- СДЗБ: *Српски дијалектолошки зборник*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- СКСР: Горан Петрових, *Ситничарница „код срећне руке“*, Београд:
- Српски рјечник: Вук Стефанових Караџић, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Беч.
- SrpELTeC: *SrpELTeC*, elektronski korpus starih srpskih romana, <https://jerteh.rs/index.php/en/srpeltec-2/>
- СРСЈ: Р. Јованових, *Систематски речник српскохрватског језика*, Београд: Библиотека општег образовања, 1936.
- ТСРГ: *Толковий словарь русских глаголов: Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы*, Л. Г. Бабенко (ред.), Москва: АСТ-ПРЕСС, 1999.
- Ћирилов 2010: Јован Ћирилов, *Hrvatsko-srpski rječnik inačica / Српско-хрватски речник варијаната*, Нови Сад: Прометеј.
- Ћосић и др. 2008: Павле Ћосић и сарадници, *Речник синонима*, Београд: Корнет.
- Упутства: *Упутство за израду Речника САНУ*, Институт за српски језик САНУ, рукопис за интерну употребу.
- Шипка 2013: Данко Шипка, *Савремени енглеско-српски и српско-енглески речник I–II*, Нови Сад: Прометеј.
- Шипка 2014: Данко Шипка, *Велики енглеско-српски речник*, Нови Сад: Прометеј.

VII. ЛИТЕРАТУРА

- Аланових 2007: Миливој Аланових, „Функционално-граматички оквири падежне идентификације агенса“, у: Јасмина Грковић Мејдор, Владислава Ружић, Слободан

- Павловић (ур.), *Синтаксичка истраживања (дијахроно-синхрони план)*, Нови Сад: Филозофски факултет, 84–101.
- Андрић 2005: Драгослав Андрић, *Двосмерни речник српског жаргона (и жаргону сродних речи и израза)*, друго, знатно допуњено издање, Београд: Zepher Book World – Д. Андрић.
- Антонић 2005: Ивана Антонић, „Синтакса и семантика падежа“, [у књизи:] Пипер и др. 2005: 119–300.
- Апресјан 1995: Юрий Д. Апресян, *Лексическая семантика*, Избранные труды, том I, Москва: Восточная литература РАН.
- Апресјан 2003: Ю. Д. Апресян, „Фундаментална класификација предиката и системна лексикографија“, *Грамматические категории: иерархии, связи, взаимодействие. Материалы международной научной конференции*, Санкт-Петербург, 7–21.
- Апресјан 2005: Юрий Д. Апресян, „Правила взаимодействия значений и словарь“, *Русский язык в научном освещении*, № 9, 7–45.
- Апресјан 2009: Ю. Д. Апресян, *Исследования по семантике и лексикографии*, том I, Прагматика, Москва: Языки славянских культур.
- Бабић Б. 2008: Биљана Бабић, „Семантика префикса до- (као првог) у глаголском префиксалу“, *Прилози проучавању језика*, 39, Нови Сад, 275–315.
- Бабић Б. 2011: Биљана Бабић, *Научимо српски 1 и 2 – Речник глагола*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Бабић С. 1986: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku nacrt za gramatiku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod „Globus“.
- Бабић С. ³2002: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Барселона–Сориано 2004: Antonio Barcelona, Cristina Soriano, „Metaphorical conceptualization in English and Spanish“, *European Journal of English Studies*, vol. 8, no. 3, 295–307.
- Белић ²2006: Александар Белић, *Историја српског језика*, Избрана дела Александра Белића, Четврти том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Биланџија 2014: Софија Биланџија, *Семантика каузативних конструкција у норвешком и српском језику*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Бошковић 2014: Радослав Бошковић, *Руски речник (руско-српски, српско-руски)*, Београд: Јасен – Службени гласник.
- Брач–Матијевић 2021: Ivana Brač, Maja Matijević, „Glagoli odašiljanja zvuka u hrvatskome jeziku“, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol. 47, No. 1, Zagreb, 83–103.
- Васиљев 1981: Леонид М. Васиљев, *Семантика русског глагола*, Москва: Высшая школа.
- Вельковић Станковић 2005: Драгана Вельковић-Станковић, „О критеријумима класификације глагола субјективне оцене“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 35/1, Београд, 383–394.
- Вельковић Станковић 2015: Драгана Вельковић Станковић, „Деминутивно-пејоративни глаголи изведени суфиксима -ака, -ара и -ата“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 44/3, Београд, 39–61.
- Вельковић Станковић 2018: Драгана Вельковић Станковић, *Како мислимо речи*, Београд: Јасен.
- Виренкова 2015: А. С. Выренкова, „Звуки животных в английском языке“, у: Резњикова и др. 2015: 37–53.
- Влајић Поповић 2002: Јасна Влајић Поповић, *Историјска семантика глагола ударања у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Вујовић 2006: Душанка Вујовић, „Семантичка анализа глагола кретања у српском језику“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 36/1, Београд, 303–309.
- Вујовић 2009: Душанка Вујовић, *Семантичка и деривациона анализа глагола кретања у српском језику*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.

- Вујовић 2012: „Префиксални творбени обрасци глагола кретања”, у: Рајна Драгићевић (главни ур.), *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима: зборник радова са четрнаесте међународне научне конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 527–534.
- Вујовић 2019: Dušanka Vujić, *Glagoli ljudskog kretanja u savremenom srpskom jeziku: semantika i derivacija*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Гортан Премк 1982: Даринка Гортан-Премк, „О семантичком садржају лексикографске дефиниције”, *Лексикографија и лексикологија, зборник реферата са Југословенског научног скупа*, Београд – Нови Сад, 49–51.
- Гортан Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*, Београд: Институт за српски језик
- Грицкат 1955–1956: Ирена Грицкат, „Деминутивни глаголи у српскохрватском језику“, *Јужнословенски филолог*, XXI, 45–96.
- Грицкат 1957–1958: Ирена Грицкат: „О неким видским особеностима српскохрватског глагола”, *Јужнословенски филолог*, XXII, 65–130.
- Грицкат 1966–1967: Ирена Грицкат, „Префиксација као средство граматичке (чисте) префиксације (начелна разматрања и савремена српскохрватска грађа)”, *Јужнословенски филолог* XXVII/1–2, Београд, 185–221.
- Грицкат 1967: Ирена Грицкат, „Стилске фигуре у светлу језичких анализа”, *Наш језик* XVI/4, Београд, 217–235.
- Грицкат 1981/2020: Ирена Грицкат, „Лексикографски поступак у речницима у РСАНУ и РЈАЗУ”, у: Рајна Драгићевић (ур.), *Кругови Ирене Грицкат (семантичко-граматичка истраживања савременог српског језика)*, Београд: Савез славистичких друштава Србије.
- Грицкат 1988: Ирена Грицкат, „Речник Српске академије наука и уметности – почечи, лик, перспективе”, *Глас САНУ СССЛП*, Одељење језика и књижевности, књ. 13, Београд, 25–40.
- Грицкат 2000: Ирена Грицкат, „Префикс *s(a)*- уз глаголе у српском језику“, *Зборник Матица српске за филологију и лингвистику*, XLIII, 137–141.
- Де Сосир 1996: Ferdinand de Sosir, *Kurs opšte lingvistike*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Дешић 1982: Милорад Дешић, „Из српскохрватске полисемије“, у: Д. Ћупић (ур.), *Лексикографија и лексикологија, зборник реферата*, Београд – Нови Сад: САНУ – Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду – Филолошки факултет у Београду, 57–64.
- Драгићевић 1998: Рајна Драгићевић, „О српско-хрватским ономатопејским именицама с елементом *-t-* у суфиксу”, *Јужнословенски филолог*, LIV, 121–130.
- Драгићевић 2001: Рајна Драгићевић, *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Драгићевић 2009: Рајна Драгићевић „Потенцијалне речи у српском језику”. Научни састанак слависта у Вукове дане 38/3, 2009, 119–127.
- Драгићевић 2015: Рајна Драгићевић, „Префиксација у србистици и славистици”, *У простору лингвистичке славистике, Зборник научних радова поводом 65 година живота академика Предрага Пипера*, Београд: Филолошки факултет, 353–366.
- Дринчић и др. 2018: Dragan Drinčić, Petar Pravica, Dragan Novković, *Osnovi akustike*, Beograd: Visoka škola elektrotehnike i računarstva strukovnih studija.
- Еткинс–Левин 1991: В. Т. Atkins, В. Levin, „Admitting Impediments”, *Information in Text, Fourth Annual Conference of the Centre for the New OED*, 1988, University of Waterloo, 97–113.

- Ивановић М. 2012: Милена Ивановић, *Изражавање акционалности у украјинском и српском језику*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Ивановић Н. 2014: Ненад Ивановић, „Лексикографски метајезик у Речнику САНУ”, у: Рајна Драгићевић (ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*, Београд: Филолошки факултет, 195–223.
- Ивић 1982: Милка Ивић, „О неким принципима глаголске префиксације у словенским језицима”, *Јужнословенски филолог XXXVIII*, 51–61.
- Ивић 1995: Milka Ivić, *O zelenom konju (novi lingvistički ogledi)*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ивић 2001: Milka Ivić, *Pravci u lingvistici II*, Zemun: Biblioteka XX vek.
- Ивић 2002: Милка Ивић, „О појму ‘одговорност’ и ‘агентивној’ улози оруђа за вршење радње”, *Јужнословенски филолог LVIII*, 15–22.
- Ивић 2006: Milka Ivić, „Relevantna uloga čula mirisa egzemplifikovana srpskim jezičkim faktima”, у: *Језик о нама*, Beograd: Biblioteka XX vek. Knjižara Krug, 53–62.
- Исаченко 1960: А. В. Исаченко, *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким: Морфология*, т. II, Братислава: Словацкая акад. наук.
- Јокановић Михајлов 2006: Јелица Јокановић-Михајлов, *Акцент и интонација говора на радију и телевизију*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Казарина 2016: В. И. Казарина, „К вопросу о семантике глаголов звука издаваемого неживым предметом”, *Вестник НГУ*, Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация, Том 14, No. 2, 49–59.
- Кашкин и др. 2015: Е. В. Кашкин, Т. И. Резникова, Е. К. Павлова, Е. С. Лучина, „От трелей соловья – к шелесту, скрипу и грохотанью“ у: Резникова и др. 2015: 362–380.
- Кевечеш 2004: Zoltán Kövecses, *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*, Cambridge: Cambridge University Press – Editions de la Maison des Sciences de l’Homme Paris.
- Кевечеш ²2010: Zoltán Kövecses, *Metaphor. A Practical Introduction*, New York: Oxford University Press.
- Кјусева и др. 2015: М. В. Кјусева, Е. В. Рахилина, Д. А. Рыжова, „Глаголы звучания как материал к теории семантических моделей“, у: Резникова и др. 2015: 327–348.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Први део. Слагање и префиксација*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Други део. Суфиксација и конверзија*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Клајн–Шипка 2012: Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних израза и речи*, Нови Сад: Прометеј.
- Кликовац 2004: Duška Klikovac, *Metafore u jeziku i mišljenju*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Кликовац ²2006: Duška Klikovac, *Semantika predloga: Studija iz kognitivne lingvistike*, Beograd: Filološki fakultet.
- Кликовац 2008: Душка Кликовац: „Шта је то метафора?”, *Књижевност и језик*, LV/1–2, 57–76.
- Кликовац 2018: Душка Кликовац, *Српски језик у светлу когнитивне лингвистике*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Ковачевић 2010: Милош Ковачевић, „Плеонастичка употреба префикса у српском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 39/1, Београд, 98–112.
- Комароми 2016: Војана Комароми, *Sinestezijska metafora u pridevima u engleskom i srpskom jeziku: kognitivnolingvistički pristup*, doktorska disertacija, Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Кондрашов–Третјакова 1991: Н. А. Кондрашов, В. С. Третјакова, „Звукоподражательные глаголы в системе русской лексики”, *Лексическая семантика, Сборник научных трудов*, Свердловск, 110–115.

- Кор Шаин – Кјусева 2015: И. Кор Шаин, М. В. Кјусева, „Некоторые замечания о глаголах звуков животных в славянских языках“, у: Резњикова и др. 2015: 349–361.
- Кузменко 2015: Е. А. Кузьменко, „Метафоры звуков животных в норвежском языке“ у: Резњикова и др. 2015: 120–131.
- Кузьнецова ²1989: Эра В. Кузнецова, *Лексикология русского языка*, Москва: Издательство „Высшая школа“.
- Кустова 2004: Г. И. Кустова, *Типы производных значений и механизмы языкового расширения*, Москва: Языки славянской культуры.
- Лазих Коњик 2010: Ивана Лазих-Коњик, *Глаголи са егзистенцијалним значењем у српском језику*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Нови Сад.
- Лажонс 1977: John Lyons, *Semantics, volume 1*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Левин 1991: Beth Levin, „Building a Lexicon: The Contribution of Linguistic Theory“, *International Journal of Lexicography*, Vol. 4 No. 3, 205–226.
- Левин 1993: Levin Beth, *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*, Chicago: University of Chicago Press.
- Левин – Рапапорт Ховав 1995: В. Levin, М. Rappaport Hovav, *Unaccusativity: At the syntax-lexical semantics interface*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Левин – Рапапорт Ховав 1996: В. Levin, М. Rappaport Hovav, „Lexical Semantics and Syntactic Structure“, in: S. Lappin (ed.), *The Handbook of Contemporary Semantic Theory*, Oxford: Blackwell, 487–507.
- Левин – Рапапорт Ховав 2005: Levin В., Rappaport-Hovav М., *Argument realization*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Лејкоф–Џонсон 1980: George Lakoff and Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago–London: The University of Chicago Press.
- Марковић 2013: Александра Марковић, „О идентификовању логичког субјекта и његовом представљању у описним речницима српског језика“, *Наш језик* XLIV/1–2, Београд, 75–90.
- Маројевић 2005: Радмило Маројевић, „Творба речи у савременом српском језику Ивана Клајна (1)“, *Српски језик*, 10/1–2, Београд, 685–779.
- Маројевић 2007: Радмило Маројевић, „Творба речи у савременом српском језику Ивана Клајна (2)“, *Српски језик*, 12/1–2, Београд, 501–600.
- Матовац 2018: Darko Matovac, „Glagoli kretanja i prefiks po- u hrvatskom“, *Croatica*, XLII, 62, Zagreb, 205–219.
- Миланов 2017: Наташа Миланов, *Полисемија српске лексике на корпусу Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Миланов 2021: Наташа Миланов, *Српски лексички фонд из угла полисемије*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Миленковић 2017: Ана Миленковић, *Семантичка и творбена анализа глагола којима се означавају осећања у савременом српском језику*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Миливојевић 2010: Nataša Milivojević, „Sintaksički subjekt kao teleološki agens uz glagole emitovanja zvuka u engleskom i srpskom jeziku“, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* XXXV/2, 303–312.
- Миливојевић 2016а: Nataša Milivojević, *Konstrukcioni idiomi u engleskom i srpskom jeziku* [Elektronski izvor], Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Миливојевић 2016б: Nataša Milivojević, „Contrasting intransitive motion in English and Serbian: How do we build ‘sound’ events?“, *FACTA UNIVERSITATIS, Linguistics and Literature* Vol. 14, No 2, 2016, pp. 147–159.
- Миливојевић 2016в: Nataša Milivojević, „Revisiting verbs of emission an update on some relevant theoretical accounts of lexical specification and argument structure of emission verbs“, *Logos et Littera: Journal of Interdisciplinary Approaches to Text*, 27–44.

- Миливојевић 2016г: Nataša Milivojević, „Nešto o spektru značenja konstrukcija intransitivnog kretanja u engleskom i srpskom jeziku: pogled ka periferiji”, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, Књига XLI–1, 249–267.
- Миливојевић 2017: Наташа Миливојевић, „О структури и класификацији конструкција директивног кретања са глаголима стварања звука у српском језику“, *Српски језик*, бр. XXII, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика и др., 587–608.
- Милосављевић 2021: Тања Милосављевић, „Узвик или ономатопеја: карактеристике и функције”, *Наш језик*, LI/1, 33–43.
- Милошевић 2012: Јованка Милошевић, „Глаголи са значењем ударања у савременом српском језику (лексичко-семантичка анализа)”, *Савремена проучавања језика и књижевности*, III/1, Крагујевац, 153–164.
- Милошевић 2013: Јованка Милошевић, „Још о глаголима са значењем ударања у савременом српском језику (лексичко-семантичка анализа)”, *Савремена проучавања језика и књижевности*, IV/1, Крагујевац, 241–248.
- Миљковић 2014: Вања Миљковић, „О префиксираним глаголима са значењем задовољења потребе у савременом српском језику”, *Језици и културе у времену и простору* IV/2, Нови Сад, 301–315.
- Миљковић 2021: Вања Миљковић, *Когнитивнолингвистичко истраживање глаголских префикса у савременом српском језику*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Мразовић–Вукадиновић 2009: Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, 2. izd., Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Новиков 1982: Лев Алексеевич Новиков, *Семантика русског језика*, Москва: Высшая школа.
- Новокмет 2020: Слободан Новокмет, *Називи животиња у српском језику – семантичка и лингвокултуролошка анализа*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 30.
- Падучева 1998: Елена В. Падучева, „Парадигма регуларной многозначности глаголов звука”, *Вопросы языкознания*, 5, 3–23.
- Падучева 2004: Елена В. Падучева, *Динамические модели в семантике лексики*, Москва.
- Падучева 2006: Елена В. Падучева, „Наблюдатель: типология и возможные трактовки”, *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии*, Вып. 5 (12). По материалам международной конференции „Диалог 2006”, 403–413.
- Перлмутер 1978: David M. Perlmutter, „Impersonal Passives and the Unaccusative Hypothesis“, *Proceedings of the Fourth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, Berkeley: BLS, 157–190.
- Петровић–Гудурић 2010: Драгољуб Петровић, Снежана Гудурић, *Фонологија српског језика*, Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Петровић С. 2012: Снежана Петровић, *Труцизми у српском призренском говору: на материјалу из рукописне збирке Димитрија Чемерицића*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Пецо–Станојчић 1972: Asim Peco, Živojin Stanojčić (red. i ur.), *Enciklopedijski leksikon – Mozaik znanja: Srpskohrvatski jezik*, Beograd: Interpres, 1972.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић и Бранко Тошовић, *Синтакса савременог српског језика (проста реченица)*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Пипер и др. ⁴2022: Предраг Пипер, Иван Клајн, Рајна Драгићевић, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.

- Поповић Д. 2016: Драгана Поповић, *Предикати перцепције у руском и српском језику*, докторска дисертација, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Поповић Љ. 1997: Љубомир Поповић, „Интегрални модел међуодноса синтаксичког система речника и текстова”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 26/2, Београд, 469–482.
- Поповић Љ. 2003: Љубомир Поповић, „Интегрални реченични модели и њихов значај за лингвистички опис и анализу корпуса”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 31/1, Београд, 201–220.
- Поповић Љ. 2019: Љубомир Поповић, *Комуникативно-граматичка анализа реченица, Морфолошка анализа: основни појмови*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Прањковић 2007: Ivo Pranjković, „Glagoli govorenja i njihove dopune”, *Зборник Матице српске за славистику* 71–72, 133–141.
- Раден–Кевечеш 2007: G. Radden, Z. Kövecses, „Towards a theory of metonymy”, in: Vyvyan Evans, Benjamin Bergen, Jörg Zinken (ed.), *The Cognitive Linguistics Reader*, London: Equinox, 335–359.
- Радић 2005: Јованка Радић, „Префиксална творба речи – деривација или композиција (наставни и ваннаставни аспект)”, *Наш језик XXXVI*/1–4, 54–67.
- Радовић Тешић 2002: Милица Радовић-Тешић, „О степенастом представљању значења речи”, *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Нови Сад – Београд: САНУ – Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 141–147.
- Рапапорт Ховав – Левин 1998: M. Rapoport Hovav, V. Levin, „Building Verb Meanings“, in: M. Butt, W. Geuder (eds.), *The Projection of Arguments: Lexical and Compositional Factors*, Stanford, CA: CSLI Publications, 97-134.
- Расулић 2010: Katarina Rasulić, „Aspekti metonimije u jeziku i mišljenju”, *Theoria* 3, 53, 49–70.
- Рахилина и др. 2015: Е. В. Рахилина, Т. И. Резникова, Б. В. Орехов, „И хрюкотали зелуки: предварительные замечания о глаголах звуков животных и их семантике“, у: Резникова и др. 2005: 9–36.
- Резникова 2015: Т. И. Резникова, „О кукарекающем ребенке и мурлычущем холодильнике: глаголы со значением звуков животных и их семантические переносы в немецком языке“, у: Резникова и др. 2005: 54–87.
- Резникова и др. 2015: Т. И. Резникова, А. С. Выренкова, Б. В. Орехов, Д. А. Рыжова (ред.), *Глаголы звуков животных*, Москва: Языки славянской культуры.
- Ристивојевић Рајковић 2017: Nataša Ristivojević Rajković, *Leksičko-semantička analiza glagola sa osnovnim značenjem 'udariti' u norveškom i srpskom jeziku: kontrastivna analiza*, doktorska disertacija, Beograd: Filološki fakultet.
- Ристић 2014: Стана Ристић, „Квалификатори у српској лексикографији” у: Рајна Драгићевић (ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*, колективна монографија, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 113–130.
- Рошка 2012: Andreea Roșca, „Why *Sarah cannot glow the light bulb? Accounting for the constructional behavior of light and sound emission verbs”, *RRL*, LVII, 1, Bukurești, 67–82.
- Ружин 2015: Татјана Ружин, *Глаголи узроковања у енглеском и српском језику*, докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Симеон 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I–II*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Скок I–IV: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb, 1971–1974.
- Спасојевић А. 2022: Анета Спасојевић, *Попридевљавање радног глаголског придева у српском језику (граматичко-семантички и лексикографски приступ)*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.

- Спасојевић М. 2015: Марина Спасојевић, *Довидски глаголи у савременом српском језику*, докторска дисертација, Филолошки факултет, Београд.
- Станковић 2009: Богољуб Станковић, *Руско-српски речник*, Нови Сад: Прометеј.
- Станојчић 2010: Живојин Станојчић, *Граматика српског књижевног језика*, Београд: Креативни центар.
- Станојчић 2015: Живојин Станојчић, „О творби глагола у српском језику – са посебним освртом на семантику и творбена средства означавања глаголског вида“, у: Живојин Станојчић (гл. ур.), *Путевима српског језика, књижевности и културе: скуп слависта, предавања*, 1, Београд: Чигоја штампа, 15–27.
- Станојчић–Поповић 2012: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Граматика српскога језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић ⁵1984: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма)*, I, Београд: Научна књига.
- Стевановић ⁵1986: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I, Граматички системи и књижевнојезичка норма*, Београд: Народна књига.
- Стипчевић 2010: Балша Стипчевић, „Глаголи с рекцијском допуном у беспредлошком инструменталу и њихови реченични модели“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 39/3, Београд, 175–254.
- Стипчевић 2014: Балша Стипчевић, *Дативне рекцијске конструкције с непрелазним глаголима у савременом српском језику*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Стојановић 2016: Милица Стојановић, *Полипрефиксирани глаголи у српском језику*, докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Тафра 2007: В. Тафра, „Rajna Dragičević, *Leksikogija srpskog jezika*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2007, 366 str.“, *Suvremena lingvistika*, 64/2, 232–240.
- Тафра–Кошутар 2009: Branka Tafra, Petra Košutar, „Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku“, *Suvremena lingvistika*, 35, 87–107.
- Титаренко 2019: Е. Я. Титаренко, *Имплицитная аспектология русского глагола*, Симферополь: ИТ „Ариал“.
- Толстој–Раденковић 2001: Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић, *Словенска митологија – енциклопедијски речник*, Београд: Zepster book world.
- Ћорић 2008: Божо Ћорић, *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Ћорић 2015: Божо Ћорић, „Кратак преглед творбе речи у српском језику“, у: Живојин Станојчић (гл. ур.), *Путевима српског језика, књижевности и културе: скуп слависта, предавања*, 1, Београд: Чигоја штампа, 93–114.
- Улман 1957: Stephen Ullman, *The Principles of Semantics*, Oxford: Basil Blackwell and Mott.
- Утвић 2013: Miloš Utvić, *Izgradnja referentnog korpusa savremenog srpskog jezika*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Фабер–Маирал 1999: Pamela B. Faber, Ricardo Mairal Usón, *Constructing a Lexicon of English Verbs*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Хадлстон 2002: Rodney Huddleston, Geoffrey K. Pullum et al., *The Cambridge Grammar of the English Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Халас 2014: Ana Halas, „Definisiranje značenja leksema u leksikografskoj praksi engleskog i srpskog jezika“, у: Snežana Gudurić, Marija Stefanović (ur.), *Jezici i kulture u vremenu i prostoru IV/II*, Novi Sad: Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, 77–88.
- Ханић 2010: Jasmina Hanić, „Prefixes and prototypes: Contrasting the English verbal prefix *un-* and Bosnian *raz-*“, *Jezikoslovlje*, 10/2, 153–181.
- Ханић 2014: Jasmina Hanić, „Prefiks *od* i njegovi engleski ekvivalenti: kognitivnolingvistički pristup“, *Bosanski jezik*, 11, 29–44.
- Цветковић 2007: Katarina Cvetković, *Semantički i kognitivni potencijal glagola percepcije u engleskom i srpskom jeziku*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.

- Шарић 2013: Ljiljana Šarić, „The verbal prefix *na-* in Croatian: A cognitive linguistic analysis”, *Suvremena lingvistika*, Vol. 39, No. 75, Zagreb, 45–74.
- Шведова и др. 1980: Н. Ю. Шведова (гл. ред.), *Русская грамматика I*, Москва: Наука.
- Шведова и др. 1989: Н. Ю. Шведова, В. Н. Белоусов, Г. К. Касимова, М. М. Коробова, *Слово и грамматические законы языка, Глагол*, Москва: Академия наук СССР.
- Шипка 2003: Данко Шипка, *Глосар творбених форманата*, Београд: Алма.
- Штасни 2008: Гордана Штасни, *Творба речи у настави српског језика*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Штрбац 2010: Гордана Штрбац, *Рецијске допуне комуникативних глагола и глаголских именица*, необјављена докторска дисертација, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Штрбац 2011: Гордана Штрбац, *Допуне комуникативних глагола (синтаксичко-семантички и лексикографски аспект)*, Нови Сад: Филозофски факултет.

VIII. РЕГИСТАР ГЛАГОЛА ЗВУКА, СВЕТЛОСТИ И МИРИСА

апити	брбутати	викати
арлаукати	брбучкати	воњати
арлаукнути	бректати	врекетати
баздети	бренцати	врекнути
бекетати	брецукати	вречати
бекнути	брнчати	врискати
белети се	бронзати	вриснути
бечати	бронзукати	вриштати
бибукати	брујати	врндати
бипкати	брујити	врускати
благоухати	брујнути	врчати
блебетати	брундарати	вуштити
бледуцати	брундати	гагакати
блејати	брчати	гакати
блејукати	брчнути	гакнути
блекетати	бубати	гактати
блекнути	бубетати	глоготати
блекутати	бубњарати	гломотати
блесакати	бубњати	горготати
блескати (се)	буботати	горети
блескутати	букати	горуцкати
блеснути	букљати	грајати
блечати	букнути	гракати
блештати	буколити	гракљати
блистати (се)	буктети	гракнути
блицакати	бумбарати	грактати
бљеснути	бупнути	гракутати
бљузгати	буричкати	гргљати
бобоњати	бурлати	грголити
бобоњити	бурлијати	гргољати
боботати	бурлињати	гргољити
бобучати	бурљати	гргорити
брбљати	бућкати	грготати
брбљукати	бућнути	гргукати
брбокати	буфтарати	гргуљити
брбокати	буцати	гргутати
брбољити	бучати	греждати
брборити	вапати	грејати
брбоскати	варничити	грликати
брботати	векетати	грмети
брбоћати	видети	грмнути
брбукати	вијуцнути	грмуљати

грмуцкати
гrogотати
грокнути
грокотати
гроктати
громарати
громињати
громити
громорити
громотати
грохотати
грувати
грунути
грухнути
грчати
гугукати
гугукнути
гугутати
гугутнути
гудети
гуднути
гудолити
гудукати
гукати
гундорити
гурикати
гурликати
гуслати
гучати
давати
даждети
дандарати
дахнути
дерати (се)
диликати
дисати
добатргати
доблескивати
добовати
добректати
добрујавати
довити
доврискати
догаламити
дограјати

догрмети
догудети
додахтати
дозвати
дозвиждати
дозвиждукати
дозвонити
дозврјати
дозујати
дојечати
доклопарати
докљуцати
докрцати
докрцкати
долајати
домумлати
допраскати
досветлити
досветљавати
досветљивати
досвирати
досјајкивати
дотандркати
дотапати
дотапкати
дотрапати
дотутњати
дотутњити
дохујати
дохукати
дохуктати
доцапкати
доцвилети
доцмокати
дошкрипати
дошумети
дошуштати
драти се
дрекати
дрекетати
дрекнути
дречати
дрмати
дрмнути
дробити (се)

дромбуљати
дрхтати
дубарати
дудукати
думбарати
душити
ђулисати
жагорити
жагрити
жаморити
жарити
жвиждуцати
жвргољити
ждракнути
жевкати
живжикати
живкати
жмигати
жмирити
жмиркати
жуборити
жуборкати
жутети се
заактати
заарлаукнути
забаздети
забаздити
заблескати
заблескивати
заблеснути
заблештавати
заблештивати
заблешћивати
заблештати
заблискивати
заблиставати
заблистати
забрбљати
забрборити
забрботати
забректати
забрујати
забрујити
забубљати
забурлати

забучати
завијати
завити
завоњати
завречати
завриснути
загаголити
загракнути
загргољити
загрмети
загрокнути
загроморити
загудљати
загуднути
загукнути
задангарати
задисати
задобовати се
задубарати
задумбарати
зажагорити
зажагрити (се)
зажуборити
зазвекетати
зазвецкати
зазвецнути
зазвечати
зазвиждати
зазвонити
зазвоњавати
зазврјати
зазврчати
зазрачити
зазујати
зазујкивати
зајаукнути
зајекнути
зајечати
заквечати
закврчати
заклепетати
закликтати
заклобарати се
заклокотати
заклопарати

закрештати
закрикнути
закркљати
закркољити
закркорити
закрцкивати
закрцколити
закрчати
закуцати
залајавати
залајати
залајкивати
залајуцкати
заламбарати
залупати
заљескетати
замирисавати
замирисати
запахати
запахнути
запискати
запиштати
запламгетати
запраскати
запраскивати
запраштати
запртенити
запуцати
запуцкетати
зарикати
зарикнути
засветлети
засветлуцати
засветлуцнути
засветљивати
засевнути
засијати (се)
засиктати
засјактати
засјактетати
засјактати
засјактити
засјати
заскичати
засмрдети

засмрдљивати
затандракати
затаракати
затитрати
затракарати
затреперити
затрештати
затрубити
затруптати
затутњати
затутњети
затутњити
заћурликати
заћурликнути
заударати
заударити
заурлавати
заурлати
зафијукати
зафијукнути
зафићокати
захахотати
захихотати
захохотати
захрипати
захујати
захујивати
захукати
захукивати
захукнути
захуктати се
захучати
зацаклити (се)
зацвилети
зацвркотати
зацврчати
зацичати
зачагорити
зачакланити
зачамгорити
зачангланити
зачангорати
зачангртати
заџаворити
заџагорити

зашиштати	зврколити	исевати се
зашкргутати	зврктати	исијавати
зашкрипати	зврндакати	исијати
зашкрипнути	зврндарати	искакотати (се)
зашкрипуцати	зврндати	исклапати
зашобоњати	зврцкати	искокодакати (се)
заштектати	зврцнути	искрекетати се
заштропотати	зврчати	искрескати
зашумети	звучарати	искрити (се)
зашумити	звучати	искукурекати
зашушкати	зграктати се	испиштати
зашушкетати	зеленети се	испсовати
зашушкорити	зиркати	истандркати
зашушљетати	златити	истуткати
зашушнути	златуљити се	истутњати (се)
зашуштати	зрикати	исхујати се
збубњати	зричати	исхујити се
збукати се	зузукати	исхуктати се
звездити	зујати	исцвркутати
звекетати	зујкати	ищушкетати
звекнути	зујнути	јаукати
звектати	зукати	јаукнути
звечати	зуктати	јекнути
звечкарати	зундарати	јектати
звечкати	зундати	јецукати
звечкетати	зунзарати	јечати
звечнути	зунзати	кавликати
звечати	зуцати	кавликнути
звиждати	зуцкати	кавнути
звиждукати	зучати	кадити
звиждукнути	изасјати	каколити
звиждуљити	изблескавати	какотати
звиждуцати	изблескивати	камркнути
звизнути	извиждати	кандисати
звонити	извикати се	каукати
звонцарати	извриштати	кашљуцати
звонцати	изгротати	кашљуцнути
звонуцкати	изгрдити	квакати
звонцукати	изгрмети (се)	квактати
звоцати	издречати се	квекетати
звоцкати	изјаукати (се)	квекнути
звоцнути	изјечати (се)	квектати
зврјати	излајати (се)	квечати
звркати	измирисати се	квикнути
звркнути	изрикати се	квичати

квокотати	кокати	куцукати
квоцати	кокодакати	лавуцати
квркорити	кокодакнути	лајати
квркотати	кокорити	лајуцати
кврцати	кокотати	лајуцкати
кврцкарати	кокоцати	лампати
кврцкати	корболикати	ланути
кврцнути	крекетати	лапарати
кврчати	крекнути	лармати
кевкати	кречати	лауцати
кевнути	крештати	лаштити се
кевтати	крикнути	лепетати
кивнути	кричати	локотати
кијати	кркљати	лупарати
кикотати	кркљурити	лупати
клапарати	кркнути	лупетати
клапкати	кркољити	лупкарати
клапнути	кркорити	лупкати
клапотати	кркотати	лупнути
клаптати	кркоћити	љескетати
клепетати	кркочити	мавити
клептати	крктати	мастити се
кликнути	кркутати	маукати
кликovati	крмаукати	маукнути
кликтати	крокорити	мауцати
кликутати	крскати	мекетати
клицати	крулити	мекетнути
клобарати	крцакати	мектати
клоботати	крцати	мемлити
клокињати	крцкати	мечати
клокнути	крцнути	мигати
клокорити	крчати	мијаукати
клокотати	кужити	мијаукнути
клоктати	кукати	мирисати
клокуњати	кукљати	мирити
клопарати	кукукати	мируцати
клопатати	кукурекати	мјаукати
клопкарати	кукурукати	мјаукнути
клопорити	кукуруикнути	мљацкати
клопотати	кукутати	мљецкати
клоптати	куцакати	мрмљати
клоцати	куцати	мрмољити
кмекетати	куцкарати	мрморати
кмечати	куцкати	мрморити
књекати	куцнути	мрмотати

мрњаукати	напахати	одјекнути
мрњаукнути	нарежати се	одлајати
мрчати	нарикати се	одланути
мрштати	насевати се	одлупати
мукати	наткричати	одлупетати
мукнути	натцврчати	одмаукати
мумлати	нацвркутати се	одмукати
мумљати	нашкргутати се	одмумлати
мумољити	наштектати се	одрзати
мумукати	њакати	одрегнути
наблејати се	њакнути	одрежати
набрундати се	њискати	одрикати
нагакати	њиснути	одрикнути
надасјати	њиштати	одсвирати
надблиставати	обасијати	одсевати
надблистати	обасјавати	одсевнути
надбучати	обасјати	одсијавати
надвриштати	обзвонити	одсиннути
надгрмети	облајати	одсјајивати
надзвиждати	облистати	одсјактавати
надзвонити	обрирати	одсијати
надзрачити	одасјавати	одсррати
надјечати	одасјати	одударати
надлајати	одблејати	одурлати
надлармати	одблескивати (се)	одурликнути
надмирисати	одблеснути	одшкриннути
надрирати	одблиставати	одшкрипати
надсветлети	одбректати	одшумити
надсветљивати	одбрујати	одшуштати
надсијавати	одбрујити	озарити (се)
надсијати	одвречати	озлатити
надсјавати	одгакати	озрачити
надсјајивати	одгрмети	омесечити
надсјајити	одгукати	омирисати
надсјати	оджуборити	опахнути
нажаморити се	одзвекнути	опсијати
назвиждати се	одзвецкати	опсјајити
назвијукати се	одзвиждати	опсјати
назвонити се	одзвонити	оргуљати
најаукати се	одзврјати	орити се
накукурекати се	одзврндати	осветлети
налајавати	одзракивати	осветлити
налајати (се)	одзујати	осветљавати
намигивати	одисати	осећати се
намирисати	одјекивати	осијати

осјати
осребрити
осребрнити
отандркати
отклокотати
отклопарати
открекетати
открештати
откукурекати
откуцавати
откуцати
отпевати
отпискутати
отпуцнути
отутњати
отфијукати
отхркати
отхујати
отхуктавати
отцвркати
отцингиликати
палити се
пахати
пахнути
пашити
пашкати
певати
певуцнути
пијукати
пипијукати
пискати
пискетати
пискутати
пискутнути
писнути
пиштати
пламтети
пљескутати
пљеснути
пљускетати
повриснути
подасјати
подвикнути
подврискивати
подвриснути

подзвекнути
подјекнути
подригивати
подасјати
подсијати
позвецкивати
позвонити
појати
полајати
поњискивати
порзавати
порзати
порикњавати
потутњавати
потутњивати
потутњити
потцикивати
потцикнути
поцвилети
поцикивати
поцикнути
поциктати
пошкрипати
пошкрипити
пошкрипнути
поштропотати
пошуштавати
пошуштати
пошуштивати
прамињати
праскати
праштати
превриштати
прејечати
прелајати
премирисати
пресјајивати се
пресјати
прести
претутњати
претутњити
присветлити
присветљавати
присијати
присинути

присјати
присмрдети
притапати
прицвилети
прицврљити
прицикнути
проблејати
проблескивати
проблеснути
пробректати
пробрујати
провриштати
програктати
прогрмети
прогукати
продрндати
продумбарати
прожуборити
прозвечати
прозвиждати
прозвонити
прозврјати
прозврктати
прозврндати
прозврчати
прозујати
прозујити
пројечати
проквоцати
прококодакати
прокрештати
прокркљати
прокрчати
прокукурекати
пролајати
проламати се
пролармати
проломити се
промаукати
промљаскати
пропијукати
пропиштати
пропуцкетати
прорежати
прорикати

проромонити	пући	распричати се
просветлити	пућкати	распуцкетати се
просветљавати	пућнути	растрештати
просвирати	пућпурирати	растутњати се
просевати	пуцарати	расхуктати се
просијати	пуцати	расцичати се
просинути	пуцкарати	ргетати
просјајати	пуцкати	рзати
просјати	пуцкетати	ревати
просмрдети	пуцкетнути	регнути
протабати	пуцнути	режати
протандркати	разасјати	рикати
протапкати	разблистати	рикнути
протрупкати	разбрујати се	рикњавати
протугњавати	развикати се	роктати
протутњати	развриштати се	ромињати
протутњити	разгакати се	роморити
проурлати	разгаламити се	рондарати
проурликати	разграјати се	рондати
профијукати	разграктати се	ропотати
профићукати	разгрмети се	светлети
прохујати	разгрувати се	светлуц(к)ати (се)
прохуктати	раздречати се	светлуцнути
процвилети	раздречити се	свитукати
процврчати	разјечати се	свирати
проциктати	разлајати се	свитукати
процвокотати	разлегати се	свирнути
процвркнути	разлећи се	свируцати
процврчати	размирисати се	свируцкати
проциктати	разраколити се	севатати
прошкиљити	разревати се	севати
прошкрипати	разрирати се	севкати
прошкрипити	раколити се	севнути
прошљапати	раморити	секнути
прошумети	расветлити (се)	сијати
прошушкати	расјати (се)	сијуцкати (се)
прошушкивати	раскакотати (се)	сикати
прошуштати	расквоцати се	сиктати
прпорити	раскликтати се	сиљакати
прптати	расклицати се	синути
псикати	расклопотати се	сијнути
псикнути	раскокодакати се	сијуцкати (се)
пукнути	раскокотати се	сјајати (се)
пуктати	раскричати се	сјајкати (се)
пупутати	раскукуревати се	сјајуцкати се

сјактати се
сјајнути
сјајуцкати се
сјактети
сјактити
сјати
сквичати
скијукати
скилитати
скичати
смрадити
смрданути
смрдети
смрднути
смрдуцкати
сребрити се
сребрнити се
стењати
стругати
студети
табанати
такарати
тамбурати
тандркати
тапкати
таптати
тиктакати
тињати
титрати
тоњати
топотати
топтати
тракарати
треперити
трептати
трептети
трештати
тропотати
трубетати
трубити
трупарати
трупати
тукнути
тулити
тупнути

турпијати
турукати
тутњарати
тутњати
тутњити
тутурукати
туцкарати
туцкати
ћиврикати
ћукати
ћукнути
ћурликати
ћућурити
убаздети се
ударати
ударити
ужагорити се
ужагрити (се)
ужарити се
ужуборити се
ужуборкати се
узасјати
узблебетати се
узблестати
узбрбљати се
узбрујати се
узвиждукати се
узвоњати (се)
узвриштати (се)
узгакати се
узграјати се
узгромити се
узгрохтати се
уздахтати се
уздохати се
уздувати се
уздохати се
узискрити (се)
узјецати се
узлајати се
узмекетати се
узмуцати се
узревати се
узроготати се
узроктати се

усмрадити
усмрдети
узујати
улојити
урлакати
урлати
урликати
урликнути
усветлети
усијати (се)
усјајити
усјактати
ускричати се
ускокодакати се
ускокотити се
ускукурекати се
успијукати се
успламсати
успухати се
устопотати (се)
устралаликати се
усфркати се
уссихотати се
уссохотати се
усхукати се
усхуктати се
усцвркутати се
усцврчати се
усцикати се
усциктати се
утутњати
ухукати
ухуктати се
уцаклити
уцврчати
ушћеретати се
ушчаврљати се
фијукати
фијукнути
фићукати
фиштати
фрктати
фрчати
фрштати
хркати

хрскати (се)
хујати
хукати
хукнути
хуктати
хухукати
хучати
цаклити (се)
цактати
цангарати
цањкати
цапкати
цапнути
цвилети
цвичати
цвокнути
цвокотати
цвокотнути
цвоктати
цвркнути
цврктати
цвркуљити
цвркутати
цвркутнути
цврљити (се)
цврчати
цијукати
цијукнути
циликати
циликнути
цикнути
циктати
цикутати
цинкати
цинцакати
цинцикати
цирликати
цичати
цмарити се

цмокати
цмоктати
цокнути
цокотати
цоктати
чакетати
чангарати
чангрљати
чангртати
чандркати
чандрљати
чегрљати
чегртати
чекетати
чивкати
чикати
чукарати
чути
цаворити
цандрљати
цивкати
цивцакати
цивцанити
цивцати
цивцикати
цивцукати
шапорити
шапутати
швићкати
шигати
шикати
шикнути
ширити
шицкати
шиштати
шкамутати
шкамутнути
шкиљити
шклопотати

шкљоцати
шкљоцнути
шкргутати
шкргутнути
шкрипати
шкрипнути
шкрипотати
шкрипуљити
шкрипутати
шкрипутнути
шкрипуцати
шкрипуцкати
шљапати
шљапкати
шљапнути
шљапорити
шљаптати
шљаштити
шљепкати
шљоцкати
шмрћкати
шмрцати
шобоњати
шобоњити
шоботати
штекати
штекетати
штектати
штуцати
шумети
шумити
шуморити
шушкарати
шушкати
шушкетати
шушкорити
шушнути
шуштати
шушуљати

Биографија аутора

Никола М. Санковић рођен је 1985. године у Бенковцу (Република Хрватска). Основну и средњу школу завршио је у Београду. Дипломирао је на Групи за српски језик и књижевност Филолошког факултета Универзитета у Београду. На истом факултету одбранио је мастер рад под називом *Стабилност акценатских парадигми једносложних именица мушког рода*, под менторством проф. др Јелице Јокановић Михајлов. Од 2014. године ради у Институту за српски језик САНУ на одсеку *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. Бави се акцентолошким, морфолошким, лексиколошким и лексикографским истраживањима. Учествовао је на неколико домаћих научних скупова и објавио више научних радова.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора: Никола Санковић

Број досијеа: 14050/Д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„Глаголи емитовања перцептивних стимулуса у српском језику”

- резултат сопственог истраживачкограда;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени;
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора:

У Београду, _____

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Никола Санковић

Број досијеа: 14050/Д

Студијски програм: Српски језик

Наслов рада: „Глаголи емитовања перцептивних стимулуса у српском језику”

Ментор: проф. др Рајна Драгићевић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора:

У Београду, _____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Глаголи емитовања перцептивних стимулуса у српском језику”

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CCBY)
2. Ауторство – некомерцијално (CCBY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CCBY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CCBY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CCBY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CCBY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци. Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора:

У Београду, _____
